DUILIU ZAMFIRESCU

O P E R E

VII

*Ediție îngrijită,
studiu introductiv, note,
comentarii și indice de*
AL. SĂNDULESCU

CORESPONDENȚA

A — M

Universitatea București

**Academia de științe sociale și politice
Institutul de Istorie și Teorie literară
„G. Călinescu"**

SCRIITORI ROMÂNI

EDITURA MINERVA

București, 1984

STUDIU INTRODUCTIV

Mai există opinia potrivit căreia scrisorile, chiar şi acelea trimise de scriitori, nu ar conţine decît o strictă valoare documentară. Se motivează, printre altele, că acestea nu sînt opere de „ficţiune", că, oricît de interesante şi de „stilizate", nu pot fi luate în considerare decît ca surse de informaţie, oferind, în cel mai bun caz, datele unui portret moral. Sigur, o corespondenţă literară nu este o operă de „ficţiune", aşa cum este un roman sau o nuvelă. Dar în acelaşi timp va trebui să observăm că nici notele de drum, nici jurnalele, nici memoriile nu se constituie propriu-zis ca opere ale imaginaţiei. Vom elimina atunci din istoria literaturii pe Saint-Simon, pe Goethe (cu a sa *Călătorie în Italia)*, pe Stendhal (pentru *Jurnalul* său şi pentru *Memoriile unui turist)*? Vom renunţa la *O samă de cuvinte* ale lui Ion Neculce şi la *Scrisorile* lui Ion Ghica, pentru că respectivii nu şi-au transformat amintirile, experienţele şi impresiile într-o operă neapărat „literară"? Şi apoi însăşi noţiunea de *ficţiune* să fie oare atît de restrictivă? Simplul fapt de a scrie (mai ales la un scriitor!) nu înseamnă, fie şi inconştient, a intra oarecum în planul ficţiunii? Atunci cînd un memorialist realizează o suită de portrete caracterologice, cînd un călător descrie un peisaj sau un tablou de moravuri, cînd autorul unui jurnal face confesiuni echivalînd cu analiza psihologică, factorul creator, adică selecţia, invenţia, stilul, într-un cuvînt, ficţiunea, capacitatea de a vedea generalul în particular, sînt fără îndoială prezente. Chiar dacă ne par greu de clasat, fiind situate în zona a ceea ce s-a numit „literatură de frontieră", nu putem trece asemenea scrieri în subsolul documentar, numai pentru că ele se înrudesc puţin cu reportajul, cu istoria, cu istoria culturii, cu eseistica.

Lucrurile nu stau altfel nici în cazul corespondenţei. Că scrisorile lui Cicero şi ale lui Voltaire reprezintă opera lor cea mai rezistentă, prin prospeţime şi farmec literar, a devenit un loc comun al istoriei literare. Dar aceasta nu vrea să spună că au fost anulate *Catilinarele* marelui orator şi povestirile patriarhului de la Ferney. Ştim foarte bine că dacă n-ar fi existat romanul *Madame Bovary*, corespondenţa lui Flaubert n-ar mai fi avut probabil acelaşi interes literar. Însă la fel de adevărat e şi faptul că Cicero, Voltaire, Flaubert ar fi cunoscut un destin mai puţin strălucit în posteritate fără tezaurul lor epistolar, care le-a sporit în bună măsură gloria şi ni i-a făcut mai apropiaţi, mai moderni. Principiul cauzalităţii, adesea invocat pentru a se demonstra caracterul secundar şi minor al scrisorii, nu ne poate împiedica de a-i recunoaşte acesteia calităţile, evident, cînd ele se fac simţite — şi a o introduce în circuitul valorilor. O operă nu o anihilează pe alta, ci i se alătură în competiţie, în lupta cu timpul. Prin valenţele ei, arta epistolară, ajunge uneori să influenţeze ierarhia scrierilor unui creator, dacă nu cumva să-i confere nota lui dominantă. Cînd G. Călinescu spunea: „...corespondenţa e cea mai trainică operă a lui M. Kogălniceanu", constata în fapt rezultatul trecerii unui secol, în care paginile cele mai vii ale conducătorului *Daciei literare* se dovedeau a fi scrisorile. Acelaşi sentiment al valorii îl avea E. Lovinescu faţă de corespondenţa lui Duiliu Zamfirescu.

„Ficţiunea", înţeleasă în mod restrictiv, credem că nu deschide orizontul cercetării, ci, dimpotrivă, ameninţă a deveni o prejudecată, potrivit căreia tot ce n-a fost scris cu *intenţia* de poem, nuvelă, roman, urmează a trece în dosarele de arhivă. Or, a nu vedea că Doamna de Sévigné, Voltaire, Diderot, Flaubert, la noi, Alecsandri, Kogălniceanu, Odobescu ş.a., în corespondenţă depăşesc nivelul pragmatic a ceea ce s-a numit *„lettre d'affaire"*, al informaţiei seci, înseamnă a refuza să accepţi realitatea. Ar fi şi trist dacă scriitorii ar fi expediat numai astfel de scrisori...

Arta epistolară a lui Duiliu Zamfirescu a fost intuită chiar din anii tinereţii sale, cînd cei de la *Convorbiri literare*, în speţă N. Petraşcu, îşi iau îngăduinţa să publice (în 1888) cîteva misive particulare ale proaspătului diplomat de la Roma, tocmai datorită farmecului lor literar. Ei fuseseră frapaţi, fără îndoială, de spontaneitatea şi aerul degajat al descrierilor, de nervul epic ce dădea viaţă unei simple întîmplări, în care nota de umor se întîlneşte cu darul de a schiţa gestul, atitudinea caracteristică a unui personaj.

Publicate cu totul sporadic în timpul vieţii lui Duiliu Zamfirescu şi imediat după aceea, scrisorile lui încep a deveni cunoscute odată cu apariţia colecţiei de *Studii şi documente literare* a lui I. E. Torouţiu şi Gh. Cardaş (1931—1940), unde se comunicau importante fonduri de corespondenţă (epistolele adresate lui Iacob Negruzzi, N. Petraşcu, Simion Mehedinţi, N. Iorga). Ecoul în critica timpului este minim. Doar profesorul ieşean Octav Botez notează cîteva observaţii, care aveau să se mai facă de aici înainte şi care defineau noul portret al lui Duiliu Zamfirescu. Acesta „ne apare subt o lumină mult mai simpatică în corespondenţă, simplu, sincer, modest, conversînd de obicei pe un ton familiar şi, cînd e vorba de contemporani, exprimîndu-se judicios şi adesea pătrunzător în aprecierile sale" *(În jurul corespondenţei lui Duiliu Zamfirescu).* * Criticul se referea mai ales la scrisorile către Nicolae Petraşcu, prieten din tinereţe al diplomatului de la Roma şi faţă de care adoptă, într-adevăr, un ton familiar, degajat, natural, străin de constrîngerile vreunei retorici.

Colecţiei Torouţiu îi urmează în 1936 publicarea de către Emanoil Bucuţa în *Revista Fundaţiilor regale* a scrisorilor către Titu Maiorescu şi în 1937 a dialogului epistolar dintre cei doi oameni de litere. Interesantă, în prefaţa editorului, este istoria conservării şi transmiterii acestei corespondenţe către posteritate. Ea a fost păstrată cu grijă de Titu Maiorescu, apoi de fiica acestuia, Livia Dymsza, care a purtat-o cu sine pe drumurile străinătăţii, ca la întoarcerea în ţară, după primul război mondial, s-o predea lui Şt. Neniţescu, iar acesta lui Emanoil Bucuţa, primul editor al celebrului — putem spune — dialog epistolar. După publicare, manuscrisele au fost depuse la Biblioteca Academiei Române, unde se găsesc şi azi.

Dacă de la Duiliu Zamfirescu avem aproape 200 de scrisori, încît se poate presupune că nimic nu s-a pierdut, de la Titu Maiorescu n-au parvenit pînă la noi decît 42 (la care se mai adaugă cîteva, descoperite mai tîrziu). Al. Duiliu Zamfirescu, fiul scriitorului, îl informează pe Emanoil Bucuţa, aşa cum o va face şi cu semnatarul acestor rînduri peste aproape patru decenii, că cea mai mare parte a fondului de corespondenţă ce se găsea în casa de la Faraoane, lîngă Focşani, a fost ridicată (şi probabil distrusă) de ocupanţii germani în 1916. Astfel se explică marele decalaj numeric dintre scrisorile celor doi dialoganţi.

Primul care remarcă interesul excepţional, de ordin documentar şi de ordin artistic, al corespondenţei dintre Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu este Mihail Sebastian. El ne dă şi o primă caracterizare a tandemului ce avea să fie comparat pe bună dreptate cu Schiller-Goethe:

* *Adevărul literar şi artistic*, nr. 676, 1933.

„Ce fericit cuplu intelectual, Duiliu Zamfiresc și Titu Maiorescu! Sunt nenumărate trăsături de artă și de sensibilitate care îi unesc. Aceeași mîndrie simplă, aceeași claritate de gîndire, aceeași eleganță formală, nesilită, necăutată, venind parcă dintr-o egală necesitate de echilibru în cugetare și de măsură în cuvinte." „Rareori — continuă tînărul și agerul comentator — două temperamente artistice, două psihologii, două inteligențe își pot corespunde așa de armonios." *

Valoarea documentară se întrețese cu cea artistică, textul oferindu-ne cu mult mai mult decît informații istorico-literare. În ceea ce-l privește pe Duiliu Zamfirescu, el îi apare ca „un prozator cu autentică vocație epistolară" (este pentru prima dată cînd se face această remarcă fundamentală !), „un intelectual de variate preocupări", „un critic cu intuiții juste pînă la preciziune". Și nu în cele din urmă, un scriitor, ca atunci cînd relatează despre o recepție unde a participat și F. Brunetière: „E — notează M. Sebastian, alegînd un exemplu dintre multe altele — o pagină minunată de observație, de umor, de pătrundere psihologică, de evocare plastică".

Din același an (1937) și aceeași lună (aprilie) datează articolul lui G. Călinescu, *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori* și care va fi reluat în *Istoria literaturii române*. În ampla sa viziune epică marele critic făcuse, în mod exagerat, din Duiliu Zamfirescu un monument de grandomanie, de fals aristocratism, de lipsă de idei și mediocritate. Portretul său, șarjat, este unul ironic, poate pentru a realiza contrastul (în cazul de față cu marii clasici) încă o dată revelator în cadrul unui roman, cum poate fi considerată, într-un sens, *Istoria literaturii române*. G. Călinescu procedează prin îngroșarea liniilor (negative) și prin expedierea calităților pe care i le recunoaște, totuși fie și *„en passant"*, cum ar fi spiritul de observație, simțul nuanțelor, al intimității sau chiar talentul de... scriitor: „Sunt și rînduri foarte frumoase, de pildă, acelea despre Olanda sau acestea pe care le reproducem mai jos cu privire la o reuniune mondenă..." (Se referă la scena unde fusese prezent F. Brunetière, semnalată și de M. Sebastian.) În general însă, G. Călinescu are părerea că „cele mai multe scrisori se văd a fi compuse în vederea destăinuirii personalității. Duiliu Zamfirescu pune aici ceea ce crede mai nobil în el." Sau: „În stilul corespondenței e adeseori un ce silit, o încercare de a fi distins sau de a avea humor". „Impresiile lui despre Italia sunt în general plate." Curioase aprecieri despre o corespondență cultivată de Titu Maiorescu însuși aproape treizeci de ani și apoi de către el păstrată cu grijă și despre aceea (ignorată) cu N. Petrașcu, de o naturalețe și un farmec narativ care-l divulgă mai în tot locul pe *scriitor*. La toate acestea, ca și la multe alte observații nedrepte și dure („romanul lui Duiliu Zamfirescu nu e creațiune", părerile scriitorului despre contemporani sînt „răutăcioase, invidioase și uneori stupide") aveau să răspundă Șerban Cioculescu și mai tîrziu Eugen Lovinescu.

* *Reporter*, nr. 14, 4 aprilie 1937.

Cu studiul *O față nouă a lui Duiliu Zamfirescu*, publicat în *Revista Fundațiilor regale* (1 august 1937), Șerban Cioculescu, într-o mai mare măsură decît Mihail Sebastian, trasa un hotar în exegeza consacrată autorului *Vieții la țară* și adîncea un drum în ceea ce privește literatura epistolară, a cărei valoare fusese argumentată de către el printre primii, prin publicarea în 1935 a corespondenței dintre I. L. Caragiale și Paul Zarifopol. Șerban Cioculescu vede în corespondența lui Duiliu Zamfirescu cea mai prețioasă „din cîte dispune literatura noastră", o realizare plenară a scriitorului, așa cum n-a izbutit s-o facă în operă:

„Cu scrisorile lui Duiliu Zamfirescu, de caracter privat, se luminează, într-adevăr, revelator, o personalitate artistică de prim ordin. Mai mult încă, ceea ce scriitorul n-a reușit să realizeze în opera sa, și anume înseși posibilitățile sale majore și multiple, spre a le cristaliza într-o operă definitivă, apare pentru prima oară în plină lumină. Din citirea acestor admirabile scrisori, fără a fi însă prelucrate meșteșugit spre a da impresia de artificiu și de inautenticitate — suntem nevoiți a recunoaște prima realizare de sine, desăvîrșită, a lui Duiliu Zamfirescu."

Șerban Cioculescu este de asemeni primul exeget care descoperă în corespondența autorului *Vieții la țară* un senzațional jurnal de creație. Criticul remarcă ideile estetice (raportul dintre subiectivitate și obiectivitate, realismul, antinaturalismul), precum și opiniile despre contemporani, unele nedrepte ca, de exemplu, despre Caragiale, dar altele judicioase, ca aceea despre nuvelele de inspirație rurală ale lui Slavici. Ca și Mihail Sebastian, Șerban Cioculescu îl distinge în corespondență pe scriitor, mai exact sensibilitatea artistică. Nu numai atmosfera din saloanele literare pariziene (a cărei valoare descriptivă n-a putut să n-o recunoască și G. Călinescu), dar peisajul își găsește în diplomatul de la Roma un pictor înzestrat cu înclinații impresioniste în maniera de a surprinde transparența tremurătoare a aerului și abia simțita degradare cromatică. Autorul *Vieții lui Caragiale* conchide cu ideea, care va face carieră, că scrisorile „îl înfățișează pe Duiliu Zamfirescu sub un aspect omenesc încîntător, foarte îndepărtat de rigida imagine a personalității sale sociale. Puține corespondențe au darul să restabilească figura morală a unui scriitor și să-i sporească valențele sufletești."

Noi argumente, și nu o dată polemice la adresa lui G. Călinescu, va aduce Eugen Lovinescu în volumul *Titu Maiorescu și posteritatea lui critică* (1943), unde aflăm cel mai aureolat portret al epistolierului Duiliu Zamfirescu, considerat, fără nici o rezervă, ca cel mai important din literatura română. „Adevăratul lui destin — spune criticul «Sburătorului» — nu e de ordin poetic, epic sau dramatic, ci epistolar. Publicarea corespondenței lui cu Titu Maiorescu și a celei cu N. Petrașcu și Iacob Negruzzi a integrat în literatura noastră un nou gen literar, genul epistolar, dîndu-i dintr-o dată un reprezentant de valoare."

Parcă și mai convins decît Șerban Cioculescu și Mihail Sebastian, E. Lovinescu afirmă ideea că „locul de preeminență, pe care atîta și l-a dorit [scriitorul] în literatura de imaginație, l-a obținut postum, într-o activitate nedestinată publicității" ; activitate și ea literară, întrucît „dincolo de document, ea se impune și prin însușirile stilistice, prin investigație psihologică, prin bogăția de senzații, dacă nu și de idei". Polemizînd mereu cu G. Călinescu, Lovinescu demonstrează că scriitorul diplomat era un spirit fin, cultivat, o sensibilitate mereu trează, calități care se găsesc la polul opus față de convențional, mediocritate și platitudine. Comentînd, la un moment dat cu un entuziasm exacerbat, corespondența lui Duiliu Zamfirescu (acesta ar fi cel mai important și chiar singurul nostru epistolier), Lovinescu ajunge să definească specificul însuși al literaturii epistolare, materia cea mai bogată și sugestivă oferindu-i-o scrisorile autorului *Vieții la țară:* „Arta epistolară nu constă într-un «efort», ci în capacitatea de a produce involuntar, cu necesitatea indiferentă a bradului ce dă rășină, alimentată de o sevă continuă și fatală ; ea e efectul unei stări sufletești ce reclamă nevoia comunicării directe a unor senzații, a unor impresii. Dacă — ținînd seama de raporturile de subordonare — am putea bănui în corespondența cu Titu Maiorescu o oarecare aplicație în compoziție și în stil caligrafic, în scrisorile către N. Petrașcu nu mai putem avea aceleași bănuieli ; facilitatea elegantă a expresiei ne dovedește o producție spontană a spiritului, condiție indiferentă în creația propriu-zisă, indispensabilă în arta epistolară."

Nici valoarea documentară a acestei corespondențe — precizează criticul — nu stă mai prejos : „...dintr-însa scoatem materialul informativ cel mai bogat asupra junimismului literar epigonic de după 1885, referințele cele mai exacte asupra lui Titu Maiorescu din aceeași epocă, prilejul de a înjgheba un portret psihologic al lui Duiliu Zamfirescu, necunoscut sau depreciat pînă acum..." Scriitorul a fost cu mult mai adînc și în gîndire și în sentimente decît s-a crezut. Provocările lui epistolare, afectuoase și abile, arată că l-a iubit pe Titu Maiorescu mai mult decît toți prietenii din tinerețe ai acestuia și toți discipolii crescuți

sub aripa lui. Într-adevăr, putem spune și noi, împreună cu E. Lovinescu, că „prin publicarea corespondenței lui Duiliu Zamfirescu am cîștigat «un om», iar literatura a inaugurat un gen printr-o operă de înaltă valoare estetică și etică".

Un al treilea moment al receptării corespondenței lui Duiliu Zamfirescu a fost în 1967 cînd apărea ediția noastră de *Scrisori inedite*, care scotea la iveală, mai mult decît colecția I.E. Torouțiu și ediția Bucuța, chipul tînărului și al foarte tînărului scriitor, al omului (în relațiile sale de familie), prin publicarea unor loturi masive de epistole către Duiliu Ioanin (prieten încă din adolescență), Elena Miller-Verghy și Trandafir Djuvara. Se reiau în discuție acum toate fondurile epistolare cunoscute, autorul rîndurilor de față abordînd chestiunea în studiul *O corespondență de tip flaubertian*, iar mai tîrziu în teza sa de doctorat *Literatura epistolară* (Edit. Minerva, 1972). Comentînd amintitul volum de *Scrisori inedite*, Vladimir Streinu schița un portret complex al scriitorului : „Și astfel putem vedea un Duiliu Zamfirescu nu numai construit, artificios, sfidător, distant, rece și poate inuman, ci și primigen, spontan, sociabil, și fără îndoială afectuos, nu numai disociat de semeni, dar și solidar pînă la problematism moral cu familia, cu prietenii și mai ales cu destinul patriei lui și al omenirii".

Folosind-o ca principală sursă documentară în monografia sa din 1969, Mihai Gafița recunoaște și el valoarea critică și literară a corespondenței lui Duiliu Zamfirescu : „Această corespondență însăși, considerată separat, echivalează cu o operă literară de sine stătătoare, cu caracter tot mai mult eseistic". Dar caracterul ei este plurivalent, căci introdusă în circulație, din păcate cu întîrziere, ea a devenit o operă de referință atît pentru literatura epistolară, cît și pentru istoria ideilor estetice de la noi.

★

Dispunînd acum de un volum considerabil mai mare de scrisori decît acela de care dispuneau I. E. Torouțiu, Em. Bucuța și subsemnatul (în 1967), avînd, prin urmare, *corpusul integral* (care nu exclude, firește, îmbogățirea lui în viitor), putem deduce portretul moral al scriitorului și arta sa de epistolier, mai complet și mai aproape de adevăr, evitînd exclusivismele de care a avut parte, mai ales în timpul vieții, și putem urmări evoluția unui destin literar, cu mai toate fațetele lui, în raport de sine și de contemporani. Omul ni se înfățișează și el, deopotrivă, *par lui-même* și într-o lumină mai simpatică, așa cum s-a observat, nu fără a-și ascunde asperitățile, ce se îngroașă cu timpul. Cele peste 1000 de pagini de corespondență evidențiază trei mari etape ale biografiei lui Duiliu Zamfirescu : 1. Între 1876, de cînd știm că datează prima scri-

soare, pînă în primăvara lui 1888, cînd tînărul diplomat pleacă la Roma, ca secretar de legaţie ; 2. Din 1888 pînă în 1906, anul întoarcerii în ţară, cînd este numit secretar general în Ministerul Afacerilor Străine, şi 3. Din 1906, pînă la sfîrşitul vieţii, survenit în 1922.

Din prima etapă, se păstrează scrisori către Gr. H. Grandea, redactorul ziarului *Războiul*, unde adolescentul focşenean trimitea versuri ; către Al. Macedonski, din momentul debutului în *Literatorul* ; către Elena Miller-Verghy, „Mamitica", în al cărei salon literar, Duiliu era preţuit, alături de B. Delavrancea şi A. Vlahuţă ; către o verişoară, cam de aceeaşi vîrstă, Ecaterina Munteanu, despre care s-a spus că i-ar fi servit ca unul din modele pentru Tincuţa din *Viaţa la ţară*. Dar cea mai bogată şi mai semnificativă corespondenţă a acestei perioade este aceea adresată prietenului Duiliu Ioanin, un veritabil confident. Ea se constituie ca documentul fundamental pentru portretul tînărului şi foarte tînărului Duiliu Zamfirescu, necunoscut de mai vechea exegeză critică.

Din Focşanii natali, unde îl aflăm pentru scurte răstimpuri, dar mai ales de la Hîrşova, unde este numit supleant de ocol (procuror), după ce-şi obţine licenţa în drept, şi la Tîrgovişte, unde îndeplineşte, pentru cîteva luni, aceeaşi funcţie, el simte permanenta nevoie a dialogului intelectual şi a confesiei sentimentale. Semnatarul (ca să nu spunem eroul) scrisorilor e un romantic, îndrăgostit de natură, de solitudinea silvestră, un meditativ. Îi citeşte bineînţeles pe romantici (şi preromantici), pe Rousseau, Lamartine, Musset, Hugo (din care şi traduce), o atenţie specială acordă spaniolului Emilio Castelar, a cărui lucrare, *L'art, la religion et la nature en Italie*, pare să fi reprezentat o primă iniţiere mai adîncă asupra patriei artelor. Lecturile, ca şi predispoziţia vîrstei, deschisă tuturor orizonturilor, îl îndeamnă la reflecţie filozofică, fiind atras de explicaţia darwinistă a lumii şi chiar de ateism. Într-un tîrziu, la Roma, va dori să devină „un apostol al socialismului", visînd la o societate din care să dispară proprietatea privată — impulsuri generoase, care însă nu vor avea nici o consecinţă în ideologia şi opera scriitorului. În schimb, la Hîrşova, ca şi la Tîrgovişte, el îşi apropie şi mai mult viaţa oraşului de provincie, tipologia funcţionarilor umili, care-i va inspira schiţele *Din Dobrogea, Arhivarul*, consumă cîteva pasagere experienţe sentimentale, ce vor lăsa urme în nuvelele *Noapte bună* şi *Două case potrivite*, jalonează reportajul ce se va intitula *Mănăstirea Dealu*. Ca un alt Ovidiu, tînărul magistrat are la Hîrşova sentimentul exilului, pe care-l accentuează dragostea pentru o fată inaccesibilă, Eliza, care, între timp, se căsătoreşte, se îmbolnăveşte de tuberculoză şi moare. Confesiile, uneori zilnice, către Duiliu Ioanin, capătă alură de jurnal, în care descoperim un tînăr pasional şi un elegiac. Duiliu trăieşte efectiv

o dramă a imposibilului şi apoi durerea de a fi pierdut pentru totdeauna fiinţa iubită. Cîteva nuvele şi poezii ale acestei perioade îi vor fi dedicate (*Blaue Donau, În albumul doamnei E.D., Amintiri din vremuri*), Eliza devenind o imagine a dragostei ideale. Cu siguranţă că ea l-a marcat pe scriitor şi că suavitatea şi gingăşia fetei vor fi de regăsit la cele mai reuşite personaje feminine ale nuvelistului şi romancierului. Nu în aceeaşi măsură este afectat omul, în a cărui structură interioară, alături de latura sentimentală, descoperim şi una epicureică, o anume pornire spre „ştrengării", ce va invada cu bună dispoziţie paginile multor scrisori (mai ales către Trandafir Djuvara şi N. Petraşcu). Dar disponibilitatea lui sufletească se va dărui altor cîteva episoade de trăire profundă, cu reverberaţii în corespondenţă (ca şi în operă), ca episodul de peste cîţiva ani, Montalba (cîntăreaţa italiană de operă), ca acela de prin 1894—1896 cu fermecătoarea Alisa de Raditz şi cel final, pe care singur avea să-l numească Malvina. Duiliu este, în felul său, un frumos şi trist Don Juan.

Simţindu-şi lipsa vocaţiei ca împărţitor al dreptăţii, tînărul se întoarce curînd în urbea natală şi apoi la Bucureşti, unde începe să colaboreze intens la ziarul *România liberă*. Scrisorile care se păstrează (din păcate — în afara unor fragmente — nu şi acelea către Montalba) din aceşti ani sînt, explicabil, puţine. Poet, primit cu mari elogii de Al. Macedonski, de care din 1883, după epigrama antieminesciană de tristă memorie, se desparte zgomotos, nuvelist din ce în ce mai productiv şi foiletonist prolific, vîslind tot mai mult în apele junimiste, profesor la Liceul Sf. Gheorghe şi, din 1885, ataşat în Ministerul Afacerilor Străine, Duiliu Zamfirescu se pregătea pentru ceea ce se cheamă în limbajul diplomaţilor cariera exterioară. Publicase între timp volumul de poezie şi proză *Fără titlu* (1883), romanul (foarte criticat) *În faţa vieţii* (1885), intrase în cercul „Junimii", bucurîndu-se de simpatia şi apoi de prietenia ocrotitoare a lui Titu Maiorescu, în sfîrşit, îi apăruse foarte interesantul volum de *Novele* din 1888. E anul cînd guvernul junimist, cu P. P. Carp la Externe, reconfirmă numirea sa ca secretar de legaţie, făcută de liberali, cu un an înainte, şi e trimis la Roma. Intra într-o lume necunoscută, într-un mediu prin excelenţă ceremonios şi oficial, strălucind de uniforme şi decoraţii, cu viaţa reglementată de convenienţe, mediu în faţa căruia urma să-şi dea adevăratul examen de tînăr „de lume". Şi Duiliu Zamfirescu era un asemenea tînăr, de o distincţie fizică şi intelectuală remarcată încă din ţară, avea o anume prestanţă şi o estetică a comportării, dar nu era un superficial-vanitos ; e adevărat, cu toate că nu dispunea de o situaţie materială strălucită, îşi manifesta repulsie faţă de „boema română", prin care vrînd-nevrînd trecuse ca poet şi gazetar, nu era însă un simplu beneficiar al norocului şi cîtuşi de puţin

un aristocrat prin origine (cum se va pretinde mai tîrziu) şi nici prin concepţia sa despre activitatea umană. Voia un singur lucru — să se realizeze în societate pe un plan înalt, intelectual şi prin forţa meritelor personale. Desigur că aceasta nu depindea numai de el. Diplomaţia avea să-i impună cu severitate normele ei de viaţă şi să-i cultive o conduită socială care, uneori, întîlnindu-se şi cu o exacerbare a eului, s-a dovedit de-a dreptul rigidă şi de rău augur. Asupra ei comentatorii mai vechi au stăruit întruna, transformînd-o într-o coordonată esenţială a biografiei şi operei scriitorului. Duiliu Zamfirescu a fost văzut mai mult în ţinuta lui marţială, în fracul impecabil de la recepţiile diplomatice, şi mai puţin în zbuciumul său lăuntric de om al condeiului, dăruit, cu o nobilă pasiune, literaturii. Corespondenţa din perioada Roma ne deschide o poartă şi un drum (pe care l-au întrevăzut M. Sebastian, Şerban Cioculescu, Eugen Lovinescu) tocmai spre acest iubitor al scrisului, rămas încă în penumbră, înconjurat multă vreme, ostil, de prejudecăţile criticii.

*

Chipeşul secretar de legaţie începe să pătrundă în cercurile mondene, pe care le priveşte, cel puţin deocamdată, cu superioritatea zîmbetului ironic. Amator de aventuri galante, cum va fi mai toată viaţa, ia parte, în vacanţe, la escapadele societăţii napolitane, a „lumii bune", „distinse", cu distracţiile, cancanurile, rafinamentele şi superficialităţile ei. Relatări ample, şi nu o dată picante, se găsesc mai ales în scrisorile către N. Petraşcu. Foarte curînd, în 1890, se căsătoreşte cu Henriette Allievi, fiica unui personaj deosebit de influent în viaţa economică şi politică italiană, senatorul Antonio Allievi, ceea ce-l propulsează pe tînărul român o dată mai mult în mijlocul înaltei societăţi. Diplomaţia, care, grefată pe un caracter predispus la egolatrie, îi va imprima acel aer distant şi scorţos, latură negativă detestată mereu de contemporani, constituie, în acelaşi timp, o împrejurare prielnică pentru creator. În afară de faptul că a putut călători — cum avem să vedem — şi cunoaşte direct atîtea din comorile de frumuseţe ale naturii, artei şi civilizaţiei, el a venit în contact cu o seamă de personalităţi literare europene (F. Brunetière, Pierre Loti), a avut posibilitatea să vadă mai limpede cum se dezvoltă mişcarea de idei artistice a timpului. Lecturile lui literare devin mai bogate şi sînt mai la zi — cel puţin în materie de roman — decît ale lui Titu Maiorescu.

Norocoasă sub raportul realizării sociale şi a împlinirii intelectuale, cariera diplomatică are însă şi neajunsurile ei, de care se plînge nu o dată. Ceremoniile şi recepţiile devin la un moment dat obositoare;

nefiind coborîtor dintr-o familie „de viţă" (cum va pretinde mai tîrziu), înaintarea la rangurile superioare e dificilă. Se mai adaogă şi episodul „afacerii Văcărescu", în care fusese fără voia sa implicat şi care-i aduce o mutare disciplinară la Atena şi Bruxelles. Cîteva scrisori către Trandafir Djuvara şi C. Esarcu exprimă indignarea unui nedreptăţit. Cu trecerea anilor, deşi îşi petrecea concediile la Focşani şi la Bucureşti, este apăsat de singurătate, simţindu-se izolat de viaţa literară din patrie. Această împrejurare îl face să creadă că este ignorat de contemporani (ceea ce, în parte, pare a fi fost adevărat) şi-l îndeamnă la căutarea unor compensaţii, care să-i restabilească echilibrul. Una dintre ele este, fără îndoială, corespondenţa, expresie acută a necesităţii de a comunica, de a-şi confrunta opiniile cu prietenii din ţară, prilej de a se autodefini, de a-şi schiţa autoportretul moral.

Omul Duiliu Zamfirescu al perioadei italiene e un spirit cumpănit, în fond un epicureu, gustînd cu măsură plăcerile vieţii, plin de afecţiune pentru familie şi de solicitudine faţă de confraţi (a se vedea scrisorile către Constantin Zamfirescu şi I. N. Roman). Liniştea interioară i-o tulbură cîteodată numai vechea lui propensiune de insaţiabil Don Juan, ca în anii 1894—1896, cînd se află realmente cutremurat de dragostea pentru Alisa de Raditz şi pe care e nevoit s-o curme, adus la realitate de situaţia lui de soţ şi de tată a trei copii. E aceasta o postură umană de asemeni inedită pentru istoriografia mai veche. Sub fracul şi plastronul scrobit şi în atîtea rînduri incomod al diplomatului, descoperim un suflet de „pater familias" în care înfloresc în taină gingăşia şi tandreţea, sentimentul ocrotirii duioase. Duiliu Zamfirescu trăieşte din plin sentimentul paternităţii şi satisfacţia de a-şi creşte copiii. Scrisorile către Elena Miller-Verghy, dar şi către Trandafir Djuvara şi Titu Maiorescu ni-l înfăţişează debutonat, natural ca pe orice „Vasilache de tată", cum se numeşte singur, cu o blîndă autoironie.

La Roma sau Bruxelles, diplomatul suferă de singurătate, şi în acelaşi timp, de dorul de patrie. Oricît ar fi călătorit, oricît l-ar fi absorbit îndatoririle profesionale, preocupările literare şi viaţa de familie, Duiliu Zamfirescu nu poate ieşi de-a binelea din izolarea lui morală decît atunci cînd porneşte spre ţară. Ajuns aici, se bucură fireşte de revederea alor săi, dar nu poate să nu constate că politica e o „comedie pe perete", „clasa diriguitoare, o gaşcă de pehlivani", în timp ce „ţăranu, săracu, e zdrenţăros, casele satelor sunt coşare, copiii sunt hămesiţi". Acum scriitorul are oroare de politicianism, de burghezia arivistă şi vulgară, se vede chiar ca un „apostol al socialismului". Gînduri frumoase, ce vor fi parţial încorporate în operă (*Tănase Scatiu*), dar în planul vieţii de toate zilele, fără vreun efect real.

*

Concediile şi scrisorile sînt oricum ieşiri din singurătate intermitente. *Convorbirile literare* şi cenaclul „Junimii" erau departe; limba maternă însăşi era parcă una de taină, căci diplomatul vorbeşte în familie italiana şi franceza, copiii fiind puşi să înveţe abia mai tîrziu româneşte. După orele prestate la legaţie, după ceremoniile şi recepţiile, care, toate, se consumă sub semnul protocolului, scriitorul nu se regăseşte pe sine decît în preajma închipuirilor sale, în faţa hîrtiei albe, care aşteaptă să se acopere de versuri sau de întîmplările personajelor de la Ciulniţei, undeva în marginea de sus a Bărăganului, pe meleaguri de care se lega însăşi adolescenţa autorului. Cea mai importantă ieşire din singurătate, avînd un caracter de permanenţă, este opera literară. Focul pasiunii creatoare, căpătînd proporţii crescînde în lungul stagiu diplomatic, reprezintă unul din aspectele cele mai interesante şi mai de substanţă ale corespondenţei. Facem de astă dată cunoştinţă cu scriitorul în laboratorul său, cu preocupările şi frămîntările lui, prin intermediul unui excepţional jurnal de creaţie, semnalat şi de Şerban Cioculescu. Privite din acest unghi, scrisorile lui Duiliu Zamfirescu dezvăluie într-un chip unic în literatura noastră psihologia creatorului, a unuia care şi-a scris opera într-un mediu cu totul străin de universul ei, folosind exclusiv experienţa de viaţă şi amintirile tinereţii petrecute în ţară.

„Faceţi bine că mă deşteptaţi din cînd în cînd — i se adresează lui Titu Maiorescu — fiindcă, departe de mişcarea noastră literară, mă coprinde uneori descurajarea. Dacă vă gîndiţi cîteodată la stranele împrejurări ale vieţei mele, puteţi înţelege mai uşor lacunele ei." Înconjurat de o altă lume decît aceea a universului său originar, scriitorul ajunge să „se simtă acasă" numai atunci cînd stă de vorbă cu eroii săi. „Ştiţi că de aproape 12 ani — îi scria lui Mihail Dragomirescu — viaţa noastră românească eu o trăiesc singur, vorbind cu persoanele imaginare ale romanelor şi cu copiii mei, care însă nu înţeleg mai nimic din limba lor."

Vocaţia de scriitor a autorului *Vieţii la ţară* şi psihologia procesului său de creaţie nu pot fi înţelese în afara acestei condiţii morale, pe care mai toţi comentatorii au trecut-o prea uşor cu vederea.

Scrisul îi apare lui Duiliu Zamfirescu, în anii lui italieni, ca o parte organică a vieţii, ca o coordonantă necesară a existenţei lui spirituale: „Mie îmi trebuie să scriu cum îmi trebuie să mă hrănesc, să dorm, să iubesc. Trăiesc cu oamenii din mintea mea ca şi cum am fi cu toţii acolo, sau cu toţii aici." Plăcerea de a scrie *„n'est pas l'enfantement mais l'amour lui-même"*, e o „fericire neţărmurită", care „compensează de tot în lume", o descărcare, o refacere a echilibrului interior, modificat în permanenţă şi uneori destul de grav de condiţia tristă a omului: „Nu e nici o consolare mai mare în această vale de lacrămi decît de a împînzui videniile fantaziei tale pe răbdătoarele lanuri ale sferturilor de hîrtie. Pot cetitorii şi criticii să zică ce-ar pofti. Ca amorul, scrisul este plăcut în sine, pentru scris, iar fructul lui puţin importă. Mai cu seamă scrisul de romanuri, unde fiinţele au continuitate." În momentul creaţiei, diplomatul şi omul de lume dispar, obosiţi ei înşişi de convenţiile şi constrîngerile profesiunii, cedînd locul scriitorului, dăruit artei sale. Pe acesta lumea l-a cunoscut mai puţin sau deloc, neînchipuindu-şi-l cuprins de o asemenea fervoare literară, ce ajunge la neconformism şi dezinteres: „Acum trăiesc cufundat în atmosfera romanului pe care-l scriu, o atmosferă limpede, de ţară, în care găsesc scăpare de toate mizeriele vieţei. Vă spun drept — i se adresa, ca de obicei, lui Titu Maiorescu — că dacă n-aş avea copii şi obligaţiuni sociale de împlinit, aş rămîne al 2-lea secretar cu plăcere toată viaţa mea. Parcă nu ştiu eu cît plăteşte gradul prin el însuşi. La Ciulniţei, unde se mişcă lumea mea închipuită, nu e iertat să intre nici miniştrilor plenipotenţiari, nici miniştrilor secretari de stat, nici uneia din gloabele anemice şi nervoase ce umplu lumea cu vanitatea lor goală." Şi, contopit cu plăsmuirile lui, Saşa, creaţie exclusiv a ficţiunii, îi apare ca o fiinţă aievea, ce parcă ar fi făcut parte din propria-i viaţă: „Am trăit un an şi jumătate cu lumea mea închipuită în aşa bună prietenie, încît acum îmi pare rău că mă despart de dînsa. O să faceţi cunoştinţă cu o persoană de acolo, Saşa. Eu am trăit cu dînsa în foarte bune raporturi, aşa de bune, încît mai de nu mă înamorasem de ea. Şi, ciudat: toate celelalte figuri din încercările mele precedente se legau ca umbrele de cîte o fiinţă reală, văzută sau întrevăzută; aceasta nu are nici un raport cu nimeni. Ea s-a înfiripat pe paginile albe, cu de la sine putere" (către Titu Maiorescu).

Scrisul, ca proces psihic, îi dă lui Duiliu Zamfirescu o stare de febră intelectuală, bucuria se naşte împreună cu chinul creaţiei: „Eu sunt prins de cîtăva vreme de o adevărată furie de a scrie. Am intrat în sufletul romanului adînc (e vorba de *Lume nouă şi lume veche*, pe care, evident, îl supralicitează); îl duc spre sfîrşit cu putere; e o adevărată vînă care gîlgîie, — şi cu toate astea niciodată n-am fost mai neliniştit, mai nesigur, mai torturat de rezolvarea problemelor sufleteşti ce, fireşte, se ivesc în calea unui roman." Uneori, e asaltat de o mulţime de „subiecte interesante, în oameni şi lucruri demne de studiat", absorbit parcă de un vîrtej al imaginaţiei, alteori se află în impas, cuprins de tristeţe şi disperare: „Cu scrisul stau prost de tot. Îmi pare că sunt ca un lemnar care-şi închipuieşte că e sculptor. Îmi răsar în minte nişte

lucruri așa de minunate, mă opresc să le cioplesc, ca să caut în ele statua, și dau cu barda, ciopîrțesc, pînă stric tot materialul: lemnar prost. (Și, Doamne, ce lucruri frumoase văd cîteodată!) Sentimentul la care am ajuns acum, în multe ale vieții dar mai cu seamă în literatură, este disperarea" (către N. Petrașcu).

Cînd citim asemenea rînduri, parcă ascultam îndepărtate ecouri ale corespondenței lui Flaubert. Sigur, scriitorul român nu ajunge să trăiască drama profundă a creației, care-l mistuie pe autorul *Doamnei Bovary*, dar nu e mai puțin adevărat că scrisorile lui constituie poate cel mai semnificativ material din literatura noastră pentru ceea ce înseamnă psihologia artistului. Nimeni la noi, cel puțin în secolul XIX, n-a lăsat mărturii mai bogate și mai vii despre scris ca formă specială a activității umane și despre modul în care el se produce. Marele interes pe care-l relevă corespondența perioadei italiene, în afara portretului moral și a virtuților literare, îl reprezintă aceste confesii artistice, parte componentă și memorabilă a jurnalului de creație, unanim apreciat.

*

Din dorința firească de a comunica neîntrerupt cu prietenii din țară, mai ales cu Titu Maiorescu, Iacob Negruzzi și N. Petrașcu, autorul raportează asupra stării sale de spirit, asupra planurilor literare și a stadiului în care se găsește cu elaborarea lor. El își scrie singur biografia operei și efectuează prima ei radiografie, venind în ajutorul criticii cu date esențiale. Astfel, în romanul *Viața la țară*, intitulat inițial *Pe arătură*, voia să încerce „a arăta geniul românesc sub toate formele lui... avînd ca inspirație morală un realism trist, o viață uniformă, dar senină, a muncitorului de pămînt". Foarte preocupat se arată față de relațiile dintre Matei și Sașa, ezitînd între soluția căsătoriei și a despărțirii lor. Observația aparține unui prozator care teoretizează, printre primii la noi, obiectivitatea: „Dar eu foarte adesea mă păzesc de natura mea în estetică. Eu nu trebuie să intru acolo decît numai în proporția în care intră căldura în dinamică, să *fiu* adecă tot, dar să *nu par* nimic". Și acum și altă dată, scriitorul se găsea în vederile lui Flaubert (pe care altminteri nu-l gusta), reformulîndu-i ideile antiromantice despre înăbușirea pasiunii, răceală, imparțialitate.

În relatările despre romanul *Tănase Scatiu* se simte spiritul polemic acut, care a dus, cum se știe, la o anumită simplificare a personajului. Autorul uită legea obiectivării epice, despre care vorbise cu atîta comprehensiune, fiind animat acum numai de sentimentul repulsiei și al detestării: „Am să judec pe pîrliții de arendășei, ajunși bogați, deveniți factori politici, falși, în întîia și a doua generație".

Dacă am reconstitui întregul dialog (și elementele există) între Duiliu Zamfirescu, pe de o parte, și Titu Maiorescu și Iacob Negruzzi, pe de alta, ne-am găsi în fața unei veritabile discuții literare, în care tonul e dat cel mai adesea de scriitorul de la Roma. Fiind mai tînăr, el simțea nevoia să se confrunte, să afle ecoul gîndurilor și operelor sale, apoi, izolarea de confrații din țară, singurătatea îl îndeamnă la confesii, la împărtășirea sinceră a impresiilor și convingerilor. Cînd se referă la literatură și în genere la probleme de estetică, scrisorile lui Duiliu Zamfirescu (mai ales cele adresate lui Titu Maiorescu) devin articole de critică, în care mărturia se însoțește cu judecata de valoare. Informîndu-și cu regularitate prietenii despre geneza operei sale, era cu neputință să nu facă și aprecieri asupra ei, să nu încerce a se autocaracteriza. Cititorul obișnuit cu imaginea scriitorului infatuat (justificată doar în parte) nu bănuiește cîtă modestie și cît spirit autocritic îl însuflețeau totuși pe acesta în anii săi de prodigioasă activitate literară: „Eu am multe cusururi, îi scria lui Titu Maiorescu, foarte multe. Dar unul din cele mai mari este o pornire firească către a face să se asemene indivizii de prin novelele mele și *un fel de a spune* cam stereotip". Ca orice artist autentic, Duiliu Zamfirescu e veșnic nemulțumit de sine, avînd rezerve mai ales față de operele de tinerețe, care au și rămas, dealtfel, în timpul vieții scriitorului doar la primele ediții.

Nu trebuie să ne mire dacă alături de modestie și nemulțumire se strecoară și egoismul de creator, care supralicitează propria valoare. El ni se pare firesc și într-un fel emoționant prin sentimentul patriotic din care izvorăște. Romanul *În război* nu este, fără îndoială, cel mai izbutit din ciclul Comăneștenilor, dar evocarea anumitor momente dramatice ale Războiului de independență l-a putut face pe autor să creadă că aici ar fi punctul cel mai înalt al artei sale: „Cele două pagini în care trupa așteaptă ora atacului și momentul în care Șonțu face un pas înapoi și pune mîna pe garda săbiei sunt chintezența întregii mele puteri de creațiune. Mai mult decît atît nu pot să fac. Orcum vor fi privite de critici aceste două pagine, ele reprezintă pentru mine cea mai puternică emoțiune artistică ce mi-a dat-o pînă astăzi autosugestiunea de scriitor" (către Titu Maiorescu). Ceea ce ne surprinde, cu toate explicațiile pe care le-am da, este oscilația lui Duiliu Zamfirescu între modestie și infatuare, lipsa de măsură atunci cînd se compară cu marii scriitori ai literaturii universale. Impacientat că același roman, *În război*, are o temă similară cu aceea din *Război și pace* de Tolstoi și că faptul ar putea stîrni suspiciunile criticii, scriitorul ajunge la o concluzie în care jenează aplombul, atitudine ce se va instala tot mai stabil odată cu timpul: „Cine va ceti romanul meu din cei ce au cetit pe al lui

Tolstoi va vedea deosebirea esenţială dintre amîndouă : creaţiunea mea e latină, pe cînd a sa e slavă. De vor fi asemănări, acelea vor fi datorite faptului că, la urma urmei, sufletul omenesc este acelaşi peste tot."

Cînd vine vorba de confraţii de generaţie, Duiliu Zamfirescu îşi pierde şi mai mult spiritul de obiectivitate, minimalizînd în mod regretabil pe Caragiale, Slavici, Delavrancea, Coşbuc. Amestecînd criteriile de apreciere, judecăţile lui despre aceştia sînt în mare măsură umorale, bizuite, fie pe considerente etice, fie pe diferenţe de temperament artistic şi de orientare critică. În anumite cazuri, cum se va vedea, el îşi revizuieşte sau îşi nuanţează opinia, dar tonul de superioritate ne face să credem că, în asemenea împrejurări, pasionatul scriitor îi cedează locul diplomatului cu morgă, îmbătat de fumuri aristocratice : „Tot văd pe d-nul Negulescu că mă pune într-o supă cu Slavici şi Caragiale. Eu n-am nimic comun cu aceşti domni. Slavici şi-a închipuit toată viaţa că a dat icoana sufletească a ţăranilor, în amorurile şi poezia lor vagă, iar de fapt a plăsmuit fiinţe himerice, false din punct de vedere al asemănării, monotone şi neclarificate din punct de vedere al tipului. Caragiale e superior lui Slavici, dar nici el nu se leagă cu mine prin nimic" (către Titu Maiorescu). Înclinaţia aceasta criticistă, cel mai adesea nemotivată, şi părerea superlativă despre sine vor ieşi la iveală pe deplin după întoarcerea scriitorului în ţară, în 1906, culminînd cu discursul de recepţie la Academie, care a provocat ştiutul scandal în presa timpului.

O vie şi statornică admiraţie a avut Duiliu Zamfirescu pentru Eminescu, şi temeiurile ei le dezvăluim pe larg în capitolul de *Note şi comentarii.* Tot acolo am discutat opiniile negative şi contradictorii despre Caragiale şi Slavici. Nu lipsesc, fireşte, consideraţiile, numeroase, despre Titu Maiorescu, dar el fiind unul din eroii principali ai dialogului epistolar, simţim nevoia să ne mai oprim o clipă asupra personalităţii lui atît de iubite — acesta e cuvîntul — de către diplomatul de la Roma pînă înspre amurgul dureros al prieteniei lor.

Schimbul de scrisori dintre scriitor şi critic se desfăşoară într-o atmosferă deosebit de prielnică sincerităţii şi libertăţii de opinie, în care cel mai tînăr pare să aibă mereu iniţiativa. El îşi împărtăşeşte impresii, formulează observaţii asupra operelor, comentează mişcarea literară, e polemic, înverşunat şi, nu o dată, subiectiv, în timp ce criticul e mai reticent, mai stăpîn pe sine în răspunsuri, aprobînd sau dezaprobînd ferm, cu sobrietate — şi uneori casant — pe mai tînărul său preopinent. Dialogul acesta purtat peste două decenii le-a oferit reale satisfacţii intelectuale amîndurora, dar mai cu seamă lui Duiliu Zamfirescu, cel care era în primul rînd interesat să se confrunte, să capete o confirmare

şi un gir, să-şi dezvăluie în faţa unei autorităţi critice tumultul gîndurilor şi sentimentelor sale de creator. Dacă n-ar fi existat corespondenţa cu Titu Maiorescu (cea mai substanţială din punct de vedere estetic), opera lui Duiliu Zamfirescu ar fi fost lipsită de aerul dens al ideilor, de fermentul polemic şi de acel stimulent pe care-l dau receptivitatea şi înţelegerea unui mare critic. Ceea ce impresionează la autorul *Vieţii la ţară* în raporturile sale epistolare cu Titu Maiorescu este admiraţia afectuoasă, care nu exclude fermitatea propriilor convingeri, chiar cînd ele sînt greşite, familiaritatea unită cu deferenţa, ce menţin pe de o parte, egalitatea partenerilor în discuţie, pe de alta, deosebirile lor de vîrstă şi de situaţie socială. Marea preţuire pe care o avea pentru critic îl îndeamnă pe Duiliu Zamfirescu să-i scrie pe un ton amical, amintindu-i de îndatoririle literare, aproape date uitării în agitaţia vieţii publice. Criticul era chemat respectuos la uneltele sale : „Eu pricep că d-voastră, ajuns la plina maturitate a facultăţilor sufleteşti, visaţi poate o lucrare temeinică şi absolut personală, şi sper că nu numai visaţi, dar că şi lucraţi, însă nu trebuie pierdut din vedere că d-voastră, ca Dombey & Fils, aveţi o casă cu renume vechi, care trebuie dusă înainte : aceea a criticei senine, pătrunzătoare. Aştept, prin urmare, să-mi spuneţi într-o viitoare scrisoare că alegătorii gorjeni, cari v-au lăsat la o parte, ca să aleagă pe un vechi primar certat cu Justiţia, au făcut un mare bine literaturei."

Lui Titu Maiorescu i-a închinat scriitorul rîndurile cele mai entuziaste, neocolind exagerarea ditirambică, dar caracterizînd în esenţă aportul său covîrşitor la înflorirea culturii româneşti. Relaţiile dintre cei doi mari epistolieri se menţin cordiale, chiar dacă în subtext apar divergenţe literare, din ce în ce mai subliniate, pînă la întoarcerea lui Duiliu Zamfirescu în ţară, cînd prietenia lor intră într-o nouă şi dramatică etapă. Momentul discursului de recepţie din 1909 şi al afacerii Stratilescu din 1913 vor duce la ruptura totală. Pentru istoria acestui sfîrşit dureros trimitem de asemenea pe cititor la capitolul de *Note şi comentarii.*

Departe de mişcarea literară din ţară, Duiliu Zamfirescu s-a interesat în permanenţă de ea, spunîndu-şi cuvîntul despre mai toate aspectele şi mai toţi scriitorii ei importanţi. Judecăţile lui sînt, într-adevăr, uneori eronate, dar totdeauna sînt probe, pornind din convingere, ca în cazul C. Dobrogeanu-Gherea, pe care, deşi adversar, îl aprecia tocmai pentru talentul său critic : „Dar în polemică, Drag.[omirescu] devine confuz şi lipsit de sare ; pe cîtă vreme, celălalt (Gherea, n.n.) e picant şi mai cu seamă limpede". Arareori obiectiv faţă de confraţii din generaţia lui (să-l adăugăm şi pe Al. Vlahuţă pe care-l stima, cu deosebire pentru

romanul *Dan*), Duiliu Zamfirescu s-a arătat plin de entuziasm la apariţia primelor nuvele de I. Al. Brătescu-Voineşti şi I. A. Bassarabescu, şi a primelor articole ale tînărului, pe atunci de 19 ani, N. Iorga. Impresiile, exprimate spontan, vin din partea aceluiaşi scriitor însingurat, care se bucură sincer de talentele generaţiei tinere. Mai tîrziu, revenind în ţară, îşi va potoli entuziasmul.

Intră într-o altă etapă a vieţii lui, din păcate mai puţin literară.

*

Ceea ce trebuie să reţinem din ansamblul consideraţiilor critice formulate de către Duiliu Zamfirescu în corespondenţă, uneori pozitive, alteori atît de nedrepte, credem că este dorinţa lui de înnoire a literaturii române, de lărgire a orizontului ei tematic destul de limitat în viziunea sămănătoristă şi poporanistă. Este ideea de bază care va străbate şi discursul de recepţie la Academie din 1909.

Diplomatul, trăind o viaţă întreagă încorsetat de convenţii, detesta convenţia în literatură, omul de lume, obosit de ipocriziile lustruite şi artificialitatea cercurilor pe care le frecventa, milita în artă pentru adevărul vieţii, pentru autentic, veridic şi pentru sobrietate. De aceea îl irită entuziasmul facil pe care-l manifestase presa „faţă de *Istoria unei coroane de oţel*, carte convenţională, scrisă într-o limbă moartă, jumătate de cronicari, jumătate de provincialisme", de aceea dezaproba (din păcate, generalizînd pentru întreaga lor operă) tipurile idilice de ţărani din anumite nuvele de Slavici şi Delavrancea. Duiliu Zamfirescu a putut jigni şi scandaliza (cu ocazia discursului academic), însă a pus în circulaţie (fie şi în parte, prin publicarea tardivă a scrisorilor) idei fundamentale, pe care le va fructifica pe deplin abia romanul românesc dintre cele două războaie. Corespondenţa adresată lui Titu Maiorescu şi Iacob Negruzzi ne relevă pe unul din cei mai importanţi teoreticieni ai romanului şi ai realismului din literatura noastră de la sfîrşitul veacului trecut. Atît prin structură, cît şi prin faptul de a fi trăit multă vreme în contact direct cu fenomenul literar european, autorul *Vieţii la ţară* a fost mai receptiv decît oricare dintre confraţii lui români la descoperirile genului romanesc din secolul al XIX-lea, şi în special faţă de cei trei mari scriitori ruşi: Tolstoi, Turgheniev, Dostoievski, care constituiau adevăratul miraj al epocii. În acelaşi timp, el a cunoscut literatura franceză, de la romantici şi de la Stendhal, Balzac, Zola şi Flaubert pînă la contemporani ca Paul Bourget şi George Ohnet, a citit în versiuni franceze, italiene şi chiar engleze pe englezi şi americani (Dickens, George Eliot, Tennyson, Edgar Poe, Bret Harte) şi a luat contact la sursă cu literatura italiană prin poezia lui Leopardi şi Carducci (din

care traduce), şi prin romanele lui Ruffini, Fogazzaro şi d'Annunzio. A fost poate primul nostru romancier de cultură europeană. Aceasta i-a înlesnit să distingă între realismul clasic de tip tolstoian şi naturalismul zolist, contra căruia se pronunţase încă din tinereţe, între analiza psihologică dostoievskiană şi psihologismul anost şi obositor din romanele lui Paul Bourget, i-a dat posibilitatea comparaţiilor largi şi a unor disociaţii menite să-i consolideze propriile convingeri şi procedee de romancier.

Pentru Duiliu Zamfirescu, romanul este „arta *de a şti să spui lucruri posibile*", căci „peste tot unde e viaţă, unde sunt mişcări sufleteşti, romanul e gata". El teoretizează un realism obiectiv, oarecum în spiritul procesului-verbal stendhalian: „Fiindcă pasiunea vorbind, curge necontrolată... un dialog între doi oameni care nu sunt de hîrtie trebuie să cuprindă repetiţii, gîndurile naive sunt foarte aproape de cele banale şi aşa mai departe". Prefigurîndu-l pe viitorul său adversar, G. Ibrăileanu, epistolierul de la Roma pare să opteze pentru *romanul de creaţie*, respingînd nu analiza, ci psihologismul amintit mai înainte. Şi scriitorul discută lucrurile pe larg şi lămuritor, demonstrîndu-şi buna orientare în contexul literar european, ca şi orientarea spre realismul clasic al marelui secol de înflorire a romanului: „Dar efectul asupra mea — i se confesa estetic tot lui Titu Maiorescu — a fost că, în urma cetirii lui *Disciple*, m-am hotărît pentru totdeauna să nu mai fac psihologie în încercările mele. Şi mai întîi, ce va să zică a face psihologie într-un roman? Ce însemnează titlul *roman psihologic*? E o vorbă goală, — fiindcă orce roman bun trebuie să fie psihologic. Au oare novelele lui Bret Harte, au oare *Le Lys dans la Vallée*, sau *Eugénie Grandet*, sau *Illusions perdues* de Balzac, or romanele ruseşti, nu sunt, în felul lor, psihologice? Ce este bunăoară o mititică novelă a lui Tolstoi, *Histoire d'un musicien*, sau *Les Précoces* de Dostoievski, în care autorul nu se simte un singur moment şi nici pomeneală nu-i de teorii? Psihologie, studiu de suflet omenesc de la un capăt la altu, şi, mai mult decît la d-nu Bourget, artă.

Fiindcă vine întrebarea: ce este un roman şi care e scopul unui scriitor? Eu cred că este de a-ţi da iluzia cea mai intensivă despre realitatea vieţii. Dacă în aceasta nu mă înşel, vine a doua întrebare: au oare un scriitor care, după ce ţi-a dat o scenă, vine să explice resorturile sufleteşti ale oamenilor săi, nu răpeşte el oare din intensitatea iluziei?"

Asemenea idei, exprimate pe la 1890, par să-l situeze pe teoreticianul romanului înaintea romancierului.

Admirator al lui Balzac şi Tolstoi, Duiliu Zamfirescu revine adesea asupra societăţii, ca zonă amplă de inspiraţie, asupra celei străine, într-un fel cosmopolite (a se vedea scena, mereu citată de critică, unde apare

Brunetière) și mai cu seamă asupra celei românești, care îi apare demnă întru totul de interesul romancierului modern: „Cîte drame, cîte nevoi, cîte lacrămi, cîtă ironie nu se ascunde în lumea noastră bucureșteană, cu limba ei pestriță. Nu numai că se cuvine, dar *trebuie* să ne interesăm de ea."

Atenția scriitorului se extinde și asupra lumii satului, principalul izvor de idilism, și care îi apărea falsificată în literatura epocii: „Eu socotesc că a venit vremea să lăsăm dulcegăriele artificiale ale țăranilor amorezați și blegi, și să facem oameni vii în literatură, dacă se poate români voinici și cinstiți, dacă nu vițioși sau sceptici, dar vii, cu voință și mușchi".

Oricît l-am suspecta de subiectivism în aprecierea confraților (Caragiale, Slavici, Delavrancea) și de subestimarea psihologiei rurale, va trebui să recunoaștem că autorul lui *Tănase Scatiu* a intuit bine tipul țăranului român, pe care-l va realiza cu strălucire în roman Liviu Rebreanu. Duiliu Zamfirescu observa că psihologia țăranului de atunci se reducea la două coordonate: iubirea și dragostea de pămînt, adevăratul motor sufletesc ce va pune în mișcare acțiunea din *Ion*. De asemenea, el subliniază importanța ideii de masă, de colectivitate, idee pe care o va traduce în scena uciderii lui Tănase Scatiu și care va rodi uimitor în *Răscoala* lui Rebreanu: „În desfășurarea întîmplărilor, țăranii se mișcă numai ca mase colective, fiindcă așa îi cred eu interesanți, așa sunt ei o putere și numai așa psihologia lor poate da nota caracteristică a *unui* țăran." Duiliu Zamfirescu este primul scriitor român după N. Filimon, dar poate mai conștient decît acesta, care descoperă semnificația documentului autentic (el, clasicul armonic și neînțelegătorul cititor al lui Stendhal și Flaubert, pe care-i minimaliza!): „Ordinul de zi dat de generalul Cernat în preziua lui 30 august — îi explica lui Titu Maiorescu, anticipînd una dintre principalele direcții ale romanului românesc interbelic — nu e pus de mine ca detaliu ostășesc, ci ca documentul cel mai sugestiv, artistic sugestiv, din toată campania. El e scris prost, redactat în pripă; dar proza lui copilărească dă detaliele cele mai emoționante ale organizării atacului."

Pe aceeași linie a realismului se dezvoltă opinia scriitorului despre stil și limba literară, cărora le acordă o mare însemnătate în caracterizarea personajelor. Autenticitatea vorbirii i se pare esențială, iar atunci cînd Maiorescu îi reproșează vulgaritatea modului în care se exprimă Tănase Scatiu, romancierul se explică, invocînd profilul moral al eroului: „E adevărat că limba lui Scatiu e cam bădărană, dar eu socotesc că asta e vina lui Scatiu, nu a limbei". Că stilul autorului trebuie să se

diferențieze de acela al personajelor este pentru Duiliu Zamfirescu de domeniul evidenței: „În adevăr, pe cît e vorba de descrieri de lucruri în afară din noi, sau chiar de pornirile noastre sufletești, limba cea mai literar românească, cea mai sugestiv românească se poate întrebuința cu succes. Cînd însă va fi vorba de dialog, cînd va fi vorba de a da unei adunări de 5 persoane în jurul unei mese de ceai sau unei convorbiri de afaceri, sau unei destăinuiri de amor o atmosferă proprie, limba asta nu mai e îndestulătoare. Vine acum întrebarea: se cuvine să ne interesăm de cele 5 persoane din jurul mesei cu ceai? Eu cred cu tărie că da."

Notabile, deși întîmplătoare, sînt opiniile lui Duiliu Zamfirescu despre „arta pentru artă" și „arta cu tendință", asupra cărora conchide în baza bunului-simț, ca și Caragiale („...orce subiect, cu sau fără teoremă [demonstrație, tendință, n.n.], este după cum îl face autorul: interesant, dacă e bine scris; prost, dacă e rău scris"), și mai ales în privința raportului dintre național și universal, pe care-l vede în chip realist și lucid, și nu cu un patriotism îngust, rău înțeles. Trebuie să recunoaștem, susține el, împotriva unor poziții exclusiviste și provinciale, că „nu tot ceea ce e românesc e frumos și sunt foarte multe lucruri frumoase care nu sunt românești". „A crea o literatură națională, care să păstreze ceea ce este specific românesc, limba românului și sufletul eroilor", înseamnă a o integra universalului, adică a o „pune totodată în legătură cu ceea ce este omenesc și deci etern". Ideea nu era nouă, dar mai cu seamă în epocă apărea uneori minimalizată în literatura poporanisto-sămănătoristă, contra căreia frînge scriitorul atîtea neîndemînatice săgeți.

Oricît de „revoluționar" în materie de roman, prin teoria procesului-verbal și mai ales a documentului autentic, Duiliu Zamfirescu rămîne un clasic (va spune-o și el nu o dată), un om al secolului al XIX-lea, care nu-l gustă pe „decadentul d'Annunzio" și care se pronunță tăios contra „aberațiunii simboliste". Paradoxal, moderniștii văzuseră în el un aliat. *Vieața nouă* îi luase apărarea, cu ocazia discursului de recepție pentru antipoporanism, în timp ce *Viața românească* îl blamase pentru același motiv. Se înșelaseră, cel puțin în parte, ambele tabere. Noul academician nu agrea poezia cultivată de Ovid Densusianu și nu combătea realismul, teoretizat de G. Ibrăileanu. Dimpotrivă, îl prefigurase, pe linia obiectivității și a „creației", așa cum îl anunțase pe E. Lovinescu, prin pledoaria pentru romanul urban și, într-un fel, pe Camil Petrescu, prin evidențierea semnificației documentului autentic. Estetica lui Duiliu Zamfirescu s-a dovedit, pentru literatura noastră, în cîteva direcții fundamentale, precursoare.

După ce se întoarce în ţară, în 1906, volumul, precum şi interesul corespondenţei, cel puţin pentru moment, scad simţitor. Dispăruseră distanţele geografice şi, din păcate, se instalau cele spirituale faţă de mai vechii şi mai noii prieteni. Deşi locuieşte la Galaţi, fiind o vreme reprezentantul nostru, cu grad de ministru plenipotenţiar, în Comisia Europeană a Dunării, deşi se găseşte zile şi săptămîni de-a rîndul la Focşani şi Odobşeti, unde îşi cumpărase şi plantase vii, scrisorile se împuţinează, se oficializează şi uneori capătă un ton de progresivă aroganţă. Probabil şi înaintarea în vîrstă, şi demnităţile diplomatice, şi anumite nemulţumiri, ca respingerea romanului *In război* de la premiul Academiei, fac să iasă şi mai mult la iveală iritabilitatea, infatuarea, duritatea în relaţiile literare. Autorul lui *Tănase Scatiu* suferă de mitocanofobie, ce-i vine adesea dintr-un fals aristocratism, de care va face caz în curînd. Directorii şi redactorii de reviste, Mihail Dragomirescu, C. Rădulescu-Motru, Sextil Puşcariu, criticii E. Lovinescu (unul dintre puţinii care-i consacrase un amplu şi laudativ studiu analitic) primesc din partea scriitorului misive confidenţiale sau publice, în care le sînt servite aspre lecţii de conduită şi moralitate. Lipsa de tact a lui Duiliu Zamfirescu — am spus-o — culminează cu discursul de recepţie la Academie în 1909 şi cu polemicile întreţinute cîtva timp după aceea. Relaţiile de prietenie cu Titu Maiorescu, ce durau de aproape un sfert de secol, sînt grav zdruncinate, pentru ca în 1913, cu prilejul incidentului Stratilescu, să se rupă definitiv.

Criticul nu îngăduia să fie contrazis, mai ales în idei pe care le susţinuse o viaţă întreagă (ex., valoarea poeziei populare), iar scriitorul care în fond era animat de bune intenţii, nu ştiuse să aleagă nici locul, nici momentul spre a demonstra că poporanismul constituia, în ultimă instanţă, o frînă în calea dezvoltării şi modernizării literaturii române. Această eroare îi atrage numeroase inimiciţii şi-i îndepărtează prietenia la care ţinuse cu neistovită pasiune. Părăsit şi apoi chiar persecutat de Titu Maiorescu, care în 1913, în calitate de prim-ministru, îl pune în disponibilitate pe baza unui denunţ de antipatriotism, scriitorul se găseşte într-o stare de spirit care oscilează între megalomanie şi deprimare. Cînd cineva îl atacă într-o revistă, el îşi pierde total simţul măsurii, vorbind despre sine în superlative incredibile: „Eu pretind că am dreptul să nu fiu tratat în fugă, de cel dintîi băiţaş care îşi face vîrf la plumb. Şi aceasta nu pentru că ocup un loc însemnat în societate, ci pentru că de 20 de ani dau o lucrare organică, *ce nu are seamăn nici în literatura noastră şi nici în alte literaturi* (s.n.), aceea a studiului unei societăţi întregi" (către Mihai Dragomirescu). Excesiva măsură administrativă a lui Maiorescu îl mîhneşte adînc, îl îndurerează: „Nu pot admite ca un om pe care l-am adorat 25 de ani — i se plîngea lui S. Mehedinţi — să-mi nege beneficiul probei, cu alte cuvinte, ceea ce nici Ignaţiu Loyola nu refuza victimelor sale, fie chiar sub formă de apă fiartă". Scriitorul fusese de-a dreptul calomniat, punîndu-i-se la îndoială patriotismul, fără posibilitatea de a se apăra, fapt care-l făcea să sufere o dată mai mult. Retras în pacea viilor de la Odobeşti, el îşi mistuie durerea într-o singurătate orgolioasă şi meditativă, străjuită parcă de umbra fostului prieten: „Cîteodată mă duc la bisericuţa unde e îngropat tată-meu şi mi se pare că nu mai sunt aşa de singur. După tatăl meu adevărat, am iubit pe un alt om, care m-a rănit adînc şi pe care aş vrea să-l pot ierta" (către Simion Mehedinţi). Cel mai bogat şi mai interesant capitol din viaţa spirituală a scriitorului se încheia acum într-un chip dramatic.

Ruperea relaţiilor de prietenie cu Titu Maiorescu face parcă să iasă şi mai mult în evidenţă petele de umbră ale personalităţii lui Duiliu Zamfirescu. Acum se poate vorbi, într-adevăr, de aristocratismul afişat ostentativ, de comportarea distantă, care ascundeau sub înfăţişarea lor ţanţoşă un suflet obosit, resemnat şi într-o anumită măsură neînţeles. Puţinele scrisori din această epocă accentuează nota de filozofie (de ex., către Margareta Miller-Verghy), respiră o nostalgie ce nu se sfieşte să se comunice public în cuvinte de remarcabilă forţă evocatoare a primei tinereţi, apuse între stejarii meleagurilor natale:

„Răspund scrisorii d-tale (a lui P. Locusteanu, n.n.), prin care-mi ceri colaborarea la *Flacăra*, în numele culesului viilor, că toamna în adevăr se culeg viile, iar poezia *culesului* se face în alte anotimpuri, în genere în al tinereţii.

În tinereţea mea cea mai neprihănită, eram vînător de sturji şi mierle. Plecam de-acasă la răsăritul soarelui şi mă întorceam către asfinţit, umblînd pururea singur, călcînd sfios pe haturile viilor sau aşteptînd ceasuri întregi, alipit de trunchiul vreunui nuc, pînă ce auzeam zgomotul aripelor sturzului sau fluieratul mierlii din hîgiu.

Am văzut tot felul de păsăruici căzute ca o săgeată pe cîte o ramură deasupra capului meu şi privindu-mă nedumerite; am văzut gaiţe cu pieptul arămiu şi aripele albastre, ţipînd şui, am văzut nevăstuici prin garduri, veveriţe prin stejari, ghionoi prin gîrneţe; am văzut codrul muşcat de brumă, cu lăuruşca roşie şi ghiara-găii albă, aninată de mărgeanul gherghinului; am văzut şi cîrduri de cucoare alunecînd pe albastrul cerului şi ţipînd a jale.

Astăzi sînt urmăritor de fiare sălbatice, cu puşca cu repetiţie cu termofor, în care se păstrează ceaiul cald şi apa rece; cu gonaci şi tabieturi. Dar nu mai împuşc mierle, stimate d-le Locusteanu."

Scriitorul nu mai avea seninătatea, buna dispoziţie şi entuziasmul anilor din Italia. El, care detesta politica, revenit în ţară, se avîntă (fără nici un fel de talent) în politică. Junimist (literar) de o viaţă, se înscrie acum în partidul conservator; despărţirea de Titu Maiorescu avea deci încă un motiv, în afară de cele lietrare. Despre această perioadă, dintre 1913—1914 şi sfîrşitul vieţii, nu se ştia prea mult, în afara amintirilor lui N. Petraşcu şi ale altora cîţiva, oarecum întîmplătoare.

Scurgerea timpului a făcut ca alături de scrisorile către Duiliu Ioanin, în care descoperim portretul tînărului Duiliu Zamfirescu, să apară în ultima vreme şi un alt lot considerabil, acelea către fiul său Al. Duiliu Zamfirescu, din care luăm cunoştinţă nemijlocit de frumosul sexagenar, totuşi mai puţin sever decît ne-au lăsat să credem memorialiştii. Sînt etapele extreme pe care le-a recuperat, din punct de vedere epistolar, istoriografia mai nouă.

Cum ni se înfăţişează, prin urmare, autorul *Vieţii la ţară* spre vîrsta senectuţii?

Bolnav de ficat, din care cauză a şi murit, el face crize destul de frecvente, o dată fiind pe punctul de a se supune unei operaţii chirurgicale. Îşi propunea mereu să se ducă la Karlsbad (Karlovy-Váry) pentru o cură de ape minerale, însă timpul nu-i îngăduia şi se pare că nu va ajunge acolo niciodată. În aceşti ani, 1918—1922, sănătatea lui rămîne încă destul de robustă, fiind mereu pe drumuri, la Odessa şi Iaşi, în refugiu, la Galaţi, la Focşani şi la Bucureşti. În capitală, închiria la „Hôtel du Boulevard", ce se mai poate vedea şi azi la intretăierea dintre Calea Victoriei şi bulevardul Gheorghe Gheorghiu-Dej, un apartament cu luna şi pierdea sume considerabile la jocurile de noroc, fapt care se solda cu dese împrumuturi de la diverse bănci. Era, probabil, o compensaţie a singurătăţii, care nu-l părăseşte nici acum şi de care cînd vrea să fugă, cînd o cultivă ca pe o supremă formă a orgoliului: *„Je n'ose pas te dire le charme toujours plus grand de la solitude. C'est peut-être la dernière forme de l'orgueil"*. Orgoliu care-l îndeamnă adesea să provoace pe careva la duel, unul avînd loc chiar, în 1918, cînd două gloanţe îi fluieraseră pe la ureche. De aici şi numele pe care i-l dăduseră cu anumită maliţie contemporanii: *Duelius Superbus*. „Orgoliosul" anunţa apariţia la Iaşi a revistei *Îndreptarea literară*, singura publicaţie condusă de el (din care, din păcate, nu ni s-a păstrat decît un singur număr), printre altele, cu scopul de a-i ajuta pe cei cîţiva scriitori tineri şi săraci, aflaţi în refugiul primului război mondial. Tot acum intenţiona să publice un nou volum de versuri, avînd sentimentul că acestea reprezentau o întoarcere a tinereţii poetice. Volumul va fi *Pe Marea Neagră* (1919) şi va închide între coperţile lui ultima dramă sentimentală a infatigabilului Don Juan. Sexagenarul se îndrăgostise de o foarte tînără fată, numită simbolic Malvina, căreia îi va închina un întreg ciclu de poezii.

Faptul, oarecum ieşit din comun, dată fiind marea diferenţă de vîrstă, alarmase familia scriitorului, care îşi îngăduise să-i atragă atenţia. Duiliu Zamfirescu răspunde fiului său printr-o scrisoare de dureroasă confesiune, semnificativă şi pentru scurtul episod biografic, dar şi din punct de vedere al psihologiei artistului. Deşi nu poate respecta întotdeauna convenienţele sociale, deşi viaţa lui frămîntată de contradicţii i se pare un infern, el continuă să fie stăpînit de acelaşi orgoliu, de mîndria sălbatică de a nu se plînge. Singura mîngîiere era frumosul, în cazul de faţă frumosul feminin: o muză. De aceea dorea să nu mai fie sîcîit: *„laissez-moi ma muse. C'est si rare, une muse!"*

În aceste scrisori către Al. D. Zamfirescu, unele simple *„lettres d'affaire"*, poetul se străvede cînd şi cînd cu privirea lui visătoare. După ani şi ani de la plecarea din Roma, are nostalgia peisajului meridional, a capodoperelor de artă italiene, chiar şi a acelora pe care nu le văzuse. Îi plăcea să respire aerul tomnatic şi aromitor de la vie şi să evoce „zilele frumoase, cu vederea întinsă pînă la Dunăre". Condeiul este al autorului care a scris *Viaţa la ţară*. Dar poetul ne apare mai rafinat şi mai adîncit în sine, ceea ce accentuează nota de melancolie, dacă nu şi de blazare. „E prea multă melancolie în viaţă", notează în finalul unei scrisori, primăvara aduce şi ea o „bucurie melancolică". Sub acest semn, descoperim cîteva reflecţii, întru totul remarcabile la un poet care, totuşi, după publicarea ciclului Comăneştenilor, n-a mai scris versuri decît ocazional. Cînd citim asemenea propoziţii: *„C'est beau parce que ça ne dure pas"* sau: *C'est une forme nouvelle de ce triste bonheur, d'attendre quelque chose qui ne vient pas"*, realizăm o stare de spirit pe care nu cred că greşim prea mult numind-o inefabilă. Fericirea, vrea să spună autorul, e fulgerătoare, aproape imperceptibilă, himerică.

Sentimentul estetic nu l-a abandonat pe Duiliu Zamfirescu niciodată. Şi ca să-l păstreze nealterat, singurătatea viilor lui de la Faraoane i se părea cea mai prielnică. Deşi personaj monden, aproape prin deformaţie profesională, scriitorul revenea în Bucureşti fără plăcere, la gîndul că era silit să reia contactul cu politica, cu Academia, cu cluburile — care „toate nu aduc decît dezamăgiri". Mult mai bine se

simte în postura de bunic, adorîndu-și nepoțica și imitîndu-i copilărește gunguritul: „Tata male o așteaptă la Falaoane", fiind în stare să se ducă după ea la Polul Nord, dacă micuța, din întîmplare, ar fi fost un pui de pescăruș. Estetul dorea s-o crească în mijlocul cărților și al muzicii, într-o atmosferă de artă și rafinament, plănuind construcția unui adevărat turn de fildeș.

Bunicul, care tot mai credea în descendența sa din os domnesc, fapt pentru care ar fi dorit ca primul său nepot să fie un *masculus*, ca să poată continua „familia Lascarilor și a altor împărați...", e în același timp și un tată cu sufletul sfîșiat de durere, în urma pierderii celui de-al doilea fiu, Lascar, ucis în duel. Veșnic tînărul și chipeșul Duiliu Zamfirescu îmbătrînește dintr-o dată: *„Avec la mort de mon fils, la vieillesse est entrée dans mon âme, puisque la mort tue l'effort"*. Și neputînd parcă suporta bătrînețea, scriitorul se sfîrșește peste șase luni din momentul cînd așternea aceste rînduri.

Scrisorile adresate lui Al. Duiliu Zamfirescu ne furnizează și o serie de știri despre proprietarul și omul politic, lansat chiar în timpul războiului. Cînd se găsește la Focșani, podgoreanul se preocupă direct de tăiatul și stropitul viei, de cules, de producția de vin, precum și de vînzarea lui. El apreciază rezultatele culesului (într-un an, în loc de 30 de butoaie de vin roșu, nu s-au obținut decît 14), degustă diferitele sorturi și se tîrguiește cu negustorii, repară casa devastată de ocupația germană (cînd s-au pierdut numeroase manuscrise și scrisori), angajează oameni de serviciu, uneori portretizați în cîteva linii, și perfectează tranzacții bancare. Prețuri, calcule, contracte, procese, împrumuturi ni-l înfățișează pe Duiliu Zamfirescu într-o situație de erou balzacian. Dar ambițiosul proprietar de vii se angajează ferm și în politică, fiind unul dintre colaboratorii apropiați ai generalului Averescu, în partidul acestuia, numit la început liga poporului și apoi partidul poporului. Pentru Duiliu Zamfirescu se deschide acum o veche rană, antipatia liberalilor. Aceștia îl vor acoperi de acuzații și calomnii, mai ales în chestiunea „Reșița" (scriitorul era președintele consiliului de administrație al numitei societăți, post pe care-l rîvnea Vintilă Brătianu) și vor izbuti, cu ajutorul regelui, să răstoarne guvernul Averescu, deși acesta ajunsese la conducere cu o mare majoritate de voturi. Fără să aibă vocație de orator și om politic, Duiliu Zamfirescu va deține cîteva luni portofoliul Ministerului de Externe și mai multă vreme funcția de președinte al Camerei deputaților. Scrisorile acestor ani sînt adevărate pamflete antibrătieniste. În același timp, ele sugerează atmosfera politică a momentului și ne dau indicații utile despre lumea pe care o frecventa diplomatul și omul politic. Succesele lui electorale, unul încununat de un

banchet de 50 de tacîmuri, sînt, folosind propria lui expresie, de scurtă durată, lăsînd după ele, mai totdeauna, un gust amar. Nu aici va trebui să căutăm partea de rezistență a acestor scrisori, ci în latura lor care ne sugerează portretul omului și mai ales pe al scriitorului, parcă mai reflexiv ca altădată, mai melancolic și mai dezamăgit de societatea vremii și de politică. O singură erupție de sentiment îl smulge din păienjenișul deziluziilor de tot felul: emoția unirii Transilvaniei cu țara. Era fericit ca român și fericit ca scriitor, pentru că ciclul Comăneștenilor se găsea în deplin consens cu țelul suprem al națiunii române.

*

Interesul corespondenței lui Duiliu Zamfirescu — s-a spus de mult — stă nu numai în excepționalul ei caracter istorico-literar (pentru perioada „Junimii" de după 1885), psihologic, de revelare senzațională a omului și a scriitorului, în ideile ei estetice, deloc neglijabile. Prin autoportretizările și caracterizările umane pe care le conține, prin stil, variabil de la un destinatar la altul, ea ne promite și alte satisfacții decît cele strict documentare. Încă din epocă, s-a observat farmecul narativ, sensibilitatea și bogăția de senzații a scriitorului, prin însuși faptul că o lungă epistolă către N. Petrașcu era publicată ca o însemnare de călătorie în *Convorbiri literare*. Dar chiar din prima lui tinerețe, Duiliu Zamfirescu își dovedea instinctul de prozator (epistolar), descriind o berărie de provincie cu nu știu ce penel impresionist, o scenă în barcă pe Dunărea învolburată, cu dramatism și totodată cu simț al umorului. În scrisorile de la Roma către N. Petrașcu și Trandafir Djuvara, izbitor este tonul degajat, spontan, străin de constrîngerile vreunei retorici. Relatînd, el povestește cu nerv epic, pune farmec și dă viață unei simple și nostime peripeții, unui gest sau unei atitudini, ce sugerează fie o situație, fie un personaj. Comentariul său către prietenii de aceeași vîrstă, mai ales cînd vine vorba de vreo aventură galantă, e de-a dreptul savuros, neocolind expresia ștrengărească și chiar licențioasă. Sîntem foarte departe de portretul diplomatului rigid, acreditat de contemporani.

Duiliu Zamfirescu este un confesiv sentimental (în scrisorile către omonimul Ioanin), un bonom, cu libertăți de familiaritate (în dialogul cu Elena Miller-Verghy), un pasional ce nu depășește pragul lucidității (în prea puținele scrisori de dragoste), un părinte plin de tandrețe, în a cărui vorbă dojana abia se strecoară, un polemist cu idei novatoare, dar și cu malignități, uneori mai reușit decît cel exprmiat public (în scrisorile către Titu Maiorescu), dar și un observator de atmosferă și de tipologii sociale. Oarecum timid în perioada Hîrșova, el are un ochi

ager şi o mînă sigură mai tîrziu, cînd se află în salonul parizian al prinţesei Mathilda Bonaparte-Demidow, unde nu strălucirea interiorului îl impresionează, ci figurile umane, eboşe pentru un virtual roman. Puterea de a le individualiza este absolut remarcabilă: „Iată doamna de onoare a reginei, femeie de 40 de ani, frumoasă, fină, cu nişte mîini calde, ce par pururea arse de friguri, zîmbind vecinic (fiindcă e cam surdă, cred); iată stăpînul de casă, flăcău tomnatic, plin de spirit (şi, socotesc, vechi amant al doamnei în chestiune); iată cardinalul, şiret lunatec, un amestec de misticism şi grosolănie neînţeleasă; iată marele om, Brunetière, în fond sceptic ca toţi latinii eruditţi, devenit apostolul catolicismului; iată contraste şi antiteze; iată suflete în goană după glorie sau fericire, toate muncite, toate subiecte de roman".

Sigur că în scrisorile către Titu Maiorescu, diplomatul adoptă un stil, aşa după cum, cu totul altul, exclusiv oficial, în misivele către D. A. Sturdza, C. Esarcu, Vintilă Brătianu. Fără a fi debutonat, el nu este mai puţin lipsit de spontaneitate şi naturaleţe, chiar de un anume ton „amical", atît cît îi permite diferenţa de vîrstă şi de situaţie socială. Şi prin conţinutul lor, foarte variat, scrisorile către Titu Maiorescu degajă un aer de eleganţă formală, au o anume „ţinută", care, însă, nu ajunge nicicînd să le artificializeze. Paginile de jurnal de creaţie şi de discuţii literare sînt mai sobre (ca limbaj), pe cînd acelea de confesie şi de „cancanuri" nu ocolesc nota de umor şi chiar de tachinerie. Reflectîndu-se în atîtea oglinzi, Duiliu ajunge un erou al propriilor sale scrisori — nu fără o alură romanescă — mai veridic decît cel pe care l-au cunoscut contemporanii.

Arta lui epistolară, vizibilă de la modul de a nara în chip reliefat evenimentul şi de a se autoanaliza (să mai cităm încă o dată paginile de confesie sentimentală şi de jurnal de creaţie?) şi pînă la stil, subzistă, poate şi mai pregnant, în însemnările lui de călător şi de asiduu vizitator al muzeelor italiene şi flamande. După Al. Odobescu, dar fără vastul orizont de cultură al acestuia, întîlnim un al doilea caz în literatura noastră cînd scrisorile devin, cel puţin în parte, jurnal de călătorie. Îl vedem acum pe Duiliu Zamfirescu formîndu-şi gustul în chip nemijlocit, contemplînd peisajul meridional şi pe cel nordic, şi probînd, în acelaşi timp, o sensibilitate şi o bogăţie de senzaţii care se exprimă cînd lapidar, în faţa picturii, cînd portretistic, în galeriile de sculptură, cînd cu vervă descriptivă şi nu o dată poetică sau ironică în faţa atîtor aspecte ale îndrăgitei Italii şi ale Ţărilor de Jos.

Vizitează, fireşte, mai întîi Roma şi apoi, în repetate rînduri, cu întinerită bucurie, Napoli, Florenţa, Veneţia. Nu avea în materie de artă o pregătire de specialist; avea, în schimb, o mare disponibilitate de a contempla, preferînd emoţia nudă: „Caut să mă las pe cît oi putea mai mult emoţiunilor directe ce-mi vin de la lucruri, *fără şcoală şi fără muncă* (s.n.). Mă duc înaintea tutulor lucrărilor celebre şi mă simt cu adevărat fericit cînd dau de cîte ceva care mă mişcă." La Villa Borghese admiră o *Venere* de Canova, la Basilica San Pietro in Vincoli, se duce, o dată, cu Titu Maiorescu, să vadă *Moise* al lui Michelangelo, la Vatican rămîne înmărmurit de frumuseţea uriaşă a Bazilicii Sf. Petru: „Apoi ieşind pe jos, m-am speriat de micimea mea faţă cu puterea liniilor Sfîntului Petru, văzut despre grădini. Ce armonie e în arhitectura aceea de piatră, ce cochetărie de om de geniu, care parcă vrea să arate că are şi muşchi frumoşi, nu numai suflet mare."

Duiliu Zamfirescu pare ameţit, ca atîţia alţii, în faţa comorilor artistice ale Italiei, manifestînd ca şi Titu Maiorescu, în *Însemnări zilnice*, o surprinzătoare incapacitate de exteriorizare a impresiilor. În galeriile Florenţei, la Pitti, Bargello, Uffizzi, Palazzo Vecchio, fusese pentru a zecea oară ca să-şi mîngîie privirile cu Botticelli, Donatello, Jean Bologne, Lucca della Robbia; la Veneţia, unde-i lăsase „o amintire nepieritoare" Lido şi Canal Grande, admirase pe Tintoretto, Tizian, Veronese, dar totul este comunicat oarecum în grabă, cu un comentariu în care se simte proaspăta lectură a lui Taine *(Voyage en Italie)*, a lui Vasari şi Gregorovius.

Scriitorul e mai bine orientat, cel puţin în primii ani după sosirea în Italia, în materie de istorie şi arheologie, domeniu în care îşi alcătuieşte o adevărată bibliotecă de specialitate. Studiază în versiuni franceze şi italiene pe Th. Mommsen: *Imperiul Cezarilor*, pe Edward Gibbon: *Histoire de la décadence et de la chute de l'Empire romain*, pe V. Duruy: *Histoire romaine jusqu'à l'invasion des barbares*. Nu-i lipseau Tucidide, cu *Istoria războiului peloponeziac*, Cezar, cu *De bello Gallico*, Pliniu cel tînăr, cu *Panegiricul lui Traian*, şi Curtius Rufus, cu *Viaţa şi faptele lui Alexandru cel Mare*. Ca un Leconte de Lisle, el trăieşte poezia relicvelor, pe care o va transpune nu o dată în hexametri sau amphibrahi. La Vatican, în palatul Borghese, în Capitoliu, în Muzeul San Ferdinando din Napoli, abia aşteaptă să intre în sala statuilor şi busturilor imperiale. Cînd ajunge în faţa divului Traian, i se umple pieptul de mîndrie pentru descendenţa noastră latină: „...pentru mine cel puţin e un nespus farmec şi o sfîntă emoţiune de a sta într-o sală rece, sub statuia împăratului nostru, şi a-i privi capul gînditor şi braţul vînjos — şi o bucurie aproape copilărească, dar întrucîtva artistică, de a constata că te cobori ca popor din contemporanii acestui om". Columna lui Traian devine un adevărat obiect de

cult, lîngă care scriitorul se oprește adesea, călăuzit de studiul lui W. Froehner, *La colonne trajanne.*

Emoția arheologică și istorică a lui Duiliu Zamfirescu generează cîteva caracterizări portretistice succinte, ce ne atrag atenția mai ales prin deducerea dominantei morale, într-un limbaj familiar și mucalit, obișnuit în scrisorile către prietenul și colegul de generație N. Petrașcu. La muzeul napolitan San Ferdinando, Eliu Adrian i se pare cam „mătăhălos", „cu un cap mare de cioban"; Antonin Piul, „surîzător ca un papă și cam bleg", iar la Capitoliu, vestita Messalina îi sugerează tipul femeii ușuratice și ușernice: „Dacă ai văzut vreodată la țară o leliță a dracului, cu testemelu pe-o ureche, cu buzele senzuale și pomeții obrazului ridicați, astfel de parcă rîde la toți flăcăii, cunoști tipul. Parcă o aștepți să cînte ibovnicului:

Las' să vie, Domnu-l știe,
Calea-n trandafiri să-i fie,

iar lui bietu Claudiu:

Calea-n mărăcini să-i fie."

În cei aproape douăzeci de ani cît a fost diplomat în străinătate, scriitorul a călătorit în permanență, făcîndu-și din aceasta o adevărată satisfacție morală și estetică. Muzeele și relicvele arheologice îl atrăgeau deopotrivă cu peisajele, cu viața și moravurile locuitorilor. Duiliu Zamfirescu avea un suflet de poet, care vibra spontan, și care simțea nevoia să-și împrospăteze necontenit emoțiile. De aceea, îl vedem revenind la scurte răstimpuri în vestitele cetăți ale artei italiene și în orașele din Munții Umbriei, din apropierea Romei, sau din golful Napoli. Scriitorul nu era deloc sedentar, și putem spune că închidea în sine, ca și Alecsandri, un mic demon al călătoriei.

La Roma îi plăcea să se plimbe pe jos înspre Villa Pamphili, să admire grădinile și fîntînile arteziene pînă la San Pietro în Montorio, de unde se așterne întreaga panoramă a orașului. În același timp, e atent și la spectacolul străzii, al cărui pitoresc i se impune mai ales în zilele de carnaval, ce-i redeșteaptă pentru moment imaginea vie a circului roman. Ca de obicei, antichitatea își trimite ecourile, care se întîlnesc acum în povestire cu o savuroasă notă umoristică:

„Pe aici, Carnaval și soare — îi comunică lui Iacob Negruzzi, la 4 februarie 1891. După vreo zece zile de frig, cu două de ninsoare, vremea s-a-ndreptat. Mascaradele umplu ulițele, în zdrențe medio-evale, călări pe hîțe de cai în trei picioare, or sprijiniți pe tocuri scîlciate. Ieri și azi *il getto dei coriandoli* (pe românește, împroșcătură de gloanțe de var) pre Corso, într-un cîmp de bătaie de zidari. Femei în toată firea, de pe la balcoane și ferestri, își aruncă praf în ochi cu iscusință minunată.

Băieții care trec pe sub balcoane vor ei să ridice privirea spre partea locului, dar îi orbesc hapurile de gips. Și se zice că, în aprinderea luptei, sunt multe de văzut.

Mă rog, geantă latină nu-i?..."

Duiliu Zamfirescu vizitează în repetate rînduri Florența, „orașul florilor", „patria lui Dante, Michelangelo, Amerigo Vespucci, Machiavel, Benvenuto Cellini, Cimabue", copleșit de grandoarea vechilor ei tradiții de cultură și artă. La Veneția, numele de rezonanță istorică al dogilor, Urseolo și Marino Faliero i se par ca „niște poeme întregi", celebrul San Marc îi oferă motivul unei poezii *(San Marc)*, iar Canal Grande, cu gondolele ușor legănate în amurg, îi trezește amintirea lui Eminescu, care în pragul sfîrșitului trecuse pe sub zidurile fantomaticului oraș. Vine adesea la Napoli, unde, pentru prima oară, îl impresionează aspectele contrastante ale geografiei locului și ale civilizației, îmbinînd luxul cel mai costisitor cu mizeria cea mai sordidă. Întregul tablou e dominat de flăcările amenințătoare ale Vezuviului, la care călătorul privește uimit, ca la un peisaj ireal de gheenă. Lîngă Napoli se găsește faimosul Pompei, orașul dezgropat de sub lavă după aproape 2000 de ani, pe care Duiliu Zamfirescu îl vizitează purtînd sub braț *Istoria romană* a lui Th. Mommsen și romanul istoric *The last days of Pompeii* al scriitorului englez Edward Bulwer Lytton, foarte citit în epocă. Impresiile comunicate lui N. Petrașcu, destinatarul care se bucură de cel mai minuțios reportaj, îmbină obișnuitul ton mucalit și sentimentul de surpriză cu acela de insatisfacție față de arhitectura romană, deprimantă prin aglomerarea construcțiilor private, care, spre deosebire de temple și monumentele publice, aveau prea puține deschideri spre aer și lumină. Clădirile acestea îngrămădite și meschine vorbesc parcă de condiția fundamental terestră a omului de atunci. Relatarea se desfășoară în același stil oral și familiar, în țesătura căruia cuvîntul necăutat are o prospețime și o vigoare ce atestă una din marile calități ale romancierului Duiliu Zamfirescu, simțul limbii: „Bre omule, să vezi lupanarele, să vezi niște chiliuțe de odăi infame, cu fel de fel de măscări zugrăvite pe ziduri; să vezi grămada orașului înghesuită, strîmtă, fără un palmac de pămînt liber or de grădiniță; să intri în interiorul băilor și să le vezi pardosite de marmură, dar joase, întunecoase — se degajă sentimentul unui fel de *bien-être*, surprinzător că trăiești astăzi în lume cu aer mult, larg — și ai nota exactă a celor 1800 de ani de distanță, care, ca formulă filozofică, s-ar putea desfășura

într-un lanţ lung, a cărui o extremitate să fie vîrîtă în pămînt, iar cealaltă să se ducă în văzduh: de cea dintîi ar ţine oamenii trecutului, iar de cealaltă, ai viitorului."

In timpul verii, Duiliu Zamfirescu mergea în cîteva din localităţile muntoase din apropierea Romei: la Frascati, unde se păstrau ruinele vilei lui Cicero şi de unde trimite *Convorbirilor literare* poezia *De la Villa Tusculana*, la Albano, unde e lacul Nemi, cîntat de Lamartine, la Tivoli, evocat în poezia *Jos la Tivoli*, ascultînd muzica celor o sută de fîntîni din grădina feerică a Vilei d'Este. După ce se căsătoreşte, îl găsim la Oriveto, în Umbria, la Varedo (proprietatea socrului său) şi la Bellaggio, lîngă lacul Como. Asupra acestor locuri scriitorul nu insistă, mărginindu-se de obicei la date extrem de sumare. Emoţia sporeşte însă pînă la entuziasm pe ţărmul însorit al Mediteranei, la Ostia şi Porto d'Anzio şi apoi în golful Napoli, pe care Duiliu Zamfirescu, în pofida faptului că suferea de „rău de mare", îl colindă insulă cu insulă şi localitate cu localitate. De pe litoral, de la Sorrento, Amalfi şi Castellammare di Stabia, ajunge în larg la Capri, Ischia şi Procida. Poezia antichităţilor se uneşte acum cu aceea a naturii, ce ni se pare a se fi păstrat pe alocuri mai bine în corespondenţă decît în volumele de versuri. Scrisorile devin adevărate reportaje lirice, comentînd peisajul cu o însufleţire şi o vioiciune pe care le vom întîlni mai rar în *Imnuri păgîne* şi *Alte orizonturi*, unde stilizarea clasică produce uneori o senzaţie de răceală şi de căutare pedantă.

Porto d'Anzio îi prilejuieşte un scurt poem vitalist, aproape de necrezut la „recele" şi echilibratul neoclasic: „O, Doamne, de ce n-aţi mers şi la Porto d'Anzio? — i se adresează lui Maiorescu. A înnebunit natura. Curge seva în vinele arborilor şi a florilor cu o putere de viaţă extraordinară. Tot malul mărei e aşternut cu un fel de plantă grasă, care s-a ascuns toată sub flori, roşii, violete, azurii, de cînd treci cu drumul-de-fier printre ele îţi pare că vor să-ţi intre pe fereastră, atîta sunt de vesele şi de ştrengăriţe. Marea se desfăşoară la orizont, pe sub bolta seninului, ca o lungă iluzie de cîmpie, şi ici, aproape, pe nisip, se joacă cu sutele de copii, ce rîd valului pitulaţi şi plecaţi înainte ca nişte boboci de gîscă. E viaţă, şi s-a isprăvit." Peisajul emană o „atmosferă poetică", de voluptate şi eleganţă, pe care un senzual ca Duiliu Zamfirescu nu putea să n-o recepteze: „E pace, smerenie pe ape şi-n văzduh; florile atîrnă de ramuri cu o lene grasă, parfumată, ca o mînă de femeie ieşită din baie. Lămîile par de ceară. Trandafirii prin brazde zîmbesc ca nişte fete prietene şi aşteaptă degetele fine ale necunoscutei zîne să-i rupă de pe crăci..."

Locul cel mai tipic meridional, care a trezit în sufletul poetului vechi elanuri romantice, cristalizate sub semnul eternului feminin, este insula Capri, a cărei imagine de eden stilizat şi exotic reprezintă una din cele mai frumoase pagini de călătorie ale corespondenţei: „Revenind la Capri, nu ştiu cum o fi Olympul, dar ştiu că eu dacă aş fi însărcinat să aleg o reşedinţă zeilor, aici i-aş pune să locuiască. Închipuieşte-ţi o stîncă sălbatică şi goală ca un cap de vultur, care la mijloc ar fi strînsă ca o talie de femeie, toată cioplită, bănci, bănci, pe care cresc cu îmbelşugare măslinii, smochinii, lămîii, viţa cea răstignită, scoruşii şi un soi de smochini, zişi de India, cu foaia grasă şi ghimpoasă; apoi, ici şi colo, magnolia, floarea cea mai delicată şi mai ideală ca parfum, care creşte cîteodată în pomi mari şi stufoşi ca merii noştri; pune în acest peisagiu vilele pompeiane, elegante, discrete, fără o scîndură de acoperiş; populează insula cu o rasă de femei greco-romano-sarazină, cu ochi imenşi, pieliţa obrazului bronzie, dinţii ca laptele, mergînd drepte ca nişte trestii — şi peste toate revarsă lumina soarelui Italiei, şi poate te vei apropia de adevărul realului."

Entuziasmul călătorului se tempereazǎ şi scade pînă la dispariţie cînd vine în contact cu realităţi în care natura şi legile frumosului i se par ofensate. Atunci bucuria se transformă în indignare, iar frazele, uneori învăluite într-un abur de poezie, dobîndesc tonuri sarcastice de pamflet. Ajuns la Monaco, de astă dată în voiaj de nuntă, după ce consemnează foarte sobru localităţile văzute în treacăt (Nissa, Beaulieu, Bordighera, San-Remo), descrie capitala micului principat, care i-a lăsat o rea impresie prin vulgaritatea mediului şi spiritului mercantil: „Faimosul Monte-Carlo, care de pe cornişe pare aşa de frumos, văzut de aproape e oribil. Stilul cazinului şi al hotelurilor e degradator pentru un ochi civilizat, grădinile sunt pripite şi nefireşti; lumea, interlopă; cafenelele, scîrboase, aşa că, dacă n-aş fi convins că organizatorul acestei necuviinţe era un samsar ordinar, aş fi tentat a crede că era un om de geniu, atît e de bine reprezentat în aerul din afară sufletul dinlăuntru."

Transferat pentru puţină vreme ca secretar de legaţie la Bruxelles (1892—1894), Duiliu Zamfirescu vizitează Belgia şi Olanda, admirînd în muzee pe Rubens, Ruysdael, Wouwerman, Fr. Hals şi Memling. Comentariul urmează aceeaşi manieră telegrafică. În mod mai deosebit par să-i fi reţinut atenţia peisajele lui Breugel şi celebra *Lecţie de anatomie* a lui Rembrandt. Deprins cu azurul Mediteranei, scriitorul se plînge la Bruxelles de ploaie şi de urît. „Dacă n-ai trăit niciodată la Bruxelles — i se adresează Elenei Miller-Verghy — să nu trăieşti: e frig şi umed, fără a fi iarnă. Evviva Italia!" Ceţurile îl ţin închis în casă, împrejurare, dealtminteri, fericită pentru creator, care lucrează

acum înfierbîntat la cea mai bună operă a lui: *Viaţa la ţară.* Totuşi, demonul călătoriei nu-i dă pace şi-l vedem continuîndu-şi notele de drum. Un alt peisaj, mai neobişnuit, îl atrage cu farmecul său misterios şi tăcut de îmbătrînit ev mediu. Epistolierul, pîndit uneori de o anumită convenţie, prin cultivarea excesivă a eleganţei şi distincţiei, a unui sentiment de *bien-être* ce i-l dădea mediul turistic internaţional de pe Riviera italiană, dovedeşte acum un spirit de observaţie parcă mai aplicat, care ţinteşte esenţa, şi anume, atmosfera de vechime şi solitudine, de gravitate reflexivă şi melancolică a nordului flamand: „Dacă n-aţi fost la Bruges — îi scria lui Titu Maiorescu — vă rămîne de văzut un lucru interesant. Niciodată, nici chiar în catacombele romane, nu am simţit trecutul fîlfîind pe deasupra noastră cu atîta putere de evocaţiune; cum ţi se întîmplă cîteodată să visezi că zbori şi să ai senzaţiunea aproape reală a zborului, aşa aveam eu senzaţiunea trecutului în mine, cînd trăsura mă ducea de-a lungul canalului, pe un drum cam rău, sub umbra ulmilor plecaţi pe cale. Din distanţă în distanţă, porţile monumentale ale oraşului, cum erau în veacul al 14-lea; cîte o moară de vînt, pe maidanele pustii, aţinînd drumul norilor; cîte un colţ de *béguinage*, de o nespusă originalitate, legat de lume printr-un pod de cărămidă, o alee de sălcii, o poartă pustie; iarbă crescută printre pietrele caldarîmului, pe acoperişuri, pe faţa apei; lume bătrînă, rară; o tăcere solemnă, în care răsună muzica clopotelor *(carillons)* cu tonuri albe ca a cîntăreţilor de la Sfîntul Petru."

În Olanda îl impresionează civilizaţia materială, abundenţa, o puternică pulsaţie a vieţii. Pagina de reportaj epistolar, destinată lui Maiorescu de asemenea, prefigurează cartea lui M. Sadoveanu de mai tîrziu: „Aş vrea să vă pot spune impresia mea în total, desfăcută de orce şiretenie de stil, francă şi întreagă, aşa cum e ţara ce mi-a dat-o. Nici un loc din cîte am văzut pînă acuma nu mi s-a părut aşa de original: de la o frontieră la alta e o idilă neîntreruptă, livezi şi numai livezi, înconjurate de apă, de enorme cantităţi de apă, ce se desface în ramuri, în crăngi, în fire, pînă la şipote fugătoare pe sub ierburi. Escoul, Rinul, Amstel, gîturi de mare intrate adînc în uscat, sunt arterele ce aduc sîngele belşugului pe acest pămînt... Stăpînul, sau mai bine stăpîna acestor locuri (fiind doamnă), este *vaca*. Liberă, ea colindă în pace pajiştele verzi, îmbrăcată într-o scurteică de ţol, ca o persoană de consideraţie."

Forfota străzii şi a locurilor de petrecere are sub condeiul scriitorului român ceva din violenţa de colorit, din vitalismul exuberant şi comic al pictorilor olandezi:

„În sfîrşit, pe la vreo 10 descălecăm, într-un *café chantant.* Aici, dă, Doamne, bine... femei dropicoase, îmbrăcate ca baletistele; un nenorocit de italian care cînta în franţuzeşte «z'ai vou des brounes, z'ai vou des blondes» *(j'ai vu des brunes* etc.) şi mai presus de orice expresie, publicul beat la cataramă, de o beţie mută, dîndu-şi pe faţă veselia numai prin jocul mîinilor, cu nişte mişcări atît de comice, cu nişte obrazuri aşa de bete şi de strîmbe, încît numai un alt beţiv şi olandez, ca şi publicul, Adrian Brouwer, a putut să-i zugrăvească."

Asemenea pagini îl divulgă de la distanţă *pe scriitor* şi încă unul înzestrat cu un viu simţ al observaţiei şi cu un dar al descripţiei nuanţate şi caracterizatoare. A le trece la subsolul documentar, cum se mai obstinează partizanii exclusivismului ficţional, ar fi o eroare. Căci în afara calităţilor pe care le detectează criticul, aceste note de călătorie oferă *plăcerea lecturii,* senzaţie pe care ne-o dau majoritatea scrisorilor lui Duiliu Zamfirescu. Avînd dinainte fixate cîteva repere biografice, corespondenţa lui se citeşte ca un roman, care e cînd pasional, cînd confesiv, cînd de moravuri, cînd pitoresc şi colorat, într-un limbaj colocvial, cînd, şi mai cu seamă, de idei literare, cînd artist şi de iniţiere muzeistică. Mai presus de orice, el este romanul unei admirabile prietenii, una dintre puţinele celebre din literatura noastră, al unei iubiri intelectuale, încheiate spectaculos şi dramatic. Prin puternicii fermenţi de modernitate, mai ales în privinţa lărgirii orizontului tematic, a teoriei romanului şi realismului, care, toate, au fost cu prisosinţă confirmate în timp, această corespondenţă merita să intre în circulaţie mai devreme, fragmentar, chiar în timpul vieţii dialoganţilor, cînd ea ar fi contribuit într-o şi mai mare măsură la emanciparea prozei noastre. De aceea, din acest punct de vedere, ni se pare o descoperire oarecum tardivă. Dar alcătuită acum într-un corp unitar, ea nu ni se impune mai puţin ca o altă operă fundamentală de o largă rezonanţă a lui Duiliu Zamfirescu şi în acelaşi timp a literaturii române.

AL. SANDULESCU

NOTĂ ASUPRA VOLUMELOR VII—VIII — CORESPONDENȚA

Ediția noastră vrea să fie o ediție de *corespondență generală*, cum spun francezii, adică pe cît posibil completă. Ea reia, firește, confruntîndu-le încă o dată cu manuscrisele, în cazul cînd acestea există, scrisorile către N. Petrașcu, Iacob Negruzzi, Simion Mehedinți din colecția I. E. Torouțiu și scrisorile către Titu Maiorescu din ediția Emanoil Bucuța. Cu excepția unei selecții (modeste) efectuată de noi în vol. *Cele mai frumoase scrisori* („Biblioteca pentru toți", 1975) majoritatea epistolelor din edițiile citate n-au mai fost tipărite de 40 sau 50 de ani. Lor li se adaugă acelea publicate de noi în vol. *Scrisori inedite* (în 1967), și în sfîrșit un lot considerabil de scrisori inedite, adresate unui număr de peste 25 de corespondenți, nume noi, necunoscute în edițiile anterioare. Chiar și la cei ce figurează acolo, sumarul se îmbogățește cu scrisori descoperite sau publicate recent (către Academia Română, Trandafir Djuvara, Mihail Dragomirescu, Al. Macedonski ș.a.). Astfel, relațiile politice, literare și de familie ale lui Duiliu Zamfirescu apar mai aproape de realitate, mai complexe. Inainte de a i se fi adresat lui Al. Macedonski, debutantul îi scrie lui Gr. H. Grandea, directorul *Războiului;* atît de hulitul scriitor în Ardeal (mai cu seamă după discursul de recepție, la Academie) întreține o corespondență cordială cu Ilie Dăianu, redactor al ziarului *Răvașul* și cu Sextil Pușcariu de la *Luceafărul;* scriitorul prea irascibil se supără (epistolar) nu numai pe Mihail Dragomirescu, dar și pe Eugen Lovinescu, diplomatul și omul politic trimite misive protocolare nu numai lui C. Esarcu, dar și lui D. A. Sturdza, B. P. Hasdeu, Vintilă Brătianu, Ion Kalinderu, Al. Tzigara-Samurcaș. Omul extrem de devotat familiei scrie neîncetat alor săi: tatălui (Lascăr Zamfirescu), soției (Henriette), fratelui (Constantin), copiilor (Al. Duiliu și Lascar).

Cînd am descoperit și răspunsurile (semnificative) le-am reprodus în note, ca în cazul cel mai revelator, al acelora venind de la Titu Maiorescu, dar și de la Iacob Negruzzi, D. C. Ollănescu-Ascanio, Mihail Dragomirescu.

In cadrul ediției noastre, scrisorile au fost orînduite alfabetic, după numele destinatarilor, și cronologic în cadrul fiecărui compartiment. Atunci cînd am avut elemente suficiente pentru a determina data unor scrisori nedatate de autor, le-am inclus în cronologia obișnuită; cînd n-am deținut aceste date (în cazuri foarte puține), scrisorile „fără dată" au fost așezate la sfîrșitul compartimentului respectiv.

În reproducerea textului ne-am străduit să păstrăm cît mai fidelă icoana lexicală, parfumul de epocă și acela ușor dialectal moldovenesc al limbii scriitorului. Astfel, am respectat formele gramaticale și de pronunție specifice, formele alternante și chiar unele forme grafice a căror actualizare ni s-a părut hazardată.

Exemple:

— Păstrarea sufixului — *iune*, — *iuni* în neologisme ca: *afirmațiune, explicațiune, emoțiune, intențiune, indiscrețiuni, legațiune, ocaziune, opiniune, situațiuni.*

— Întrebuințarea desinenței — *e* la nominativul substantivelor și adjectivelor feminine cu tema *ș* și *j* în exemple ca: *birje, cenușe, coaje, drăgălașe, grije, lașe, loje, păpușe.*

— Păstrarea formei de plural a substantivelor feminine de tipul: *mașine, pagine, strade*, și feminine și neutre, mai ales în formele articulate: *delițiele, discuțiele, domeniele, intențiele, judecătoriele, limbele, liniele.*

— Folosirea nominativului singular articulat fără — *l*, la substantivele neutre și masculine: *fesu, raportu, domnu* etc.

— Genitiv-dativul substantivelor și adjectivelor feminine terminate fie în — *ei*: *depărtărei, firei, imprimărei, întregei, legațiunei, limbei, lungei, naturei, originei* etc., fie în — *ii*: *corespondenții, depeșii, Elizii, inteligenții, planetii.*

— Genitiv-dativul plural al unor substantive cu terminația — *elor*: *contrarielor, economielor, originalelor, premielor, pălărielor, sălcielor*, dar *operilor.*

— Pronumele relativ plural: *cari.*

— Pers. I singular și pers. III plural de la verbul „a fi": *sunt.*

— Articolul genitival *a* invariabil, în exemple ca: „Dreptul este *a* lui Popovici".

Alte forme gramaticale, lexicale şi de pronunţie specifice: *acoperemînt, aqueducuriie, adeseaori, aniversară, comerciu, coprinde, congediu, conferenţă, compta, comptabilitate, consequenţă, curagiu, descuragiare, dezavantagiu, dezesperante, discolorat, dischide, disfacere, distăinuirea, diştept, ieu* (a lua), *lacrămi, mahometan, meziu, ministeriu, miragiu, mînile, mîne, musteţi, niscariva, novele, obicinuit, orcîte, orunde, oţel, pacinică, paserea, pui* (eu), *puie* (a pune), *rămîi* (eu), *sălbătăcie, simţiminte, sinţenie, schinteia, scri, stînge, şurup, turbure, tutulor, ţiu, ţifră, văz, vecinic, viu* (eu), *videa, zădarnic, zbor* (a zbura, pers. III pl.).

Formele alternante: *cetit-citit, complecta-completa, dentîi-dintîi, februariu-februarie, ianuariu-ianuarie, iuniu-iunie, prieteni-prietini, rădicau-ridicau, trimit-trimet.*

— Păstrarea grafiei influenţate de limbile italiană şi franceză a unor nume proprii de localităţi: *Nizza, Venezia, Constantinople* (dar şi *Constantinopoli*), ca şi de persoane: *Rascolnicoff* (dar şi *Rascolnicov*), *Neklioudoff, Turgheneff.*

Întrucît ni s-au părut simple forme de grafie, am adoptat ortografia actuală, scriind în loc de *aşi* 〉 *aş, aşea* 〉 *aşa, chiemat* 〉 *chemat, crayon* 〉 *creion, consciinţă* 〉 *conştiinţă, quantitate* 〉 *cantitate, quitanţă* 〉 *chitanţă, quartierelor* 〉 *cartierelor, equilibru* 〉 *echilibru, filosof* 〉 *filozof, gymnaziul* 〉 *gimnaziul, polyloghie* 〉 *poliloghie, psychologie* 〉 *psihologie, răsleţ* 〉 *răzleţ.*

Deşi în majoritatea cazurilor Duiliu Zamfirescu scrie *ţeară* şi *resboi*, am adoptat formele de *ţară* şi *război*, potrivit grafiei din scrisorile ultimei perioade şi a ediţiilor *Viaţa la ţară* şi *In război*.

În text am folosit paranteze drepte [ ] în următoarele împrejurări: a) cînd am reconstituit un cuvînt în cazul în care înţelegerea sa era dificilă: *Card[ucci]*, *M[aiorescu]*; b) cînd am indicat ani probabili la scrisorile fără dată şi cuvinte probabile în scrisorile-bruioane conţinînd cuvinte nedescifrabile; c) cînd am indicat însemnările făcute de Titu Maiorescu pe scrisorile primite de la Duiliu Zamfirescu; d) cînd a trebuit să omitem o propoziţiune, o frază sau un pasaj, din cauza caracterului prea intim, licenţios.

Construcţiile gramaticale sau logice greşite din text le-am notat chiar acolo cu [sic].

Am corectat punctuaţia defectuoasă.

Notele conţin indicaţiile bibliografice, sursele de arhivă şi publicările succesive şi încearcă să precizeze fapte de istorie literară (evenimente biografice, identificarea unor opere sau persoane la care se raportează textul, a publicaţiei în care a apărut o anumită scriere), să explice fapte de istorie politică (ex., afacerea Văcărescu), să dea referinţe biografice despre anumite personalităţi politice, culturale şi literare. De asemenea, ele argumentează datările, în cazul scrisorilor nedatate, şi menţionează omisiunile din text făcute de noi din motivele arătate mai înainte. Cînd ni s-a părut necesar, spre a elucida o anumită împrejurare biografică sau o anumită opinie mai deosebită a scriitorului, am extins nota la dimensiunile comentariului (ex., atitudinea lui Duiliu Zamfirescu faţă de Caragiale, „drama de la Veneţia", prototipurile din *Viaţa la ţară* şi *Tănase Scatiu*, respingerea de la premiu a romanului *In război*, istoria şi ecourile discursului de recepţie la Academie etc.).

În cadrul notelor, grupate pe destinatari la sfîrşitul volumelor, am tradus şi expresiile sau textele în limbi străine, în special din italiană, de care limba epistolierului a fost influenţată, fapt explicabil prin lungul său stagiu diplomatic la Roma.

Alcătuirea acestei ediţii se întemeiază pe cercetări pe care le-am întreprins, desigur cu intermitenţe, de-a lungul a două decenii, timp în care am fost ajutaţi în depistarea surselor şi studierea unor probleme biografice controversate de descendenţii direcţi ai scriitorului, ca Al. Duiliu Zamfirescu şi soţia sa Lucia Zamfirescu, ca Henriette Mandrea, de rude colaterale ca Ştefan Slăvescu şi Marin Simionescu-Rîmniceanu, către care se îndreaptă omagiul nostru postum. De asemeni, un sprijin constant ne-au dat colegele de Biblioteca Academiei R. S. România şi Biblioteca Centrală de Stat din Bucureşti, unde se conservă principalele fonduri epistolare Duiliu Zamfirescu. Manuscrisul a beneficiat de lectura atentă şi de observaţiile totdeauna la obiect ale redactorului de carte, Margareta Feraru. Tuturor le exprimăm încă o dată sentimentele noastre de gratitudine.

AL. S.

Către Academia Română

1

D-le preşedinte,

Am onoare a trimite Academiei un Codice latino-moldav,[1] găsit de mine în Roma, cuprinzător de 85 de versiuni [sic !] din Sfînta Scriptură, date pe româneşte de călugărul Silvestro Amelio[2] din ordinul Minorilor conventuali de la Foggia (Provincia St. Angelo din fostul regat de Neapole), trimis de Propagandă ca misionar în Moldova, Valahia, Tartaria şi Transilvania, în anul 1725.

Importanţa acestui codice stă în încercarea de a scrie româneşte, în prima jumătate a veacului al XVIII-lea, cu litere latine. Deşi limba nu e totdeauna gramatical corectă, ea e totuşi interesantă din punct de vedere lexic şi glotologic, prin aceea că ne dă graiul viu al timpului, prins de auzul unui italian şi notat cu semne latine.

O încercare schiloadă de a scrie româneşte cu litere latine o face Psaltirea calvinească din 1697 „a lui Szvent David", din care d-l Bianu reproduce cîţiva psalmi în interesantul său studiu asupra Psaltirei lui Dosoftei.[3] Nici nu se poate închipui ceva mai comic şi mai trivial decît această biată limbă românească, mestecată de ungurii calvini :

Ferikat jeszt' kuj de sziromanul
Si de nistotosul
Ej mile, ke Domnul pre jel enkĕ
Iare el va czinĕ,
En nevoja sza si en czara sza
Lafe bune v'ave...

Față cu această caricatură, traducerea franciscanului Amelio devine aproape frumoasă : „Szy le dzysa lor ö äsemănătură : Käutaz smokynul szy tozy kopaczyi : ka kand aduk roda den syne sztyzy ka ieste vara aproape..."

Spre a înțelege mai bine însemnătatea codicelui de față trebuie să ne aducem aminte că primele încercări de a se nota limba pămîntească cu litere latine se fac în Ardeal, de către Samoil Micu, care, scriind în latinește asupra idiomului daco-român, însemnează textele românești cu litere latine.

Samoil Micu, profesor de morală și etică la seminarul din Blaj la 1772, scrie, prin urmare, cu 50 de ani mai tîrziu. După dînsul, mai mulți alți români uniți, iubitori de neam, ca Gheorghe Șincai și Petru Maior, scriu cu caractere latine, după întoarcerea lor de la Roma ; dar toți aceștia se depărtează în timp de încercarea noastră. [4]

Interesant este că chiar în literatura noastră bisericească, dacă lăsăm la o parte *Psaltirile* istorice și lucrările mitropoliților Varlaam și Dosoftei, nu erau multe cărți traduse înainte de 1700. Părerea istoricilor români și în special a d-lui Bianu (în discursul său de recepțiune la Academie) [5] este că pînă pe timpul lui Constantin Brâncoveanu întreg serviciul bisericesc se făcea în slavonește.

Așa, în Muntenia, mitropoliți și episcopi însemnați ca Daniil (contemporan cu autorul nostru), Grigorie, Filaret al Rîmnicului, Dosoftei Filitis traduseră și publicară pe rînd *Rînduiala săptămînei patimelor, Octoihul, Slujba sfinților din toate zilele anului, Cazania, Molitfelnicul, Psaltirea* etc. după anii 1720 și cele mai multe după 1750.

În Moldova, mitropoliții Iacob, Gavriil, Stamati, Veniamin, însemnați în cultura bisericească, lucrează după anii 1750.

Codicele de față e scris pe vremea papei Benedict XIII și a domnului român Mihai Racoviță în a 3-a sa domnie asupra Moldovei, cu aproximativ 77 ani după Codicele Bandinus, [6] care începe a fi scris la 2 martie 1648, la Bacău.

Papa Benedict XIII (Fra Vincenzomaria Orsini, din ordinul Dominicanilor) era napoletan de origine, fiind despre tată Orsini-Gravina, iar despre mamă, Frangipani, așa încît s-ar putea crede că ar fi o corelațiune între napoletanul dominican devenit papă și napoletanul franciscan trimis misionar. Dar cu toată modestia și umilința lui Benedict XIII, cine nu știe ce depărtare este, în ordinea ierarhică a bisericii

romane, între un papă, ieșit din una din cele mai ilustre familii ale lumii, și un biet misionar franciscan !... Afară de asta, Codicele amelian a fost scris în 1725, dar el a fost desigur pregătit înainte, căci în 1725 autorul era deja *olim Praefecto,* în toate cazurile a trebuit să stea destul timp în țara Moldovei pentru a-i învăța limba. S-ar putea presupune că a început a învăța românește în Transilvania (deoarece epoca răspunde perfect cu năzuințele iezuiților de a atrage la catolicism pe toți românii de peste munți), dacă limba sa nu ar fi dialectal moldovenească, după cum era a mitropolitului Dosoftei, spre deosebire de a mitropolitului Varlaam.

E, prin urmare, probabil că franciscanul S. Amelio a trecut sau a trăit prin Moldova ca misionar încă din a doua domnie a lui Nicolae Mavrocordat, pe vremea papilor precedenți, Inocențiu XIII și Clement XI. Cu nici unul din aceștia nu pare a fi fost în legătură. Inocențiu XIII (Michelangelo Conti) era roman ; Clement XI (Gianfrancesco Albani) era urbinat ; nici unul, nici altul nu aparțineau ordinului franciscan al Minoriților Conventuali.

Cercetările făcute de mine pînă acum la direcțiunea generală a Ordinului (Conventus Generalis Sedalium tertii ordinis S. Francisci Assisensis, Piazza S-ti Apostoli, Roma) au dat acest rezultat că franciscanul Silvestro Amelio, bacalaureat în teologie, a fost trimis în misiunile din Moldova la 6 septembrie 1719, ca prefect, sub administrațiunea părintelui general Carlo Jacobo Romnilli din Bergamo.

E curios că memorialul bisericii catolice din Iași (publicat de V. A. Urechiă în studiul asupra *Codicelui Bandinus*) [7] nu înscrie numele lui S. Amelio în seria episcopilor. La epoca corespunzătoare găsim, la nr. 26, pe un Iosaphat Parysiewicz, min. conv., 1717 ; apoi, la nr. 27, pe un Thomas Szklubić Zaleski sau Raleski, dominican, 13 aprilie 1732. Nomenclatura aceasta este însă plină de lacune, căci, după cum o recunoaște memorialul însuși : *„costretti dalle orribili vicende da quel Paese sofferte, i Vescovi dimoravano per lo piu in Polonia"*. [8]

Omul nostru însă nu pare a fi fost dintre episcopii ce locuiau în Polonia, căci el învățase limba moldovenească și, după cum o spune în prefață, voia să îndemne și pe alți confrați a o cunoaște.

Ar fi de cea mai mare importanță de a se găsi, fie în arhivele Ordinului, fie în ale Propagandei, corespondența acestui misionar relativă la Țările Române. Dar arhivele Propagandei au fost absorbite de Vatican și nu se mai pot cerceta decît cu învoire specială și cu mare greutate.

Nu trebuie uitat că tocmai atunci se începe în Principate epoca fanarioților, cea mai tristă stăpînire străină ce a căzut vreodată peste români ; nu trebuie iarăși uitat că tot atunci iezuiții dau cele mai aprige asalturi la conștiința românilor din Transilvania.

Între preoții greci, cari prigoneau limba, și preoții catolici, cari turburau sufletele, bietul popor rămînea nedomirit.

Limba liturgică oficială, în epoca fanarioților, rămîne cea românească, dar atît de redusă, încît în mănăstiri, sub înrîurirea egumenilor greci, aproape nu se mai aude, iar în orașe e gonită aproape din toate bisericile bogate și, ca tot ce era băștinaș, fuge spre țară și spre cei săraci.

De aici a luat-o, probabil, franciscanul Amelio. [9]

2

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
SECRETARUL GENERAL
[imprimat]

[1908]

D-le președinte și d-lor membri,

Am primit comunicarea oficială de alegerea mea în Academie. [1] Va trece timp pînă ce voi putea să vorbesc de prietenul scump pe care soarta m-a chemat să-l înlocuiesc ; [2] iar eu simt nevoie să vă spun chiar de acum ce mare preț pun pe această alegere.

Ca tot ce naște din necesitatea organică a unei societăți, Academia a crescut puternică și s-a dezvoltat ca o instituțiune constitutivă a statului, pe care-l ajută pe de o parte în cercetarea originelor sale, documentîndu-i trecutul, iar pe de alta, în formarea caracterelor și îndrumarea lor către studii serioase. Ea are, prin urmare, un rol impulsiv și moderator. Ea apreciază meritele și încununează pe poeți, iar tot ea înlătură pe cei nechemați.

Cu sfială și recunoștință viu dar să iau loc printre domniele-voastre. Deși ajuns dincolo de culmea vieții, vă aduc o inimă curată și o mare năzuință către idealitate. Cu aceste foarte modeste însușiri, vă făgăduiesc să vă fiu un bun coleg.

Către Alcalay

Odobeşti, 11 septembrie 1909

D-le Alcalay, [1]

Îţi trimit aci o nouă prefaţă la ediţia a 3-a a *Vieţii la ţară.* Te rog să-mi dai o corectură după ea.

Prin altă scrisoare îţi restituiesc corecturile textului, pe cari nu am timp să le examinez.

Al d-tale,

Duiliu Zamfirescu

Către Ion Bacalbaşa [1]

Odobeşti, 15/28 iulie 1912

Stimate amice,

O idee care mă munceşte de anul trecut începe să ia formă, şi cred că pot să ţi-o anunţ, deoarece două acte sunt gata. Vreau să biruiesc eu pe public, iar nu el pe mine.

E vorba de o piesă în 4 acte, care se va numi, probabil, *Poezia depărtării.* [2] Cred că pe la 15 august s-o pot pune la dispoziţia d-tale, copiată pe curat.

Dacă repertoriul permite, aş dori să binevoieşti a o înscrie, pentru a fi jucată la începutul stagiunei. Îmi datoreşti această compensaţie.

Am văzut din ziare că te-ai întors sănătos din străinătate, şi m-am bucurat : trebuie fier tare, ca să reziste la Direcţiunea teatrelor româneşti.

Cu afectuoasă strîngere de mînă,

Al d-tale,

Duiliu Zamfiresco

Davila [3] mi-a cerut autorizare să joace O *amică* [4] la Constanţa şi la Sinaia. I-am dat-o. Am făcut rău ?

Către Ioan Bianu[1]

1

LÉGATION ROYALE DE ROUMANIE
[imprimat]

Roma, 14/26 mai 1897

Dragă Bianule,

Părintele Don Niccoló Franco, grec unit, amic al părintelui V. Lucaci,[2] adresează Legațiunii aci-alăturata cerere, din care reiese că părintele Franco este apucat să plătească suma de 700 frs., valoarea unei litografii comandată aici de părintele Lucaci, pentru care Liga,[3] pare-se, a dat aprobațiunea sa.

Fiindcă știu că ești în Ligă, te rog să fii așa de bun și să te interesezi de această afacere. Aici, oficial, nu putem să-i dăm nici un curs, iar pe de altă parte, părintele Franco, fiind om sărac, trebuie să fie scos din bocluc.

Așteptînd un cuvînt din parte-ți, îți strîng mîna cu veche și cordială prietenie.

Devotat,
Duiliu Zamfirescu

2

Roma, 4/16 septembrie '98

Dragă Bianule,

Am primit ieri ultimele publicațiuni ale Academiei, și mă grăbesc a te înștiința și a te ruga să exprimi cui în

drept mulțumirile mele, cu rezerva părții ce ți se cuvine personal.

Lucrarea d-tale asupra bibliografiei românești vechi mi s-a părut de cel mai mare interes. Pînă acum n-am putut să mă bucur decît de icoane.

Profit de ocaziune ca să-ți mărturisesc că nu cunoșteam lucrările folositoare ce ai publicat pînă acum, decît în mică parte. Dealtfel, experiența vieții îmi dovedește pe fiecare zi că oamenii cari în adevăr lucrează nu se cunosc îndestul. Psaltirile sunt foarte interesante pentru studiul formării limbei noastre de astăzi.

Îmi rezerv plăcerea de a citi studiul d-lui Hîjdeu[1] cînd voi avea puțin timp. Se pare că e plin de lucruri noi asupra originei statului nostru și coprinde scîntei divinatorii geniale ; așa cel puțin mi se scrie. Adevărat e ? Curioasă este însă prefața dedicatorie.

La revedere, dragă Bianule, cu sănătate și tinerețe.

Al d-tale,
Duiliu Zamfirescu

3

VIA CONDOTTI, 6
[imprimat]

Roma, 17/30 iuniu 1902

Iubite amice,

Nu am avut noroc să te găsesc la Academie astă-vară, spre a mai vorbi și a-ți cere oarecare lămuriri. Dă-mi voie să ți le cer acum prin scris :

Aș dori să am lista din urmă cu adresele exacte ale membrilor Academiei.

Apoi, pentru frate-meu,[1] aș dori să am publicațiunea în care se coprind premiele ce urmează a se da în anul 1903.

Rogu-te a mi le trimite pe amîndouă.

Te-am felicitat, îmi pare, de numirea definitivă în Academie. Sunt, personal, fericit că ceea ce am vorbit adesea cu d-l Maiorescu şi cu alţi amici, în privinţa meritelor d-tale pentru a intra în Academie, s-a adeverit.

Cu o amicală strîngere de mînă,

al d-tale devotat,

Duiliu Zamfirescu

4

Odobeşti, 1/14 iunie 1911

Iubite amice,

Plecînd vineri seara din Bucureşti, nu am putut veni la d-na Bianu. Te rog să te faci interpretul sentimentelor mele de gratitudine, pentru onoarea ce mi-a făcut, invitîndu-mă la dejun.

Vei binevoi a comunica d-lui Bianu tînărul că băieţii mei se întorc în ţară la răstimpuri diferite, — Lascar pe la 12/25 iunie, Alexandru pe la 12 iulie stil nou. Cred că pînă la 1/14 iulie nu veţi fi la Predeal (mai cu seamă dacă ţine frigul de acum), aşa că o întîlnire între flăcăii noştri nu e cu putinţă decît dacă ai mei vor veni, de aici, la Sinaia şi Predeal, ceea ce e probabil.

Al d-tale devotat,

Duiliu Zamfiresco

5

COMISSION EUROPÉENE DU DANUBE
[imprimat]

Galaţi, 13/26 mai 1912

Măi Răule,

Mă gîndesc la Academie cu dragoste şi părere de rău că nu sunt statornic în Bucureşti. Am însă o sesiune foarte încărcată, iar pe turbaţii ăştia nu pot să-i las singuri, că te pomeneşti că votează într-o bună dimineaţă să mute Dunărea în Norvegia. [1]

În schimb însă lucrez la raportul lui Murnu. [2] Cînd te înhami la o asemenea lucrare, nu ştii niciodată unde are să iasă, şi numai acum văd limpede munca depusă de traducător, după munca depusă de raportor.

Ţi-am fost vorbit de îndoiala mea, în urma unei convorbiri ce avusesem cu acel blînd şi simpatic autor ce se numeşte Brătescu-Voineşti. Nu ştii dacă a ajuns la vreo înţelegere cu Murnu? În răstimpuri, am recitit şi unele novele din volumul său, [3] care sunt bune. Îţi mărturisesc, însă, că nu pot sta alături de lucrarea lui Murnu, fiind dat, mai cu seamă, caracterul premiului nostru şi o infinitate de alte considerente specific româneşti, precum lipsa de elemente clasice în tînăra noastră literatură, aberaţiunea simboliştilor [4] (pe care Omer îi ucide) etc., etc.

Iată acum ce pot face eu pentru tine: sesiunea Comisiunii europene se închide sîmbătă 18 mai stil vechi; a doua zi, duminecă (şi poate şi luni), mă duc la ţară, unde am treabă; la 21 e sărbătoare. Prin urmare, în mod sigur, miercuri 22 mai voi veni în Bucureşti, unde voi rămîne pînă la finele sesiunii Academiei. Dealtminteri, eşti un infam, care verşi lacrămi de crocodil, deoarece fiecare zi lipsă reprezintă 30 lei noi economie pentru venerabila damă numită Academie.

Fii om de treabă, dacă poţi,

şi nu uita pe amicul tău,

Duiliu Z.

COMISSION EUROPÉENE DU DANUBE
[imprimat]

Galați, 16/29 mai 1913

Dragă Bianule,

Nici într-un caz nu pot veni înainte de 21 (Sfinții Constantin și Elena), cînd probabil nu se ține ședință. Dacă ne întrunim în ziua de 22, vom lua chiar atunci o hotărîre și deci vom avea tot timpul să citim rapoartele premielor în ședința publică de la 24, vineri.

Fii bun și convoacă pe domnii membri ai Comisiunei marelui premiu Năsturel [1] pentru 22, la orele 3, cînd vom discuta pînă seara, dacă va fi nevoie. Eu cred însă că lucrurile sunt destul de limpezi.

Al tău cu veche prietenie,

Duiliu Z.

Către Vintilă I. Brătianu [1]

Roma, 19 mai 1891

Domnule Bratiano,

În numele lui socră-meu [2] și al meu personal, te rog să primești un omagiu depărtat de condoleanță, pentru moartea părintelui dumitale. Lui Ion Bratiano, [3] ca cetățean, toți românii îi poartă doliul, [4] și avem nevoie să ne mîngîiem unii pe alții.

Fie-i țărîna ușoară cum i-a fost sufletul mare.

Duiliu Zamfiresco

Către D. Caracostea [1]

B-DUL COLŢEI, 35
[imprimat]

20 mai 1909

Stimate domnule,

Vă rog să mă iertaţi dacă răspund cam tîrziu telegramei ce aţi binevoit a-mi trimite în numele colaboratorilor revistei *Vieaţa nouă.* [2] Am fost lipsă şi, întors în Bucureşti, m-au luat nesfîrşitele treburi zădarnice, de care nu poţi răsufla.

Vă mulţumesc cu recunoştinţă şi vă rog să fiţi interpretul acestor simţimînte pe lîngă colegii d-vstre.

Telegrama ce mi-aţi adresat mă răzbună de atîtea articole pătimaşe ce se publică pe socoteala mea. [3] Prostia omenească este insondabilă. Pînă şi veterinarii s-au emoţionat, probabil fiindcă Mioriţa e oaie... Vezi Locusteanu.

Vă rog să primiţi, stimate domnule, încredinţarea înaltei mele consideraţiuni.

Duiliu Zamfiresco

Către Ercole Carini [1]

Roma, Palazzetto Doria
le 17 Mars 1892

Cher Monsieur Carini,

Sitôt que je suis arrivé de congé, j'ai envoyé appeler M-me Silvain, la maîtresse de piano dont je vous ai parlé. Cette dame était absente : elle est à Palerme visiter l'Exposition. Je ne manquerai pas, à son retour, de l'interesser à votre oeuvre, en lui disant tout le bien que j'en pense. Elle est plus à même que moi de vous mettre en relation avec le magasin et un éditeur de musique.

Chez moi, votre composition a été trouvée charmante et on la joue souvent.

Mes hommages respectueux à Madame Carini et une bonne poignée de main pour vous,

de votre dévoué,

Duiliu Zamfiresco

Către Carol I [1]

[1913]

Sire,

Maiestatea-voastră a fost indusă în eroare cînd a iscălit decretul prin care sunt pus în disponibilitate pe temeiul unui raport al colonelului Stratilescu. [2] Nu am proferat nici un fel de injurie la adresa iubitei noastre armate, în care am doi frați și un copil sub drapel, ci, întîmplător, și fără nici un gînd rău, am constatat că rechizițiile s-au făcut în mod sălbatic.

Servesc pe majestatea-voastră de 28 de ani în corpul diplomatic : sunt ministru plenipotențiar de cl. I ; sunt membru al Academiei Române, prin urmare s-ar fi cuvenit să fiu tratat cu oarecare blîndețe. Eram în drept să cer ca șeful meu să mă apere, sau cel puțin să-mi comunice raportul d-lui colonel Stratilescu, ca să mă apăr eu. Cel din urmă om din societate cînd este acuzat are drept să cunoască actul de acuzație și să fie ascultat.

Vin cu cel mai profund respect să rog pe majestatea-voastră a-mi face dreptate. Știu că momentele sunt grave, dar lucrul cel mai grav, pentru fiecare om, este onoarea sa.

Către Cristu Cridim (Cr. I. Dumitrescu) [1]

Galați, 19/26 octombrie 1912

Stimate domnule,

Răspund scrisorii d-vstre din 10/23 oct. că voi face tot posibilul să trimit ceva de publicat *Ilustrației naționale.* [2] Nu mă pot însă opri de a dezaproba despărțirea în două a puterilor ce lucrau la *Ilustrația română.* Sub forma nouă, veți muri și unii și alții.

Interesul meu pentru o asemenea publicație stă tocmai în lipsa politicii — prin urmare, într-o înțelegere mai ușoară a tuturor scriitorilor — și mai cu seamă într-o conlucrare comună pentru a da icoane originale din viața artistică și din pitorescul țării noastre.

Primiți, vă rog, salutările mele,

Duiliu Zamfirescu

Către Ilie Dăianu [1]

1

ACADEMIA ROMÂNĂ
[imprimat]

București[imprimat],
11/24 decembrie 1909

Prea onorate domnule protopop,

Avînd nevoie de o informațiune sigură, recurg la bunătatea d-voastre, în urma recomandării colegului meu, dl. Bianu.

Aș dori să obțin un certificat de naștere al femeii Maria Morar, care actualmente se află în serviciul meu și pe care vreau s-o cunun cu bărbatul cu care trăiește nelegitim astăzi.

Pe foaia aci-alăturată veți găsi indicațiuni precise de data nașterii, biserica unde a fost înscrisă etc.

Sunt gata să suport orce cheltuială pentru scoaterea certificatului.

Vă mulțumesc foarte mult și vă rog să primiți încredințarea înaltei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfirescu

B-DUL COLȚEI, 35
[imprimat]

București, 23 dec. 1909/5 ian. 1910

Stimate domnule protopop,

Răspund scrisorii d-voastre din 1 ianuarie st. nou, mulțumindu-vă de osteneala ce v-ați dat. Vă voi trimite în curînd informațiuni suplimentare, pentru a găsi, în Registrele bisericei greco-catolice, actul femeii ce servește la mine.

Întru cît privește cealaltă chestiune, a colaborării mele la numărul comemorativ al *Răvașului* pentru părintele Bunea, [1] sunt gata a vă servi, deși, în general, nu prea mă amestec în asemenea promiscuități literare. Vă rog să-mi spuneți cam ce doriți de la mine — dacă bunăoară numai un aforism literar, sau un întreg articol. Pentru aceasta, vă rog să-mi comunicați de cîte pagini de tipar dispuneți.

Graba cu care răspund este datorită faptului că revista *Răvașul* a fost mi se pare singura care, în discuțiunea ridicată de discursul meu de recepțiune, [2] a păstrat o notă demnă în presa din Transilvania.

Primiți, vă rog, încredințarea înaltei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfirescu

Bulevardul Colței, nr. 35

3

B-DUL COLŢEI, 35
[imprimat]

București, 24/6 ianuarie 1910

Onorate domnule părinte,

Mi se pare foarte greu a răspunde la apelul d-voastre, acum, cînd iau condeiul, spre a mă ţine de ceea ce am făgăduit. În adevăr, caracterul revistei d-voastre este semibisericesc, iar eu nu sunt popă nici de doi bani.

Pentru a mă conforma indicaţiunii ce mi-aţi dat, pregăteam o mică novelă de 5 pagini, care se petrecea la Roma, în Villa Borghese.[1] Am citit-o tinerilor scriitori de la *Convorbiri*, în adunarea lor de acum 8 zile, cari mi-au luat-o cu forţa pentru revista lor. M-am lăsat a fi violentat fiindcă, în adevăr, povestea mea nu era deloc bisericească, fiind vorba de sărutarea unei americance...

Vă trimit, prin urmare, versuri.[2] Dacă vi se potrivesc, le veţi primi; de unde nu, îmi veţi scrie din nou, şi voi căuta altceva.

Primiţi, vă rog, respectuoasele mele salutări,

Duiliu Zamfirescu

4

B-DUL COLŢEI, 35
[imprimat]

București, 25/10 martie 1910

Stimate domnule protopop,

Fireşte că poeziile ce v-am trimis nu se potrivesc cu publicaţia ce vreţi să faceţi. Asta am înţeles-o şi v-am şi spus-o. E însă peste puterile mele a scrie lucruri de ocazie — mai cu seamă cînd nu cunosc *ocazia*. Pe părintele Bunea nu l-am cunoscut, nu l-am auzit vorbind, nu l-am cetit. Cum voiţi dar să vorbesc despre el ?

Ca să vă dovedesc toată bunăvoinţa de care sunt însufleţit, vă trimit o mică schiţă[1] în care Roma, Traian şi seminariştii români se împletesc cu vremurile noastre.

Eu nu pot lua model pe nimeni. Bun sau rău, sunt aşa cum sunt.

Dacă nici acum nu ne potrivim, vă rog să-mi restituiţi paginile ce vă trimit, rămînînd ca altă dată să ne înţelegem mai uşor.

Al d-voastre devotat,

Duiliu Zamfirescu

Pentru orce întîmplare extraordinară, vă înştiinţez că peste cîteva zile plec din ţară, pentru o lună. Adresa mea va fi Paris, Rue Mozart, 72 (Passy).

Către Trandafir Djuvara [1]

1

București, 30 iunie / 12 iulie 1887

Dragă Trandafire,

Pe o temperatură de 40 grade la umbră și apăsat de conștiința neliniștită a unui om care nu și-a făcut datoria de amic, iau condeiul să-ți scriu :

Uf ! cald mai e !...

De-abia ieri am isprăvit examenele ; [2] deci vei pricepe în cîtă fiertură am fost și de ce nu ți-am scris pînă acuma.

Bre omule, halal de d-ta că ai lăsat cuptiorul ăsta de orașiu și te-ai dus pe malurile bătrînului Istru. [3] Tot trebuie să fie mai răcoare pe-acolo. Și unde pui norocul că ai căzut într-un moment important din viața blioților. Să te videm !...

De pe aicea am grămadă de noutăți să-ți comunic. Mai întîi, ministrul [4] pleacă mîine spre Constantinopol „pentru tratări comerciale" zic telegramele ce le-am expediat astăzi ; pleacă cu expresul, via Roustchouk-Varna. Ce-o mai fi în sacul său de drum, Dumnezeu știe. Printre altele va căuta, desigur, să vadă mai de aproape și poziția amicului ministru din partea locului, precum și va inspecta consulatul, spre a se convinge prin sine de isprăvile ce le-a lăsat protegiatul său. Partea aceasta din urmă a spus-o lui Romalo, cînd l-a expediat de aici. Romalo [5] a plecat din București săptămîna trecută, și în locul său a rămas aici Esarcu, [6] în aceeași cameră cu mine ; morga și vechile apucături ale lui de care vorbeați cu toții par foarte scăzute : poziția lui e orcum nedefinită, dar totuși e o poziție. M-am gîndit adeseori dacă ar fi făcut cineva din noi comediele lui, desigur

astăzi i-ar zăcea oasele la umbra Văcăreștilor. Îți închipuiai vreodată să mă știi nas în nas cu amicul ? *Jamais !* Ce-i și roata lumii acesteia ! Întru cît mă privește, îți spun drept că oftăturile lui și smerenia ce i se impune aci mă fac să-mi fie mai mult milă decît scîrbă. *En fin !...*

Despre noi, am vorbit personal cu ministru, și mi-a spus că nu face nici o mișcare pînă după întoarcerea sa din concediu, cînd are să facă o învîrtire mai importantă între secretari.

În locul ministrului nostru, va veni interimar probabil dl. Sturdza, [7] deși Tomescu mi-a spus că decretul e făcut în alb.

Congediele sunt regulate cam cum dă Dumnezeu. Singur Mavrodi a plecat. Eu nu am libertate decît de la 15 iulie. Petrașcu [8] tocmai la 1 august. De la divizia noastră, Zamfirescu pleacă mîine spre străinătate.

Voinescu de la Odessa cere un interpret fiindcă actualul ar fi înnebunit. Cred și eu : cu un așa șef !...

Încolo, pace. Ghica, cu aceeași indiferență, fumează, cu țigara pe-o margine de buză ; Papiniu e de-o urgență fffffortisimă ; conu Costache, hărțăgos în formă și bun în fond, umblă după vechea sa tradiție, cam haisa ; Rossi își cănește părul ; Pavidelli, mustățile ; Petrescu, prostia — și la toți se cunoaște căneala, și așa Ministerul Afacerilor Streine continuă a fi cel mai al dracului și mai ștrengar dintre toate.

Viața noastră, încolo, cum o știi : cu crailîcurile ce ne mai luăm și noi. [...] [9]

Portretul celor două surori gemene ce mi l-ai trimis a fost foarte apreciat de cunoscători. Tocmai în ziua în care am primit scrisoarea, m-am întîlnit cu Hajdeu, care, fără nici o vorbă, l-a pus în buzunar, zicînd că vrea să-l arate lui Sefendache, cu care una din ele seamănă la cap.

Sunt silit să mă opresc, că nu mai am unde spune la prostii. Tot ai noroc.

Pe la mititei n-am putut să mă duc, tot din cauza nevoilor cu examenul ; mă voi duce însă desigur. Pe Alecu [10] l-am întîlnit o singură dată la gară. E tot așa de opozant, ba mai foc. Prin Minister toată lumea amică te dorește și te salută. Esarcu, care m-a văzut scriind, mă însărcinează să-ți spui complimente din parte-i și-ți dorește să nu te plic-

tisești ; Petrașcu te salută cu dorința de a te revedea *Cerul meu !* Să te văd la serboaice ! [...] [11]

Te sărut ca un bun și devotat amic,

Duiliu Zamfirescu

2

București, 18/30 sept. 1887

Dragă Trandafire,

Trebuie să încep și eu ca d-ta, cerîndu-ți iertăciune că de astă dată am întîrziat a-ți răspunde. Trebuie să știi însă că literalmente nu am vreme să răsuflu de munca la care sunt înhămat, și acum numai printr-o fericită încurcătură, care ne silește să așteptăm pe d-nu Sturdza, pot să-mi scot nasu din dosar și să-ți scriu.

Prin minister de-abia se așezaseră lucrurile pe șeartul lor, cînd deodată ordin de concentrare pe toată linia : Mavrodi, Th. Zamfirescu, Petrescu, Lenș, Georgescu, Andronescu și nu știu mai care trebuiesc să plece... Din divizia noastră pleacă și Maioru în congediu, așa încît în curînd voi avea s-o duc singur pe umerile falnice (!) ce stau sub capul amicului ce-ți scrie.

Ceea ce urmează este, negreșit, „vino !"

Lucrarea la care sunt înhămat acuma este proiectul de Convenție de delimitare a frontierei româno-austro-ungare. Chiar azi am isprăvit prolegomenul, sau, cum s-ar zice, expunerea de motive, care are 40 pagine (coală întreagă) de copie. Și cu toate astea îți spun că lucrez cu tragere de inimă, fiindcă știu că ministru se interesează direct de această lucrare, și, în definitiv, tot e mai bine să știi ce ai de făcut decît să nu știi ceea ce nu ai de lucru.

Mă pregăteam (ca să sai de la una la alta) să-ți trimit *Independența* în care se zice că reprezentantul României, d-nu Djuvara, la Belgrad, se pare că este acreditat și pe lîngă Administrația băilor de la Mehadia, fiindcă foarte des îl întîlnește lumea prin partea locului. Eu, care știam din scrisoarea d-tale cauza, nu m-am mirat deloc. Ceea ce însă ai uitat să-mi spui, ca un mizerabil și crai ce ești, este un lucru pe care chiar acum, întorcîndu-mă de la dejun, l-am aflat de la un oarecare fante de treflă — alias Minovici — anume că o pereche de ochi negri, cari stau pe un fond de obraz alb, nu ar fi tocmai străini de acele vizite pe la băile reumaticilor. Mă rog, zi-i crai și lasă-l ! Dacă așa ne-a făcut părinții, ce-o să-i faci ?... [...] [1]

Pe aici, cum ne știi. Am avut plăcerea de a auzi într-o seară pe secretarul Legației serbe, Marinovici (cu care stau la un otel), spuind că Ristitch e încîntat de d-ta, și sub auspiciele d-tale convenția cu Serbia are multe șanse de izbîndă. Se părea că complimentul e sincer, fiindcă trebuie să-ți spui în parantes că junele, deși foarte de treabă om, pare cam naifle, deci nu poate fi bănuit de pișicherlîc.

Pe acasă pe la d-ta, am fost de mai multe ori în timpul vacanței, dar m-am lovit nas în nas cu porțile de fier. De cînd s-au întors, am fost în ziua de Sf. Alexandru și i-am văzut pe toți sănătoși. Alecu e concentrat. Lunea trecută l-am văzut acasă pe dînsu. Era furios că-l lua de la treabă, avea ghinduri pe gît, se temea de umezeală, înjura și cînta cu harmonica. Le făgăduia să-și răzbune pe concentrare cu un discurs fulgerător la viitorul mesagiu. Apoi își trăgea ciocul pe sub ferestrele vecinei, înjurîndu-i băiatul de tată — și, în sfîrșit, cum îl știi pe Alexandru : inteligent, crai, vorbareț și cu haz la toate. [...] [2] Scrie-mi cînd vii precis.

Ministrul nostru se zice că sosește săptămîna viitoare de la Aix. Eu îl aștept, fiindcă a făgăduit că după întoarcere se ocupă și de noi. În viderea aceasta n-am putut să mă mai angajez la școală. [...] [3]

Te îmbrățișez. Răspunde.

Duiliu

3

LÉGATION DE ROUMANIE EN ITALIE
[imprimat]

Roma,[1] 27 septembrie 1889

Iubite Tafirel,

Nu mi-e rușine obrazului să las să treacă atîta vreme fără a-ți scrie — îmi zic, ori de cîte ori mă gîndesc la d-ta. Dar ia așa, dau zi după zi, fără să știu bine cum, și mă pomenesc spre toamnă cu scrisoarea nencepută. Nădăjduiesc că mă vei ierta.

Știu că ai fost în congediu, sau mai bine îmi închipuiesc, fiindcă am văzut că evenimentele însemnate, de familie și de interese, s-au petrecut de la plecarea mea : Alecu[2] s-a însurat, Eforia vă caută gîlceavă etc., etc. De altă parte, slujba trebuie să te ție vrînd-nevrînd, priponit în Balcani[3] : așa că, cu tot congediul, cred că acum ești întors la post.

Eu nu m-am mișcat din Italia de un an și jumătate. Vara asta am petrecut-o pribeag pe la Castellammare, Sorrento, Amalfi, bătînd golful de Napoli și Salerno ca un pescar ; apoi m-am apropiat de Roma, prin castelele romane : Anzio, Albano și Frascati, gata de a veni în capitală la orce moment.

Am tot nădăjduit că poate să veniți vreunul din vechii mei prieteni pe tărîmurile astea, dar așteptarea mi-a fost zădarnică. Alecu a fost prin Roma, dar incognito. Eu nu l-am întîlnit, și-i atît mai bine pentru el, căci nu m-aș fi putut opri de a mă repezi spre el, cu toată discreția firei mele. Ministru însă l-a văzut la Pincio. Dacă care cumva te vei hotărî să ieși din burlăcie, nu uita că Italia e drumul care duce la Roma mai de-a dreptu, și dacă ai vroi să vii burlac, ar fi și mai bine, căci am fi craii dracului prin țara soarelui.

Romalo, care fusese numit prim-secretar aici, a fost mutat la Constantinopole, iar Gr. G. Ghica de acolo vine la noi.

Dintre bucureșteni, am zărit pe aici astă-iarnă cîte unu, doi, dar tot niște ramoliți. Singur bietu Maioresco cu nevasta a venit om întreg. Am petrecut o săptămînă împreună ca în vis, în apriliu.

De două luni sunt singur cuc. M-am năpustit asupra literaturii, vai de ea. Lucrez fel de fel de fleacuri, dar mai cu seamă un roman, care se uită țintă la nemurire.[4] În vremile din urmă mă bîntuie clasicismul. Mă măgulesc cu credința că ești abonat la *Convorbiri*, și deci ai cetit hexametrele *La Villa Tusculana*.[5]

Despre crailîcuri, cum mă știi : n-are dracu pe altu. La Sorrento, bunăoară, situația mă obligă s-o iau pe coarda sentimentală. [...][6]

La revedere, Tafirel. Pe la 15 st. vechi cred să plec în congediu.

Al d-tale devotat amic,

Duiliu Zamfirescu

4

Focșani, 22 decembrie '89/3 ian. '90

Dragă Trandafire,

Am primit scrisoarea d-tale de cîteva zile, dar aici și bolnav. Influența m-a onorat cu prezența sa, și chiar s-a instalat la mine pe mai multă vreme. Acum sunt mai bine, dar în locul meu au căzut ceilalți : tată[1]-meu, mumă[2]-mea și toți copiii. Noroc numai că la ceilalți cazurile sunt mai ușoare.

Cît am stat în București, de-abia am avut vreme să-mi revăd toate cunoștințele. Și cînd zic toate, e o vorbă în vînt ; fiindcă de-abia am putut da cu ochii de cele mai tinere și de cele mai oficiale. Multe comedii se mai pregăteau pe socoteala corpului nostru, dacă mai sta guvernul trecut.[3] Am aflat de o mulțime de persoane, din cei ce s-au scobit 12 ani în dinți pe la Capșa, că mergeau pe la femei (din cele prietene și nouă) cerîndu-le să li se dea demnități de miniștri plenipotențiari, agenți, secretari etc., etc. Și lucrul era deja făcut în parte, dacă nu se schimbau treburile.

Acum parcă s-au mai moderat lucrurile. Despre cei numiți de vechea noastră excelență[4] pare a nu îndrăzni să

se mai lege nimeni. În special de dumneta n-am auzit vorbindu-se absolut nimic. Maioresco numai m-a întrebat dacă ești tot la Sofia și ce faci. La care am răspuns ca un vechi prieten ce-ți sunt.

Despre piesa lui Mitică,[5] tot stau și mă mir dacă e cu putință, la o vîrstă matură, un scriitor de talent să mai caute a plagia. Eu cred că este o simplă ușurință din partea sa că n-a pus „localizare", și sunt sigur că, dacă îl vei întreba, îți va spune. În toate cazurile, lucrul nu merită să fie relevat, chiar dacă el ne-a prelucrat pe noi într-un timp în care de-abia ne cunoștea.[6] Sunt sigur că acest sentiment îl împărtășești și dumneta.

Am văzut cu vie plăcere că ții sus *stindardele* patriei; cel puțin așa spui dumneta. De o categorie de stindarde, acele ale demnității și ale renumelui țării, m-am convins eu însumi, din rapoartele publicate și din reprezentațiunea ce ai dat-o, că merg bine; să vedem însă cu celaltă categorie cum stai. [...][7]

Pe la 13, stil nou, de ianuariu plec la Roma. Congediul mi-a fost de scurtă durată și n-am înțeles nimic de el, fiind bolnav. Acum trebuie neapărat să plec, fiindcă ministrul e singur cuc. *À propos.* Am văzut pe m-me Bruzzesi de vreo două ori în București. Nostimă e, nostimă cu foc, dar tot bine ai făcut că n-ai luat-o. Te îmbrățișez frățește. Cîte o dulce gnuflă lui musiu Marcel și Radu.[8] Scrie-mi la Roma.

D. Zamfiresco

5

LÉGATION DE ROUMANIE EN ITALIE
[imprimat]

Roma, 2 martie 1890

Dragă Trandafire,

Ca vechi și neprețuit prieten ce-mi ești, mă cred dator să-ți comunic înaintea altora apropiata mea căsătorie. Iau, bre omule, o italiancă. Se numește Henriette Allievi și e fiica senatorului și director gl. al Băncii Generale din Roma, Allievi.[1] E o persoană bună, cuminte (și cu oarecare dare de mînă, ceea ce nu strică).[2]

Căsătoria va avea loc sîmbătă, 8 martie st.nou.

Iartă-mă că nu ți-am mai scris și că chiar acum îți scriu așa de puțin, dar îți poți închipui cîte am de făcut. După ce mă voi întoarce de la Nizza, unde ne ducem pentru foarte scurt timp, îți voi scrie mai lung.

Ministrul[3] meu, cu care adesea vorbim prietenește de dumneta, e bolnav de un picior.

Te doresc din toată inima și sper să ne vedem cît mai curînd la Roma.

Duiliu Zamfiresco

Un baccio și cîte o gnuflă lui Marcel și Radu, precum și domnișoarei — mai puțin *baciul.*

6

Roma, 24 decembrie 1890

Dragă Trandafire,

Dacă nu ți-am scris imediat după primirea stihurilor, nu e fiindcă te-am uitat. Noua mea calitate de băbac de familiune îmi impune sarcini și îmi acordă privilegiuri pe care holteii sau văduvii nu le au.

Dar iar bine că mai aveți de unde scoate versuri. Am scris lui Ollănescu[1] că mă bucur din inimă de acest certificat de neramolițiune. În ambele scrisori sunt lucruri nostime. Muza de la Sofia, fie Sfetcâ, fie Cetâ, e încă vergură,[2] după cît văd. Ar trebui să vie subiscălitul pe acolo ca să o „pă-pădească".

Din inspirațiunile dumitale am văzut însă un lucru nedrept ce s-ar fi pregătind la minister, anume: înaintarea lui Kretzulescu în caz de eventuală vacanță la Constantinopol.

Nu găseşti că ar fi necuviinţă să-l treacă înaintea mea? Dreptul este a lui Popovici. Dar din momentul ce-l lasă la o parte şi ia seria noastră, cu Mavrodi la Bruxelles, nu pricep pentru ce o a doua nedreptate cu mine. Îţi spun drept că de n-aş fi eu în joc, aş scrie verde ceea ce gîndesc amicilor de la Bucureşti. Dar fiind vorba despre tine însuţi, ştii ce greutate e să te adresezi la oameni cu care erai prieten dezinteresat.

Dar, în fine, să lăsăm vremea să netezească drumurile: ea nivelează totul în lumea asta.

Mă întrebi de roman. Ce să-ţi răspund?... Am sfîrşit şi trimis la Bucureşti o lungă dandana, pe care o chibzuiesc şi scriu din '88.[3] Dar cine ştie ce-o ieşi din ea. Probabil că au să mă înjure criticii şi criticaştrii cum le-o veni la gură, mai cu seamă cei radicali şi socialişti. Dar eu le-am dedicat mai dinainte un capitol de drag. E bine înţeles că lucrurile astea sunt scrise de la prieten la prieten.

Eşti abonat la *Convorbiri*? Ai văzut că, din nenorocire, foametea literară dă viaţă la poezii ca a lui Şoimescu şi proză ca a lui Sulioti; dar alături e o critică ca a lui Petraşcu,[4] în privinţa căreia chiar de ar fi ceva de zis, rămîne totuşi o lucrare care vrea să spuie ceva şi cu tendinţă originală.

Te îmbrăţişez din inimă. Sărutări copiilor.

Duiliu Zamfirescco

Doresc să ştiu dacă ai vreun portret de-al meu.

7

Roma, 11 mai 1891

Iubite Trandafire,

Mă gîndesc de atîta timp să-ţi scriu, ca să-mi descarc sufletul în jiletca unui amic, însă vremea trece fără să-i prinzi de veste: pe de o parte venirea noului ministru,[1] pe de alta indispoziţia fetiţei,[2] aşa că de-abia acum pot să reiau firul corespondenţei.

Ai văzut înaintarea lui Kretzulescu, şi sunt încredinţat că te-a supărat şi pe d-ta. Eu înţeleg toate lucrurile omeneşti şi chiar călcările de lege, cînd sunt făcute în sprijinul unei cauze nobile, sau cînd cel ce le face e un om *sans foi ni loi*; dar cînd le face fratele Esarcu,[3] care totdeauna umbla cu dreptatea şi legea în gură, îţi pare rău de lume că e aşa de goală şi de falsă. Şi chiar pe actualul ministru l-aş fi înţeles, dacă mi-ar fi zis curat „uite, măi frate, nu ştiu ce să mă fac de conu Make; dar îţi făgăduiesc că voi căuta să-ţi dau ce ţi se cuvine îndată ce voi putea". Însă nimic.

Eu i-am scris foarte cuviincios, dar foarte limpede, că fapta aceasta o pricep în Insulele Sandwich, la guvernul reginei Tananaramacapipilau, — dar nu la ministru unei ţări civilizate.

În fine, asta ne e lumea. Colegul Mavrocordat,[4] care s-a întors din congediu alaltăieri, îmi spune că ministrul i-ar fi zis că la cea dintăi mişcare mă va înainta.[5] Să vedem.

Pe aici am ajuns de ne pipăim în fiecare dimineaţă mădularele, ca să vedem de nu cumva ni s-a întîmplat ceva. Ba prăfărie care saltă în aer cu 265 000 kilos de pulbere, ba 1 Mai cu morţi şi răniţi [...],[6] greu e să-ţi păstrezi pielea în veacul ăsta negăurită! Dealtfel sănătate, mila Domnului. Numai fata e cam bolnăvioară, din cauza dinţilor. Spune, te rog, lui Radu şi lui Marcel, că o să le trimit portretul domnişoarei în curînd.

Răspunde-mi şi spune-mi cum îţi pare începutul romanului din *Convorbiri*.[7]

Cu frăţească dragoste,

Duiliu Zamfiresco

Încă o vorbă: azi am trimis pe adresa d-tale o sută franci, o veche havalea cu care te supărasem mai acum cîţiva ani, şi îmi pare că tot mai e încă ceva, nu ştiu 15 ori 20. Dacă îţi aduci aminte, te rog frăţeşte spune-mi fiindcă pot şi sunt fericit să mă achit de un aşa dulce amic.

8

LÉGATION DE ROUMANIE EN ITALIE
[imprimat]

Roma, 26 mai 1891

Iubite Trandafire,

Două cuvinte spre a-ţi spune că am primit telegrama, şi a-ţi mulţumi de buna amintire ce-mi dovedeşti. De-abia ai venit la Minister, [1] şi am înţeles că am acolo un prieten. Fie ca împrejurările să prelungească cît mai mult starea d-tale în Bucureşti.

Sărutări de mîni d-nei Perieţeanu şi cu bine, poate chiar la revedere,

Duiliu Zamfiresco

9

Roma, 8 iuniu 1891

Dragă Trandafire,

Am stat mult la îndoială dacă trebuie să-ţi scriu sau nu. Cred însă că e bine s-o fac, spre a lămuri cîteva lucruri.

Înţelegi chiar de la-nceput că e vorba de numiri şi mişcări în corpul nostru diplomatic. Ştii cum mi-a trecut înainte Kretzulescu: mă tem să nu-mi mai treacă acum şi altcineva, fiindcă văd că jurnalele vorbesc de noi mişcări.

În contra mea, dragă Trandafire, nu poate să existe nimic, sau poate să existe un singur lucru, pe care probabil l-au exploatat inamicii mei, acela anume că am avut cîteva datorii în ţară. Lucrul este adevărat; dar, afară că am plătit cea mai mare parte şi voi plăti tot pînă într-o para, aş vrea să ştiu dacă cei ce mi s-au trecut înainte nu să găseau în condiţiuni identice, ba mai rele. Eu de cînd sunt în străinătate n-am făcut un ban datorie, nici n-am jucat cărţi, nici nu mi-am făcut ţara de rîs cu scandaluri dezgustătoare. Treaba mi-am făcut-o tot aşa de bine ca un altul,

dacă nu mai mult; şi în această privinţă, dacă vrei să te interesezi, îmi pare că sunt rapoarte confidenţiale dar oficiale ale d-lui Plagino; [1] de asemeni poţi lua informaţii de la actualul şef. [2] M-am însurat în străinătate, dar nu cred că asta să fie o vină. Am luat pe fata unui om care are cea mai înaltă poziţie în finanţele Italiei şi care în orce împrejurare îmi poate face, mie şi ţărei mele, servicii serioase; dar presupunînd că n-ar fi aşa, trebuie să dau socoteală de viaţa mea privată? Faptul că sunt însurat nu mă împiedică de a merge la alt post: mă duc orunde mă veţi trimite.

Sunt lucruri serioase, pe cari mă cred dator a le spune unui prieten. Cred că trebuie să mai adaog că socotelile mele de la Legaţiune cu d-nul Eustaţiu sunt în perfectă regulă.

Acum mi-am uşurat sufletul, şi rămîne să aştept mai departe.

Te rog să nu-mi iai în nume de rău explicările acestea. De cînd sunt la Roma, n-am scris nimănui despre înaintarea mea, decît numai d-lui ministru Esarcu, [3] cînd mi-a trecut pe Kretzulescu înainte.

Dacă poţi şi ai vreme să-mi răspunzi, îmi faci mare plăcere, — dacă nu, nu-i nimic.

Cu dragoste şi prietenie,

Duiliu Zamfirescu

În telegrama ce mi-ai trimis din Bucureşti îmi spui că ai primit scrisoarea ce-ţi adresasem la Sofia. Sper că vei fi primit şi o sută de lei ce-ţi datoram.

10

Roma, 2 septembrie 1891

Iubite Trandafire,

Primesc chiar în acest moment scrisoarea dumitale, care îmi face o deosebită plăcere. Eu însumi îţi adresasem o epis-

tolie în stihuri, mai acum cîteva zile, care trebuie să fie la Bucureşti.

Negreşit că nu m-am ofuscat de lunga tăcere de pînă acum şi mi-am închipuit că erai ocupat pînă peste cap. Îmi părea numai rău că vechii prieteni erau răzleţiţi prin toate unghiurile lumei şi că firul corespondenţii, el însuşi, se rupea sub viforul depărtărei şi al indiferenţei. Cel cu care am fost în mai regulată corespondenţă — deşi rară şi aceasta — a fost d. Maiorescu. Eu mă aflu într-o epocă de prisos de producţiune şi am nevoie de contrazicere. „Gheniul" literaricesc suflă în barca mea cu o ghiduşie nespusă. Vorba lui Effendi : am vreo trei romane gata, pe cari încă nu le-am început.

La Venezia am fost în două rînduri : prima dată la sosirea reginei şi a doua oară la trecerea lui Pierre Loti,[1] care a venit să salute pe suverana noastră. În amîndouă rîndurile am fost împreună cu Mavrocordat şi, fireşte, m-am plimbat în gondolă (aceasta fiind singurul mijloc de plimbare) cu regina şi cu cealaltă lume ce mai era. Mă miră şi îmi displace că jurnalele mă citează numai pe mine ; aceasta fiindcă are aerul unei supărătoare reclame.

Eu primesc *Lupta* şi *Independenţa*, dar nu am văzut nimic.

Noi ne-am dus la Venezia dintr-un sentiment de înaltă datorie către suverana ţărei, pe care dumneata uşor îl vei înţelege. Nu am a mă ocupa eu de ceea ce s-a petrecut la Bucureşti ; pe cît timp Carmen Sylva este regina României, iar eu un mic funcţionar al statului, în Italia, socotesc că nu pot face altfel. Spun aceasta fiindcă mi se pare că la Bucureşti au fost văzute lucrurile cu displăcere. Dealtminteri, în amîndouă rîndurile am avut ordin telegrafic de la ministru. Nu-ţi mai spun că nu am cerut ministerului să mă despăgubească de cheltuieli de drum, ceea ce eram în drept a o face, nefiind eu însărcinatul cu afaceri.

Acum, părerea mea asupra întregei situaţiuni... E greu să ţi-o spun, fiindcă nici eu însumi nu o am clară. Dar fiindcă faci apel la mine, ca la un frate, frăţeşte îţi voi spune şi eu ceea ce mi se pare.

Regina e bolnavă, şi cu mult mai serios decît se crede în general. Picioarele aproape nu o mai slujesc : de pe scaun o duc feciorii pe braţe pînă în gondolă şi tot aşa o readuc.

Nu mănîncă decît lapte şi cîte o smochină. În mijlocul conversaţiunei generale a celorlalţi, adoarme de osteneală. Cînd eram eu la Venezia, suferea de dureri groaznice la ceafă şi de palpitaţii, provenite probabil din anemie. Dealtfel, îşi păstrează tot spiritul, cu formula lui transcendentală caracteristică. Citeşte clar, cu aceeaşi expresie dureroasă pe chip ; are aceleaşi îngrijiri, ca de cea mai dulce mamă, pentru d-ra Văcărescu ;[2] vorbeşte încet şi cu bunătate... Iată cum am cunoscut eu pe regină la Venezia.

Cît despre d-ra Văcărescu, e o persoană sănătoasă, de spirit, dar mai mult pot eu să ştiu asupra unei fiinţe pe care o vedeam pentru întîia sau a doua oară ?

Era în general un meziu ambiant de descurajare şi nenorocire, o notă de exil, o frică perpetuă de spionaj, care mă revolta. Bine, frate, se poate să fie cineva vinovat pînă la crimă, — dar cînd acest cineva e o femeie, ca regina, şi cînd e suverana ţării dumitale, trebuie tratată ca suverană, — or atunci sfîrşeşte-o într-un fel. Îţi închipuieşti că în primele zile se temea de noi că am venit s-o spionăm în numele guvernului ?... şi cu asemenea încredinţare era sau se credea silită să ne admită la masa ei. Auzi dumneta, eu spion ! Eram atîta de indignat, încît nu m-am putut opri, a doua oară, de a lăsa să înţeleagă regina că asemenea infamii nici cînd împrejurările m-ar aduce să sap pămîntul ca să-mi cîştig viaţa nu le-aş comite.

Despre rest nu ştiu absolut nimic. Ştiu numai că e o nenorocire, pentru noi românii, şi pentru cei ce suntem în străinătate mai mare decît pentru cei din ţară, de a vedea continuîndu-se acest scandal.[3] Ai dreptate să zici că ar fi timp să se sfîrşească, — sau, dealtfel, străinătatea are cuvînt să ne puie în aceeaşi ciorbă cu sîrbii, a căror dinastie a făcut deliţiele presei europene atîta vreme...

Basta. Acum la ale noastre. Fii bun şi spune-mi cînd treci pe la Milan. Eu, între 8 şi 10 curent, îmi voi duce familia la o proprietate a lui socră-meu, Varedo, care e la 1/2 oră de Milan. Telegrafiază-mi la Legaţiune data trecerei dumitale pe acolo, dar telegrafiază-mi cu două zile înainte, şi-ţi promit

că ne vom întîlni. Salută pe Alexandru[4] şi pe doamna sa din parte-mi, şi nu uita pe bunul d-tale amic,

Duiliu Zamfiresco

11

Roma, 20 septembrie 1891

Dragă Trandafire,

Sunt foarte nenorocit că nu pot veni să te văd, dar nu pot. Cînd ţi-am scris la Paris, nu ştiam încă despre venirea regelui, şi, în toate cazurile, credeam că o să meargă singur Mavrocordat înaintea suveranului; am primit însă ordin să mergem la Venezia amîndoi. După 5 zile, m.-sa mi-a poruncit să mă întorc la Roma, avînd nevoie de cineva care să se găsească pe lîngă guvernul italian, deoarece Mavrocordat rămînea acolo. Aşa că, techer mecher, a trebuit s-o pornesc înapoi. De-abia am avut vreme să mă opresc o zi şi jumătate la proprietatea lui socră-meu, unde se află nevastă-mea şi copilul; închipuieşte-ţi că e la o depărtare de 40 de minute de Milano! Cu cîtă plăcere îţi promiteam să-ţi ies înainte şi să stăm o zi, două, de vorbă... Sunt aproape 4 ani de cînd nu ne-am văzut.

Însă împrejurările nu vor.

M-am gîndit chiar un moment să viu, fără a-ntreba pe nimeni. Dar mi-am luat de seamă: dumneta ştii să nu sunt *très en odeur* pe lîngă excelenţele de astăzi,[1] fiind bănuit de junimist. E o enormă gogomănie, fiindcă eu nu fac politică, dar, în fine, aşa e.

Prin urmare, dragă Trandafire, iubite şi vechiule prieten, rămîne să ne vedem prin noiembrie la Bucureşti.

Fii sănătos şi scrie-mi cînd ai vreme.

Cu frăţească dragoste,

Duiliu Zamfiresco

12

Roma, 25 noiembrie 1891

Iubite Trandafire,

Îţi poţi închipui cu cîtă vie plăcere am primit scrisoarea dumitale. Credeam că erai supărat că n-am putut veni la Milano pentru ziua fixată. Văd însă că eşti şi rămîi bunul prieten de altădată.

Am fost atît de fericit că am văzut pe Alexandru[1] şi pe madame Djuvara! Eu n-am făcut nimic, dar absolut nimic, pentru d-lor, nici chiar n-am putut exprima toată plăcerea ce simţeam de a-i şti că sunt la Roma. *Mon cher ami*, cînd eşti peste nouă mări şi nouă ţări de obîrşia ta, chiar faptul de a şti că mai sunt de ai tăi cari trăiesc sub acelaşi cer cu tine îţi face plăcere. Dealtminteri femeia mea nu era în stare să sărbătorească îndestul pe amicii mei, fiind indispusă.

Văd din scrisoare că Radu şi Marcel[2] sunt la Berlin. Nu ştiam, şi-mi pare bine că i-ai trimis să se facă oameni într-o ţară cumsecade. Chiar astăzi răsfoiam nişte fotografii şi am dat de portretul lui Duduie & Comp. O mulţime de prostii plăcute mi-au venit în minte, între altele ascuţirea cuţitelor spre a-l claponi. Bietul Duduie, avea conştiinţă de însemnătatea operaţiei şi mai cu seamă de utilitatea socială a mădularului ameninţat, fiindcă se opunea foarte categoric la orce ştirbitură a persoanei sale. Timpul trecut pare o demult poveste. Noroc că suntem cu toţi în picioare, şi încă drept în picioare. Te rog să arăţi respectuoase sărutări de mîni doamnei Perieţeanu şi complimente afectuoase domnului Perieţeanu.

Despre restul lucrurilor, în cari intră politica şi celelalte, ce să-ţi spun?... Dumneta eşti deasupra, fiindcă eşti atît de trebuitor Ministeriului, încît nu pricep că te-ar putea înlocui cineva. Chiar mai ieri aveam nevoie să consult culegerea de Convenţii ce ai publicat şi mă uitam cu plăcere la suma de muncă şi de inteligenţă ce e pusă în acea lucrare.[3] Orcîte intrigi s-ar face în contră-ţi, ar fi inutile. Cît despre mine, văd că lucrurile stau altfel. Îţi mulţumesc de tot ce ai

binevoit să spui ministrului.[4] Te rog să-i mai repeţi, în numele meu, că fiind stăpîn, e liber să facă ce-o vrea cu mine, dar îl rog o dată pentru totdeauna să se încredinţeze că n-am scris prin gazete, că nu sunt autorul, nici inspiratorul faimoaselor corespondenţe, că n-am trampat în nici o intrigă. Măi frate, cînd o să ia sfîrşit comedia asta ?... E adevărat că n-am scris nici în contra Văcăreştilor. Dar aş dori să ştiu cine ar fi primit să se facă, în locul meu, din secretar de legaţie, spion ? Din mila lui Dumnezeu, astăzi s-au mutat din localul Legaţiunei. Sper că domnul Esarcu o să vie la Roma, şi-o să vadă d-lui însuşi ce delicată poziţiune avem noi, între familia fostului ministru şi Minister — şi aceasta cu atît mai mult cînd steteau chiar la Legaţiune.[5]

Despre restul intrigilor, mă scîrbesc, dar le găsesc naturale. Ziditorul lumei a lăsat pe pămînt atîtea nulităţi, încît arma obicinuită cu care se parvine în societate e natural să fie hula şi calomnia. Credeam însă că actualul ministru îşi cunoaşte ţara şi oamenii. Atît pentru acum.

Te rog, dragă Trandafire, să mă ierţi că m-am zbîrlit ; la vorbă bună, vorbă bună se cuvinea. Dar am fost atît de mîhnit să văd că toate gazete[le] guvernamentale, pînă şi *Independenţa,* mă acuzau pe nedrept, şi Ministeriul a tăcut.

Mai fii bun şi scrie-mi ce se face Mavrocordato. Am auzit că se desparte de femeie, — adevărat e ? Eu doresc absolut să viu în congediu, atît pentru afacerile mele particulare cît şi pentru dorul de ţară.

Cu frăţească dragoste,

Duiliu Z.

Despre publicarea traducerilor lui Mitică, am văzut o bibliografie de Maiorescu, în *Convorbiri,* care, sub o formă cumsecade, îl omoară.[6] Eu am scris două rînduri în privinţa aceasta, spunînd că era mai bine să nu se publice nimic decît astfel de laudă.

13

LÉGATION DE ROUMANIE EN ITALIE
[imprimat]

Roma, 19 decembrie 1891

Iubite Trandafire,

Aci alăturat trimit o cerere de congediu către Minister, de o lună şi jumătate. Cred că o să mi se acorde cu înlesnire, deoarece de la noiembrie 1889 n-am avut o zi de libertate. Atît interese de familie cît şi nevoia de a-mi revedea ţara şi părinţii mă fac să nu întîrziez mai mult.

Trebuie însă să-ţi explic un lucru : fiindcă nevastă-mea e în ultimele luni ale sarcinei, voi fi silit să mă găsesc la Roma în ultimele zile ale lui februariu, aşa că va trebui să plec de aici cel mai tîrziu pe la 15 ianuariu '92, stil nou. Dacă pînă atunci e speranţă să vie noul titular, d-l Esarcu, sau d-l Mavrocordato, bine ; de unde nu, rămîne să viu de Paşte.

Cred că d-nul Esarcu e destul de grăbit să revadă Roma, *on revient toujours à ses premiers amours.* Ce zici ?

Fii bun şi răspunde-mi mai cu de-amănuntul, dacă ai vreme. Sper că de astă dată n-o să te mai mancarisesc. Patru ani, sapristi, de cînd nu ne mai vedem.

Dacă eşti destul de mărinimos, mai adu-mă aminte din cînd în cînd cucoanelor că mult mi-au mai fost dragi, bată-le vina lor.

Cu dragoste frăţească. O să mai cetim ceva cînd ne-om vedea.

Duiliu Z.

14

Roma, 26 dec. 1891

Dragă Trandafire,

Sper că vei fi primit cererea mea de congediu. Am absolută nevoie să viu în țară : mama e de doi ani bolnavă și mereu îmi scrie că vrea să mă vadă.

D-l Esarcu a venit ieri dimineață.[1] D-lui nu pare dispus să rămîie singur. L-am rugat să ceară pe cineva la minister, fiindcă eu mai mult decît pînă la 10, maximum 15 ianuariu stil nou, nu pot să stau.

D-sa mi-a spus că d-l Mavrocordato e transferat la Constantinopole. Cred că de astă dată îmi vine și mie rîndul.[2] Îmi ești prieten, spune-mi ce crezi ?

Sărbători fericite, ani mulți și sănătate.

Al d-tale devotat,

Duiliu Zamfiresco

15

Roma, 10 ian. '92

Iubite Trandafirel, pardon dragă de atîta tăcere, însă pînă ieri nu știam dacă și cînd viu. Trebuie să știi că am luptat cu ministru parcă aș fi avut de subjugat cetatea Ibrailei, pe cînd era cetate. Hain bărbat !... Să-ți spun drept, tare e la voință.

În sfîrșit l-am biruit, și astă seară plec, calea Pontebba-Viena. Mă duc de-a dreptul la Focșani, din cauza mamei, care e bolnavă. După vreo săptămînă, adică pe la vreo 20 stil nou, sper să fiu în București, spre a-mi revedea vechii

și bunii prieteni, dintre care cel mai bun și mai nostim este Tafirel.

Treaba slujbei îmi pare că se pune pe cale bună. Ministrul mi-a scris că cel dintîi loc vacant e al meu. Cam tîrziu, dar în fine... Despre d-ta, sunt indignat. Deja am schimbat cîteva păreri cu d. Maiorescu, știi în ce direcții de idei. La mulți ani, cu bine,

Duiliu Z.

16

Bruxelles, 1/13 iuniu 1893[1]

Dragă Trandafire,

În grabă, cîteva rînduri. Îți trimit o poezioară de patru strofe, din recolta din '92, și, ca un negustor de vinuri cinstit (lucru rar !), îți spun că mai toată *talia* anului acesta a fost bună. Atena și starea sufletească în care mă găseam eu acolo m-au predispus la o înțelegere intimă, și aș îndrăzni să zic chiar personală, a priveliștelor ce înfățișează natura Greciei vechi. După cum vezi, e un simplu tablou pe care ți-l trimit pentru singurătatea munților în cari te afli. De ți se pare bun, dă-l la revistă ;[2] de nu, rupe-l.

De se va publica, te rog să atragi luarea-aminte a corectorului asupra exactei punctuațiuni și mai ales asupra vorbei *tragùdie*, care, după cum știi, însemnează cîntec. Mă aștept ca zețarul să culeagă *tragedie* și atunci tot sensul dispare.

Înțelegi, fără îndoială, ce-am vrut să zic prin triremele ce visează la izbînzile lui Hermes Demiurg (δημιουργός = Creator) : toată istețimea grecilor vechi se manifesta pe mare, unde triremele și quinqueremele purtau făclia geniului lor național, personificat în zeul Mercur (Hermes). Și așa mai departe. Cine o ști ce reprezenta Hermes o să înțeleagă sensul ; cine nu, o să zică „asta e o frază confuză". Și punct.

Îmi faci o nespusă plăcere scriindu-mi. Ești singur, și vorba cu un vechi prieten e dulce.

Îți urez de dregere complectă a balamalelor, spre răpunerea sexului, și te doresc, îmbrățișîndu-te cu afecțiune,

Duiliu Z.

Amurg[3]

Se lasă noaptea, limpede și caldă,
Răsare luna palidă pe cer
Punînd pe valuri brațe ce se scaldă
Și-n toată firea aer de mister.

*

Pe-un soclu rupt o veselă bacantă
Și-nvăluie, de două mii de ani,
În haina umbrei, pururi elegantă
Splendoarea umerilor diafani.

*

Mișcînd din flamuri, vechile trireme
Adorm în pacea lungului amurg,
Înfiripînd un vis din altă vreme :
Izbînzile lui Hermes Demiurg.

*

La umbra lor, pescarul trage-o plasă
Și cîntă-ncet cu glas adormitor,
Duioasa lui *tragùdie* de-acasă,
Visînd și el un vis în viitor.

Duiliu Zamfirescu

Atena

17

Bruxelles, 11/23 iuliu 1893

Dragă Trandafire,

Mii de mulțumiri pentru afectuoasele cuvinte ce binevoiești a-mi trimite de departe. Nici o felicitare nu putea să-mi fie mai scumpă decît a bunului prieten ce-și aduce aminte de mine or de cîte ori are să-mi spuie ceva plăcut. Din parte-mi vei ști că nu uit ospitalitatea frățească ce-am găsit în inima și casa bunului meu amic. Te rog să exprimi aceste sentimente și d-lui și d-nei Periețeanu.

Nu mai puțin sunt mulțumit că-ți place sonetul.[1] Dar mai frumos decît sonetul am un băiat, și mai frumos decît băiatul o fată, cari amîndoi[2] îți trimit *bezeuri* pe vîrfurile degetelor lor trandafirii.

Spune, te rog, lui Radu și Marcel, că nenea Duilie le trimite sărutări.

Îți adresez rîndurile astea la București, fiindcă nu pot ceti numele moșiei. O fi Ezna ?[3] o fi Iazma ?... Domnul știe.

Cu bine și frățească îmbrățișare de la amicul

Duiliu Z.

18

Bruxelles, Joseph II, 76,
10/22 ianuariu '94

Dragă Trandafire,

Trece vremea și ne ia la vale !... Cîte lucruri mi-au adus aminte prieteneasca dumitale scrisoare, lucruri dispărute, uitate, parcă n-ar fi fost trăite de mine...

Ai dreptate să mă socotești prieten de inimă. Dacă toate s-au schimbat împrejurul meu, cred că sufletul a rămas, cu liniele lui fundamentale, bune și rele ; o adiere parfumată vine din trecut și mișcă pînza pe care viața prezentă a

lăsat-o să cadă pe impresiunile de atunci ; la această amintire regăsesc viața trecută și mă întorc la dînsa, cu sfială, dar totodată cu plăcere.

În strada Primăverei am petrecut ceasuri fericite între un acord de vioară, o gnuflă Duduei sau lui Radu, o respectabilă plăcintă cu brînză și un venerabil pahar cu vin. Discuțiele omerice de la masă îmi sunt încă vii în memorie, cu răposatul Brătianu [1] (pe care nu îndrăznea nimeni să-l cheme decît *domnul Brătianu*, chiar în lipsă) ; vorba de la minister, cu Mitică Ollănescu ; [2] glumele, hazurile, amorurile ; telegramele cifrate anapoda ; un flașnetar care trecea regulat la același ceas, cu aceeași tiroleză, pe sub ferestrele ministeriului ; prietena din față, moartă sărmana ; prietenele celelalte, cum dă Dumnezeu — știi, o imensă pată de cerneală, strînsă în îndoitura unei scrisori, cu contururi adeseori frumoase, mai totdeauna stranii, pe care timpul ar fi discolorat-o. [3] Pe mine, împrejurările vieței m-au dus în altă direcție : noi afecțiuni, nouă legături, acestea temeinice și pentru tot restul zilelor, copiii, cu farmecul încîntător al noii lor existențe ; pe dumneata cariera, creșterea băieților, interesele, te-au purtat pe calea lor firească, dar au făcut astfel că în timp de aproape șase ani (la aprilie) nu ne-am văzut. E mult, dragă Trandafire. Oare să ne vedem în curînd ?...

Ia spune-mi, rogu-te, prin ce împrejurări moșia dumitale nu se mai cheamă Perișorul, ci Ezna ? Ai cumpărat vreun petec de pămînt ? În caz afirmativ, halal. [...] [4]

Nu mă îndoiesc că prodigioasa dumitale activitate trebuie să fie apreciată după cum merită, mai ales în chestiunile economice, de convențiuni internaționale, tarifare etc. Publicațiunea ce ai făcut, pe cînd erai la Minister, asupra Convențiunelor, [5] ne servește și acum de călăuză. Acesta este cel mai frumos elogiu ce se poate aduce carierei d-tale, demnă din toate punctele și inteligentă.

Cît despre publicarea unei reviste ateneiste, [6] nu am primit nici un apel. Dumneta cunoști de mult părerile mele asupra noilor foi literare : eu nu cred în temeinicia lor. De aceea am concedat un fel de monopol *Convorbirilor*, tacit și gratuit, de la care nu mă sustrag niciodată. Însă apelul ce binevoiești a face la mine, într-un mod atît de insistent și de prietenesc, nu-mi permite să mai rămîi în această strictă

rezervă ce-mi impusesem. De aceea îți răspund că-ți voi trimite ceva, pentru unul din numerile viitoare ale revistei. [7] Deocamdată nu am nimic, fiindcă am fost cufundat pînă la gît într-un roman, [8] pe care *Convorbirile* vor începe să-l publice în februariu, cred.

Cînd scrii băieților, trimite-le sărutări de la nenea Duilie. Pentru un bun ginere îți pregătesc o noră ce seamănă pînă acum mai mult cu un înger decît cu o fetiță. Dar îți fac concurență și la băieți, că am un flăcău de s-a dus pomina. [9] Să-l auzi vorbind românește și zicînd „tiu mama drachili !"...

Cu bine și afectuoase îmbrățișări,

Duiliu Zamfiresco

19

Bruxelles, 11/23 februariu '94

Dragă Trandafire,

Ca să nu rămîi de vorbă, îți trimit aici alăturat o impresie de călătorie, sub titlul *În carantină*. [1] E o schiță ușoară făr' de nici o pretenție, pe care o supun la aprecierea dumitale, de ți se pare că merge, public-o ; de nu, la coș.

Te rog să nu pui numele meu întreg sub articol chiar, fiind vorba de niște impresiuni așa de personale. La sumar poți să-l pui, dacă socoți că e bine, fiindcă acolo dumneta faci ce vrei. Citește schița și vei înțelege de ce să mă sfiiesc să o semnez cu numele întreg.

Am primit primul număr al Revistei Ateneului și îți mulțumesc că nu m-ai uitat. Trebuie să mă socotesc ca abonat sau ca ateneist-colaborator ? În cazul dintîi, mă voi grăbi a plăti abonamentul.

Acesta este primul manuscript pe care, de ani mulți, îl trimit la altă revistă decît la *Convorbiri*. E o dovadă că te iubesc și că nu uit serviciile prietenești ce mi-ai făcut.

Cu prietenească dragoste,
al d-tale devotat,

Duiliu Zamfiresco

20

Bruxelles, 2 iuniu '94

Dragă Trandafire,

Te rog să arăţi d-lui şi d-nei Perieţeanu, precum şi doctorului şi d-nei Chabudianu, partea vie ce iau din durerea d-lor, cauzată prin moartea d-nei Alexandrina Chabudianu. Dumitale îţi strîng mîna cu căldură.

Sper să-ţi pot scrie în curînd mai lung şi mai cu spor la toate. Pînă acuma am fost foarte, dar foarte ocupat. Dacă dumneta eşti mai liber, îmi face mare plăcere scriindu-mi şi dîndu-mi noutăţi literare. Eu trebuie neapărat să sfîrşesc zilele astea halimaua mea de roman, [1] şi după aceea vom răsfoi împreună prin *docomenturi* ca să dăm peste vreo poezea mai cilibie pentru revistă.

Cu bine şi prietenească dragoste,

D.Z.

21

[iunie 1894] [1]

...Deocamdată fii bun şi spune-mi dacă tipograful Revistei Ateneului este om de omenie, dacă are caractere nouă şi proprii imprimărei de poezii. În caz afirmativ, te-aş ruga să-i scrii dumneta sau să-i vorbeşti, spunîndu-i intenţiele mele şi invitîndu-l să-mi comunice aici la Bruxelles două lucruri : a) preţul de coală (hîrtie bună) ; b) timpul în care ar putea imprima zece coli de text. Nu voi să te angajezi la nimic ; îţi fac această rugăciune în speranţa că venind propunerea de la dumneta, negustorul de litere o să fie mai primitor şi mai cinstit. În sfîrşit, răspunde-mi [ce] crezi [2].

În momentul de faţă eu închei o nouă încercare de roman, care se va publica sub titlul *Viaţa la ţară*. [3] Sper că o să găseşti într-însul icoana credincioasă a unei părţi din viaţa noastră cîmpenească, şi tocmai de aceea deosebită de a celorlalţi autori, ai căror ţărani sunt aşa de extraordinari. Să vedem.

Mii de mulţumiri pentru modul cum s-a tipărit *Amurgul :* nu numai făr' de nici o greşeală, dar cu ortografia şi punctuaţia păzite cu o sfinţenie rară. [4]

Spune-mi acuma, dumneta ce lucrezi ? La Mehadia, ochii albaştri, muzica popei, singurătatea şi munţii nu te-au ridicat deloc de la pămînt ?...

Ce-ţi fac copiii ? S-au întors sănătoşi ? Cînd te gîndeşti că şi eu am un flăcău !... Eheu !... Postume, Postume : fugaces labuntur anni (aşa îmi pare că zice Horaţiu). [5]

Te rog reaminteşte-mă lui Alexandru [6] şi doamnei sale, cînd se vor întoarce de la Paris. E, în adevăr, de admirat hotărîrea cu care şi-a disciplinat el viaţa. Face bine. Sunt sigur că lucrează acum cu mult mai multă seriozitate decît ar fi lucrat la 24 de ani. Are să devie un advocat dintre cei mai remarcabili. De asemenea, nu mă uita pe lîngă d-l şi d-na Perieţeanu, a căror amintire recheamă atîtea momente de fericire intimă, atîtea discuţii omerice, atîtea minunate baclavale şi alte bunătăţi.

Şi acum fii fericit la ţară, în faptul zilei, cînd ciocîrlia saltă în aerul limpede al dimineţei, iar din brazda de cositură se ridică roua cu miresme către sfîntul soare, — fii fericit şi nu uita pe cel ce atîta doreşte de ţară şi de prieteni,

Duiliu Zamfirescu

Rogu-te, Mitică Ollănescu e încă în Bucureşti sau a plecat la băi ? Dacă-l vezi, arată-i afectuoase complimente şi spune-i că aştept discursul de la Academie [7] şi că-i voi scrie. Mulţumesc.

22

Bruxelles, 3 septembrie 1894

Dragă Trandafire,

Îţi mulţumesc din toată inima de osteneala ce ţi-ai dat, trimiţîndu-mi preţurile şi modelele tipografiei Basilescu. Deocamdată am renunţat la ideea de a tipări volumul de versuri pe cheltuiala mea, atît pentru cuvintele şi îndoiala ce-mi exprimi cît şi mai cu seamă pentru că d-l Maiorescu a binevoit să se însărcineze de a vinde romanul meu *Lume veche şi lume nouă* [1] lui Müller librarul. Dacă această publicare, în volum, va avea succes, voi ceda tot lui Müller şi versurile, precum şi romanul ce apare acum în *Convorbiri* [2]; dacă nu, vom vedea. La apariţiunea acestui prim volum, te voi ruga să mă sprijini cu publicitatea revistei şi cu autoritatea d-tale personală; pînă atunci, tăcere absolută, ca să nu am aerul de a vinde pielea ursului din pădure.

Aici alăturat, vei găsi o traducere din *Odi barbare* de Carducci, pe care o trimisesem la *Convorbiri*, împreună cu alte traduceri din Leopardi, şi care îmi pare că s-a pierdut. [3] Orcum ar fi, cred că pot s-o dau la Revista Ateneului, deoarece *Convorb.* au acuma, în curs de publicare, *Viaţa la ţară*. Te rog să dai ordine să se publice aşa cum e scrisă de mine întocmai, adică: să nu se schimbe ortografia; să se lase loc mai mult între strofe; să se puie nota din pagina *a* în josul poeziei, căutînd a o întinde pe două sau trei pagine (ca să nu ia loc prea mult pe una singură) şi a o tipări cu litere foarte mici; a nu mă iscăli, fiindcă nu ţiu să trec la nemurire cu traduceri, ci a pune numai iniţialele în josul notei. [4] Sper că vei gusta farmecul acestei poezii, cum l-am gustat eu, mai cu seamă dacă ai volumul lui Card[ucci] [5] şi dacă vei citi textul italian (foarte greu) alături de cel român.

Am citit cu vie plăcere cele ce-mi scrii despre băieţi: copiii mei sunt mici, dar totuşi pot să înţeleg, graţie lor, emoţiunile dumitale părinteşti. Să trăieşti şi să-i vezi mari.

De la Mitică Ollănescu [6] am primit o lungă şi bună scrisoare din Plombières, unde s-a dus pentru îngrijirea nevestei. De acolo avea de gînd să se oprească în Austria şi apoi să meargă la Sinaia.

De la mine nu pot să-ţi dau ştiri multe. Am petrecut vara în Bruxelles, făcînd mici excursiuni la Anvers, la Bruges şi prin Olanda. Am întîlnit puţini români, fiindcă n-am voit să mă duc nici la Spa nici la Ostenda. [7] Am văzut cu mare plăcere pe d-l şi d-na Păucescu. [8] Mie mi-e dor de ţară, aşa sucită cum este, şi orce amic vechi mă emoţionează numai prin prezenţa sa.

À propos de ţară: te rog să-mi spui cum îţi pare pînă acum noul meu roman din *Convorbiri*. De asemeni, fii bun şi dă-mi impresiuni asupra cutremurului (care pare că a fost foarte violent).

E questo e quanto. [9]

Cu frăţească dragoste,

D. Z.

Cine este poetul Lecca, [10] autorul imenselor alexandrine din ultimul număr? Amintirile d-lui Kretzulescu [11] sunt interesante.

23

Bruxelles, 10 octombrie '94

Dragă Trandafire,

Îţi scriu puţin, dar îţi scriu fără cea mai mică întîrziere, spre a împiedica publicarea poeziei *Au mai fost*, [1] tipărită în *Convorbiri* încă din 1888.

În schimb, îţi trimit o traducere din Leopardi. [2] De-ţi place, public-o; de nu, la coş, fără umbră de supărare din parte-mi. Te rog însă, pentru Dumnezeu, nu mă mai iscăli cu un nume de un kilometru, nici chiar pe copertă, cînd e vorba

de traduceri. Dă poruncă tipografului să puie la sumar numele lui Leopardi, fără să mă menţioneze pe mine.

Înţelegi bine, dragă Tafirel, că nu dorinţa de a mă ascunde după deget mă îndeamnă la asta, fiindcă nimeni nu mă poate sili să colaborez la Revista Ateneului, dacă n-ar fi plăcerea mea, ci o simplă pudoare de a-mi vedea numele sub fiecare traducere, în fiecare număr, din fiecare revistă. Cînd îţi voi trimite vreo poezioară mai cumsecade, a mea, atunci voi pune eu însumi numele întreg.

Ne-am înţeles, da ?

Cît despre Dimitrie [3] în loc de Duiliu, lucrul n-are nici o importanţă. Răul e că traducerea din Carducci a ieşit cu o mulţime de erori.

Dorinţa mea de a veni la Bucureşti e atît de mare, încît aş vrea să fiu adus chiar la Minister (unde cu toate astea n-aş avea destulă vreme să lucrez pentru mine), numai să pot trăi cîtva timp în ţară. Îmi pare însă că voi fi trimis în curînd la Roma. [4] Te rog să nu vorbeşti nimic de lucrurile astea, din cauze pe care uşor le înţelegi.

Te îmbrăţişez din inimă şi în curînd sper mai lung.

Al d-tale bun amic,

Duiliu Z.

Spune-mi cum găseşti romanul *Viaţa la ţară ?* [5]

24

Roma, Via Arenula, 4 — 3/15 ian. '95

Dragă Trandafire,

Cu toate tribulaţiele mele, n-am putut nici măcar să scriu amicilor de Anul Nou.

Deşi cam tîrziu, îţi urez cu sinceritate ani mulţi fericiţi, împlinirea dorinţelor, noroc etc., etc. şi te rog să arăţi felicitările mele d-lui şi d-nei Perietzeanu. În scurta mea trecere prin Bucureşti n-am putut să văd pe toată lumea pe

care o doream, şi dumnealor sunt printre aceştia. La viitoarea mea venire în ţară îmi voi face o plăcută datorie de a-i vedea. De asemenea pe d-l dr. Chabudeanu cu doamna.

Îţi mulţumesc dinainte de ceea ce vei zice în revistă despre microscopicul volum de versuri. [1] Cea mai deplină libertate în aprecieri, dragă Trandafire, fără teamă că opiniele literare vor putea influenţa prietenia noastră. E mai rău cînd prietenia influenţează literatura. Dacă-mi vei scrie, te rog să-mi spui ce socoteşti despre *Viaţa la ţară.*

Eu nu sunt încă instalat, [2] familia mea e tot la Bruxelles, din cauză că copiii au avut cor şi nu pot ieşi.

Adresa mea în capul cartonului. Te îmbrăţişez fráţeşte, dorindu-te.

Al d-tale devotat amic,

Duiliu Z.

25

Roma, 13/25 martiu 1895

Dragă Trandafire,

Îmi închipuiesc că te-ai întors sau că te vei întoarce în curînd din Paris. Sper că Alexandru e bine, fiindcă am văzut că a publicat o lucrare importantă asupra chestiunii noastre naţionale. [1] Scrie-i din partea mea complimente şi spune-i că doresc să am broşura.

A venit vremea să mă ţin de cuvînt ; iată trei sonete pentru Revista Ateneului. Dacă îţi plac, publică-le, dar pe cîtetrele deodată. [2] *E mort poetul* cred că se înţelege şi n-are nevoie de proza autorului spre a fi tălmăcit. În celelalte două, intitulate *Către Donna Maria,* e un nume de floare, *gagia,* care nu se poate traduce în româneşte, fiindcă nu avem obiectul. Obiectul este o floricică mititică, rotundă ca o cireşe, grozav de parfumată, care în adevăr că îmbată, pe cine mai cu seamă stă alături de o femeie frumoasă. De asemeni,

în sonetul al 2-lea, din *Donna Maria* e vorba *seră*, une serre, pe care am subliniat-o spre a nu fi citită *seară*.

Încolo... ce-o fi o fi.

Mulțumesc de abonamentul la gazetă. Mă voi executa în curînd cu costul. Pentru moment sunt valvîrtej cu casa; aştept să-mi vină familia săptămîna asta, spre a duce copiii la mare numaidecît, să se întremeze de influența ce au avut în două rînduri la Bruxelles; apoi să intru în mobilele mele şi noul domiciliu din Roma.

Scrie-mi, dă-mi nuvele de Alexandru, despre copii şi de cele ce se mai aud.

Dacă vezi pe Mitică Ollănescu arată-i dulci îmbrățişări şi dorința ce am de a-i scrie în curînd.

Cu bună şi veche prietenie,
devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

26

Roma, Via Condotti, 61,
24 sept./5 oct. 1895

Dragă Trandafire,

Te rog să mă ierți că n-am putut să răspund numaidecît bunei d-tale scrisori, spre a-ți mulțumi de cuvintele amabile ce ai publicat la adresa *Novelelor romane*.[1] (După cum vei fi văzut — dacă ai avut vreme să le citeşti — trei din ele au subiecte de prin lumea asta: prin urmare, *romane*, cu *e*, — nu *române*, cu *â*, cum s-a imprimat.) Cauza că nu ți-am putut scrie e tot scrisul: aveam de finit un al doilea roman din cele trei, al căror început este *Viața la țară*. Înțelegînd stăpînirea ce pune pe noi o lucrare de imaginație, sper că mă vei ierta.

Doresc mult să cunosc părerea dumitale, scriitor şi proprietar rural, asupra *Vieței la ț.* Cetit-o-ai? Ştiu cît e de

plicticos să urmăreşti un roman, crîmpei cu crîmpei, şi de aceea nu-ți fac nici o vină dacă nu l-ai cetit. Sper în curînd să-l public în volum.

Aş fi dorit să-l citeşti, atît ca să-ți poți da părerea, cît şi ca să poți înțelege pe *Tănase Scatiu*, al doilea roman din serie, a cărui sfîrşit îl apropii.

În aceste condițiuni îmi este cu neputință să încep altceva. Dar îți făgăduiesc că luna viitoare, noiembrie, să-ți trimit o novelă umoristică,[2] care mă munceşte de cîtva timp şi pe care sper s-o *dau la lume*, după cum zice sfătosul Anton Pann.

Altfel, dumneta ce mai faci? Ce-ți fac băieții?

Am văzut cu plăcere că Alexandru a terminat licența la Paris. Sper că acuma va rămînea definitiv în țară, unde îl cheamă firea sa activă şi minunatul talent oratoric cu care e înzestrat. Dealtminteri, şi momentul în care vine îmi pare interesant.

Te rog să-mi scrii cu mai multe tereremuri la vorbă. Eu, de aici, n-am nimic interesant de spus, fiindcă trăiesc o viață lăuntrică al cărui sîmbure este totdeauna țara, iar viața exterioară n-are importanță pentru noi.

Pînă acuma Revista At[eneului] n-a pomenit nimic de *poezelele* mele şi nici despre romanul publicat de Müller, *Lume nouă şi lume veche*.

Unde ai fost vara asta? Ce-ți face *Esna*? Ştii că numele moşiei dumitale îmi place. Are ceva Tolstoi cam aşa: Iasnaia Poliana, şi e tocmai moşia lui.

Cu bine şi veche prietenie frățească,

Duiliu Zamfiresco

27

Roma, 12/24 oct. '95

Dragă Trandafire,

Două rînduri, ca să-ți mulțumesc de trimiterea volumului *Români şi unguri* cu *Bibliografia chestiunei naționale*[1]:

foarte gentil că nu m-ai uitat. Fii bun şi spune acelaşi lucru lui Alexandru (care nu ştiu de e definitiv instalat în Bucureşti spre a-i mulţumi direct). Cetisem şi pe una şi pe alta în Revista Ateneului, şi îmi pare rău că nu am nici o autoritate, ca să mă văd la ediţia a doua printre oamenii însemnaţi ai Europei. Însă aprobaţiunea mea din toată inima nu cedează nici unuia dintre sus-pomeniţii oameni mări. Cred că volumul va întîmpina aceeaşi primire de la toată lumea, mare şi mică ; asta trebuie să fie răsplata unei lucrări dezinteresate, pornită dintr-o simţire caldă.

Rogu-te, mai rămîi la direcţiunea Rev. Ateneului sau nu ? Adevărat e ce zic jurnalele de venirea d-tale în străinătate ? [2] Luminează-mă cu un cuvînt şi vei intra întru împărăţia cerurilor.

Cu bine şi veche prietenie,
al d-tale devotat,

Duiliu Z.

28

Roma, 19/31 decembrie 1895

Dragă Trandafire,

Sorcova, morcova, să trăieşti, să-mbătrîneşti, ca un măr, ca un păr, ca un fir de *Trandafir* (ce eşti) etc.

Îţi scriu în fugă cîteva rînduri ca să-ţi urez toate fericirile dorite, socru mare, noroc şi veselie, precum şi ca să-ţi fac cunoscut venirea pe lume al unui al 3-lea copil al meu, un băiat voinic şi frumos. [1]

Ai primit ultimele mele strofe ?

Cînd îmi vei putea răspunde, te rog să-mi spui cine este autorul articolului O *săptămînă la Tîrnova.* [2] Îmi pare lipsit de sarea atică ce se cere unor încercări de spirit. Dumneta ce zici ?

Doresc să am numărul în care se va publica articolul d-tale asupra proprietăţii industriale ; de aceea te rog să-mi spui unde apare colecţiunea : la Berna, da ?

Cum merge tramvaiul la urcuş ? Ce face Alexandru ? [3] Am văzut că a intrat în Cameră. Nu am nevoie să-i urez succes, fiindcă pentru dînsul succesul e obligatoriu.

De orce informaţiuni îmi vei putea da, îţi voi fi recunoscător.

Cu bine şi frăţească dragoste,
al d-tale,

Duiliu Z.

29

Roma, 28/9 sept. 1896

Dragă Trandafire,

Văd din jurnale că ai plecat la post ; [1] îmi închipuiam aceasta chiar şi fără jurnale, dată fiind situaţiunea politică din Constantinopole. De aceea îţi scriu la rezidenţa oficială, iar nu la Esna.

Scrisoarea dumitale din urmă e plină de sentimente gentile şi nu-ţi pot mulţumi îndeajuns pentru liniştea morală ce mi-au adus asigurările ce-mi dai. Vei conveni că pentru un om care, de 9 ani aproape, trăieşte în afară de luptele şi emoţiunile politice ale ţării noastre ; care a văzut prefirîndu-se pe la Minister diferiţi şefi, din care mai toţi au comis cîte o mică injustiţie sau cîte un *passe-droit* în paguba mea ; care ştie că are actualmente ca şef pe d-l Sturdza, [2] din a cărui voinţă am căzut de trei ori la Academie, pentru un nenorocit loc de membru corespondent [3] — vei conveni, zic, că, pentru un asemenea om, ultimul refugiu este resemnarea. Îţi spuneam că aştept de la timp, dreptul judecător al oamenilor, să niveleze toate cele şi să pună, ca în columbariele antice, pe fiecare în firida sa. Aceasta nu numai pentru ca-

ţară, ci pentru tot, şi mai cu seamă pentru literatură.[4] Prin urmare, oarecare melancolie se explică, iar poveţele şi amabila mînă de ajutor pe care mi-o întinzi le primesc, punînd în practică povaţa de a lucra neîncetat şi rezervîndu-mi să recurg la sprijinul dumitale prietenesc atunci cînd mi se va părea că e nevoie urgentă. Pînă atunci, încă o dată: mulţumesc.

Scrisoarea dumitale m-a găsit la ţară, lîngă Milano, unde mă dusesem pentru cîteva zile să-mi văd familia. Cele ce-mi spui despre băieţi mă ating, atît ca amic al tatălui lor şi al lor, cît şi ca părinte al băiatului meu,[5] pe care, peste doi ani, va trebui să-l duc în ţară. Vezi cum se schimbă rolurile! Dumneta îi trimiţi în străinătate — eu în ţară. Dar lucrul se explică: al meu nu ştie o boabă româneşte, şi înţelegi ce monstruozitate ar fi, pentru copilul unui scriitor, să ajungă la terminarea studielor fără să cunoască bine limba părintească! Cred dar că sunt dator să fac sacrificiul de a mă despărţi de el şi a-l trimite la Focşani să facă şcoala primară de-a valma cu fiii de tăbăcari, ca să ia caracterul limbei şi al poporului lui, pentru totdeauna. Poate că pînă atunci să mă mai apropii şi eu de ţară, fie spre Pesta, fie altfel. Despre fată[6] nu-ţi vorbesc, fiindcă dumneaei este deja o domnişoară de aproape 6 ani, şi nu voi să am aerul că îţi fac curte, în predmetul junilor. Cît despre Mutzili — poate nu-l cunoşti: este d-l Zamfirescu Prîslea[7] — despre Mutzili trebuie vorbit cu cel mai mare respect, chiar cînd cineva ei ambasador ca d-voastră, deoarece Mutzili nu e un pisic, cum s-ar părea după nume, ci copi'ul cel mai frumos de pe cele 5 continente, Java şi Sumatra coprinse. Deocamdată, d-sa e ocupat cu dinţii; ceea ce nu-l împiedică de a fi foarte nostim.

În fine, văd că devin şi eu plicticos, ca toţi părinţii cu progenitura lor.

În noiembrie mă duc în ţară. Am în tolbă manuscrisul unui volumaş de poezele.[8] Sunt bine hotărît să nu-l cedez, deşi sunt bine încredinţat că nu mi-l va cere nimeni. Voi să-l tipăresc eu, cu grija şi durerea de inimă a tatălui.

Nu-ţi mai vorbesc de perlele ce le coprinde. Este mai cu seamă una, care ar fi mai drept un colan, sau o beltea, prin lungime, foarte a dracu'ui![9] Negreşit, vei fi printre cei dintîi a primi broşura.

Dacă drumul pe mare, în noiembrie, nu m-ar costa o săptămînă de suferinţe, cu icnituri şi alte neajunsuri, aş veni prin Constantinopole, ca să te pot vedea şi să-ţi strîng mîna.

În toate cazurile, te îmbrăţişez, de acum, cu veche prietenie şi frăţească dragoste. Poţi compta că pe mine nici politica, nici vreo maladie teribilă nu mă va desface de prietenia noastră.

Încă o dată, cu bine, al d-tale,

Duiliu Zamfiresco

30

Roma, 11/23 dec. 1896

Dragă Trandafire,

Nu am răspuns numaidecît la telegrama dumitale din urmă, sperînd să pot găsi ceva în jurnalele italieneşti cu privire la chestiunea mitropolitului aromânilor; pînă acum însă, presa de aici s-a mulţumit a înregistra depeşile laconice din Constantinopoli, fără comentarii. În asemenea condiţiuni, am crezut că n-ar fi de nici un folos a-ţi comunica lucruri ştiute şi răsuflate.

Îmi închipuiesc cît trebuie să fii de ocupat şi preocupat de afacerea asta. Nu cunosc pe turci de aproape, dar îi cunosc de departe, şi îmi pot închipui necazurile şi palpitaţiele ce ţi-au pricinuit. Dumneta însă ai avut, pe lîngă satisfacţia ce o dă lucrul în sine, mulţumirea de a fi aprobat în public, de la tribuna Parlamentu'ui, de către ministrul Afacerilor Străine şi şeful partidului liberal. O asemenea încurajare e nepreţuită pentru cine lucrează cu elemente de acestea imponderabile, cum e politica externă, patriotismul, naţionalitatea, a căror efecte se manifestă în general după lungă scadenţă. Din parte-mi, ca amic al dumitale şi ca român a cărui adîncă iubire de ţară merge în raport direct cu pătratul dis-

tanței, nu pot decît să-ți urez cel mai deplin succes. În patriotismul pur, ca și în artă, sforțările noastre își găsesc răsplata în însăși manifestarea lor. Așa este. Dar cînd te gîndești ce mare este viitorul nostru ; cît de mult avem de cucerit, în tăcere și pe cale pacinică ; cît sunt de mari greutățile ce ne stau în cale, atunci un cuvînt de încurajare este un îndemn mai mult spre a nu pierde din vedere nici un moment idealul nostru național.

Trebuie să-ți spun, cu părere de rău retrospectivă, planul ce făcusem de a te vedea la Constantinopoli. Cu ocazia închirierii și probabil a cumpărării vasului *Ignazio Florio* (afacere în care cred că am adus oarecari servicii), speram să pot veni în țară pe mare, tocmai cu *Florio*, deoarece congediul meu, cum era hotărît atunci, corespundea cu plecarea vaporului. Lucrurile însă s-au petrecut altfel. Ministrul,[1] plecat pe 15 zile, nu s-a întors la timp, ca să pot pleca, și nu s-a întors nici pînă acum, reținut de afaceri personale, pare-se. Știi ceva despre intențiele guvernului și despre situația miniștrilor noștri plenipotențiari cu privire la Roma ?

Mai adaog că, cu toată groaza mea de mare (deoarece sufăr ca un nenorocit), aș fi înfruntat tot, numai să am plăcerea de a te vedea în pașalîcul dumitale din Stambul. Nu-ți voi ascunde că o vagă speranță de a te găsi instalat cu tot aparatul oriental, ciubuce de iasomie, narghilele cu mărgăritare, sofale de polen de flori, plus un harem, două, mă atrăgea cu atît mai mult. Fiindcă știu că în fiecare diplomat este un înțelept, epicurian sau stoic, după cum locul oferă cadîne sau pustietate și pietre.

Eu, dragă Tafirescule, aștept cu nerăbdare pe ministru spre a pleca în congediu. Duc cu mine fetița, ca s-o arăt părinților, și un vraf de poezele.[2] Nu știu care e mai poetic dintre amîndouă ; mă tem însă că fata e mai frumoasă decît poeziele.

Cu bine și mare dorință de a te revedea. Răspunde-mi și primește o frățească strîngere de mînă de la devotatul d-tale amic,

Duiliu Zamfiresco

31

Focșani, 31 martie 1897

Dragă Trandafire,

Te rog să mă ierți că n-am putut răspunde pînă acum scrisorii dumitale, plină de haz, din Constanța. Plecarea în congediu e pentru mine ca mergerea la Ierusalim a hagiilor, iar petrecerea în țară atît de plină de vizite, de literatură, de *publicăciune* de hîrțulii, încît îmi neglijez și prietenii cei mai scumpi din străinătate. Cu toate astea, nu te-am uitat, și din puținele numere ale *Imnurilor păgîne*[1] ce am avut de la editor, unul a fost pentru d-ta.

Acestea zise, dă-mi voie să te întreb ceva confidențial : acum o lună și jumătate, la Minister, Mișu m-a întrebat dacă aș primi să merg la Constantinopoli în calitate de consul general. După cît am înțeles, la Minister voiau să-ți fie plăcuți dumitale, iar nu altcuiva. Am răspuns că nu primesc, pentru multe cuvinte, din cari două de căpetenie : a) contractul chiriei la Roma expiră numai în apriliu '98 ; b) nesiguranța vieții la Constantinopoli, în împrejurările de față, mai cu seamă pentru cine are copii. Singurul lucru care m-ar fi atras ar fi fost plăcerea de a servi lîngă dumneta, sub ale căru' prietenești povețe am început cariera.

Dacă ating chestiunea asta, o fac spre a mă asigura de adevăr întru cît privește dorința dumitale de a schimba titularul de astăzi al postului, precum și a avea un consiliu prietenesc. Deși interesele mele mă țin la Roma încă pe un an, atît din cauza contractului casei, cît și mai cu seamă din cauza lungei lichidări a succesiunii lui socru-meu,[2] — totuși, fiindcă alții pot avea mai mult sprijin decît mine în împrejurările actuale, și aș putea fi mutat fără să fiu întrebat, te rog să-mi spui, ca un bun și sincer prieten, care este părerea d-tale. Cum e casa consulatului ? e mobilată sau nemobilată ? ce avantagii aș avea și eu și ce dezavantagii, primind un asemenea schimb ? care e situația consulilor într-o țară ca Turcia, unde sunt încă în vigoare capitulațiele, dar unde sunt și ambasadori, tari și mari ca niște împărați ? Îți mărturisesc că, din acest punct de vedere, la Roma sun-

tem foarte bine ; nu se face nici o deosebire între secretari de ambasadă sau de legaţiune, şi în tot timpul cît am fost însărcinat de afaceri, n-am putut să mă plîng de nimeni.

Dă-mi voie, dragă Trandafire, să repet încă o dată că nu cer şi nu doresc să fiu mutat de la Roma pentru moment ; că îţi scriu în privinţa asta numai pentru lămurirea lucrurilor *et pour mon gouverne.* Nu mă îndoiesc că-mi vei răspunde cu toată sinceritatea şi-mi vei spune, confidenţial, tot ceea ce poţi spune unui prieten, pus în cauză de împrejurări. Sub ordinele d-tale aş fi bun bucuros să servesc orunde, dacă şi interesele mele s-ar potrivi cu dorinţa de a fi împreună.

Poimîine, 2 apriliu, mă duc din nou la Bucureşti. Dacă-mi poţi răspunde numaidecît, adresează-mi scrisoarea la Boulevard [3] sau şi mai bine la Minister. Stau în Bucureşti pînă duminică sau luni (6 sau 7 apriliu), apoi mă reîntorc în Focşani, unde stau pînă după Paşte.

Cu veche şi bună prietenie,
de la devotatul amic,

Duiliu Zamfiresco

32

Roma, 1/13 decembrie '97

Ce zici, dragă Trandafire, de groaznica ştire a omorîrii bietului Georges Lahovary ? [1] Cu tot dorul meu de ţară îmi vine cîteodată să o dau dracului. Sălbăticia trecutului s-a transformat într-un precipitat politico-social de o violenţă de spadasini. [2]

Închipuieşte-ţi că împrejurările au făcut astfel ca eu să anunţ ministrului [3] dureroasa ştire... A plecat bietul om valvîrtej.

Doream să-ţi scriu mai lung şi-mi rezerv plăcerea de a o face cît de curînd. *En attendant*, aş dori să citeşti romanul meu din *Convorbiri*, *În război*. Dacă nu-l ai, abonează-te sau cere numerile în care se publică. Ţin să cunosc părerea dumitale — părerea nefăţarnică a unui vechi amic, pe care de atîţia mari de ani nu l-am văzut.

M-am gîndit de asemenea să-ţi scriu în momentul numirii lui Pacleanu la Constantinopoli, spre a recomanda afecţiunei dumitale de şef şi compatriot pe vara mea Marie Pacleanu [4] precum şi pe Mihai. Ceea ce n-am făcut atunci, fac acum, deşi sunt încredinţat că amabilitatea dumitale a ştiut deja să aprecieze calităţile amîndurora.

Cea mai afectuoasă strîngere de mînă

de la devotatul amic,

D.Z.

Duilius Zamfiresco
Premier Secrétaire de la Légation de Roumanie
Via Condotti, Pal. Caffarelli

33

Roma, 4/16 decembrie 1897

Dragă Trandafire,

Viu chiar în acest moment de la Consulat, unde mersesem pentru satisfacerea dorinţei ce ai exprimat în nota d-tale din urmă. Malvano mi-a afirmat în modul cel mai absolut că în anii '96—'97 nu s-a publicat decît o singură Carte Verde asupra chestiunei Orientului, aceea pe care ţi-am trimis-o. În anul '96, guvernul italian a prezentat Camerelor documentele relative la Africa, şi nimic mai mult. Dealtfel, din actuala Carte Verde reiese că acţiunea g[uvern]lui italian începe chiar de la discălicătoare, primul document purtînd data de 24 mai '96.

Dacă citeşti italieneşte, îţi pot trimite numărul din 1 decembrie al revistei *Nuova Antologia*, în care se publică un interesant studiu asupra chestiunii, aşa mi se spune, un fel

de rezumat anticipat al actualei Cărți Verzi. Te previu, spre știință, să studiul acesta a fost trimis și d-lui Sturdza.[1] Eu (cum zice *prietenul* turc) nu l-am cetit, deoarece voi să-mi dau seamă prin mine însumi de documentele guvernului italian. Ceea ce reiese mai evident pînă acuma din studiul acestor documente sunt următoarele două lucruri: a) o bîjbîială a politicei Marilor Puteri, care, prin eufemism, se cheamă Concert european; b) o acțiune calmantă a ministrului Visconti-Venosta, a cărui amiciție pentru greci este evidentă. S-ar mai putea adăoga o a treia observațiune, și anume: hotărîrea cu care guvernul german a sprijinit pe turci chiar de la început, avînd viziunea clară a împrejurărilor ce aveau să se desfășure. Sunt încredințat, astăzi mai mult ca orcînd, că dacă Marile Puteri ascultau povețele guvernului german, repetînd blocul din 1886 și reconducînd la Faler cele trei rîșnițe de cafea ale grecilor, s-ar fi evitat războiul. Dar, cum se zice, *del senno di poi son piene le fosse.*[2]

Trecînd la un alt ordin de idei, ce zici, rogu-te, de drama Lahovary-Filipescu[3] din București? Cu cît cunosc mai multe detalii, cu atît duelul acesta îmi apare mai condamnabil: disparitatea în defavorul victimei reiese limpede; de aceea nu înțeleg pozițiunea luată de ministrul nostru de Interne. Negreșit că guvernul nu trebuia să-și piardă capul; pe de altă parte însă, un membru al guvernului nu poate face declarațiuni de cavalerism medieval față cu mormîntul deschis al victimei și mai cu seamă față de dispozițiunile insuficiente ale codului nostru penal. Le-am recitit într-adins aceste dispozițiuni (art. 258—260). Ele sunt ridicule pentru timpurile noastre. Art. 259 și 260 stabilesc deosebiri între cine se bate avînd martori și cine se bate fără martori, punînd în primul caz un maximum de pedeapsă de 4 ani și recunoscînd astfel existența oficială a duelului.

Pentru ca să se pună o îngrădire acestei nebunii (care nu e scuzabilă, social, decît în cazuri grave), Codul penal trebuie să asimileze omorul în duel cu omorul pur și simplu, iar tentativele de duel cu tentativele de omor. Să vezi atunci cum ar dispărea insanele procese-verbale cari umplu

jurnalele astăzi. Poate că lumea tot s-ar mai zgîria, dar noi am fi scutiți de fanfaronada de acum.

În specie, articolul lui Lahovary pentru care a avut loc duelul nu poate nici într-un caz să fie primit ca o ofensă adusă onoarei cuiva.

Pardon de atîta vorbă lungă asupra acestei triste și scandaloase drame; crede-mă însă că sunt emoționat de atîta barbarie, prin aceea că împrejurările m-au apropiat de familia victimei.

Îmi dai voie să te felicit că te-ai întors cu bine la Constantinopoli? În această delicată împrejurare, îți mărturisesc că noțiunile mele asupra prieteniei omenești erau într-o regretabilă confuziune. Numai atît, că nu erau pentru întîiași dată.

Cu veche prietenie îți strîng mîna și aștept să-mi scrii.

Al d-tale devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

34

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 10 marte 1900

Dragă Trandafire,

Te rog să mă ierți că răspund așa de tîrziu bunei d-tale scrisori din 27/8 febr.; dar am lipsit din Roma, umblînd după vînturi, cum e în firea mea: am fost la Paris, ca să mă ocup de publicarea romanului *În război*, tradus în franțuzește, pe care-l editează casa Ollendorff.[1]

Prin urmare, la sfîrșitul lunei acestia, stil nou, cere-l la un librar din București și citește-l. Să mă ierți că nu pot să ți-l trimit: nu-l am, fiindcă nu m-am gîndit să-mi rezerv un număr de exemplare.

Negreşit, îmi vei spune impresia ce-ţi va face, cu libertatea absolută de apreciere, care singură garantează funcţionarea prieteniei literare. Eu ştiu cît face lucrarea mea pe româneşte, — dar în limbă străină nu mai sunt bun judecător, deoarece dispare farmecul graiului în care a fost concepută. Romanul în franţuzeşte se cheamă *Temps de guerre*.

Am văzut fotografia lui Radu, şi mare minune m-a prins. Va să zică, omule, în curînd socru-mare şi bunic !... *Je n'en reviens pas*. Parcă-l văd pe voinicul călăraş de astăzi cînd se bătea cu Duduia şi primea de la venerabilul său unchi sfîrleze. E o adevărată pacoste tinereţea asta, pe care n-o bagi de seamă decît cînd a trecut. Cine va zice că astăzi, 10 marte, sînt 10 ani de cînd m-am însurat ?... Dar o zic copiii ; o spune chica pe jumătate albă. Încolo, îţi spun drept, mă simt tînăr şi tot cu iluzii. Oamenii nu pot să prefacă sufletul nostru decît în ceea ce a venit de la oameni. Nu am să mă plîng de nimic. Micele neajunsuri şi mizerii ale carierei sunt lucruri trecătoare, şi, chiar acolo, vremea, *il gran galantuomo*, pune pe fiecare la locul lui. [...] [2]

Acum să fim serioşi şi să trecem la Galibardi : fii bun şi spune-mi mai limpede ce doreşti : testamentul însuşi sau un volum critic asupra valorii şi autenticităţii lui ? Fiindcă, despre Garibaldi, în Italia, toate pietrele, şi mai cu seamă pietrele, vorbesc.

Îmi va face deosebită plăcere lucrarea d-tale asupra valorii istoriei diplomatice. [3] Nu mă îndoiesc că va deveni evanghelia, ca şi colecţiunea tractatelor de comerciu cu introducerea sa.

Familia amicului nostru comun Argetoianu a fost foarte serviabilă la bunele d-tale cuvinte şi mă însărcinează să-ţi transmit salutările lor. Generalul Argetoianu a fost şi d-sa aici pînă mai zilele trecute.

Arată, te rog, fiului d-tale (pe care nu mai îndrăznesc să-l chem Radu, de teamă să nu mă străpungă cu sabia) salutările acelui ce era „nenea Duiliu" şi care acum e numai d-l Zamfirescu ; de asemenea lui Alecu, fosta şi viitoarea excelenţă. Iar d-tale o afectuoasă strîngere de mînă din partea vechiului amic,

Duiliu Zamfiresco

35

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

4 iulie 1900

Dragă Trandafire,

Am primit şi citit broşura d-tale asupra conflictului vamal cu Turcia ; citisem, dealtfel, o parte dintr-însa în *Constituţionalul*. Nu am destule elemente ca să judec fondul însuşi ; îmi place însă forma măsurată, discuţiunea obiectivă.

Îţi mulţumesc că ţi-ai adus aminte de mine şi profit de ocazie ca să te întreb de ai cetit sau nu *Temps de guerre*. Din nenorocire, nu am avut destule exemplare pentru a trimite la toţi prietenii.

Mi-a părut rău că nu te-am întîlnit la a 2-a trecere a mea prin Bucureşti. Te-am căutat şi nu te-am găsit.

Salutări tinerilor Djuvara, iar tatălui lor o prietenească strîngere de mînă de la bunul amic

Duiliu Zamfiresco

36

EXCELSIOR HOTEL—ROME
[imprimat]

Miercuri 19 ian./1 febr. 1911

Dragă Trandafire,

Am primit „urarea" precum şi „randevusul" aici la Roma, după ce a umblat pe la Galaţi, [1] Odobeşti [2] etc.

Astă-seară plec la Paris (prin Milano, unde mă opresc o zi), iar peste 15 zile sper să fiu întors în ţară. Adresa mea permanentă : *Odobeşti* (Roumanie).

Cred că *dama* ce mi-a dat întîlnire *à l'heure du berger* are să-ţi mulţumească în curînd de serviciul ce i-ai făcut.
Cu veche şi bună prietenie,

Duiliu Zamfiresco

37

COMISSION EUROPÉENE DU DANUBE
[imprimat]

Galaţi, 13/26 noiembrie 1911

Dragă Trandafire, mulţumesc foarte mult de urările ce binevoieşti a face fetei mele.[1] Aştept ca unul din băieţii d-tale să se însoare, ca să-ţi înapoiez amabilitatea. Pînă atunci, îţi strîng mîna, cu vechea prietenie ce ne leagă şi aştept să te revăd în ţară.

Al d-tale devotat amic,

Duiliu Z.

Către N. Docan[1]

1

Focşani, 13/27 februarie 1919

Domnule ministru şi iubite coleg,

Profit de corespondenţa oficială, spre a vă adresa următoarea îndoită rugăminte personală :

1. Fiul meu, Alexandru Duiliu Zamfirescu,[2] ataşat de legaţiune la Roma şi actualmente detaşat cu serviciul în Minister, doreşte să meargă la post. Însurat de curînd şi pe punctul de a deveni tată, a fost împiedecat de împrejurări familiale şi de greutăţile călătoriei de a-şi lua postul în posesiune. Cred că peste o lună şi jumătate ar putea pleca.

Vă rog să binevoinţi a-i acorda puternicul d-vstre sprijin, considerîndu-l ca pe fiul unui amic, care vă va rămîne recunoscător de orce atenţiune veţi avea pentru acest tînăr.

2. Din aprilie 1918, de cînd am demisionat,[3] nu am avut nici timpul, nici sufletul să mă gîndesc la regularea drepturilor mele la pensie. Acum, cînd ne apropiem de luna martie, dată la care se examinează cererile de felul acesta, aş dori să binevoiţi a însărcina pe dl. Popescu, directorul comptabilităţii, cu adunarea actelor mele, rugîndu-l să-mi scrie ce formalităţi trebuiesc împlinite şi cui trebuie să adresez actele.

Vă rămîn foarte îndatorat şi vă rog să mă credeţi al d-vstre devotat coleg şi amic,

Duiliu Zamfirescu

2

CABINET DU
MINISTRE DES AFFAIRES ETRANGÈRES
[imprimat]

București, 28 martie 1920

Domnule secretar general,

Chestiunea strîmtorilor [1] avînd o importanță capitală pentru țara noastră, și fiind de actualitate, doresc să formeze una din tezele ce vor fi date în scris la examenul de secretar ce va avea loc mîine 29 martie.

Vă rog să aduceți aceasta la cunoștința Comisiunei.

Doresc de asemeni ca a doua probă scrisă să aibă un subiect de protocol.

Al d-voastre devotat,

Duiliu Zamfirescu

Către Mihail Dragomirescu

1

Roma, Via Condotti, 61,
20/1 noiembrie 1899

Domnule Dragomirescu,

Apelul redacției *Convorbirilor* m-a încurcat. [1] Nu știu ce să spun despre d-l Maiorescu, care să nu fie sau prea mult, pentru o lucrare destinată publicului, sau prea puțin, pentru mine. De aceea, desfac astăzi acest fragment dintr-o încercare de mai demult (încă de cînd eram la Bruxelles), pe care n-am publicat-o, atît fiindcă nu e sfîrșită, cît și mai cu seamă fiindcă era dedicată, în gîndul meu, d-lui Maiorescu. D-ta vei fi băgat de seamă că pînă astăzi eu n-am închinat nimănui nimic, deși adesea eram îndemnat s-o fac, fie dintr-un sentiment de iubire, fie din gratitudine sau altă pornire sufletească.

Al d-tale,

Duiliu Zamfiresco

2

Roma, Via Condotti, 61,
3/17 noiembrie '99

Domnule Dragomirescu,

Doresc să schimbați ultimele trei versuri din poezia către d-l M[aiorescu] [1] astfel :

În loc de :

Şi fîlfîie în juru-ţi, purtînd cununi de flori,
Ce-n apa ta curată, bătînd uşor din valuri,
Plutesc spre alte timpuri, cu alte Aurori.

Să se pună :

Şi fîlfîie în juru-ţi, purtînd mănunchi de flori,
Ce-ţi scriu cărare albă pe linişte de valuri,
Spre alte timpuri bune, cu alte Aurori.

Mi se pare că metafora din versurile dîntîi e prea bruscă. Dacă aşa vi se pare şi d-voastre, puneţi pe cele din urmă.

Al d-voastre,

Duiliu Zamfiresco

3

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 17/29 noiembrie 1899

Stimate domnule Dragomirescu,

Nu puteţi să-mi faceţi o mai mare plăcere decît scriindu-mi aşa cum mi-aţi scris, cu inima deschisă. Ştiţi că de aproape 12 ani viaţa noastră românească eu o trăiesc singur, vorbind cu persoanele imaginare ale romanelor şi cu copiii mei, cari însă nu înţeleg mai nimic din limba lor. [1] Orce atenţiune, cît de mică, e binevenită cînd vine din ţară, fiindcă adesaori am impresia că sunt uitat.

Binevenită e dar scrisoarea d-voastre, plină de sentimente gentile. Dau toată aprobarea alegerilor ce aţi făcut, cu adăogarea tocmai a portretului lui Traian din *Lydda,* [2] dacă mai e loc. O singură obiecţiune — de oportunitate — cred că s-ar fi putut ridica împotriva publicaţiunii de 5 ani ; vine prea curînd şi vine aproape în acelaşi timp cu publicaţiunea pentru d-l Maiorescu. Înţeleg şi împărtăşesc sentimentele d-voastre faţă de d-l Negruzzi, dar manifestarea lor s-ar fi cuvenit să apară la termenul de 10 ani de viaţă al *Convorbirilor* tinere, [3] sau la o aniversară personală a d-lui Negruzzi, care însă să nu corespundă cu aceea a d-lui Maiorescu.

Cum însă lucrul pare deja hotărît, gata sunt să subscriu şi pentru acoperirea cheltuielilor de tipar ale acestui volum. Ţin mai cu seamă să reamintesc ceea ce am scris d-lui Evolceanu, [4] că dacă banii pentru tipărirea lucrării ce se publică în onoarea d-lui Maiorescu nu se ajung, mă ofer să împlinesc lipsurile.

Vă mulţumesc încă o dată şi vă rog să prezentaţi respectele mele d-nei Dragomirescu.

Al d-voastre devotat,

Duiliu Zamfiresco

4

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 2/14 decembrie 1899

Scumpe domnule Dragomirescu,

Ultima d-voastre scrisoare [1] *recere* un răspuns.

Astfel prezentată chestiunea *numărului Convorbirilor,* se schimbă cu totul. Înţeleg foarte bine că vrînd să prefaceţi şi să îmbunătăţiţi imobilul, ţineţi să vărsaţi în sînul proprietarului gestiunea ultimilor cinci ani literari. Dar aceasta nu mi-o spuseserăţi în scrisoarea d-voastre, în care rămînea să se înţeleagă tocmai ceea ce era esenţial.

Foarte bine.

Părerea mea despre Caragiali — fiindcă doriţi s-o cunoaşteţi — este aceeaşi ca şi acum 11 ani, cînd am insistat

atîta pe lîngă d-l Maiorescu să-l numească director g-ral al teatrelor, adică : sunt bine încredinţat că orunde va fi pus, *il ne fera pas long feu ;* cu toate astea, trebuie pus. Acesta este omagiul pe care-l aducem inteligenţii sale, foarte curioasă, ce e drept, şi, pînă la un punct, neromânească, în sensul că este atinsă de mobilitatea sceptică a raselor bătrîne, — dar, în fine, *inteligenţă.* Stima mea pentru talentul lui de scriitor începe de la publicarea novelelor, şi anume de la *Făclia de Paşte ;* [2] fiindcă — şi aici mă despart de d-voastre toţi — teatrul lui este compus din ceea ce se cheamă franţuzeşte *maquettes* şi e lipsit de calitatea fundamentală a operilor de artă : reprezentarea însuşirilor caracteristice ale neamului. Căci cu mitocanii din Dealul Spirei şi cu nerozii care iscălesc telegrame anonime, nu s-a definit nimic din fondul sufletesc al românilor. Iar *Năpastea,* care ar fi o încercare în acest sens, este (şi aici iar mă despart de d-voastre toţi) falsă.

Asistam mai zilele trecute la reprezentarea operei *Mefisto* de Boito. [3] Convingerea mea adîncă despre cele ce spun mai sus a fost pentru un moment zdruncinată : *Faust* este aşa de puţin specific german încît cei ce l-au pus în muzică au fost doi latini. Dar eu şi cred că Goethe este cel mai puţin naţional dintre scriitorii germani. Problema dorului de viaţă tînără, de iubire şi viaţă tînără este esenţialmente latină, sau, mai bine, mediteraneană. Întru aceasta, Goethe iese din sfera reprezentativă a însuşirilor poporului său şi intră într-a altor popoare. Firea lui ea însăşi era foarte puţin germană, iar dorul de Italia (după cum o spune însuşi în notele de călătorie) atît de mare, încît devenea o patimă neînfrînată.

Caragiali trebuie dar primit cu braţele deschise şi rugat, dacă se poate, să lase fleacurile şi jocurile de cuvinte, spre a scrie ceva trainic.

Trecînd acum la altele, — dacă pentru numărul reformat [4] al *Convorbirilor* de la 1 ianuariu vă pot fi folositor, sunt dispus să vă trimit începutul din partea a 2-a din *Lydda.* Ceea ce am voit să fac din acest roman se va vedea numai cînd va fi sfîrşit. Răul e că se sfîrşeşte greu de tot. [5] Cele 11 pagine ce sunt scrise de mult mă emoţionează încă

şi acum, şi nu ştiu de voi mai regăsi atmosfera caldă din trecut, spre a le continua.

Ştirile ce-mi daţi despre viitoarea serbare a d-lui M[aiorescu] [6] mă umplu de bucurie. Orce s-ar zice, parcă o opiniune publică există şi la noi, care, cu cît e mai inertă, cu atît poate deveni mai puternică, atunci cînd o forţă superioară ajunge să deştepte şi să pună în mişcare conştiinţele adormite. Trebuie făcut tot pentru ca mişcarea de acum să devie naţională, spre a răsplăti astfel pe bărbatul care, de 40 de ani, personifică geniul românesc în tot ce are el mai luminos, *il fulgido genio dei latini del Danubio,* [7] ar zice un italian. Talentul, onoarea, cultul pentru frumos, echilibrul facultăţilor sufleteşti, vigoarea vieţii, un anumit entuziasm juvenil plin de farmec, pe care mulţi dintre vechii junimişti nu l-au înţeles sau l-au confundat cu iubirea de femei, fac din d-l Maiorescu tipul rasei noastre ! [8]

Evohe !

Cu bine şi toate cele dorite de anul nou.

Al d-vstre,

D. Z.

5

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 20/1 ian. 1900

Scumpe domnule Dragomirescu,

Cîteva rînduri în grabă, spre a vă trimite începutul din partea a 2-a a *Lyddei.* Sper să pot urma mai departe *Însemnările bătrînului ;* în toate cazurile, pentru numărul reformat al *Convorbirilor,* [1] voi fi şi eu de faţă.

Deocamdată numai atît. Sunt turburat sufleteşte de boala unui copil, care-mi e foarte drag.

La mulţi ani, toate cu bine în familia d-vstre, şi în cele literare şi universitare,

Duiliu Zamfirescu

6

[1907][1]
Strada Negustori, 16

Domnule Dragomirescu,

Ajuns seara acasă, ostenit, am deschis revista d-tale şi am dat de poeziile d-lui C. Pavelescu. Mi-au părut foarte frumoase, dar, fiindcă băiatul meu[2] cînta menuetul din *Sonata 18* a lui Beethoven (adică cea mai divină frază muzicală), mi-a fost teamă să nu s-amestece geniul mortului în poezia vinului — şi am recetit.

Ei bine, *Risipa*, *Veneţia* şi *Amfora* sunt adevărate poezii. *Veneţia*, mai cu seamă, e o perlă.

Sunt fericit că ţi-o pot spune : ca cea din urmă diademă pe-o frunte de regină moartă ![3]...

Al d-tale,

Duiliu Zamfiresco

Joi seara

7

Luni, 4 iunie 1907

Domnule Dragomirescu,

Am cetit cuvintele ce publici în *Convorbirile* d-tale asupra romanului *Tănase Scatiu*,[1] şi, fiindcă te cred om cumsecade,

îţi răspund. Eram în drept să mă aştept, mai cu seamă de la d-ta, la o dare de seamă completă şi serioasă. Zic „mai cu seamă de la d-ta", fiindcă eram deprins să văd că nu vorbeşti în pripă şi după cum bate vîntul de lucrările prietenilor sau duşmanilor personali. Aşa mi se păreau lucrurile din lucrarea d-tale asupra lui *Manasse*, pe care am urmărit-o număr cu număr în *Epoca*.[2]

Nu-i este iertat unui bărbat ca d-ta să vorbească de *Tănase Scatiu*, fără să fi cetit chiar atunci *Viaţa la ţară*, în care se pregăteşte în mare parte caracterul lui Tănase şi se vede acela al lui Dinu Murguleţ, după cum se vede, în embrion, firea lui Mihai şi a Tincuţei ; nu se poate să vorbeşti de *Tănase Scatiu*, fără să fi cetit romanele ce urmează, *În război*, *Îndreptări* etc., cari, toate, alcătuiesc ramurile aceluiaşi trunchi.

Ţi-am fost spus cîndva, mi se pare, că cetesc tot ce se scrie în româneşte, despre mine şi despre alţii, şi, în general, îmi pare rău de a constata întinderea prostiei omeneşti, care la noi ia un caracter specific militant, de necuviinţă personală. D-ta eşti una din victimele acestui mod de a fi, şi s-ar cuveni, prin urmare, cînd te atingi de lucruri serioase, să nu fii uşurel şi să nu dai cu praftoriţa în cărbuni, ca să aprinzi focul mai tare.

Te rog să iai cele ce-ţi spun aci ca expresiunea unui mod de a cugeta franc şi leal. Nu pot să continui ceea ce am vorbit cu d-ta, fiind foarte ocupat. Dacă, după 15 iunie, ai un moment liber, te rog să-mi faci plăcerea a veni să dejunezi sau să prînzeşti cu mine, ca să putem vorbi în tihnă. Sunt multe lucruri interesante asupra cărora socot că ne putem înţelege.

Adaog că sîmbăta şi dumineca sunt la ţară.

În speranţa de a te vedea în curînd, te rog să primeşti salutările mele amicale,

Duiliu Zamfirescu

8

STRADA NEGUSTORI, 16
[imprimat]

Duminică, 13/30 iunie 1907

Domnule Dragomirescu,

Te rog să-mi faci plăcere a veni să prînzim împreună marți, 19 iunie, la ora 8 seara. Mi-ai făgăduit.

Să vii cum te afli. Vom fi numai amîndoi.

Al d-tale,

Duiliu Z.

Răspuns.

9

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
SECRETARUL GENERAL
[imprimat]

Vineri, 3/16 aug. 1907

Domnule Dragomirescu,

Am văzut din ziare că ți s-a întîmplat o nenorocire și am fost la d-ta acasă pentru a cunoaște adevărul și a-ți exprima părerea mea de rău. Am găsit însă totul închis și nimeni să-mi spună unde și cum te afli, atît d-ta cît și soția d-tale.

Adresez, prin urmare, scrisoarea mea cam în vînt. Țiu însă să știi că am fost foarte mișcat de întîmplarea d-tale nenorocită, care ar fi putut să devină o catastrofă...

Bine că a fost cu bine sfîrșitul.

Al d-tale devotat,
Duiliu Zamfirescu

10

Duilius Zamfiresco
MINISTRE PLÉNIPOTENTIAIRE
SECRÉTAIRE GÉNÉRAL AU MINISTÈRE
DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES
[imprimat]

35, Bulevardul Colței,
2/15 mai 1909

Mulțumesc foarte mult d-lui Dragomirescu pentru articolul publicat în revista sa. [1] Dacă d-sa va binevoi a ceti al 5-lea roman, *Ceea ce nu se poate*, [2] va găsi răspuns tocmai la nedomiririle sale și la problemele ce rămîn nedezlegate.

Mizeria morală în care trăiesc criticii români mă lasă rece. O vorbă bună din partea unui om de gust este mai atingătoare decît toate nedreptățile celorlalți.

D. Z. [3]

11

GRAND HÔTEL DU BOULEVARD
BERTOLA
[imprimat]

București, 8/21 mai 1910

Stimate d-le Dragomirescu,

Doream să scriu un cuvînt pe exemplarul lui *Miriță* [1] ce vă trimit. Cum însă pachetul era legat, de la Academie, și nu se putea adăoga nimic, profit de împrejurare spre a vă scrie aparte.

Am cetit, din întîmplare, o parte din definiția ce dați poporanismului în *Luceafărul* [2] și m-am mirat foarte de

spiritul bănuitor cu care îmi cercetaţi intenţiile. Dacă nu aş fi ocupat la Galaţi,[3] v-aş fi rugat să veniţi la prînz la mine, ca să ne mai explicăm. Oamenii în general şi scriitorii în particular nu sunt niciodată mai aproape unii de alţii decît cînd sunt mai departe ; fireşte, vorbesc de *oameni* în înţelesul demn al cuvîntului.

Cred, domnule Dragomirescu, că este un teren pe care trebuie să ne înţelegem cu toţii : acela al gîndurilor curate, în artă şi literatură. Suntem cu toţii de acord că a face poezele, ca să ajungi subprefect sau medic de plasă, este o pehlivănie. Încolo, fiecare cu dramul de talent pe care i l-a dat Dumnezeu.

Sper că în luna viitoare, cînd s-o termina sesiunea generală a Comisiei Europene, să vă pot vedea.

Vă rog să primiţi încredinţarea înaltei mele consideraţiuni.

Duiliu Zamfirescu

12

GRAND HÔTEL DU BOULEVARD
BERTOLA
BUCAREST
[imprimat]

22 oct. 1910

Stimate d-le Dragomirescu,

Venind astăzi la Bucureşti am dat peste revista d-tale, cu articolul d-lui Răsmeriţă[1] asupra stilului şi romanelor mele.

Acest articol, cu citaţii trunchiate, zvîrlite cu lopata ; fără plan, fără legătură între părţi ; cu afirmaţiuni nedovedite ; cu dovezi nesusţinute — este nedemn de revista d-tale şi, dă-mi voie să o spun, nu este demn de mine.

Înţeleg că libertatea tiparului îngăduie fiecui să aibă păreri şi să le publice.

Credeam însă că în revista d-tale eu aveam dreptul să fiu judecat cu oarecare seriozitate.

Dacă nu aş fi foarte ocupat şi dacă nu aş pleca astă-seară, aş veni la d-ta să vorbim. În toate cazurile, aş dori să ştiu dacă articolul în chestiune a fost văzut de d-ta.

Cu bună prietenie,

Duiliu Zamfiresco

Adresa mea : *Odobeşti*[2].

13

Galaţi, 4/17 noiembrie 1910

Stimate domnule Dragomirescu,

M-aţi înţeles rău, probabil, şi de aceea scrişi trei pagine ca să stabiliţi buna-credinţă a tînărului Răsmeriţă.[1]

A fi cineva de bună-credinţă e ca a fi îmbrăcat cînd umblă pe Calea Victoriei ; cu alte cuvinte, un lucru normal şi curent. Am zis că articolul [este] *nedemn*, în înţelesul că *nu e demn* de o revistă literară *critică*. Şi menţin cuvîntul.

Eu pretind că am dreptul să nu fiu tratat în fugă, de cel dîntăi băiţaş care-şi face vîrf la plumb. Şi aceasta nu pentru că ocup un loc însemnat în societate, ci pentru că, de 20 de ani, dau o lucrare organică, ce nu are seamăn nici în literatura noastră şi nici în alte literaturi, aceea a studiului unei societăţi întregi.[2] *Viaţa la ţară*, *Tănase Scatiu*, *În război*, *Îndreptări* şi astăzi *Ceea ce nu se poate* au, fiecare, personalitatea şi năzuinţele sale ; fiecare trăieşte cu căldura şi elocvenţa sa, şi toate se confundă în bizara unitate a sufletului nostru românesc. Rolul criticei ar consta în descoperirea izvoarelor individuale ale fiecărei creaţiuni. Aceasta ar fi critica obiectivă.

Cînd însă cineva face de la început o afirmațiune neîntemeiată și după aceea caută să grămădească crîmpeie de citații spre a exemplifica afirmațiunea, se dedă la un exercițiu școlăresc mediocru, iar nu face critică.

Afirmațiunea falsă este (pe cît îmi aduc aminte) că eu prind foarte bine unele tablouri ale naturei, precum și psihologia *lucrurilor*, dar nu pricep sufletele omenești.

Este știut, este aforism estetic, că psihologia lucrurilor neînsuflețite este mai grea de înțeles și de redat decît a celor vii, pentru cuvîntul elementar că lucrurile *tac*, pe cînd ființele *vorbesc*.

D-vstră, care sunteți estet și critic, știți mai bine decît d-l Răsmeriță că sentimentele estetice pe care le produc în noi ființele vii sunt de ordin aristotelic (obiectul artei este imitațiunea naturei), pe cînd sentimentele estetice pe care le produc ființele neînsuflețite [sic !] sunt de ordin platonician (curat subiective, în înțeles că frumosul nu stă în operă, ci în noi înșine). Acesta este un postulat de la care plecînd, ajungem neapărat la dovada făcută, că scriitorul care pricepe psihologia unei *pietre* sau a unei *porți vechi* și o redă în scris nu se poate apriori să nu priceapă psihologia unei *cucoane cu nervi*. O dă cu mai mult sau mai puțin talent ; asta e altceva. Dar o *înțelege*.

Mi-aș permite, prin urmare, să cred că d-l Răsmeriță e de bună-credință, dar nu e serios ; sau că e și de bună-credință și serios, dar foarte tînăr, — rău ce se va îndrepta, desigur, deoarece tinerețea trece și cu dînsa și... răzmerița.

În grabă, al d-voastre devotat prieten,

Duiliu Zamfiresco

Corespondența la *Odobești*.

14

[August-septembrie 1918]

Stimate d-le Dragomirescu,

Vă rog să binevoiți a trece pe la mine astăzi, dimineață, după orele 9.

Al d-voastre devotat,

Duiliu Z. [1]

Vineri

15

Luni, 3 sept. 1918
Str. Toma Cozma, 7 [1]

Stimate d-le Dragomirescu,

Sunt fericit a vă vedea mîine, marți, 4 sept., la orele 2 p.m. la mine acasă.

Al d-vstre coleg și amic,

Duiliu Zamfirescu [2]

16

[Septembrie 1918] [1]

Stimate d-le Dragomirescu,

Fii bun și treci pe la mine astăzi la orele 9½ dimineața dacă se poate ; dacă nu, la orele 2.

Aş veni eu, dar mă tem să nu deranjez.
Mulţumesc şi la revedere.

Al d-tale,

Duiliu Z.

Marţi

17

Duminică [septembrie 1918][1]

Stimate d-le Dragomirescu,

Mîine, luni, dau la tipar materia primului număr.[2] Te rog să-mi trimiţi manuscrisul astăzi dacă se poate, sau, şi mai bine, să-l aduci d-ta.

Amic,

Duiliu Z.

Către C. Esarcu[1]

1

Rome, le 17 Juin 1891

Monsieur le Ministre,

Je viens de recevoir le brevet et les insignes de Chevalier de la Couronne, que Votre Excellence a bien voulu me faire accorder,[2] et je m'empresse de vous remercier. Je le fais avec d'autant plus de plaisir, que j'ai à vous exprimer aussi les sentiments d'affection que mon beau-père[3] porte à notre pays et à Votre Excellence, qu'il a eu le plaisir de connaître chez mon ami, le très regretté M-r Correnti.

Veuillez agréer, Monsieur le Ministre, avec tout mes remerciments, l'assurance de ma plus haute considération.

Duiliu Zamfiresco

2

LÉGATION DE ROUMANIE EN ITALIE
[imprimat]

Personală şi confidenţială

Roma, 29 noiembrie 1891

Domnule ministru,

Primesc de la domnul Papiniu, secretar gl. interimar, o scrisoare prin care binevoiţi a-mi spune că excelenţa-voastră doreşte a avea de la mine un raport amănunţit asupra conferenţei interpalamentare a păcei, precum şi asupra rolului

ce au avut reprezentanţii noştri. Socoteam, după cum am văzut lucrurile, că cestiunea nu comporta o mai mare dezvoltare decît aceea pe care i-am dat-o în raportul meu no. *

Cu toate astea, fiindcă domnia-voastră, domnule ministru, doriţi o dare de seamă complectă, vă rog să binevoiţi a-mi acorda cîteva zile, după care voi avea onoare a vă trimite un raport detaliat.

În general, caut a nu nesocoti chestiunile însemnate, atît de natură politică cît şi economică. Fiindcă, însă, cea mai mare parte din aceste chestiuni, atît prin natura lor, cît şi prin indiscreţiunea oamenilor, intră în domeniul publicităţei, m-am temut a nu păcătui prin exces de zel, scriind lucruri trezite şi expunîndu-mă astfel la ironii nemeritate. Fiindcă însă acum ştiu că în capul Departamentului Afacerilor Străine se află o persoană care acordă o binevoitoare atenţiune tuturor rapoartelor agenţilor săi, voi căuta pe viitor a scrie mai des şi mai amănunţit.

Tot prin aceeaşi scrisoare, d-nul Papiniu îmi comunică că atît majestatea-sa regele cît şi excelenţa-voastră doresc să fie ţinute în curent cu ceea ce face la Legaţiune, şi în general în Italia, d-nul Văcărescu şi familia sa. Iată pentru întăiaşi dată întrebarea neted pusă, pe cale oficioasă.

Un moment de digresiune, domnule ministru, chestiunea fiind delicată.

În această afacere eu am fost categoric acuzat de a fi corespondentul foilor de opoziţiune,[1] trădînd astfel secretul profesional, fără ca nici *Monitorul oficial* şi nici unul din jurnalele guvernamentale să fi dezminţit insinuările ce se făceau la adresa mea. Am scris şi telegrafiat excelenţei-voastre cerîndu-i voie să-mi permită a mă apăra. Mi-aţi făcut onoarea de a-mi răspunde, împiedicîndu-mă de la orce apărare. Eram în drept să cred, după aceasta, că ziarele oficioase, care-şi permiteau să mă ameninţe cu înlocuirea, vor reveni, dezminţindu-se singure. Nici una din aceste foi n-a revenit. Prin urmare, mă vedeam rămas acuzat, sau cel mai puţin bănuit şi mă întrebam dacă, neavînd încrederea guvernului, chiar într-o funcţiune subalternă ca a mea, mai puteam continua a servi la Roma. Am fost pe punctul de a vă ruga să binevoiţi a mă transfera, dar la ideea că trebuie să explic familiei

---

* Incomplet în manuscris.

şi în special socrului meu[2] că în ţara mea, un om, absolut, dar absolut nevinovat, poate să fie acuzat fără a fi apărat de cei în drept, îmi repugna cu desăvîrşire. Prin urmare, nu puteam decît să mă mărginesc într-o absolută rezervă, aşteptînd ca timpul să puie lucrurile la locul lor.

Aceasta este explicaţiunea tăcerei mele.

În acest interval, d-na şi d-rele Văcărescu au venit la Roma. Guvernul, după cîte mi s-a spus, le-a autorizat a rămînea în localul oficial al Legaţiunei, atît pe cînd d-nul Văcărescu era încă, nominalmente, şef, cît şi după ce a fost rechemat. În timp de două luni, atît colegul meu cît şi subsemnatul ne-am găsit între familia ministrului titular, pe de o parte, şi guvern şi ţară, pe de alta. Negreşit, întîlnindu-se cineva în toate zilele cu aceleaşi persoane nu se putea să nu se vorbească şi de chestiunea ce le interesa mai presus de toate; dar convorbirea aceasta era o luptă continuă, de ambele părţi, între dorinţa de a afla şi, la rîndul său, a nu spune decît generalităţi, aşa încît, în fond, era o paralizare reciprocă a oricărui fel de confidenţă.

Rămînea, prin urmare, controlul oficial, convorbirile cu d-l Văcărescu şi, în fine, opiniunea publică, mediul ambiant al localităţei.

Încît priveşte controlul oficial, modul de a fi al doamnelor Văcărescu, după venirea de la Milano, se rezumă în cea mai desăvîrşită rezervă, fără a primi şi a merge la nimeni altul decît la noul ministru portughez, contele şi c-sa Macedo, fără a primi corespondenţi de ziare, fără a scrie sau a autoriza pe cineva să scrie prin foile italiene. Cred că pot afirma cu aceeaşi siguranţă că corespondenţa d-lor în Italia şi raporturile cu Pallanza erau nule. Foarte adesea am găsit pe d-na Văcărescu plîngînd şi tînguindu-se asupra soartei. O caracteristică curioasă era frica de ziarele româneşti şi teama de a nu vedea pe d-nul Văcărescu pierzîndu-şi capul şi făcînd declaraţii publice compromiţătoare. Mai cu seamă după ce a fost rechemat şi pe cînd se afla încă în Bucureşti, temerea familiei sale părea şi mai mare.

După ce d-nul Văcărescu s-a întors, am încercat să-i conving că ar fi bine să meargă la Florenţa sau în altă localitate, spre a nu trăi în acelaşi oraş cu reprezentanţii guvernului. D-sa părea a împărtăşi acest mod de a vedea, dar mai tîrziu a decis altfel, pentru a nu fi expus să se mute

de două ori într-un an, adică de la Roma într-un alt oraş al Italiei şi de acolo în ţară. L-am găsit, personal, foarte calm ; cam abătut, cu toate că nu voia să mărturisească starea sa sufletească ; mirîndu-se că a fost rechemat fără să se ştie vinovat întru ceva. Se pare, dacă am înţeles bine lucrurile, că intenţiunile sale sunt de a trăi retras, de a nu face nici un fel de demonstraţie pe cît timp a.-s.r. principele moştenitor nu se va căsători.

Încît, despre opiniunea publică, am avut satisfacţia, ca român, de a vedea că nu s-a ocupat mai deloc de această chestiune şi mai cu seamă nu a pus acea indiscreţie răutăcioasă cu care, în genere, se tratează romanurile împînzuite la curţile regale. În raporturile cu foştii săi colegi de aici, am aflat că d-nu Văcărescu ar fi declarînd că rechemarea sa e datorită situaţiunei sale politice.

Iată, domnule ministru, ce ştiu.

De cînd s-au mutat de la Legaţiune, am fost o dată la d-lor, dar mi s-a părut că sunt şi mai puţin expansivi decît în trecut. Un motiv absolut faţă de care orce fel de insistenţă ar lua caracterul unei incalificabile indiscreţiuni, cu care, dealtminteri, nu pot şi nu voi a mă însărcina.

Sper, după cum am văzut prin unele foi politice, că excelenţa-voastră o să vie la Roma. Atunci veţi putea vedea, în persoană, ce grea situaţie se face membrilor Legaţiunei pe cît timp fostul ei şef se găseşte încă aci.

Iată ce am a vă comunica, domnule ministru, rugînd pe excelenţa-voastră să considere această scrisoare [3] ca fiind cu totul personală şi confidenţială, şi să binevoiască a primi încredinţarea prea înaltei mele consideraţiuni.

Duiliu Zamfiresco

Excelenţei-sale

Domnului C. Esarcu,
ministrul Afacerilor Străine

Către Gr. H. Grandea [1]

[1878, iunie]

Domnule redactor,

Vă sunt necunoscut şi cu toate acestea vă scriu. Un redactor vede multe curiozităţi în viaţa sa de ziarist, dar un redactor însă care este şi poet, acela desigur trebuie să vadă şi mai multe, dar acela şi iartă multe.

Mulţumindu-vă pentru publicarea celor dintăi versuri, vă rog a citi şi pe aceasta. [2]

Duiliu L. Zamfirescu

Către B. P. Hasdeu

LÉGATION DE ROUMANIE EN ITALIE
[imprimat]

Roma, 20 februariu 1889

Domnule Hîjdău,

Cercul filologic de la Florența, sub prezidența marchizului Ricci, a ținut să aducă omagiul său de admirare Iuliei Hasdeu, și în seara de 18 curent a convocat pe toți iubitorii de frumos să asculte pe contele Angelo de Gubernatis,[1] care vorbea, în franțuzește, despre *Julie Hajdeu, femme poète de la Roumanie.*[2]

Printr-o atențiune delicată, ministrul nostru, d-nu Plagino, a fost invitat să asiste la conferință, dar, din cauza primei sărbători ce se da anul acesta la Curte, tocmai în seara de luni 18, n-a putut părăsi Roma. În adînca sa părere de rău, d-nu Plagino a telegrafiat cercului următoarele:

„Permettez au représentant de la Roumanie en Italie de vous exprimer toute sa gratitude d'avoir bien voulu le convier à la conférence du 18 courant de l'éminent professeur conte Angelo de Gubernatis. Le sujet auquel il consacre aujourd'hui son noble talent dénote aussi un grand coeur. Il cherche à faire revivre même les plus humbles parmi ceux qui sont tombés victimes de leur amour pour la science.

Julie Hajdeu appartient à la grande famille latine. Il est doux pour mon pays de constater que les illustrations de l'Italie ne perdent pas de vue leur soeur des bords du Danube.

Je me serais rendu avec empressement à Florence, mais au jour fixé je suis retenu à Rome par mes devoirs auprès de L.L.M.M. les très gracieux Souverains d'Italie."

La această telegramă, d-nu de Gubernatis a răspuns printr-o scrisoare, din care extrag următoarele:

„Monsieur le Ministre,

Hier soir, avant ma lecture, le marquis Ricci, président du Cercle Philologique de Florence, a donné lecture de votre noble et sympathique dépèche que le nombreux public a accueillie avec les plus vifs applaudissements. Certes, votre présence aurait donné plus d'éclat et d'importance à notre démonstrations; mais, vous étiez pour nous présent et je vous en sais, Monsieur, un gré tout particulier.

...Nous sentions bien tous que Roumains et Italiens, nous étions une seule famille, et que nous avions à pleurer ensemble une créature d'élite, fleur poétique de notre belle et puissante race, trop tôt tombée, sur son chemin douloureux."

Am crezut, domnule Hâjdeu, că-mi împlinesc o pioasă datorie către cei ce nu mai sunt, transmițîndu-vă prinosul acesta de admirare.

Binevoiți, vă rog, a primi încredințarea inalterabilelor mele sentimente de respect.

Duiliu Zamfirescu

Către „L'Indépendance roumaine"

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, le 15 Novembre 1900

Monsieur,

Vous voulez bien faire appel à moi, au nom de la direction de *L'Indépendance*, afin de connaître mon opinion sur la littérature roumaine.

Je ne vous cacherai pas mon embarras. Si j'étais simple lecteur, je n'hésiterais pas à vous dire mes préférences et mes opinions ; mais mon cas est autre : je compte moi-même parmi les ecrivains roumains et il me serait bien difficile d'être sincère sans manquer de modestie ou le contraire. En tout cas, je devrais prouver mes affirmations ce qui serait trop long pour les résultats de l'enquête succinte que vous voulez entreprendre.

Mais voici ce que je pourrais faire pour vous : les *Convorbiri* commenceront prochainement la publication d'un roman, *Îndreptări*, [1] ou il est parlé de littérature roumaine précisement. Je serais disposé à vous envoyer les deux chapitres y relatifs. Seulement, je vous préviens que c'est long et surtout difficile à traduire, à cause de nombreuses citations baroques qui y sont insérées. Si cela ne vous effraie pas, répondez-moi, je tâcherai de vous être agréable.

Je profite de cette occasion, un peu tardive, pour exprimer mes remerciements au directeur de *L'Indépendance*, ainsi qu'au critique qui signe „Diogène" pour le bienveillant article publiée sur mon roman *Temps de guerre*.

Veuillez agréer, Monsieur, l'expression de mes sentiments les plus distingués.

Duiliu Zamfiresco

Către Duiliu Ioanin

1

1876 august 12, Bălești [1]

Dragă Duiliu, [2]

Gîndindu-mă la imensitatea golului ce există în sufletul tău nu m-aș încerca niciodată a te consola cu vorbe banale, sau a te ruga să uiți fatalul trecut, căci a impune tăcere sufletelor în durere este — mi se pare — a le răpi ultima și adevărata consolație. E ceva straniu, dragă Duiliu, pentru mine de a nu putea crede în moartea surorii tale ; ori de cîte ori privesc sau ating un lucru care a fost al ei, și cari aci sunt păstrate cu sfințenie datorită unui dulce suvenir, îmi apare acest talent precoce, stins cu mult înainte de a străluci și... mi se pare că o văd, o aud întonînd (întono) note de acelea pe cari numai ea știa să le scoată, și apoi... iarăși pieire.

Înțelegi că-ți scriu de la Bălești, — unde portretul Mariii înconjurat de foi de stejar cari deja s-au uscat... e pus pe piano, de draga ei Lina [3] — și unde am venit sătul de zgomotul orașului să-mi petrec cîtva timp ; dacă ai veni și tu aicea, poate ți-ar trece mai ușor orele cu toții.

Arată, te rog, inconsolabilului tău părinte sincerele și afectuoasele mele salutări. Rezervîndu-mi dreptul de a te felicita de luarea bacalor[eatului], la venirea ta, primește din parte-mi o strîngere de mînă frățească, te sărut, la revedere,

Duiliu L. Zamfirescu [4]

2

Focşani, în 24 iunie '79

Dragă Duiliu,

Nu-ţi poţi închipui cîtă deosebită plăcere mi-a făcut scrisoarea ta. Eram tocmai în pragul uşei ; priveam nişte picături mari de ploaie ce cădeau de sub un cer negru şi întunecos, iar cu ochii minţii priveam departe... foarte departe ; priveam acolo unde mi-am lăsat inima cu toate atenanţele dumisale. Eram jalnic, fără să mă văd însumi şi fără să-mi dau socoteală pentru ce. Scrisoarea ta m-a făcut să mă uit în fundul sufletului şi să văd bine. Pentru ce din rîndurile tale se rădicau raze călduroase cari goneau răceala spiritului meu ? Pentru ce, chiar plătind 30 de bani, m-am simţit fericit ? Nu pentru că-mi povesteşti de pietronisi [sic !] ; eu cred aşa de puţin în pericolul care te ameninţă ! Mi-a produs plăcere scrisoarea ta fiindcă-mi vorbea de tine, de ele şi de toate suvenirele mele.

Ajungînd acasă, cele dintîi momente de expansiune au fost dulci : întrebări intime, îmbrăţişări, bucurii etc. ; după dînsele au urmat întrebări serioase, cuvintele cumpănite şi, după toate acestea, odihna de care eu aveam atîta trebuinţă. A doua zi, cam acelaşi lucru, cu deosebire că, la sfîrşit, în locul odihnei a venit tristeţea...

În privinţa Slănicului, sunt foarte încîntat că s-a găsit un doctor să-ţi spuie ceea ce eu ţi-am spus totdeauna.

Despre conu Dumitru [1] nu cred să-şi trimieaţă copiii, deoarece a doua zi după venirea mea au plecat cu toţii la moşia lor Rîmniceni. Tu vino şi cît de curînd. Tata pare dispus a-mi da parale pentru Slănic ; [2] şi, mai ales, în cazul cînd ai fi şi tu, cred că lucrurile ar merge mai lesne.

Răspunde-mi cum te decizi. Răspunde repede şi mult. Dacă atît de curînd şi-a început să îmi fie dor de voi, dar mai tîrziu ?

Al tău,

Duiliu Zamfirescu

3

Focşani, în 14 iuliu 1879

Dragă Duiliu,

Mă aşteptam la o scrisoare jalnică, dar la atîta melancolie, la atîtea negre gînduri nu mă aşteptam. În adevăr, trebuie să dau o turnură grotescă răspunsului meu, pentru ca să nu deviu eu însumi şi mai jalnic.

Dragul meu, să-ţi spun o poveste : era odată la Milet un filozof grec care toată viaţa lui îşi bătuse joc de femei şi de sentimentul omenesc cel mai cultivat pe atunci, de amor. Thaïsa, o curtizană milesiană, îşi propuse să facă pe filozof a-şi schimba părerile asupra acestui capitol şi reuşi. După cîtăva vreme, ceru filozofului să-i scrie un tractat asupra simţămîntului ce încerca pentru dînsa. Sărmanul grec descrise toate pasiunile omeneşti şi întrebuinţă toate cuvintele cîte le cuprindea limba lui Omer, numai pasiunea de care-i era plină inima n-o descrise, şi cuvîntul ce-i zbura veşnic pe la ureche nu-l întrebuinţă de frică să nu cadă şi el în rîndul simplilor muritori. Faci şi tu tocmai ca grecul : îţi scrii impresiele, ţi le drăgosteşti, simţi că-ţi lipseşte ceva şi, tocmai cînd să-ţi mărturiseşti ce-ţi lipseşte, spui că-ţi lipseşte sănătatea ; *allons donc !* Că ai fost indispus, că ai dureri de cap, că poţi să ai chiar friguri, nu-ţi spune nimeni altfel ; drumu te face şi mai bolnav decît toate boalele ; dar să spui într-un mod atît de sentenţios că-ţi lipseşte sănătatea !... Să-ţi spui eu ce-ţi lipseşte ? (Încet să nu ne-audă nimeni.) Grădina cea mare, şoseaua şi... Jenny.

Nu-mi scrii nimic despre cura pe care o urmezi ; nimic despre ape, despre societate. *À propos !* Mosea a mers la Slănic ? Cum i-ai răsplătit socoteala pălărielor din baie ?

Este adevărat că la început, pînă să faci cîteva cunoştinţe, pînă să te deprinzi cu locu, cu aeru, ţi-e urît de moarte. Îndată însă ce te vei deda cu noua-ţi viaţă, o să vezi ce mult o să-ţi placă. Aşa am păţit şi eu.

Ia spune-mi, oare dacă ar fi acel cineva care îţi lipseşte, să alergaţi împreună pe vîrfurile Pufului, Şurei etc., nu ţi-ar părea Slănicul locaşul cel mai dumnezeiesc ? S-asculţi acolo,

umăr de umăr, obraz de obraz, zgomotul cascadei și să strigi cît ai putea spre a fi auzit: Com?

Să-mi scrii dacă te-au lăsat frigurile, dacă ai primit scrisoarea lui nenea Hristache, dacă au început balurile, dacă sunt niscaiva ființe bele, dacă s-a terminat sala de cură și dacă e frumoasă etc., etc.

Trebuie să fii foarte vesel de cohabitațiune cu Bovonis. Spune-i multe-nchinăciuni.

Caută de fă cunoștință cu un profesor din Focșani, Codreanu; e nătărăul cel mai diștept din tot corpul profesoral. E lung de vreo 4 metri.

Ce să-ți mai scriu? Copiii, or de cîte ori văd diligența trecînd seara, încep a striga: Vine Duiliu Ioanin! vine Duiliu Ioanin! Astfel că, în toate serile, regulat, vorbim de tine.

Scrie-mi ce ți-o trăsni prin cap, că eu nu știu ce să-ți mai spui.

Cocobus, știi că nen'tu iubește cu frenezie pe guvernanta cu drîmba!

Îmbrățișări frățești,

Duiliu Zamfirescu

4

Vîrtișcoi [1], în 8 octombrie 1879

Dragă Duiliu,

Îți scriu de la domenurile noastre. Miercuri, cu trenul de seară viu. Aduc cu mine o respectabilă damigeană. Fiindcă s-ar putea întîmpla să nu găsesc birje la gară, ceea ce m-ar ambarasa mult, te rog vino cu o trăsură. Aceasta ne-ar scuti poate de boclucurile axizului. În sfîrșit, tu ai mai avut fericirea să călătorești în compania unei damigene și ai căpătat învățătura ce o dă experiența. Eu pentru prima oară fac acest voiagiu. Facă cerul ca nimeni să nu mă supere!

Aș mai avea multe să-ți îndrug, de multe să te-ntreb. Îmi rezerv acestea pentru viul grai. Pot să-ți spun numai, dumitale bun, că rău ai făcut de nu ai venit la vie. Între alte multe plăceri, ai fi avut și pe aceea de a vedea prietenul tău vînînd. Ba lasă șaga, dar m-am făcut un pușcaș prima-ntăi. Pîn'la revedere, te îmbrățișează

Duiliu Zamfirescu

5

Focșani, în 5 iuliu 1880

Scumpul meu Cocobus,

Scriindu-mi, deschizi spiritului meu poarta unui cîmp nemărginit, pe care o să călătoresc adesea.

Mă tot gîndeam ce să fac ca să-ți pot scri. Nu știam dacă ești în București sau la băi. Credeam că poate dorul ți-o fi pus vreun par între roate, cînd ai dat să pleci de acasă, și astfel ai fost silit să rămîi. Acum, cînd știu unde ești, să te-ațîi.

Ai dreptate să mă osîndești de plecarea mea din București; dar am fost silit să fac astfel: mi-am cumpănit zilele după paralele cîte le aveam. Că nu te-am întîlnit, sunt iarăși vinovat; dar aici ești și tu nițel: te-am căutat peste tot, dacă nu te-am găsit pe nicăieri... Să lăsăm, în sfîrșit acestea și să trecem la inimă și gînd.

De cînd trăiește lumea și cît o mai fi lume, inima o să fie, totdeauna, lozinca stereotipă a tuturor veacurilor și a tuturor societăților; o să fie un etern monocord, pe care cei ce nu simt au să cînte fals, iar cei ce simt au să scoată, din această singură coardă, o lume întreagă de note, de glasuri, de strigăte armonioase; o să fie totdeauna acel nu știu ce, fără început și fără margini, care adesea îți umple ființa întreagă de o simțire curioasă, tremurătoare, vie, nebună, și de care nu-ți dai niciodată socoteală; o să fie, în sfîrșit, inima, astfel cum o simțim bătînd în piept. Și trebuie să

vedem noi, mai bine decît oricine, că cuvîntul acesta nu este o aberațiune, nu este o abstracțiune, precum nu este nici acea bucată de carne cu 4 cavități; căci, poți să zici inimă fără să implici iubire? și poți să zici iubire fără să implici abstracțiune? Atingerea a două cărnuri de sexuri diferite este atingerea a doi poli încărcați cu electricități de semne contrarii: pozitivul și negativul se atrag; dar, după ce schinteea s-a produs, corpurile rămîn fără electricitate, adică fără viață. Aceasta o cunosc dintr-o experiență foarte convingătoare, și o cunoști și tu. Deci aceasta, în lumea noastră, nu e iubire; or, iubirea nefiind în carne, nu poate fi în inima pe care ne-o descrie anatomia, deci e mai mult în cap, e mai mult în suflet, dacă vrei. Caută să-ți explici și tu aceasta cum vei ști; sau mai bine nu mai căuta. Simte și te mulțumește. Noi suntem deja trecuți de vîrsta despre care Rousseau vorbește astfel: „Si sa vivacité se rend trop impatiente, si son emportement se change en fureur, s'il s'irrite et s'attendrit d'un instant à l'autre, s'il verse des pleurs sans sujet, si la main d'une femme se posant sur la sienne le fait frissonner, s'il se trouble ou s'intimide auprès d'elle; Ulysse, ô sage Ulysse, prends garde à toi! les outres que tu fermais avec tant de soin sont ouvertes; les vents sont déjà déchaînés: ne quitte plus un moment le gouvernail, ou tout est perdu"... — și totuși, simțim acele bizare fiori ce ne coprind adesea chiar cugetul.

Și iarăși, ești mai nenorocit cînd nu simți nimic decît cînd simți. E curios! Cînd simți, ai un gol în suflet; ar trebui tocmai atunci să ai ceva în plus. De-aci-ncolo încep să pui puncte... umple-le tu, căci ai atîtea de zis.

Ba, zău, măi, cum am face s-o silim să nu mai umble ca o caracatiță pe uscat. Știu că toată viața o are în ochi, dar, la dracu! ar putea să și umble bine. Dar Gebauer? numai Domnu s-o ia sub aripa sa ocrotitoare și să-ți facă parte de ea.

Dar biata Eliza,[1] Duiliu? Dacă ai ști cît aș vrea s-o văd de fericită... Cînd aș afla că porcul de Dan[2] i-ar face vreo măgărie, oricît i-ar fi de bărbat, aș fi în stare să-i tai mustățile.

Îmi spui că mă aștepți la Slănic. Dacă ar fi numai dorința mea care ar fi de ascultat, înțelegi că aș fi fost demult

cu voi. Sper, pe la 15, să viu cu conu Fănică,[3] pentru o zi, două. Nu mă duc nici la țară.

Aștept descrierea vecinilor. Complimente lui Ghițică. Spune salutare stîncilor din parte-mi.

Cu totul al tău,

Duiliu Zamfirescu

6

Focșani, în 13 iulie 1880,
unsprezece ceasuri noaptea

Cocobus dragă,

Ți s-a-ntîmplat vreodată să simți o trebuință neapărată de a scri, de a scri cu furie, de a-ți pune sufletu în litere, și literele în 15 coli de hîrtie? Dacă ți s-a întîmplat, precum nădăjduiesc, o să rîzi puțin și o să citești întreaga scrisoare pînă la sfîrșit; dacă nu ți s-a întîmplat, precum nu nădăjduiesc, e vai de tine.

Se zice că noaptea aduce sfaturi bune. Se poate. Pentru mine noaptea e o prismă prin care trecînd toate simțurile și toate gîndurile mele se răsfrîng în mii de feluri, și se colorează în felurimi de chipuri. Mă apucă cîte un dezgust de totul, dar de totul, începînd de la Calea robilor de pe cer și pînă în adîncimea mormintelor de pe pămînt, și văd că robi sunt toți și toate de sus și pînă jos și nimic e totul de jos și pînă sus. Mă apucă iarăși cîte o furie de poezie și de macrocosmism, în care-mi par toate lucrurile cu mult mai importante de cum sunt, cu mult mai demne toate ființele, cu suflet și fără suflet, de o considerațiune oarecare. Vin apoi ceasurile de urît, în cari spiritul, neafectat de nici o influență exterioară, judecă și cîntărește tot, pune în paralel microcosmosul cu macrocosmosul, realitatea cu imaginea, nimicul cu totul, pămîntul cu nemărginirea, și ajunge a găsi un

termen de mediocritate pentru toate, termen care este șurupul pe care se-nvîrtește întreaga existență universală.

Am voit adesea să mă opresc de a mai gîndi la toate aceste negîndibile lucruri, dar n-am putut și nu mă pot opri. E dar cu atît mai rău pentru mine, și pentru tine, că ești condamnat să-mi citești toate prostiile ; e cu atît mai rău dacă avem această scînteie deosebită, care este destul de puternică ca să nu se mulțumească numai cu ceea ce pricepe. Dar nu poate decît atît : se mulțumește a nu se mulțumi. Numai atît pentru mintea omenească ? Dacă aș fi fost eu puterea creatoare i-aș fi dat ceva mai mult decît o scînteie ; sau nu i-aș fi dat nimic.

Fiindcă, însă, nu sunt decît un biet individ care mă întorc de la grădină, blazat pînă în adîncimea *eului* meu, și mai greu cu două oca de praf decît altădată, las aceste nebunii pentru cîtăva vreme, și trec la lucrurile de pe pămînt.

Astă-seară am băut două beri și am mîncat o-nghețată. Vecinii mei de prin prejur mîncau țiri și beau care ce-i cerea stomacu, sau mai bine, care ce-i cereau țirii. O mare de pălării, stacojii, vinete, negre, galbene, verzi, albe, își plimbă valurile sale multicolore ; înțelegi că sub fiecare pălărie trebuie să se adăpostească proprietarul său, care fiind de genu femenin ridică un uragan de nisip cu rochia și ni-l transportă prin buzunare, prin pălării, pe pălării, și peste întregele noastre ființe. Asta-i petrecerea de seară. Ziua îmi bat capul cu *Hernani*. [1] Voi cu orce preț să-l gătesc pînă la octombrie.

Pe cînd scriu, o buhă geme pe-o ruină de-alături. Nu așa că-i teatral ? Ce vrei, așa este, dar nu-i mai puțin adevărat că buha geme. Ea pare că înțelege mai bine decît noi toți pentru ce suntem pe pămînt. Dar, iarăși, prea-i lașe. Prea plînge vecinic. Era să iau o pușcă și s-o ucid — știi, cum sunt eu bun vînător ! dar am iertat-o. A ierta este deja o virtute, și o mare virtute.

Noapte bună. Mă culc. Era să-ți vorbesc de multe, dar dacă somnu nu-mi dă pace !... Vezi cît suntem de supuși trebuințelor corpului ? A... corpule, corpule, de ce nu sunt eu forța și tu numai materia ! [2] Să vezi cum te-aș ține acum pe scaun, și eu, forța, m-aș culca.

Viu de la masă. Acum sunt om ca toți oamenii. Am mîncat și am băut bine. În curînd o să vie stăpînî-mea lenea și n-o să mai fiu în stare a-ți îndruga două vorbe.

Această stare de beatitudine gastrică mă face să mă gîndesc, nu fără oarecare dezgust, la starea noastră de oameni însurați ; cînd ne-om vedea cu cîte 7—8 scîrbe de copii împrejurul mesei, unii plîngînd, alții bătînd în farfurii, alții trăgîndu-ne de barbă or de musteți (la aceasta din urmă nenorocire n-o să fiu expus eu) și, mai presus de toți, consoarta, scobindu-se-n măsele, or cîntînd *Portretu* lui Sion [3]... „tu vezi, portretu me-he-heu" !

Iată un tablou care n-are nici o perspectivă. Placă-i cui i-o plăcea această stare de fericire casnică ; pe mine mă dezgustează. Toate ideile mari, toate aspirațiunile frumoase ți se îneacă într-o mare de untură sau într-o vijelie de țipete și de orăcăieli. E mult mai bun sistemu american, în privința asta : îți iei o *lady*, ca și cum ți-ai închiria o fabrică de copii ; îi plătești cît îți cere, ca să-ți fie credincioasă, pe termen de un an ; îți face un copil și apoi călătorie bună.

Dacă ți se-ntîmplă însă să-ți ia inima foc vreodată, atunci faci apel la minte, care, în cazul acesta, joacă rol de pompier, și ea, dacă poate, ți-o stinge ; dacă nu, aspiri pe cîtva timp cea mai dumnezeiască fericire ce se poate simți și în urmă rămîi ca într-o casă în care a fost un parfum, și-n care actualmente nu mai e decît amintirea olfactică a acelui delicios miros. Inima, în cazul acesta, îți e ca o cădelniță în care ardea odată smirnă sfîntă, dar care acum nu mai cuprinde decît niște cărbuni. Cărbuni, dar cărbuni sfințiți ! Dacă însă și cărbunii, urmînd legea universală a distrucțiunei, se prefac în cenușe și cenușa se pierde în vînt, rămîi cu un nemărginit gol în suflet, cu un pustiu care-ți îmbătrînește spiritu înainte de timp. Rămîi în mijlocul oamenilor, în mijlocul acestei deșerte lumi, întocmai ca lacul Asfaltit în mijlocul deșertului : ești un lac, ești o mare, care ai putea face ceva pentru locuitorii pămîntului, ai acestei mari stepe, dar ești un lac sărat, o mare moartă ; toată viața ți s-a evaporat cînd ți-a murit inima și deci rămîi un... un ce ? Vine lenea... Iat-o ! O văz. Vine. A venit...

În aceeaşi zi, seara

Mă întorc iarăşi de la grădină. Am vorbit cinci ceasuri cu Pruncu [4] despre tot ce poate vorbi un om : despre poezie, despre filozofie, despre voiagiuri, despre mare, despre Italia şi despre Castelar, [5] sunt ostenit.

Nu ştiu dacă cunoşti opera lui Castelar : *Amintiri de Italia.* E în adevăr cea mai splendidă creaţie a secolului nostru, o operă titană, vie ; un gigant care trăieşte din oasele cimitirelor, din ruinele monumentelor, din viaţa trecutului, dar un gigant atît de gigantic, atît de mare, încît, în adevăr, eşti mîndru gîndindu-te că creierul omenesc în al XIX-lea secol poate să producă astfel de colosale lucruri. E credinţa brahmanilor asupra nemurirei sufletului, unită cu cugetarea lui Platon şi elocinţa frazei lui Bossuet ; este poezia lui Lamartine scrisă pe lespezile înnegrite ale Coliseului ; este melancolia exilului şoptită visătoarei Veneţii şi nălucirelor mării ; este, în sfîrşit, cea mai mare şi cea mai frumoasă poemă care s-a scris vreodată în proză.

Ţi-am spus că sunt ostenit. Aş dori să-ţi mai scriu, dar nu mai pot, şi nu ştiu dacă mai ai şi tu răbdare să citeşti.

Sărutări,

Duiliu Zamfirescu

Pe dînsa tot o mai iubeşti ? Tot mult o iubeşti ? Şi dacă o iubeşti, de ce nu faci explozie ? de ce nu-mi scrii ?

Oare n-ai muri tu cînd ai vedea-o venind ? Dar ea ? Noroc că are nasu prea mare Gebauer.

Noapte bună.

7

Focşani, în 3 august 1880

Duiliu dragă,

Am primit depeşea şi scrisoarea ta după o săptămînă de la sosirea lor la ţară. M-am dus la Băleşti cu scop de a scri mai în tihnă ; am terminat actul întîi.[1]

Am luat condeiu ca să-ţi scriu mult, mult, dar iată-mă la al cincilea rînd şi deja nu mai pot. Ţi se întîmplă adesea să te cuprindă un zgomot depărtat, care seamănă cu osteneala, dacă osteneala se poate auzi, care-ţi înfăşură creierul într-o negură de suferinţă nesimţită, greoaie ? Aceasta mi se-ntîmplă mie adesea, şi-acum mai mult ca totdeauna.

Dragă Duiliu, mă culc, sperînd că somnu o să-mi dea pacea cugetului poate şi... şi a inimei, dacă inimă oi mai fi avînd.

Te-mbrăţişez de o mie de ori,

Duiliu Zamfirescu

Scrie-mi tu cît ţi-o lua condeiu. Complimente băieţilor.

8

Focşani, în 16 august 1880

Dragă Duiliu,

Ştiu că cea din urmă călătorie a unui om pe lume e, totdeauna, de natură a-ţi inspira triste reflecţiuni. Şi îţi voi observa asupra acestui punct că frumoasele tale *triste reflecţiuni* mă bucură cu atît mai mult cu cît cuget că-mi sunt adresate mie ; pentru că : trăind între oameni, este natural să avem diferite feluri de prietini, după diferitele stări ale spiritului şi ale inimei ; acei cu cari ne bucurăm de bucuriile noastre nu sunt aceiaşi cu cei cu care ne întreţinem de durerile noastre. Şi adevăraţii prieteni sunt cei pe care-i leagă durerea. Tot astfel îmi aduc aminte, şi trebuie să-ţi aduci şi tu aminte, că cugetă Arnould [1] într-un frumos sonet al său, pe care m-am încercat să-l imitez. El, în tristeţea sa, preferă să se adreseze rozelor de iarnă, amicii cei ca şi dînsu trişti :

> Iarna, printre ceaţă deasă, se deschid dragele flori,
> Ca şi ochii trişti ce-n lacrămi se deschid adeseaori. [2]

Etc. Etc.

Asupra credințelor tale religioase iată ce gîndesc eu : un Dumnezeu care nu poate să fie perfect nici înaintea creațiunilor sale nu mai este un Dumnezeu. Dumnezeu sufere ! sufere de cea mai mare boală a omenirii, sufere de egoism ! Deci el nu mai este pentru noi acea vagă concepțiune, mare ca și nemărginirea, eternă ca și universul, sublimă prin însăși depărtarea sa de noi ; acel calculator divin care a aruncat stelele în spațiu tocmai în marginea sferei atracțiunii și gravitațiunii universale, ca să poată sta atîrnate ca lampe de bolta cerească ; acea diafană ființă care stă în contemplațiune dincolo de sticla cerului albastră, și a cărui liniște, a cărui seninătate se reflectă și în seninătatea cerului nu mai este nimic din toate acestea. Este un Dumnezeu sfîrșit, supus la aceleași legi dureroase ca și omenirea, este o ființă neperfectă. Tu vrei să crezi că Dumnezeu a făcut pe om după chipul și asemănarea sa ; eu cred tocmai dimpotrivă, că omul a făcut pe Dumnezeu după asemănarea și chipul său, deci l-a făcut imperfect, precum însuși este.

Cu religiunea mea, mi se pare că poți mai lesne și mai bine să-ți explici și pe om și puterea creatoare... Sper să te fac ateu.

De la prima coaje a pămîntului, de la cele dintîi învîrtiri ale sale, de la primele raze de căldură, s-au născut unele ființe, unele infinități dacă vrei, imperceptibile, fără o formațiune completă, un fel de ființe nebuloase, cari, urmînd învîrtirii generale și razelor de căldură din ce în ce mai puternice, au început a se completa, a se mări, a se mișca, a se nutri, a lua diferite forme, pînă în sfîrșit au luat forma unui gîndac, de exemplu. După aceea, urmînd aceleași legi, într-o trecere de ani, pentru cari mintea omenească nu poate găsi o țifră, s-au perfecționat, luînd alte forme, altele, altele. Această ființă, ca cea mai veche pe pămînt, a trebuit să fie cea mai dezvoltată în inteligență, după cum omul cel mai bătrîn printre oameni este cel mai cuminte. Iată-ne dar noi. Explicațiunea este prozaică, dar este justă. Iată-ne noi, cu egoismul nostru, pe care ni-l putem explica astfel, fiindcă nu ne datorim decît nouă ceea ce suntem !

Dacă este o ființă, un ce, în afară de om, care ar trebui să fie adorat, desigur ar trebui să fie soarele. Iată întru ce religia budistă este cea mai corectă prin toate religiunile lumei.

Trec acum la alt ordin de idei.

Citind zilele astea un voiagiu în Palmira, capitala reginei Zenobia, am dat de portretul autorului, o damă rusă, care era Aristița în picioare, adică, mai bine zicînd, Aristița stînd jos, drapată de o haină cutată care-i cădea peste picioare în modul cel mai grațios, ținînd în mîna dreaptă condeiul și în stînga jurnalul de impresiuni, cu o privire vie, francă, care însă promitea în unele ceasuri să se piarză atît de încet, atît de afund în umbra genelor, încît mai mult decît o idee profană mi-a trecut prin cap la vederea acestui portret. Dacă ar fi al meu jurnalul, ți l-aș trimite să-l vezi și tu.

Nu-mi mai spui nimic de fericirea ta de a respira aerul aceluiași oraș pe care-l respiră și dînsa. Dînsa, nu cea de la casa de sănătate. Aceea, pentru tine, nu mai este decît umbra unei alteia. Zic pentru tine, fiindcă pentru toată lumea cealaltă ea e mai mult decît o umbră : e un volum.

Eu ? Eu trăiesc neafectat de nimic, nici de bucurie, nici de durere. Dacă ar fi ceva în sufletul meu, n-aș îndrăzni s-o spui, fiindcă ar fi sau prea mare sau prea mic în raport cu lumea din afară. Așa, mai bine nici nu voi să știu ce mai este. A trăi sau a nu trăi, în Focșani, e totuna.

Mă-ntrebi de ce nu m-a numit în locu lui Rădulescu : [3] fiindcă n-am avut pe nimeni cine să stăruie la Minister.

Am scris lui Economu, secretaru Universității, să-mi trimeată diploma. Fii bun și treci într-o zi pe la facultate de vezi ce face. Voi să mă-nscriu ca advocat pînă m-o numi. [4]

Am fost zilele trecute la vînat. Zău, nu știi ce farmec deosebit are liniștea pădurilor, ce șoaptă lungă s-aude în căderea fiecărei frunze și ce mărturie tristă găsești la fiecare pas, sub picioare, despre destinata lucrurilor pe pămînt. Și iarăși, cînd bate vîntul, ce zgomot asurzitor, cîte glasuri multiple ies din îmbătrînitele piepturi ale plopilor uriași !... Prin mijlocul pădurei trece Rîmna, o gîrlă frumoasă, pe a cărei prund am stat cu pușca-n mînă cîtava vreme, uitîndu-mă cum curgea apa încet... încet. [5] Și am gîndit în cîteva ceasuri la cîțiva ani ! la Herești, [6] la Măgurele și la multe încă.

Mi s-a întîmplat însă o aventură. Vrînd să trec gîrla în spinarea unui om, s-a cufundat nisipul pe care călca și

a intrat pînă la genunchi, astfel că eu am fost silit să sai în apă, încălţat cum mă aflam, ca să poată ieşi omul.
Complimente de la Hernani.

Sărutări,

Duiliu Zamfirescu

9

Hîrşova, în 22 sept. 1880

Dragă Cocobus,
Îţi scrie nen'tu de la Hîrşova. [1]

Hîrşova e frumoasă dar e tristă : ziduri de stînci la poalele cărora apa sună monotonul cîntec al călătoriei, ruine prin ferestrele cărora vîntul şi singurătatea se sărută ca doi amanţi ; bărci cu pînze albe, veseli fluturi ai Dunării şi pescari, păsări de apă ce trec ţipînd pe deasupra noastră, toate acestea sunt frumoase, dar sunt triste şi de tristeţe aş vrea să fug ; în mine am destulă. Aici egoismul de a vedea natura formînd o oglindă a sufletului nu-l mai am deloc. Voi să mă distrez, să mă ocup, să citesc dosare, să mîi bărci, dar să nu mă gîndesc. Gîndul e capriţios : zboară unde vrea el, nu unde vreau eu. Încolo e o mizerie dormind pe malul unei ape.

Am găsit arestu într-o stare ticăloşească, am pornit rapoarte în privinţa aceasta şi sper să se facă îndreptăţiri. Funcţionarii, afară de administrator, sunt rebutul societăţii : proşti, invidioşi, cu procese unii contra altora, parcă sunt într-adins aduşi ca să strice lumea, nu s-o îndrepteze.

Azi mă duc cu barca la o vie.

Dacă aţi fi unul din voi, aş uita că sunt la Hîrşova, am vorbi, ne-am plimba, am forma împrejurul nostru o lume întreagă de închipuiri, care ar înlocui pe cea absentă.

Scrie-mi tu şi Neculachi.

Al tău,

Duiliu Zamfirescu

Adresa : Supleant pe lîngă Trib[unalul] Hîrşova.

10

28 septembrie 1880

Duiliu dragă,

„Pentru că este dat unor oameni să nu aibă niciodată ceea ce au dorit şi au iubit totdeauna", acei oameni vor suferi ; şi fiindcă a suferi este a trăi, noi vom trăi : ne vom purta în inimi amorţite dorul cel mai viu şi vom aştepta ca nişte viori uitate care coprind sub coardele şi sub lemnul lor de roză cele mai dumnezeieşti accente, vom aştepta arcuşul care să ne atingă sufletul ca să ţipăm, arcuşul care va fi ţinut de slabele mîini ale morţii.

Nu mă crede într-un moment tragic cînd scriu. Nu cuget deloc să mor. Dimpotrivă ; se zice că legea cea mare a omenirii este uitarea ; şi eu credeam aceasta şi o cred încă. Dacă este adevărat că totul moare în uitare, de ce eu şi tu nu ne-am adînci în această negură a vieţii care şterge, prin umiditatea sa, durere şi plăcere, lacrimă şi surîs, senin şi nor dupe cerul fiecăruia ? De ce n-am primi cu supunere această voinţă a soartei, cînd ştim că ea este crudă regină a fiecărui muritor ? Cînd, bun sau rău, drept sau nedrept, mergem pe drumuri diferite către acelaşi ţel : uitarea ?...

Vezi numai : dacă nu m-aş fi înşelat şi eu ; dacă n-aş fi luat o utopie drept un adevăr ! Dar iarăşi, e mai bine să nu mă fi-nşelat.

Această coincidenţă între destinurile noastre mă leagă cu atît mai mult de tine cu cît vom avea adesea să ne strîngem mîna într-o tăcută înţelegere, să ne privim şi să le privim într-o adîncă contemplare, muţi, totdeauna muţi !... Şi apoi, dragă Duiliu, lumea, viaţa, viitorul, fericirea, poate, sunt sigur că o să le schimbe. Cunosc îndestul de bine pe Eliza şi nu mi-aş permite să-i fac această insultă, nici chiar către tine, cînd aş şti că m-a iubit vreodată. Dar cînd această presupunere este departe cît o nemărginire de adevăr, de ce nu mi-ar fi permis să-ţi spui ce cuget ? Şi cu toate astea mi se strînge inima cînd gîndesc că ea poate nu m-a iubit niciodată. Rupe această scrisoare, căci mai tîrziu, cînd vom fi dat tot ceea ce aveam mai bun în noi, cînd vom deveni oameni maturi şi ele mame cărora copiii să le ceară socoteala

trecutului, vom roşi de aceste rînduri, primele pe care le scriu în felul acesta. Ce vrei ? Face cineva ce poate. Simte cum simte şi vrea numai ce-i este permis.

Cel puţin dacă va fi fericită. Ştiu că Dan nu e-n stare să facă fericirea unei adevărate femei, dar printr-o onestă iubire, prin partea pe care i-o cunosc de înclinare către bun şi frumos, va putea deveni un bărbat aproape demn de o femeie ca Eliza. Şi apoi, cînd visurile vor trece, cînd din femeia nobilă şi ideală a tinereţii va rămînea numai femeia onestă a maturităţii, poate va fi pe deplin fericită.

Vezi tu, această idee de o fericire posibilă mă indignează ; şi cu toate astea i-o doresc din suflet, din adîncul inimei.

Singura mea părere de rău este că din vîrful acestei stînci aveam o speranţă, priveam prin zare o lume viitoare, trăgeam luntrea vieţii la un mal curat. Acum rămîi singur şi trist, cu deosebire trist !

Scrie-mi cît vei putea de mult.

Dunărea trece printr-un întuneric adînc, pe albia-i de piatră, către alte ţărmuri, şi valurile-i zgomotoase fac cu vîntul un duo sălbatic. E un întuneric spăimos. Sunt 11 ceasuri.

Mi-am adus aminte ceva : cînd să fie şi la noi un obicei ca la francezi, ca toate rudele şi cunoscuţii intimi să ureze fericire mirilor sărutîndu-i.

Al tău,

Duiliu Zamfirescu

Spune complimente din parte-mi oricui îi vrea...

11

Hîrşova, 11 oct. 1880

Dragă Cocobus,

Sunt atîtea zile de cînd mă duc la poştă or de cîte ori vine vaporu şi asist la desfacerea tuturor pachetelor, din toate oraşele, pînă să vie rîndu celor din Bucureşti, în speranţă de a găsi o scrisoare din parte-ţi. Să nu ţi se pară deloc curios şi exagerat ceea ce-ţi spui... Dacă ai sta ca mine toată ziua să primeşti la plîngeri şi să asculţi pe toţi nebunii spunînd de cînd a urzit Dumnezeu pămîntu ; dacă ai fi silit să-ţi petreci cea mai mare parte din vreme afundat cu nasu şi cu spiritu în dosare, ai înţelege uşor cu cîtă bucurie primesc scrisorile tale şi cu cîtă nerăbdare le citesc. Hotărîtor, nu sunt făcut să fiu procuror. Nu-ţi mai vorbesc de penibila îndatorire de a asista la disecarea cadavrelor, îndatorire pe care mi-am împlinit-o alaltăieri cu multă conştiinţă, asistînd la măcelărirea unui cioban omorît de bătaie ; am fost bolnav puţin, dar mi-a trecut.

Duminica trecută m-am dus la Brăila ca să-mi împlinesc o altă datorie către persoana mea, sau mai bine zicînd, către cea de-a doua persoană a mea. Scîrbă, scîrbă m-a coprins ! m-am întors acasă cu un neam întreg de fiinţe după mine : neamu d-lui Boldur. Miseraţie !

Aş vrea să-ţi mai vorbesc şi alte lucruri, dar prea sunt dulci pentru mine, şi prea le am ascunse departe, ca să le pui după aceste frivole şi murdare aiurări.

Scrie tu şi pentru tine şi pentru mine.

Al tău,

Duiliu Zamfirescu

12

Hîrşova, în 12 oct. 1880

Dacă te-am iertat, dragă Duiliu !... Şi oare dacă ţi-aş spune că nu te-am iertat, ţi-ar fi permis să crezi ? Oare nu există în fundul inimei fiecărui om o secretă dorinţă de a ajunge cu toate cugetele lui pînă la acea *dînsa* la care se închină ? O, da, te-am iertat, şi simt că te voi iubi pentru aceasta mai mult, cu mult mai mult.

Noi am rîs de amoruri cu situaţiuni dramatice ; am rîs de lacrămi ; am rîs de plîngeri şi de aceea mi-i frică să plîng

cînd citesc, mi-i frică să plîng cînd scriu. Dar sunt singur și nimeni nu-ți va mărturisi ce sufăr.

Mintea, da ! precum zici tu, îmi spune și mie că ai făcut rău. Va urma, ca consecință, că nu o să o mai văd înainte de a se mărita.

E trist, dragă Duiliu, e trist ....

Ți-am scris ieri că meseria mă obosește. Am văzut acum, cînd deschideam tremurînd scrisoarea ta, cei cinci omorîtori, despre care ți-am vorbit, aduși în fiare, din ordinul meu, osteniți, suferitori, nenorociți ; tocmai mă dam jos de la tribunal, cetind sfîrșitul scrisorii tale, cînd ei, văzîndu-mă, se sculară cu un respect plin de frică, iar femeile lor mă priveau ca pe un gîde. Ah !... mi s-a umplut inima de milă și de dezgust. Dacă aș fi putut să le dau drumu, aș fi făcut-o fără remușcare și fără temere de păcat.

Seara

Am stat la masă nas în nas cu cucoana d-lui judecător. Am cugetat cît trebuie să fie de dulce viața între doi, dar între două inimi, nu între două corpuri. A respira, a gîndi, a simți, a suferi, a plînge, a trăi, în fine, sub același acoperămînt, la aceeași masă, pe același căpătîi, două ființe într-o singură respirare, într-o singură gîndire, cu aceeași lacrimă, iată ce am pierdut pentru totdeauna, și ce nu voi mai găsi.

Non, je n'étais pas né pour ce bonheur suprème
De mourir dans vos bras et de vivre à vos pieds
Tout me la prouve, hélas ! jusqu'à ma douleur même...[1]

Și astfel vom trece regretînd și vom regreta murind.

A doua zi de dimineață

Îți scriu încet căci vaporu trece tocmai poimîine. Și apoi pauzele cari le fac crezi că nu sunt pentru voi, sau mai bine pentru ea ?

Aseară am recitit scrisoarea ta. În adevăr, ai trăsuri de maestru pe unele locuri.

„Credeam că ar fi o crimă a nu-i spune și eu ceea ce-i spunea inima ei, ceea ce i-o spusese de atîtea ori, ceea ce i-ai spus-o și tu poate." — Nu, dragă Duiliu. Dacă a spune acestea e a vorbi, a declara, cum se zice în termeni vulgari, prin expresiuni frumos întoarse, că-ți arde inima, n-am făcut-o niciodată. Poate că i-am spus-o fără să i-o fi spus. Pentru aceasta nu sunt răspunzător, precum nu ai fost nici tu zilele trecute. O singură dată era să mă uit. Adu-ți aminte la Măgurele casa aceea din colțu grădinii părăsite, în care ați intrat și voi mai pe urmă ; acolo era să fac explozie, dar spre mulțumirea mea actuală m-am calmat se vede. Vai ! dar cînd am lovit-o cu umbrela în piept de-a îngălbenit ? Dacă aș fi putut să sărut de-o mie de ori sînul rănit, mi-aș ierta-o. Vezi cît sunt de egoist ? Ce preț scump pui ca să-mi iert o nedibăcie a mea. Și bagă de seamă, un preț plătit de dînsa...

Iată-mă trăind într-o lume trecută. Mi se pare, dacă nu mă-nșel, că această viață trecută o să fie bucuria vieții viitoare.

Acum spune-mi tu ce faci cu examenu ? Nu cumva ai de gînd să scapi și sesiunea asta ? Scrie-mi mult. Scrisori ca cea de ieri le plătesc de cinci ori pe zi.

Îmbrățișări de la

Duiliu Zamfirescu

Nu-ți mai spui să nu-i citești scrisorile. Aș avea aerul unui *prud'homme*. Știu că aceasta a fost o slăbiciune care nu ți se va mai întîmpla.

13

12 oct. [1880][1]

Dragă Duiliu,

Îți voi scri tot ce voi încerca în această luptă cu inima mea : cît voi putea, cînd voi putea, ce voi simți, tu totul vei

cunoaşte. Ştii tu că în mine poetul a murit? Nu ştiu de ce mi se pare că nu voi mai putea scri nimic; ar trebui, tocmai din contra, să strig, să ţip, să plîng prin fraze. Am început să-mi răscolesc caietele cele vechi şi să scot bucăţi de printr-însele. Caut să mă înşel singur. Deviu impacient. Mi se pare aşa de absurd a scrie versuri, a-ţi pune gîndu în ram, a-ţi încadra inima în rime... Îmi trec deodată prin minte un şir de idei, ca nişte bande sălbatice de pasări, fug îndată ce voi să le prind. Vai, imprudent ce eşti, de ce mi-ai scris cu atîta foc? Vezi, sufăr, simt că mă doare ceva şi că cu toate astea cel mai mare duşman al meu ar fi cel ce-ar voi să-mi răpească, să mă uşureze de această suferinţă. Suferinţa e un cuvînt. Îl scriu mulţi şi poate că mulţi îl cunosc; dar puţini îl înţeleg cum îl înţeleg eu, puţini îl aspiră cu voluptatea cu care-l aspir eu. Ea a plîns; şi eu? eu ce-am făcut? M-am bucurat, căci am văzut că m-a iubit. O... egoist! Oricît ar fi de sănătoasă mintea cuiva, sunt ceasuri de sminteală în care facultăţile intelectuale şi inima îşi fac funcţiunile lor aparte. Niciodată n-am înţeles pe Hamlet mai bine decît acum.

E o furtună dezlănţuită; plouă. Simt că-mi revin iarăşi impresiunile de acum cîţiva ani: o frică de totul, o înduioşare pentru cel mai mic lucru, o concentrare absolută în mine însumi. O... asta trebuie să treacă! Noapte bună.

13 octombrie

Vezi cum înnebuneşte cineva?

E destul o furtună, un dor mai viu, un miez de noapte, pentru ca admirabila alcătuire a minţii omeneşti să nu mai dureze.

14 octombrie

E frig. Să vezi o negură curioasă: tot spaţiul pare un tablou vechi, printr-a cărui culori şterse se mai văd urmele unor desenuri minunate, în cel mai admirabil contur, cu cele mai curioase scene. În faţă, un mic nouraş negru are forma unei bărci fantastice, ridicînd şi coborînd valurile unei mări închipuite; la dreapta, bătrîna stîncă a Hîrşovei

apare ca o frunte gînditoare plecată spre apă; colo şi colo se ivesc prin negură catartele văpsite a cîtorva corăbii vechi ce odihnesc cu rostra pe mal. Încet, încet, negura se ridică ca o cortină, cu desenurile sale, spre a lăsa să se vadă scena cea adevărată, pămîntul. Soarele aureşte cu razele sale toate variaţiunile acestui mare tablou, văile ca şi dealurile, mizeriile ca şi fericirile.

15 octombrie

Aseară, după ce am asistat la despachetarea scrisorilor şi am văzut că nu am nimic, m-am suit într-un mic yacht şi m-am dus la un bîlci din apropiere, care se cheamă Gura Ialomiţii. Era un timp splendid: raze de soare tomnatice, formînd în valurile Dunării un miragiu de cel mai curios efect, cu scîntei de lumină fugitive, cu reverberaţiuni nemărginite; în dreapta şi în stînga, vegetaţiunea malurilor cu frunzişul galbin; la distanţe depărtate bărci ce fugeau în josul apei ca nişte rîndunele, şi prin spaţiu cîrduri de gîşte sălbatice; pe lîngă toate acestea adaogă oarecare tristeţe naturală pe care o ai cînd eşti de 22 ani, cînd ai iubit şi cînd ai uitat sau cînd trebuie să uiţi, adaogă compania unui om care nu te înţelege, a unei femei care nu-ţi place, şi vei fi tocmai ca mine cînd mergeam la bîlci. *À propos* de asta! închipuieşte-ţi o poezie care ar fi intitulată: *Cînd mergeam la bîlci.*

Să-ţi spun ceva: este aici o fetiţă a unui bătrîn foarte de cinste, fratele profesorului Circă; am găsit oarecare asemănare în vioiciunea şi umbletul ei cu acela al Elizei. Cînd ai şti cum mi-a bătut inima văzînd-o de departe!... Păcat că nasul îl are în miniatură numai.

16 octombrie

Sunt supărat, dragă Duiliu. Avem un administrator aici de a cărui întregime mintală am ajuns să mă-ndoiesc adesea. Poate să mă puie în oarecare discordie cu Opreanu. După ce am făcut tot ce-am putut ca să asigur mersul în armonie a instituţiunii lui cu instituţiunea mea, luîndu-mi însărcinarea

de a-i comunica toate lucrările relative la dareà în judecată a funcționarilor administrativi, a ajuns să-mi ceară a-i sacrifica drepturi fără de care un reprezentant al Ministerului Public nu poate să-și mai ție sus prestigiul funcțiunii sale.

16 octombrie, seara

Am început să-ți scriu cu creionu fiindcă-ți scriu din pat. Cînd ai ști tu ce tablou măreț am văzut azi pe Dunăre! Ascultă numai: Era cam pe la 5 ceasuri. O liniște și o pace sublimă. Cerul, cu razele soarelui în apus, reflecta seninătatea sufletului unui copil murind; pămîntul avea gravitatea unui bătrîn mort. Cerul privea pămîntul și pămîntul dormea... Dunărea părea un mare lac, pe fața căruia penumbra sălcielor de pe malul opus da apelor dulcea culoare a seninului, albastrul, mult iubitul albastru al mărilor. Pe malul nostru, cîteva bărci piezișe își tăiau în lumina apei grațioasele lor contururi, complectînd acest tablou în cel mai fericit mod.

17 octombrie, seara

Mă culc. Sunt ostenit. Am lucrat mult și am avut vreme să uit. Da, am uitat. Aceasta însă m-a făcut să sufăr mai mult. Cînd mă gîndesc la dînsa, iubirea, regretul, tristețea se amestecă așa de frumos, încît mi se pare că ea e încă acea *ea* de altădată, nefăgăduită nimănui, tăcută, fericită, privind, sub razele lampei sale, cum trecem noi toți cu micele noastre pasiuni; mi se pare că aș putea s-o iubesc încă, să mă uit la ea lung, să-i vorbesc cu indiferența prietenoasă cu care îi vorbeam, să mai simt acea inteligență deosebită înțelegîndu-mă or de cîte ori îi spuneam ceva. Dar cînd uit... ce pot să mai simt?

Vezi, dragă Duiliu, după ce se va mărita, ea nu va putea să mă mai iubească decît ca pe un amant, sau să mă uite de tot. Rolul cel deîntîi nu-mi place; pe cel de-al doilea îl urăsc. De aceea voi căuta să fiu totdeauna departe. Astfel, căutîndu-ne unul pe altul prin depărtările vremei și ale timpului, ea va ajunge să-și formeze din visul juneței ei o vedenie dulce, care să aibă oarecare asemănare cu mine, și

eu să tot umblu căutînd ceea ce nu voi mai găsi. Ai văzut că pe toate ruinele cresc mușchiuri; pe ruinele inimilor noastre va crește iedera.

Noapte bună,

Duiliu

18 octombrie, dimineața

Astăzi vin amîndouă vapoarele: și din sus și din jos. Toate aceste nebunii ți le trimet.

Auf wiederschen.

14

Hîrșova, în 18 oct. 1880

Dragă Duiliu,

Ți-am primit cea din urmă scrisoare și sunt sigur că și tu ai primit pe cea din urmă a mea. Scrisoarea volum, sau mai bine scrisoarea poemă, să nu te mai neliniștească: ea e frumos închisă și pusă la un loc cu altele ale tale. Am închis-o căci mi-era frică să nu se evaporeze scumpele lacrămi ce par că sunt strînse într-însa.

Îți trimit o catagrafie generală a gîndurilor mele, pe care ești liber s-o citești sau să n-o citești, căci e cam lungă.

De la Hernani [1] aș fi foarte fericit să-ți pot trimite cîteva complimente, dar de vreo lună nu m-am mai întîlnit nici cu el. Acum mintea mea are rendez-vuuri; le cunoști bine.

Eu cînd viu în București? Aceasta e greu de precizat. Aș fi voit să viu în noiembrie, dar după cum n-am lucrat nimic, n-am nici un cuvînt cu care să mă-nșel. Astfel cred că voi veni în ianuarie; cel puțin atunci o să stărui să mă mute sau să mă-nainteze.

Cocobus dragă, după ce se vor hotărî lucrurile în mod definitiv asupra jertfei Elizei, scrie-mi cînd va fi ziua de

cununie ; aş voi să fiu şi eu de faţă, mai nainte nu, căci nu voi să fiu umbră pentru nimeni.

Cred că acum nu te vei mai plînge că nu-ţi scriu.

Te-am întrebat în scrisoarea cealaltă ce faci cu examenu. Nu mi-ai răspuns. De ce nu-i mai dai zor, Duiliu, să fim la un tribunal amîndoi ; gîndeşte-te numai ce am fi în stare să facem împreună. Lumea am mişca-o !

Ministru, îmi scrie judecătorul meu, care acum e în Bucureşti, are cea mai frumoasă părere despre mine, şi a fost cel dentăi care i-a vorbit de congediu ce mi l-a promis la plecare.

Cel ce va fi totdeauna al tău,

Duiliu Zamfirescu

À propos ! Îţi deschid cîteodată pe acasă scrisorile ? Spune-mi ca să ştiu ce rezervă să păstrez în privinţa ei.

15

18 oct., noaptea [1880]

Către prietenul meu
Duiliu Ioanin

Dragă Duiliu, încep prin a te ruga să-mi păstrezi aceste scrisori. Ele sunt destinate a închide într-însele toate senzaţiunile şi impresiunile trecătoare ale unui mare sentiment ! Să nu cauţi în ele nici literatură, nici calcul, nici sofisme.

Cu cît trăiesc mai mult, cu atît mă conving că viaţa nu este decît o mare comedie, scrisă de o mînă nevăzută, pentru a cărei interpretare oamenii sunt creaţi actori. Unii dintre dînşii îşi ieu rolul în serios, şi îi vezi personificîndu-se şi suferind ca nişte nebuni ; alţii, mai cuminţi, nu-şi dau tocmai multă osteneală şi se ataşează mai puţin de ceea ce le este scris să facă. Printre cei deîntîi sunt şi oamenii cari iubesc.

Mintea care a lucrat această piesă a fost o minte de Dumnezeu, fiindcă ea a scris rolul iubirei, şi cei ce ştiu să

joace bine acest rol, să-l simtă, aceia sunt artişti, dar ca toţi artiştii, mor nenorociţi.

19 oct., noaptea

Iubirea este, precum spunea sărmanu Niculescu, o scînteie smulsă din razele cereşti. Această scînteie mi-a încălzit inima, şi tremur, şi plîng, şi voi muri ducîndu-mi dorul cu mine.

Simt că încep să scriu nebunii, dar sunt aşa de departe de dînsa, am atîta viaţă care trebuie să moară în această nebună pasiune, încît aş voi să-mi scriu cu linii de foc focul meu, ca să-l simţi, ca să mă-nţelegi, ca să mă ierţi.

Astă-seară am vorbit mult şi mă cam doare pieptu. Se discuta eterna chestiune a sentimentelor. Fiindcă eu rîdeam de tot ce se spunea şi de toţi, a trebuit să mărturisesc că n-am iubit încă pe nimeni. Şi am minţit, da ! am avut curagiul să mint. Şi sunt revoltat contra mea şi contra acelor imbecili care mă sileau să-mi fie ruşine a mărturisi cea mai dumnezeiască şi mai dulce durere omenească : iubirea.

Simt, dragă Duiliu, că astă-seară nu voi putea să-ţi scriu nimic. Tremur, mi-e frig, mi-e somn.

20 oct. 1880, seara

Acum, ca totdeauna, înainte de a mă culca îţi voi face raportu inimei mele.

Răsfoind prin Musset am găsit şi am cetit pentru a o suta oară acest frumos *Adieu :*

Adieu ! je crois qu'en cette vie
Je ne te reverrai jamais.
Dieu passe, il t'appelle et m'oublie ;
En te perdent je sens que je t'aimais.

Pas de pleurs, pas de plainte vaine
Je sais respecter l'avenir.
Vienne la voile qui t'emmène !
En souriant je la verrai partir.

Tu t'en vas pleine d'espérance
Avec orgueil tu reviendras ;
Mais ceux qui souffrir de ton absence
Tu ne les reconnaîtras pas.

Adieu ! Tu vas faire un beau rêve,
En t'enivrer d'un plaisir dangereux ;
Sur ton chemin l'étoile qui se lève
Longtemps encore éblouira tes yeux.

Un jour tu sentiras peut-être
Le prix d'un coeur qui nous comprend,
Le bien qu'on trouve à le connaître
Et ce qu'on souffre en le perdant.

Ce crezi tu ? Nu aşa că aceste cîteva strofe spun tot ce-aş vrea să-i spun eu dacă aş fi lîngă dînsa ? Iacă întru ce poeţii sunt inima omenirii. Ei nu sufăr numai pentru dînşii, sufăr pentru fiecare om care ştie să simtă, pentru fiecare femeie care ştie să plîngă. De aceea nu trebuie să ne mirăm cînd vedem amanţi convinşi de datoria lor de a iubi, copiind o poezie întreagă a unui om de talent şi trimiţînd-o pe la cele în drept, şi femei răspunzînd iarăşi, cu vorbele altui poet, iubiţilor d-lor. În aceasta şi unul şi altul cîştigă : 1) că nu-şi mai pierd vremea cugetînd la expresiile poetice pe care ar trebui să le găsească, şi 2) că cele găsite de poet sunt totdeauna mai frumoase decît ale lor.

21 oct., dimineaţa

Astă-noapte a căzut o brumă de două degete. Această manta de toamnă, la primele raze ale soarelui se preface într-o lume de diamante. Pe Dunăre se ridic încet aburii, seminţele norilor, şi prin văi doarme trista noapte, molatică ca cugetarea unei asiatice înamorată.

21 oct., noaptea

Iată, dragă Duiliu, de 10 zile, cea deîntîi seară în care am trăit. Am fost în societatea unor oameni instruiţi, cu

cari am alergat prin cer şi pe pămînt. Speranţa şi încrederea în mine însumi, cari începuseră să mă părăsească, au revenit iarăşi. Cred să-ncep actul III din *Hernani* [1] cu o ardoare tot atît de mare ca mai nainte.

Şi oare, dacă fericirea nu va mai exista pentru noi, glorie nu mai există ?... O, da ! ţi-o spui eu, cel care sunt setos de glorie, că fericire nu poate fi acolo unde nu se conjugă dulcele verb „a iubi".

Îţi mărturisesc că am momente de o furioasă dorinţă de a deveni celebru. Ele trec însă ca nişte gînduri străine îndată ce-mi aduc aminte de tristul glas al inimei mele.

Eu am iubit. Cum ? Deja am iubit ? Deja trebuie să vorbesc de inima mea ca de un mormînt ? Deja am plecat pe lunga cale a vieţii, fără ca să-mi mai fie permis a întîlni alba floare de crin pe care am privit-o fără s-o sărut ? Eu am iubit !... Minţi, inima mea ! Tu ai iubit singură, tu ai sperat singură, tu ai murit singură. Fiinţa mea trăieşte în urmă-ţi cum trăieşte vasul în urma unui parfum evaporat. Spusu-mi-ai tu vreodată cînd ai sperat ? Spusu-mi-ai cînd ai iubit ? Mi-ai spus numai cînd ai suferit şi-ai plîns. Atunci te-am înţeles.

În 22 oct. 1880

Ah, dragă Cocobus, cînd ai şti cîtă fericire am strîns în această inimă nebună, vecina unei alteia ! Eram la Viena. Visul mă făcea să intru pe poarta unui otel imens. Treceam la braţ cu o vieneză elegantă, veselă, dispreţuitoare. Mi se părea aşa de frumoasă, aşa de potrivită cu mine, încît o duceam ca în triumf. Tocmai ajunsesem la capătul unei scări cu rampe aurite, cînd, în urma mea, aud fîşiitul unei rochii de mătase trecînd din treaptă în treaptă şi-mi simt obrazul ars de o respirare fierbinte, întreruptă, tremurătoare, care mă chema pe nume încet, adînc, pasionat ; în acelaşi timp, o mînă mă apucă uşor de braţ şi mă ţinu în loc. Era ea. Am văzut-o, dragă Duiliu, mai aievea decît cum o vedeam cînd stam lîngă pianul ei. Era ea, cu surîsul acel dulce, cu privirea ei liniştită, cu buzele ei cele tremurătoare, numai puţin mai galbenă, mai ostenită. Ea mă ţinea în loc, şi eu

aş fi voit să rămîi; cealaltă mă ducea după dînsa cu o putere irezistibilă, neînvinsă. O... atunci am lăsat-o. Parcă o văz încă stînd căzută pe o bancă şi privind în urma mea cu o tristeţe omorîtoare.

În lupta aceasta m-am deşteptat ca după o noapte de orgie. În casă era frig. M-am sculat şi am făcut focu. În flacără, dulcea mea videnie mi s-a mai arătat, dar mai confuză, mai depărtată.

23 oct., dimineaţa

Bonjour, ami!

25 oct.

Iată două zile de cînd nu ne-am văzut. Am fost în constatarea unui omor şi acum reviu ostenit, dar nu aşa de mult ca să nu-ţi pot spune şi ţie impresiunile mele.

Nu-ţi vorbesc nimic de cadavru. Am ajuns să am o milă, un dispreţ pentru această biată fiinţă vieţuitoare care se numeşte om. Un om, după moarte, e mai puţin decît *ceva*, e mai puţin decît *nimic*, e un cadavru; şi pentru această admirabilă alcătuială, care are drept rezultat sufletul, a deveni cadavru este a deveni nu mai puţin decît nimic.

Am fost la un sat aşezat pe nişte coaste şi rîpi în Balcani.[2] Nu ştiu pentru ce aceşti munţi au ceva misterios într-înşii, măreţ, impunător. Este o vegetaţie cenuşie şi peste tot bogată, care-ţi înfăţişează tabloul unui deşert. La rari intervale se zăresc căşerii mocăneşti, cu turme de oi, imense, formînd nişte adevărate oaze în mijlocul singurătăţii. În munţii Babadagului, unde e aşezat satul Topologu, pădurele sunt aproape neumblate, virgine. Căprioarele locuiesc singure aceste vîrfuri. Satul, compus din 3 cătune, reflectă prin întreaga sa construcţiune acea fatalitate ce se citeşte pe figura fiecărui mahometan şi care formează farmecul trist al frumosului oriental. Garduri vii sau garduri de trestie, înălţate împrejurul fiecărei case, păstrează acestor muritori cu turban comorile lor, nişte comori îmbrăcate în şalvari şi adeseaori de o frumuseţe sălbatică. Deşi d-lor nu le prea este dat de Coran să se lase a fi văzute, însă nouă muritorilor făr' de fes adesea ni se permite să le vedem coloarea ochilor, cari, dealminterea, sunt plini de foc, şi să le admirăm părul, scurt ca la copii, ce le cade pînă în dreptul umerilor, în bucle negre ca ale nopţii.

La Topolog am găsit un turc cu multă omenie, pe care-l avusesem la instrucţie, şi care se chema Sadîc. M-a cinstit, m-a sărbătorit, mi-a povestit de la socru lui, Mahomet. E singurul turc pe care l-am auzit vorbind de femeia sa, sau mai bine zicînd de femeile sale, căci are două. Se plînge sărmanu că n-are copii; deci înţelegi pe ce gamă se aranja destăinuirea lui, mai ales că era şi doctoru de faţă.

În adevăr, cînd te gîndeşti la degradarea intelectuală în care e ţinută femeia turcă, te revolţi contra tuturor legilor lor, şi-ţi vine să zvîrli cu fesu după Mahomet. Atîta egoism nu s-a mai văzut la nici un profet pămîntean! Femeile sunt nişte adevărate maşine de copii, nişte rîşniţe, care îndată ce se hodorogesc puţin trec în cămara vechiturilor.

27 oct., noaptea

Iată-mă reîntors iar de la Topolog.

Vei fi auzit poate de crima comisă în Brăila asupra unui oarecare Urseanu. Cu văduva d-sale am călătorit. O femeie cu nişte ochi cum n-am mai văzut de cînd sunt. De ar fi cioplIţi în carne de Canova[3] nu ar fi putut fi mai ficşi, mai bine modelaţi, mai visători; irisul pluteşte într-o vapoare violetă, nedefinit de dulce, care se umbreşte de genele cele mai brune cari au umbrit vreodată un ochi frumos. Şi cu toate acestea aceşti ochi sunt stupizi! O figură palidă şi foarte interesantă, dar care face tristă figura pe umerii unei sărmane femei, crescută în frica lui Dumnezeu şi a bărbatului său, cu 3 copii! la 20 de ani şi cu 13 fraţi împrejur. Măi, 14 copii! [sic!] nu-i jucărie.

Astăzi, la Topolog, cînd m-am dus s-o văd, tocmai tăia nişte tăieţei. Nu tac? Mă pune dracu să-i fac un compliment; o dată-mi răspunde: „Bată-te să te bată, cum îţi

dete prin gînd asta ?“ Această duşe mi-a micşorat cu totul entuziasmu.

Înainte de a pleca de-aici, cu cîteva momente, am primit o scrisoare de *faire part*, prin care mi se anunţă fidanţarea Elizei cu Ion Dănescu. Aş voi mult să ştiu cine mi-a trimes această scrisoare, căci adresa este de mînă femeiască.

28 oct., dimineaţa

Dragă Duiliu, astăzi m-a apucat o nouă furie de a lucra ceva mare, frumos. Poate pentru asta nu am decît furia, decît dorinţa. Mă tem să nu mi se-ntîmple şi mie ca la toţi cei'alţi oameni, mă tem să nu fi avut prea multă dreptate Sainte-Beuve cînd a zis :

Il existe, en un mot, chez les trois quarts des hommes
Un poète mort jeune, à qui l'homme survit.[4]

Dar iarăşi prietenul lui şi prietenul nostru la toţi, Musset, i-a răspuns :

...Souviens-toi qu'en nous ils existe souvent
Un poète endormi, toujours jeune et vivant.

Poate că şi unu şi altu au dreptate, şi că nu depinde, de cele mai adeseori, decît de circumstanţele în cari trăieşte cineva, de timpul în care s-a născut, de viaţa pe care o duce, spre a împlini zisele lui Sainte-Beuve sau pe ale lui Musset.

Orcum, e trist a fi cineva omul unei epoce, după cum e frumos a forma epoca sa.

Aceeaşi zi, seara

Astă-seară am avut un apus de soare minunat. Am găsit o barcă rusească uşoară şi cochetă ca o trestie cu care am mers pînă la o moară în vecinătate, eu numai, şi Şaachir, credincioasa mea slugă. În josul Dunării, curentul te duce ca pe o frunză. Nu se vede decît o tremurare azurie mişcînd toate umbrele cari se întind în oglinda apei şi cari formează o altă lume diafană, transparentă, platonică.

In 29 oct., seara

Mergînd la braţ cu o femeie, noaptea, prin întuneric şi tăcuţi, mintea a apucat fantasticul drum al viselor, şi, printr-o surescitare de imaginaţiune, am uitat cu cine sunt la braţ şi am trecut cîteva minute strîngînd mîna Elizei în mîinile mele. O, dragă Duiliu, dacă ar şti ea cîte ceasuri trăiesc eu dimineaţa cu dînsa, făcîndu-mi ţigările, sau cîntînd, sau privind albele pînze ale bărcilor, sau urmărind norii pe cer cum zbor duşi de vînt ; dacă ar înţelege cum mi-am făcut din acest vis cel mai scump companion al singurătăţii mele ; cum i-am închinat, astăzi, şi pentru totdeauna, tot ce am mai superior, mai deosebit în mine ; dacă ar şti toate acestea, desigur, Eliza m-ar iubi mult.

In 30 oct., noaptea

E atîta vreme de cînd tu nu-mi mai scrii. Se vede că eşti fericit. Orcum însă, ai face fericirea la doi inşi spunîndu-mi şi mie fericirea ta.

31 oct., seara

Sunt, dragă Duiliu, la masă, singur în camera mea şi cu umbra mea. Iată un început de fericire cum adesea am visat noi, tăcută, modestă, departe de orce zgomot lumesc, poate chiar prea departe. Dacă la această masă cu mine ai putea fi cel puţin tu, am uni dorurile noastre într-unul singur şi am suporta cu mai puţină greutate sarcina care ne apasă pieptu. Vezi tu, inima omenească e întocmai ca un izvor pe care copiii se-ncearcă adesea să-l oprească. Izvorul însă trebuie să curgă, inima trebuie să sufere, şi apa grămădită prea multă la zăgazul copiilor trebuie să treacă pe deasupra. Astfel e şi cu noi : am simţit prea mult, simţim încă prea mult, şi trebuie, dacă nu să strigăm şi să ţipăm ca-n romanuri, cel puţin să lăsăm curs liber pasiunei de care suntem coprinşi ; trebuie să ne spunem unul altuia, sau eu

trebuie să-ţi spun cît mă gîndesc, cît mă bucur, cît trăiesc printr-însa şi pentru dînsa.

Ţi-aduci tu aminte astă-iarnă, cînd eram coprins de acea nervoasă trebuinţă de a ajunge pînă la Ida, cînd nu-ţi vorbeam decît de dînsa ? Mi-ai spus o dată s-o las la naiba, că te-am plictisit cu atîta dragoste. Trebuie să ştii că mi-a trebuit toată afecţiunea, marea afecţiune care o am pentru tine, în acest moment de rea umoare în care ai putut să spui că eşti plictisit de distăinuirea celui mai adevărat prieten pe care îl vei avea vreodată. Iată cea dintîi şi din urmă oară cînd îţi vorbesc despre această chestiune şi despre afecţiunea mea pe care o ai vecinică şi neschimbată.

Sunt departe de a stabili, prin aceasta, vreun raport între ceea ce simt astăzi şi ceea ce am simţit atuncea, şi ştiu iarăşi că vorbindu-ţi de Eliza nu voi putea niciodată să te ostenesc ; această amintire de rău gust mi-a venit fără voie şi am voit să ţi-o spui ca să nu mai am dreptu a avea în inimă contra ta nici cel mai neînsemnat regret.

Dragă Duiliu, recitind după o pauză cele ce ţi-am scris pînă acum am încercat o deosebită plăcere găsind numele ei, acest nume dulce, care nu se va mai despărţi de gîndul meu. Vai, şi cînd cuget că niciodată nu-mi va fi permis să-i strîng mîna în mînile mele decît cu indiferenţă ; cînd cuget că nu voi putea să-i vorbesc decît cu indiferenţă, că nu voi trece pe acelaşi drum cu dînsa, drumul suferinţei, decît cu indiferenţă, că nu-mi va fi permis nici chiar să mor decît cu indiferenţă ; cînd gîndesc că nu-mi este iertat să-i zic niciodată „Eliza"... şi că va trebui totdeauna să păstrez acest ceremonial rece, stupid, al bunei-cuviinţe ; cînd cuget că nu-mi este permis să-i sărut nici umbra, fără a călca, fără a dezonora pe un om care mi-a trecut drept prieten ; cînd cuget la toate acestea, mă mir de ce smintita mea inimă nu moare în această furtună a soartei, de ce nu îngheaţă în acest rece vînt al fatalităţii, de ce nu adoarme la acest trist cîntec al speranţei pierdute... Vezi, singurătatea îmi rătăceşte mintea.

Al tău pentru totdeauna,

Duiliu Zamfirescu

16

Hîrşova,
întîi noiembrie [1880]

Dragă Duiliu,

Să-mi citeşti totdeauna scrisorile de două ori. Eu pe-ale tale le ştiu pe dinafară. Îţi cer aceasta nu din egoism, ci din temere că poate nu vei înţelege cît e de grozav a strînge în inimă, într-o inimă de 22 ani, suferinţele unei frunţi încreţite, durerea unei inimi care deja a murit într-un piept gîrbov de ani. Ba nu. Ştiu, ştiu bine că tu mă-nţelegi, dar mi-e frică de mine singur ; mă tem că nu voi putea ajunge să-ţi spui ceea ce aş voi să-ţi spui ; nu voi putea niciodată să scriu aceea ce înţeleg din mine însumi. Duiliu, trebuie să ştii că mă doare ceva. Ce ? Nici nu ştiu ce. Adesea îmi vine să cred că mă doare mintea, că mă doare un lucru care e în afară de mine, sau care e atît de mult în mine încît este peste tot, în firele părului, în fibrele cugetării, în moleculele aerului care mă-nconjoară.

Ea, desigur, dacă mă iubeşte, o plîng, o plîng, căci e tortură iubirea pentru care corpu sau sensibilitatea omenească nu are o măsură... Ea !... Vai, cît aş da pentru ca să nu mai plîngă. Vezi, aş minţi dacă aş spune că doresc să mă uite. Nu. Dar roag-o, Duiliu, roag-o pentru mine să treacă încet pe lîngă acest foc al juneţei, iubirea, să-şi ostenească inima cu înşelăciuni, cu plăceri, cu dezgust chiar, să se supună soartei cu eroismul unui martir, şi să facă tot, tot ce va voi, dar să nu mai plîngă. Aceste lacrămi ale ei îmi cad pe inimă ca nişte picături de foc. Nu, Duiliu, să nu mai plîngă şi eu să nu viu s-o văd cu mîna în mîna lui, sub cununele de portocali, căci aş muri.

Iată prima oară cînd îţi vorbesc de dînsu. Tu mă cunoşti destul de bine ca să ştii că nu pot fi gelos de Dan. Dar dacă vreodată ai iubit, dacă ştii urma pe care o lasă o lacrimă iubită în viaţa celui ce o face să curgă ; dacă cunoşti aureola de mărire şi atmosfera de fericire în care aş voi să ţiu vecinic acest nobil suflet, sufletul Elizii, dacă mă înţelegi bine, bine, roag-o să nu mai plîngă.

Îmi spui să viu la București! Crezi tu că, cu toată durerea ce mi-ar face, nu aș veni s-o văd, dacă mi-ar fi cu putință? Vei vedea în curînd, în *Monitorul oficial*, cum judecătorul de aici e transferat în locul celui de la Măcin și cum acela trebuie să treacă aici; pînă atunci sunt singur. Nu pot un singur moment să mă dezlipesc de tribunal.

Tu-mi scrii foarte rar și asta mă întristează mult. Eu, de 20 de zile, n-a trecut o singură seară ca să nu-ți vorbesc de mine, de ea, de visurile noastre, de tot ceea ce eram obișnuiți a vorbi și a cugeta împreună.

Te văd, dragă Duiliu, cu o adîncă rană în suflet: aceea că ai legat două inimi depărtate una de alta prin naștere, prin viață și prin moarte, sau mai bine că ai legat o inimă, în sensul ideal al cuvîntului, cu un corp. Dacă aceasta este exact nu știu. Ceea ce știu este că Eliza te va ierta totdeauna. Eu? ?... ai trebuință oare să-ți spui?

Bagă de seamă că în viața noastră timpurile acestea vor fi însemnate în litere mari, și de-aș trăi încă tînăr două secole, scrisorile tale de astăzi niciodată nu mă vor părăsi.

Duiliu, cînd stai alături de dînsa, ai tu ochi s-o privești și pentru mine?

Scrie-mi.

Fratele tău,

Duiliu Zamfirescu

17

Ostrovu, în 6 noiembrie 1880

Dragă Duiliu,

Îți scriu dintr-un sat rătăcit în văile Balcanilor, [1] unde sunt venit pentru constatarea unei crime. Sunt tras în gazdă la notar. O casă de notar este tot ce-a lăsat Dumnezeu mai desperechiat. Dacă-ți dă papuci, are numai unul, dacă-ți dă tacîmuri, are numai furculiță, dacă te poftește să faci țigară, are tutun și n-are hîrtie, în sfîrșit, notar, notar în toată puterea cuvîntului. Cu toate astea, bunăvoința nu-i lipsește și adeseori aceasta ține locul tuturor.

Înainte de a pleca, cu cîteva momente, am primit scrisoarea ta și o scrisoare de invitație la nuntă. Ți-am scris că nu viu și aceasta nu pentru că n-am haine, căci acum te pot îmbrăca pe tine și pe toți copiștii de la Cameră cu giubele negre, dar fiindcă ai zis-o tu singur și ți-o repet și eu: „sunt unii oameni cărora le este dat să nu aibă niciodată aceea ce au dorit". Îmi e cu neputință, înțelegi? cu neputință de a veni. Ți-am spus pentru ce.

Cînd vei primi aceste rînduri cine știe dacă Eliza nu va fi deja frumoasa d-nă Dănescu. Vezi, dragă Duiliu, îmi e așa de greu să cred că ea nu se va mai chema Eliza... încît mi se pare că numind-o ca mai sus, numesc pe o altă persoană.

Cît despre doamna Drăgana, îi poftesc ani mulți și fericiți ca să-și poarte cu destulă cinste papucii și galoșii cu cari ne ieșea înainte cînd mergeam la Dan.

Bădița Tudorache desigur e furios. De nuntă trebuie să ia o baie de unt de migdale și să-și tundă mustățile cu multă îngrijire. Recomandă-i să se parfumeze cu mosc.

Drept vorbind, adică, acest cortegiu de rubedenii trebuie să fie strașnic de caraghios. Închipuiește-ți pe biata M-me... soacră mare alături de cucoana Drăgana! Și pe Jenny la braț cu sora lui Dan. De Eliza nu mai vorbesc nimic. Ea este victima cea mai sfîntă printre toate aceste victime profane. După nuntă, arată-i din partea mea calde sărutări de mînă, în semn de oarbă supunere acestei dușmane soarte.

Scrie-mi mai mult, mult. Spune-mi cine au fost nuni mari, care popă i-a legat pentru vecinică nedespărțenie, cît era de frumoasă Eliza și cît ar fi de frumoasă Jenny sub cununa de lămîi. Trimite-mi, dacă poți, un buchet din cele ce se vor arunca în biserică, sau păstrează-mi unu.

Mă mir cum pot să-ți vorbesc cu atîta indiferență despre toate aceste lucruri. Ce vrei? se vede că omul e făcut să fie mișel toată viața lui. Și cu toate astea o iubesc cum iubește muribundul razele soarelui, cum iubește paserea libertatea...

Duiliu Zamfirescu

18

Hîrşova, în 16 noiembrie 1880

Duiliu dragă,

Sunt sub farmecul scrisorii tale, pe care am citit-o de 15 ori, şi-ţi răspund tot cu acelaşi foc cu care-mi scrii tu.

Am un prieten de 70 de ani, doctor. Dacă poartă părul etăţii lui pe frunte, în piept poartă o inimă ca a noastră, tînără, entuziastă, bună. E polonez şi prin urmare e republican. Locuiesc cu dînsu. Visînd şi discutînd împreună despre libertate, despre fericire, despre Dumnezeu, am ajuns, fără voie, să-i spui aceea ce aveam prea mult în inimă : iubirea mea. Despre tine i-am vorbit adesea şi te cunoaşte aproape ca şi mine. Astfel ieri, primind scrisoarea ta, nu m-am putut opri de a-i citi o parte dintr-însa spre a-l pune în stare să te judece bine. După aceea am vorbit mult împreună. Şi el a fost în vîrsta noastră, şi el a iubit, însă el a fost mai fericit şi mai nenorocit poate decît noi.

— *Mon ami*, îmi zice el, adevărata şi cea mai mare iubire este aceea pe care căsătoria îşi pune pecetea nedespărţirii sale. Vei trăi şi vei vidè. Cît suntem tineri suntem uşurei şi dorim amoruri tragice, amante disperate, situaţiuni interesante. Nu, amicul meu. Sufletul iubirii e în sufletul omului şi sufletul omului e mai presus de aceste scene din cărţi.

Vai, cum îmi repeta el aceea ce am gîndit şi eu de mii de ori.

— Ascultă-mă, doctore, i-am zis, pentru ce vrei să-mi măreşti întristarea probîndu-mi aceste lucruri pe cari le ştiu, vai ! destul de bine ?

— Pentru că ai viitor înaintea dumitale şi ai să întîlneşti multe femei. Din acestea îţi vei alege una cu care vei merge pe cărarea vieţii pînă la capătul ei.

— Văd că nu mă cunoşti, i-am răspuns, şi am tăcut.

Dreptatea cuvintelor lui am înţeles-o, dragă Duiliu, prea mult. Nu este iubire, cum înţelegem noi acest cuvînt, decît cînd înaintea oamenilor şi a lui Dumnezeu, două inimi făcute să se-nţeleagă se unesc. Dar cînd aceste două inimi sunt despărţite pentru totdeauna ? Atunci, desigur, ele mor ca două păseri rătăcitoare, departe una de alta.

Noi eram făcuţi să fim patru fericiţi sub acelaşi acoperămînt. Acum nu se mai poate sub acelaşi acoperămînt să fie decît doi : tu şi Jenny. Cînd îţi vorbesc aceste lucruri, ţi le vorbesc nu ca să fac poezie sau ca să-ţi arăt un vis de aur care e menit să piară cu venirea luminei ; nu. Îţi spui aceste lucruri fiindcă astfel le simt, astfel le înţeleg. Jenny e încă destul de tînără ca să aştepte. Un an îţi ajunge să-ţi treci licenţa. Pentru mine acest titlu nu preţuieşte cît o inimă mare şi un spirit deosebit, dar lumea şi tatăl ei nu-i tot de părerea mea. În vremea aceasta poţi să te convingi dacă simţirile tale pentru Jenny sunt preludiul unei mari pasiuni, sau numai o scînteie din vechiul foc, care va licări o minută şi va dispărea în cenuşa uitării.

Dacă vei continua a o iubi tot astfel peste un an sau doi, îmi voi însemna cu aur în cartea vieţii mele ziua în care voi putea să te cunun eu, dar eu, mă-nţelegi ? cu Eliza ; şi la masa ta voi fi ca la masa mea ; sub lampa ta voi trece ceasuri lungi şi fericire încălzindu-mă la focul iubirii voastre ; copiii tăi vor fi copiii mei şi nimeni, nimeni nu va ridica mîna asupra lor înainte de a mă cunoaşte. Cine ştie, poate într-o zi voi ajunge şi eu să uit şi să te urmez pe această cale ; dar, desigur, această zi va fi departe. Crede-mă că, scriindu-ţi, am lacrămile în ochi. Această fericire, posibilă pentru tine, îmi lasă o rază de speranţă în inimă ; o tristă bucurie mă coprinde şi plîng, plîng cu adevărate şi calde lacrămi.

Duiliu Zamfirescu

Iartă-mă dacă nu-ţi mai scriu, căci nu mai pot.

19

În 26 noiembrie 1880, Hîrşova

Dragă Duiliu,

Negreşit că scrisorile mele în alte vremuri te-ar face să surîzi. Tot aşa m-ar face şi pe mine dacă n-aş scri sub

dictarea celor mai vii impresiuni, sub ascultarea celei mai poruncitoare inimi. Cînd îmi aduc aminte că scriindu-ţi rîndu trecut am plîns ca o femeie, îmi vine să regret acest exces de simţire. Şi, cu toate astea !... iată-mă astăzi scriind o poezie pe un portret... Dar ţi-o mărturisesc că în viaţa mea nu am improvizat mai repede decît aceste două strofe. Dacă vrei, arată-le ; dacă nu, păstrează-le. Orce vei face, va fi bine făcut.

Cînd am văzut-o sau, mai bine, cînd le-am văzut, tot trecutul nostru a patru inşi a trecut ca un vis capriţios prin mintea mea şi am rămas, cîteva secunde, privind flacăra luminării, care galbenă şi tremurătoare, pocnea în pacea unei nemărginite camere.

Despre portretu pe care l-ai refuzat Elizii îţi repet iarăşi : fă cum crezi şi ce crezi. Eşti prea mult amicul meu pentru ca să n-o iubeşti şi pe ea.

Te rog, dragă Duiliu, nu-mi mai scri de la Cameră. Politica înăbuşe frumoasele sentimente.

Fiindcă-ţi vorbesc de politică, trebuie să-ţi spui că am un preşedinte nebun, dar literalmente nebun. Alaltăieri l-am dat afară ca pe un porc ce e.

Zilele trecute am avut un proces în care se zice că am vorbit admirabil. Cuvîntul exact, în loc de admirabil, ar fi binişor.

Pe fiecare zi nu fac decît să-mi număr zilele şi ceasurile cari au mai rămas pînă la ianuariu. Atunci vom trăi împreună tot timpul cît voi sta acolo, şi cine ştie dacă nu voi şi rămînea pentru multă vreme cu tine. Dacă nu mi se va da un loc care să-mi convie, mă-nsoriu ca advocat în Bucureşti. Această hotărîre o am definitivă. Mă mîngîi cel puţin că toţi oamenii care au ajuns departe au început ca simpli advocaţi şi au plecat de jos. Aceasta e şi natural : cînd ai să sări un deal sau un şanţ mare trebuie să te repezi de departe.

Iată visuri de ambiţiune. Ce vrei ? M-am indignat de atîta slăbiciune. Îţi mărturisesc că de cînd sunt aici nu am gîndit şi nu am trăit decît pentru dînsa. Chiar aceste proiecte au început tot în pasiunea mea ; şi cînd te hotărăşti să-năbuşi acest strigăt al juneţii şi al inimei, îţi vine să-ntrebi toate celelalte ambiţiuni şi zadarnice dorinţe întocmai ca

Marieta lui Octav pe cei de-mprejurul ei... Ştiţi voi cît de mult trebuie să suferi numai pentru ca să-l taci ?

Scrisoarea ta am primit-o aseară. Privind astăzi figura Elizii mi-a părut aşa de frumoasă, aşa de vie, încît, orcît de donchişotesc ar fi, nu m-am putut opri a o săruta. I-am strigat ca Michelangelo : „Parla ! per che non ?“, [1] dar ea, vai, întocmai ca Mosè, a tăcut. Are pe faţă umbra dulce a fericirii care s-a oprit o minută lîngă dînsa şi i-a spus : vei iubi şi vei fi iubită dar vei suferi ! Ţine sub mînă o draperie, draperia de pe poarta viitorului ; spune-i să nu o ridice, căci, dincolo de această poartă cine ştie ce va vedea...

— Acum mă uit la Jenny. Copilul de altădată astăzi e o frumoasă fată întrebînd cu curiozitate zodia sa dacă pentru dînsa destinatele i-au cules vreo floare de pe gura raiului. Tu îi vei răspunde.

Aşteptam să-mi trimeţi o lungă scrisoare, cum ştii tu să scrii, în care să-mi spui şi să-mi povesteşti toată nunta, toate impresiile, toate valsurile cari au zburat într-o noapte de doliu pentru o inimă care bate sub un piept de mireasă.

Ah, şi cînd mă gîndesc la nătărău ăla ales de oameni ca să fie nedespărţitul companion al bietei Eliza ; cînd cuget cît spirit are ea şi cîtă prostie are el, cîtă distincţiune are ea şi cîtă vulgaritate el, mă indign şi mă răscol contra tuturor societăţilor stupide şi murdare cari vînd un biet suflet celui mai bogat corp. Se pare că aceşti oameni sunt uniţi în tot numai prin legea contrarielor. Iartă-mi această revoltă. Îmi propusesem să nu vorbesc niciodată de Dan, dar... nu eşti totdeauna stăpîn pe cele ce-ţi propui. Sărutări,

Duiliu Zamfirescu

20

În *27*, aceeaşi lună [noiembrie 1880]

Duiliu dragă,

Fiindcă poşta pleacă tocmai mîne seară, şi fiindcă stau astăzi în casă tremurat de nişte afurisite de friguri, voi să

mai stau cu tine de vorbă. Îți scriu cu creionu fiindcă-ți scriu culcat.

Am auzit că măria-sa are de gînd să introducă inamovibilitatea în magistratură. Iacă o măsură foarte stupidă. Principiile mele sunt foarte liberale, tu le cunoști, și sub acest guvern îmi place să slujesc mai mult decît sub orcare altu, însă, această măsură nu o pot admite, căci, sub pretext de a face magistratura independentă, o leagă pentru totdeauna de oamenii cari introduc această dispoziție. Pentru ce ? tocmai pentru introducerea ei. Este prezumațiune că magistrații cari vor fi aleși vor fi oameni de treabă. Orce om de treabă e recunoscător ; și, după cum cea mai mare parte dintre guvernanții de astăzi sunt advocați, va fi foarte natural cînd judecătorii cauzelor vor înclina puțin către dînșii. Și aceasta este atît de adevărat, încît iată guvernul cel mai liberal de astăzi, guvernul Republicii Franceze, simțind absoluta trebuință de a dizolva Curtea de Casație numai pentru cuvîntu că membrii ei sunt toți regaliști și prin aceea adesea fac greșeli de inimă, de simpatii, spre a o reînființa, după cîtva timp, cu republicani. În fine, chiar numai titlu de roșu, în țara noastră va fi de ajuns ca, la venirea celeilalte partide, să se simtă nevoia de a modifica legea actuală. Las la o parte prejudiciul care se aduce tinerilor cu merit de a nu putea să intre în magistratură decît cînd vreun coleg al lor va binevoi să moară. Unde pui apoi lipsa de oameni capabili și conștiincioși ; unde pui frica magistratului de astăzi, potlogar prin natură, de a nu fi dat afară ? Toate acestea sunt considerațiuni cari, dacă aș fi în Cameră, m-ar face să strig din toate puterile mele contra acestei măsuri.

Vezi tu, cum ești prietin cu de-alde nenea Fusea, Alexandru Popescu e *tutti quanti*, afirmă-ți părerea, căci sunt sigur că și o admiți ; caută a convinge și pe Otulescu : strigați împreună și poate cauza noastră va triumfa, dacă nu în Cameră cel puțin în cancelaria Camerii. Iată că te-am plictisit destul cu politica mea. Dar trebuie să mă ierți : am un delir care mă face să simt trebuința de a convinge pe cineva.

Eliza ce face ? Spune-i că o iubesc mult, mult de tot. Cîte ceasuri i-am privit portretu, numai portretu știe. Ea pare mai frumoasă decît cum era înainte. Tu de ce părere ești ? Eu sunt de părere că Jenny are cei mai frumoși ochi din lume după Eliza. Ha, tîlharule, nu-ți place asta ! Da' ce-i fi crezînd, că-i mai frumoasă ? Tot ce pot admite este că e cel mult egală cu Eliza. Dacă-ți place.

Nu mai pot, dragă Duiliu : se-nvîrtește casa ca un scrînciob. Totdeauna al tău,

Zamfirescu

À propos ! Argumentu pe care ni l-ar aduce adversarii, cu necesitatea de a avea jurisprudență constantă, îl combat cu însăși nestatornicia firei omenești. Fii impozant și convingător în argumente. Mustățile la lucru.

21

In 28 noiembrie 1880

De ieri și pînă astăzi am fost, dragă Duiliu, în cel mai surd delir. Se vede că steaua mea bună a făcut să stau la un loc cu un bun doctor care e în același timp excelent camarad. „Nu te teme, eu nu te las să mori", îmi zice el într-o românească schimonosită ; și, în adevăr, dacă voi fi scăpat cu atît, astăzi sunt mult mai bine.

Îți trimet portretele, după cum mi-ai zis în scrisoarea ta. Unul aș fi voit din suflet să-l opresc, dar nu am îndrăznit. Dacă se poate, într-o scrisoare viitoare, strecoară-l și îmi vei îndulci mult amarul zilelor de astăzi.

Zamfirescu

22

Hîrşova, în 5 decembrie 1880

Cocobus dragă,

Îţi scriu din casa unui prieten unde suntem adunaţi toată colonia română. Am jucat cîteva minute cărţi, am pierdut tot ce aveam în buzunar, şi acum, foarte filozofic, privesc restul universului cum rîde, cum strigă, cum soarbe din pahare lungi şi nesfîrşite sorbituri de ceai, luînd viaţa astfel cum trebuie luată, ca o povară care trebuie uşurată prin toate felurile de protestaţii şi de strigăte vesele.

Şi cu toate astea, dragă Duiliu, iată-mă în mijlocul lor, trist, cuprins de o melancolie dulce, care mă face să visez aceea ce nu am : fericirea. Fericirea e departe, sau nu mai e nicăierea pentru mine, sau dacă mai poate fi e lîngă mine.

A fost nedrept cel ce ne-a croit sufletul cu astfel de capriţii, cel ce ne-a modelat inima dintr-un gips atît de moale, atît de impresionabil. Eşti într-un cerc vesel, şi sub aceste impresii, printr-o refracţiune de simţire, devii trist. Ce curioşi suntem ! ce mistere suntem !...

Iată eterna mea întrebare : Ce face ea ?

Urmăreşte, dragă Duiliu, *România liberă* şi mai curînd sau mai tîrziu vei găsi ceva [1] ; nu voi să-ţi spui ce, ca să-ţi las impresia lucrului nou. Trimete-mi şi mie numerile, probabil două.

Sărutări şi mii de îmbrăţişări din partea prietenului tău,

Duiliu Zamfirescu

23

În 15 decembrie '80, Hîrşova

Scumpul meu,

De două zile tac şi nu-ţi răspund, fiindcă mi-e frică să nu zic prea mult sau să nu zic nimic. Hotărîtor lucru,

m-me Ioanid e foarte departe de-a fi aceea ce am crezut-o. Se pare că orcît de bine s-ar lustrui arama cu aur, aliaj nu se face, şi, mai curînd sau mai tîrziu, extracţiunea ordinară reiese. Atîta ajunge.

Cel puţin sunt sigur că Eliza are un prieten cu o inimă mare. Dragă Duiliu, ai o inimă mare. Aceasta nu ţi-o voi spune des, şi poate că-i bine nici tu să n-o ştii ; astăzi însă nu mă pot opri de a-ţi strînge mîna de departe şi de a-ţi spune : ai o adevărată inimă. Caută şi mută pe Eliza de lîngă această bălărie cultivată în seră. Suferinţa care are o cauză vulgară este vulgară însăşi. Şi a plînge pentru m-me Ioanid mi se pare astăzi a se înjosi. Cu ascendentul pe care-l ai asupra nătărăului de bărbat-su o vei păzi de noroiul Călătoridinilor şi a neamurilor lui. La trebuinţă, se poate domnu lua şi de urechi dacă nu va voi să-nţeleagă că fiinţa pe care oamenii au pus-o alături de dînsu e mai sus, e mult mai sus decît nivelul la care pluteşte el. Şi mai, în sfîrşit, contra ta şi a Elizei el nu poate să aibă o opiniune rebelă. Învaţă pe Eliza a rămînea totdeauna aceeaşi, adică totdeauna nobilă, cîştigînd însă voinţa de a-şi exprima clar şi categoric intenţiunile. Cît pentru bietile fete cari rămîn acasă, ar trebui să fim alături noi amîndoi ca să ne tragem un adevărat plan de bătaie contra acestui rău geniu întrupat într-o mamă vitregă. Bietul bătrîn e incapabil de a avea o idee a lui proprie. El e mai mult de plîns decît de blamat. Sărmanul Hamlet ! cît de multă dreptate avea cînd striga ameninţînd cerul : „O Doamne, Doamne, de ce răul există în opera ta !" Acesta este strigătul pămîntului, strigătul planetii noastre virgine către universul bătrîn şi stricat ; acesta este strigătul tuturor sufletelor nevinovate către sufletele dezmoştenite şi perverse : este glasul Elizei, este glasul Jennyei. O... dacă în fiecare om există un Prometeu, el este numai Prometeul rebel, şi cer iertare măriei-sale pentru sentinţa pe care a decretat-o, în Paris-Murcie, dar aceasta este o axiomă, nu o sentinţă.

Acum la alt ordin de idei.

Ai cetit nuvela mea din *România liberă* ? [1] Spune-mi în scrisoarea viitoare cîte lucruri nu ţi-au plăcut şi ce ţi-a plăcut. Sfătuieşte pe Giurescu din parte-mi să se lase de logosuri. E o tristă şi banală alegere aceea a discursului funebru şi

pentru publicitate ea nu poate fi scuzată decît cînd pornește dintr-o adevărată și vie durere și cînd este simplă, simplă ca moartea. A lui nenea Hristache cred că-ntrunește pe cea dentăi și văd că-ntrunește pe cea de-a doua. Am observat însă un singur cuvînt străin de tot, care m-a făcut să presupui că este o improvizație adevărată, netrunchiată, neobservată și nescărmănată de tine. În începutul bucății mele sunt o grămadă de greșele de tipar, ce vei vedea și tu.

După ce ți-am cetit scrisoarea, am stat multă vreme pe gînduri, și cum stam, pe dinaintea mea treceau pîlcuri de cucoare aduși de primăvară în țară, crînguri cu stejarii în aer și cu viorelele pe pămînt, moara de pe Dîmbovița cu spuma roatelor sale, drăgălașa persoană a d-lui Șabechea, Paștele țiganilor de la biserica din deal, Neculache beat, Dan în papuci umblînd prin noroi, Baronu vînînd ciori, tu visînd, eu răzîndu-mă, și toată panorama de la Lămotești cu variatele sale tablouri s-a desfășurat în mintea mea ca pe o hartă. La tine însă, această vie amintire este populată de o figură scumpă, care te-a făcut să resimți cu atît mai mult goliciunea și singurătatea pustiului de ieri. De ce nu am avut și eu această fericire, ca să am astăzi același regret ?

Ton ami toujours,

Duiliu Zamfirescu

Scrie-mi cînd luați congediu de la Cameră ca să-ți adresez scrisorile acasă.

24

Hîrșova, în 26 decembrie 1880

Dragă Kocobus,

Nu mi-ai scris de-o mie de ani. Cartea de vizită cuprinde o scrisoare de-a ta, dar prea puțină. Nu știi tu cîtă nevoie am de a citi rîndurile tale pline de viață ; cîtă plăcere încerc cînd zăresc printre teancurile de pachete pe cari le aduce poșta scrisoarea ta ; cu cîtă adevărată emoțiune rup plicul, și cum nu respir decît la pagina din urmă, cu cel din urmă rînd ? Nu le știi acestea ?

Ieri am fost la un prieten al lui tata, peste Dunăre, și la întoarcere puțin a lipsit să nu mă-nec. Era un vînt, o zăpadă, o furie de apă cum știu bine că tu n-ai văzut încă. Aveam o luntre sigură și trei lopătari, cu cari în alte vremuri m-aș fi dus pe Stix : acuma mi-era frică pe Borcea !

Îți mărturisesc că niciodată n-am făcut cunoștință mai de-aproape cu moartea. Și cu toate astea, cîteodată eram silit să închid ochii de tot din pricina zăpezii, și atunci simțeam lîngă mine o ființă căreia îi era frică mai mult decît mie și pe care trebuia s-o-nvelesc în șuba mea. O... ce frumos ! Cît e de dulce să fii fericit cînd ești aproape de moarte, sau să mori cînd ești aproape de fericire ! Zic aproape, fiindcă nici moartea nici fericirea nu-i complectă. Nu știu dacă ai observat cum, în unele momente supreme, imaginația îți e vie și cugetările toate se personifică cu o repeziciune surprinzătoare. Cînd am dat însă-n Dunăre, am trebuit să las și visuri și imaginație și să pui mîna pe cîrmă ca să treacă la lopeți cîrmaciu. Trebuie să fi fost drolesc cu căciula pînă în umeri îndesată, cu mînuși englizești în mînă și cu cîrma, un fel de lopată scurtă, trăgînd cînd înainte, cînd înapoi, spre [a] ține luntrea în contra valurilor. După ce ploaia și zăpada m-au murat frumos și după ce mi-au înlemnit mînile de frig, m-am retras iarăși în șubă. Alături de mine era un curcan pe care-l aduceam de la țară și care nu-nțelegea deloc ce însemna acel zgomot drăcesc de apă și acea legănare fără sfîrșit. Într-un moment, un val răsfrînt de maluri l-a făcut să-nțeleagă, printr-o dușe foarte demonstrativă, natura zgomotului. Să fi văzut de-acolo protestații pe bietu curcan.

În sfîrșit, am scăpat numai cu o durere de ochi.

Gheorghe ce face ? l-a numit sau nu ?

Peste 15 zile, dragă Cocobus, o să fim împreună, o să privim flacăra aceluiași foc, o s-o văd !

Urmează a ceti *România liberă* și cînd vei mai găsi ceva cu numele meu [1] trimite-mi și mie.

Aş voi să-ţi mai scriu, dar mi-i foame. Răspunde-mi pînă la a doua scrisoare a mea, în care îţi voi face cunoscut data venirii.

Al tău,

Duiliu Zamfirescu

Uit să te-ntreb ce faci cu examenu. Răspunde-mi.

25

Hîrşova, în 2 ianuariu 1881

Cocobus dragă,

S-ar cuveni să fiu supărat pe tine şi să nu-ţi scriu. Fiindcă însă altfel m-am învăţat, altfel voi face.

După ce vei primi scrisoarea mea, tu să nu mai scrii. Îmi fac socoteală astfel : trei sau patru sau poate cinci zile pînă vei primi-o, trei sau patru pînă voi avea eu răspunsul, fac 10 ; pînă la 12 ianuariu sper să fiu în Bucureşti, şi înţelegi că nu aş dori să citească altcineva ce e scris numai pentru mine.

Fiindcă pe zilele astea ai sărbători, întreprinde o campanie prin uliţele capitalei în scop de a face cunoştinţă cu vreo cameră pentru respectabilul tău prieten sau, mai bine, pentru noi amîndoi. Principalul e să fie curată şi să aibă o dormeusă pe care să visăm dinaintea focului. Pentru rest, gustul tău va alege. Pot plăti pînă la 50 fr. dacă o fi frumoasă sau dacă-or fi două, ceea ce mi-ar plăcea mai mult, 60 sau 70 fr. Ai deplină împuternicire. O mică condiţie însă : aceea de a avea toată libertatea unui om în casa lui.

Acum, ca să te pedepsesc pentru tăcere, mă opresc aici. Ba am uitat, nu mă opresc :

Sărutări de mîini doamnei E.D. [1] Spune doamnei că astăzi cerul plînge, căci afară plouă. Mai spune-i că plîng pe lume

multe inimi ca cerul, dar nu tot ca dînsul pot să-şi spuie durerea în picături mari de lacrămi.

Îmbrăţişări pentru tine,

Duiliu Zamfirescu

26

În 3 martie '81, Tîrgovişte

Cocobus dragă,

Îţi scriu cu creionu, fiindcă-ţi scriu din pat, şi-ţi scriu fiindcă simt trebuinţă să-ţi vorbesc. M-am apucat să continuu din bucăţile începute, pe cari le-am găsit prin cartoane, dar n-am putut să adaog două rînduri. Voiam să te văd. Cu ce să-ncep ? Dacă ar fi să ascult glasul inimei, aş începe prin a-ţi vorbi de Eliza. Am plecat fără să-i strîng mîna mai mult decît altă dată ! fără să îndrăznesc a mă uita în ochii ei mai lung decît de obicei ! fără să-i spun o vorbă ! fără să-mi facă o întrebare... La şosè i-am dat o floare de ghiocel ; are s-o păstreze ?

Vezi că fără voie înscriu în capul acestor rînduri numele ei. Am iubit-o şi o iubesc din tot sufletu. Atît pot să spui.

Am ajuns la Tîrgovişte, [1] dragă Cocobus, prăpădit de osteneală şi în seara dintăi am mas la otel. Acum mă găsesc cu domiciliul la cucoana Mariţa Sardareasă, un fel de smochină omenească cu colţi pe frunte, care la fiecare vorbă te drăgosteşte ; maică-n sus, maică-n jos, domnule procuror mamă, la dreapta, băiatu mami la stînga ; în sfîrşit, un putinei de bunătăţi. Important e că alături de camera mea este un ietăcuţ, pe care o să mi-l dea în curînd. Te aşteaptă nen'tu ca pe al doilea suflet al lui. Mi se pare că venind tu, mă apropii de Eliza.

Poziţiile din prejurul Tîrgoviştei sunt în adevăr admirabile. În momentele în care-ţi scriu, trompetele de la Mănăstirea Dealului cîntă ceasurile de culcare, şi accentele lor dulci

și depărtate parcă invită somnul să ne adoarmă. Cîntecul zorilor seamănă cu glasul uitării ; de aceea îți deșteaptă în suflet o tristețe inexprimabilă, un regret dulce, o simțire poetică, care moare cu tăcerea lor. Trebuie să știi că la Mănăstirea Dealului astăzi nu mai sunt decît vreo patru călugări, ultimele rămășițe ale unei generații care a cunoscut pe Cîrlova tînăr ; ceilalți au murit, iar lăcașul cel sfînt azi e cazarmă pentru școala divizionară. Mai jos e Mănăstirea Viforîta, unde se zice că ar fi iubit Cîrlova pe maica Elisabeta, pe iubita lui Lina. Această mănăstire e încă locuită de maici, și încă bine locuită, căci are vreo 80 de călugărițe. Cît oi putea de curînd o să mă duc să le vizitez.

Îți închipuiești tu un amor într-o mănăstire ? Trebuie să fie așa de sfînt și așa de dulce !... A !... tu ți-l închipuiești, fiindcă tu ai iubit într-o mănăstire.

Încolo, lumea, caraghioasă ca toată lumea de provincie. Sunt atîtea partide cîți sunt și indivizi. Cucoanele nu le cunosc încă, fiindcă n-am făcut vizite.

Răspunde-mi și în răspuns trimite-mi îmbrățișările pe care ți le trimet închise în această scrisoare.

Duiliu Zamfirescu

27

În 18 mars '81, Tîrgoviște

Iată, Cocobus neică, că-ți trimite nen'to ție : o procură frumoasă, frumoasă, cu care să iei paralele.

Din 70 franci vei opri 15 pentru tine și-mi vei cumpăra o pereche de mănuși și o sticlă de eau de Lubin.

Mănușile ca ale lui Ot[ul]escu. Restu trimite-mi-l. Dacă ai nevoie, oprește mai mult decît 15 fr. Eu găsesc orcînd aici.

Ex imo corde, [1]

Duiliu Zamfirescu

28

Focșani, în 18 iuliu 1881 [1]

Dragă Cocobus,

Leneș și ticălos precum sunt, aș fi întîrziat și de astăzi a-ți răspunde, dacă nevoia de a-ți destăinui ceva nu m-ar fi silit la aceasta.

O seară înainte de a mă culca, am cetit scrisorile mele pe cari le scrisesem Elizei din Dobrogea, și am adormit sub impresia lor. Peste noapte, visul m-a făcut să trăiesc cu dînsa cîteva ceasuri ; o dată mă aflam într-un palat de construcția gării noastre, și pe cînd urcam o scară lată, măreață, spre a mă sui la dînsa s-o văd, o întîlnesc coborînd treptele cu capul în jos și tăcută. Cum mă vede, mă apucă de mînă, fără a-mi spune nimic, și mă duce pînă jos. Acolo se făcea o mică odaie goală, ale cării uși erau închise pe jumătate. Eu o trag spre mine ușor, încet, și ea întinde brațele ca să m-apuce de gît, rămînînd însă cu figura înapoi ca să n-o pot săruta. Dragă Duiliu ! o fericire mai mare, o durere mai dulce decît acea pe care o simțeam cînd o țineam în brațele mele, cînd mă lipeam de sînul ei ca s-o sărut, o mai mare fericire nu am gustat în viața mea. Și ea atunci își lipi obrazul de mine și o sărutare, și a doua sărutare... dulce ca viața mea, îmi spuse că ea tot mă iubește. După aceea, ce s-a mai întîmplat nu știu, dar a doua zi, deșteptîndu-mă, mi se părea că am o bucurie, o cauză de fericire pe care am uitat-o și numai stînd cîteva minute pe marginea patului mi-am adus aminte de dînsa.

E multă vreme de cînd o simțire atît de platonică nu mi-a încălzit sufletu ; e multă vreme de cînd nu mi-a bătut inima. Dar acum, scriindu-ți, o dulce tremurare îmi dă speranța de a aștepta timpul cînd voi putea să-i spui ei ceea ce-ți spui ție. O... dacă n-aș muri pînă a o mai vedea, sau dacă n-ar muri ea...

Acum trec la alte lucruri.

Lina e la țară pînă marți. Conu Fănică [2] mi-a spus că de mîine într-o săptămînă e liber și poate să venim. În acest moment, profesoara și cu eleva cîntă o sonată divină

și-mi dispun gîndirea tot spre lucruri poetice. Cu toate astea, la realități!

Conu Dumitru [3] mi-a dat un proces, pentru 15 sept. în care Ghica îi pretinde 10.000 fr. despăgubiri. Sper în curînd să am și altele.

Ieri a venit Alexandru [4] legat de o sabie cît a lui Damocles.

Îmi pare grozav de rău că nu pot fi cu tine. Să dea Dumnezeu să cîștig parale, dragă Cocobus, și dacă n-om merge la vară prin străinătate să nu-mi zici d-le advocat.

De cele mai multe ori mă duc la gară și privesc trenurile venind și plecînd și adesea îmi pui gîndu în cîte-un vagon care merge spre București, iar de la București îi ieu trăsura cu chirie ca să-l duc pînă la moșia ei, unde o vede, îi sărută urma pe unde trece și se întoarce înapoi ostenit. Adeseori îl așez și în vagoanele cari vin spre Adjud, ca să vă-ntîlnească și pe d-vs. și să vă zică la revedere.

Duiliu Zamfirescu

Complimente de la ai mei toți.

29

Octombrie 30, 1881, Focșani

Dragă Cocobus,

Aș voi să știu scrie cu mult mai bine decît știu, pentru a-ți spune ce senzațiuni curioase îmi tulbur pacea vieții de provincie; ce stranii mișcări de cugetare și de sînge mă stăpînesc; ce tristeți și ce veselii mă apucă cîteodată! Aseară, Fany Martens, care e la Focșani de cîtăva vreme, cînta cu glasul ei simpatic, o romanță a cărei început e cam acesta:

Cu mai se ridică
Zăpada din munți
Și-apar ghioceii
Cu vesele frunți.

Fany Martens, cîntăreața și curtizana, m-a făcut să plîng, și atunci am întrebat pe conu Fănică, [1] cu care eram în loje: „Ia spune-mi, simți cîteodată în suflet o pornire duioasă, neînțeleasă, care te face să tremuri, să suferi, să plîngi, fără cauză, fără existență sigură, fără cuvînt de a fi și care cu toate astea este, căci plîngi?" — „Da, simt, dar nu pot să-ți spun ce simt." Iată cum a răspuns el.

Am ajuns la Focșani ostenit de un drum lung și monoton. Acasă au început toți să mă discoase, a mă cerceta, a risca pe ici pe colo cîte o observație de întîrziere, toate lucruri care nu erau deloc de natură a mă mulțumi. În sfîrșit, somnul i-a liniștit pe toți. Pentru mine a fost mai nemilos: eu am visat încă mult, și am suferit încă mult de despărțirea noastră. Tu și ea sau ea și tu, iată ce am lăsat în urmă.

O, zi, dragă Duiliu, ce prăpastie nemărginită și neexplicată e inima omenească! Pleci nepăsător și ajungi la București vesel și mai nepăsător; pleci din București trist și ajungi la Focșani și mai trist; ai inima goală și sufletul liniștit, ți se pare că trăiești zadarnic; ți se umple inima, ești adesea fericit, te simți nenorocit, ai vrea să mori. Astfel, vecinic oscilînd între aceste două extreme, ajungi să te încredințezi că poate cei mai fericiți oameni după lume sunt aceia care nu se ridică niciodată cu sufletul la un grad de simțire mai înalt. Și încă fericiți aceia cari au ca mine un prieten, prietenia, calda reverberațiune a razelor focului celui puternic, a amorului. Negreșit, dragă Duiliu, toți au cîntat, toți poate că au simțit, toți au declarat amor precum ar fi declarat război, dar mi se pare că noi am înțeles într-un chip cu totul deosebit acest mare și prea mare sentiment.

În tristețea care m-a coprins întorcîndu-mă acasă, am scris această mică poezie, [2] atins de poetica frumusețe a unui biet trandafir pe care mama mi l-a adus dintr-o glastră. Fii bun și treci pe la *Literatoru* spre a o lăsa să se publice.

Îmi scrii despre *dînsa* că vrea să treacă la Iași să se angajeze pentru nu știu cîte mii de fr[anci] pe lună. Tu ai uitat se vede că la Iași e d. Pruncu [3] prefect și că se poate propunerea să vie din parte-i pe sub decoru teatrului. Se poate ca Pruncu s-o iubească încă, căci, îți mărturisesc,

e o femeie pe care după ce vei cunoaşte-o cu greu o uiţi. Şi în cazul cînd domnu de mai sus ar intra pe uşa cea mare, eu n-aş primi un singur moment să intru pe cea mică. Tu îmi repeţi că m-a iubit 10 zile. Şi eu îţi zic : da, m-a iubit 10 zile. Dar cînd o femeie te iubeşte 10 zile, cînd te iubeşte în adevăr, nu rămîne din această bogăţie de simţire nimic care să se reverse şi asupra zilelor ce urmează ? Orcum, ea îşi va aduce aminte de mine ca de una din acele flori pe care ai pus-o aproape fără să-ţi dai socoteală într-o carte. Cînd mai iei volumul în mînă, floarea o găseşti uscată, dar paginile cari au păstrat-o sunt parfumate.

Tu spune-i aceste lucruri şi ei, spune-i-le şi iubeşte pe cel ce-ţi e totuna prietenul tău de suflet,

Duiliu Zamfirescu

30

Focşani, 17 noiembrie 1881

Dragă Cocobus,

De-o grămadă de vreme nu mai am nimic de la tine. Or că te-ai apucat să-nveţi, or e vreo drăcie la mijloc. Caterina[1] m-a albit de note. Eu îi spui regulat că desigur au fost note pe cari nu le-ai găsit în Bucureşti şi le-ai comandat în străinătate ; lucru care n-o împiedică nici pe ea nici pe mama de a ne face pe amîndoi leneşi împărăteşti. În sfîrşit, urmăreşte şi tu într-o zi şi du-te de le cumpără. Acum, după ce ţi-am scris, cred să fiu liniştit pentru vreo două zile.

Închipuieşte-ţi, dragă Duiliu, că în ziua de Sf. Dumitru, Eliza şi cu Dan au telegrafiat conului Dumitru felicitîndu-l. Această delicateţe sunt sigur că vine de la ea, de la acea sărmană fiinţă, poetică şi sfîntă, de la Eliza mea. Iartă-mă c-o numesc astfel şi nu mă taxa de nedrept către cealaltă căci pentru aceea am o altfel de afecţiune, care, te asigur,

e sinceră şi aceea, dar ceva mai pămîntească. Am petrecut cu ea aici două nopţi pline de frumuseţe, de farmec.

Scrie-mi, scrie-i şi ei : Iaşi, strada Păcurari, 36.

Te îmbrăţişează nen'to,

Duiliu Zamfirescu

31

În 27 noiembrie '81, Focşani

Dragă Cocobus,

Tu eşti trist. Faci în drumul desfrunzit al vieţii o siestă, care în loc de a te mulţumi, prin aceea că-ţi odihneşte spiritu, te osteneşte. Spiritul şi inima omului să vede că e [sic] astfel făcut, încît numai o luptă vecinică, o alternaţie de mulţumire şi de nemulţumire, de fericire şi de dezgust îl mai poate mulţumi, cu condiţiune ca peste toate acestea să împărăţească simţul cel atît de bătrîn şi încă atît de tînăr : iubirea. Nu simţi ceva prin aer tu ? Inima nu-ţi aduce de departe un zgomot surd, ca cele cari preced cutremurele de pămînt, care să fie precursoriul[1] unei zguduiri morale, a unei crize de fericire, de sensibilitate excesivă, de iubire ? Jenny, Aristiţa... care ? Eu simt, prevăd, şi dacă vei avea nevoie de braţul meu, pe la 5 din luna viitoare sunt lîngă tine.

Înainte de 5, Anicuţa[2] vine la mine. Mi se plînge că nu-i scrii. Îmi spune să te rog ceva în privinţa jurnalului ei. Citeşte tu însuţi plîngerea. O aştept cu multă nerăbdare. Avem o odaie mare cu un pat şi o canapea pe care ne jurăm iubirea cea mai dulce. Îmi aduc aminte de rîndu trecut cum, aşteptîndu-mă, adormise. Eu intram încet, încet, şi o sărutam pe ochi ca să nu se deştepte. Două braţe mă luau de gît şi mă lipeau de un sîn cald, iar un glas somnoros cerea : dă-mi o ţigară. Această eternă : dă-mi o ţigară vine în vorbirea cea dulce a iubirii, ca Pilat din Pont în *Crez*. Cînd i-o spui, ea îmi făgăduieşte cu jurăminte că n-o s-o mai zică, ceea ce

n-o împiedică ca peste un ceas să repete iarăşi: dă-mi o ţigară.

Ţi-a scris nen'tu că am trimis Comitetului o piesă într-un act şi-n versuri.[3] Nu mi-ai răspuns dacă ai cercetat ceva.

Scrie-mi dacă Pantazi Ghica[4] e în Bucureşti, precum şi cine se crede să treacă la Justiţie. Cînd ai vreme, cercetează o dată de petiţia prietenului nostru Stavru Ţironis despre care vorbeam.

Cu tutunu merg prost de tot: pe fiecare zi cîte un pachet. Cînd mi-l prinde tata cîteodată, zic cîteodată, căci mi-l prinde rar, mi-l ia jumătate.

Nici eu n-am mai înglindisit nimic de o lună. O lună! Bree... Dar mare-i Dumnezeu!

Spune lui Colega multe de toate.

Te sărută nen'tu,

Duiliu Zamfirescu

32

[1881][1]

Cocobus dragă,

Ieri am primit scrisoarea ta cea prea scurtă şi azi îţi răspund printr-una îndestul de lungă. Mai întîi să isprăvim cu daraverile notelor şi a statelor:

Dacă Sandrovitch convine să le comande pe cele cari nu le are la Viena, dîndu-i arvună o parte din parale, atunci să le comande, după ce-ţi va face socoteală de cît costă totul, ca să ştim cît să-ţi mai trimitem. Dacă nu vrea să le comande decît plătite de mai nainte, atunci e de prisos să-şi mai ia osteneala aceasta, căci le comandăm noi direct la Francfort sau la Viena. În cazul acesta, tu ia pe cele cari le găseşti la dînsu ca: *Etudes* de Chopin, *Impromptu* şi celelalte. În privinţa statelor, n-am primit nimic pînă acum. Este adevărat că de la *Corierul de Dambovitza*[2] luasem 150 fr. pe luna iulie, cînd am demisionat. Ţie ţi-am spus oare despre aceasta, sau am avut aerul de a te trage pe sfoară? Dragă

Cocobus, crede-mă că dacă ştiam că o să ceară prezidentu emiterea mandatului pe numele casierului de-acolo, lăsam pînă veneam eu din nou în Bucureşti. Tu înţelegi că orcum ţi-aş fi cerut parale, dacă aveam nevoie, era să-mi dai; şi deci nu aveam nevoie să-ţi spui o minciună. Această afacere o regulăm la începutul lunei viitoare cînd vine nen'to la Bucureşti.

Anicuţa îmi scrie că poate să vie la-nceputu aceleiaşi luni pentru 24 ore. Eu sper s-o ţiu vreo două, trei zile. Îmi scrie la fiecare două zile şi se pare că mă iubeşte ca şi la-nceput sau, dacă nu mi-ar fi frică să zic prea mult, mai mult chiar decît înainte. Dacă însă aceste lucruri le-o fi punînd mai mult pe hîrtie decît le-o fi avînd în inimă, face rău, căci eu am o adevărată şi sinceră afecţiune pentru dînsa. Sunt momente, dragă Cocobus, în care mă revolt contra mea însumi şi contra acestei afecţiuni, care mi se pare adesea atît de rău pusă, încît nu mă pot stăpîni de a-i scri şi ei, în cuvinte foarte vagi, amărăciunea acestor momente. O femeie care a pasionat atîţia oameni după dînsa, care a zîmbit la atîţia oameni pe cari poate îi ura; o femeie care a scris la atîţia desigur lucrurile pe cari mi le scrie mie astăzi; o femeie care trăieşte singură, departe de mine, în mijlocul atîtor tentaţiuni, e greu să presupui că mai are şi mai poate păstra în suflet o rază originală de credinţă. Şi, cu toate astea, eu cred şi ştiu că nimic nu-i mai adînc şi mai nepătruns decît inima unei femei, şi că e cu putinţă ca prin cutele acestei inimi uzate, să fi rămas ascuns amorul cel din urmă, cea din urmă lumină de tinereţe, asupra căreia toată fiinţa şi tot traiul ei să [se] concentreze pentru vecinicie. Vezi, amorul propriu, acel laş care ne stăpîneşte pe toţi, mă face a crede că ea poate iubi încă. Destul.

Am trimes mai zilele trecute Comitetului teatral piesa mea în versuri,[3] pe care o cunoşti şi tu pe jumătate. Dacă poţi, interesează-te, dragă Cocobus, şi vezi ce se face cu ea.

Răspunde-mi şi trimete-mi îmbrăţişări tot atîtea cîte îţi trimete

Duiliu Zamfirescu

Lui Colega multă sănătate.

33

[1881]

Cocobus,

Cu multă durere iau condeiul, căci toată ziua nu fac decît să scriu.

Această scrisoare e începută de o săptămînă. Astăzi o reiau ca să-ți spui că sunt fericit, că am văzut-o, că m-am uitat lung și lung și nesfîrșit în ochii ei. Ah !... o iubesc, dragă Cocobus, o iubesc ca pe lumina sfîntului soare. Dacă în noaptea aceasta ai fi lîngă mine, ți-aș strînge mîna, te-aș săruta, te-aș bate poate ca să asculți că o iubesc și că e frumoasă, cum n-am văzut-o niciodată. Venim de la Rașca. La Rașca, Colega l-a ținut pe Bovinus de vorbă, și eu am putut să aiurez din stele și din lună, din inimă și din suflet. Și... cu toate astea, n-am vorbit nimic despre noi, am vorbit de tine. Pezevenghiu de autor romanțier, proprietarul moșiei lui Dan, a fost acolo !! Cînd am auzit despre aceasta, m-am uitat în ochii Elizei lung, ca să văd ce vrea să-mi spuie. „De ce vă uitați așa lung la mine ?“ „M-me, i-am răspuns, e o persoană care nu s-ar bucura tocmai mult despre această știre.“ „Nu vă-nțeleg.“ Și cum mă uitam încă adînc la dînsa, ca prinsă de o remușcare îmi zise : „Ba vă-nțeleg, vă-nțeleg, dar nu-i nimic. Casa proprietății e foarte departe de a noastră...“— Și după ce am ieșit de la grădină, am mers cîtetrei, Ea, Dan și eu, și am băut bere, cîte trei sticle de om.

Iartă-mă să fiu egoist, să-ți spun cît era de frumoasă cînd vorbea supărată de m-me Ioanid, cînd rîdea, cînd zîmbea, se uita la mine. A !... sunt un om egoist, dar sunt un fericit. Nu-mi cere nici stil, nici scris, nimic. Citește în fundul inimei mele și vezi cît m-a înălțat această seară. Dragă Cocobus, mi se pare că mă iubește, mă iubește. Chiar pe secul de bărbatu-su îl am acum la epolipse. E urît a dracului, dar e băiat gentil, căci pare a nu se supăra. Mîine ne vedem dimineața la șosè, unde, spre nenorocirea prietenului tău, vine și m-me Mihăilescu. *À propos* de dînsa. Mi-a propus să mă prezinte la m-selle Keun, cea cu tatăl chior... Dar să-i ia dracu pe toți ! Eu îmi simt inima plină cu prisos de mult adorata mea Eliza ; Eliza ! sufletul meu, viața

mea, ajung un om vulgar vorbind despre tine și spunînd cît îmi ești de dragă, dar îmi ești dragă, crede-mă...

Iată trei zile de cînd nu-ți scriu. Nenea Hristache e foarte neliniștit. Stai ca un porc ce ești de două săptămîni acolo și nu te-ai îndurat să-i scrii cinci rînduri. Aseară m-a făcut de m-am jurat de o mie de ori că ți-am trimis scrisoarea ce-ți scriu și că aștept în curînd răspuns.

Altele. Ieri dimineață am fost la șosè. Am văzut-o. O iubesc. Vreo trei ceasuri, cît am stat acolo, n-am făcut decît s-o apăr cu pălăria de țînțari, eu pe de-o parte, bărbatu-său pe de alta. Era și Mihăileasca. M-a prezentat d-rei Keun. M-a primit foarte rece. Chioru însă părea încîntat. D-na de mai sus avea aeru să fie geloasă de gentila d-ră Keun, și făcea niște farafastîcuri de-ți venea greață. Am trecut o dată cu dînsa pe dinaintea Elizei și, fiindcă ea nu bănuia nimic, continua de a se furlandisi ca de ordinar. Trebuie să știi, dragă Cocobus, că s-a uitat Eliza la dînsa cu o privire cum n-am văzut în viața mea, atît era de adîncă și de cercetătoare. Dar la teatru, cu o seară mai nainte ! Se juca o piesă în care o fată iubea pe unu și o da părinții de pe altu. Dobitocus era plouatus. Eu, într-un moment atît de critic, nu puteam face decît ceea ce am făcut : să taxez piesa de stupidă și pe actori de idioți (aici era și nițel adevăr). Lucrul acesta m-a înaintat groaznic în stima lui, dar asupra Elizei a produs o impresie penibilă. Se pare însă că a înțeles și ea cînd l-a văzut pe el cît era de vesel. Efectul a fost că a adus-o a doua zi la șosè, și eu am putut, la despărțire, să-i sărut mîna, mîna ei !

Altele. Bietul Colega a înnebunit de toată isprava. Tot așteaptă niște parale, care nu mai sosesc, ca să plece după dînsa la Cîmpulung. Așteptînd, se ține dupe Anicuța. A adus pe Bonifaciu să-i facă confidențe. [...] [1]

Am dat ordin să ți se trimită *România liberă* regulat. Primitu-o-ai ?

Tu ce faci ? Ai să-mi scrii pe 15 foi, sau altfel ești păpădit. Ai ce-mi scrie. Spune-mi dacă sunt femei frumoase pe-acolo, și dacă se prinde curtea.

Partea sufletului, în tot ce-mi vei scrie, să fie mare, căci vorbind tu mi se pare că vorbesc eu. Pe fete nu le-a adus niciodată la moșie, de frică să nu le oprească m-me Ioanid. Mai zilele trecute, a făcut alte noi mizerii Elizei. Nu știu

cum se face, dar am ajuns iar la ea. Aş voi să nu-i spui numele pe aceeaşi foaie de hîrtie cu cei de sus, dar... Scrie-mi mult. Te sărută nen'tu. Eliza era să-ţi scrie şi ea dar n-aveam cum să-i arăt scrisoarea.

Duiliu

34

[1881]

Dragă Cocobus,

Împreună cu nenea Fănică îţi scriu cu rugămintea de a ne trimete pentru paralele astea note.[1] Bucăţile vor fi cele subliniate din alăturatul catalog. Vei observa că pentru exerciţiile lui Chopin există o ediţie mică, format *in octavo*, ca cele pe cari le-am luat noi fetelor acum doi ani, cu mult mai ieftine decît *in folio*. Poate că această ediţie să existe şi pentru celelalte bucăţi. Cu ghetele tale cele noi du-te întăi la Sandrovitch, * cu acesta te tocmeşti pînă la o para, şi dacă nu găseşti toate bucăţile la dînsu, tot cu ghetele tale englizeşti, te duci la Ghebauer. După ce-ţi isprăveşti cumpărătoarea du-i c... la Dacia şi i-l asigură.

Conu Fănică zice c-am făcut ca povestea ţiganului care a dat o măslină unui român şi după aia i-a pus burdufu la partea pe care vrei s-o asiguri lui G-bauer ca să curgă untdelemn. Îţi cerem cam multe bucăţi pentru 35 fr., dar tu vei trimite cîte vei putea avea pentru suma aceasta. Bagă de seamă că bucăţile pentru piano solo sunt lăsate la alegerea ta.

O să-ţi trimeată nen'to ţie în curînd o altă scrisoare.

Sărutări de mîni pe la cei de-acasă. Te îmbrăţişează,

Duiliu Zamfirescu

---

* Aici trebuie punct şi virgulă (n. D. Z.).

35

În 15 martie [1882]

E atîta vreme de cînd nu ţi-am mai scris nimic. De ce, nici eu nu ştiu. Cu toate astea, dacă nu ţi-am scris, m-am gîndit îndestul la voi. Zic la voi, fiindcă tu însumezi în tine, pe tine şi pe ea... Mi se pare că scriindu-ţi ţie îi scriu şi ei ; că trimeţînd scrisoarea la Bucureşti închid într-însa gîndirea şi inima mea, pe cari te las stăpîn să le împarţi cui vei voi. De cînd mi-ai scris că Eliza e bolnavă, mi se pare că nu mai am nici un scop în această deşartă lume. Mă gîndesc adesea dacă s-ar întîmpla să moară ea ce-o să fac cu mine. Tu nu poţi să-nţelegi, dragă Duiliu, cum măreşte depărtarea şi nenorocirea acea dumnezeiască scînteie a iubirei ce fiecare muritor o are într-însul. Se pare că singură Caterina[1] a înţeles cauza lungelor mele tristeţi, căci mă întreabă cîteodată cu un interes plin de delicateţe dacă m-me Dan e tot bolnavă sau merge spre bine, lucru care mă cam ambarasează, căci neştiind nici eu ce să-i răspund, mă mulţumesc a da din cap. Aceste întrebări poate că le face şi numai pentru frumoasa amintire ce o păstrează de la dînsa, căci, vezi tu, e cu neputinţă să o atingă cineva pe această cerească femeie fără să nu-i păstreze îndată imaginea în inimă. O iubesc ca un pierdut. Mă duc. Te îmbrăţişez de mii de ori.

Duiliu Zamfirescu

36

În 9 mai, noaptea [1882]
Focşani

Koco dragă,

Nen'to stă de un ceas în pat, alergînd cu mintea după cine ştie ce rimă, şi-atît am alergat încît m-am pomenit la

București. Iată-mă dar venit la tine. Ce mai faci ? Mă tot țineam să te-ntreb cum stai cu examenu. Sesiunea de aprilie a trecut și mi se pare că tot nu te-ai prezentat. [...] [1] Ce ai mai făcut cu înaintarea la Cameră ? Bagă de seamă că mi se pare că o să te înaintez, eu cînd oi veni în Adunare. O... fii pe pace ! nu va fi tocmai departe, departe. Caută de te fă secretar, ca eu să stărui să te fac în locu domnului care vine în cupeu și are mustățile așezate după nas imediat în linie coborîtoare. Ei, ce vrei ! Trebuie să mai rîd de tine nițel, că prea te lași lenii de tot, de tot. Slava lui Dumnezeu, leneș sunt și eu ; dar tu ești din cale afară. [...] [2]

Mă-ntrebi dacă Georges e aici. Da. Azi chiar a fost Lina la gară și l-a văzut. E bine.

Aș vrea să-ți vorbesc acum de sărmanul meu suflet, dar îmi rezerv această tristă plăcere pentru sfîrșit. Să vorbim acum de tine și de draga ta Jenny.

Speri, speri să fim vreodată strînși sub același acoperămînt, cel puțin trei dacă nu patru, adică ea, tu și eu ? Asigură-mă, căci acest vis, dacă se va împlini, va fi pe jumătate împlinirea proprielor mele vise... O... dragă Duiliu. dacă ai ști cu cîtă căldură mă rog ca cel puțin acest frumos proiect să scape din înecul proiectelor noastre... Să știu că în București aș putea să trag la casa ta ca la casa mea ; să știu că Jenny mi-ar ieși înainte cu un mucos de înger în brațe, care ar sămăna cu tine cînd îți rădeam sprincenele și mustățile ; să știu că aș putea să vorbesc de Eliza la două ființe, care, deși ar fi pline una de imaginea celeilalte, totuși mi-ar da și mie un colț din inima lor ca să așez în el icoana acestei adorate Elize ; să știu toate aceste, eu, care mă consideram cel mai nenorocit om, mi s-ar părea că aș putea fi încă fericit.

Sărmana Eliza ! Cînd mă gîndesc cîteodată ce-a trebuit să sufere acel frumos corp, care ascundea un atît de frumos suflet, spre a ajunge în starea în care l-a adus boala, îmi vine să plîng de dezgust pentru sănătatea mea și de ură în contra acestei viețe goală și searbădă ce mă muncește. Ei... dar cine știe ?... Tot ceea ce-mi e cunoscut e că, dacă această ființă se va duce din rîndul celor vii și eu voi rămînea, voi fi un viu mort.

Oh, Elizo ! scumpul meu suflet ! dacă niciodată în viață nu mi-a fost dat să-ți sărut vîrful buclelor și să-ți spui cîtă

adorare îți păstrez în altarul credințelor mele, de ce nu-mi este dat să te știu cel puțin trăind, să te visez de departe, să te pot vedea din cînd în cînd și astfel să-mi privesc zilele scurgîndu-se cu ușurință pe prundul obscurei mele destinate !... Ce-mi pasă dacă voi ajunge ceva, sau voi rămînea nimicul care sunt ; ce-mi pasă dacă voi fi taxat de nebun sau de rău ; ce-mi pasă dacă noaptea va urma zilei și ziua viitoare nopții ; cînd facla unui ocnaș se stinge, osînditul rămîne în întunericul pămîntului și moare îmbrățișîndu-și bulgărele de sare pe care-l sapă. Tot astfel eu, în urma luminei ce se stinge, voi cădea alături de viața mea, pe care o privesc ca pe o stană de sare ce sunt silit s-o sap. Dacă ar voi Eliza să mă vadă înainte de a... Mi-e frică să scriu cuvîntu.

Poate că, dragă Duiliu, îmi exagerez răul, și ea poate să se facă bine ! Iartă-mă pentru prea lungile mele divagațiuni, dar spune-mi cui aș putea să-mi deschid această prea plină inimă ce mă apasă dacă nu ție ? Răspunde-mi și asigură-mă, căci e grozav, dragă Duiliu, să știi că moare o femeie pe care ai iubit-o ca un nebun, fără să-i fi putut spune o singură dată că ai iubit-o, sau fără s-o vezi.

Al tău ca întotdeauna,

Duiliu Zamfirescu

Dă lui Kolega o strîngere de mînă și spune-mi de ai fost sau ai văzut vreodată pe Anicuța.

37

Focșani, 18 decembre '84

Cocobus,

Sai că mă ia la oaste ! !

Nu știu dacă pe tine te-a chemat la exercițiul de dumineca. Eu am primit pînă acum două avizuri, și poate că mă

și-nfașcă, dacă domnu căpitan nu ar avea nițică temere de eventual viitorul deputat și de-a pururea candidat la asemenea treburi. [1]

Drept aceasta, ca să nu mai fiu supărat, fii bun și fă o cheltuială de un franc, pentru timbru, cu care du-te la doctorul Ștefănescu și roagă-l din partea mea și a ta să scrie pe dînsu că medicamentele cari le iau mă-mpiedică de a sta la cîmp, în noroi și ploaie, pentru fericirea patriei. De-ți stă prin putință, caută de-ți legalizează certificatul și trimite-mi-l.

Mai alaltăieri mă apucase patima trecutului, și era să-ți scriu o lungă și sentimentală plus filozofică scrisoare. A trecut... ca toate-n lume...

Cum mai stai cu ambele dureri ale sufletului ?... și ale trupului ?...

La mine se ține gînjiu.

Scrie-mi. Complimente de la ai mei la ai tăi și urări de Crăciun.

Al tău,

Duiliu Zamfirescu

Dacă te-o mîna condeiul, după cum sper, pune pe scrisoare *personală.*

38

Roma, 23 octombrie 1890

Dragă Duiliu,

Te-ai făcut un mare ticălos despre partea scrisului. Iată mai bine de 2 ani și jumătate de cînd sunt în Italia și n-am primit un rînd de la tine. Și cîte întîmplări s-au urmat de atunci !

E drept că nici eu nu te-am afanisit cu scrisorile, dar, orcum, te-am înștiințat, ba chiar te-am ținut în curent cu evenimente însemnate din viața mea.

Dar, în fine, ce să-ți mai fac proces degeaba... Eu îți scriu fiindcă simt o absolută trebuință de a sta cu tine de vorbă, or de cîte ori un lucru nou turbură curgerea vieței, sau oricînd se redeșteaptă din trecut amintirile. E probabil că tu simți mai puțin această nevoie, sau că, fiind în țară, ești într-o continuitate de impresii cari slăbește pe nesimțite și tot mai mult pe cele trecute.

Deci să lăsăm recriminările.

Eu am un copil. O fetiță. Sunt la Roma de 6 zile, așteptînd pe ministru să se-ntoarcă din congediu, și ard de nerăbdare de a mă întoarce lîngă ea. Noi am petrecut vara la țară, în munții Umbriei, lîngă orășelul Orvieto, unde suntem din iunie, la Villa Napoleoni. Aci a născut nevastă-mea pe Giginella mea. Nu știi, dragă Cocobus, ce simțire puternică și absolut nouă e dragostea de copilul tău. Nimic din egoismul amorului ! Eu acum mă găsesc că am un scop în lume. Momentele de descuragiare se răresc din ce în ce mai mult. Enorma cantitate a prejudecăților lumești se reduce la minimum de expresie.

Fetița se cheamă Henriette-Eléonore-Elise-Felicità. Acestea sunt numele înscrise în certificatul de naștere. Dar apoi, cîte altele nu-i dau eu !

Nevastă-mea e bine. Socru-meu e un om minunat.

30 oct.

A trebuit să mă duc din nou la țară. Acum, reîntors, mă grăbesc a-ți trimite scrisoarea și un portret, rău făcut, la Nizza.

Respectuoase salutări pe-acasă.

Cu frățească dragoste,

Duiliu Zamfirescu

O prietenească strîngere de mînă lui Neculachi Economu. Dacă în iarna asta nu vă însurați nici unu sunteți niște gloabe.

39

Roma, 4 aprilie [1892] [1]

Dragă Cocobus,

Te anunţ cu vie plăcere că am un băiat. Junele s-a născut în ziua de 6/18 martiu iar ieri l-am botezat, cu popa rus, dîndu-i numele Alexandru (Antonio-Lascar-Cesare). După cum îţi poţi închipui, sunt foarte mulţumit, fiindcă sper că o să iasă un crai făr' de pereche şi dacă s-o putea şi cevaşilea autor. [2]

Văd că a trecut şi iarna asta şi tot holtei ai rămas. Încep să cred că ţii casă la mahala, or te-ai făcut un pesimistru şi jumătate. Dar iar mă-ntorc şi zic: tu eşti om înţelept, şi dacă nu te însori încă, trebuie să ai cuvintele tale. Însă, crede-mă şi pe mine, un copil e mare lucru la casa omului.

Mi-a părut foarte rău că a trebuit să plec fără să te văd. Sper însă că împrejurările vor face astfel încît să ne revedem în curînd.

Sărutări de mîni acasă şi cu frăţească dragoste, al tău,

Duiliu Z.

Către Nicolae Iorga

1

Roma, 10/22 octomvrie 1896

Domnule profesor,

Primind ieri carta d-voastră din Viena, m-am grăbit a expune Ministrului dorinţa ce-mi exprimaţi, şi, părîndu-mi-se chestiunea interesantă, am fost împreună cu d-l Al. Em. Lahovary, [1] să vizităm Spitalul San Spirito.

Vă răspund numaidecît, spre a vă da timpul de a vă gîndi şi a decide asupra îndoielii ce s-a născut în spiritul nostru cu privire la importanţa şi autenticitatea subiectului din frescă.

În adevăr, la stînga altarului, într-o sală imensă, la o înălţime de 15—20 metri se urmează o serie de picturi pe zid, purtînd fiecare, în litere mari, legenda sa. Unele sunt bine conservate, altele înnegrite de fum şi de tăria doctoriilor (deoarece sala a servit întotdeauna de spital), astfel încît nu se poate desluşi subiectul. Cred însă că referitoare la noi nu e decît fresca despre care legenda grăieşte astfel:

Bosniae et Valachiae Rex
Licet senio confectus
Apostolorum limina visit
et Sixtum IV.
Pedum osculo
Submisse veneratur. [2]

Nedumerirea noastră este următoarea:

Albescola de la Rovere, ales papă sub numele de Sixt IV, s-a urcat pe tron la 1471 şi a murit la 1484; Ştefan cel Mare a domnit de la 1458—1504 [3] (dacă datele mele sunt exacte).

Știți d-voastră că Ștefan a venit la Roma, după cum ar reieși din inscripția de mai sus ? și, dacă a venit, de ce *senio confectus*, cînd domnul român a mai domnit încă 20 de ani după ce a sărutat piciorul papei ? Apoi de cine sunt zugrăvite frescurile ? De Palladio [4] nu, fiindcă acesta era arhitect, născut la 1508 și mort la 1580, prin urmare n-a putut cunoaște nici pe papă, nici pe Ștefan, ca să-i facă portretul. Se pare că de Palladio e desinat proiectul altarului capelei, iar spitalul a fost ridicat de Inocențiu III, mărit de Iueme IV, căzut în ruină și reedificat de Sixt IV-a la 1471 prin arhitectul Meo del Caprino, care construi sălile frescurilor. Zic, se pare, fiindcă Vasari, [5] vorbind în volumul al XIII-lea al operei sale *Le vite de più eccellenti pittori, scultori e architetti*, pag. 105, despre lucrările lui Andrea Palladio, nu menționează capela de la San Spirito.

Despre Meo, Vasari de-abia-l numește. Pe de altă parte, Gregorovius [6] istorisește că după moartea lui Mohamed al III-lea (1481), pe cînd fiii săi Bayazet și Djem se luptau pentru tron, papa Sixt IV, solicitat să urmeze lupta împotriva turcilor, refuză, preferînd să facă o pensiune de 8 mii de ducați lui Andrea, ultimul dintre Paleologi, *după cum, nu voi să pună stăpînire pe Bosnia, a cărei nefericită principesă a lăsat țara prin testament Sfîntului Scaun* (această principesă, fugită la Roma în 1466, muri aici în 1478, pensionară a papei). Tot în acest an, veni din nou la Roma și regina Carlotta di Cipro, care la [14]87 muri.

Aceasta este singura mențiune pe care o găsesc în Gregorovius cu privire la Bosnia din inscripții.

Să fie o regretabilă confuzie între Rex și Regina ?

Știți d-voastră, că în titulatura domnilor noștri (mai cu seamă ai Moldovei) intra și Bosnia ?

Nu poate să fie vorba despre un domn al Valahiei, și care ?

Vă rog, despre toate acestea să-mi răspundeți, chestiunea fiind interesantă din toate punctele de vedere. S-ar putea face cercetări în arhiva spitalului.

În așteptarea răspunsului d-voastră, vă rog să primiți, domnule profesor, încredințarea prea distinsei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfirescu

2

Roma, 2/14 sept. 1897

Domnule profesor,

Spre răspuns la scrisoarea d-voastră din 27 aug./8 sept. '97, am onoarea a vă informa că arhiva Vaticanului rămîne închisă pînă în primele zile ale lui noiembrie, iar Biblioteca pînă la 1 octombrie.

Aici alăturat vă înapoiez cererea adresată Prefectului Arhivelor, cu însemnările puse pe dînsa de un amic, cunoscător al regulelor, din care rezultă că această cerere trebuie adresată de-a dreptul papei și consemnată d-lui subarhivist, și că trebuie însoțită de un certificat al Legațiunei, prin care să se constate că petiționarul este persoană sigură ; aceasta, pare-se, din cauza unor indelicatețe ce s-au comis cu documente de valoare.

Astfel stînd lucrurile, îmi pare că ar fi bine să mai așteptăm cu transmiterea cererei.

Dacă sunteți hotărît să veniți în Roma, [1] îmi voi face o deosebită plăcere de a vă cunoaște personal și de a mă pune cu totul la dispoziția d-voastră.

Primiți, vă rog, domnule profesor, încredințarea distinsei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfirescu

3

Roma, 7/19 sept. '97, Via Goito,
Villino de Renzis

Domnule profesor,

Sunt de părere să nu facem nici un demers pentru obținerea autorizațiunii de a fi admis în arhivă înainte ca d-voastră să aveți congediul în mînă. Vă promit că într-o zi sau două, la venirea d-voastră în Roma, vă voi obținea per-

misiunea necesară, mai cu samă pentru Bibliotecă, unde admisiunile sunt ușoare.

Orcînd veți veni la Roma, veți fi bine venit și bine primit.

Am onoarea a vă reînnoi, d-le profesor, încredințarea prea deosebitei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfirescu

4

Roma, 8/20 octombrie 1897

Domnule profesor,

Nu am de adăugat nimic la cele ce am avut onoarea a vă scrie rîndul trecut, cu privire la permisiunea de a vizita arhiva și biblioteca Vaticanului.

Abatele Duchesne e cu adevărat director al școalei franceze din Roma. Dacă v-a fost profesor și credeți că intervențiunea sa vă poate fi folositoare, Legațiunea nu are nimic de obiectat.

Primiți, vă rog, domnule profesor, încredințarea distinsei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfirescu

5

București, 21 mai 1911

Stimate domnule Iorga,

Am primit și cetit lucrarea ce mi-ați trimis, *Breve storia dei Rumeni.* [1] Deși nu împărtășesc toate părerile dv. din capitolul I (fiind, acestea, *păreri*, iar nu dovezi), totuși, găsesc cartea foarte interesantă *în întregime*, din punctul de vedere al relațiunilor noastre cu Italia, și venită la vreme. Subscriu cu amîndouă mîinile concluziunile conținute în paragraful 21 din cap. VII. Mențin părerea că cel mai bun mijloc de a face cartea cunoscută în Italia este acela al trimiterii ei la toate bibliotecile și institutele ei culturale, unde se citește foarte mult.

Dacă vă pot da lămuriri în privința asta, sunt la dispoziția dv.

Al d-voastră coleg,

Duiliu Zamfirescu

6

Odobești, 21 noiembrie 1911

Stimate coleg,

Academia face o glumă nesărată cînd îmi mulțumește mie de dania unui document la care nici n-am visat. Cine mă cunoaște știe bine că nu umblu după astfel de reclamă. [1]

Dacă m-am amestecat în afacerea documentului prezentat de d-ta, [2] am făcut-o îndemnat de un simțimînt cam naiv, de milă, *et j'ai fait de l'histoire, en voulant faire de la charité.*

Tot meritul este al d-tale, și, prin urmare, îți trec mulțumirile ce pe nedrept mi le aduce Academia mie.

Al d-tale devotat coleg,

Duiliu Zamfirescu

Către dr. C. Istrati[1]

1

27 iuniu 1887

Iubite doctore,

Să te păzească Dumnezeu să intri pe mîna prietenilor ! Sunt mai ai dracului decît chiar gazetarii !...

Iaca eu, bunăoară, te plictisesc mereu.

După cum mi-ai poruncit, m-am interesat de notele fetiței Eustațiu și am căpătat asigurarea că a ieșit bine la toți ; prin urmare, astăzi, cînd vă veți aduna, am buna nădăjde că-i vei da nota trecătoare, nu doar spre a urma în drumul scripturei, „de unde dai Domnul îți dă", ci spre a te păzi de cîini turbați (făcînd această milostenie) ca cei de la *Lupta*. Adică, la drept vorbind, prost articol ! Îți spui drept că mie mi-e scîrbă să mai citesc zoile duhului — acestor domni, socialiști, vă rog ![2] Să nu iei această indignație de ocazie ca o *captatio benevolentiae*. Eu insist pentru fată ca să fac bine unui om cumsecade, care adesea m-a îndatorat. Altfel...

Mîine viu să te calc ca să-mi comunici rezultatul. Îți voi fi foarte îndatorat.

Al d-tale devotat,

Duiliu Zamfirescu

2

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
SECRETARUL GENERAL
[imprimat]

București, 16/29 noiembrie 1906

Iubite domnule doctor,

Domnul Silvestre Tomsa a fost decorat, prin decret regal no. 186 din 19 ianuarie 1906, cu ordinul Coroana României în gradul de Comandor, care i s-a remis la Viena la 12 martie 1906 (chitanța la dosar).

Binevoiți, vă rog, iubite d-le doctor, a primi încredințarea prea înaltei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfirescu

3

STRADA NEGUSTORI, 16
[imprimat]

București, 26 febr. 1907

Domnule doctor,

Zilele acestea mi s-au remis însemnele de Mare Ofițer al Coroanei, ce mi-au fost conferite asupra propunerii d-voastre.[1]

Primesc acest semn distinctiv cu recunoștință și sunt fericit că vine de la d-vstră, care, în timpurile noastre, sunteți o figură curată și sănătoasă, a cărei imagină va trece dincolo de ziua de azi.

Binevoiți, vă rog, domnule doctor, a primi încredințarea înaltei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfiresco

4

MINISTÈRE DES AFFAIRES ETRANGERES
SECRÉTAIRE GÉNÉRAL
[imprimat]

Buc., 1 mai 1908

Iubite domnule doctor,

Am onoarea a vă prezenta pe d-l Ştefan N. Popescu, şef de birou în Ministerul Afacerilor Străine. D-sa are nevoie de protecţiunea d-voastre pentru a fi primit în Spitalul Brâncovenesc, unde urmează să fie supus la o operaţie.

Dacă lucrul e posibil, vă rog să ajutaţi pe d-l Popescu.

Binevoiţi, vă rog, iubite d-le doctor, a primi încredinţarea înaltei mele consideraţiuni.

Duiliu Zamfirescu

5

COMISSION EUROPÉENE DU DANUBE
[imprimat]

1/14 ianuarie 1910

Iubite domnule doctor,

Să-mi dai voie să-mi amintesc că d-ta ai fost primul membru al Academiei care mi-ai anunţat la telefon alegerea mea.[1] Această dovadă de simpatie, unită cu propria mea pornire pentru caracterul şi ştiinţa d-tale, mă fac să-ţi urez de Anul Nou toată fericirea dorită, ani mulţi, ca să-ţi vezi fiul devenit un bărbat demn de părintele său.

Să trăieşti la mulţi ani,

Duiliu Zamfiresco

6

Galaţi, 29 martie/11 aprilie 1914

Iubite doctore,

Am cetit în ziare ştirea privitoare la creaţiunea unei Bănci franco-române, în capul căreia figurează numele d-tale. Îmi închipuiesc că trebuie să fie opera d-lui Protopopescu.

Ţin să te înştiinţez că la înfăptuirea acestei idei lucrez şi eu de mai mulţi ani. Ar fi prea lung să-ţi istorisesc prin cîte faze a trecut această afacere; e destul să-ţi spun că astăzi unul dintre cei mai buni amici ai mei, care se găseşte în fruntea a o mulţime de instituţiuni financiare franceze şi dispune de o avere personală considerabilă, ar fi dispus să intre într-o afacere românească. El mi-a scris chiar zilele trecute, înştiinţîndu-mă că pleacă într-o călătorie de 4 săptămîni, iar la întoarcere vom relua firul corespondenţei. Eu aveam de gînd să merg la Paris, pe la finele lui mai (stil vechi), în acest scop.

Marţi mă reîntorc în Bucureşti, cînd voi veni la d-ta să vorbim. Chestiunea mi se pare foarte interesantă, şi, dacă este bine închegată, vă pot fi de mare folos relaţiunile mele.

Inutil să-mi răspunzi, deoarece diseară plec la ţară, iar marţi dimineaţa sunt în capitală.

Al d-tale cu afecţiune şi devotament,

Duiliu Zamfiresco

Către Ion Kalinderu [1]

1

Roma, Via Condotti, 61,
8/20 aprilie 1898

Onorabile domnule Kalinderu,

Cu ocaziunea alegerei mele ca membru corespondent al Academiei, [2] dați-mi voie să-mi amintesc convorbirea ce am avut-o acum un an sub umbra palmierilor de la Abbazia: sunt încredințat că mi-ați acordat puternicul d-vstre sprijin, de aceea vă rog să-mi permiteți a vă exprima toată recunoștința mea și a vă asigura că voi căuta să fiu demn de încrederea Academiei.

Binevoiți, vă rog, onorabile domnule Kalinderu, a primi încredințarea prea înaltei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfiresco

2

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 14/27 aprilie 1904

Scumpe domnule Kalinderu,

V-am trimis opera lui Ferrero, [1] nu ca să găsiți detalii relative la îmbrăcămintea și obiceiurile romanilor, ci pentru vederile originale ale autorului cu privire la întreaga viață a acelei epoce care, din legendară și clasică, devine istorică și umană, micșorînd pe unii, reabilitînd pe alții, și punînd peste tot un suflu de viață reală ce farmecă.

Întrucît privește lucrarea d-voastră în sine, cunoașteți desigur opera lui Guhl și Koner, *Viața grecilor și a romanilor* [2] (cu 864 de inciziuni), *Dicționarul de antichități grece și romane* de Rich, [3] precum și *Dicționarul de antichități*, idem, idem, de Daremberg [4] și Saglio. [5] Eu am pe cea dintăi tradusă în italienește și din cea de a treia am o bună parte din broșurile tipărite pînă acum din 1877. Le țiu la dispoziția d-voastre, dacă din întîmplare nu le aveți.

Am primit cele 4 volume românești, pentru cari vă mulțumesc foarte mult. N-am putut să le citesc pe toate, dar iar bine că se lucrează și se tipărește !...

Am frunzărit prin volumul lui Nenițescu [6] asupra Dunării și sunt de acord cu d-voastră că, deși e o lucrare de compilațiune, totuși e folositoare și se cuvine să fie răsplătită.

Chestiunea Academiei față de literatura românească modernă e foarte importantă și foarte umilitoare, și ar putea forma obiectul unui studiu care s-ar chema *scandalul timpului*. Cînd te gîndești că cei mai mari scriitori ai neamului nostru, Eminescu, Creangă și Caragiale [7] nu au fost și nu sunt membri în Academie ; cînd mie mi se neagă un premiu [8] ; cînd se face politică de sectari din fiecare numire, din fiecare sprijin ; cînd totul este organizat pentru susținerea și încurajarea mediocrităților — te întrebi dacă n-ar fi drept să se revizuiască întreaga alcătuire a acestei instituțiuni, care, desigur, nu mai răspunde astăzi pioaselor gînduri ale donatorilor, acelora ce și-au lăsat averile pentru crearea unui institut de onoare, de litere și științe, iar nu pentru crearea unei arhive moarte și a unui azil de invalizi intelectuali.

Cînd am văzut că ați fost ales președinte al Academiei, negreșit m-am bucurat, căci, cu d-vstră, cel puțin politica și sectarismul vor dispărea, și un sens de dreptate, de estetică și de pudoare va lua locul bunului-plac.

A fost o vreme cînd eu disprețuiam asemenea lucruri. Azi însă nu le mai disprețuiesc. Vreau să intru în Academie, pentru că cred că este dreptul meu și pentru că sper, cu timpul, să întoarcem această instituțiune la adevărata ei menire, chiar dacă va trebui să așteptăm ca Domnul Sfînt să

cheme în sînul său pe acei ce n-ar fi trebuit să iasă niciodată de acolo.

Dar să lăsăm aceste triste lucruri.

Zilele astea, Președintele Rep[ublicii] Franceze e în Roma. De mult n-am fost de față la o demonstrațiune publică atît de sinceră. Este evident că amîndouă popoarele se întorc la legăturile lor de prietenie de înainte de 1870, ceea ce nu poate decît să bucure pe toți amicii păcei — căci apropierea dintre Francia și Italia nu însemnează ieșirea acesteia din urmă din Tripla Alianță, după cum acordul dintre Anglia și Francia nu însemnează ieșirea Franciei din Dubla Alianță.

Binevoiți a primi, scumpe domnule Kalinderu, încredințarea prea înaltei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfirescu

3

Roma, 10/23 sept. 1904

Scumpe domnule Kalinderu,

Întors la Roma de 20 de zile, nu mi-am dat pace pînă n-am cetit lucrarea d-voastre *Din viața romană* [1] de la un capăt la altul, și sunt fericit de a vă scrie în fine, pentru a vă mulțumi că mi-ați procurat ocazia de a mai învăța cîte ceva din viața strămoșilor noștri.

Luna lui septembrie este în general pentru mine o lună de pace și meditațiune, cînd întors singur la Roma, trăiesc de dimineața pînă seara numai între cărți.

Nu vă veți mira dar dacă vă voi spune că am cetit lucrarea d-voastre înconjurat de texte originale, de dicționare și reviste, parcă aș fi fost chemat să-i acord un premiu.

Vă spun numaidecît că atențiunea mea a fost de la început atrasă de partea a 2-a și cetind, am constatat că, în adevăr, aci stă partea organică a lucrării, aceea adică asupra căreia se poate discuta cu opinii proprii. Partea întîi este interesantă ca informațiuni, dă acel „sentiment particular de satisfacțiune ce ne procură contactul cu antichitatea", cum ziceți d-vstră în prefață. Prin urmare, să-mi dați voie a insista asupra părții a 2-a.

Nu înțeleg de ce exclamați „Trist rod al tiraniei!" la pagina 192, acolo adică unde se vede scopul moral al lucrării d-vstre. Adică explicați la pagina următoare, dar nu destul de convingător. Nu ca rezultat al tiraniei și ca dovadă de nesiguranță în stat erau aduse scheletele la mese, ci ca un concept filozofic de nimicnicia vieții : *carpe diem!* [2]

Nu mă unesc în toate cu concluziunea lucrării d-voastre că tirania a ros și a dărîmat tăria neamului roman. Mommsen [3] afirmă cu drept cuvînt că Caesar a răsturnat republica, fiindcă ea se clătina de la sine și era putredă. Tirania este rezultatul, iar nu cauza decadenței. Cauza stă tocmai în acele detalii studiate de d-vstră în partea întăi a lucrării, în podoabele, toaleta și petrecerile unei elegante, în molipsirea caracterului roman de putredele obiceiuri orientale, în îmbogățiri colosale pe calea cucerirei și a fraudelor proconsulare, în vițiarea sîngelui.

Dar în schimb toate citațiele sunt de o exactitate ce face onoare erudițiunei d-vstre. Din întîmplare, eu sunt un foarte vechi amic al lui Pliniu cel tînăr, [4] fiindcă avusesem cîndva ideea de a scrie o monografie a împăratului Traian (idee de care m-a curarisit dușmănia neexplicabilă a d-lui Sturdza) [5] și aveam nevoie de mărturisirile lui Pliniu, mai cu seamă pentru a răsturna acuzațiile ce Tertulian [6] aduce lui Traian, cu privire la ordonanțele sale contra creștinilor. Am început a-l ceti din nevoie și am sfîrșit a-l ceti de plăcere, ca pe cel mai amabil, cel mai echilibrat om al timpului său. Așadar, am vrut să controlez traducerea d-vstre și am luat scrisoarea către Genitor : e perfectă și ca interpretare a ideii pliniane și ca frază românească, și mai bună decît a traducerilor franceze (Sacy-Pierrot, Cabaret-Dupaty), cari pe *quia nequaquam me ut inexpectatum festivumve delectat* îl dau cu *cela ne me fait aucun plaisir, parce que cela ne me cause aucune surprise*, pe cîtă vreme este corect așa cum puneți d-vstră : *nici o plăcere, nici o mirare*, deoarece *ve* din *festivumve* este alternatival, iar nu argumentativ, ca în traducerea franceză.

Ce minunată activitate aveți! Eu mă socotesc pe mine ca un neobosit lucrător — și cu toate astea nu fac nimic pe

lîngă ceea ce faceți d-vstră. Aș putea zice cu Pliniu : *Vi[vum] remittere aliquid ex rugis* ? [7]

Dar înțeleg prea bine că omul în puterea facultăților sale sufletești ar vrea să îmbrățișeze universul (mai cu seamă că s-ar putea să fie și blonda Cintia pe acolo), și ce păcat că nu trăim în medie o sută de ani sănătoși !... Așa să fie !

Binevoiți, vă rog, scumpe domnule Kalinderu, a primi încredințarea prea înaltei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfirescu

Către George Em. Lahovary [1]

[Septembrie 1891] [2]

Monsieur le directeur,

Depuis quelque temps, la presse me fait l'honneur de s'occuper de mon nom, à propos d'une ou de plusieurs correspondances de Venise publiées par le *Constituționalul*, [3] en affirmant que je serais le malin conteur de toutes ces nouvelles. Dans son dernier numéro, *l'Indép[endance]* elle-même la répète, et demande même mon remplacement „si le fait était vrai". [4]

Je regrette beaucoup pour *l'Indépendance*, mais le fait n'est pas vrai. Il est même faux, absolument faux, et si je me tais depuis si longtemps, c'est précisément parce que j'ai conscience de mes devoirs et ne voulais pas entrer en correspondance avec les journaux à propos d'une question politique. Mais puisque même votre journal, que je croyais tenu, à cause de ses attaches politiques, [à exiger] de plus amples informations de qui de droit, enregistre ce canard et le prend au sérieux, je me crois autorisé à sortir de ma réserve. Je prie donc Votre Excellence de m'accorder la permission de démentir toutes ces „sérénades, conspirations et correspondances", qui forment un tissu de mensonges dont je ne comprends pas le but.

J'espère que Votre Excellences voudra et pourra me répondre quelque chose à ce propos.

Veuillez etc.

Maintenant même je n'ose répondre que si Votre Excellence me donne l'autorisation de la faire. J'espère, qu'elle me fera l'honneur de me répondre. [5]

Către „Literatorul"

În 24 iunie 1881, la Tîrgoviște

Domnilor redactori ai *Literatorului*

Domnii mei,

Trebuie să-ncep prin a vă cere iertăciuni pentru lunga tăcere ce am păstrat pînă acum. Pricina a fost că n-aveam nimic terminat cu care să mă prezint domniilor-voastre. Astăzi vă trimit aceste trei pagini pe cari le veți publica în numărul viitor. Sper că le veți pune în capul jurnalului, nu atît pentru meritul lor, cît pentru cuvîntul că sunt adresate lui Macedonski, colegul nostru; și iarăși vă rog să credeți că nu sunt adresate lui Macedonski [1] pentru ca să aibă locul de onoare al jurnalului, ci pentru că voiam să fac o scrisoare de natura aceasta.

Primiți, domnilor, expresiunea viilor mele sentimente.

Duiliu Zamfirescu

Către Eugen Lovinescu

Odobești, 21 noiembrie 1911

Stimate domnule Lovinescu,

Întorcîndu-mă la țară, am putut citi în liniște studiul [1] d-voastră asupra a patru din romanele mele. Îmi pare rău că nu v-ați întins și asupra celorlalte, *Anna* și mai cu seamă *Lydda*.

Așa cum e pusă chestiunea — adică dovada de făcut contra oamenilor de rea-credință sau pentru cei ce nu au citit lucrările mele, că aceste lucrări nu sunt nici antinaționaliste, nici antiardeleniste — ea e tratată cu mare competință. Bine că se mai găsesc și oameni de treabă care să nu fie terorizați de comitetul arviștilor [2] de la Iași !...

După cît am înțeles, însă, dv. ați dat dovadă nu numai de curagiu față de oameni nesinceri, ci și de dezinteresare față de naivii de la *Românul*, respingînd colaborarea remunerată la ziarul de peste munți.

Eu apreciez foarte mult această bărbătească hotărîre de a nu ceda din convingerile noastre atunci cînd simțim că se comite o nedreptate sau se atacă adevărul. Dacă ar fi mai multă lume curată la suflet, s-ar trăi mai ușor. Dar mincinoșii, arviștii, toți acei ce au înțeles că prin teroare se poate ajunge încă departe în țara românească, sunt legați între ei, și cu atît mai strîns cu cît sunt mai lipsiți de talent. Firește că talentele adevărate străbat întotdeauna ; dar uneori ele străbat tîrziu, și adesea le iau înainte îndrăzneții fără talent, ce sintetizează un moment politic sau economic.

Eu, personal, nu mă tem de nimeni decît de propria mea conştiinţă. Cîţi oameni pot zice acelaşi lucru ? Din nenorocire, foarte puţini. D-l Stere se ascunde după Nicanor [3] şi muşcă de unde poate. Pantelimon e mai subţire la obraz.

Mă uit împrejur şi mă înspăimînt de cîtă laşitate văd. Laşitate, platitudine, încovoiare de şira spinării, minciună şi lipsă de lealitate. Asta este marfa cu care se speculează în piaţă. Aşa că, chiar atunci cînd cineva nu împărtăşeşte în toate politica unui bărbat ca primul-ministru de astăzi, d-l Carp răsare deodată din mulţimea asta de *pleutres*, ca o raritate şi o frumuseţe morală incomparabilă.

Vă rog dar să ştiţi că eu pun foarte mare preţ pe un om care mai degrabă renunţă la o leafă decît la o convingere ; să ştiţi şi să luaţi notă.

Al dv. foarte obligat,

Duiliu Zamfirescu

Către Al. Macedonski [1]

1

Focşani, în iunie 1880

Domnule Macedonski,

Îţi scriu din Focşani, [2] adică dintr-un oraşiu tip printre oraşele de provincie, care-şi are Tribunalul său, foişorul său de foc, cazarma sa, Curtea sa de apel — şi, prin urmare, şi un batalion de avocaţi — teatrul său : o miniatură, în scîndură şi cărămidă, a teatrului de Bucureşti, cu două rînduri de loji, parter şi galerie ; în sfîrşit, provincia în toată puterea cuvîntului.

Lumea, cu excepţiune de cîteva familii, lume de provincie : caraghioasă, pretenţioasă, săracă de spirit şi de gust, în care cîţiva nătărăi de membri de curte, or de tribunal, se învîrtesc ca nişte păuni, admirîndu-şi unii altora penele, cînd sunt de faţă, şi rîzînd, toţi de fiecare şi fiecare de toţi, cînd îşi privesc picioarele. Cei ce se deosebesc niţel stau mai la o parte.

Cîteva femei frumoase, care ştiu prea mult aceasta, sunt punctul de tragere la semn a tuturor graţielor domnilor membri. Noroc că şi dumnealor sunt bine apărate prin convingerea cea mare pe care o au despre datoriele femeii creştine, prin citirea, de două ori pe săptămînă, a psalmilor lui David şi a celor 10 porunci.

Iată cercul care mă aşteaptă. [3]

E natural ca această societate care arată spiritului perspectiva unui trai hibernatic, să mă facă să trăiesc mai mult în mine însumi. O să vă scriu cît oi putea mai des, ca să am cît s-o putea mai multe răspunsuri.

Chiar a doua zi după ce am venit în Focşani, am făcut cunoştinţa domnului Pruncu.[4] Am afectat o complectă neştiinţă a soartei versurilor dumisale trimise *Literatorului* şi i-am spus să cugete la noi, căci tot ce se va găsi bun se va publica. Avea aeru de a fi foarte-ncîntat de această scrupuloasă supraveghere. Puteţi să-i publicaţi ceea ce va mai trimete, avînd în vedere, între altele, abonaţii cari ar putea să vi-i facă în Focşani, deoarece d-lui trece în localitate de autoritate. *Literatoru* îl citea pînă acum d-l Pruncu în serate literare.

Scrie-i cîteva rînduri, ca confrate de arme, şi sunt sigur că-ţi va face abonaţi.

Sper în septembrie să viu în Bucureşti spre a aduce manuscrisu meu.

Îţi trimet a doua scrisoare din romanul început.[5]

Scrie-mi cînd se pune în repetiţie piesa[6] dumitale şi cum te-ai învoit cu Ghica.[7] Ai bunătate şi-mi dă no. casei just. Adresa mea e foarte simplă: *Duiliu Zamfirescu, Focşani.*

Comunică te rog lui Florescu[8] şi lui Le Roho complimente din parte-mi.

Aştept răspuns, sunt al dumitale bun prieten,

Duiliu Zamfirescu

Fiindcă nu ştiu ce dată o fi pus Florescu la ceelaltă scrisoare a mea, te rog pe aceasta dateaz-o dumneata după ceelaltă.

2

Focşani, în 2 august 1880

Domnule Macedonski,

Nu v-am scris de mult. Am fost la ţară. Am citit cu multă plăcere numerele *Literatorului* 21 şi 22. *Poema poemelor*[1] este o adevărată poemă, demnă de pana unui maestru. Am observat genu plăcut a d-lui Dâmboviceanu[2] şi-i fac complimentele mele pentru o parte din poezia sa. Poezia *Fără titlu*[3] îmi place, dar aş avea de observat autorului o prea mare străduinţă spre a găsi cuvinte. Dacă această lăudabilă muncă ar fi, cel mult, egală cu aceea de a căuta idei, am avea mult de sperat de la d-nu Bacalbaşa. Nu ştiu care e părerea dumitale.

Scrob[4] văd că nu mai scrie. De ce? — *Àpropos!* Am auzit un doctor în Focşani entuziasmat de mica d-tale poezie: *Erai tu făr-a fi tu*[5].

Te-am rugat rîndu trecut să-mi scrii. Dacă această mică osteneală nu-ţi poate procura nici o plăcere, nu te silesc deloc; îţi mărturisesc numai că mi-e atît de urît, încît, cînd primesc cîte-o scrisoare de la prieteni, îmi fac sărbătoare.

Îţi trimit o poezie,[6] şi cu dînsa complimente colaboratorilor *Literatorului* cunoscuţi mie.

Cu totul al d-le,

Duiliu Zamfirescu

Vă voi trimite urmarea la scrisori în curînd.[7]

3

În 20 august 1880, Focşani

Domnule Macedonski,

Îţi trimit o poezie[1] asupra căreia am stat mult la-ndoială dacă trebuie s-o dau publicităţii sau nu, din cauza genului său prea intim, şi poate prea expresiv şi prea expansiv. Te rog citeşte-o, cu puţină atenţiune, şi vezi dacă simţi ceea ce am simţit eu scriind.

Am observat că, în poezia din număru trecut,[2] ai făcut o îndreptare. Atenţiunea aceasta îmi arată că ţii serios să nu treacă nimic slab. Îţi mărturisesc însă că cuvîntul „sumbru" nu-mi place deloc. Aceasta e o chestiune de gust fonetic. Nu am pretenţiunea a impune nimănui gusturile mele, dar iarăşi ţiu să nu mi se impuie gusturile altora. De aceea, fii

bun şi or de cîte ori ţi se va părea că e ceva de-ndreptat, scrie-mi. Prefer chiar să se întîrzie publicarea bucăţilor mele, decît să se treacă astfel.

Sfîrşitu din *Logica poeziei* [3] dumitale e prea bine, atît ca stil, cît şi ca idei : plină de spirit şi adevăruri, e una dintre rarele bucăţi de critică aleasă.

Sper, în curînd, să-ţi trimet un tablou în proză.

Nu-ţi voi ascunde că unele strofe din *Mîngîierea dezmoştenirei* [4] nu mi-au plăcut, precum iarăşi altele m-au încîntat sau, mai bine zicînd, m-au descîntat prin sălbatica lor frumuseţe.

Salutări,

Duiliu Zamfirescu

4

Hîrşova, în 11 oct. 1880

Domnule Macedonski,

Nu ţi-am scris mai demult, fiindcă nici nu puteam. Toată ziua îmi bat capu cu petiţii, cu dosare, cu apeluri şi cu tot felul de lucruri displăcute. [1] În astfel de companie, înţelegi bine că muza nici legată n-o mai poţi ţine.

Îţi trimet o mică proză. Şi-o mică poezie. În privinţa titlului celei dentîi am avut puţin de cugetat ; însă fiindcă a ajuns prea comun *Orfelinele* şi fiindcă nu-i nici destul de corect, am preferat *Orfanele*. [2] Acestea, lucruri scrise din trecut. De ce nu mai scrii ? La revedere.

Duiliu Zamfirescu

Am auzit că un jurnal a vorbit ceva de *Hernani*. [3] Ce ? şi care ? *

* Scris pe marginea filei.

5

[1881] [1]

Domnule Macedonski,

După cum vezi, nu mă supăr deloc şi prefer, dacă găsiţi cu toţii că e slabă poezia mea, să n-o publicaţi.

V-aş trimete altceva, dar n-am nimic terminat. Fiindcă mi-n [sic !] gînd să-mi dau demisia, sau, cel puţin, să plec în congediu, o să am timp mai mult şi o să pot lucra cu mai multă atenţiune.

Vă rog număru viitor al *Literatorului* să mi-l trimeteţi la Focşani.

Primiţi salutările mele.

Duiliu Zamfirescu

Cred pe săptămîna viitoare să ne vedem în Bucureşti. *

6

Domnule Macedonski,

Pînă acum n-am primit jurnalu.

Odată cu trimiterea lui, fii bun şi-mi răspunde dacă nuvela *Cum a iubit Depărăţeanu*, [1] pe care am terminat-o, se poate publica, în întreg, cu partea care mai e o dată publicată, ca să fie un tot complect. Am nevoie de 15 sau 20 de pagine de-ale jurnalului.

Totodată doamna Simionescu [2] trimete 10 fr. pentru prelungirea abonamentului pînă la sfîrşitul anului. Administraţia jurnalului va binevoi a-i trimete chitanţa.

Aşteptînd răspuns, sunt al dumitale cu totul,

Duiliu Zamfirescu

În 27 iulie '81,
Focşani

* Notat pe colţul din stînga, jos.

7

[Martie-aprilie 1882] [1]

Iubite domnule Macedonski,

Îţi scriu aceste linii spre a-ţi spune multe de toate şi, printre ele, spre a-ţi cere şi un serviciu.

Să-ncepem cu începutu. Ştiu că eşti în foarte buni termeni cu d. Ureche. [2] La gimnaziul de aici e o catedră vacantă de limba franceză şi, fiindcă cursurile se fac dimineaţa, astfel că orele de tribunal îmi rămîn libere, aş putea să mă-nsărcinez cu predarea lor. Cu acest chip, aş fi cu totul la adăpost de fluctuaţiunile politice. Fiindcă însă nu ştiu pînă la ce punct eşti intim cu ministru, te rog precizează-mi aceasta, ca să văd dacă pot veni în Bucureşti. E chestiune de numire provizorie, pînă la publicarea concursului şi afacerea nu pare tocmai greu de rezolvat, deoarece acest concurs a fost de mai multe ori publicat, fără să se prezinte cineva. Aştept să-mi răspunzi, ca să-ţi mulţumesc prieteneşte.

Trecem la alt şir de idei. Tot cu această scrisoare am trimis la redacţie abonamentul d-nei Simionescu pe un an şi poezia mea [3] de care-ţi vorbeam cînd eram în Bucureşti. Judec-o cum crezi şi dă-i locul ce vei socoti că i se cuvine în credincioasa noastră revistă. Am cetit cu cea mai mare luare-aminte splendida dumitale *Noapte de martie* [4] şi cu toată sinceritatea te asigur că e tot ce ai făcut mai frumos printre frumoasele dumitale lucruri. Ştii că n-am obicei să spui ceea ce nu cred. În schimb, ai permis la o mulţime de platitudini şi de nume ordinare să stea lîngă al dumitale pe picior de egalitate.

8

În 20 mai [1882] [1]

Domnule Macedonski,

Încep sus ca să sfîrşesc foarte jos.

Mi-ai făcut, cu scrisoarea d-tale, o deosebită plăcere: I. fiindcă mi-ai dat noutăţi despre d-ta şi al II-lea, fiindcă mi-ai făcut cunoscută traducerea lui *Levante* în greceşte.

Astăzi îţi scriu spre a te ruga să-mi spui ce ai mai făcut cu ministru Cultelor. Ştiu că vei întîmpina oarecari greutăţi pînă la izbîndă, dar tocmai de aceea m-am adresat dumitale: cred că Ureche nu-ţi va refuza un atît de mic lucru. Ca să ai mai multe lămuriri, trebuie să-ţi spui că astăzi, la catedra de franceză, e suplinitor profesorul de matematici, şi, dacă i s-ar lua această însărcinare, nu l-ar nedreptăţi întru nimic, căci el tot şi-ar păstra catedra lui. Afară de aceasta, s-au ţinut pînă acum mai multe concursuri şi nu s-a prezentat nimeni. Te rog întrebuinţează toată trecerea dumitale pe lîngă ministru, şi fă-mi treabă, ca să-ţi rămîi pentru multă vreme îndatorat. Concursul mi se pare că e în iuliu; va fi foarte uşor să mă prezint, dar mă voi prezenta mai uşor fiind deja numit provizoriu. Am auzit că e un supleant de la curtea de aici care s-ar fi coţopenind după acelaşi lucru.

Aştept răspunsul d-tale ca să văd ce trebuie să mai fac.

Pînă acum încă n-am primit *Literatoru*. Iar a întîrziat mult. Mi-ai făgăduit să-mi trimeţi jurnalul cu traducţia. Dacă odată cu aceasta mi-ai face cunoscut şi adresa traducătorului, m-ai îndatora.

Dacă aveţi nevoie de materie pentru număru viitor spune-mi, căci am un act din *Hernani* [2] (act. I) gata de tipar.

Am văzut ieri în *Românu* [3] că era să se declame *Harpista* la Teatrul Naţional. Dacă a asistat careva de la redacţie, roagă-l din partea mea să-mi scrie cum a ieşit.

Iată-mă, după cum ţi-am făgăduit, ajuns foarte jos. [4] Mă vei ierta de atîta polilogie.

Al d-tale prieten,

Duiliu Zamfirescu

Către Ana Maiorescu [1]

1

Roma, 21 octombrie 1888

Madame Maiorescu,

Veţi primi din Venezia o ladă cu 12 pahare de şampanie. Vă rog să iertaţi această indiscreţie unui om care a fost primit a împărţi cu atîta prietenie şi de atîtea ori masa dumneavoastră.

Forma paharelor am ales-o eu însumi de cînd am trecut prin Venezia. Sunt nişte cupe cari încearcă să imiteze un potir de Sansovino, naiv şi elegant. Zic încearcă, fiindcă fabricantul modern n-a putut să copieze decît naivitatea modelului, fără să dea şi nobleţea inimitabilă a originalului, care, în definitiv, nici eu nu ştiu în ce stă, dar care există. Dealtminteri, meşterii de astăzi ai Veneziei nu merită renumele ce-l au decît pentru calitatea cristalului, care, în adevăr, e minunată. Veţi vedea că cupele dumneavoastră, atinse, sună ca un clopot.

Pentru formă, patru probe am făcut pînă acuma, şi tot n-am putut dobîndi pe cea care o vroiam. Monogramul de asemeni nu e cum ar trebui. Paharele de Bohemia or fabricaţiunea Baccarat sunt mult mai fine, dar... nu e Venezia.

Sper că veţi privi aceasta ca un semn de amintire de la un bun şi devotat prieten,

Duiliu Zamfirescu

2

Roma, 15 decembrie 1890

Madame Maiorescu,

Îndată ce am primit scrisoarea d-voastre, [1] am mers cu nevastă-mea de-a dreptul la Castellani, faimosul amator de antichităţi şi giuvaergiu de pe antic *à ses moments perdus*. Şi iată isprava :

E bine mai întîi să lămurim chestiunea următoare : doriţi acest colan pentru d-voastră personal sau pentru cineva de aproape ? sau e vorba de un dar ceva mai original din partea d-nei ministrese către o persoană indiferentă ?

În primul caz trebuie rămas la Castellani, şi atunci iată ce am a vă spune :

1. collier numit *anti-fisse*, epoca siculă, anterioară lui Archimede, 1000 frs. (frumos).

2. collier cu amfore lucrate (filigrană cu saillie, aceeaşi epocă şi stil), 1200 frs. (superbă).

3. collier cu atîrnători rotunde (stil etrusc, cam greoi, însă caracteristic), 900 frs.

4. collier cu amfore nelucrate (aur mat), prea frumos. Etrusc.

5. collier cu măşci, etrusc (aur lucrat).

6. collier cu crini răsturnaţi (aur lucrat).

aceste trei din urmă de la 400—500 frs.

Toate acestea, copii admirabile de pe originalele acestui maniac (foarte interesant prin cultura întinsă ce o are în materie), pe cari le-am văzut. Dacă voiţi să cheltuiţi mai mult e de recomandat nr. 2 ; dacă mai puţin, nr. 4. Mie personal îmi plac toate ; însă plăcerea trebuind fi în bună prietenie cu mijloacele, parcă m-aş opri la nr. 4.

În al doilea caz, se pot găsi lucruri mai slăbuţe, imitate de pe imitaţiele lui Castellani, — dar şi acestea tot cam prin prejurul lui 400.

Nevastă-mea are o garnitură (o brăţeletă, un colan şi o broşe) ca cea de la nr. 1, însă nu de Castellani ci de Civillotti, un imitator de gust, care însă costă aproape mai scump ca celălalt.

Aşteptăm să ne porunciţi. Castellani zicea că autorul desenului trebuie să fie de 2 ori ministru, — după detalii.

Duiliu Zamfiresco

Încă o vorbă : Am voit să vă trimet fotografiele colanelor, dar proprietarul nu le dă, pentru a nu fi copiate, — o copilărie, fiindcă cel ce cumpără e stăpîn să facă ce vrea.

3

Roma, 24 decembre 1890

Madame Maiorescu,

Îndată ce am primit scrisoarea a doua [1] cu cecul de 400 frs. am şi luat colanul indicat la nr. 4 din precedenta mea scrisoare. Sper că vă va plăcea. Mie îmi place foarte, dar foarte mult.

Modul de transport nu e cum l-aţi indicat d-voastră, adică prin pachet postal, deoarece nu avem convenţiune cu Italia relativă la acest mod de transport. De aceea am adoptat sistemul scrisorii recomandate, sigur fiind că cu chipul acesta cutia nu va fi deschisă la frontiera austriacă.

Vă rog să-mi răspundeţi de primire.

Vă urez să-l purtaţi cu bine şi fericire.

Duiliu Zamfiresco

4

Madame Maioresco,

N-o să mai zic niciodată că aveţi lucruri frumoase în casă. Vă sărut mînile de mii de ori pentru tava cea minunată şi cu psalmul zic : „dă, Doamne, toate din belşug în casa cea darnică". Femeia mea va fi foarte mulţămită şi vă va scrie. La revedere cît s-o putea mai curînd.

Duiliu Zamfiresco

Joi [5 noiem. 1892] [1]

5

[1892] [1]

Madame Maiorescu,

Ţigareta mea cea nostimă s-a rupt în două, din greşeala unui junimist, care m-a lovit peste mînă. Vă rog să-mi spuneţi de la cine e cumpărată, ca să încerc a o lipi la loc.

Vorba lui conu Petrachi [2] : Gogomani !

Soarele ăsta mă despereazā, — aşa că, ţigaretă ruptă, zapadă nu, dacă n-aţi fi dumneavoastră pentru ce să mai stau în Bucureşti ?

Cu respectuoasă dragoste,

Duiliu Zamfirescu

Marţi

6

[1892]

Madame Maiorescu,

Aseară am uitat să vă spun că mîine, duminecă, la 2 ore, am audienţă la palat, şi, prin urmare, nu pot dejuna la d-voastră. Dacă însă de la 4 în jos, domnul Maiorescu nu iese şi nu e ocupat, putem face ceva ; la din contra, miercuri.

Cu *frumosul* de aseară n-am putut dormi toată noaptea, şi, ce e mai ciudat, am visat lucruri foarte urîte. Dar noi avem dreptate. Sper că de atunci şi pînă acum nu v-a cucerit adversarul. Femeia datoreşte ascultare bărbatului, da, dar nu şi în estetică.

Din întîmplare, aveam cu mine cartea aci alăturată, care nu are nici o originalitate, dar care dezbate chestiunea cu îndemînare. Hrăniţi-vă cu puţinul ce-l dă, ca să aveţi forţă de rezistenţă, fiindcă eu, vă spun drept, de mai continua aseară d-nu Maiorescu cu susţinerea părerii sale, eram un om pierdut pentru cauză, cu toate că simţeam că nu are dreptate. [1]

Dumnezeu cu noi şi înainte!

Sărutări de mîni respectuoase

de la devotatul

Duiliu Z.

Sîmbătă

7

Bruxelles, 23/5 oct. '94

Doamnă Maiorescu,

Sper ca, odată cu scrisoarea mea, veţi primi şi pe a lui Rosel, cu desenurile şi schiţele promise. [1]

Am fost la dînsul ieri. N-am găsit pe bătrîn, care e dus în Italia, după lemn de nuc şi altele. Fiul lui însă mi-a arătat modelele de scaune, atelierul, felul de a lucra, şi din toate mi s-a părut că aveţi a face cu o casă serioasă. Am putut vedea, din atelier, că mai tot lucrul se face în lemn masiv, adică nu se *reportează* (adaogă) decît numai sculpturile prea proeminente, cum, spre exemplu, statuete, chipuri omeneşti etc., ceea ce este totdeauna o garanţie de soliditate.

Casa Rosel lucrează mai cu seamă pentru export în Franţa şi Englitera.

Iată ce pot să vă spun, deocamdată, despre fabricant. Socotesc că puteţi să trimiteţi banii cu încredere; de nu voi fi eu aici, ca să îngrijesc, cum aş fi dorit, de comanda d-voastre, va fi ministrul, care, în caz de neajunsuri din partea fabricantului, sunt sigur că se va deranja cu plăcere spre a vă servi.

Rosel fiul este el însuşi desinatorul Casei, aş putea zice mai bine *el singur*, astfel că lucrul merge încet. Cu toate astea mi-a făgăduit că astăzi chiar va trimite desenurile mobilelor comandate, precum şi a celor două măsuţe în plus, şi tot astăzi vă scrie, dîndu-vă lămuriri asupra termenului expedierei, precum şi al ambalajului.

Sunt foarte fericit că vă pot servi. Sper, pînă la întoarcerea curierului, să fiu încă aici; vă rog, prin urmare, să-mi daţi orce însărcinare veţi dori. Mîine mă voi duce din nou la Rosel, spre a mă încredinţa că s-a ţinut de cuvînt.

Văd că domnu Maiorescu e foarte ocupat. Îmi pare rău că l-am bombardat cu trei scrisori, de la întoarcerea sa în ţară. Îl rog să nu se ocupe de cele ce i-am scris decît cînd va putea şi cum va putea.

Am primit de la d-nul şi d-na Negruzzi o carte postală din Sorrento. Cred că în curînd se vor întoarce.

Vă rog să primiţi respectuoasele mele sărutări de mînă şi să mă credeţi al d-voastre

foarte devotat,

Duiliu Zamfiresco

8

[1894] [1]

Iubită doamnă Maiorescu,

Vă rog să-mi împrumutaţi ultimele două numere din *Convorbiri* în care se publică *Viaţa la ţară*. Voiam să vi le cer aseară, dar am uitat.

Oare să ţie soarele?

Fumez cu bocchinul[2] de la d-nul Maiorescu, și tutunul îmi pare minunat... O dragoste în felul ei, pe care d-voastră nu o puteți împărtăși, — afară numai dacă nu vă veți hotărî să fumați.

Foarte respectuos și devotat,

Duiliu Z.

9

[București, 12/24 fevr. 1899[1]]

Scumpă doamnă Maiorescu,

Fiindcă v-am recunoscut slova, dați voie să vă răspund d-voastre. Primesc cu cea mai mare plăcere, pentru mine și pentru traducere. Mai mult : vă rog să-mi permiteți a vă prezenta pe însuși traducător, pentru ca, pe la 9 ore, să citească *el* traducerea celor vreo două capitole ce sunt gata.[2] Și, spre a nu complica lucrurile cu răspuns la răspuns, vă rog să lăsați vorbă feciorului, *da* sau *nu*.

Voi trece eu astăzi pe la d-voastră.

Cu toate omagiele respectuoase ale

devotatului

Duiliu Zamfirescu

10

Frascati, Villa Patrizi, 21/2 august '99

Scumpă doamnă Maiorescu,

Scrisoarea d-voastre nu m-a mirat deloc ; mi-a făcut însă mare plăcere, atît pentru dovada de simpatie ce coprinde și pentru care vă sunt foarte recunoscător, cît și pentru că este pur și simplu o scrisoare de la stația Maiorescu.

Cutremurul de pămînt a fost urît de tot ; dar, în fine, a trecut, fără a lăsa urme decît în pereții casei. Băiatul meu mai mare a fost zdruncinat sufletește, dar, cu inconsecvența copilăriei, a uitat.

Mulțumesc încă o dată de gîndul bun al telegramei, atît în numele meu cît și al nevestei.

Crîmpeiul din scrisoarea lui Rădulescu[1] e foarte bine venit, pentru a mă scoate din îndoiala în care mă aflu cu *Scrisorile romane*. Eu credeam, la început, că erau bune. D-voastră mi-ați spus astă-iarnă la București că nu vă plac ; și, cum eu am încredere în judecata d-voastre personale, m-ați pus la grea încercare, cu atît mai mult că mă și osteniseră prin încordarea minții la lucru. Închipuiți-vă că eu credeam, nici mai mult nici mai puțin, că am scos o umbră de idee nouă cu privire la știința moralei, umbră numai, nebuloasă, încurcată, dar care, cu timpul, s-ar fi luminat. Temelia ei este în ethica lui Spinoza, pe care eu o văzusem atît de apropiată de datele științei moderne. În aceasta și stă umbra de idee nouă, în expunerea unor noțiuni morale, de cel mai pur optimism, care să se lege de o parte cu intuițiunile lui Spinoza, iar de alta cu dovezile experimentale moderne. Dar ce-i faci omului prost și nervos !... Observația d-voastre era ca ecoul propriei mele îndoieli : ce te apuci, tu, scriitor de poezele și romane, să plictisești lumea cu necazuri de astea !... Este adevărat că întreaga mea viață actuală este guvernată de ideile expuse în prima parte a *Scrisorilor romane*, și că acest fel de *Îndreptar* m-a liniștit și m-a așezat în scaunul de a trăi pentru tot restul zilelor. Așa cred cel puțin. Dar, de la a simți tu lucrurile așa, pînă a le împărtăși și altora, *corre un bel pezzo.*[2]

Vă rog, prin urmare, să mulțumiți lui Rădulescu, în numele subsemnatului, de cuvintele simpatice dedicate *Scrisorilor.*[3] Nu-mi aduc aminte bine de dînsul. Cred că nu face parte din generația Dragomirescu-Negulescu[4] etc. Parcă am o depărtată imagine de un chip care ar răspunde la numele ăsta. N-o fi traducătorul lui *Imineu-imineu* ?!...

Despre Petrașcu, trebuie să vă spun că problema sufletească a acestui om este poate singura care să mă fi făcut să sufăr, nu ca lovit în interese sau în amor propriu, ci ca individ care vede și înțelege pe semenii săi. Cum de pot în-

căpea atîtea contradicţii într-un singur ins e unul din misterele firei. Eu ştiu tot ce ştiţi şi d-voastră despre dînsul. Dacă sunt mai rezervat în judecată, o datoresc poate faptului că eu l-am văzut de aproape în unele feluri de a fi, în cari entuziasmul artistic se ridică mai presus de toate. L-am văzut acum cîţiva ani la Roma, l-am văzut acum un an la Sorrento, şi tot mai mult mă încredinţam de sinceritatea unei laturi a firei sale. Astăzi pare că aruncă şi asupra mea indignarea sa politică, fiindcă nu-mi mai scrie. Orcum, e o curioasă halimă de om, şi eu rămîn în rezerva mea faţă de dînsul, [5] după cum, dealtfel, am rămas faţă cu foarte mulţi din amicii de altădată ; e o măsură de poliţie sanitară sufletească, care te scuteşte de multe păreri de rău.

Acum, la altele.

Bachelin [6] nu mi-a trimis încă traducerea *Războiului*, deşi termenul contractului nostru era pe la mai. Contracte de literaţi !...

La iarnă sper să public o broşură de poezii [7] inedite. Dacă la *Convorbiri* e lipsă, v-aş putea trimite textul lor să alegeţi şi apoi să-l retrimiteţi tipografului.

Văd cu părere de rău că nu treceţi graniţa spre Italia. Ne vom vedea însă la iarnă, desigur, în casa cea frumoasă din str. Mercur, unde ospitalitatea este pentru mine atît de dulce, cu sensul intim al siguranţei prieteneşti statornice.

Şi dar, îmbrăţişînd din inimă pe *cel ce aprobă*, scump d-voastre şi îndrăznesc să zic şi mie, vă rog să primiţi toate omagiele mele respectuoase şi, dacă Trifoii [8] vă inspiră, să-mi mai scrieţi.

Duiliu Z.

8/20 sept.

Această scrisoare s-a primblat prin Tirol, la Trafoi, de unde a fost respinsă. De ce ?... Aţi lăsat din itinerar Tirolul ?

Am primit de la d-l Rădulescu (îmi închipuiesc) o foarte gentilă rugăminte de a continua *Scrisorile romane*. Vă rog să-mi daţi adresa sa la Lipsca. Am zis *îmi închipuiesc*, fiindcă rugămintea nu e iscălită. La 1 oct. stil nou mă întorc la Roma ; prin urmare, îmi scriţi acolo.

Către Titu Maiorescu [1]

1

Hôtel Métropole

Domnule Maiorescu, [2]

Îmi iau libertatea să vă fac o rugăciune :

De cîtăva vreme a sosit în Bucureşti o familie de artişti italieni, cîntăreţi de mandoline, de o forţă cum rareori se-ntîlneşte. Şeful ei, d-nu P. Armanini, s-a prezentat la redacţie, [3] rugîndu-ne, între altele, să-i dăm mijlocul prin care ar putea să obţie o audienţă de la m.-s. regina. Ne-am gîndit întîi să vi-l prezentăm d-voastră. Artistul a primit cu bucurie să vă dea o probă de ceea ce e în stare să facă cu instrumentul său, pentru favoarea de a fi recomandat reginei. Deci, dacă sunteţi în dispoziţiuni de a asculta muzică, vă rog să-mi răspundeţi ca să vi-l înfăţişez. [4] V-asigur că veţi trece un ceas de adevărată desfătare sufletească. Familia se compune din cinci persoane : tatăl, muma şi trei copii. Ceasurile în care pot fi la dispoziţia d-voastră sunt : după prînz orcînd şi seara de la zece ore în sus.

Totodată vă trimet şi un album de autografe, în care, mai cu seamă, o mărturisire a lui Gounod [5] e foarte măgulitoare pentru dînşii.

Vă rog să-mi iertaţi aceste linii şi să puneţi interesul ce li-l port pe dragostea ce mi-a inspirat-o talentul extraordinar al întregii familii şi mai cu deosebire virtuozitatea tatălui. Ştiu în acelaşi timp că la d-voastră muzica e slăvită, [6] ca tot ce e frumos pe lume, şi de aceea cred să nu fiu supărător.

Duiliu Zamfirescu

19 august '84

2

Domnule Maiorescu,

Iată novela mea.[1]

Am schimbat şi am adăogat într-însa tot, după cum ne-am înţeles în ziua citaniei, — numai de vorba *tigresă* nu m-am putut despărţi. Am căutat o grămadă, şi nimic n-am găsit care s-o înlocuiască cu felurite calităţi ce are. Cusurul ei de vorbă prea franţuzească trebuie să i se ierte, faţă de slujba ce ne face.

Dealtminteri, dacă găsiţi ceva mai bun, vă rog să ştergeţi fără milă şi să înlocuiţi.

Al d-voastre,

Duiliu Zamfirescu

16 octombrie 1885

3

Domnule Maiorescu,

Am comis o novelă[1] pe care, înainte de a o ceti soborului, aş dori să v-o arăt d-voastre. E cu putinţă ? Mi-e cam frică de oarecare lucruri îndrăzneţe ce am pus într-însa şi aş vrea să le videţi.

Vă rog să-mi răspundeţi la ce ceas vă dau clienţii pace, ca să viu să vă asasinez eu.

Două vorbe de răspuns şi multă sănătate.

Duiliu Zamfirescu

26 august [1886][2]

4

Rog pe domnu Maiorescu să binevoiască a-mi spune cînd are un moment liber. Am comis o nouă crimă[1] şi aş vroi s-o cunoască şi d-sa.

Orce oară — mai cu seamă dumineca — e bună.

Duiliu Zamfirescu

20 febr. '87

5

Domnule Maiorescu,

Vă mulţumesc foarte mult pentru cartea lui Töpffer,[1] şi mă grăbesc (?) a v-o înapoia. Să nu care cumva să credeţi că trilogia lui Grillparzer[2] v-am... hipnotizat-o. O să mă grăbesc în curînd să v-o înapoiez şi pe dumneaei.[3] Dar cînd citeşti nemţeşte cu dicţionaru,[4] tot îţi trebuie ceva mai multă vreme decît dacă ai ceti fără... Şi unde mai pui că în vremea asta mai pofteşti şi la scris de *noveale*... Cumulard ! cumulard !

Dar, dacă nu v-ar supăra, eu aş avea să vă spui o vorbă :

Am comis *alta* ![5]... Vorba d-lui Stolojan.[6]

Ştiu că e teribil, dar ce să vă fac ? Trebuie s-o înghiţiţi şi pe asta. Daţi-mi poruncă : în ce zi de sărbătoare să viu, sau, dacă sărbătorile le petreceţi la Sinaia, în ce seară ?

Aştept două linii.

Devotat cu totul,

Duiliu Zamfirescu

5/17 iuniu '87

6

[7 sept. 1887][1]

Iubite domnule Maiorescu,

Cu slavă, cu cinste, cu fericire şi cu împlinirea tuturor poruncilor date de domnul Rebeicu, amin!

Rău îmi pare că n-am putut să viu să vă văd la Curtea de Argeş.[2] Funcţiunea de mire, care îndeobşte e grea şi comică, trebuie să fie dulce şi senină cînd leagă pe un *Om* cu o atît de fină şi delicată persoană ca d-ra Rosetti.[3]

Nu prea am talent la felicitări, dar nici nu vă scriam anume ca să mi-l arăt. Voiam numai să vă explic cauza bufonă care m-a împiedecat de a veni.

Vineri dimineaţa, am rugat pe şeful diviziei politice să înştiinţeze pe ministru[4] că sîmbătă o să lipsesc, şi am făcut greşeala să-i spui anume în ce scop. Răspunsul a fost un imens dosar mîncat de şoareci, asupra căruia am primit poruncă să meditez vreo 36 de ceasuri şi să mă pătrund de importanţa ce o au tratatele turceşti în materie de conflict de graniţă. Bună dimineaţa am dat şi beleaua mi-am găsit. Ce e mai dureros însă e faptul că această chibzuire de dosar mi-a luat şi dumineca de ieri şi probabil să-mi ia şi S-ta Maria de mîne, cu cetania lui, de o perfectă inutilitate. Trebuie însă să am aerul solemn. Vorba lui Laurent 17-a din *Mascotta*[5]: *„Ayons l'air de ne pas avoir l'air"*.

Deci, după o matură chibzuire, am transformat şi telegrama pe care voiam să v-o trimit ieri într-o urare mentală şi, cu o părere de rău mai mult, am rămas aci.

Sunteţi prea cunoscător de lume şi prea bun, ca să nu înţelegeţi şi să iertaţi.

Cel ce nu ştie ura bine decît în gînd,

Duiliu Zamfirescu

7

Domnule Maiorescu,

Avem o tolbă plină.

Dacă dumineca vă dau treburile răgaz, vă cer voie să vă prezint pe autorul criticei[1] de care v-am vorbit, care a făcut o lucrare meritorie din toate punctele de vedere. Aseară am cetit-o întreagă şi mi s-a părut că trebuie, neapărat, s-o vedeţi şi d-voastră. Aş aduce-o eu, dar slova e foarte încurcată, aşa că trebuie s-o ascultaţi, ca şi mine, de la autor.

Apoi, subiscălitul v-a dedicat şi el un ceas de tortură: sunt pe isprăvitul episodului lui Longin, care, în loc de a ieşi o încercare de teatru, s-a întrupat în chip de roman sau novelă mai lungă,[2] din cauza detalielor, foarte frumoase, care nu puteau intra într-o piesă.

Dacă dumineca viitoare ieşiţi din Bucureşti sau o aveţi prinsă altundeva, vă rog să-mi daţi o seară, din care însă sexul să fie exclus şi să fim numai cu d-voastră, spre a nu speria pe noul critic şi spre a trece lucrările prin filtrul d-vs. mai întîi.

Vă rog să-mi răspundeţi şi să-mi iertaţi această reţetă.[3]

Duiliu Zamfirescu

8/20 oct. '87

8

[Bucureşti, noiembrie][1]

Vă trimit, domnule Maiorescu, aceste două „luni",[2] ca să nu fac altfel de cum mi-aţi zis.

Negreşit că nu sunt destul de bune şi că le lipseşte mult. Dar şi ceea ce au nu a fost înţeles de mulţi din domnii ce erau vineri de faţă. Cu Caragiali m-am explicat, între două

pahare de bere, şi aproape m-am convins că el e nevinovat de o mulţime de comedii ce spune cu haz pe socoteala unor lucruri bunişoare. Ceea ce mă supără şi ceea ce-l face pe el să trăncănească e partea ce o iau ceilalţi la o mulţime de trivialităţi care, cu toată hotărîrea mea de a nu mă lăsa să fiu influenţat, mă supără, mă supără de o sută de ori. [3] Apoi, domnule Maiorescu, să faci poezie cu dr. Neagoe, Remuşiu şi alţi doctori în cîte ceva, revine a face arhitectură cu Dobre Nicolau. [4]

Vă rog să-mi iertaţi această supărare copilărească, dar ştiţi că nu e rasă mai ciudată decît a autorilor şi amor propriu mai vulnerabil decît al poeţilor. Desigur că nu am dreptate în unele, dar tot aşa de sigur e că puţini oameni înţeleg poezia.

Acolo deasupra (*là-dessus*) s-o încheiem, şi să rămînem cu această mîngîiere.

Fiţi bun şi prezentaţi omagiele mele doamnei Maiorescu.

Duiliu Zamfirescu

Duminică

9

[4 mai 1888] [1]

Domnule Maiorescu,

Cîţiva prieteni binevoitori s-au strîns astă-seară la G-d Hôtel spre a-şi lua rămas bun de la mine. [2]

Nu mă lasă inima să nu vă înştiinţez şi pe d-vs. Dacă puteţi dispune de un minut între 9½ şi 10, aş pleca fericit ştiind că mi-aţi urat şi d-vs. drum bun.

Cu noi sunt: St. Michăilescu, [3] Caragiali, Petraşcu, [4] Djuvara, [5] Mincu [6] ş.a.

Să aştept?

Duiliu Zamfirescu

10

LÉGATION DE ROUMANIE EN ITALIE
[imprimat]

Roma, 25 iuniu '88

Iubite domnule ministru, [1]

Abia astăzi am găsit în *Monitorul oficial* decretul prin care aţi binevoit a mă decora cu Bene-Merenti, — şi de aceea am întîrziat atîta a vă mulţumi.

Acu mă grăbesc a vă exprima via mea recunoştinţă şi a vă asigura că, pe cît voi fi sănătos şi cu mintea întreagă, voi căuta să învăţ şi să lucrez.

Binevoiţi, vă rog, domnule ministru, a primi asigurarea inalterabilului meu devotament.

Duiliu Zamfirescu

11

Roma, 20 ianuariu 1889

Iubite domnule Maiorescu,

Sunt cîteva zile de cînd ştiu că aţi fost în Venezia, şi pînă ieri am păstrat în suflet părerea de rău că n-aţi vrut să daţi decît un semn anonim de trecerea d-voastre pe acolo. Cînd am primit sulul de heliotipii, vă mărturisesc că nu mă gîndeam la d-vs. Credeam că, sau consulul nostru, prins de un acces de poezie, îmi făcea un pean de vin, sau vreun trecător (ori trecătoare) prieten îşi trimetea această carte de vizită artistică. Am zis şi *trecătoare*, fiindcă vrabia mălai visează şi fiindcă aveam în favorul visului meu un precedent (foarte neconstituţional) de la Olivia cea din scrisoarea mea de acum opt luni [1] care, trecînd prin Florenza, mi-a trimis un bust de *terracotta*, urît şi caraghios pe cît ea era

de nostimă şi hazlie. Toate bănuielile astea mi-au trecut prin minte foarte repede, şi după ce-am privit minunatele copii ce mi-aţi trimis, am reluat coperta sulului să recitesc adresa. Atunci am recunoscut scrierea şi am şi întrebat pe consul dacă sunteţi în Venezia. Alaltăieri am primit răspunsul lui că aţi plecat ; ba îmi adaogă că aveţi şi o telegramă pe care nu ştiu unde să v-o trimită.

Acum să-mi daţi voie să vă spun, excelenţă,[2] că n-aş fi crezut niciodată că o să veniţi în Italia şi să nu mă înştiinţaţi şi pe mine. Aşa e firea omenească : tot ce doreşte i se pare natural. Aş fi căutat să nu fiu obositor şi indiscreţia mea ar fi durat 24 de ceasuri. Dar să nu mai vorbim.

Despre Venezia să-mi daţi voie. În urma scrisorii d-voastre am reluat pe Taine[3] şi de la prima filă m-am dus iar pînă la ultima ; fiindcă, afară de însemnătatea celor ce spune, nu e pagină în toată literatura acestui om (adică, vorba d-vstră, din ce-am cetit eu) mai caldă şi mai sănătoasă : îţi face bine s-o ceteşti. Şi, curios. Deşi eu credeam că m-am înţeles cu Taine, căci am găsit note pe margine în care îmi ziceam mie însumi : bravo, ai gîndit ca un om mare — totuşi, recetind, am văzut cu mirare că parcă e mai mult de părerea d-voastre decît de a mea. În detaliuri are aceeaşi impresie stranie şi colorată, şi vorba *vis* vine şi la el de mai multe ori. Unde însă îmi pare că gîndeşte altfel, e tocmai în substanţa lucrului. Pentru el Venezia nu este discordantă şi nelogică. De unde o ia, de la colonia paduează, de la rămăşiţa unică şi adevărată a miezului vieţei romane, pînă unde o lasă, e un acord perfect, cu nota dominantă originală, vie, dar acord. Bunăoară, pentru el impresia palatului ducal este rezultanta omogeneităţii stilului veneţian, şi, deşi constată că regulele sunt răsturnate, că e pus plin peste gol, că goticul şi bizantinul se amestecă cu o îndrăzneală nebună, formula personală şi armonică nu numai că nu se pierde, dar reiese măreaţă şi nouă, nouă de o mie de ori. Ce nu poate fantazia omenească cînd e pusă în nişte condiţiuni de fermentare ca la Venezia ! Căci logic în frumos ce e ? Ce e bunăoară logic în natură ? Afară de fatalitatea chimică, totul înoată în întîmplare. Ce e logic într-o pădure ?...

Acum, partea în care impresia mea a fost osebită e aceea a rezultatului mecanic ce a produs în suflet. La mine înrîurirea colorilor, a linielor arhitectonice, a canalurilor s-a preschimbat în linişte, în cîteva crîmpeiuri de idei senine, în nişte arcuri lungi ca de curcubeu, sub care treceam ca fiind parcă altul şi uitîndu-mă eu la mine ca la un arhanghel, fără durere, fără patimi.

În sfîrşit, ce să vă mai spui. Hai s-o luăm fiecare cum ne vine mai la-ndemînă.

Rămîne însă bine înţeles că treaba nu-i pe convenţie. Şi îmi pare că d-vs. socotiţi că a admira Lido[4] şi Canalul mare, or serenadele lor e convenţional. Credeţi-mă că mie viele de la Lido şi nisipul dinspre Adriatica, cu priveliştea cea de-a pururi nouă a mării, precum şi, de altă parte, sutele lor de gondole, pe o noapte ideal de clară, mi-au lăsat o amintire nepieritoare. Atîrnă mult şi de epoca în care vezi Venezia. Eu am văzut-o în mai ; d-vs. în ianuariu. Dar e probabil că pe mine mă încîntă şi cuvintele. Lido nu ştiu ce-mi spune, de ducă şi de uitare, după cum în istoria Veneziei nume de dogi ca Urseolo[5] şi Marino Faliero[6] îmi par nişte poeme întregi. Om prost...

Orşicum ar fi, printre multele cuvinte de dragoste ce am pentru Venezia, o să intre şi acela că ea v-a făcut să-mi scriţi.

De pe la Roma, puţine noutăţi. E şi greu să dai noutăţi din oraşul vechiturilor. Ar trebui să reviu veşnic la cîntecul meu. ca să vă mai anin, pe ici, pe colo, cîte un crîmpei de soare în ceaţa în care trăim. O iau adesea pe jos şi mă duc în sus spre Villa Pamphili, pînă la San Pietro in Montorio, de unde se vede toată Roma în panoramă. În zilele cu soare, pe la trei ore, e cea mai minunată sărbătoare ce se poate da ochilor. După cîte înţeleg, d-vs. fugiţi de impresiile lucrurilor prea mult cîntate şi căutaţi chiar în originalitate colţuri personale. Eu, dimpotrivă : caut să mă las pe cît oi putea mai mult emoţiunilor directe ce-mi vin de la lucruri, fără şcoală şi fără muncă. Mă duc înaintea tutulor lucrărilor celebre şi mă simt cu adevărat fericit cînd dau de cîte ceva care mă mişcă. Printre lucrurile cunoscute, cari nu s-au dezminţit, e şi tinta ciudată ce o iau zidurile Romei antice şi mai cu seamă a Romei papale. E un efect de o bogăţie de colori vii, dar stinse, nemaipomenit, şi pe balustrada de la S. Pietro Montorio poţi sta trei ceasuri ne-

întrerupt, cu ochii prinşi de schimbările tonurilor. Apoi ştiţi ce uşoare şi fericite sunt gîndurile cînd ochiul caută mulţumiri în fundul depărtării. Cînd îţi ridici coatele de pe marginea zidului şi te-ntorci spre apus, dai de Academia Spaniei şi de mica biserică sub pietrele căreia doarme Beatrice Cenci. [7]

La revedere, că mă-mbăt de cuvinte şi mă emoţionez gratis. Vă doresc sănătate şi pace bună.

Duiliu Zamfirescu

12

Roma, 25 martie '89

Iubite domnule ministru,

O rugăminte.

Văd în *România liberă* că e vorba să se numească d-l Rosetti-Solescu, [1] actual consilier de legaţiune la Roma, ministru la Belgrade.

Dacă nu pot fi numit eu în locul d-sale, cel puţin ar fi de dorit să nu-mi puie pe cap un alt secretar, care să aibă numai beneficiele vacanţelor şi a interimatului de pe vară, fără să fi avut şi greutăţile de pe iarnă. Interesul real stă în faptul că, în lipsa ministrului, pe vară, pot rămînea însărcinat de afaceri (pot rămînea însărcinat ? !), ceea ce-mi dă drept la o a treia parte din cheltuielile de reprezentare. În acelaşi timp se face şi o economie în buget de o mie de franci pe lună pînă la numirea unui titular.

Acesta este interesul meu, spus drept şi cinstit. Dacă vi se pare că nu e o enormitate ceea ce cer, vă rog să binevoiţi a vorbi cu excelenţa, [2] în caz contrar, *n'en parlons plus*.

În curînd voi da d-lui Negruzzi semne de viaţă... literară.

Vă doresc, şi ca întotdeauna sunt al d-voastre,

Duiliu Zamfirescu

13

Roma, 8 april '89

Iubite domnule Maiorescu,

Dacă n-aş fi copil al veacului ăstuia, şiret şi cu o mulţime de prejudecăţi, şi dacă d-voastră n-aţi fi ministrul de ieri şi poate cel de mîne, v-aş spune curat şi simplu cu cîtă dragoste am cetit ironica şi italieneasca adresă de pe plicul de azi, [1] cu „Illustrissime“ în cap. Dar am toate cusururile de mai sus, şi asta mă împiedică de a v-o spune mai pe de-a lungu.

După ce v-am scris rîndu trecut, rugîndu-vă să vorbiţi excelenţei, îmi părea rău, şi acum mă simt uşor şi vesel că n-am pe conştiinţă un hatîr. Încerc şi eu cîteodată să fac ca lumea cealaltă, împins de unele neajunsuri ale vieţei, dar din fericire încercările nu-mi izbutesc. Cu atît mai bine.

Acum să vorbim un minut de lucruri senine.

Ştiţi că lumea, privită la oarecare depărtare, se reduce la linii, din care fleacurile pier. De aci văd ţara fără patimă, cu bunurile şi relele ei. Suntem o naţie de chiacheroni. [2] Poporul de la oraşe e stupid, iar clasa diregătoare o gaşcă de pehlivani. Mă apucă scîrba cetind pachetul de ziare ce soseşte din ţară şi văzînd că nimic bun şi prielnic nu se face. Atunci, cu nouă furie mă arunc în ale mele. Scăparea e la artă, la lumea trecută, la fantazie, fiindcă din trecut n-a rămas pipăit decît ceea ce e nepieritor : frumosul, în diferitele lui manifestări, iar fantazia personală nu datoreşte nimic nimănui şi astfel se aprinde cum vrea şi pentru ce-i place. În acest ordin de idei, mă gîndesc de mult la un lucru de care n-am îndrăznit încă să vă vorbesc. Nu ştiu dacă la facultatea noastră de litere există vreo bursă specială pentru istorie. În toate cazurile, eu nu ştiu (cunosc) [3] să fi venit vreun laureat de-al nostru la Roma spre a studia epigrafia veacului al II-lea, atît de bogată şi de importantă pentru noi. Poate că e pretenţios ceea ce spun, — dar să reduc lucru la mai puţin : să studieze cu degetu pe rană vremea de colonizare a Daciei, — şi mai puţin : să înveţe istoria romană

la fața locului. Căci e o deosebire imensă între documentul de hîrtie și documentul de piatră. Coloana traiană, arcul de triumf al lui Septim Sever, [4] villa lui Adrian [5] de la Tivoli, statuele marelui nostru împărat, busturile, pietrele de la Capitol cu mulțimea inscripțiilor etc., etc. sunt atîtea lucruri cari dacă nu pot da o lumină particulară în discuțiunile științifice, pun însă fantazia istoricului în coloarea timpului, îl învață să nu judece lumile trecutului cu falsul criteriu al omului modern. Un exemplu : de cîte ori n-a apropiat oamenii pe Napoleon cel Mare de Caesar. Amîndoi își au istoricii lor : unul pe Taine, [6] altul pe Mommsen. Sarcina celui dintîi ar părea cu mult mai ușoară, fiindcă omul lui a trăit alaltăieri. Și cu toate astea... ce splendid și adevărat este chipul și timpul lui Caesar, și ce șters rămîne al lui Napoleon. Căci Bonaparte s-a strecurat din timpul lui în timpul nostru pe nesimțite. Vezuvul n-a erupt și n-a acoperit Parisul din 1800 ; monumentele nu au viața și pecetia unui moment care să facă epocă ; nu există nici un colț de lume care să destăinuiască cu glasul de ruine misterul veacului. Napoleon e analizat cu hîrtiuțe, cu codul civil, cu fitănții, — și poate ceea ce e mai atrăgător și mai însemnat în studiul lui Taine e îndrăzneala cu care-l coboară prin linia maternă din condotierii evului de mijloc și anume din Malatesta. [7] Pe cîtă vreme în Mommsen, ia să cetești descrierea unei ville romane, ia să iei meziul social, finanțele, bancherii, bursele, — ori să te pui în curent cu ceea ce era pancrațiul, [8] — ori să urmărești faptă cu faptă pe Caesar, — și apoi să vii la Roma, să vezi palatele de pe Palatin, or casele de la Pompei, să intri în localul bursei, să vezi termele lui Caracalla, [9] să ieși în campania romană spre a înțelege pe poeți și agrul, să intri în lupanare și în casa lui Diomede la Pompei, în sfîrșit, să pui mîna pe marmura rece care le-a văzut toate astea, și atunci să pricepi minunat epoca Caesarului și geniul lui Mommsen.

Cu toată admirația ce o am pentru Taine, eu tot nu am prins bine meziul lui 1800, pe cînd din potrivă m-am pătruns de timpul căderii Republicei și, cînd am văzut admirabilul cap a lui Caesar de la Napoli, am zis „ăsta-i“.

Dar m-am întins la vorbă lungă.

Pe scurt. Iată ce vream să vă spun : n-ar fi bine, așteptînd timpuri mai fericite în care să putem comanda copii în gips [10] ori marmură, să fotografiem busturile împăraților de la Capitol, de la Traian pînă la Aurelian, cu alte cuvinte epoca dominațiunii romane în Dacia (104—274) ? Parcă e o datorie pentru Academie ori pentru ministerul nostru să aibă deocamdată atîta lucru.

Ce ziceți ?

Am putea întreba mai întîi cam ce-ar costa, și-apoi am chibzui. Nu cred să fie treabă mare. Dacă n-o vrea nimeni s-o facă, poate încetu cu încetu s-o fac eu...

Vă doresc și vă poftesc împlinirea visurilor pentru binele literaturei.

Al d-voastre supus și devotat,

Duiliu Zamfirescu

14

LÉGATION DE ROUMANIE EN ITALIE
[imprimat]

Iubite domnule Maiorescu,

Vă rog să cetiți întîi alăturata încercare. [1]

Villa Tusculana e o minunată casă de țară, la Frascati (după cum se vede de pe nume), în ale cărei grădini se află ruinele unei ville a lui Cicerone. Din fruntea dealului vederea îmbrățișează toată valea Tibrului, pînă la mare.

Impresia mea iat-o în versurile de alături. Acum pentru ce Cicero și nu Cicerone ; pentru ce Tarențiu și nu Terențiu ; [2] pentru ce toată invocarea asta de nume proprii ; pentru ce hexametre etc. e de prisos să le explicăm. M-am văzut silit să pun vorba „hexametre“ alături de titlu, ca să se poată prinde forma metrului. Dealtminteri dacă accentele vor fi lăsate la locul lor, cum sunt în românește, versul își

urmează drumul de la sine. Altfel, după metrica românească a alexandrinului

Ale turnurilor umbre... etc.

ar trebui să se cetească versul întîi astfel :

Tristelé um/bre se lásă / pe văi dé sus / de pe déaluri,

pe cînd mergerea lui firească e aceasta :

Trístele / úmbre se / lásă pe / văi de / sús de pe / déaluri
Síngure, / pálide, plíne de-o / lúme / vie de / básme

Etc., etc.

Lucrul nu e aşa de uşor pe cît se pare. Dealtfel, încă o dată, e de prisos orice explicare. Cred însă trebuitoare amintirea că Tarenţiu (aproape contimporan cu Cicerone) era poetul cel mai înamorat de timpurile vechi ale Republicei.

Acum, iubite domnule Maiorescu, vi s-a împlinit dorinţa de a nu mai fi ministru.[3] Să videm pe Schopenhauer.[4]

Al d-voastre cu dragoste şi devotament,

Duiliu Zamfirescu

Roma, 14 apriliu '89

15

Roma, 28 apriliu '89

Iubite domnule Maiorescu,

După ce-aţi plecat din Roma,[1] am rămas singur şi risipit prin lumea asta ca un car răsturnat. Vreo două zile mi se părea că sunt cîinele nimănui. Pînă am reintrat iar în vadul vieţei zilnice, vai de om. Acu mi-am reluat iar firul necazurilor, şi, ca ucenic supus ce sunt, depăn înainte. Bun e Dumnezeu.

După cum era vorba, azi trebuie să fi ajuns acasă, şi, sper, cu bine. Madame Maiorescu trebuie să fi făcut o groaznică consumaţie de *prosciutto*[2] şi să fi suspinat după *cioccolata* de la cafeneaua del Gesù, pe cînd d-voastră o mîngîiaţi cu morala „lasă, că fu bine". Am bună nădejde că, odată ajunşi acasă, amintirile se vor limpezi, impresiele bune vor covîrşi pe cele rele, şi nu va rămînea nimic, nici chiar faimosul Pahod na Villa Adriana,[3] care să vă supere. Emoţiunea puternică cu care ne-am despărţit de Mosè[4] se va redeştepta mai clară cînd depărtarea va fi pus peste dînsa lacul transparent al imaginei. Vă va rămînea în minte, cum îţi rămîne în casă un tablou de preţ, îngrijit şi scuturat. Cînd or începe paianjinii să ţese deasupra mreaja uitării, să venim la Roma, iar împreună.

Acum *hexametre*.

Iată cum am îndreptat[5] cele două versuri :
în loc de

Zeii, pontificii, fraţii Arvali şi însuşi lupercii

citeşte

Zeii, pontificii, fraţii Arvali, lupercii şi Salii

iar în loc de

Ochi-mi, o, Marcus Terenţiu Varone etc.

citeşte

Ochii-mi, o, nobile Marcus Terenţiu, cată spre tine.

Cred că aşa nu mai e nici o umplutură, şi vorba *nobile*, pusă pe lîngă numele lui Terenţiu, defineşte natura măreaţă a poetului înamorat de vremuri bune de demult. *Salii* prezidau la jocurile ce se dau în cinstea lui Marte.

Acum cred că stihurile mele au să deştepte o amintire fericită, căci va fi a d-voastre personală. Cînd ajunseserăm sus la villa lui Cicerone, de se videa cîmpul taberei lui Hanibal, iar la stînga grămăjuia de case atîrnate pe piatra de la Monte-Cavo, cu Albano în fund, marea la orizont şi vîntul ce cînta în ramurile molifţilor de la picioarele noastre... Era viaţă şi adevăr în toată această adiere a trecutului ! Astea sunt lucruri cari trebuiesc văzute spre a fi înţelese, şi teoria mea că toate impresiele primite de-a dreptul de la lucruri se pot transmite şi altora prin scris, sufere, pe ici pe colo, cîte o excepţie.

De-acu, la vară, dacă o vrea Cel-de-sus.

Vă rog să nu mă uitaţi cu desăvîrşire şi cînd aveţi un moment liber să-mi scrieţi. —Al d-voastre cu totul,

Duiliu Zamfirescu

16

Roma, 12 mai 1889

Iubite domnule Maiorescu,

Iată-mă intrat acasă, după o lungă plimbare la Porto d'Anzio şi după o alta mai scurtă la Villa Borghesa. După vreo patru zile de scirocco şi de întuneric, azi cerul a deschis nişte ochi mari şi senini, şi se uită la lume cu bunătate.

O, Doamne, de ce n-aţi mers şi la Porto d'Anzio ? A înnebunit natura. Curge seva în vinele arborilor şi a florilor cu o putere de viaţă extraordinară. Tot malul mărei e aşternut cu un fel de plantă grasă, care s-a ascuns toată sub flori, roşii, violete, azurii, de cînd treci cu drumul-de-fier printre ele îţi pare că vor să-ţi intre pe fereastră, atîta sunt de vesele şi de ştrengăriţe. Marea se desfăşoară la orizont pe sub bolta seninului ca o lungă iluzie de cîmpie, şi ici, aproape, pe nisip, se joacă cu sutele de copii, ce rîd valului pitulaţi şi plecaţi înainte ca nişte boboci de gîscă. E viaţă, şi s-a isprăvit.

Eu mă-ntreb cîteodată ce focu e mai adevărat, în coaja asta pămîntească, din ceea ce nu e al nostru absolut şi imediat, cînd văd că e destul un cadru înviorat de soare ca să mă schimbe cu totul şi să-mi coloreze gîndurile ? Au oare preocuparea spiritelor mari, sau aşa-zise, de a intra în fundul lui *pentru ce,* ori de a lăsa moştenire lumei o ladă de file mînjite, nu care cumva e o măreaţă nerozie, din punctul de vedere a nerodului care le urzeşte ? A vîna fericirea absolută şi eternă e o nebunie. Dar a vîna fericirea imediată şi relativă, aceea care vă face pe d-vs. să ziceţi faimosul „fu bun", nu e posibil şi mai cu seamă înţelept ? Ştiu bine că

peste un ceas am să gîndesc altfel, căci simţurile au să-mi fie alte'e, dar ce-mi pasă de peste un ceas ! [1]

La Porto d'Anzio era o femeiuşcă ca un fulg, şi numa ce să vezi : curgea o biată fîntînă dintr-un mal şi se strecura pe nisip vreo zece paşi pînă în mare.

— Hai să abatem apa, îi zic.

— *C'est une idée,* hai s-o abatem.

Şi ne punem pe săpat cu două scîndurele. Dă-i, dă-i, cu săpatu, pînă abatem apa.

— Ei, acu ce mai facem, c-am abătut-o ?

— Acu vin-o-ncoa, îmi zise ; şi o luarăm printr-un gît îngust şi umed, pînă ieşirăm iar pe plaje, dar într-un loc uscat, pe un nisip binevoitor şi discret, de unde se vedeau pe luciu aripele umflate ale bărcilor ca nişte fluturi albi. Ne întinserăm jos, singuri între apă şi cer, şi... o să rîdeţi de mine, şi-a scos pălăria cea cu mărgăritărel din cap, s-a culcat pe braţele subscrisului şi luîndu-mi mînele şi le-a lipit de obraji :

— Acum spune-mi versuri, îmi zise.

Era aşa de firesc ceea ce se urma între noi, încît acum cînd vă scriu rîzînd, îmi pare tot atît de natural ca şi cînd am făcut-o. Credeţi-mă că mi-ar fi fost ruşine de singurătatea mării să fiu brutal.

În sfîrşit, aşa e.

Noaptea

Iar am intrat acasă, şi ceea ce spuneam mai sus s-a adeverit. Nu pot zice că mă simt nenorocit, dar nu mai e vibraţia de astăzi.

Am reintrat în nota cea obicinuită, lungă, tristă ca o zi de ploaie. În plafonul de deasupra mea se plimbă o pereche de şoareci. Aud fîntîna din grădina de sub balcon ciripind, şi sunt singur...

Reiau volumul lui Gibbon. [2] Dă, Doamne, să vie somnul.

Duiliu Zamfirescu

Iată şi un efect de zi cu soare la mare.

Anzio

Pescar cu luntrea văpsită-n verde
Anină-ţi pînza sus de catarg;
Vîntul ne-a bate şi ne vom pierde
Spre larg, spre larg.

Fată cu sînul ars de căldură,
Rămîi nebună aşa cum eşti
Şi ia-ţi guitara, zi lung din gură
Că mă iubeşti.

Ce-atîta trudă şi-atîtea gînduri
Pe învechitul disc de pămînt
Cînd mai la urmă tot patru scînduri
Îţi ştiu de rînd?

Rămas în lume dintr-o poveste,
Anzio, marea m-a luminat:
Toată morala vieţei este
Un sărutat.[3]

17

Porto d'Anzio, 18 mai 1889

Iubite domnule Maiorescu,

Poate că nici vîrsta nici alte împrejurări sociale nu-mi dau dreptul să vă scriu aşa, ce mi-o veni sub condei. Dar, afară că ultimele noastre drumuri[1] prin antichitatea Italiei ne-a dat poate o fibră comună, eu îmi îndreptez glasul către acea vecinică tinereţe ce am văzut că formează caracteristica firii d-voastre.

M-am întors iar la mare. În impresiele mele e un element de-a pururi nou şi neostenitor.

Sunt 11 ceasuri din noapte. Viu de la un villino[2] vecin, unde am petrecut două ceasuri senine, într-un salonaş

simplu, cu lumină multă, cu toate ferestrele deschise pe o terasă ce dă pe ţărm şi în tovărăşia unei femei cu mult farmec.[3] Mi-a cetit un Stechetti[4] întreg, cu biografie cu tot, punînd acele minunate accente italiene la locul lor şi duplicînd consoanele cu o nespusă gingăşie; o adevărată *bocca romana.*[5] Ce bine e cîteodată să nu cunoşti unele lucruri. Acest Stechetti, mort la 30 de ani, nu e un mare poet şi nici chiar un poet original, dar e atît de ciudat în chipul cum simte, încît devine interesant. Închipuiţi-vă pe bietul Nicoleano[6] bolnav de piept, şi puneţi la sfîrşitul tuturor bucăţilor lui un blestem la adresa primăverei, a amorului, a copiilor, şi veţi avea întrucîtva nota *Postumelor* lui Stechetti. În aceasta e atingător, fiindcă e sincer, şi e mai atingător fiindcă ştiu din prefaţă că tot ce coprinde acest volum a fost cules de pe la prieteni, de pe la femeile ce i-au fost dragi, şi erau scrise (sonete cea mai mare parte) pe cîte o carte de vizită, prin scrisori, cu nepăsarea omului care se ştie cu totul nepublicabil. După aceea mi-a cetit faimoasa *Ginestra* lui Leopardi,[7] cuvînt care îmi pare, după descrierile ce mi le-a dat, că însemnează *sulfină.* N-aveam nici un dicţionar de faţă ca să ştiu exact ce e. E o floare particulară Vezuvului. Ei, aici se schimbă treaba. Eu, care din *Diáloghi* nu eram entuziasmat deloc pentru Leopardi, m-a biruit. În forma lui, devenită cam banală, de a amesteca şi a personifica fizicul şi metafizicul *à tout bout de champ*, capătă o rotunjitură şi o estetică de convingere nespusă. Descrierea ia nişte tinte de lavă; comparaţia cînd aseamănă pe oameni faţă de puterile naturei, de vulcan, cu un popor de furnici pe care ar cădea un măr prea copt din copac şi l-ar strivi, e frapantă şi face să reiasă neputinţa omenească cu cruzimea unui geniu stors de suferinţă fizică.

Şi marea foşnea mereu cu horbota sa de spumă. Pace în tot ţinutul apelor. Luna cea iertătoare umplea seninul văzduhurilor cu armonia sa de argint, întinzîndu-ţi parcă sufletului o punte strălucitoare spre etern. În adevăr, ce nepieritoare imagine rămîne în conştiinţă de la acea fantastică oglindire a luminei în fundul apelor! Colorile cunoscute pînă azi sunt absolut în neputinţă de a da adevărata lumină lunară, poate tocmai fiindcă ea e indirectă de la soare şi nu se mai poate descompune în curcubeu.

O parte însemnată aici e mîncarea. După ce te tăvălești prin nisip cîteva ceasuri, încep ideile poetice să se întîlnească în stoluri și se pregătesc de plecare, ca rîndunicele toamna : vine proza. Ce mîncăm astăzi ? Și poet ori bancher, începi a mîngîia cu aripa gustului o murenă friptă, or un rizotto de prepelițe, parcă ar fi vorba de șoldurile Venerei Callypige. [8] Și la deal, omule ! Restaurantul îți surîde ca grădinile Armidei, iar tu, Rinaldo [9] burghez, dai năvală la ale foamei. Dar parcă și aici e mai puțină proză ca altundeva. Bunăoară, orcît de necuviincioasă poftă de mîncare ai avea, tot te simți mai nobil, știind că mănînci murene fripte, ca orce senator roman (pardon romAn, nu român), ca senatorul Vediu Polione, [10] care ucidea sclavii ca să hrănească murenele sale cu carne de om. Apoi, prepelițe cu fel de fel de mirodenii, și apoi fragi de Sicilia, cu o portocală stoarsă deasupra. Și la cafea, aprinde-te țigară și tu fantazie, pe cînd la celălalt restaurant mandolinele zornăie, îngînate de mare. Cu bine,

Duiliu Zamfirescu

18

LÉGATION DE ROUMANIE EN ITALIE
[imprimat]

Roma, 7 iuliu '89

Iubite domnule Maiorescu,
(*y compris le secrétaire*) [1]

Lunga și prea buna d-vs. scrisoare am primit-o foarte la vreme, pe una din acele călduri scandaloase în cari melancolia și urîtul îți brobonează fața de perle (nici mai mult nici mai puțin) lichide și-ți răsfrînge sufletul ca pe õ umbrelă întoarsă de vijelie pe dos. Am văzut toate cele coprinse, și răspund sistematic : [2]

No. 1. Să rămînă numai *Tu parli ; e della voce* etc., adică rîndul întîiu.

Convin a schimba, fiindcă nu-mi dau seama de efectul produs de o citație cu care eu sunt deprins, iar alții nu.

No. 2. Palma dată de onorabilul Alessio copilei sale e observația d-vs., și fiindcă eu am o încredere foarte mare în estetica Maestrului, vă rog să faceți cum veți găsi mai înnemerit. Cred însă că observația e discutabilă. Alessio e un personagiu aproape mut. Caracterul său nu reiese din nici un comentar al autorului, ci se dezvăluie prin cîteva fapte ale lui. Trebuie să nu uităm că un bărbat gelos are momente în care urăște deopotrivă pe femeia iubită ca și pe omul iubit de femeie ; că aceasta e cu atît mai adevărat cînd e vorba de o gelozie de onoare, nu de amor curat, în care instinctele, se înțelege, rămîn în fond tot sexuale, dar iau un fel de aparență de demnitate socială foarte curioasă. Alessio urăște pe conte, însă în fibra lui intimă urăște și pe Nannina. De ce-i dă numai o palmă și n-o ucide sau de ce-i dă o palmă și nu se mulțumește să-i facă numai o lecție de morală — sunt chestiuni de temperament și de meziu social. Un *domn* s-ar fi mărginit la morală ; Alessio la 30 de ani poate că ar fi lovit-o cu cuțitul, Alessio la 60 de ani o bate. Sunt atîtea soluțiuni, care atîrnă de atîtea alte chestiuni. Dar supărarea d-vs. este de rasă divină : estetica ! tonalitatea novelei ! Așa e, domnule Maiorescu, dar vă rog să credeți că estetica este foarte adesea o formulă personală a înțelegerei frumosului aplicată lucrurilor. Mie nu numai că nu-mi face rău, dar, din punctul de videre al sentimentelor ce trebuie să deștepte în noi, brutalitatea bătrînului îmi pare morală, căci ea este semnul aparent al unei stări sufletești de chin și umilire, care sfîrșește cu încercarea de a ucide pe conte. Dacă pînă la sfîrșit n-ar fi dat nici un semn de această stare sufletească, ar fi avut aerul unui omorîtor, care se gîndește, rece și sigur de sine, la crima finală. Ar fi fost, în toate cazurile, puțin interesant.

Dar cine vrea să probeze prea mult nu probează nimic. Deci, cum credeți.

No. 3. Nu înțeleg, fiindcă n-am manuscrisu. Dar dacă e vorba numai de fraze, schimbați cum vreți.

Acum, la observația asupra sfîrșitului novelei, *toată lumea* e lucru important. Dacă toată lumea și d-nu Lupu Costache n-au înțeles, hotărît, trebuie schimbat. Dar iarăși : n-am manuscrisul. Rebusul însă se dezleagă așa : înecăm pe Nannina, scoatem la mal pe conte și pe donna Giulia, și cu sistemul ăsta rămînem buni prieteni. Dacă care cumva se ivesc iar neînțelegeri în sînul familiei cititorilor, treaba se încurcă, fiindcă cred că nu sunt dispus să mai fac nici o concesie.

Observația însuratului de Caragiali își are socoteala ei. În parte este așa, mai cu seamă cînd e vorba de a zugrăvi ființe vii.

Aici să punem punct, fiindcă îmi e urît să vorbesc mult asupra lucrurilor făcute. Fie ce-o fi cu ele. Zevzecul de Bonifaciu Florescu mă acuză într-un foileton, dragă Doamne literar, al *Naționalului*,[3] că am părăsit *Literatorul* și am venit la *Convorbiri*, căutînd să trag un profit social (?) din literatură. Ce-o fi vrînd să zică ? Cine știe mai bine decît d-vs. profitul *social* (!) ce am tras... Dar, în fine, lume nu e ? Latră fiecare cum îl taie capu.

Acum de-ale noastre, mai bune și mai pe-nțelese.

Îmi pare foarte rău că sunteți bolnav.[4] Asta e cel mai nedrept lucru al firei noastre omenești. Dar, cu cumpăna răbdării d-vs., care ușurează și îndulcește toate nevoile, veți trece și peste asta cu bine. E de dorit să fie cît mai curînd și pentru secretarul particular : dacă durează boala, albește de tot, căci Joe e în cer și Gigi[5] pe pămînt.

Dar apoi cu Elveția... Simt că-mi cresc aripi. Mă pălește cîteodată dorul de ducă ca pe un beduin al Saharei, și mă uit în cercul strîns de colinele Romei fără nici o nădejde. Ministrul[6] n-a plecat încă, dar cred că săptămîna în care intrăm se va duce, și parcă lucrurile se aranjează spre bine, fiindcă Romalo nu cred să vie, așa că rămîn de capul meu și ceva mai cu dare de mînă. Nu vă făgăduiesc încă nimic. Ceea ce însă vă rog să știți cu siguranță este că voi face tot posibilul să viu și că sunt fericit numai cît mă gîndesc la o săptămînă trecută împreună.[7] Negreșit că lucrul e între noi, căci știți că dacă rămîn singur aici (*Ch. a'Affs.*)[8] n-am dreptul să ies din Italia.

Vă trimit această scrisoare la București, sperînd că o să vă găsească. Vă rog să-mi scriți din Kissingen.

Dal Signor Tocos ringraziamenti per Signor Secretario particolare.[9]

Cu sănătate și cu bine,

Duiliu Zamfiresco

19

GD. HOTEL DES SIRÈNES
ANZIO,
PRÈS DE ROME
[imprimat]

20 iuliu 1889

Iubite domnule Maiorescu,

Vă scriu astăzi, cam în fugă, potrivit ordinului, și vă scriu iarăși de la Anzio, unde am venit să mă mai umbresc puțin. Mari oameni or fi fost străbunii noștri, dar cald le mai era !...

Alineatul în care intrăm e mai greu de așternut pe hîrtie, fiindcă vremea nu-i de argumentație : e prea cald. De aceea hai drept la țintă. M-am gîndit și răzgîndit dacă pot veni să ne întîlnim, și am conchis că nu. Omu așa e : pentru nici una din adevăratele sale plăceri nu luptă cu hotărîre, ceea ce face că majoritatea oamenilor e nenorocită din neștiință de a fi fericit, iar nu din neputință. Dar ce să fac ? N-am curajul să plec. Sunt lăsat singur, cu răspunderea, multă puțină cît e, pe spinarea mea. Te miri ce fleac se întîmplă la Roma, or cine știe cu cine mă întîlnesc în Elveția, și boclucul e gata. Apoi, să vă spun drept : nici n-aș fi liniștit.

Dealtfel, totul aveam gata.

Dar suntem încă tineri cu toţii, şi bun e Dumnezeu, o s-o facem altă dată mai în plin.

De acum la octombrie ori noiembrie, în ţară. O să v-aduc o lungă tarara de cetit[1] şi nădăjduiesc să stau o lună şi $1/2$ or două.

Pînă atunci drum bun şi fie-vă calea în trandafiri, dacă nu care cumva veţi da de gheaţă.

Vă rog spuneţi-mi unde vă opriţi mai lung, spre a vă persecuta cu două, trei scrisori, mai pe răcoare.

Al d-voastre,

Duiliu Zamfirescu

Îmi pare bine că v-a reuşit operaţia. Noroc şi sănătate la drum.

20

Castellammare di Stabia,
11 august 1889

Iubite domnule Maioresco,

Văd cu plăcere că nu mă uitaţi. Faceţi bine, fiindcă asta mă încurajează să lucrez şi să vă iubesc încă mai mult.

De şase zile sunt la Castellammare, cu marea în faţă, cu muntele în spinare şi în mijlocul unui stol de contese, principese, baronese şi alte dihănii blazonate, cari ciripesc, vorbesc sau latră, după cum le e guşa şi mintea. În Italia, şi mai cu seamă la Napoli, toată lumea care are de la 100 frs. pe lună în sus e cel puţin *duce*. Sus, la hotelul Margherita, un minunat fost palat al regelui celor două Sicilii, viaţa aceasta se începe pe la 4 după prînz, în pădure, şi se urmează pînă la miezul nopţii, pe terasă. Sub nişte stejari bătrîni, cari se urcă drept la deal, pe malul rîpelor, curg torente artificiale, ce saltă din treaptă în treaptă, tocmai din

fundul întunecos al Apeninilor, pînă sub un magnolia colosal, de unde se împrăştie în gîrliţe line pe sub bolte de viţă, pe sub lămîi şi portocali. Aci, pe cînd minorenii[1] bat ţurca la *tennis*, berbanţii stau întinşi pe iarbă, la picioarele albelor lor stăpîne, zîmbindu-le cu surîsul plin de farmecul vieţii al omului care vrea să placă, pe cînd ele, cu capul înclinat şi ochii ficşi pe buza umedă a bărbatului, au în privire taina viţeluşei ce-şi întoarce nările sîngerate de plăcere către taurul vecin. Iar peste toţi natura întinde cu bunătate braţele verzi ale stejarilor, umbrindu-i în geniala iluzie a fericirei.

Negreşit, subiscălitul nu se deosebeşte întru nimic de ceilalţi. Sunt vremuri în care e o datorie să fii *ticălos*, cum zice Caragiale. Mai cu una, mai cu alta, dă-i înainte, ca fochistu de la drumu-de-fier care ciocăneşte toate roatele pînă dă de cea aprinsă.

Seara, scena se mută pe terasă. A, domnule Maiorescu, ce minune de frumuseţe ! Închipuiţi-vă un imens balcon de o sută de metri de lung, cotit şi învîrtit în jurul palatului, la 60[2] m de înălţime, din care te uiţi ca într-o oglindă răsturnată în tot golful Napoli. La dreapta Vezuvul cu gîrla sa de lavă aprinsă ; în vale, de-a lungul malului, miile de lumini de la Torre Annunziata, Torre del Greco etc. şi la dreapta de tot ruinele Pompei. Era aseară o lună care ieşea din gîtul munţilor şi împrăştia un fel de maiestate incomparabil de senină pe toată scena asta, încît, cu toată luarea mea aminte către femei, am simţit că mă răcesc, nu mai fierb, nu mai tremur. Clarul de sus mă limpezise cu desăvîrşire. Linişte cea mai largă şi mai blîndă îmi cuprinse orizontul sufletesc, şi pe nesimţite trecui la a dori imaginea ideală a vieţei noastre, ce se prezintă în toate împrejurările de răsfrîngere întru sine şi la mai toţi oamenii cu hipertrofia facultăţii de a-şi imagina propria lor viaţă.

Luna, vinovata !

Şi cu toate astea luna e cîteodată foarte proastă...

Am cu mine o carte a lui Dostoievski : *Précoces*, grozav de curioasă ; apoi nişte portrete puternic urzite ale lui Bourget[3] şi un fel de tipuri tot ale acestuia numite *Pastels*, care

mă despereazā. N-am văzut de cînd sunt un psiholog mai puternic printre critici reunit în acelaşi om cu un romancier mai preţios, mai banal şi mai ostenitor. Am adus cu mine şi pe Gibbon, dar mai mult de dragostea cărţii, căci autorul s-a babalîcit de tot printre istorici : e lung, descusut, fără nici o metodă şi mai cu seamă nu ştie să intereseze. Ce deosebire între colosurile lui de volume, pline de gol, şi între *Istoria* lui Jäger, bunăoară, pe care eu nu mă ostenesc niciodată a o ceti.

Dar vorbă, vorbă pînă la sfîrşit, fără să vă mai întreb şi de gheţurile dumneavoastră. Madame Maioresco trebuie să fie în rai, nu în Elveţia.[4] Cum mai merge pofta de mîncare şi... de *bere ?*

Ei, cu bine,

Duiliu Zamfirescu

21

HÔTEL FRASCATI,
FRASCATI,
TUSCOLO
[imprimat]

Frascati,[1] 11 sept. 1889

Iubite domnule Maioresco,

Îmi închipuiesc că pe la 1 sept., stilul nostru, veţi fi deja întors de prin corhănile Elveţiei, — de aceea vă scriu la Bucureşti. V-am răspuns la cele trei vorbe de pe cartea postală, de la Castellammare, adresînd scrisoarea la Geneva, poste-restante. Dacă veţi fi primit-o, după cum nădăjduiesc, ştiţi că, pe cînd d-voastră vă umpleaţi plămînii de azot şi sufletul de răsărit de soare, eu mă plimbam singur pe marginea mărei. De la sfîrşitul lui iuliu pînă azi, nu am văzut

Roma decît 6 ceasuri, şi în vremea asta am colindat mări şi ţări, ca un adevărat vagabond. De la Castellammare am trecut la Sorrento.[2] Aici e seninătate şi eleganţă. Natura a făcut o risipă de frumos ca nicăieri aiurea : munte, mare, lumină, umbră, verdeaţă, nisip — le-a aruncat în voia întîmplărei, şi a ieşit o coastă capricioasă pe un lac limpede, cu o temperatură de-a pururi egală. Portocalii, cari poartă pe aceeaşi ramură flori caste şi voluptoase fructe, sunt simbolul cel mai firesc pentru forma de viaţă ce se trăieşte aici. Parcă chiar oamenii sunt potriviţi cu locul. Otelurile, mari, comode, se umplu de o societate internaţională, care, fireşte, pune la mijloc ce are mai scuturat şi mai bun. Închipuiţi-vă Quirinalul,[3] unde am petrecut împreună acea săptămînă fericită, dus pe golful de Napoli, la o înălţime de 60 metri deasupra mării, cu lume nostimă, masă bună, muzică, şi... o fărîmă de curte, ceea ce nu păgubeşte întru nimic situaţiei. Negreşit nu se petrece nimic în afundul sufletesc al omului ; dar ceea ce este la suprafaţă are atîta farmec, încît nevoia şi durerile se duc vîntului. Un cap senin, cu o mare putere de viaţă lăuntrică, poate înflori în linişte, — nu i se împotriveşte nici una din vînjoasele mizerii ale traiului. Între o svedeză voinică, harnică la vorbă şi dreaptă la suflet, şi o portugheză spălăcită, dar cu un spirit plin de originalitate, băteam, ca limba unui ceasornic, minute liniştite. Mă rog, tu pasie nu ; tu griji pînă pe-acolo, iarăşi nu ; crai, crai, — apoi de ce focu să nu dai viaţa de-a dura pe valea plîngerilor pînă s-o opri la Sorrento ?

Ei, şi cu toate astea, de cîte ori nu intram în odaia mea necăjit şi gol la suflet... Eu, într-o caraghioasă sistemă a mea de filosofie, am hotărît că una din cele 4 cauze care contribuiesc mai mult la nefericirea noastră este idealul. Cînd voi mai îmbătrîni, vă voi vorbi pe larg despre acesta.

Acum să reluăm firul. De la Sorrento am bătut toate împrejurimele : Capri, Ischia, Procida, Misena, unde s-ar fi aflînd înmormîntat pilotul lui Enea,[4] Pozzuoli, apoi iar la Napoli şi iar Sorrento, — toate astea într-un mic iacht cu pînze, care m-a făcut să-mi blestem ceasul plecărei, — căci vai de mine, ticălosul, sufăr pe mare ca un nenorocit. Cînd era linişte pe apă era şi-n mine, şi viceversa, dar mai cu seamă

viceversa. Pe la finitu lui august am plecat spre Roma, unde m-am oprit cele 6 ceasuri de mai sus; de aci la Anzio; de la Anzio la Albano[5] şi apoi aici.

Sunt la Frascati tocmai de o săptămînă. Era azi o sfîntă zi cum n-am mai văzut: te uitai în Roma ca-n perspectiva unui tablou. Pe la 6 ceasuri, Tibrul începuse să-şi facă aripi de aburi, şi-l puteai urmări în tot lungul lui, cum scapă din munţii Sabiniei, trece prin cetate printre Janicul şi Aventin,[6] se lasă la vale şi se varsă în mare tocmai în punctul unde asfinţeşte soarele. M-am dus la Villa Lancelotti într-adins, şi am stat să mă odihnesc pe aceeaşi bancă unde astă-primăvară consultam cîteştrei ghidurile, şi de unde am pornit-o apoi la deal pe minunatul drum de la Tusculana. *C'est égal*, Italia e ţară unică în lume. Dar cîte sunt încă de admirat, cari ne-au scăpat. Să vedeţi, bunăoară, grădina Villei Grazzioli, — e curată fantasmagorie. Răul e că sunt singur. Azi, uitîndu-mă la bietul vultur de deasupra fîntînei cu păunii, mi-am adus aminte, gîndindu-mă la d-voastră, de vorba colonelului care-şi inspecta trupa: *„Pompiers, j'en vois beaucoup parmi vous qui sont absents!"*

În sfîrşit. Toate trec în lumea asta. Dar bine-aţi făcut c-aţi venit la Roma. Nu se putea să am o mai clasică fericire decît călcînd pe locurile astea cu aşa oameni. De mai am un dor, cum zice bietul Eminescu, e să vizităm şi Venezia împreună. Vreau să bem din limpeziciunea colorilor lui Tintoretto, să stăm în arhitectura lui Veronese şi Tiziano, să admirăm împreună luxul de sănătate al femeilor lor, să colindăm prin incomparabilul Palat ducal, pe la Academie, pe la Madonna dell'Orto, dei Frarri, pe canaluri, pe drumuri, prin aer; ia aşa, să trăim în 1570.

Asta îmi aduce încă o dată aminte pe nefericitul Eminescu.[7] A murit. Mai bine c-a murit. Era aşa de puţin om, încît ar fi rămas totdeauna străin între noi. Acolo unde s-a dus e loc de odihnă şi de răcoare. Natura a făcut două lucruri mari, zice Leopardi: amorul şi moartea. Pe mine moartea nu mă sperie; ba chiar îmi pare uneori o supremă mîngîiere, şi îmi deprind ochii cînd vreau să adorm cu un chip fantastic de fecioară a eternităţei, — fiindcă din nefericire ştiu că am să mor într-o dimineaţă fără să pot zice o vorbă, căci anul ăsta sufăr mai mult ca orcînd de neregulate bătăi ale cordului.

Mă opresc. S-a făcut tîrziu de tot, şi noaptea mintea ia foc. Am spus deja un număr de prostii personale. E timp să mă opresc.

Dar aş fi voit să mai vorbim cîte ceva de-ale noastre. Ce ziceţi de novela[8] lui Caragiali? Eu o găsesc slabă, cu o invenţiune absurdă şi cu o totală lipsă de estetică. Jidanul, dintr-un ridicul hangiu ce e, devine o monstruozitate inaccesibilă formulei mele de etică literară. Vizitiul, dintr-un vagabond foarte posibil ce e la început, se preface într-un caraghios sinistru, a cărui mînă ce se prăjeşte la luminare (cu tot efectul dramatic căutat de autor), e de un comic respingător. Ştiu că sunt rău judecător, dar vă spun drept că după ce am isprăvit novela de cetit, îmi simţeam muşchii obrazului strîmbaţi de dezgust.

Odată cu această scrisoare, am rugat pe librarul Bocca să trimită la adresa d-voastre un roman italienesc a unui tînăr scriitor: *Il piacere* de Gabriele d'Annunzio.[9] Cred că înţelegeţi bine cetind. E o carte plină de greşeli şi de lungimi, — dar închide în ea o comoară de talent. Mai cu seamă vă poate interesa, fiind o admirabilă icoană a Romei de azi şi a societăţii ei. Descrierile şi unele analize sufleteşti sunt de maistru. Şi individul acesta de autor nu are decît 24 de ani şi o lungă viaţă de nebunii mizerabile şi eroice. Vă doresc din toată inima.

Duiliu Z.

Voltate.[10]

Rog pe onor. domnu secretar să-mi facă o descriere onestă şi bine simţită a celor de prin ţara brînzeturilor.[11]

Şi încă ceva: cum vi se pare asasinarea lui Paul Bourget? Pentru mine este semn de o admirabilă dezvoltare intelectuală. Pentru ca romanele acestui om să ajungă a produce asemenea efecte, trebuie ca omenirea (sau mai bine franţuzimea) să fie coaptă pentru orce eveniment al gîndirei.

Chiar dacă s-ar admite că omorîtorul era nebun, scrisoarea lui e încă destul de clară ca să putem constata adînca impresie a operelor victimei.

22

LÉGATION DE ROUMANIE EN ITALIE
[imprimat]

Roma, 1 octombrie 1889

Iubite domnule Maioresco,

Ați sosit or n-ați sosit ? Și într-un caz și-ntr-altul eu tot vă scriu, fiindcă simt trebuință de a vă mai spune cîte ceva.

Întors din miazăzi, am regăsit Roma cum o lăsasem, cu aerul ei ostenit și cenușiu, dar cu timpul răcoros. Lumea fiind încă puțină și vremea bună, m-am gîndit la muzeuri și galerii, și, cu ghidul lăsat de d-voastră, am revăzut Vaticanul. Am stat lung înaintea lui Mercur, cel ce e în loja din fața lui Laocoon, pe rotondă, și m-am învîrtit în jurul capului lui Joe, din sala rotundă cu mozaică, cea mai frumoasă și mai păgînă închipuire a unui om care ar deveni Dumnezeu. Impresia generală cu care am ieșit de astă dată a fost mai bună decît de rîndul trecut, fiindcă m-am dus anume să văd trei, patru lucruri, fără să-mi încarc mintea cu toți cîinii și alte dobitoace din Vatican. O Venere, din sala specială ce era închisă anul trecut ; splendidul Mercur ; Joe ; muza Urania și soră-sa Melpomena, — iată ce m-a atras. V-aduceți aminte de Melpomena ? Ce ciudată mișcare face. Cu piciorul stîng rezemat bărbătește de o piatră înaltă, la prima vedere poza îți pare aproape necuviincioasă ; dar cu încetul, chipul acela straniu și mișcarea îndrăzneață a corpului sfîrșește prin a te impresiona și a-ți lăsa iluzia unei dureri precedente și a unei acțiuni următoare : e muza tragediei.

Apoi, ieșind pe jos, m-am speriat de micimea mea față cu puterea liniilor Sfîntului Petru, văzut despre grădini. Ce armonie e în arhitectura aceea de piatră, ce cochetărie de om de geniu care parcă vrea să arate că are și mușchi frumoși nu numai suflet mare. Fără să vrei, opera te face să te gîndești la autor ; rostești numele lui Michelangelo așa de firesc, încît dacă ar veni cineva să-ți dovedească că autorul e altul, ai înălța din umeri, după cum ai înălța din umeri dacă ți-ar dovedi că autorul fațadei e Michelangelo.

Niciodată profanare mai mare nu s-a comis pe lume decît punîndu-se un astfel de obraz unui asemenea cap. Mai bine decît făcea natura pe Bernini, [1] or pe de la Porte, [2] după Michelangelo, nu mai năștea oameni.

Dar apoi cînd scapeți pe gîtul ulițelor de astăzi !...

Ia scapeți, și te duci la birt, și vii la legațiune, — fiindcă așa e scris *al gener nostro.* [3]

Dar la legațiune, de vreo patru zile, am cel puțin o petrecere : relațiunile *Monitorului oficial* [4] asupra călătoriei regelui în Dobrogea. Oare cine o fi Berninul care comite asemenea proză ? Bietul suveran „merge la moschea *Azizic* unde imamul Osman-Tahir, înconjurat de hogi și mulți notabili din localitate, ținură rugăciuni". Apoi regele face „o preumblare pe stradele orașiului care erau foarte strălucit iluminate" și alte bazaconii asemenea. Conul Alecu Pencovici ar trebui să mai modereze zelul adverbelor de timp, de loc, de mod și de cauză, ca să fie efectele mai puțin de modă. Serios vorbind, nu se scrie astfel despre suveranul țării, cînd ești slujbaș al statului.

Trecînd la un alt ordin de idei, mă tot țin de cîtăva vreme să vă întreb ce gîndiți de romanele din urmă ale lui Bourget. [5] Fac asta fiindcă pe mine m-au pus pe gînduri. Nu mai încape vorbă că Bourget e un om de mare talent și cu o cultură cu totul deosebită de a celorlalți romancieri francezi. Dar efectul asupra mea a fost că, în urma cetirei lui *Disciple*, m-am hotărît pentru totdeauna să nu mai fac psihologie în încercările mele. Și mai întîi ce va să zică a face psihologie într-un roman ? Ce însemnează titlul *roman psihologic* ? E o vorbă goală, — fiindcă orce roman bun trebuie să fie psiholog. Au oare novelele lui Bret Harte, [6] au oare *Le Lys dans la Vallée*, sau *Eugénie Grandet*, sau *Illusions perdues* de Balzac, or romanele rusești, nu sunt în felul lor psihologice ? Ce este, bunăoară, o mititică novelă a lui Tolstoi, *Histoire d'un musicien*, sau *Les Précoces* de Dostoievski, în care autorul nu se simte un singur moment și nici pomeneală nu-i de teorii ? Psihologie, studiu de suflet omenesc de la un capăt la altu, și, mai mult decît la d-nu Bourget, artă.

Fiindcă vine întrebarea : ce este un roman și care e scopul unui scriitor ? Eu cred că este de a-ți da iluzia cea mai

intensivă despre realitatea vieţei. Dacă în aceasta nu mă înşel, vine a doua întrebare : au oare un scriitor care, după ce ţi-a dat o scenă, vine să explice resorturile sufleteşti ale oamenilor săi, nu ne răpeşte el din intensitatea iluziei ?

Iată atîtea întrebări cari, de cîtăva vreme mă ţin în loc, ba mă dau înapoi, fiindcă m-au făcut să şterg pagini întregi dintr-o încercare cu care mă lupt.

Poate că e mult de zis, — dar eu sunt pătruns. E chip mai frumos şi mai omenesc în toată literatura franceză decît al Henriettei din *Lys dans la Vallée* ? e studiu mai adînc asupra unor naturi nevinovate şi nenorocite de poeţi, decît *Illusions perdues*, cu bietul Lucien (îmi pare că aşa se cheamă) ?...

Dar *à propos* de poeţi, o să vă trimit volumul lui Tolstoi (intitulat *Chant du Cygne*) în care se găseşte *Povestea unui muzicant*, ca să vedeţi ce asemănare curioasă cu natura şi viaţa lui Eminescu.

De cîtăva vreme nu mai ştiu nimic de ce se petrece prin ţară — şi poate că nu-i nici o pagubă. *Monitorul* e un izvor de noutăţi vechi.

Pe la sfîrşitul lui noiemvrie sper să ne revedem. Aşteptînd, vă doresc şi vă rog să nu mă uitaţi cu desăvîrşire.

Duiliu Zamfiresco

Cînd voi veni, voi aduce cu mine mai multe lucrări de cetit, — între altele cîteva minunate din italieneşte. [7]

23

Roma, 11 octombrie 1889

Iubite domnule Maioresco,

Primind scrisoarea d-vs., atît de binevoitoare, n-am nici un cuvînt să nu fiu mulţumit ; şi cu toate astea, de mult nu m-am simţit aşa de mic şi de plouat. [1] Văd că mă credeţi

invidios, şi această opinie se pare că o aveţi de toţi scriitorii.

Sunt trist că aveţi o asemenea părere de mine. Am procedat la o cercetare amănunţită asupra mea însumi, şi vreau să vă supun cu deplină sinceritate rezultatul.

În primele timpuri, cînd „Junimea“ de la Bucureşti păstra încă inutila brutalitate a redactorilor lui Balzac din *Illusions perdues*, care dase atît de puternice rezultate cu 20 de ani în urmă, grosolănia lui Caragiale şi naivitatea mea mă făceau să sufăr groaznic, şi dacă n-aş fi fost fricos sau aş fi avut aplombul pe care-l dă vîrsta şi succesele, aş fi strigat în gura mare or de cîte ori îl auzeam cetind piese slabe cu rîs mult, or masacrîndu-mă cu nedreptate pe mine sau pe alţii. Dar mai tîrziu, cunoscînd pe om şi văzînd marea lui inteligenţă, infinita nestatornicie a simţirilor sale, slăbiciunile acestei inteligenţe, fondul fără nici un punct de reazim, nu numai sentimentele mele pentru el s-au îndulcit, dar am sfîrşit prin a-mi fi drag şi a avea un fel de compasiune pentru o fire atît de fantastică şi de muncită, în care arama şi diamantul sunt legate împreună spre a da iluzia unui inel ducal. Căci, cu toată aparenţa calculelor şi izbînzilor sale, Caragiale e un mare vizionar — ceea ce e de recunoscut spre onoarea sa. Astfel că, în timpurile din urmă, absolut nici o umbră de invidie nu poate să fie între noi : talentul lui merge într-o direcţie, — încercările mele într-alta ; — sau chiar de ar merge paralel, esenţa firei noastre e atît de deosebită, încît ne vom păstra de-a pururi formula geometrică a paralelelor. [2]

Acestea fiind mărturisite cu sinceritate creştinească, să nu mai generalizăm.

„Nu-ţi place novela lui Caragiale. — Mie-mi place *foarte* mult. Nici lui nu-i place novela d-tale, *Alessio.* — Mie-mi place.“

Ce dovedeşte asta ? Că d-voastră una vă place mai mult decît alta, iar că lui Caragiale nu-i place *Alessio*. Dar cu asta nu s-a dovedit că *O făclie de Paşte* e o bună novelă. Negreşit, opiniunea d-voastre este un început de dovadă în scris, cum se zice în probele de la tribunal, — e mult ; dar să-mi daţi voie a vă spune ceea ce gîndesc şi eu.

Spre a deveni bun scriitor, trebuie o mare experienţă de lume ; o banalitate ca punct premergător. Dar lumea se

cunoaşte intuitiv şi direct. Această deosebire se poate mai uşor recunoaşte după ce o lucrare e sfîrşită. În mai toţi autorii cari au studiat lumea direct, se poate constata lucrul următor : pe atît pe cît ei ne dau pe om în afară, lucrurile merg bine şi autorul poate dovedi un mare talent de descriere ; de îndată ce intră înlăuntrul firei, apare *cazul* : e un lucru studiat, te interesează, poate chiar din punct de vedere psihologic să fie adevărat, — dar e un *caz*, un lucru care s-a întîmplat, dar nu se poate întîmpla. Şi atît cît iei parte cu autorul la desfăşurarea lui te miri şi îl urmăreşti, dar după ce ai închis cartea nu-ţi rămîne absolut nici o impresie din realitatea vieţei. Aşa este pentru mine Pierre Loti şi apoi în josul paginei Barbu Ştefănescu. [3]

Şi contrariul pentru cei ce cunosc lumea intuitiv.

Acum Caragiale, sau mai bine *Făclia*. Iacă Leiba Zibal, hangiul de la Podeni, şi Ghiorghi vizitiul, unul jidan, altul tîlhar, foarte nemulţumiţi unul de altul, după cum era dreptul lor, jidanul prins în friguri, Ghiorghi sănătos. Leiba vrea să dea simbria lui Ghiorghi şi să se scape de el. Ceea ce se şi întîmplă.

Pînă aici nimic mai firesc. Ghiorghi vrea să-şi răzbune ; iar firesc.

De aici încolo, firesc ar fi fost ca un tîlhar ca Ghiorghi să ştie sări peste gard or peste zid, să intre într-o noapte la Leiba, să-l gîtuie şi să se sfîrşească daravera. Frica şi frigurile jidanului tot fireşti ar fi fost, iar cruzimea lui Ghiorghi ar fi putut să intre în detaliuri oribile şi dezgustătoare pe cale naturală, — după cum intră, pe cale nenaturală, cruzimea jidanului cu Ghiorghi.

Dar nu. Ghiorghi e un tîlhar fantastic. El vrea să vie în noaptea de Paşte ; Ghiorghi nu sare peste gard, ci sparge poarta, sau mai bine o găureşte etc., etc. Totul alcătuieşte un caz, care poate să se fi întîmplat aşa, căci multe comedii se întîmplă în lumea asta, — dar care nu e firesc. Şi băgaţi de seamă că nu umflu nimic.

Dar apoi feştila de sub mîna lui Ghiorghi. E un mediu fals, care-ţi lasă o penibilă impresie de inverosimil, de chinuit, şi nimic din iluzia realităţii.

Apoi, domnule Maioresco, Dostoievski în *Crime et Châtiment* face pe eroul său să comită o serie întreagă şi groaznică de omoruri care te înspăimîntă, fiindcă sunt crime, şi mai cu

seamă inutile faţă cu scopul ucigaşului. Dar una aduce atît de fatal pe alta, încît logica nu sufere un moment. Töpffer, în *La peur*, cît e de firesc ! Poate numai Poe rămîne fără control şi neestetic, dar cu ce putere de impresionabilitate răscumpără aceste lipsuri. [4]

Aşa că, pentru mine, *Feştila* intră în categoria întîia : e nereală şi neestetică.

Acum, dacă cunoaşteţi adresa lui Gavarry, [5] vă rog să binevoiţi a mi-o trimite, şi Domnul să vă apere de prea multă politică.

Al d-voastre devotat,

Duiliu Z. [6]

24

Roma, 20 oct. 1889

Iubite domnule Maioresco,

Viu dintr-o societate în care mi s-a vorbit de d-voastră. Vă puteţi închipui cu cîtă plăcere am ascultat, şi cu cîtă mulţumire am putut zice „am onoare să cunosc de aproape pe d-nu Maioresco". Pînă acum eram obicinuit a auzi eternele laude ce se aduc reginei. [1] Fiştecare străin mai scuturat cu care fac cunoştinţă se crede dator a începe cu *„Vous avez une Reine qui vous fait honneur"*. Negreşit, e o plăcere să auzi vorbindu-se de bine de regină, dar cînd lucrul devine *formulă*, sfîrşeşte prin a nu-ţi mai face impresie ; aşa că, în timpurile din urmă, am adoptat şi eu pe cea următoare : *„Oui, notre Reine est un grand homme"*. Nu vă mai vorbesc de traducători de opere de-ale reginei, precum este o crimenalicească făptură care se cheamă Emma Perodi ; de sculptori care vin să ceară portretele reginei spre a-i face bustul ; de variante de Hübsch [2] care îi dedică marşuri ; de poeţi, precum un oarecare Roux, ce vin cu testele de poezii etc., etc. Astea sunt de-ale slujbei noastre.

V-aduceţi aminte de San Pietro in Montorio şi de Villa Corsicani, sus pe Janicul, de unde se vede aşa de minunat

Roma ?... știți că am fost împreună, [3] cu birjarul cel care se oprise să vorbească cu un prieten. Acolo, pe clina dealului, se află cea mai fericită locuință omenească, Villa Lautier, prinsă de familia fostului director al Academiei Germane, dr. Helbich. Într-o sală cu plafonuri originale de Carracci, [4] avînd de o parte crîmpeie de statui, vase monumentale de cînd lumea, o Veneră și un Silenus, — de alta, un perete întreg cu Teniers, [5] sub înrîurirea uverturii din *Egmont* — prin urmare, încălzit *à blanc*, am ascultat pe fiica d-lui Helbich, o creatură dezmățată, dar de o rară originalitate, rostindu-vă numele. Am insistat ca să văd dacă vă cunoaște bine, însă am înțeles că numai a auzit vorbindu-se de d-vs., și mi-a și spus că părintele ei vă cunoaște, — iar părintele ei nu era de față.

Am prins prilej a vorbi de țară — bat-o norocu — cu plăcerea cu care vorbesc totdeauna. Mai era de față o d-nă Mingarini, germană de origine, un fel de *bas bleu* foarte inteligentă, doctoreasă în științele naturale, pe care astă-vară am întîlnit-o la Anzio ucizînd la pești. Apoi bătrîna Helbich, un colos cît Giumbo, dar poate una din cele mai extraordinare deșteptăciuni femeiești, care știa pe Fröhner [6] și deci toată originea dacilor pe dinafară. Apoi vreo doi, trei nemțișori, but de carte. Mai apoi, Hebert, directorul Academiei Franciei, și, în fine, vreo trei altoaie uscate de artiste englezești : o societate, după cum vedeți, foarte cultă, dar cu un fond de naivitate, propriu tuturor naturilor alese, ce se putea lesne captiva. Așa încît, încetul cu încetul, vorbind de Sinaia, ba de regină, ba de Bărăgan, ne-am despărțit cu hotărîrea : *„qu'il faut aller à Bucarest connaître Monsieur Maioresco“*. Fără logică, dar mai bine : ce s-ar face fantazia și subscrisul ?

Iacă, prin urmare, o mare plăcere pentru mine.

A doua zi

Am primit *Convorbirile* [7] cu *Alessio*. În numărul acesta, zețarul de la tipografie și-a plătit cheful de a face o farsă de rău-gust, începînd nomenclatura plantelor cu o necuviință. [8] De asemenea, am primit *Revista lumei latine*, cu traducția lui Gavarry. [9] E curios. De unde mă așteptam să-mi pară

limba franceză cu mult mai atrăgătoare, substituind pe cea română, — nu am găsit-o decît bizară. Gavarry nu știe destul românește. Sunt părți bune pe ici pe colo, dar sunt altele în care sensul e cu totul schimbat. În sfîrșit, iar bine și atît.

Acum, altceva.

De cînd sunt la Roma am un prieten, coleg, foarte plăcut băiat, care din cînd în cînd se cam întrece cu vinațurile. Eu, care de cînd sunt n-am fost în așa hal, fiindcă nu pot să beau, am prins un mare interes a-l urmări pînă acasă. Trebuie să vă spui că e un cap luminat, scriitor în țara lui (America), fire dreaptă, iubitor de femei, caraghios, — un om bine echilibrat în afară de capitolul băuturii. Din fericire nu i se întîmplă des să bea.

Iată ce fenomene regulate bag de seamă. Cînd începe a se încălzi bine, comentează pe Shakespeare, pe care-l știe pe dinafară, și înjură pe nemți. După ce s-a chirchilit, devine trist, negru la gînduri, oftează și vrea să umble pe jos. Într-o seară a trebuit să fac jurul Romei, afară din ziduri, de la Porta del Popolo pînă la Porta Pia ; altfel se ducea singur și-l dezbrăca vreun borfaș. Mergînd, tace, și numai cînd și cînd îi răsare în minte cîte un fapt singuratic. Bunăoară : îți aduci aminte ce diamante avea ducesa d'Aosta în trandafirii de la sîn ? sau : era să mă înec acum un an la Venezia. Apoi, cînd urcă scările, se oprește regulat la aceleași nimicuri : bunăoară, vede întotdeauna o literă care, în loc de a fi *N* regulat, e *И* greșit, din numele unui chiriaș, sau detalii fantastice, precum e umbra unui personagiu desinat pe peretele camerei sale, care umbră i se pare că seamănă cu logodnica lui. De aci începe a rosti o elegie în versuri de Ed. Poe și apoi, pe calea asta, improvizează, cu părul vîlvoiu, cu ochii umezi, și geme. [10]

Concluziunea este că pentru mine excitațiunea în genere și în particular excitațiunea alcoolică, la temperamente nervoase, devine o putere creatoare, prin faptul că conștiința prinde adîncul detalielor, iar fantazia le colorează într-un mod particular. Și mai departe, mă întreb dacă lucrul acesta nu este comun mai tuturor *talentelor*. Zic *talent*, iar nu *geniu* într-adins, fiindcă geniul cred că se excitează cu de la sine putere.

24 oct. '89

Domnule Maioresco,

Venind la Legaţiune, găsesc scrisoarea d-voastră din urmă. [11]

Ce lucruri ciudate! Prin ce am putut să provoc o asemenea explicare? Scrisoarea d-vs. mi-a făcut rău de bună ce e, şi mă faceţi să mă gîndesc la o mulţime de lucruri. Încep să cred că e o mare fericire pentru un om de a vă cunoaşte bine, dar în acelaşi timp e o primejdie de a vă spune drept simţămîntele de dragoste şi admirare ce inspiraţi. Eu îmi impusesem un fel de streajă gurei pentru asemenea efuziuni, dar iată că nu totdeauna mă pot ţine de program.

Să nu mai vorbim.

Duilin Z.

25

Iubite domnule Maioresco,

Azi am primit *Convorbirile* cu studiul asupra lui Eminescu. [1]

Pentru ca să exprim toată plăcerea mea faţă de partea I-a, îmi aduc aminte că primeam odată nişte scrisori cari începeau şi sfîrşeau cu vorbele acestea „cher, cher" repetate. Aşa îmi vine şi mie să zic „iubite, iubite domnule Maiorescu". Să nu vă surprindă aceste declaraţii, fiindcă eu mă încălzesc repede şi prea mult. Trebuie să luaţi numai partea bună a gîndului meu, aceea adică în care stă ca o lampă veche ce arde de veacuri cu o lumină mititică, şi pe care un artist puternic o înalţă, aprinzînd-o pînă a-mi umplea tot capul de vibraţii calde.

În adevăr. Aţi citat pe *Aspazia* lui Leopardi, parcă am fi stat de vorbă cînd scriaţi. E între Leopardi şi Eminescu o afinitate atît de extraordinară, încît se pare că simplitatea durerei unuia a fost izvorul pe sub pămînt, care în vadul străin a lui Eminescu a ieşit la lumină, într-o dimineaţă naivă de toamnă. Eu cred că nu atît simţirile lor, cît mai cu seamă forma acestor simţiri şi pregătirea prin studiu a acestor forme are o infinită asemănare la cei doi poeţi. Aşa, bunăoară, incomparabila simplitate a lui Leopardi din poezia *La sera del dì di festa* [2] or *Alla Luna*, or *La vita solitaria* [3] devine la Eminescu acea simplitate nouă şi oarecum mai tînără ce o admirăm. [4] Şi la amîndoi, cînd ne vorbesc, cuminţi şi senini, de durerile lor, accentele au o putere sfîşietoare. Care este misterul acestei înrîuriri? Poate raritatea, fiindcă oamenii ceilalţi sunt meşteşugiţi, şi adevărul, care este de-a pururi simplu.

Am încercat să traduc cîteva poezii leopardiene, [5] fără rimă şi fără ritm, numai spre a păstra forma întreagă şi coloarea vorbelor. Veţi vedea ce asemănare de nuanţe.

Dar apoi periodul „Născut la 20 dec." etc. pînă la „Eminescu moare" etc., cu fraza „încălzit de farmecul unor femei de la care au rămas în poeziele lui cîteva urme de păr bălai, de ochi întunecaţi, de mîne reci, de *un nu ştiu ce* şi *nu ştiu cum*" etc.! O minune. Vorbele astea subliniate sunt atît de fericit găsite şi periodul întreg e atît de admirabil chintesenţiat, încît îmi va rămîne ca model.

Cît despre portretul sufletesc a lui Eminescu, adevărul l-aţi făcut aşa de frumos, încît orizonturile ce d-voastră le vedeţi limpede şi le arătaţi cu curaj vor deveni, pentru multe naturi încurcate în negura lor proprie şi pentru mulţi nefericiţi, o mîngîiere.

Să ne vedem cu bine.

Duiliu Zamfiresco

N-bre, 18, Roma, '89

26

Roma, ianuariu 1890

Iubite domnule Maiorescu,

Întorcîndu-mă din Focşani, am voit să vă văd, dar plecaserăţi la Fiume, după cît am înţeles, sau şi mai bine la

Abbazia, alergînd după soare. Adevărul e că bună ţară avem şi Domnul să ne-o păstreze aşa cum e, — dar la paragraful climei ar mai trebui adăogat ceva în buget...

Negăsindu-vă, am rămas cam pe jos, fiindcă, deşi cînd vă întîlnesc nu pot să vă spun multe şi mai uşor vă scriu, aş fi fost bucuros să vă mai văd.

Aşa, am plecat şi eu. Eram bun hotărît să viu la Fiume, fiind drumul cam acelaşi spre Italia ; dar, după ce m-am mai judecat puţin, am luat calea slujbei, supunîndu-mă soartei şi împrejurărilor, cari aşa vor.

Dar să lăsăm astea.

Ce ziceţi de *Năpasta* lui Caragiale ? Negreşit, bine.

Eu nici nu mă mai mir de deosebirea ce există între capetele omeneşti, fiindcă văd în toate zilele lucruri uimitoare. Am auzit pe excelenţa-voastră socotind odată pe Leopardi ca pe un om împrejurul căruia s-a făcut gălăgie degeaba ; pe Caragiale găsind că Musset e superior aceluiaşi Leopardi etc., etc. Naturile cari nu au în esenţa lor nimic contemplativ nici nu pot ajunge cu privirea la un asemenea zenit. D-nu Carp este un cap politic de întîia ordine ; dar politica teoretică fiind o ştiinţă — căci e toată logică — iar politica practică fiind o artă, se produce fatal o disciplină a spiritului pe această basculă, aşa încît, ca un marinar care pe vasul lui, clătinat de mare, ştie să umble, iar pe pămînt nu, — nu mai are el forţă să se afunde în înţelegerea luminoasă a frumosului în sine. Şi aceasta e bine. Dacă ar fi altfel, admirabilul echilibru al facultăţilor sale s-ar rupe, şi din ceea ce este ar deveni un simplu om de talent. Dar cu toate astea d-nu Carp nu înţelege pe Leopardi.

Şi mai puţin încă îl înţelege şi-l gustă Caragiale. O foarte mare inteligenţă, o mare memorie şi un talent muzical remarcabil, dar o totală lipsă de fantezie sunt calităţi, unele reale, altele negative, cari-l fac impropriu de a pricepe pe Leopardi şi nestrăbătuta limpeziciune a seninului său. [1]

Tot aşa sunt eu faţă cu lucrările lui Caragiale.

Am cetit *Năpasta* cu băgare de seamă. Trebuie recunoscut de la început că orce piesă *cetită* este o năpastie pentru autor. Ea trebuie *văzută*. Dar din cît se poate judeca de la cetire, iată ce gîndesc :

Cu *O făclie de Paşte* şi mai ales cu *Năpasta*, Caragiale pare a intra într-o fază nouă, aceea a înrîurirei romanelor ruseşti ; a lăsa amorul la o parte ; a ceti partea lăuntrică a complexului firei omeneşti, a alege din această parte numai unele excrescenţe şi a le studia pînă în particularităţile lor patologice. Cu alte cuvinte, *Souvenirs de la Maison des Morts, Crime et Châtiment*, cu caracteristicul cap al lui Rascolnicoff, de Dostoievski ; *Le Prince Neklioudoff* şi *La puissance des ténèbres* de Tolstoi, iată genul care înrîureşte talentul prietenului nostru. Încercarea e interesantă. Însă trebuie băgat bine de seamă.

Întăi, toată literatura rusească în felul acesta n-a îndrăznit să se apropie de scenă. Singura încercare este *Les ténèbres* a lui Tolstoi, în care Nikita cel stupid şi incestuos a fost greu înţeles de lume. Lucrarea aproape [puţin] a lipsit să nu fie fluierată. Şi notaţi bine că asta e singura încercare scenară din toată literatura celor trei genii moderne : Dostoievski, Tourghenieff şi Tolstoi. Lumea de astăzi şi încă mai mult cea viitoare astfel înţelege lucrurile. Tot interesul persoanelor într-o dramă trebuie să stea în acţiunea lor, iar nu acţiunea în interesul ce deşteaptă o persoană. Închipuiţi-vă ce ar deveni Rascolnicoff, ucizătorul, atît de interesant şi aşa de minunat studiat în roman, pe scenă ?...

Apoi, nici unul din romanele ruseşti — afară de *Ténèbres* — nu are ca persoană de căpetenie un ţăran. Ruşii au înţeles că e greu să scoţi din sufletul unui muncitor de rînd nuanţele atît de fine ale psihologiei moderne, dacă mai cu seamă depărtezi de el amorul şi dragostea de pămînt. [2]

Acum să venim la *Năpasta*.

Anca, Dragomir, Ion şi Gheorghe nu sunt ţărani decît doar fiindcă se cheamă Anca şi Dragomir, şi fiindcă îşi zic *mă* şi *fă*. Altfel, caracterele cu natura lor intimă ţin de o altă lume. Remuşcarea lui Dragomir şi dorinţa femeii de a afla adevărul şi a-şi răzbuna, după 7 ani ; puterea asta de a-şi ţine sufletul încordat 7 ani de zile ; şiretlicu cu care e adus lucru ca să-l facă pe om să mărturisească crima — sunt meşteşuguri nefireşti pentru doi ţărani, fie ei chiar cîrciumari. În lumea reală, Anca, care spune lui Dragomir că-i era drag

bărbatul ei dintîi, nu l-ar fi luat, dacă bănuia că el e omorîtorul, şi dacă avea, cum se pare, cît de puţin simţ moral; sau dacă-l lua, ori devenea o muieruşcă de cele a dracului, care l-ar fi ameninţat la orce dorinţă neîmplinită cu vorba *tîlharule*, ori îşi căuta de nevoi. Apoi, ia vă rog cetiţi pe *Neklioudoff*, unde numai incidental sunt cîteva figuri ţărăneşti, să vedeţi adevărata lor fire, pusă în mişcare de interese ori de amor. Căci încă o dată, afară de aceşti doi motori, resorturile la ei nu pot avea reacţiune. Persoanele astea, aşa cum se prezintă, se numesc *Monsieur* & *Madame Dragomir*. Şi chiar cu această carte de vizită, numai Anca se poate prezenta. Ea rămîne în picioare. Dar Dragomir nu. Ridicat în rang social, spre a deveni posibil, tot interesul se poartă asupra lui. Şi atunci nu mai e posibil în scenă. Cît e de superior Rascolnicoff asupra lui Macbeth, măcar că e vorba de Dostoievski faţă de Shakespeare! Şi aceasta numai fiindcă unul e în roman, iar celălalt în piesă; numai fiindcă unul îţi aprinde fantazia, atrăgîndu-ţi luarea-aminte asupra a o infinitate de detaliuri sufleteşti, pe cînd celălalt te impresionează plastic.

Dar apoi Ion nebunul, ce fiselă supărătoare! Ion scapă din puşcărie nebun, şi în rătăcirea lui prin lume se opreşte tocmai la casa lui Dragomir!... Şi n-are nici măcar dreptul de a fi şiret într-un moment lucid, fiindcă el nu ştia şi nici nu bănuia măcar că omorîtorul era Dragomir. E o copilărie.

Iar din toată piesa îţi rămîne un simţimînt de răceală umedă. Nici o emoţiune, nici o vibrare caldă.

Asta e impresia mea. [3]

Aş dori să ştiu ce tonuri ia, jucată. Dar mă credeţi că v-am spus în toată sinceritatea ceea ce gîndesc.

Acum şi despre altele.

Eu îmi pare că mă însor. Iau o femeie care mi se potriveşte, a cărei bunătate şi obiceiuri simple mă încîntă. Are şi oarecare dare de mînă, ceea ce nu strică. Părintele ei se numeşte Antonio Allievi; e senator şi director general al Băncii Generale. Ea se numeşte Henrieta. [4]

Sper, cînd voi avea norocul să vă mai văd la Roma, să vă am la mine.

Pînă atunci, Domnul cu noi.

Al d-voastre ca-ntotdeauna,

Duiliu Zamfiresco

27

Roma, 24 februariu 1890

Iubite domnule Maiorescu,

Nostim om sunteţi cînd vreţi să scrişi cu haz. Văd că nunţile vă dau o umoare clasică din cele mai astericate, căreia nici pagina, nici rîndul nu-i lipseşte. Asta a făcut fericirea socrului meu, un cetăţean prea cumsecade, care găseşte vreme, între două şedinţe de bănci şi de drumuri-de-fier, să spuie cîteva versuri latineşti pe dinafară: *on ne se marie pas impunément*.

Aseară, la prînz, am dat cetire cu glas tare urărilor ce ne trimiteţi şi am făcut să circule cele două fotografii, [1] mîndru de efectul ce produceau. Madame Maiorescu a fost declarată, în contumacie, *Romana di Roma, proprio una bellezza* [2] — iar d-voastră... la bărbaţi nu se spune. Adevărul e că amîndouă portretele sunt vii. Aş dori să vă pot trimite numaidecît pe ale noastre în schimb, dar viitoarea mea s-a speriat de romînce: le găseşte prea frumoase şi pe ea prea urîtă. Afară de asta la Roma nu e nici un fotograf cu adevărat bun. Cel puţin aşa glăsuieşte cochetăria femeiască. Astfel că vă rog să ne aşteptaţi pînă vom merge la Nizza sau la Paris, ceea ce va fi pe la jumătatea lui martie.

Am trecut, domnule Maiorescu, prin multe greutăţi pînă să ajung aci. Viitoarea mea femeie e văduvă. Aparţine unei familii însemnate, şi cred că nu mă înşel zicînd că este o fire cum îmi trebuie mie ca să mă ataşez de dînsa cu tot devotamentul. Are un tată foarte interesant şi nu are mamă, ceea e şi mai interesant.

Îmi împlinesc o datorie și încerc să fiu fericit.

Așa că pot zice ca Gil Blas de Santillane[3] : *je vis content, et suis heureux, puisque je crois l'être.*

Cu respect și dragoste,

Duiliu Zamfiresco

28

Roma, 1 aprilie 1890

Iubite domnule Maioresco,

Mai înainte de toate, prezenta epistolie nu e *un poisson d'Avril.*

Astfel fiind, dați-mi voie să iau lucrurile de la potop. Vă aduceți aminte observările ce le-ați făcut astă-iarnă,[1] cetind începutul romanului[2] ce adusesem cu mine. Cu toate preocupările mele celelalte, m-am gîndit de multe ori la ele, și trebuie să vă mărturisesc că mi-au zdruncinat dulcea credință ce aveam că începusem a dura un capo d'operă. Am căutat să pun numele socialistului meu pe obrazurile cunoscute de la noi, și declar că nu am găsit nici unul care să-i vie la măsură.

Vrea să zică e fals ?... Probabil.

Cu toate astea, eu îl văd așa de bine, astfel precum e croit, încît mi se pare că l-aș falsifica dacă l-aș face altfel. Personagiul acesta nu este un protagonist în roman, prin urmare, în principiu, se poate schimba. Eu însă mă simt incapabil a o face, și aceasta este un semn de inferioritate. A avea putere să dărîmi din propria ta lucrare o parte falsă, este mai greu decît a pune în locul ei o alta bună. Trebuie să fii în stare a rupe pentru moment liniele tale armonice, a păstra în picioare colțurile bune și a căuta să sudezi pe urmă partea reconstruită cu cea construită. E greu, cel puțin pentru mine. De aceea viu să vă propui un compromis : să mă lăsați să sfîrșesc lucrarea întreagă, așa cum o am eu concepută ; după aceea s-o cetiți, și ce va fi de schimbat să schimbăm pe urmă. Veniamin Stroescu nu e fals ca problemă

sufletească, ci e fals ca problemă socială. D-voastră ziceți : un astfel de om există, e posibil, cu condițiune de a-l face să iasă din Școala normală de institutori, bunăoară ; apoi a-l înainta treptat pînă la gradul de profesor secundar ; a-l însura cu o profesoară ; a-l ține într-o lipsă relativă și în convingerea intimă că omul nu cîștigă cît muncește. Cu alte cuvinte, a-l face : sau un burghez ordinar, care strînge cîte 50 frs. pe lună spre a-și cumpăra bonuri, — ceea ce nu voim noi ; sau un nemulțumit, în care ideile umanitare izvorăsc dintr-o sugestiune de proprie mizerie, — ceea ce e în cazul nostru. Dar a lua un om bogat, care a moștenit avere de la părinți, care e lacom de bani, care ține casă deschisă, cu lux pe de o parte, cu mizerie și desculți pe de alta ; a-l îmbiba de idei socialiste ; a-l pune să-și crească copiii cum crește Veniamin pe fiică-sa etc., etc. — e fals.

Și eu zic că e fals, dar tocmai asta vreau să fac eu. E fals, după cum visul e fals față cu realitatea, dar e real de a visa.

A lua pe Morțun,[3] pe care eu nu l-am văzut decît de vreo trei ori, cînd se-ntorsese de la Paris, în casă la Nicu Xenopolu,[4] dar îndestul ca să înțeleg că este un fel de nebun interesant ; a-l presupune cu cultura Nădejdilor[5] și a-l însura cu m-me Sofia Nădejde[6] — poate să fie fals, adică poate să nu fie o soluțiune firească a problemului lui social, dar el este așa și nimic nu-i mai brutal decît un fapt. Părintele său era un agricultor bogat, care își punea mîinile în cap cînd auzea ispràvile lui fiu-su pe la Paris ; neam de neamul lui nu profesase asemenea meserie. Cel mai mult se poate presupune că starea țăranilor la noi să fi deșteptat într-o inimă generoasă simțimente de compasiune și revoltă. Dar socialismul agrar este un socialism *bourgeois,* în care baza este *proprietatea* individuală mai mult ca orcînd ; acesta este bun cel mai mult pentru un om de stat românesc. În care caz un asemenea socialist trebuie să înceapă de la el. În socialismul radical, în comunism, există o idee sublimă : ștergerea noțiunei de proprietate, care va ridica de pe capetele omenești pîcla preocupațiunei celei mai meschine, și, ca un imens sac de lest aruncat dintr-un balon, va sălta inteligența omenească cu trei mii de metri în văzduhul înalt.

El însă (care *el* este cu totul impersonal), Mortzun sau Veniamin Stroescu sau un altul asemeni, nu e nici un agitator

agrar consecvent, nici un socialist ideolog, care să pregătească omenirii timpul viitor. E prin urmare fals, — dar e.[7]

4 apriliu

Am întrerupt scrisoarea, şi de-abia astăzi pot să reiau firul. Ştiţi, viaţa are ghimpi şi colţuri în cari gîndirea se acaţă sau se îngrămădeşte, spre a rămînea omului numai picioarele. Guvernul schimbă tratatele de comerţ, şi Ministerul cere fel de fel de informaţiuni ; apoi, ministrul e bolnav de vreo două luni, de un reumatism articular, — aşa că pentru încheierea noilor convenţii, Legaţiunea de la Roma pune în slujba guvernului trei picioare şi probabil două capete.

Săptămîna asta e tocmai un an de cînd eraţi la Roma. Azi am fost cu nevastă-mea la San Pietro, şi intrînd în capela din stînga, unde am mers împreună, am avut impresia că suntem din nou cu toţii : efectele linielor Sfîntului Petru, cari sunt atît de dominante şi de personale, încît recheamă toate amintirile legate de ele. De acolea am trecut la San Giovanni in Laterano,[8] unde se cîntau *tînguirile*, stingîndu-se treptat cîte o făclie, pînă la a 12-a, după care a urmat un Miserere splendid. Anu ăsta toată muzica religioasă a fost minunat cîntată. Între altele, faimosul Stabat Mater a lui Rossini,[9] pe care l-am auzit împreună anul trecut şi l-am găsit aşa de slab executat, anu ăsta a fost măreţ. Între protagonişti era şi Theodorini,[10] şi desigur nu era cea mai puţin sărbătorită.

Sfîrşind, un cuvînt : Caragiale ar trebui oprit, în interesul reputaţiei sale de scriitor, de a publica fleacuri. Cele *25 de minute cu Madame Carol*,[11] sunt glume de spus între prieteni, şi dacă prietenii or fi mai proşti, or rîde ; dar de publicat şi de iscălit, *nu*.

Vă rog să aveţi încă puţină răbdare pentru fotografii. Zilele trecute am primit trei probe, cîtetrele proaste, dar aşa de proaste că nu se pot trimite în schimbul minunatelor d-voastre fotografii.

Cu dragoste şi supunere,

Duiliu Zamfiresco

29

Roma, 27 apriliu 1890

Iubite domnule Maiorescu,

Vă cer iertare de a vă scrie cu creionul. Am fost cam bolnav şi nu pot trece la masă, unde îmi sunt uneltele civilizate.

Am văzut din ziare că v-aţi dus să petreceţi sărbătorile afară din ţară, după vechiul d-vs. obicei ; de aceea nu am aşteptat să-mi răspundeţi curînd la scrisoarea din urmă. Acum însă v-aş ruga să pierdeţi un sfert de ceas cu mine, spunîndu-mi ce gîndiţi de cele ce v-am scris, ca să pot reîncepe lucrul. E aproape un an de zile de cînd nu mai fac nimic, pierdut cu gîndu în desfăşurarea romanului început,[1] şi omul la 32 de ani e viu, simte trebuinţă să umple golul spaţiului cu himere. D-voastră aveţi alte păreri : că e bine să laşi lucrurile să vie legate prin natura lor, fără a sili nimic, şi cînd nu poţi sau n-ai vreme să faci ceea ce vrei, faci ceea ce poţi. Cu alte cuvinte, te însori, pledezi procese, or aduni notiţe statistice, aşteptînd un luminiş, în care să răsufli şi să faci ce-ţi place. Aşa e bine să fie. Dar cînd nu poţi face aşa ?

Ştiţi că nici o luptă nu-i mai zadarnică decît a omului contra lui însuşi. Mie îmi trebuie să scriu, cum îmi trebuie să mă hrănesc, să dorm, să iubesc. Trăiesc cu oamenii din mintea mea, ca şi cum am fi cu toţii acolo, sau cu toţii aici ; vă spui drept. Şi viaţa reală actuală e atît de secundară, încît aceasta este un roman, în sensul propriu al vorbei, iar aceea realitatea.

Se poate ca oamenii mari să fi lucrat cu greutate, să fi suferit, lucrînd, dar asta nu probează decît că eu sunt un om mic, iar nu că nu sunt fericit lucrînd.

Prin urmare, daţi-mi dezlegare de a scrie. Dacă vă va displace la sfîrşit, vă făgăduiesc să ţiu manuscrisu şi să nu-l public.

După ce mi-am sfîrşit jalba (a doua zi, de la masă) daţi-mi voie să vă mărturisesc cum mai alaltăieri (la 25), coborîndu-mă de la San Pietro in Montorio spre Via Lun-

gara, ca să reintru în oraş, am dat peste serbarea aniversării lui Torquato Tasso.[2] Îmi pare că am fost împreună la biserica Sant Onofrio. Cînd de la Villa Corsini, de pe Janicul, te laşi spre San Pietro, dai de un drum sălbatic, ce se înfundă în porticul unei mici mănăstiri, prăfuită, micşorată de timp şi de mărimea caselor vecine, în care a trăit cîtăva vreme şi a murit Tasso. Din acest sfînt locaş ieşea norodul care venise să prăznuiască moartea poetului (295 ani de atunci). Domnule Maiorescu, eu ştiu că sunt exagerat în multe lucruri, dar mai exagerată şi mai fantastică decît cum e realitatea cîteodată, nu e nimeni. Era o comedie atît de incoloră, atît de burgheză, atît de nulă, această prăznuire a unui om mort, încît te întrebi cum poate să se adune la un loc şapte fuste, 50 de pălării, 4 căţei şi 20 de copii, fără ca să rezulte un amestec de colori cel puţin, o grupare firească, pe fundul splendid al dealului, şi fără ca cea mai mică emoţiune să se vadă pe acele feţe făinoase !... Negreşit, ca să faci *mare* la Roma e greu, fiindcă totul împrejur e atît de măreţ încît nu mai sunt proporţii. Dar tocmai asta înlesneşte mişcările lăuntrice ale sufletului. E destul să stai pe Janicul, să prinzi cu privirea dunga orizontului ce se întinde ca un tăiş de sabie sub acoperişul brazilor de la Villa Pamphili, sau să te întorci cu ochiul spre Roma veche, de unde Palatinul îşi înalţă ruinele palatelor împărăteşti, ale căror imense ferestre caută spre munţii Albani ca orbitele unei gigantice scăfîrlii de mort, spre a avea acea saturaţie de impresiuni, căreia nu-i mai trebuie decît un acord de vioară, sau o vorbă duioasă la ureche, spre a se manifesta prin lacrămi.

Şi lumea asta ieşea de la serbare cu aerul plictisit şi nevolnic al negustorilor romani, trecînd pe sub porticul zugrăvit de Dominiquinul[3] cu nepăsarea cu care un dantist ar privi luna. D-nul Novelli, un tassist (care nu e membru la Casaţie), le vorbise de viaţa şi lucrările poetului, dînd cu băţu în Boileau care îşi permisese să zică *le clinquant* de Tasso, în Galileu, care intervenise în lupta dintre tassişti şi ariostişti, declarînd că-i displăcea „l'ornato eloquio della *Gerusalemme*“,[4] şi din potrivă ridicînd în slava cerului pe Ugo Foscolo,[5] care în 1819 luase apărarea nefericitului poet. Şi cînd se-nfuria mai tare amicul Novelli, studenţimea ridica şepcile în bastoane urlînd „ei, bravo, ticălosule“ ; panegiristul da să facă citaţii din Ugo Foscolo în englizeşte (căci discursul asupra lui Tasso fusese publicat pentru prima oară în *Quarterly Review*) — studenţii cereau să le vorbească în italieneşte ; el începea în italieneşte, studenţii cereau englizeşte ; d-nu Novelli bea apă, studenţii „bene, bene“ — şi aşa a ţinut necuviinţa asta pînă la coborîrea de pe scaun a conferenţiarului, care a fost ajutat cu gravitate de băieţi să puie o coroană pe monumentul sepulcral a lui Tasso.

De aci toată lumea a pornit-o la Ghetto *„per una carciofolata“* (prînz de anghinare).

Bisericuţa a rămas iar liniştită în urmă, cu arcurile sale, line în îndoitura lor, aşa cum le-a croit prea fericitul Nicolai de Forca Palena. Tăcerea a venit din naltul boltei să păzească mormîntul. Imaginea lui Torquato Tasso a prins a se îngîna în forme, pentru fantazia mea, iar singurătatea dealului a sfîrşit prin a-mi reda formula exactă a trecutului. Şi cu toate astea, singurătatea era cel mai mare duşman a lui Tasso, după cum spune Ugo Foscolo că reiese din corespondenţa poetului. De această formă de singurătate, în mijlocul lumii, n-am putut să-mi dau seama decît o singură dată : în baptisteriul din Pisa,[6] cînd păzitorul a înălţat glasul spre a-mi arăta puterea de acustică a bolţilor. Impresia ce mi-a rămas e atît de mare, încît mi-e teamă să nu încep altă scrisoare, istorisind-o.

Dar, revenind la Tasso, nu vi se pare ciudată această frică de singurătate la un om a cărui fantazie îi umplea aşa de bine viaţa. Eu eram băiat de 15 ani cînd am cetit *Ierusalimul liberat*, tradus de răposatul Eliade. Îmi aduc aminte că mă culcam într-o brişcă veche a lui tată-meu, sub nişte soci, şi rătăceam de pe lumea asta pe cealaltă, bun prieten cu Tancred, cu Rinaldo şi pare-mi-se chiar cu Armida ; hotărîsem să intru la oaste şi mai multe nu, crezînd că în piele de soldat sunt mai bine văzut de eroii sus citaţi, şi poate, cine ştie, astăzi m-ar fi dat la pămînt o pană de curcan, dacă înţelepciunea lui tată-meu nu punea pe un argat să tragă brişca la soare, stricîndu-mi astfel culcuşul şi despărţindu-mă de Armida.

Bietul Tasso !...

Înainte de a încheia, — cetesc din cînd în cînd niște foiletoane în *Lupta* [7] de un domn Iorga, și acum în urmă am văzut în *Convorbiri* portretul Veronicăi Micle [8] de același. La început mi se părea original, dar cînd văd că face critica criticilor, îmi pare că intră el însuși între criticii criticați. Cine-i și cum ? căci e apariţiune proaspătă și cu bune dispoziţii.

Vă cer iertare de atîta vorbă și cu bine.

Duiliu Zamfirescu

Femeia mea roagă pe doamna Maiorescu să primească în schimbul splendidului său portret, una din copiile cele mai puţin proaste din cîte am încercat să facem.

30

Iubite domnule Maiorescu,

Iată că mă execut. Suntem chit, ca intenţie, căci, ca fotografie, fiecare trimite ce poate. Sper că acum veţi lungi vorba mai mult. Cele ce se petrec în politică, la noi, nu cred să vă absoarbă cu totul, fiindcă nu li se cuvine o asemenea onoare.

Voiam să vă scriu într-o zi despre un bal dat la Villa Borghesa, în salele palatului în care e astăzi așezată colecţia de marmure a familiei, [1] și în care aţi văzut desigur pe Venera lui Canova (Paolina Borghese, sora lui Napoleon I). Rareori se văd asemenea lucruri, și într-o zi, cînd oi fi încălzit bine, o să-mi iau libertatea a vă istorisi impresiele mele din fir în păr.

Noi vara asta o s-o petrecem la Spoletto, probabil, în Umbria verde a lui Carducci, sau la Orvieto pe linia Florenzei, dacă va trebui să stau în apropiere de Roma ; dacă nu, ne vom duce la Varedo, lîngă Milano, unde familia

femeii mele posedă o proprietate. În toate cazurile, nevastă-mea nu cred să poată face drumuri lungi. Eu însă vă făgăduiesc să viu, [2] dacă mergeţi în Valea d'Aosta, dar nu ca anul trecut, ci pozitiv. Nordul Italiei, afară de Genova și Venezia, nu-l cunosc, și se pare că-i foarte interesant. Cu această ocazie putem vizita și Monza, rezidenţa de vară a Curţei.

De astă dată vă cer voie să mă opresc aici. Știţi, eu nu mai zic în scrisori „vă rog să arătaţi doamnei Maiorescu... etc.", căci se subînţelege, și chiar dacă nu s-ar subînţelege, d-voastră amîndoi sunteţi ca tatăl, fiul și spiritul (sfînt ?) : una. — Deci, cu dragoste și supunere,

Duiliu Zamfirescu

À propos, data : Miercuri, 21 [mai 1890] [3].

31

Roma, 1 iuliu 1890

Iubite domnule Maiorescu,

Duminică seara, la 29 iuniu, am primit scrisoarea d-voastră la Orvieto, unde stau 2, 3 zile pe săptămînă. Ieri, întors la Roma, am avut atîtea de făcut, încît n-am găsit un minut liber să vă scriu.

Încep a întrevedea cu mare plăcere posibilitatea unei întîlniri. Orariul d-vs. l-am urmărit pe hartă și-l găsesc minunat, topograficește. Aș avea însă de făcut oarecari observăciuni cu privire la date și anume :

La 15 august eu trebuie neapărat să mă aflu la Roma, de la 15—30 pentru afaceri personale, cari absolut nu suferă întîrziere. Socră-meu, cu care va trebui să mă duc la Florenza, unde e scaunul Societăţii Meridionale de drumuri-de-fier, pentru afaceri zestrale, a ascultat scrisoarea

d-vs. și dorința mea de a veni să vă văd, și mi-a zis să pornesc pe la 7 august de aici și la 10 să mă aflu la Meran, ca la 15 să fiu înapoi. Eu mă gîndeam în mine ca salahorul popei : „Sfinția-ta știi una, iar eu știu două" ; fiindcă, iubite domnule Maiorescu, împrejurările vieței sunt de felurite naturi și se țin pînză : pe de o parte trebuie să las pe femeia mea mai multe zile singură la țară, și eu să plec la plimbare (dînsa fiind în condițiuni de a nu putea călători) ; pe de alta, vara asta nemaifiind singur, va trebui să iau autorizarea primului secretar Perticari, care și acela e bolnav de friguri și va căuta să stea la Sorrento sau în altă parte (pînă acum încă nu a sosit, dar scrie că va veni să ia locul ministrului pe vacanțe — morala ?...), — așa că trebuie să țiu seama de toate astea. Ca să viu la Meran, cum zice socră-meu, nu se poate, fiindcă nu vreau să intru în discuție cu cei de la Legațiune ; ca să viu la 15 la Milan, trebuie să nesocotesc pe socră-meu și interesele mele. Iată deci ce zic eu : dacă d-vs. puteți mișca datele pe punctele geografice, adică în loc să plecați de la Meran [la] 12 august, să plecați la 5 august sau chiar la șase, să faceți passo di Stelvio (fiindcă se pare că în adevăr e o minune) și la 8 august să fiți la Lugano — minunată treabă ar fi, eu v-aș aștepta acolo, și am sta împreună o săptămînă or pe unde ați vroi, ba poate, fiind deja departe, aș mai smulge două, trei zile. De la Aosta la Courmayeur se merge iar în trăsură.

Ce ziceți ? Vă rog să comunicați această convorbire directorului *Convorbirilor*, [1] și dacă o va admite, eu mă voi considera plătit pe doi ani de colaborare de-aici încolo. *Amintirile* [2] trebuie să le isprăvească, fiind foarte însemnate în istoria literaturei noastre, — dar pentru cele 2 capitole ce-au rămas, o lună de zile ajunge cu prisos. Dacă va pleca la 20 iuliu, stil vechi, din țară e tocmai nemerit.
Hai să vedem ! Mă grăbesc să trimit scrisoarea. La revedere cu dragoste pe lacul Maggiore.

Duiliu Z.

Vă rog să răspundeți numaidecît. [3]

32

Roma, 8 iuliu '90

Iubite domnule Maiorescu,

Primesc chiar acum scrisoarea cu noul itinerar, și mă grăbesc a răspunde, spre a vă ajunge la Dresda.

Cu cîtă plăcere aș zice *da*...

După cum ați putut vedea din scrisoarea mea din urmă, nu pot dispune decît de un timp mărginit și la epocă fixă. Femeia mea nu poate călători — cel puțin pentru moment — iar eu sunt un om liber numai într-o sferă determinată. Așa că vă urmăresc cu privirea plecînd și vă zic „călătorie bună și fericită". Poate că la întoarcere să vă abateți pe la Milano, dacă vă veți încredința că microbul lui Koch nu voiajează anul ăsta, și atunci (fine august) aș ieși cu pîne și sare, și cu două, trei șube înaintea înghețaților călători ; dacă nu, la revedere, altundeva, la iarnă sau la primăvară, cine știe... [1]

Doresc mult să vă văd, și cînd cineva dorește bine un lucru, i se împlinește cîndva, nu indeterminat.

Încă o dată : drum bun, cu sănătate. Poate prin frig să scriți ceva cald.

Duiliu Zamfirescu

33

Orvieto, Villa Napoleoni,
28 august 1890

Iubite domnule Maiorescu,

Cu mare plăcere am cetit baedeker-ul ce binevoiți a-mi trimite, [1] cu atît mai mare cu cît credeam că o să uitați a-mi împărtăși impresiele din noua călătorie.

Mă interesează mai mult descrierea Stockholmului, fiindcă asupra acestuia insistaţi mai mult. Restul îl povestiţi cu fraze *„de relais"*. E drept că cu chipul acesta am o icoană din înălţime a ţărilor ce aţi umblat, şi, la vremuri, un bun povăţuitor de drum.

Eu mi-am închipuit Norvegia aşa cum mi-o descrieţi d-voastră, după un obraz de femeie. Am cunoscut astă-vară la Sorrento o baronesă Rapp cu fiică-sa. Era fata sănătoasă, naltă, cuviincioasă cît nu se mai poate, cu acel ceva neexplicabil ce-l au odăile de iarnă bine încălzite, cu un accent de j — înmuiat lipit de buze... în sfîrşit, Norvegia. Atîta cunosc din ţara asta — căci pe vremea mea nu se mergea la Capul Nord. Acum am auzit că fata s-a făcut catolică spre a lua un napolitan cunoscut mie, conte Saluzzo ; chestie de a apropia lucrurile cele mai opuse de pe pămînt : cei doi poli.

Dar în fine, iată-vă îndrumat spre Bucureşti şi procesele sale.

Eu admir mult felul d-voastre de a înţelege viaţa şi sunt pătruns de înţelepciunea lui. E bine omul să-şi aibă aşezămîntul în ţara lui şi putinţa de a fugi de la el or de cîte ori vrea. Procesele sunt o mare ticăloşie în viaţa noastră, şi pentru mine cea mai repulsivă sarcină ce mi-ar putea da cineva. De aceea, eu v-aş face un venit de 100 000 frs. cu obligaţia de a scrie, în loc de a pleda.

Toată lumea ar cîştiga — poate chiar împricinaţii (vă rog să mă luaţi de urechi).

Adevărul e că nu mai scriţi, şi e un adevăr cu atît mai trist cu cît lumea cealaltă scrie mai mult.[2]

Despre mine ce să vă spui alta decît că sunt la ţară, lîngă Orvieto, în Umbria, unde mă scol de cu noapte, îmi iau puşca şi plec la pădure, hotărît a ucide toate hiarele. Pe la 9 mă întorc, adesea fără nici o crimă pe conştiinţă, mănînc şi mă lupt cu Încurajarea industriei naţionale, pînă cad alături biruit de numărul şi numele, şi preţurile, şi calităţile mărfurilor, gîndindu-mă în fundul conştiinţei la infinitatea instrumentelor de tortură cîte a mai inventat omul pe pămînt. Dar se zice că doctoria asta face bine la carieră. Mai ştii ?...

Cît despre carieră, e destul să vă spun că de cînd sunt în Italia am avut 5 primi-secretari : Rosetti-Solescu, Romalo, Gr. Ghica, Perticari şi Mavrocordat, şi cu toate astea, de la noiemvrie 1888 pînă astăzi, eu am rămas tot singur. Ultima numire a lui Mavrocordat (care, personal, e un om prea cumsecade) este o nedreptate, fiindcă a fost numit secretar al 2-lea la Belgrad în urma mea. Dar, în sfîrşit, asta e lumea. Iar bine că noul numit e, după cît mi s-a părut la Bucureşti, un om la locul lui — fiindcă e greu de tot să ai un coleg prost şi înfumurat, cum sunt cei mai mulţi. Pardon.

Nevastă-mea mulţumeşte doamnei Maiorescu de aducere-aminte şi o roagă, deşi necunoscută, să-i păstreze această binevoitoare prietenie, de care va avea nevoie mai tîrziu.

În curînd vă voi scrie iar, sper fără industrie naţională.

Al d-voastre,

Duiliu Zamfirescu

34

LÉGATION DE ROUMANIE EN ITALIE
[imprimat]

Orvieto, Villa Napoleoni,
4 sept. 1890

Iubite domnule Maiorescu,

Martor îmi e Dumnezeu că n-a stat în intenţiele mele nici de a vă ruga să-mi veniţi în ajutor, nici de a deştepta nota de nespusă părere de rău ce sună între rîndurile ultimei d-voastre scrisori. Ca orce om, am şi eu zilele mele de ploaie — cum ziceţi — şi m-a înnemerit într-o asemenea zi prima scrisoare de la Reichenhall. Începusem chiar — o am încă alături — o altă lungă poveste, cu soare, cu verde, cum e toamna în Umbria, în care, între alte lucruri, vroiam să vă spun, glumind, o mulţime de prostii politice şi literare ; dar mi-aţi scris aşa, încît parcă v-am văzut îna-

intea mea, grav, înduioşat nu ştiu de ce, şi efectul este că simt, scriindu-vă, aceeaşi reţinere şi lipsă de curagiu pe care am simţit-o or de cîte ori m-am găsit faţă de d-voastră. Cu toate astea, dacă aş fi avut a vă cere sprijin în ceva, aş fi scris anume ce, aruncînd în voia poştii foaia de hîrtie, sigur că nu pot s-o mai reiau, cum am făcut anul trecut, cînd cu venirea lui Romalo.

Poate că e nevoie de mai multă lămurire.

D-voastră trebuie să înţelegeţi ce simţimînt penibil se iscă în inimele noastre cînd trebuie să te cobori de la înălţimea curată a unei simpatii, a unei puternice şi personale simpatii, pe pămîntul protecţiei şi al interesului. Vă mărturisesc că eu m-am gîndit adesea că poate să vie un moment în care, ocupîndu-vă de unii şi de alţii, ca critic, să trebuiască a zice un cuvînt şi despre mine, şi vă spui drept că m-am simţit rănit numai la ideea aceasta. Vă rog, dacă aveţi pentru mine puţină prietenie, să mă consideraţi ca mort sau nenăscut, sub acest raport. Vă rog să mă lăsaţi a mă bucura liniştit şi de departe de ideea unei prietenii absolut personale. Interesul şi slujba este trecător şi ne amărăşte sufletul prosteşte. Or de cîte ori îmi aduc aminte că a trebuit să fac un contract matrimonial şi să discut alb şi negru cu socră-meu, mă întristez. Ştiu cu toate astea că viaţa este plină de asemenea momente. Dar, după cum se întîmplă cu femeile, că adică, trecînd pe lîngă o mulţime şi supunîndu-ne naturei noastre brutale, rămînem pentru una, sau — cine ştie ? — poate chiar pentru 2 ori 3, curaţi, cu o impresie de idilă, trăită într-o lume de tinereţe şi de senin ; de asemenea trebuie să se întîmple cu oamenii ce ne sunt dragi. Bunăoară, simţimîntul meu faţă de tată-meu : nu poate să fie nimic mai bun, mai omeneşte bun şi puternic. Daţi-mi dar voie să rămîi în această sferă şi să nu schimb un deget din felul meu de a înţelege unele lucruri.

Dealtminteri, iubite domnule Maiorescu, lucrul e şi hotărît. Mavrocordat e numit, şi eu — cel puţin pentru cîtva timp încă — doresc să rămîi în Italia. Socră-meu e senator inamovibil şi Director General al Băncei Generale. Femeia mea are zestre 110 000 numerar şi a 5-a parte dintr-o proprietate, numită Varedo, lîngă Milan. Aceasta se ştie. Ce-o mai fi avînd socră-meu eu nu m-am interesat şi nu mă interesez să ştiu : ce-o fi are să fie. Ceea ce pot spune e că bătrînul e o fire cu totul aleasă. Văd că nu se mişcă nimic în sferele guvernamentale financiare, nu face Banca Naţională o operaţiune serioasă, fără ca bătrînul să nu fie ascultat. Apoi mai e preşedinte al Societăţii de gaz ; vice-preşedinte al Consiliului de administraţie al drumurilor-de-fier, membru în toate consiliile de administraţie etc., etc.

Ca om, e bunătatea personificată. Eu stau într-un apartament din palatul Doria, [1] în care stă şi el, astfel că trăim împreună şi-l pot vedea şi judeca zilnic. Venitul meu, cel puţin pînă acum, nu se calculează după interesul banilor, ci după trebuinţele noii familii.

Aşa încît, ducîndu-mă chiar prim-secretar în alt oraş, aş face o nebunie, şi n-aş face-o decît silit, fiindcă nu pot să mă apuc de altă carieră. Aş despărţi pe nevastă-mea de tată-său, aş fi silit să-mi desfac mobilele cari costă o mulţime de bani şi aş pierde înrîurirea lui socră-meu, care nici într-un caz nu poate fi păgubitoare ţărei mele. Plagino poate da lămuriri asupra bătrînului.

Iată dar că v-am spus tot.

Astă-seară mă duc la Roma şi duminecă mă întorc. Vă voi scrie cele ce vream să vă spun de-ale literaturei, fiindcă acum mi-am descărcat sufletul.

Al d-voastre cu bine,

Duiliu Z.

35

LÉGATION DE ROUMANIE EN ITALIE
[imprimat]

Orvieto, Villa Napoleoni,
6 octombrie 1890

Iubite domnule Maiorescu,

Închipuiţi-vă un doctor bolnav de o boală ce nu se poate tămădui, închis la el în casă, dîndu-şi seama de starea lui

și, cu toate astea, simțind trebuință absolută de a consulta pe un alt doctor, mai doctor decît el.

Eu sunt prins de cîtăva vreme de o adevărată furie de a scrie. Am intrat în sufletul romanului,[1] adînc ; îl duc spre sfîrșit cu putere ; e o adevărată vînă care gîlgîie, — și cu toate astea niciodată n-am fost mai neliniștit, mai nesigur, mai torturat de rezolvirea problemelor sufletești, ce, firește, se ivesc în calea unui roman. Cînd cineva a ajuns să creadă că vede și înțelege multe lucruri din lume, nimic nu-i mai pare cu neputință în dezvăluirea unei patimi omenești sau a unei simple naturi omenești. Toți indivizii, buni și răi, sunt posibili ; toate situațiele, naturale ; toate teoriele, false sau adevărate, după cum ies la lumină într-un timp sau în altul. Această convingere în idealitatea noastră vine din practicarea vieței în mod continuu și zilnic, sau din sugestiunea ei. Trecînd de la o emoțiune la alta ; de la un om la alt om ; de la o țară la altă țară ; cetind un romancier rus, altul francez, un al treilea american, sau neamț, sau englez, ajungi la un fel de religiune posibilistă, în care totul e cu putință, nimic nu-i bun, nimic nu-i rău, omul fiind același peste tot, și, mai mult, scriitorul fiind el însuși același. Așa încît arta de a scrie drame, romane și nuvele, nu este *arta de a scrie*, ci *arta de a spune*.[2] Căci Flaubert, ca scriitor stilist, este superior lui Shakespeare, lui Goethe în proză, lui Tolstoi, lui Edgar Poe, lui Bret Harte etc. Și cu toate astea, pentru mine și pentru o mulțime de oameni cari au curajul să fie sinceri în impresiuni, *Madame Bovary*, ca și *Rouge et Noir* al patronului său Stendhal, sunt lucruri lipsite de interes, uscate, o deșirătură de ciorap între degetele unei babe osoase, care caută nodurile firului. Fiindcă pasiunea, vorbind, curge necontrolată ; un dialog între doi oameni cari nu sunt de hîrtie trebuie să coprindă repetiții ; gîndirile naive sunt foarte aproape de cele banale, și așa mai departe.[3]

Prin urmare, dacă admitem că totul este posibil în lume, orce scenă, orce situație care să se rezeme pe lucruri cunoscute de pe pămînt, și că a avea imaginație ca Alex. Dumas și stil ca Flaubert nu e destul spre a scrie un adevărat roman modern, ci pentru aceasta se cere arta de *a ști să spui lucruri posibile*, — acest „a ști să spui" devine totul. Un flăcău la șezătoare, care spune glume ; un soldat în cazarmă, care istorisește un fapt întîmplat ; un vînător mincinos care crede că i s-a întîmplat tocmai așa și face și pe alții să creadă ; un avocat care expune cu interes o cauză indiferentă ; un conferențiar care vorbește psihologie la femei și le face să-l urmeze cu luare-aminte ; — apoi, un școlar, între 40, care descrie ziua de Paști cu o notă de viață mai caldă ca a celorlalți ; un zețar de tipografie care răsare cu o notă personală ; un ofițer care își spune impresiele de la Sebastopol etc., etc. ... Adesea la aceștia nu e stil, nu e invenție, poate chiar să nu fie o mare urmare logică, dar, la cel ce vorbește, e o intonație, un fel particular de a ține mîna dreaptă în încheietura hainei și a mișca pe stînga, în contra regulelor retoricei ; o expresie a fizionomiei totdeauna întinerită de căldura vorbei ; sau, la cel ce scrie, o formă ciudată de a împodobi substantivele cu însușiri plastice ; o repețire a unei legături (s[pre] e[xemplu] la Leopardi conjuncțiunea *e* ⟨și⟩) și o punctuațiune antisintactică, dar plină de efecte ; o vibrare de tinerețe ștrengărească, ca la Rubempré (îmi pare) din *Illusions perdues* a lui Balzac etc., etc., cari toate au de efect ațintirea luării-aminte : asculți sau cetești pînă la sfîrșit. Dacă-ți rămîne ceva, bine ; dacă nu, nu — dar cetești.

Aceasta este nota personalității fiecărui scriitor.

Iată-ne dar ajunși la chestiunea adevărată : e ceva comun între *nota personală și subiectivitate* sau *obiectivitate?* dacă da, ce e comun ?

Și mai întăi : ce e subiectivitate și ce e obiectivitate ? Nu se face oarecare abuz în determinarea acestor două înțelesuri ?

A se vedea pe sine și lumea din afară schimbată întrucîtva și colorată după propria sa gîndire și propriul său sentiment este partea scriitorului subiectiv ; dimpotrivă, a se vedea pe sine și lucrurile ce-l înconjoară mai de aproape ca făcînd parte din lumea externă este aceea a scriitorului obiectiv. Aceasta pare a fi, chintesențiat, definițiunea celor două cuvinte. Căutînd acum să punem înlăuntrul acestui coprins lucrările și pe oamenii ce le-au făcut, putea-vom să determinăm exact pe cei de categoria 1-a și pe cei de a doua ? putea-vom să socotim pe unii cu mult inferiori al-

tora? Scriitorii cei mai senini şi mai obiectivi, printre moderni, sunt Shakespeare şi Goethe; dar chiar obiectivitatea lor nu exclude părerea a o mulţime de critici, cari socotesc că ei şi-au oglindit în opere persoanele lor, lumea mică în mijlocul căreia trăiau, amiciţiele, amorurile, interesele ce aveau. Nu se discută azi, împrejurul sonetelor lui Shakespeare, despre amorul lui cu nevastă-sa, Anna Hathaway? despre iniţialele W.H. puse în fruntea sonetelor, cari, după unii sunt iniţialele contelui de Pembroke, după alţii ale contelui de Southampton (*H*enry *W*riothesley), după o a treia serie, ale unei femei, iar profesorul de estetică Barnstorff, german, crede că sonetele fiind o analiză filozofică în care Shakespeare se idealizează pe sine, iniţialele W.H. însemnează William Himself (William Însuşi). Shakespeare să-şi dedice sonete sie însuşi! Şi cu Goethe nu-i acelaşi lucru? Cine nu ştie istorioara de la Francfort, [4] cu fata preotului de la Sesenhim, Frederica, care chiar în primul manuscris a lui *Faust* se chema aşa, iar nu Margareta; apoi la Weimar? Carlotta de Stein, Lili etc. În ediţia franceză a lui Gérard de Nerval [5] (*Faust*) sunt date lămuriri.

Negreşit că puţin ne importă şi W.H. şi Frederica şi toată lumea din jurul oamenilor de geniu: lucrările lor singure rămîn, prin interesul omenesc ce deşteaptă în noi. Dar faptul e fapt. Noi ştim că poetul şi în general scriitorul obiectiv nu are preferinţe: toate manifestările vieţei au pentru dînsul, artistic vorbind, aceeaşi valoare, şi adevăratul dar al obiectivităţei cuprinde în sine pe acela al universalităţei. De aceea şi rămîne Anna lui Shakespeare şi sonetele mult mai prejos de tragedii, după cum Margareta, ca simbolizare, e mult mai puţin interesantă decît Faust.

Dar, în fine, unde încetează subiectivitatea şi unde începe obiectivitatea? Cărui poet or scriitor i se poate zice cu siguranţă: acesta este absolut obiectiv sau absolut subiectiv?

Astăzi încă majoritatea criticilor consideră pe Leopardi ca un poet absolut obiectiv; d-voastră chiar consideraţi pe Eminescu ca atare, — şi eu nu sunt încredinţat defel, cu toată puternica înrîurire ce o aveţi asupra mea, ba chiar sunt încredinţat de contrariul: Eminescu, ca şi Leopardi, e un poet absolut subiectiv, fiindcă el revarsă asupra lumei coloarea gîndirei şi a sentimentului său. Lumea din afară de noi are o existenţă proprie, şi eu pierind, ea nu piere. Dacă voi înveşmînta-o în felul meu de a vedea, sau voi acorda o valoare artistică numai lacrimei ce curge dintr-un ochi lînged de Veneră, iar o zîmbire de fată tînără sau ochiul unei mame plîngînd mă va lăsa rece, atunci voi începe a avea preferinţe şi voi înceta de a fi obiectiv.

Dar în Eminescu există o tehnică particulară: o formă de vers, o rimă, *amîndurora*, *tuturora*, împărecheri de vorbe, ramuri care bat în geam, patimă pentru trecut, acel nu ştiu ce şi nu ştiu cum de care vorbeşte el însuşi. Toate acestea constituiesc *nota personală*, nu subiectivitatea, după care, cetind o singură poezie de-ale lui, poţi vedea numaidecît că ai a face cu un scriitor care se deosebeşte de ceilalţi. De asemenea, Creangă.

Deci, pentru mine, nota personală este una, şi subiectivitatea sau obiectivitatea, alta. Apoi, mai departe, între subiectivitate şi obiectivitate se face o prea mare despărţire, înglobîndu-se una alteia cu multă uşurinţă şi adesea pe nedrept. [6]

Spre a reveni de unde am plecat:

Eu am multe cusururi, foarte multe. Dar unul din cele mai mari este o pornire firească către a face să se asemene indivizii de prin novelele mele şi *un fel de a spune* cam stereotip. Îmi dau seama de asta, după cum îmi dau seama de multe alte defecte, şi mă lupt cu propria mea aplecare, îmi reamintesc cele de mai sus, şi şterg, şi iar adaog, şi iar mai şterg... În fine, sunt bolnavul care îşi cunoaşte patima şi o mulţime de leacuri, dar nu izbuteşte să puie bine împreună patima cu leacul. [7] Iată de ce aş avea nevoie să fiu mai aproape de Bucureşti şi de d-voastră. Poate m-aţi mai scutura puţin.

Însă nu se poate, cel puţin deocamdată. Voi urma deci înainte, [8] şi la citania în *Convorbiri* se va vedea. Totuşi, dacă mi-aţi scrie două rînduri, n-ar fi rău.

Cu bine şi supusă dragoste,

Duiliu Zamfirescu

Încă o vorbă: am primit de la redacţia *Românului* o invitare de a colabora la un Almanah ce apare în '91. Ştiţi ceva? să trimit vreun rînd sau nu? [9] Pardon de această prea lungă scrisoare.

36

Roma, 21 octombrie 1890

Iubite domnule Maiorescu,

Îmi închipuiesc că afacerile vă împiedică de la orice fel de altă preocupare mai nelumească, şi înţeleg bine pentru care cuvînt treceţi graniţa la fiecare cinci zile de vacanţe, şi că sunteţi tentat să rămîneţi dincolo de ea pentru lungă vreme, dacă împricinaţii, postulanţii, popii, dascălii şi alte asemeni popoare n-ar cere extrădarea d-voastre de pe la împărăţii.

Cine e I.A.B. cu *Scrisorile găsite?*[1] Autorul nu-i destul de naiv pentru cele ce spune Toni, dar are croială de scriitor şi trebuie cultivat.

Eu am lucruri nouă să vă spun: de cîteva zile am un copil — o fetiţă.[2] Unde încetează ideea că trebuia să am un copil şi de unde începe faptul că-l am nu-mi dau bine seamă. Ştiu atît că a sosit în casa mea şi s-a aşezat în gînd la mine un prunc necunoscut, care întinde două braţe albe şi bate aerul cu palmele, străin şi el şi necunoscător de nimeni. Şi mi-e atîta de drag!... mi-e grozav de drag. Închipuiţi-vă că, înainte de a se naşte, eu hotărîsem că trebuie să fie băiat, şi, cu puternica, dar cu prosteasca facultate a fantaziei mele de a da forme aproape pipăite creaţiunelor sale, îl şi vedeam, îl cunoşteam, iar ideea de a avea o fată îmi era insuportabilă. Taina firei a vrut altfel, şi cu aceeaşi putere acum nu-mi pot închipui cum ar fi fost dacă ar fi fost băiat.

Şi iată că-mi aduce de la Legaţiune scrisoarea d-voastre. Îmi rezerv să cetesc cu nouă luare-aminte partea curat de literatură, şi atunci vă voi cere voie să vă scriu. Deocamdată, vă mărturisesc că nu am găsit destulă convingere în mine pentru a împărtăşi absolut frumoasele detalii privitoare la subiectiv şi obiectiv.

E mult mai greu de vorbit de Petraşcu: în urma celor ce mi-aţi spus d-voastră, cînd aţi venit la Roma, eu, personal, nu am mai putut avea pentru el inima deschisă ca mai nainte. Prietenia bărbătească exclude asemenea tertipuri. Cu toate astea rămîne un fapt: ceea ce lucrează. Că e un

cap inteligent nu mai încape îndoială; că e şi artistic, eu o cred. Pentru aceste calităţi nu trebuie căutată o explicare a faptelor sale celorlalte?

Ştiţi că nu e vîrstă mai inconsecventă, în curgerea unei vieţi, decît cea de la 20—30 de ani. Se pare că există o disproporţiune între dezvoltarea fizică şi etică; fibra musculară biruieşte celula cerebrală; dorinţele, poftele, patimele cresc într-o lature fizicească aproape bestială; viaţa, în afară, pare făcută pentru a fi absorbită prin simţurile noastre în toate felurile. Mai toţi tinerii se aseamănă la vîrsta asta; mai toţi nu au personalitate, fiindcă nu au caracter. Ce ţie nu-ţi place altuia nu face, din morala creştină, e o frază goală. El face ceea ce altuia nu place, cu cea mai mare înlesnire, numai să-i placă lui. Dacă la acestea se mai adaogă şi vanitatea, care este o formă dezvoltată a instinctului de conservare, tabloul e complect.

Fiindcă, cum se poate explica pornirea tuturor tinerilor către bestialităţile de tot felul? Cîţi la sută merg pe drumul drept, fără să nu ajungă la maturitate, cu un număr de fapte de care li-e ruşine lor înşile? Unii fac datorii, alţii joacă cărţi, alţii îşi înşeală prietenii luîndu-le amantele ori femeile, o mare parte beau, o altă parte le face pe toate împreună cu înlesnirea cu care un om îşi arată caninii, cînd se supără, spre a-şi proba inconştient originea sa de fiară. E o stăpînire a cărnei asupra restului.

Negreşit că cine are norocul să fie născut bine şi crescut şi mai bine, cu o minte înţeleaptă şi cu autoritate, alături, acela poate trece toate crizele vieţii fără ticăloşii. Dar cîţi sunt în asemenea condiţiuni? Şi chiar cînd sunt...

Să ne înţelegem bine că eu, vorbind cu d-voastră, rece, nu caut să fac lauda unor asemenea fapte şi asemenea oameni; constat numai. Şi dacă este aşa, nu trebuie iertat şi ajutat un om să iasă din marginea vîrstei, cînd mai ales începe a da dovezi că nu e numai un *jouisseur* (substantiv franţuzesc prost)?

Eu cred că da.

Ceea ce e trist şi unde nu mai găsesc o explicare de cauză trecătoare, este începutul acela de exploatare artistică, în profitul bunei stări. Pînă mai acum o lună nu cetisem *Situaţia* (îmi pare) din *Convorbiri*, iscălită A.C.[3]

Fiind la ţară şi căutînd prin numerele revistei teme de tradus în italieneşte sau franţuzeşte, pentru nevastă-mea, m-am oprit la articolul în chestiune. Bine, rareori mi-a căzut sub ochi o mai trivială insinuare personală, care, sub o aparenţă ştiinţifică, să coprindă atîtea neadevăruri, atîtea locuri comune. Pînă unde omul nu se încălzeşte din viaţa propriei sale lucrări, cînd îi dă fiinţă (chiar dacă scopul imediat este personal), e numai feerie proastă de carton, pe după care se vede mîna lui Mussiu Labo. Vă spui drept, m-a dezgustat.

Dar acum v-a cetit un studiu bun asupra lui Eminescu.[4] Eu cred şi aştept ceva cu adevărat însemnat de la Petraşcu, fiindcă sper că personalitatea sa artistică va ajunge să covîrşească pe cealaltă, grozav de puţin artistă.

Ca încheiere: dacă are nevoie de sprijin, în Instrucţie sau orunde, nu-l lăsaţi.[5] Aşa cred eu că e bine. Dealtminteri d-voastră sunteţi mai bun judecător ca mine.

Despre celelalte lucruri privitoare la carieră, fie cum o fi, domnule Maiorescu. Am şi eu deşteptări de ambiţ, dar v-asigur că-mi trec repede.

Şi deci cu bine şi dragoste,

Duiliu Z.

37

Orvieto, Villa Napoleoni,
26 oct. 1890

Iubite domnule Maiorescu,

Zilele trecute a venit să mă găsească la Legaţiune tînărul Bogdan,[1] slavistul, care se află la Roma de vreo 2 săptămîni, cu scopul de a cerceta în Biblioteca Vaticanului o variantă a unui manuscris slav, descoperit de d-sa în Rusia. Mi-a făcut mare plăcere, mai cu seamă cu gîndul cu care venea şi îmi pare rău că n-am putut să-l ţiu mai mult, trebuind eu să mă întorc la Orvieto. Sunt aşa de rari românii cari vin la Roma cu un scop serios...

Tînărul Bogdan pare bine pregătit pentru cercetările ce face, şi, mai mult, a cetit şi alte lucruri, cu folos. Nu pot să-mi dau bine seama dacă este şi *foarte inteligent*, — dacă are intuiţiunea lui Hîjdeu în căutarea firelor istorice. Orcum, e bine că se găseşte pe ici pe colea cîte un tînăr închinat cu totul timpului neguros al trecutului nostru.

În convorbirea mea cu dînsu mi-a spus că are încă un frate care scrie critici.[2] Eu sunt blazat asupra acestui fel de scriitori, cari răsar la noi şi se înmulţesc ca iepurii din Canada, — dar fiindcă e autorul unui studiu din *Convorbiri* asupra criticelor Gherea, destul de sănătos în urzeala lui, m-am interesat să ştiu ce-i şi ce-a învăţat, *et mal m'en a pris:* se pare că d-sa a descoperit că sonetul meu *Boul*[3] e luat după Carducci, şi aceasta v-a spus-o şi d-voastre. Sper că aţi luat imediat volumul *Rime Nuove* spre a vă încredinţa. *Il Bove* de Carducci e a cincea sau a şasea poezie. Cînd eu am scris *Boul* nu cunoşteam sonetul italienesc, fiindcă m-aş fi păzit de a-l boteza pe al meu tot aşa şi a-i da forma tocmai de sonet. Dar, că nu e luat după Carducci şi după nimeni e dovadă faptul că sonetul meu e mai bun decît al lui Carducci. Ştiţi, modestia s-o lăsăm, că ea nu probează nimic pentru sau contra faptului. Orcine a trăit la Frascati, Albano sau Marino, în Campania romană, va recunoaşte exactitatea impresiunei mele. Din acest punct de privire, sonetul românesc are defectul de a fi poate prea topic, însă fiecare îşi ia impresiele unde le găseşte.[4]

Bănuiesc că d-l Bogdan criticul, cînd mă denunţa, era faţă de Carducci în stadiul în care eram eu cînd îmi scriam sonetul.

În curînd noutăţi. Al d-voastre devotat,

Duiliu Z.

À propos: Am apucat de-am trimis trei rînduri la *Almanahul Românului*,[5] fiindcă îmi scriau mereu. Sper că *lumea* e ceva mai puţin mohorîtă la inimă decît atît.

38

Roma, 24 decembrie 1890

Domnule ministru, [1]

O rugăminte de funcţionar :

Ştiu în mod sigur că la Ministerul nostru se pregăteşte o mişcare însemnată, în care, între alţii, sunt coprinşi colegii mei Mavrodi la Bruxelles, şi, în caz probabil de vacanţă de prim-secretar la Constantinopol, Kretzulescu de la Viena. Dacă aşa este, e o nedreptate. Presupunînd că Mavrodi, care era în Minister pe un picior de perfectă egalitate cu mine, ar putea să-mi treacă înainte, nu înţeleg pentru ce, la a doua vacanţă, ar fi ales Kretzulescu, care era în Minister ataşat de clasa a 2-a. Dacă nu e decît chestiune de post, eu voi merge la Constantinopole în caz de a fi numit. Chiar doresc aceasta, la Const. sau în altă parte.

Pentru a explica mica contrazicere ce există între rugămintea mea de acum şi cea din trecut, prin care exprimam dorinţa de a rămîne în Italia, ar trebui să vă dau mai multe lămuriri, şi cred că timpul d-voastre nu vă iartă să le ascultaţi.

Închei această jalbă plină de urît, rugîndu-vă să mă iertaţi şi să mă credeţi în fond acelaşi bun şi devotat,

Duiliu Zamfiresco

39

Roma, 30 ianuariu 1891

Iubite domnule Maiorescu,

Un prieten al meu din copilărie şi omonim, Duiliu Ioanin, [1] funcţionar la Cameră, îmi scrie că v-ar fi rugat să faceţi o bursă la Minister surorei sale, care se află acum la Viena, spre a sfîrşi Conservatorul, — şi că i-aţi fi făgăduit

a-i face. Tînărul e în entuziasm pentru d-voastră, fiindcă se pare că aţi fost de o amabilitate... rară la miniştri. Eu mă unesc cu el în această rugăminte, dîndu-vă asigurări că d-şoara Ioanin are un mare talent şi serioase studii pregătitoare. Dealtminteri e vorba, îmi pare, numai de un an sau un an şi jumătate.

Vă rog să-mi iertaţi intervenirea de faţă : e vorba de un prieten, — lucru aşa de rar. Eu caut să fiu om măsurat, dar nu izbutesc totdeauna. Dealtfel, d-voastră n-aveţi nici o idee de feluritele scrisori ce primesc din ţară şi mai cu seamă de prin Focşani, spre a pune o vorbă bună pe lîngă d-nul ministru. Fiindcă se pare că mă bucur de reputaţia de a avea trecere pe lîngă d-voastră. Poşta e cîteodată o instituţiune foarte primejdioasă.

Eu, pe aici, o duc bine, şi aş duce-o şi mai bine dacă n-ar reveni din cînd în cînd un fond de drojdie melancolică, care mă face indiferent la toate. Dar, în fine, e lucru trecător.

În primele zile ale lui ianuariu vream să mă duc în Sicilia, la Palermo, Siracusa, Taormina, Messina şi Etna. Se pare că la Siracusa şi Taormina sunt ruine greceşti de o mare frumuseţe. Dar cu două zile înainte de a pleca, m-am bolnăvit de gît şi de friguri, — aşa că lucrul a rămas pe altădată, la ianuariu viitor, dacă voi fi tot pe aici. Ia gîndiţi-vă şi d-voastră, bunăoară, la vacanţele Crăciunului.

Anul ăsta romanii vor să dezgroape Carnavalul papal (?) în toată caraghioasa lui pompă. *En attendant*, mă duc de asist din cînd în cînd la *Caccia alla Volpe*, [2] o petrecere minunată şi foarte originală în Campania romană.

Fata mea e cam bolnăvioară din cauza vaccinului. Altfel creşte bine şi se face cea mai frumoasă de pe glob. Aşa crede tată-său.

Cu bine şi fără răspuns. Mizerabilul de Claymoor [3] n-a menţionat colanul.

Duiliu Zamfirescu

Redeschid scrisoarea spre a vă alătura o coloană de jurnal, în care preşedintele consiliului nostru de miniştri e luat în răspăr. Pentru noi aici, şi în special pentru mine, lucrul e mai mult trist decît ridicul...

40

Roma, 9 martie 1891

Iubite domnule Maiorescu,

Telegrame din București, reproduse de jurnalele de aici, dau, una după alta, formarea noului cabinet și demisionarea lui. O ultimă depeșe spune că regele ar fi acordat dizolvarea Camerei d-lui general Florescu, [1] iar alegerile ar avea loc într-o lună de acum încolo.

Nu știu nimic pozitiv din toate astea.

Dacă în adevăr regele a dat dizolvarea Camerelor și facerea noilor alegeri d-lor Florescu și Catargiu [2] însemnează că le-a acordat guvernul pentru mai multă vreme. În asemenea caz, pozițiunea mea aici devine nesigură. Reputația de junimist începuse deja să supere pe d. Al. Lahovary; [3] vă puteți închipui ce va fi cu d-nii Florescu-Catargiu. [4] Eu văd, prin urmare, lucrurile în negru: mă văd în foarte scurt timp transferat sau poate chiar înlocuit. Și fiindcă acum nu mai sunt singur, ca să nu-mi pese, voi să știu ce-mi rămîne de făcut.

De aceea vă rog să-mi spuneți cum stau lucrurile și cum le vedeți d-voastră. Dacă puteți să-mi dați oarecari lămuriri asupra alegerilor și termenului lor, ar fi bine.

De departe, lucrurile se înfățișează poate cam exagerate. Un sfat bun, în asemenea împrejurări, face mult.

Cu bine și respectuoase salutări,

Duiliu Zamfiresco

41

Roma, 21 mai 1891

Iubite domnule Maiorescu,

Am urmărit alegerile din urmă [1] cu mare nerăbdare. E o curată mizerie. Cunosc seninătatea cu care d-voastră priviți

asemenea lucruri, și n-ar fi cuvînt ca eu să mă înnorez mai mult. Dar ce-i faci firei! Mi-am scos tot focul pe alegători, în convorbirile cu d-nul Văcărescu. Mai la urma urmei, așa sunt oamenii, și e probabil că dacă Dumnezeu nu le-a trimis un al 2-lea potop, e fiindcă s-a pătruns de inutilitatea celui dintăi.

Orce rău spre bine. Poate că, nealegîndu-vă, să aveți ceva mai mult timp de dat literaturei. E atîta vreme de cînd d-voastră v-ați redus la rolul unei sentinele de pe malul Dunărei, care din cînd în cînd își aruncă ochii pe malul celalalt și cînd vede cîte ceva mai neobicinuit se uită de două ori și apoi își întoarce capul spre căprar spre a-i spune că e pace. Depărtarea malurilor micșorează lucrurile. Trebuie sărit în luntre și mers la fața locului.

Eu socotesc că niciodată societatea românească nu a înfățișat un mai mare inters din punct de vedere literar. Pe temeliele unei idei politico-sociale a răposatului Brătianu, s-a ridicat o lume aproape nouă: lumea arendașilor. La început disculți, și, prin urmare, liberali, deveneau treptat conservatori, cu cît își măreau averile. În dezvoltarea socială aceasta a dat naștere la reacțiunea țărănimei, care în '88 și '89 s-a manifestat printr-o răscoală agrară; în dezvoltarea politică, ideea aceasta a produs un efect opus scopului ei, adică a întărit partidul conservator, partidul științificește conservator, acela anume care crede că orce măsură care este conformă cu rațiunea de a fi a unui lucru e o măsură conservatoare; în specie a deschis o poartă largă, în viitor, d-lui Carp și junei drepte; în dezvoltarea literară, a dat naștere la clasa aceea curioasă de femei neliniștite sufletește, de bărbați semiculți, care vin la conferințele d-voastre, înțeleg o mulțime de lucruri, discută și mai multe încă, — cred unii că cunosc absolut pe țăran, cred alții că nu-l mai cunosc deloc, fiindcă vor să uite de unde au plecat, și la a cărei bază se constată o lipsă atavică de civilizație (ceea ce se întîmplă și în poporul francez și în alte popoare și mult mai puțin în cel italian).

A studia lumea asta ar fi interesant. [2] Ați zis altădată, undeva, sau cel puțin eu știu, că povestuci poporane, novelete, ca cea din numărul din urmă al *Convorbirilor*, de d-na Sevastos, [3] nu mai răspund lumei cetitoare de la noi; pe de altă parte, genul hibrid al lui B. Ștefănescu [4] excitează umoa-

rea critică a unor copii precoci (cum probabil e tînărul Iorga), care-l recomandă publicului ca şef de şcoală.[5] Oameni culţi şi inteligenţi, cum îmi pare că e criticul Gherea; talente originale, cum e Coşbuc; vechiul cîntăreţ al limbii Odobescu; zevzecul, dar inteligentisimul de Caragiale[6] — şi, în fine, rămurele cu muguri noi, ar trebui din nou aduse la steajer.[7] Eu pricep că d-voastră, ajuns la plina maturitate a facultăţilor sufleteşti, visaţi poate o lucrare temeinică şi absolut personală, şi sper că nu numai visaţi, dar că şi lucraţi — însă, nu trebuie pierdut din vedere că d-voastră, ca Dombey & Fils,[8] aveţi o casă cu renume vechi, care trebuie dusă înainte: aceea a criticei senine, pătrunzătoare. Aştept, prin urmare, să-mi spuneţi, într-o viitoare scrisoare, că alegătorii gorjeni, cari v-au lăsat la o parte, ca să aleagă pe un vechi primar certat cu Justiţia, au făcut un mare bine literaturei.[9]

Dealtfel, *à propos* de alegeri şi de politică, ciudate lucruri se petrec în dulcea noastră ţară. Vream să vorbesc de actul regelui şi de chipul neînţeles cu care răspund studenţii. Oare să fie un sîmbure de sălbatecă neatîrnare, rămas în sîngele românilor de la strămoşii daci, or e curat o mojicie de bădărani? Desigur că şi politica se amestecă printre copiii de la Universitate. De departe, lucrurile astea fac un rău nespus. Nimic nu mă miră, nici chiar ideea macabră a liberalilor de a aduce rămăşiţele bunului român Brătianu[10] în Bucureşti şi a le plimba pe uliţe în ziua de zece mai, — nu mă miră, fiindcă politica într-un stat tînăr e sălbatecă... precum e amorul într-un corp de 20 de ani. Dar mă miră şi mă întristează că o faptă generoasă, ca darul regelui, nu găseşte un răsunet pretutindenea în inimile tinerimei.

Domnule Maiorescu, poate să vă par cam burghez în cumpănirea lucrurilor omeneşti, — mie însă nu-mi plac fleacurile; nu-mi plac studenţii cari lasă cartea, ca să facă demonstraţii politice; nu-mi plac liberalii cari vor să pîngărească pe un mort spre a răsturna pe conservatori; nu-mi plac apostolii şi martirii, — fiindcă în toate şi toţi aceştia e un dezechilibru sufletesc. Lucrurile drepte şi lucrurile frumoase sunt armonice.

Se înţelege că un asemenea mod de a fi nu duce pe om departe. Dar nici nu vreau să ajung nicăierea. Sunt foarte fericit că pot sta deoparte, şi e probabil că aş rămînea pentru

multă vreme cum mă aflu, dacă tată-meu n-ar fi bătrîn şi nu m-ar aştepta alte responsabilităţi pentru viitor.[11]

Guvernul m-a decorat cu Crucea Coroanei. Închipuiţi-vă! Desigur că d-nu Esarcu[12] nu mă cunoaşte.

Cu bine şi respectuoasă dragoste,

Duiliu Zamfiresco[13]

42

Iubite domnule Maiorescu,

Două cuvinte spre a vă ruga să-mi spuneţi pînă cînd staţi în Bucureşti, fiindcă aş avea să vă trimet ceva,[1] pe care aş voi să-l vedeţi înainte de publicare. De asemeni, aş dori să ştiu cum merge Madame Bengescu.[2]

Cu bine şi încotro vara asta?

Duiliu Z.

24 iuniu '91, Roma

43

Porto d'Anzio, 3/15 iuliu '91

Iubite domnule Maiorescu,

Doream să răspund mai demult la scrisoarea d-voastre din urmă,[1] însă, trebuind să plec din Roma spre a pregăti mica vilă ce avem pe tărîmurile astea, am mai întîrziat. Acum sunt singur, dimineaţa, cu tot orizontul mărei înaintea ochilor, şi mă simt fericit şi senin scriindu-vă.

Vă întrebam înainte de plecarea d-vs. din Bucureşti dacă o să mai staţi mult în ţară, fiindcă speram să finesc o monografie asupra lui Gherea[2] şi teorielor sale, şi să v-o trimit.

Însă n-am sfîrşit-o, şi e cu atît mai bine, fiindcă mă ostenisem cumpărînd la cărţi şi scotocind prin toate capetele gînditoare de pînă aici.

Iată de ce e vorba :

Veţi fi văzut concluzia lui Gherea cu privire la pesimism.[3] El afirmă că ar fi existînd un nex intim între mizeria socială a veacului şi nota tristă a cîntăreţilor lui. Adept al lui K. Marx şi al interpretului său Engels în economie, el îşi formează teoria sa economico-literară, căutînd formula sufletească a poeţilor în substratul economic al timpului, după cum un alt critic italian, plin de pătrundere, Loria,[4] caută formula faptelor politice în acelaşi substrat. De aci, neapărat, cealaltă concluzie, că şcoala d-vs. critică, cu explicarea omului prin el însuşi, e falsă etc.

Întîmplîndu-se să-mi treacă prin mîni volumele lui Gherea tocmai cînd citeam pe Loria (*La teoria economica della costituzione politica*) şi notam o mulţime de fapte cari dovedesc tocmai contrariul acestei teorii, am fost, fireşte, surprins de ceastălaltă teorie, şi mai îndrăzneaţă, şi am prins a gîndi mai îndelung la cîte fapte contrarii se pot opune ei. Şi începusem a le nota spre a vi le împărtăşi d-voastre, însă, tot notînd, lucrul s-a lungit ; aşa că acum a devenit o tarara ostenitoare, din cauza unei mulţimi nenumărate de fapte, cari trebuiesc controlate.

E însă foarte interesant de a vedea cum istoria dovedeşte la fieştecare pas că poeţii au fost cu totul neatîrnaţi de caracteristica economică a timpului lor, şi că dacă se poate trage vreo regulă din învăţămintele istorice în această privinţă, e tocmai aceea că pesimismul stă în raport invers cu starea socială, sau, şi mai exact, că nu stă în nici un raport. În adevăr, cercetînd epocile cele mari, epoca lui Pericles, lui August, lui Laurent de Medici, a Elisabetei (Shakespeare), a lui Ludovic al XIV-lea şi, în fine, epoca modernă, de la Oedipul lui Sofocle pînă la *Il canto del Pastor nel deserto*[5] al lui Leopardi, totul stă independent de economie şi de cele mai multe ori în opoziţie. Aşa că, dacă istoria şi psihologia experimentală pot dovedi ceva, teoria lui Gherea e absurdă.[6] Cu deosebire intersantă e epoca florentină (1300—1450), cu lupta între corporaţiunile industriaşilor pe de o parte, greve ca în zilele noastre, mizerie, bogăţie etc., iar pe de alta, cu scriitori ca Dante, Petrarca şi hazliul de Boccaccio şi ceva

mai tîrziu cu Macchiavelli şi Michelangelo, contemporani : nimic mai disparat şi mai straniu ; de asemeni, foarte însemnată e epoca lui Shakespeare şi poetul însuşi. Din fericire, există minunata *Istorie a literaturei englezeşti* de Taine, în care studiul asupra lui Shakespeare e un capo d'operă, şi numai bun de dedicat lui Gherea.

Aici punct, fiind vremea băii.

Aşadar, nu-mi rămîne decît, în octombrie, să vă trimit notele adunate.[7] E probabil că o să mă ocup şi de unele date statistice, din zilele noastre, asupra suicidiului şi cauzelor sale, foarte interesante. Capul serviciului statistic din Italia, Bodio, care e autoritate universală, mi-a dat statistica ultimilor 12 ani. Asupra a 1000 de sinucişi, de abia 90 şi ceva se atribuiesc mizeriei ; restul provine din : maladii incurabile, pelagră, nebunie, amor contrariat etc. Numărul cel mai mare este al bolnavilor fără lecuire, ceea ce ar trebui să modereze entuziasmul nostru pentru progresele medicinei şi să fie o cauză mai mult către pesimism.

De asemeni, foarte însemnat ar fi studiul ce s-ar face asupra statisticei copiilor cari încep clasele primare şi a tinerilor cari ajung să sfîrşească o specialitate ; disproporţia e atît de enormă încît răsare în spirit numaidecît întrebarea : ce se face cu tinerii cari nu sfîrşesc nici o şcoală ? oare nu aduc aceştia în societate un contingent important de declasaţi şi de semieruditi ? Eu cred că semieruditiunea e una din puternicele cauze a nefericirei oamenilor moderni, fiindcă ea are drept rezultat inevitabil şi imediat ateismul. Ateismul este starea firească a omului, cînd individul a ajuns să citească şi să înţeleagă bine : *Biblia*, *Istoria universală*, *Elemente de chimie şi geologie* şi *Origina specielor*. Dar pentru aceasta se cere : un curs sfîrşit şi lectură.

În fine, o ultimă cauză de nefericire omenească este starea de căsătorie. Să nu trageţi din această sinceră observaţie nici o concluzie personală pentru mine, fiindcă greşiţi cu desăvîrşire. Mie însă îmi pare că e aşa, din cît cunosc eu lumea. Şi aceasta fiindcă starea de căsătorie implică : or renunţare în mare parte la libertatea individuală, or o viaţă de continuă rebeliune. Şi cînd te gîndeşti, cu toate astea, că, de la cei mai sălbateci barbari şi pînă la cei mai civilizaţi oameni, toţi trăiesc în stare de căsătorie, mai mult sau mai

puțin regulată, o adevărată desperare te coprinde față cu această inconsecvență a naturei omenești, și ajungi să crezi că, în adevăr, starea noastră normală este nebunia, iar cumințenia e numai o înnemerire întîmplătoare de cauze disparate ale organismului nostru, după cum îmbucătura roatelor unui ceasornic se înnemerește la un moment dat spre a mișca limba clopotului și a suna 7 ore.

Prea lungă vorbă, însă îmi pare că e așa.

Aștept să văd ce-mi scrieți de la Ems. Sărutări de mîni d-nei Maiorescu. Vă rog să-i spuneți că atît de natural călătorește, încît cînd pleacă din țară îmi pare că reintră în starea sa de toate zilele.

Și așa cu bine,

Duiliu Zamfirescco

Încă un cuvînt de la Roma. Astă-seară plec la Venezia, din porunca stăpînirii, spre a ieși înaintea reginei. Mavr[ocordat] a plecat deja de azi dimineață. Nu cunosc nimic din proiectele majestății-sale. [8]

44

Porto d'Anzio, 31 august 1891

Iubite domnule Maiorescu,

Îmi închipuiesc că v-ați întors la bucureștescul domiciliu, și astfel încerc să vă scriu, fără teamă de a mă adresa agentului de la *poste-restante*. Zic aceasta fiindcă o lungă scrisoare a mea [1] trebuie să fie la poșta de la Kissingen.

E scris se vede ca noi să ne găsim ca soarele cu luna. Dacă știam că sunteți la fruntariele Italiei, veneam negreșit să vă văd, fiind deja în două rînduri la Venezia, prin urmare foarte aproape. Rămîne deci să viu la București ca să vă pot vedea, ceea ce cred că se va întîmpla prin noiembrie sau decembrie. E probabil că Ministerul a uitat că eu trăiesc. Mi-a trecut înainte pe Kretzulescu și pe toată lumea, și cred că e nevoie să înfățișez excelenței-sale d-lui Esarcu

un certificat de viață, cu picioare, mîni, cap și tot restul trebuitor, spre cuvenita convingere.

De aici nu pot să vă dau decît nota monotonă a mării ce se lovește de uscat cu aceeași gălăgioasă tristețe seacă. În vreme de o lună și jumătate n-am scris un rînd, n-am avut o idee, ci, cu capul pe umeri ca un ciot, am dus o viață animală, scăldîndu-mă, dormind, mîncînd și bucurîndu-mă de fiică-mea, ca un flăcău bătrîn de un mierloi. Dar sunt sănătos și voinic și vă făgăduiesc să reîncep a ceti și a lucra din nou. Vă spuneam în scrisoarea rătăcită, [2] că vreo trei luni în urmă atîta muncisem la un lucru de nimic, încît nu mai vedeam decît sferturi de hîrtie și note. Din fericire m-am oprit la jumătatea lucrării. Era o monografie destul de curioasă contra teorielor socialisto-literare ale lui Gherea, pe care vroiam să v-o trimit, ca o urzeală pentru un viitor răspuns ce-mi închipuiesc că pregătiți criticelor sale. Dacă mă înșel, *mettons que je n'ai rien dit.*

Dealtfel vă făgăduiesc un roman (pe care nici nu l-am început), foarte frumos pentru capul meu, care îl coprinde vag, întreg, cum noaptea coprinde toate constelațiunile cerești. [3] Sunt de o lipsă de modestie infamă, dar vă spui ceea ce este: eu îl văd foarte interesant, și asta și e, în fond, fericirea de a împînzui nevoi omenești pe firul fantaziei noastre. Acuma bunăoară, că blajinele *Convorbiri* publică *Lumea* [4] mea, îmi e cu desăvîrșire indiferent ce se întîmplă cu ea. Pe cînd însă puneam cele din urmă puncte din ultima foaie a romanului, eram umflat ca un curcan, și apăsam condeiul în sufletul nevinovatei pagine, zicînd în mine: „stai, d-le Maiorescu, să vedem sfîrșitul, și-apoi să mă judeci!“ [5]

Da' vorbă, vorbă, și se face tîrziu.

Mîine plec la Roma, de unde, după vreo 7 zile, îmi duc familia la Varedo, lîngă Milano, iar eu, probabil, mă întorc înapoi.

Sper că m-me Bengesco merge mai bine. Îi doresc grabnică însănătoșire.

De la domnu Negruzzi de asemeni nu mai am știri de multă vreme.

Cuvenitele salutări respectuoase la toți, și cu bine.

Al d-voastre devotat,

Duiliu Zamfiresco

45

Roma, 26 septembrie 1891

Iubite domnule Maiorescu,

De mai multe zile îmi făgăduiesc să răspund scrisorei [1] d-voastre din urmă, fiindcă am atîtea să vă spui, dar acum cînd iau *peana* văd că o să fie vorba de altceva. Şi anume : de mai multă vreme ziarele noastre mă amestecă, aproape zilnic, în bucătăria lor nesărată, denunţîndu-mă guvernului ca autor al unor corespondenţe trimise *Constituţionalului.* [2] E o minciună proastă, dar ca toate minciunile îşi fac drumul înainte. Şi eu sunt cu mînile legate : cum o să dovedeşti un lucru negativ şi anonim ? Însă nimeni mai bine decît cei de la *Constituţionalul* nu poate şti cît e de falsă şi de absurdă această acuzare, prin urmare să răspundă cu seriozitate că nu şade frumos să se lege cineva din senin de capul unui om.

Că ar fi mulţi domni cari ar dori să vie la Roma nu mă îndoiesc, dar acesta e un alt fapt care nu probează pe cellalt fapt că eu sunt autorul — ticălosul de *Loredan,* cum ar zice Caragiali.

Şi barim dacă aş fi scris o iotă, domnule Maiorescu, da' zău nici n-am visat.

În curînd lucruri mai senine şi mai calde, dacă nu m-o da stăpînirea afară, [3] în care aş fi jenat faţă de socră-meu, căruia ar trebui să-i explic şi să-i dovedesc că suntem o ţară de canalii.

Dar, în fine.

Cu bine şi dragoste,

Duiliu Z.

46

Roma, 4 octombrie 1891

Iubite domnule Maiorescu,

Cred că m-am conformat scrisorii d-voastre, [1] trimiţîndu-vă un codice italian şi o monografie asupra falimentului, în două volume, de Vidari, profesor de Dreptul comercial la Pavia. Art. 710 referindu-se la materia falimentelor, am socotit că nimic nu v-ar fi mai folositor ca această monografie. Cît despre jurisprudenţa Curţei de casaţie italiene, cred că ar fi a încerca marea cu degetul vroind a găsi un fapt analog, pentru simplul cuvînt că Italia are Casaţiune unică numai în penal. Pentru civil şi comercial sunt patru Curţi supreme, fiecare cu jurisprudenţa ei.

Dealtfel, sper că librarul meu, Bocca, vă va fi scris destul de lămurit şi cu mai multă pricepere decît mine.

E bine înţeles că dacă cele trimese nu sunt îndestulătoare, orce altă poruncă e binevenită. Fericit or de cîte ori vă pot folosi la ceva. [2]

Despre restul lucrărilor şi despre *Cabinetul negru,* dacă există, nu pot să am decît un adînc dispreţ pentru ele. A dispreţui din fundul inimei şi în tăcere este ultima armă a oamenilor sfioşi, şi aceea care, cînd e descoperită, face mai mult rău dispreţuiţilor. [3]

Cu bine şi din toată inima.

Al d-voastre,

Duiliu Zamfiresco

47

Roma, 21 noiembrie 1891

Iubite domnule Maiorescu,

Numărul din urmă al *Convorbirilor* dovedeşte că aţi început din nou să lucraţi. Eu mă bucur, fiindcă e totdeauna ceva de învăţat din cele ce faceţi d-voastră, şi, dacă trebuie să-mi spui cu sinceritate ideea întreagă, adesea mă întreb : de ce, cu o aşa de armonică şi superioară minte, lucraţi aşa de puţin ? Cunosc teoria muncei pentru proză, dar nu mă îndestulează, şi de aceea îmi pui o a doua întrebare : oare ceea ce e aşa de frumos armonizat, nu e prea armonizat ?...

Dacă mă socotiţi prea îndrăzneţ, iată obrazul să-mi daţi părinteşte o palmă, şi punct.

Traducerea din Du Bois[1] e foarte interesantă pentru felul de stil ştienţific, minunat, în care îşi spune ceea ce are de spus; iar ceea ce are de spus nu e nou, şi mai cu seamă nu e, matematiceşte sau astronomiceşte, cum zice el, dovedit, faţă cu adîncimea necunosctului din viitor. În special, cred, sper că dacă o ieşi un om cu adevărat ager dintre şcolarii d-voastră, n-o să se mulţumească cu cele două porţi închise ale lui Du Bois, care în definitiv se reduc la una singură: esenţa materiei şi a forţei.

Dar e interesant.

Cu Ollănescu încaltea, e treaba pe circumstanţe atenuante: pledaţi *din oficiu*, cum se zice la tribunal, pentru traducerile „elegantului şi *cu multă înţelepciune lumească înzestratului* poet latin". Foarte bine. Dar eu aş fi preferat o sfîntă tăcere în locul acestei neîndurătoare bibliografii. Poate că traducerile nu vă plac mult; mie cea mai mare parte nu-mi plac deloc, fiindcă poezia e diluată în ele, cu măsura de 1 la 1000. Ollănescu însă rămîne tot Ollănescu: autorul *Basmului japonez*, omul nostim şi senin, bunul prieten etc. Ştiu că d-voastră judecaţi altfel lucrurile. Aş dori să vă încredinţaţi că omul e mult mai bun decît cum e în general judecat, mult mai de talent şi mult mai inteligent. Eu nu l-am văzut de patru ani, şi totuşi îl am în imagine ca a doua zi după plecare; atîta viaţă şi interes poartă în sine. Că n-o fi statornic în politică şi cam miop în unele mărunţişuri ale traiului zilnic nu dovedeşte nimic. Cîte lucruri ciudate nu ne e dat să vedem cît trăim! şi ce crude sunt cîteodată împrejurările pentru oamenii cei mai fericiţi în aparenţă!...

Cît despre sfîrşitul articolului, încep să cred că e o nenorocire să fii tipărit la *convenabilul* Socec, căci devii un om desăvîrşit *şi din acest punct de vedere.*

Părerea mea este că aţi executat pe un vechi adept, care vă iubea şi vă admira.[2]

Acum, alta.

Petraşcu, către care de mult eram în întîrziere cu răspunsurile, îmi scrie că s-a hotărît tipărirea în volum, tot la *convenabilul*, a criticii sale asupra lui Eminescu. Se pare că d-voastră v-aţi ocupat, aţi strîns materialul şi aţi decis pe

Socec să întreprindă tipărirea; deci vrea să vă închine studiul său. Drept aceea, cu multă încredere, îmi trimite dedicaţia să o văd şi să-i spui de merge.[3] Cu o egală încredere am tăiat ceea ce mi s-a părut umflat, şi sper că n-o să vă supăraţi. Fiind dat Petraşcu şi Eminescu, dedicaţia către d-voastră era firească, dar socotesc că adjectivele calificative vă sunt indiferente. Ce bine faceţi că sprijiniţi pe Petraşcu. E un om, care ca toţi şi mai mult decît toţi, are nevoie de o încurajare militantă, de laudă şi vorbe bune: daţi, prin urmare, *manibus plenis.*[4]

Trebuie făcut ceva ca să se mişte lumea asta literară înainte. Ce mai ştiţi de bietu Alecu Vlahuţă? Aflu că e nefericit din cauza lipsei, cu nevastă şi poate şi copii. E teribil lucru să nu ai, şi mai cu seamă să nu ai nici o perspectivă de a avea. Cînd veţi mai veni vreodată la minister, trebuie neapărat să-i găsiţi vreo sinecură ca să poată lucra pentru el. Acesta este, ca om, cel mai bun dintre noi toţi. Ştiu că are o fire greu de mînuit, — dar nu trebuie mînuit.[5]

Despre venirea mea nu vă pot spune încă nimic. Voi veni, dar precis, cînd, nu ştiu. Deocamdată sunt singur la Legaţiune. Am auzit că Mavrocordato se desparte de prea cuvioasa sa cucoană şi deci greu va mai veni la Roma. Ştiţi ceva?

Cu bine şi respectuoasă dragoste,

D. Z.

48

Roma, 6 decembrie 1891

Iubite domnule Maiorescu,

Ce ţi-e cu omul prost!... Îmi vine şi mie să rîd de gogomăneasca scrisoare ce v-am adresat în predmetul traducerilor lui Ollănescu. Creştinul e mulţumit pe cele ce-i spuneţi — bine, frate.

Dumneavoastră trebuie să mă luaţi aşa cum sunt, cu un rest de sentimentalitate alandala, care mă face cîteodată să sufăr pentru nimicuri. Şi doar mă hotărîsem să nu mă mai amestec, dar absolut nu, în lucruri cari nu mă privesc personal, să profit de faptul că trăiesc în străinătate, să lucrez ce-oi putea şi să las pe fiecare să zică ce-i place. Însă se vede că nu se poate.

Dealtminteri friguri nu sunt ; muşte, da, ca peste tot unde e cald ; scirocco, cînd da, cînd nu.

Scrisoarea d-voastre îmi face o deosebită plăcere şi am s-o păstrez (cum, dealtfel, fac cu toate), fiindcă dacă vreodată posteritatea vă va acuza că, avînd mijloace cu totul excepţionale, aţi creat puţin, să fie un inventar autograf cu care să i se poată dovedi contrariul.[1] Eu însă, în marea mea prietenie şi admirare pentru d-voastră, socoteam că se poate face mai mult. Fiindcă, să-mi daţi voie : din catagrafia lucrărilor ce întreprindeţi, primesc cursul de la Universitate şi pregătirea unei generaţiuni nouă pentru un viitor nou, atît literar cît şi mai cu seamă politic ; primesc *Logica* ; primesc *Criticele* ; primesc pe Haimann cu *Lascar Viorescu*, dar asta e treaba doamnei Maiorescu. Nu primesc însă pe moştenitorii lui Sturdza-Vodă şi altor vozi ; nu primesc discursul rostit la Senat (pe care l-am primit şi cetit de parcă vă auzeam) ; nu primesc retipărirea lui Eminescu şi altor lucrări vechi, deoarece orcine altul poate corecta în locul d-voastre (zic aceasta ca chestie de pierdere de vreme). Pentru ca pledoariele şi discursurile politice să aibă o însemnătate imediată, cu alte vorbe mai trainică decît cea produsă asupra auditoriului, ar trebui să presupunem că trăim în România într-o epocă de aur, în care artele, filozofia, limba să fi ajuns un punct de creştere extraordinar. Noi putem avea această iluzie, fiindcă în veacul nostru înlesnirea rapoartelor cu străinătate ne dă o mare închipuire de noi înşine, prin aceea că ne face să trăim din viaţa altora, — dar e o iluzie şi nimic mai mult. În politica ţărei noastre, în liniamente mari, înţeleg un singur lucru : dobîndirea Transilvaniei. Acesta este unul dintre rarele idealuri ale românilor, — şi nimeni nu-l personifică întru sine, ceea ce dovedeşte că ideea nu are încă puterea fenomenalităţei, — lucru grozav de trist. De aceea

pricep primirea transilvănenilor şi lucrarea în această direcţie.[2]

Dar, domnule Maiorescu, cum aţi făcut Logica, de ce nu faceţi Psihologia ? Cum aţi întreprins *Criticele* într-o vreme grea, de ce nu întreprindeţi alte nouă ?[3] fiindcă dacă *pe atunci* era Bărnuţ, Maxim şi Ceaiul d-nei X, astăzi sunt lucruri mult mai serioase. Trebuie să ştiţi că criticele lui Gherea, sau mai bine concluziunile criticelor sale nu mă lasă să dorm.[4] Eu socotesc că problema, astăzi, e mult mai grea, fiindcă avem a face cu oameni inteligenţi şi culţi, cari pun frumosul în slujba Economiei politice, lucru discutabil, dar după mine fals. Aici e un tînăr profesor, Loria, care a scris o minunată broşură în felul lui Gherea, asupra Constituţiunei politice rezultînd din fapte economice. E un întreg sistem, interesant ca date, dar fals ca sistem. Cînd ne vom vedea o să vă arăt notiţe interesante.[5]

Asupra acestor şi alte asemenea mişcări socoteam că aţi putea fi foarte superior şi foarte util faţă cu ceilalţi.

Înţeleg un singur lucru : nevoie de a lucra pentru a cîştiga cei 40 or 50 000 frs. pe an, trebuitori vieţii. Aici vorbă nu mai încape.

În fine, ştiţi că nu mai am nici o calitate, decît doar prietenia, pentru a ieşi din rezerva ce meritele d-voastre impun unui tînăr. Cred că mă cunoaşteţi îndestul ca să nu mă bănuiţi că prin scrisoarea mea din urmă am vrut să vă pricinuiesc o displăcere.

Iar acum, gînd bun la drum. Eu doream să viu chiar luna asta la Bucureşti, însă sunt singur la Legaţie şi deci nu pot pleca. Dacă în curgerea lunei aceştia va veni Mavrocordato sau un nou ministru, sper să vă pot însoţi la întoarcerea în ţară, — probabil şi la Napoli.

Timpul e de o frumuseţe de rai. E nădejde să fie şi mai departe, fiindcă italienii zic că

Il tempo di Santa Bibiana
Dura quaranta giorni e una settimana[6]

sau cam aşa ceva. Şi această onorabilă sfîntă trecu mai alaltăieri cu senin şi pace bună.

Sper că o să-mi scriţi din nou şi să-mi telegrafiaţi ziua şi ceasul sosirei.

Cu bine şi respectuoasă dragoste,

Duiliu Zamfiresco

Întorc scrisoarea lui Ollănescu. *Beato lui* ! [7]

49

Roma, 2 martiu 1892

Iubite domnule Maiorescu,

Iată-mă reîntors la Roma de aproape două săptămîni. Era trebuitor să mă întorc, fiindcă mai toţi ai casei au fost bolnavi.

Dealtfel, trebuie să mărturisesc cu ruşine că revederea Italiei şi a Romei, numai după o lună de lipsă, mi-a făcut plăcere. Ce dobitoc melancolic mai e şi omul ! Cu ce nespusă dorinţă de ţară pornisem ! După ce dărîmasem o parte din iluziele asupra Italiei, veneam cu imagina ţării idealizată poate prea mult, văzînd în minte zăpadă, sănii alunecătoare, vîrfuri de nasuri femeieşti ieşind anonime din gulere de blană, şi, mai restrîns, prietene, prieteni, strade, case, lume, birjari, pe cari-i cunoşteam şi pe care acum or nu-i mai găseam or îi găseam schimbaţi. Şi astfel o nouă operaţie de distrugere : noroiul dărîma imagina zăpezii, trăsurile şi caldarîmul prost pe aceea a sănielor, nasurile întregi iluzia vîrfurilor anonime. Şi pe cînd într-o parte se părăgineau toate, în cealaltă se reconstruia din nou : partea frumoasă a Romei, contururile munţilor Albani, priveliştea de la Pincio sau de la San Pietro in Montorio se încălzeau în fantazie, cu toată puterea dorinţei ; la Roma era şi fata mea, deci o atractivă sentimentală covîrşitoare faţă cu cele estetice.

Acum, fie zis între noi, şi aici plouă. Dacă ar fi să dezvăluiesc toate secretele inimei ar trebui să mărturisesc că locul unde aş vrea să stau deocamdată n-ar fi nici Bucureşti nici Roma, ci, ca eroticul prinţ Cuza, mi-ar plăcea să rămîn între ele amîndouă, şi aş alege — împrejurimile de la Graz. Ce iarnă clasică mai era pe tărîmurile astea ! şi cu ce voinicească îndrăzneală se ridicau brazii pe culmi, aţinînd drumul viscolului. Zău că parcă îmi venea să rămîi la o staţie de astea, să mă bată vîntul şi zăpada, să mă latre cîinii ca pe un adevărat străin. Circumstanţă agravantă pentru asemenea gînduri, o companioană de drum, cam copticică, dar încă nurlie, care spuse că se chema c-tesa Kaunitz [1] şi că locuia la Graz după recomandaţia doctorilor. Mă gîndeam că am avea de răzbunat luarea Bucovinei, dar zic, mai ştii, cu un protivnic de aşa rasă să nu mai dăm ceva din ceea ce ne-a rămas de la părinţi.

Şi astfel iată-mă bun platnic la Roma, sub ploaie şi în plin carnaval. Tot aştept să se aşeze drojdiele drumului, ca să reîncep a lucra. Pînă acum nu numai că nu mi se limpezeşte nimic în minte, dar încă *Lumea veche* [2] etc. îmi face silă şi *Tolstoi* [3] mă descurajează. Eu trebuie să adoptez sistemul de a nu mai da cetire la nimic, care să nu fie isprăvit, fiindcă publicitatea de orce natură mă dezgustează de încercările mele. Mai adaogaţi că am la Legaţiune, drept şef, [4] pe omul cel mai plicticos de sub soare, şi veţi înţelege cît de gol mă simt de lucruri frumoase.

Cum să vă mulţumesc de prieteneasca ospitalitate ce mi-aţi dat la Bucureşti ? Asta e cea mai dulce amintire ce am luat-o cu mine din ţară.

Zilele cu pudră, în cari eram cu toţii de o aşa deplină sinceritate, îmi revin în minte fermecătoare.

Studenţii [5] sunt foarte nostimi. Hotărîtor, se ridică o generaţie serioasă, luminată, faţă de care celebrităţile improvizate nu vor mai găsi trecere. E o mare mîngîiere pentru viitor. Tînărul Brătescu [6] are o naivitate încîntătoare. Dacă nu cumva l-o pune stăpînirea să cugete asupra trebuinţei într-un stat de a se citi *Monitorul oficial* de două ori pe zi, — ar fi bine să-şi mai anine o coardă, două la liră. Negreşit, instrumentul are să rămîie tăiat în nota sa caracteristică, dar s-ar mai întinde gama. D-l Dragomirescu, [7] foarte inteligent. Aştept să văd tipărită poema sa microcosmică, [8] ca să-mi dau seamă de efect. Impresia mea la citanie e totdeauna falsă, fiindcă intervin elemente străine propriei valori a lucrărei.

Sfîrşind, rog pe doamna Maiorescu să primească de la subscrisul cutioara aci alăturată.

Cu bine şi respectuoasă dragoste,

Duiliu Zamfirescu

50

Roma, 20 martiu 1892

Iubite domnule Maiorescu,

Scrisoarea d-voastre a sosit în mijlocul celei mai vii emoţiuni: vineri, la 2 ore dimineaţa, mi s-a născut un băiat, [1] voinic, sănătos şi plîngăreţ cît pofteşti. Vă puteţi închipui dacă sunt ocupat. De două săptămîni de cînd îl aşteptăm şi acum mai cu seamă că a sosit, sunt absolut incapabil să leg două idei. Realitatea, cu braţele ei vînjoase, îmi leagă fapt de fapt, de dimineaţa pînă seara, aşa că mă duc să mă culc ca un *wagon de tramways où l'on est au grand complet:* nu mai e loc pentru gînduri; iar imagini, una singură: aceea a lui. Prin urmare, ce să mai vorbim de Tolstoi. Mi-l aduc aminte numai prin aceea că împrejurările mă fac să trăiesc fericit, pentru moment, după sistema lui, adică umplîndu-mi existenţa cu fapte, cu munca materială, ca ţăranii.

Dealtfel, dacă socotiţi că e vreun bine să-nceapă a se publica mai curînd, materie este pentru 2 sau 3 numere, şi, cu ajutorul lui Dumnezeu şi voia lui fiul-meu, nădăjduiesc în luna viitoare să-l reiau şi să-l sfîrşesc.

Mulţumesc de articolul din *Allgemeine Zeitung*, [2] pe care e probabil că-l voi pune la contribuţie.

Femeia mea mă întreabă totdeauna de doamna Maiorescu şi de d-voastră, ca de doi vechi prieteni.

Respectuoase salutări de la devotatul

Duiliu Zamfiresco

51

Roma, 12 mai 1892

Iubite domnule Maiorescu,

Vremea trecătoare curge la vale şi eu amuţesc. Am vrut de mai multe ori să vă scriu, dar se vede că trebuinţa sufletească nu era destul de puternică spre a deveni fapt. Şi-mi explic aceasta foarte bine, prin trecerea d-lui şi d-nei Negruzzi pe la Roma: d-lor purtau spre mine nu numai persoanele proprii, ci un mediu local încîntător, care îndestula nevoia de a vorbi de-a dreptul cu d-voastră.

Acum însă, cînd scirocco, tramontana şi alte vînturi lumeşti au împrăştiat parfumul ţărei ce venise cu d-lor, iată nevoia redevenind puternică şi eu supunîndu-mă ei.

Şi mai întîi, felicitări pentru măritarea d-rei Livia. [1] Îmi închipuiesc că trebuie să fiţi mulţumit, fiindcă, din cîte mi-a spus m-me Negruzzi, tînărul e om muncitor şi inteligent. Cunosc felul acesta de satisfacere sufletească, din măritarea surorilor mele.

Pe aici a venit deodată căldura plicticoasă, cu vînturile arzătoare de la mare. Neputinţa de a lucra continuă, şi eu, care vă învinuiam pe d-voastră că produceţi puţin, mă simt ruşinat şi fac amendă onorabilă. Vina e însă în mare parte a lucrurilor afară din mine: nu ştiu ce face ministrul de vară (e probabil că rămîne în Italia, dar nu la Roma, ceea ce o să mă silească să stau eu la Roma); nu ştiu ce se face cu mine la Minister (scrisesem d-lui Lahovary [2] să mă mute de aici, ca să se sfîrşească legenda cu Văcăreştii). [3] Şi aşa, din nu ştiu în nu ştiu, nu fac nimic. Citesc jurnale, foiletoane, mai cîte un capitol din Gregorovius, [4] fără şir şi fără vlagă. O veşnică nelinişte mă stăpîneşte. Întrevăd nişte crîmpeie de roman, cu lungi şesuri de ţară, dar toate învăluite într-o pîclă ca de Bărăgan. [5]

29 mai

Reiau firul întrerupt. Ceasurile trec, pline de huietul vieţei, şi nimic statornic nu se împînzuieşte. M-am hotărît să le las să treacă fiindcă altfel ajung la „Cînd n-aveam ce

face", fel de literatură la care îmi pare că s-a oprit Caragiale și Alecu Vlahuță. Văd din jurnale că cel dintîi a ținut o conferință, *Gaște și gîște literare*,[6] în care pare că s-a ocupat de decadența „Junimei". În adevăr, ar fi ciudat de a asculta o asemenea dizertație ornitologică, ținută de o pasăre așa de curioasă cum e Caragiale. Eu socot că pe el l-a îndemnat numai împărecherea între cele două vorbe, *gaște* și *gîște*, să se lege de lume, fiindcă altminteri, dacă decadența există, ar fi trebuit să o constate mai întîi la el. Ce păcat că nu se poate face nimic dintr-un asemenea om! Firea l-a înzestrat bine și viața l-a tentat cu toate prefăcătoriele și bunurile ei: a fost sărac, a fost bogat; a avut slujbe, le-a pierdut; o fi iubit și probabil o fi fost iubit, — dar niciodată nu și-a uitat menirea pe care cel ce l-a zămislit se pare că i-a suflat-o în ureche, după ce l-a gătit, zicîndu-i, cu un picior în spate: „du-te și să fii trivial!"

Bietu Alecu[7] e fire mai bună, dar are și el slăbiciunea de a se auzi chemat *cel dintîi poet al României, în viață*. Asta îl face să intre în alcătuiri literare cu doctorul Alceu Ureche, Caragiale și alții.[8]

E însă de notat (și asta de departe se vede limpede) cum elementele noastre se aranjează și se combină pe baza disparității talentelor: Vlahuță face versuri; doctorul Alceu, medicină; Caragiale, piese, — treaba merge. Dar cînd Vlahuță comite novele, Caragiale, fiindcă și el comite, face cu ochiul doctorului Alceu, care, în calitatea sa de Ureche, vede, dar se face că n-aude nimic, fiindcă nici unul din cei doi colegi nu fac medicină.

Zi-i lume și iart-o.

Duiliu Z.

52

Roma, 11 iuniu 1892

Iubite domnule Maiorescu,

Independența sosită astăzi dă o mișcare diplomatică prin care eu sunt pur și simplu transferat la Atena. Mă întreb: pentru ce?

Acum vreo lună scrisesem d-lui Lahovary, după cum rugasem și pe domnu Negruzzi să facă a fi înaintat și, dacă sunt bănuit de uneltiri cu Văcăreștii, să fiu transferat de la Roma. D-voastră știți că toată legenda amestecărei mele în afacerea V. a fost o țesătură de minciuni, începînd de la corespondențele prin ziare pînă în momentul de față. Fiindcă însă oamenii sunt ca gîștele: se înspăimîntă toți cînd unul gîgîie, și fiindcă, mai ales, mi se spusese că regele însuși vede cu ochi rău pe orcine dă bună dimineața familiei V. — spre a îndepărta orce bănuială, am scris ministrului că mi-ar face o adevărată favoare, înaintîndu-mă, să mă mute.

D-l ministru însă mă mută fără să mă înainteze, și mă mută după ce Văcăreștii erau plecați de la Roma, iar prințul logodit. Pentru mine, a părăsi Roma este în toate cazurile un sacrificiu; dar fiindcă așa e cariera, dacă guvernul îți recunoaște drepturile și apoi te mută sau te plimbă de la un colț al lumei la altul, e în dreptul său. Dar a mă vedea transferat de la Roma, Legațiune de I-a clasă, la Atena, Legațiune de clasa 2-a în aceeași calitate, pe vreme de vară, cînd se moare de căldură, fără să fiu prealabil înștiințat, fără să mi se dea răgaz de cîteva zile (fiindcă, pe cînd scriu, a sosit ordinul formal de a pleca imediat la post), e dovadă că ministrul nu vrea să fie drept cu mine. Dacă această permutare ascunde alte gînduri, nu pot să știu. În toate cazurile, vă trimit aci alăturata scrisoare a d-lui Lahovary, din 1 ianuarie '91, rugîndu-vă să luați cunoștință de dînsa. După aceea veți binevoi a mi-o întoarce, recomandată, la Atena sau la Roma, după cum vă voi scrie că sunt aici sau acolo.

Eu, peste cîteva zile, voi fi silit să plec la noua destinațiune, — lăsîndu-mi familia la Roma.

Puteți, în împrejurările de față, să vorbiți d-lui Lahovary? Dacă da, vă rog să-mi răspundeți, fără a lăsa nimic la o parte, părerea d-sale asupra cazului meu. De ar fi vorba numai de cîteva luni, și la *toamnă* (!) m-ar înainta la Roma sau chiar în altă parte, aș primi bucuros să mă răscoc la Atena pe vară.[1]

Cu respectuoasă dragoste, iubite d-le Maiorescu, și mulțumesc de *Critici*.[2] Vroiam să vă scriu despre ele, dar vremea e a drum.

Duiliu Zamfirescu

53

Roma, 7/19 iuniu 1892

Iubite domnule Maiorescu,

Pardon că vă scriu iarăşi despre mine, dar, socotind că poate să aveţi ceva a-mi răspunde, îmi iau îndrăzneala să vă spui că sunt şi rămîn încă pe loc toată luna lui iuniu.

După ce numirea mea la Atena a venit ca o bombă, cu ordin de plecare *numaidecît* şi cu bani de drum trimişi telegrafic, mi-am strîns tărăbuţele şi am cerut o săptămînă de răgaz ca să-mi regulez afacerile. După două zile de chibzuinţă, Ministeriul mi-a acordat *o lună*! M-am întrebat dacă acest semn de omenie venea în urma unei vorbe zisă de d-voastră şi mi-am răspuns că nu, fiindcă în ziua în care am primit acest al doilea ordin, d-voastră nu primiserăţi scrisoarea mea.

Odată hotărît să plec, nu mai aveam nevoie de luna ministerială, fiindcă voiam să găsesc pe Ollănescu acolo, ca să mă puie în curent cu lucrările Legaţiunei şi pe cît se putea şi cu viaţa locală ; afară de asta nu vream să mi se considere *luna* în chestiune ca congediu. De aceea am înştiinţat Ministerul că la 22 curent plec la noua destinaţiune. Răspuns : nu pleca !

Ce este această logică ? Telegrafic : „du-te", telegrafic : „stai !" Bine, eu sunt cinovnic al statului, dar nu sunt cîinele nimănui, ca să mă poarte astfel.

Explicaţiunea se găseşte, cum se găsesc toate explicaţiunile gogomănielor omeneşti, în interesele meschine ale oamenilor : în ordinul meu de plecare se zicea că tot într-o vreme cu mine d-l Ghica de la Constantinopole primise ordin să vie la Roma. Se vede că acestui domn nu-i convenea să pornească numaidecît la Roma şi a stăruit să întîrzieze cu o lună ; prin urmare, a trebuit să mi se poruncească şi mie a mă conforma intereselor sale. Astfel că o să ajung la Atena în căldura lui iulie ; Ollănescu, cum m-o vedea ajuns, o să plece.

Vă spun toate acestea ca să ştiţi şi d-voastră cum se petrec lucrurile.

Din fericire, toţi ai mei sunt bine. Ei vor petrece vara la moşia lor de lîngă Milano, aşteptînd toamna, cînd poate să se hotărască ceva mai statornic şi cu mine. De venit la Atena nici vorbă nu e, fiindcă acolo nu e post de prim-secretar sau de consul general, ca să zic că pot aştepta o înaintare pe loc. Şi a-mi muta casa acum la Atena, ca peste un an s-o mut iar în altă parte, nu e cu putinţă. De aceea voi merge singur.

Iertaţi-mă de atîta lungă vorbă, dar ce e de făcut ? Trebuie plecat capul şi supus împrejurărilor fără murmur.

Al d-voastre cu totul devotat,

Duiliu Zamfirescu

54

Roma, 20 iuniu 1892

Iubite domnule Maiorescu,

Două cuvinte, spre a vă mulţumi din inimă de tot ce-aţi făcut pentru mine. Scrisoarea d-voastre mă ajută să suport mai uşor cele întîmplate, şi mă îndeamnă să mă întorc senin la Tolstoi [1] şi la un început de roman *Pe arătură*, [2] pe care sper să-l închei la Atena.

Rugăm pe d-na Maiorescu să primească afectuoase salutări de la femeia mea şi sărutări de mîni respectuoase de la mine.

Vă mulţumesc încă o dată şi vă cer voie să vă îmbrăţişez cu respect şi dragoste.

Duiliu Z.

55

Atena, 2/14 septembrie 1892

Iubite domnule Maiorescu,

A trecut vara şi cu dînsa a trecut vremea. Dintr-o parte a lumii în cealaltă, d-voastră umblaţi să vă odihniţi ; dintr-o

parte a lumii în cealaltă, umblu și eu, n-aș putea spune dacă odihnit sau necăjit, fiind și una și alta. Dar, lipsit de copii și de familie, sentimentele mele pentru dînșii s-au clarificat pînă la cea mai diafană transparență, și am trecut două luni de zile într-o singurătate populată de cele mai ideale videnii. Așadar, nu vă veți mira dacă veți găsi aici versuri, cam șchioape și cam confuze, dar, în fine, sincere, izvorîte dintr-o adevărată nevoie de „a spune ceva".

Vi le trimit[1] spre a vă primi cu bine la întoarcere și spre a vă ruga să-mi scrieți.[2]

Al d-voastre devotat,

Duiliu Zamfiresco

56

Atena, 28 sept./10 oct. '92

Iubite domnule Maiorescu,

Așteptam cu nerăbdare scrisoarea d-voastre, cu descrierea călătoriei ce, desigur, ați făcut și anul acesta ca-n ceilalți; dar, or n-ați călătorit (ceea ce nu e probabil), or dispozițiunea sufletească nu era către descrieri. Vă rog să-mi istorisiți pe unde ați petrecut vara, fiindcă modul d-voastre de a preciza călătoria, cu ceasuri de plecare și de sosire, are ceva sugestiv, care te face să fii de față la sosirea sau la plecarea trenurilor. Și mai cu seamă să nu vă temeți de a-mi spune lucruri indiferente pentru mine în împrejurările în care mă aflu astăzi: eu nu aștept de la d-voastră să schimbați curgerea împrejurărilor, fiindcă înțeleg greutatea pozițiunei, prostia oamenilor sau mai exact patimele acelor cu cari ai a face, și aștept ca vremea să aducă cele bune. Vă rog însă să-mi scriți. Știți de mult cu cîtă nespusă dragoste primesc tot ce vine de la d-voastră, povețe, prietenie, cenzură, orce.

De la mine, deocamdată, puține lucruri. Raporturile politice cu Grecia, încordate atît încît stau să se rupă, mă silesc să trăiesc într-o mare rezervă. Prin urmare, viața actuală, apropiere de lume vie, puțină. În schimb, multă seninătate sufletească, fel de fel de visuri și de planuri *à dormir debout*, proiecte de romanuri a căror pînză se desfășoară întreagă, așa că, dacă aș avea un mijloc de a le scrie deodată, aș împăna lumea cu comedii pe perete — iar în fund icoana vie și drăgălașe a copiilor. Băiatu meu are acum 7 luni, prin urmare e un domn, cu poziția sa socială în lume, cu un enorm moț pe frunte, de a cărui cunoștință mă bucur numai din auzite, fiindcă portretul ce mi l-au trimis acum nu mai seamănă deloc cu Bubi al meu cel mititel. În familia de la Roma s-au urmat schimbări radicale. Socră-meu[1] a fost ales președinte al consiliului de administrație al drumurilor-de-fier, al cărui prim vicepreședinte era pînă acum; prin urmare, își va da demisia de la Direcția g-lă a Băncii și va fi ales și aici preș. al consil. de administrație. Dar va părăsi Roma, instalîndu-se la Milan, deși de fapt va trebui mai mult ca orcînd să-și petreacă viața în drum-de-fier. El e foarte mîndru, dar ai familiei sunt îngrijați, fiindcă vîrsta nu-i mai îngăduie să lucreze 15 ceasuri din 24 ca pînă acum, ba poate mai mult ca pînă acum. Rezultatul pentru mine este că va trebui să caut alt apartament, căci socră-meu nemaifiind în palatul Doria nu mai am nici un interes să stau acolo. Dar unde și pe cît timp să-l iau? A veni cu familia și toată casa în Atena e mai puțin posibil ca oricînd, din cauza nestatorniciei lucrurilor politicești. Așteptam să se întoarcă ministrul[2] la post, ca să pot pleca în congediu, dar văd că nu vine și probabil nu va veni așa curînd.

Acestea sunt singurele lucruri care îmi turbură liniștea.

Dar d-voastră ce ziceți de un drum la Atena spre Crăciun? De n-ar fi marea cea pustie, aș îndrăzni să sper.

Respectuoase sărutări de mîni doamnei Maiorescu și cu veche și respectuoasă dragoste,

Duiliu Z.

57

Bruxelles, rue Joseph II, 76
[decembrie 1892][1]

Iubite domnule Maiorescu,

De la plecarea mea din Bucureşti, astfel au venit împrejurările, încît, pînă astăzi, n-am putut să vă scriu.

După cum ştiţi, hotărîrea mea de atunci era de a nu mişca nimic de la Roma, pînă ce Ministerul nu va decide ceva statornic cu privire la mine. Această hotărîre era înţeleaptă, dar nu satisfăcea pe nimeni : nici pe ai mei, nici pe mine. După patru luni la Atena, una în congediu, una şi jumătate la Bruxelles, singur, începeam să mă disvăţ de jugul dulce al familiei, copiii mă uitau, lumea mă dispărţea, şi, vorba italianului : *un fico secco*[2] pentru lume, cînd eşti numai tu în joc, dar cînd sunt şi alţii, măsura cu care se judecă opinia altora trebuie să urmeze legea comună. Dacă, pe lîngă aceste consideraţiuni sentimentale, veţi adăoga altele, de un ordin curat material, precum greutatea de a ţine două case, viaţa nesănătoasă de otel şi de club, veţi înţelege, sper, pentru ce am lăsat hotărîrea cea înţeleaptă, spre a urma pe o alta, a cărei soartă e cu mult mai nesigură.

Cînd am plecat din Bucureşti, ministrul[3] a insistat de mai multe ori să viu la Bruxelles cu familie şi casă, şi să mă stabilesc, repetînd de cîteva ori fraza : *„Tant que je serai Ministre, personne ne vous fera bouger de Bruxelles"*. Într-o ordine de lucruri cu totul normală, aceasta ar fi îndeajuns ca să nu am nici o temere, şi chiar aşa cum stau astăzi, vă mărturisesc că nu mă tem mult de o nouă transferare ; totuşi, pentru un om care nu lasă nimic capriciului întîmplărilor, firea nestatornică a şefului din Bucureşti ar fi fost un cuvînt puternic spre a nu veni într-o ţară nouă, cu toată familia, decît în urma unui decret regal. Negreşit că nici decretul, în cele din urmă, nu te garantează mai mult, căci şi el se schimbă şi se înlocuieşte cu altele, dar, totuşi, pare mai puţin aleatoriu.

Preocuparea mea stă, prin urmare, aţintită către nouăle numiri ce se pregătesc în Bucureşti, pe de o parte, iar pe de alta, către a pricepe firea şefului[4] de aici, ale cărui ordine, dorinţe şi capricii sunt hotărît să le îndeplinesc cu o desăvîrşită pasivitate. Înţelegeţi, domnule Maiorescu, că o nouă mutare m-ar ruina cu totul. Transportul mobilelor, ruperea, repararea şi instalarea lor, completarea celor de lipsă, drum etc., etc. ne costă pînă astăzi 9 000 frs.

Iată pentru ce am fost şi sunt preocupat. Oarecare seninătate sufletească o găsesc în firea mea, chiar în împrejurările cele mai grele, şi mă gîndesc cu plăcere şi de mult să vă scriu, să reiau firul întrerupt al citirei şi al lucrului ; dar pînă acum a trebuit să muncesc materialiceşte, alergînd după uvrieri, bătînd cuie, fixînd tablouri etc. De abia acum vreo zece zile am aranjat cărţile, şi pot să-mi mai arunc ochii pe cîte ceva.

Dîndu-vă acest semn de viaţă, rămîne să vă scriu altă dată mai cu suflet despre cele ale lumei nemateriale. *E questo e quanto.*[5]

Femeia mea, care e aici de vreo 20 de zile, cu copiii, n-a găsit încă timp să mulţumească doamnei Maiorescu de tava cea minunată, din cauza prea multelor trebi. Nu va lipsi însă de a o face de îndată ce va fi mai liberă. Eu îi sărut mînile doamnei Maiorescu şi cu respectuoasă dragoste sunt al d-voastre devotat,

D. Z.

58

Bruxelles, 2/14 ianuariu 1893

Iubite domnule Maiorescu,

Ştiu de la d-l Negruzzi că aţi fost la Viena, cu d-na Maiorescu, cu bunul gînd de a consulta doctorii de acolo. Vă rog să mă iertaţi că-mi iau libertatea de a vorbi de asta, însă eu am de mult impresia că nu vă îngrijiţi de auzul d-voastre îndestul : e bine să tratezi un început de infirmitate cu dispreţ, dar e mai bine să-l tratezi cu medici. E drept că, în cariera

d-voastre de om politic și de advocat, a nu auzi bine e un lucru de spirit — dar noi? cei ce apelam, în convorbirile noastre literare, la d-voastră, ca la Înalta Curte?...

Prin urmare, pentru noi, pentru d-na Maiorescu, pentru muzică și pentru tot ce e armonic în lume, faceți bine că vă îngrijiți. Da' fie Kneipp, fie Matei, fie cine-o fi, să vă facă sănătos și bravo lor.

Sper că ați primit scrisoarea mea, cu legea asupra universităților belgiane, precum și scrisoarea lui St[urdza].

Eu, de Anul Nou, am trimes *Convorbirilor* întîia jumătate a romanului, pe care mi-o ceruse d-l Negruzzi; în curînd voi trimite și restul. E probabil că voi face cu protagoniștii din romanul de acum, *Viața la țară*, un al doilea, *Viața la oraș* [1] sau ceva asemenea. Ce s-o alege din munca mea nu știu. Dar nimic n-o să mă răsplătească de vremea pierdută și de energia cheltuită, mai mult decît însăși această cheltuială. Am trăit un an și jumătate, cu lumea mea închipuită, în așa bună prietenie, încît acum îmi pare rău că mă despart de dînsa. O să faceți cunoștință cu o persoană de acolo, Sașa. Eu am trăit cu dînsa în foarte bune raporturi, așa de bune încît mai de nu mă înamorasem de ea. Și, ciudat: toate celelalte figuri din încercările mele precedente se legau, ca umbrele, de cîte o ființă reală, văzută sau întrevăzută; aceasta nu are nici un raport, cu nimeni. Ea s-a înfiripat pe paginile albe, cu de la sine putere.

Domniei-voastre poate să vi se pară pretențios ceea ce vă spun. Eu însă sunt foarte sincer. Viața lumească mi-a fost, în vremea asta, așa de indiferentă, de parcă nici n-aș fi trăit într-însa. De cîte ori n-am intrat seara acasă zîmbind de fleacurile ce le auzisem, că bunăoară ministrul Braziliei a avut pasul asupra ministrului Austriei, care e cu o lună și cinci zile mai vechi în grad. Auzi dumneta! Pînă și înaintarea mea, lucru important pentru interesele mele, mă lăsa oarecum rece. Mă agitam, fiindcă mi se părea nedrept să-mi treacă din nou pe un altul înainte. Dar mă lăsam repede în brațele prostielor mele din roman, și-mi trecea. În sfîrșit, mare lucru e și nebunia scriitoricească. [2]

Însă scopul meu era să vă scriu de Anul Nou.

Ce să vă spun alta decît ceea ce afecțiunea mea v-a dorit întotdeauna: fericire, liniște, viață lungă, pentru d-voastră

și d-na Maiorescu. Și la vară la Kneipp, ca să vă faceți bine de tot.

Al d-voastre,

Duiliu Z.

59

Bruxelles, Joseph II, 76,
22 februariu '93

Iubite d-le Maiorescu,

Căutînd într-un vechi caiet de note și de date, o traducțiune din Leopardi, am dat de manuscrisul novelei *Noapte bună* [1] și de două poezioare: *Iulie* și *August*, deja publicate. [2] Pe verso lui *Iulie* sunt mai multe îndreptări făcute de d-voastră și un desen de floare care, probabilmente, vrea să fie *cicoarea*, fiindcă e vorba de sulfină și cicoare în poezie. Nu vă pot spune ce plăcere mi-a făcut descoperirea asta și cu cîtă putere mi-a adus aminte de scenele citanielor „Junimei", de primele d-voastră încurajări, după *Noapte bună* (căci înainte erați foarte posomorît cu mine, dragă Doamne, pentru politica domeniului coroanei [3]), și mai cu seamă de un dejun pe terasă între noi amîndoi, în care v-ați arătat mie, ca Domnul, pe muntele Sinai. lui Cristos. [4] Adevărata mea simpatie și admirare pentru d-voastră durează de atunci, și cu cît timpul a trecut și m-am gîndit la asta, cu atît mai mult m-am încredințat că nu era o secretă plăcere de maestru de a înlănțui prin farmec spiritul unui tînăr, ci o spontanee și francă dezvăluire a firei d-voastră calde, prinsă de partea bună a novelei; aceasta cu atît mai mult, cu cît am înțeles pe urmă că tocmai pe atunci erați în supărări de familie, despărțenie, și, dacă n-ar fi fost în d-voastră un fond senin de artist, pe care să-l prindă încercarea aceea de poezie, ați fi avut mii de cuvinte de a nu da ascultare glasului meu.

Vă spun toate acestea, fiindcă se leagă de faptul descoperirei hrisoavelor de mai sus o stare a mea sufletească:

lipsa de expansiune. Sunt mai multe luni de cînd mă simt incapabil de a întreprinde ceva serios. Mi se pare că am o mulţime de lucruri de spus: încep o pagină şi numaidecît simt nevoia de a căuta altă foaie, în care sunt alte începuturi. De cîtăva vreme mă munceşte vedenia lui Hannibal,[5] venind ca un zmeu de la Ebru la Alpi; arătîndu-se ca o spaimă, pe vîrful munţilor, închipuirei înfricoşate a romanilor; întîlnindu-i la Ticin, bătîndu-i la Trebia, exterminîndu-i, aproape, la Trasimen şi la Canae; ajungînd la porţile Romei, pe înălţimile ce le-am văzut împreună; apoi norocul părăsindu-l în Italia şi plecînd să apere Cartaginea; acolo, poporul moleşit şi mercenarii săi neputînd ţine piept romanilor; expatriindu-se spre a nu compromite pacea; pribegind pe la regii netrebnici ai Antiohiei şi Bitiniei, ducînd peste tot sabia şi patriotica sa ură contra romanilor, — pînă ce, în sfîrşit, urmărit, strîns, vîndut, ia otravă, şi pune astfel capăt glorioasei tragedii a vieţei sale. Nici Napoleon, nici chiar marele Cezar nu se pot asemăna cu el, fiindcă nici unul n-a avut de duşman pe romani cu virtuţile lor militare şi cetăţeneşti de pe vremea republicei, iar din parte-i o armată de vagabonzi mercenari. Ştiu că un asemenea subiect e, mai cu seamă pentru zilele noastre, un adevărat anahronism. Dar cu cîtă satisfacţie şi ce versuri se pot scrie![6] Versuri simple, fără acţiune dramatică propriu-zisă, după cum se poate scrie muzică pe un subiect, fără cuvinte, cum e *Coriolan.*[7]

Iată un lucru. Altul, romanul meu *Pe arătură* (sau altfel), în care voi să încerc a arăta geniul românesc sub toate formele lui, la boier şi la ţăran, la femeie şi bărbat, la cei dintîi fără nici o tradiţiune, fără gust, fără disciplină, — la cei de-al doilea, de asemeni fără gust şi fără disciplină, dar cu o violentă năzuinţă de formă naţională, — avînd ca inspiraţie morală un realism trist, o viaţă uniformă, dar senină a muncitorului de pămînt. Cercetarea asupra lui Tolstoi m-a pus în stare de a cunoaşte de aproape marea asemănare ce există între firea ţăranului rus şi a ţăranului român, o asemănare absorbantă şi aproape primejdioasă din punct de videre politic, — precum şi, pe de altă parte, deosebirea, greu de prins şi definit, dar foarte reală şi foarte mare ce se ascunde în substratul naturei românului. Pe cînd ţăranul rus, şi în general slav, este fatalist pînă la disperare, fantastic în poveştile lui (date de Gogol şi Turgheneff) pînă la demenţă,

amîndouă aceste caracteristice se îndoiesc înlăuntru, se răsfrîng asupra propriei lui firi; pe cînd ţăranul nostru, fatalist şi foarte imaginativ şi el, se răsfrînge deopotrivă înlăuntru şi-n afară, mai mult panteist decît monoteist în religiune, cu o înrîurire atavică egală de la romani şi de la daci. Aceasta face că echilibrul intelectual este complect la români şi incomplect la slavi, şi, dacă e mai aprins în închipuire decît mai toate popoarele neolatine, românul o datoreşte ţărei sale, aşa-zisului *Confins de l'Orient*, care a dat naştere incomparabilei alegorii din *Mioriţa* şi întregei poezii contemplative din legendele noastre.[8] Dar nu vom întîlni niciodată la români tipuri ca ale lui Dostoievski: un Rascolnicov e cu neputinţă la noi, printre fiii de ţărani ajunşi; nu vom întîlni niciodată secte religioase, castraţi, băutori de lapte, nihilişti etc. Un fiu de ţăran ajuns, la noi, în regulă generală reia caracterul latin, devine boieros, semeţ, un adevărat parvenit. Crime groaznice, cazuri de mustrări de conştiinţă nu se văd la noi decît pe cale cu totul excepţională. Iată întru ce drama lui Caragiali, acolo unde e pusă, e falsă. În ţăranul nostru o singură noţiune este clară şi se poate ridica pînă la un adevărat motor sufletesc: posesiunea pămîntului. Aceasta va forma unul din punctele de reazim ale romanului meu.[9]

Iată, domnule Maiorescu. Dar despre toate acestea cu cine să vorbeşti?... Gîndirea mea se întoarce, fireşte, către d-voastră, ori de cîte ori am ceva care mă nelinişteşte, şi cu atît mai mult că nu sunteţi de faţă să-mi impuneţi prin înrîurirea propriei persoane. Hîrtia e răbdătoare şi eu lacom.

Dar, în fine, totul are un capăt.

Am văzut din ziare şedinţa Camerei, în care junimismul a fost din nou pus în discuţie, atacat, necinstit, parcă ar fi fost vorba de creştinism pe vremea lui Neron. E ciudat cum lumea îţi pare, cîte o bucată de vreme întreagă, că merge drept, cu bun-simţ, întocmai ca unii nebuni atinşi de alienaţiune mentală intermitentă, pînă ce o cauză de nimic provoacă criza. Atunci, numai, simţi ce importantă instituţiune sunt balamucurile, şi cum, de fapt, orce adunare de mai mult de zece indivizi, neprevăzuţi cu certificate sanitare, poate în orce moment să devie o casă de nebuni. Ce qu'on découvre au bout de toutes les expériences pratiquées et de toutes les observations accumulées sur l'âme, c'est que la sagesse et la connaissance ne sont en l'homme que des *effets* et des

rencontres... À proprement parler, l'homme est fou, comme le corps est malade, par nature : la raison comme la santé n'est en nous qu'une réussite momentanée et un bel accident. — E vorba despre Shakespeare și despre genii în general. Îmi pare că d-nul I. Grădișteanu, [10] sub acest punct de privire, are tot dreptul să fie cuminte. Dar, în sfîrșit, tot răul spre bine : împrejurarea asta a reușit să scoată pe excelența-sa din liniștea olimpică de toate zilele și să rostească o cuvîntare strălucită. Așa spun jurnalele. Eu aștept *Monitorul* cu nerăbdare spre a ceti întregul discurs.

Cu bine și din inimă al d-voastre,

Duiliu Z.

60

Bruxelles, Rue Joseph II, 76
14/26 martie 1893

Iubite domnule Maiorescu,

Vă mulțumesc din inimă de interesul ce-mi purtați, în literatură, în carieră și în toate privințele. [1] Nu pot să răsplătesc decît prin neclintita mea afecțiune, care, dealtminteri, nu are, pentru aceasta, vreun preț, căci, cu sau fără sprijin, ea ar fi fost aceeași pentru dumneavoastră. Înaintarea în carieră era pentru mine o chestiune de demnitate, mai cu seamă față de socră-meu. E așa de greu să explici unui om care nu cunoaște țara noastră *pentru ce* nu ești înaintat, pentru ce X și Y trece înainte ; e greu și umilitor. Ca în multe lucruri, și aici e mai bine să taci și să aștepți. Din fericire am în femeia mea un sprijin temeinic, cu încredere nețărmurită în mine, ceea ce înlesnește viața și te ajută să rabzi înainte. Cît despre Academie, știrea ce-mi dați îmi face plăcere și o primesc cu recunoștință, mai cu seamă fiindcă vine de la d-voastră și de la d-nul Negruzzi. Dacă însă s-ar întîmpla ca în ședința plenară să nu fiu votat, [2] nu mi-ar face nici cald, nici frig, deoarece eram, cel puțin pentru moment, foarte departe de a mă gîndi la asta. Revenind

la numire, cred că e bine să știți, *pentru norma d-voastre*, că ministrul de aici s-a supărat foc pe Pert[icari], din cauză că acesta declarase că renunță la leafă pe timpul congediului de 4 luni ce a avut, iar acum o reclamă. Nervos cum e, l-a prelucrat într-un raport către Minister, din care o să se tragă pieirea lui Pert.

Dar basta cu noi.

Impresiunea d-lui Negruzzi cu Pentelic și Penteleu poate să fie justă. Eu eram încîntat de tonalitatea vorbei în grecește, Pentelikon (cu accentul pe penultima silabă) și în franțuzește cu *en* făcut *an*. Cred însă că, oricum ar fi accentul, ca impresiune topică e exactă, deoarece Pentelicul a dat marmura carierelor sale tuturor monumentelor clasice din Atena, iar Paros mai numai statuelor ; apoi Pentelicul e muntele cel mai important al Aticei, pe care o apără despre nord, cu Hymetta despre răsărit, Parnasul despre apus, și Salamina, de pe ape, spre sud-est. În mine era așa de imposibilă o rechemare de cașcaval, în înflăcărarea sufletească în care am zis *scrisă într-un bloc de albă marmură de Pentelic*, încît d-nul Negruzzi, astăzi, mă rănește în întreaga poezie a lumei, și e o fericire că nu suntem războinici din fire (cer iertare balafrelor glorioase), căci s-ar întîmpla duel ! Stilizarea de la strofa a doua e în adevăr ciudată. Dar nu găsiți d-voastră accentul puternic, care hotărăște retorica frazei tocmai în această inversiune :

La priveliștea acestei, unice în univers,
Protestări a omenirei contra timpului ce trece.

Ia vedeți cum ar veni fără inversiune :

La priveliștea acestei protestări a omenirei,
Unice în univers, contra etc.

Unice în univers, astfel pusă, capătă importanță și trebuie să capete, fiindcă atributul cel mai însemnat al acestei protestări este de a fi unică în univers. Citarea lui Sofocle pentru amor este în adevăr puțin clară pentru public ; dar atunci puțin clară este toată poezia, fiindcă cine nu știe ce erau sărbătorile panathenee, [3] ce rol a jucat Eleusis, [4] Megara [5] și Corintul, [6] ce raport este între Partenon [7] și Pericles, de ce rămîne Partenonul criptă de mormînt dacă i se duce Minerva etc. — acela va citi fără nici o plăcere întreaga poezie.

Taine citează pe Sofocle (*Phil. de l'Art en Gr.*)[8] tocmai spre a stabili conceptul celor vechi despre amor. „Amor, zice el (Sof.), nebiruit în bătălii, Amor, tu care zdrobeşti puteri şi avuţii întregi, tu locuieşti pe obrajii delicaţi ai fetei tinere ; şi treci marea, şi intri în colibele ţărăneşti, şi nimeni, nici dintre zeii nemuritori, nici dintre trecătorii oameni, nu pot fugi de tine."

Înţeleg că toate acestea sunt explicări proaste ; că dacă impresia, la cetire, este că Sofocle nu merge, degeaba vii cu dicţionare şi susţii contrariul. Dumneavoastră sunteţi liber să tăiaţi şi să înlocuiţi, cum credeţi mai bine.

E minunat că tinerii intră la *Convorbiri*. Dar cum ? Îmi închipuiesc că o să se organizeze un fel de comitet de redacţiune, sub privigherea d-lui Negruzzi şi a d-voastre ;[9] că numele d-lui Negruzzi o să rămîie lipit de soarta revistei ; că tinerimea o să producă şi o să alerge pe la cele patru vînturi, spre a descoperi altă tinerime. Bat-o pustia de tinerime şi de tinereţe, ea singură este izvorul a orce poezie, prin chiar aceea că este. Negreşit că nu tot tînărul (după cum nu tot românul) este poet,[10] dar tot tînărul poate să fie. Viaţa te pradă de toate darurile acelea şi mai ales de cel mai de preţ : iluziele. Ia vedeţi pe Todiriţă Şerbănescu :[11]

Sultana lacurilor, Marea,
În *moaratul ei iaşmac*
Îşi leagănă neastîmpărarea
Întinsă în largul ei *hamac* !...

Sonete decadente. Sonete nu, dar decadente, vai ! da. Marea într-un hamac e curat ca apa-n ciur. Noroc numai că e sultană. Ce departe suntem de :

Pe la cele patru vînturi
Eu de tine-am întrebat
Şi prin lacrămi şi prin cînturi
Şi prin dureros oftat
Însă ele au tăcut,
Te-am pierdut, te-am pierdut.

Cînd un poet a fost numai poetul amorului, e o condiţiune absolută pentru reputaţia sa să se conforme legilor naturei ; altfel îl atinge senilitatea cea mai hidoasă, în literatură ca şi în alte întreprinderi erotice. Cultura şi arta este singura

scăpare în contra matufirei, arta mai cu seamă, arta altora, fiindcă numai ea mai poate produce, pe cale senzaţională, emoţiuni sincere şi sugestive.

Îmi vine să rîd de vorba *matufire*, fiindcă d-voastră o întrebuinţaţi cu atîta haz. Fiţi pe pace. Afecţiunea mea pentru d-voastră merge foarte departe şi ar părea să mă orbească asupra unui declin eventual ; dar fiindcă ea îşi are izvoarele tocmai în sănătate, în admirabila şi armonica sănătate sufletească cu care v-a înzestrat firea, e probabil că ar tresări ceva în mine dacă aş simţi că îmbătrîniţi. Pînă acuma nu-i nimic. Şi dacă o vrea Dumnezeu n-o să fie pînă în ultimul moment, nu-i aşa madame Maiorescu ?

Vestea că veniţi, de vară, la Bruxelles, ne umple de bucurie. Dacă nu cunoaşteţi pictura flamandă, o să găsiţi lucruri rare şi prea frumoase în muzeul naţional de aici. Chiar dacă o cunoaşteţi de la Dresda şi alte muzee, sunt la Bruxelles exemplare unice, precum *Adoraţiunea magilor* şi *Venera la Vulcan* de Rubens, *Kermesse flamande, le cinq jeus* etc., etc. de Teniers, cîteva splendide peisaje de Ruysdael[12], faimoasele nature moarte, flori etc. ale lui Heem,[13] caii lui Wouverman,[14] cîteva minunate pînze ale lui Memling[15] (cele mai renumite sunt la Bruges), apoi, ca arhitectură, l'Hôtel de Ville din Bruxelles prea frumos ; Palatul d'Arenberg, fosta locuinţă a lui d'Egmont[16] ; în fine, tot restul Belgiei, Anvers, Gand, Bruges, mai cu seamă Bruges, care s-a conservat întocmai cum era în 1500. Eu însumi nu cunosc celelalte oraşe, ca Anvers etc., şi-mi propun să mă duc lunile astea. Ca *great attraction*[17] aveţi Spa şi Ostende.

Şi punct.

Duiliu Zamfiresco

61

Bruxelles, 4 mai 1893

Iubite domnule Maiorescu,

Viu din Olanda, unde am mers să mă prezint ministrului de Externe (deoarece suntem acreditaţi şi acolo), şi de

unde mă întorc încîntat. Aş vrea să vă pot spune impresia mea în total, desfăcută de orce şiretenie de stil, francă şi întreagă, aşa cum e ţara ce mi-a dat-o. Nici un loc din cîte am văzut pînă acuma nu mi s-a părut aşa de original : de la o frontieră la alta e o idilă neîntreruptă, livezi şi numai livezi, înconjurate de apă, de enorme cantităţi de apă, ce se desface în ramuri, în crăngi, în fire, pînă la şipote fugătoare pe sub ierburi. Escoul, Rinul, Amstel, gîturi de mare intrate adînc în uscat, sunt arterele ce aduc sîngele belşugului pe acest pămînt. Oraşe mari, pline de zgomot, de corăbii, de bogăţie, de jidovime, se urmează unele lîngă altele, iar între ele umilele căsuţe ale ţăranului. Stăpînul, sau mai bine stăpîna acestor locuri (fiind doamnă) este *vaca*. Liberă, ea colindă în pace pajiştele verzi, îmbrăcată într-o scurteică de ţol, ca o persoană de consideraţie. Nu se vede fir de semănătură, decît rar, cîte un petec de rapiţă, ale cărei tonuri gălbii taie uniformitatea verdelui ierbei. Lîngă Harlem, din potrivă, o adevărată orgie de colori mîngîie ochiul, ostenit de verdele cîmpului : pogoane întregi de tulipe (lalele, cred) îţi dau iluzia unei scoarţe de ţară, cu pătrăţelele lor vopsite. (Cu rădăcinile tulipelor se face un comerţ însemnat.)

În goana drumului, aceeaşi icoană se desfăşură ochiului minunat, ca o figură însufleţită de-a pururi de acelaşi zîmbet bun, cam placid, dar o figură cu totul originală.

Ajung spre seară la Haga, trag la hotelul *des Indes*, curat, gol de lume, prin urmare paşnic, sub streaja ulmilor de pe alee. În fugă mă gîndesc la d-l Negruzzi (otelul e ţinut de un jidan) ; cer să mănînc : mănînc prost (mă gîndesc din ce în ce mai mult la d-l Negruzzi). După prînz ieşim (cu ministru B. [1] şi un Lahovary, frate al ministrului, statornicit la Paris) şi colindăm stradele, în care s-au coborît orăşenii de ambele sexe, toţi, cu copii, cu căţei şi alte dobitoace. Nu se vede o trăsură ; nu se zăreşte un jandarm : lume veselă, jidani berbanţi, ciupeală de guşi, cu un acompaniament de limbă infamă, aşa că par toţi bolnavi de jabă. În sfîrşit, pe la vreo 10, discălecam într-un *café chantant*. Aici, dă Doamne bine : o soulographie universală ce se exercita în sunetul unor cantonete guturale, grase, greoaie ; femei dropicoase îmbrăcate ca baletistele ; un nenorocit de italian care cînta în franţuzeşte „z'ai vou des brounes, z'ai vou des blondes" (*j'ai vu des brunes* etc.) şi, mai presus de orice expresie, publicul beat la cataramă, de o beţie mută, dîndu-şi pe faţă veselia numai prin jocul mînelor, cu nişte mişcări atît de comice, cu nişte obrazuri aşa de bete şi de strîmbe, încît numai un alt beţiv şi olandez, ca şi publicul, Adrian Brouwer, [2] a putut să-i zugrăvească. În adevăr, *Orgie de village* de la Amsterdam e o minune.

A doua zi, soarele îmi bătu în ferestre de cu vreme. Mă sculai cam de dimineaţă. O nespusă seninătate de suflet, de care însă nu se desparte niciodată umbra tristeţei, mă înfăşură în blajina sa căldură. Ca şi la mine-acasă, şi aci, dorinţa de a face bine, bătăile inimei către ideal, suflarea primăverei prin aer îmi dedeau aceeaşi senzaţie de vagă percepţiune a unui ceva nou şi mare, şi aceeaşi melancolie de a nu-l fi văzut şi atins niciodată. Între o sorbitură de ceai şi un fum de ţigară, răsărea chipul poetic al Madonei lui Murillo, al cărui copil îmi aducea aminte pe băiatul meu, o oiţă blondă şi atît de dragă mie ; apoi minunatul cap al lui Rembrandt ; peisagiele lui Brueghel, pe cari le văzusem în copii la Bruxelles şi aveam să le văd în original la muzeul din Haga.

În acest muzeu, mic dealtfel, se află, afară de originalele de mai sus, faimoasa *Lecţie de anatomie* a lui Remb[randt] ; un încîntător Gérard Dou, [3] *Leagănul ; Paradisul* lui Rubens etc., etc. Dacă n-aţi fost în Olanda, şi numele acestea nu evocă amintiri plăcute de călătorie, vă cer iertare de a vi le înşira şi, răzgîndindu-mă, mă opresc cu totul din povestire. Dacă însă aţi fost, o să vă cer voie de a urma, despre Haga şi Amstrerdam, spre a vedea cum se diferenţiează impresiele de la persoană la persoană. [4]

Cum a mers călătoria la Venezia ? Cîte grade de entuziasm la Brătescu [5] şi colegi ? Vederea Veneziei determină o criză la toate temperamentele entuziastice, cum determină căsătoria la ftizici.

Respectuoase sărutări de mîni doamnei Maiorescu şi cu bine.

Al d-voastre cu totul,

Duiliu Zamfiresco

62

Iubite domnule Maiorescu,

Perticari şi-a trimis dimişia la Minister deja de mai multe zile. Nu ştiu dacă mai e trebuinţă să ziceţi un cuvînt ministrului, şi dacă raporturile d-voastre cu el nu vă împiedecă a o face. În tot cazul e bine să fiţi în curent cu mersul lucrurilor, cu atît mai mult că d-na Cretzeanu, mama colegului meu, trebuie să fi pus în mişcare toată maşina protecţielor, spre a dobîndi pentru fiul său locul lui Perticari. Cretzeanu nu are nici un drept la această înaintare. [1]

Deşi cam nervos, din cauza nehotărîrei la un fel a lucrurilor, pot totuşi să lucrez, ba chiar lucrez cu mai multă căldură, fiind literatura o tovarăşe care mîngîie de toate.

Respectuoase sărutări de mîni doamnei Maiorescu de la devotatul d-voastre

Duiliu Zamfiresco

17/29 mai 1893
Bruxelles

63

Bruxelles, 5/17 iuniu 1893

Iubite domnule Maiorescu,

Vă mulţumesc din toată inima de buna d-voastre scrisoare, de care aveam mare nevoie, fiindcă viaţa nu-i împletită numai cu roze. Sper că cel puţin de astă dată au să mă înainteze ; [1] altfel nu ştiu zău dacă aş putea s-o mai duc. Cariera mea străluceşte de departe ca un diamant, iar de aproape e adesea sticlă colţuroasă, cu toată hotărîrea mea de a răbda multe.

Văd că poezia *Glyceria* [2] *est manquée.* Pe lîngă observările d-voastre, mai am eu una de făcut, şi anume : Thermopyle este locul unde grecii s-au bătut de trei sau patru ori (contra lui Brennu, [3] contra lui Filip al Macedoniei, [4] contra romanilor), dar e celebru mai cu seamă pentru apărarea lui Leonida [5] contra perşilor cu Xerxe. [6] Leonida însă comanda o mînă de spartani cari veneau din Lacedemonia. Prin urmare, ce căutau *pe sub Acropole ?* Şi nu se poate zice că aici e vorba de Acropolea Spartei sau altei cetăţi (mai toate oraşele de căpetenie avînd cîte una), deoarece Glyceria le aduce flori de pe Hymetta. La rigoare s-ar putea susţine că spartanii se opriseră în Atena, venind de la sud spre nord, şi tocmai apropont se coborau pe sub Acropole, spre a face plăcere Glyceriei şi subsemnatului. Negreşit, istoria şi poezia sunt două lucruri cu totul deosebite, dar iar aşa de boacănă parcă nu merge. Cît despre observările d-voastre, v-aş cere voie să le discut. Hymetta este de gen bărbătesc în greceşte şi latineşte ; şi tot aşa este în franţuzeşte şi italieneşte. Întrebarea este de a se şti dacă acest nume propriu poate lua articolul definit bărbătesc *ul*, cînd el în limbele neolatine este *l'Hymette* şi *lo Hymetta*, sau ia numai articolul nedefinit *un Hymetta*, precum se zice *un Jura*, *un Himalaia*, iar nu Jur*ul*, Himalai*ul*. Exemplul cu Pionul şi Ceahlăul nu este covîrşitor, fiindcă avem muntele *Păpuşa* (al d-lui Săvescu), *Scînteia*, *Vrancea*, care nu se zic Păpuşul, Scînteiul etc. Eu nu contestez sexul lui Hymetta, ci articolul său definit.

A doua observaţie este exactă ca succesiune de fapte în timp, dar atunci nici o poezie cu subiect istoric, nici o epopee nu mai rămîne în picioare, deoarece mai peste tot autorul împodobeşte pe eroii săi cu isprăvile ce le va săvîrşi în viitor. După cum se întrebuinţează prezentul în trecut „el venea, se strecura nevăzut prin mulţime, ajungea pînă la rîndurile duşmanilor, şi *iată-l că împlîntă* steagul" etc. şi este retoriceşte foarte corect, tot aşa se poate întrebuinţa viitorul, se pot menţiona fapte neîmplinite pentru contemporani, dar împlinite pentru posteritate, în virtutea dreptului nostru de posteri.

În sfîrşit, *buba din muşcătura albinelor* mie mi se părea logică, văzut şi considerat că muntele Hymett-(*a* sau *ul*) era

renumit pentru mierea sa. În adevăr, *fraga de pe sîn* rămîne pentru vecinicie o expresie trivială ; dar eu socot că dacă o comparațiune e așa de uzată încît absolut nu se mai poate întrebuința, termenii ei rămîn nu mai puțin comparabili : sînul pe socoteala lui și fragile pe a lor. A exclude din literatură un așa de încîntător lucru, cum e obiectul în chestiune, ar fi o barbarie. Dar, în cele din urmă, excludeți-l din literatură — bine că rămîne sub pieptarele femeilor.

Dar toată aceasta este vorbă de clacă : ziceți d-voastră că nu merge, zic și eu că nu merge. Eu văzusem o făptură nălțuță plină în carne ca o corcodușe, coborîndu-se în zori de la munte cu un braț de flori, avînd inima plină de ură contra perșilor și dînd flori luptătorilor. Tabloul peplului ce se desprindea de pe un umăr și lăsa să se vadă sînurile, mă fermecase. Îmi părea că vine natural, că pentarchul Achelau este un prost, că albinele erau singurele persoane de spirit și așa mai departe.

Dealtminteri, bună sau rea, poezia pentru mine nu mai are importanță.[7] Faptul creațiunii, cel mai încîntător lucru, a trecut.

Acum trăiesc cufundat în atmosfera romanului[8] pe care-l scriu, o atmosferă limpede, de țară, în care găsesc scăpare de toate mizeriele vieței. Vă spun drept că dacă n-aș avea copii și obligațiuni sociale de împlinit, aș rămînea al 2-a secretar cu plăcere toată viața mea. Parcă nu știu eu cît plătește gradul prin el însuși. La Ciulnițel, unde se mișcă lumea mea închipuită, nu e iertat să intre nici miniștrilor plenipotențiari, nici miniștrilor secretari de stat, nici uneia din gloabele anemice și nervoase ce umplu lumea cu vanitatea lor goală. — Iar bine și atît.

La Paris aș veni cu plăcere, dacă ministrul, care pleacă mîine să se instaleze la Spa cu familia, mi-ar permite fără greutate să lipsesc din Bruxelles și dacă la acea epocă socrul meu nu va veni aci. Vă rog să mă înștiințați la plecare din București, și e foarte probabil că ne vom întîlni.[9]

Da' o plimbare în Olanda nu v-ar interesa ?

Respectuoase sărutări de mîni doamnei Maiorescu și, încă o dată mai mult, al d-voastre recunoscător și devotat,

Duiliu Z.

64

Bruxelles, 6 august 1893

Iubite domnule Maiorescu,

Dacă nu m-aș simți dator să încep cu mulțumiri, mi-aș permite să încep cu reproșuri. Reproșuri pentru că ați trecut pe la Paris fără să-mi dați de știre cînd ; reproșuri pentru că nu m-ați înștiințat unde sunteți, ca să vă scriu mai curînd. Dar trebuie să vă mulțumesc mai întîi, să vă mulțumesc de puternicul sprijin ce mi-ați dat la înaintare. Deși aveam toate drepturile spre a obține gradul de I-iu secretar, cred că aș fi fost încă uitat, și cu plăcere, dacă un umăr voinic nu venea în ajutor. E un capitol mai mult de adăugat la șirul de recunoștințe ce vă port de mult. (O frază rea, spre a spune un sentiment bun.)

Văd că la Cauterets toate sunt mici : trăsuricele, umbreluțele, cuconițele, pînă și hîrtiuțele de scris, spre mulțumirea d-voastre și paguba mea.[1] Nu-mi rămîne decît să-mi răzbun prin respectabila foaie pe care vă scriu, sperînd că poate elvețienii să fie mai risipitori în formatul hîrtiei. Dealtminteri înțeleg că în străinătate impresiile se înmagazinează mai mult decît se cheltuiesc, mai cu seamă cînd ai cu cine schimba două vorbe simpatice.

Aș fi venit la Paris cu mare plăcere. Spusesem ministrului că am nevoie de 3 zile de congediu, și mi le acordase, rămînînd ca în vremea asta să trimită aici pe atașatul Lahovary, *qui fait aussi son Ministre*, petrecînd la Spa. Dar în fine, să sperăm că de iarnă ne vom revedea la București.

Aflu cu plăcere că sunteți tată mare,[2] simțămînt pe care nu-l cunosc, dar pe care mi-l închipuiesc foarte cald și mai senin decît al tatălui pentru copiii lui direcți, prin aceea că vîrstele sunt mai depărtate și... grijile de asemeni. Dacă d-na Livia[3] își mai aduce aminte de mine, vă rog să-i arătați respectuoasele mele complimente. Cum trece vremea !... Parcă mă văd rezemat de colțul bibliotecei, privind peste umerii lui Vlahuță și a unui tînăr Pecus (sau Brăneanu, sau Popescu), în care Laurian[4] și Michăilescu[5] descoperiseră un *ghenin*, privind la ciocul lui Konu Todiriță,[6] ori la răposatul Alec-

sandri, care citea cu blîndeţe o tragedie spăimoasă a unui oarecare Rusănescu, or la Chibici,[7] care asculta cum Eminescu îi istorisea, cetind, povestea din război. *À propos* de Chibici : ce mai face omu ăsta ? De cîte ori îl întîlnesc, rar de tot, îmi pare că citesc în ochii lui verzui expresia inteligentă a unei gîndiri ce pare a zice : „nu te mira de tăcerea mea, ai să vezi ce minune pregătesc". Oare aşa să fie ? or contenciosul de la drumurile-de-fier s-a prins de fantazia lui ca un microb distrugător ?... Dar Caragiali ? Ce păcat ! Ştiţi, cu legea privirei înapoi, care stă în raport direct cu meritele reale ale omului, eu ajung să uit caracterul lui şi să nu-mi amintesc decît minunata inteligenţă a omului. Foarte inteligent era şi, probabil, este. Noi n-am fost totdeauna de acord asupra talentului lui. Drama lui ţărănească, care ar fi fost *une pierre de touche*, e pentru mine supărătoare de mediocră. Dar, în fine, s-o lăsăm. Vream să vă spui că l-am întîlnit astă-iarnă, după ce-i muriseră copilaşii, sărmanu, l-am întîlnit în poarta Ministerului de Externe, şi nu l-oi uita niciodată din felul cum era răsfrînt gulerul paltonului, a căciulei de imitaţie de astrahan, din care ieşea cleiul, a ochilor miopi pe care-i supăra frigul, a modului cum mi-a zis „ce mai faci, mă Duilă ?" ; era o aşa trivială deznădăjduire în bietul om, încît mi-am zis : haiti, a zburat păsărica şi a rămas numai cloşcăria.[8]

Unde te duce o vorbă... Numele d-nei Livia mi-a adus aminte salonul de sîmbăta de acum zece ani.

De pe aici nu pot să vă spun nimic interesant. Pustietate goală, Bruxelul. Eu scriu romanul cel neisprăvit, care, dacă n-o fi nimic, tot are să fie ceva : o icoană adevărată a cîmpului, sau poate şi mai puţin decît atît : o iluzie a mea despre asta.

Vă trimit patru poezele, ca să alegeţi ce vi s-o părea mai bun. Una e de la Atena : *Adio*,[9] dar toate la un loc nu plătesc mult.

Rog pe soţia *sus-scrisului* să aducă aminte cîteodată soţului său de sub-scrisul. Femeia mea îi mulţumeşte de bunele sale complimente şi o roagă a primi pe ale sale, iar de la mine respectuoase sărutări de mîini.

Am primit o carte poştală de la d-l şi d-na Negruzzi, de la Cîmpulung.

Cu bine şi noi mulţumiri de la d-voastre devotat şi recunoscător,

Duiliu Zamfiresco

65

Iubite domnule Maiorescu,

Mă grăbesc a vă răspunde chiar astăzi la ultima d-voastră scrisoare ; mîine vine socră-meu la noi, spre bucuria nevestei şi a copiilor, şi e probabil că vreo 15 zile n-o să mai dau semn de viaţă. O să mă duc din nou în Hollanda, cu bătrînu şi cu femeia, şi-mi făgăduiesc să fiu fericit. Cît aş fi vrut să fac o asemenea călătorie cu d-voastră şi cu d-na Maiorescu ! Socră-meu este un bătrîn cu inimă caldă şi, cu toate că se ţine de bănci şi drumuri-de-fier, cu o enormă cultură clasică. Dar limba, limba şi intimitatea sufletească ce mă alipeşte pe mine de d-voastră, ca pe un condei de fier de un magnet, nu se pot înlocui cu nimic...

Dar, înainte ! Cît o fi hîrtie şi cerneală, cred că o să rămîi senin. Vorbesc româneşte cu oamenii pe cari îi înfiripează fantazia în romanul de care vă scriam, — plus cu băiatul meu. Acesta nu poate răspunde decît cu monosilabe, ceea ce-mi păstrează iluzia întreagă, şi mi-e aşa de drag, încît îmi pare că şi el înţelege şi o să mă răsplătească vorbind cu mine.

Pardon de prostia cu *grand-père* în loc de *beau-père*.[1] D-voastră aţi scris exact, eu am cetit greşit. Dealtfel, *beau-père* ştiam că eraţi.

Poeziile sunt cum sunt. Faceţi cu ele ce vreţi : tăiaţi, schimbaţi, şi celelalte.

Cu privire la ceea ce scriu acum, am o dorinţă : aş vrea să se tipărească în volum,[2] imediat ce s-o isprăvi de publicat în *Convorbiri*, fiindcă socot că are să fie o lucrare îngrijită. Dacă vi s-o părea că merită să vă ocupaţi de ea, o să mă ajutaţi, nu-i aşa ?

Cu Atena, ca şi cu Roma, se întîmplă ceea ce era firesc să se întîmple: îmi par mult mai frumoase acum decît atunci. Cetesc pe Curtius[3] (Bouché-Leclercq) cu o nespusă plăcere. Ştiu că d-voastră n-aveţi nici un entuziasm pentru istorie; mie însă istoria îmi recheamă realitatea de astăzi, pe umerii căreia faptele trecute aruncă mantaua de aur a Fecioarei ateniene (Parthénos). E minunată epoca lui Pericles, viaţa lui cu Aspasia din Milet,[4] prietenia cu Sophocle şi Phidias, încîntătoarea fire a acestui om, care a fost poate cel mai echilibrat dintre geniele omenirei. Cetisem, înainte de a mă duce la Atena, istoria greacă a lui Smith[5] şi cele 2 volume ilustrate ale lui Duruy[6] (pe care le-am avut la At.), dar de la nici unul n-am priceput aşa de bine caracterul timpului ca de la Curtius. Poate că lucrul depinde şi de suvenirile mele personale de astăzi, cari mă ajută să aşez faptele în cadrul lor natural.

Aş vrea să vă rog să-mi răspundeţi un lucru: aţi băgat de seamă că ţăranii nu întrebuinţează niciodată articolul *ul* întreg; ei zic *omu* iar nu *omul*, *calu*, *băiatu* etc. Cum trebuie să scriem noi, cînd vorbesc ei? Sentimentul meu este că trebuie scris, în gura lor, fără *l*.[7]

Intorcîndu-mă la cele de sus — dacă guvernul m-ar trimite din nou, la reluarea afacerilor, la Atena, m-aş duce cu mare plăcere pentru cîteva luni, pînă ar veni Ollănesco sau un nou ministru.

Şi astfel, cu bine şi cu iertare de lipsa de şir a prezentei.

Al d-voastre devotat,

Duiliu Zamfiresco

2/14 august '93
Bruxelles

66

Iubite domnule Maiorescu,

Spre a vă ura întoarcere bună, vă primeşte scrisoarea mea cu versuri.[1]

De la ultimele (mele) rînduri, socră-meu a fost pe la noi, spre bucuria generală a noastră a tuturor. Era aşa de mulţumit, bietul om! şi ar fi fost complect fericit dacă nu ne venea ştire, în vremea asta, că o bonă, care era în casă de 23 de ani, devenită oarecum persoană de familie, a murit la Napoli de holeră. Eu o cunoşteam numai de 4 ani, dar era atît de devotată şi de simpatică, încît îmi pare că mi-a murit cineva al meu de aproape.

Asta e nota tristă. Restul încolo e fumuriu, cu pete de soare ici şi colo. Ieri şi alaltăieri am fost din nou la Haga. Timpul frumos, eleganţa anonimă a oraşului, pădurea, mare la Scheveningue, mi-au procurat o zi de fericire complectă. Am văzut o mulţime de femei frumoase, lucru rar şi totdeauna interesant. Chipuri de caş, cu roşaţa tinereţii în mijlocul obrajilor, privind cu voie bună spre tine, călătorul... aşa că vreo lună, două, de însărcinat de afaceri la Haga ar fi, din punct de vedere estetic, un cîştig pentru guvernul român.

Domnul şi doamna Negruzzi sunt la Aix. Am primit de la d-lor o scrisoare foarte amabilă;[2] îmi spun că nu mai ştiu nimic despre d-voastră; nu se mai duc la Napoli, de frica holerii; vor sta la Aix încă vreo zece zile. Adresa cred că trebuie să fie: *Cercle d'Aix-les-Bains.*

Al d-voastre cu totul devotat,

Duiliu Z.

1/14 sept. '93

67

Bruxelles, 3 octombrie 1893

Iubite domnule Maiorescu,

Trimisesem întru întîmpinarea d-voastră două poezioare[1] cari mă tem că s-au pierdut în vraful dosarelor noului an judecătoresc. Dacă s-au pierdut nu e nimic; dar speram

printr-însele să provoc un răspuns, care, întotdeauna şi sub orce formă, e primit la mine cu pompă deosebită.

Nimic nou la Bruxelles, şi în special la mine, decît aceeaşi poveste veche, sub noi forme, a neliniştei sufleteşti, care aci se face poezie, aci plictiseală şi amar, parc-ar fi o picătură de apă în mare, închisă într-o alună, ce-şi aduce pururea aminte că făcea parte dintr-un val zbuciumat. Mai mult ca orcînd aş avea nevoie să nu fiu aşa departe de d-voastră, ca să vă pot cere poveţe în materie de estetică. Am ajuns cu romanul la o răscruce de drumuri, de unde nu ştiu bine încotro să apuc. Sunt două căi deschise : una verde, senină, pe care ajungi la limanul fericirei ; alta, tristă, uscată, pe care nu ajungi nicăierea. În cîteva cuvinte, e vorba de o femeie care a iubit întotdeauna pe un om, pe tăcute, de departe, — şi de un om care, spre a împliniri dorinţa mame-sei moartă, vrea să ia pe această femeie. Un unchi al omului, care era prieten şi tutor moral al femeii (orfane), pune lucrurile bine la cale, dar caută să întîrzie căsătoria, spre a-i lăsa lui timp să se încredinţeze că, însurîndu-se, nu împlineşte numai dorinţa mă-sei, ci şi pe a lui proprie. E vorba de a şti dacă îi însor sau nu. Împrejurările sunt astfel încît amîndouă soluţiele pot deveni logice. Caracterele sunt rezervate, suflete întoarse spre ele însele, aşa încît o lipsă de explicare complectă, *le plus petit froissement*, poate împiedica apropierea lor, — deşi ea îl iubeşte şi el nu e departe de a o iubi.

Astfel se prezintă problema. După tonalitatea generală a romanului, ar trebui să-i fac să apuce drumul cel verde, fiindcă pînă aci totul e limpede şi lipsit de histerism. Scena se petrece la ţară. Sentimentul dominant este pietatea filială, dorinţa de a intra adînc în firea noastră românească, atît ca natură cît şi ca psihologie. Femeia care e pe drum de a deveni *femeia iubită* stă şi ea la ţară, e lipită de pămînt prin tradiţii de familie, prin creştere şi prin legături de rudenie. Astfel că, însurîndu-i, nota de pînă aci se păstrează, lucrurile se sfîrşesc cu bine într-o fericire temeinică, serioasă. Dacă nu-i însor, nota se cerneşte, firea dă în iarnă şi se îmbrumează, sufletele se ascut în durere şi prind mai cu înlesnire farmecul trist al vieţei noastre româneşti.

Natura mea mă poartă către a doua soluţie. Dar eu foarte adesea mă păzesc de natura mea, în estetică. Eu nu trebuie să intru acolo decît numai în proporţia în care intră căldura în dinamică, să *fiu* adecă tot, dar să *nu par* nimic.

Ce ziceţi ? E greu să vă rostiţi, ştiu, fiindcă vă lipseşte un lucru principal : manuscrisul. Dar astfel cum e pusă problema, care e părerea d-voastre ? [2]

Cu bine şi cu o nouă poezioară,

Duiliu Z.

68

Bruxelles, 11/23 oct. 1893

Iubite domnule Maiorescu,

Am comis această imprecaţiune, [1] pe care v-o trimit, ca să faceţi şi d-voastră haz cu mine. E o luptă teribilă cu forma şi cu numele proprii, cărora am căutat să le păstrez accentele originale. Nu am izbutit totdeauna, precum bunăoară cu Sophocle. Socot însă că păcatul e universal, şi deci mai mic decît dacă ar fi numai personal mie. De asemenea, Pherecyde. Închipuiţi-vă pe Mişu Ferekydi, [2] cu favoritele dumisale, pus în versuri !... Din nenorocire Pherecyde al meu (historiograf de pe vremea lui P.) e urmat de vorbele *de la Leros ;* Leros e atît de dulce la sunet, încît răscumpără pe celălalt, cu toate datoriele sale.

Corsarul [3] e o imagine fugară, pe care v-o trimit *à titre de curiosité.*

Am cetit numărul *Conv.* pe oct. din scoarţă în scoarţă — lucru rar. Dacă o vrea D-zeu, se sfîrşesc, cu vara, studiile d-lui Xenophonte G., [4] traducţiile d-lui Aslan [5] şi alte asemenea sporturi literare estive.

Novela d-lui Brătescu [6] e bună. Limba cîntă, de armonică ce e. Impresia mea cea din urmă e că pare scrisă de un scriitor bătrîn, sigur de sine, care se păzeşte de exagerări,

ține fraza într-o tonalitate simplă, sentimentală cu măsură. Dacă aș avea ceva de zis, ar fi tocmai în această privință : prea multă dulceață. Trăsnea e prea cumsecade. O pereche de palme enorme pe obrajii delicați ai d-rei Lala ar mulțumi pe multă lume. (În treacăt, nu se explică dușmănia acestei persoane împotriva a tot ce ține de Trăsnea, și în special profanarea florilor mormîntului este antiestetică.) Bunătatea încîntătoare a protagonistului are nevoie de un cadru mai mare, un roman întreg, și de un caracter antitetic alături. (Blackpool și Bounderby din *Temps diffs* a lui Dickens). Dar în sfîrșit, asta-i nod în papură : novela e bună. Încă un lucru : titlul, pentru mine a avut pînă la sfîrșit acest înțeles : *pînă trăsnea Sfîntul*, adică *pînă binevoia Sfîntul să trăsnească*.

Foarte interesantă, foarte limpede traducerea din Spencer.[7] Ce cap minunat are creștinul ăsta ! Valoarea, curat științifică, a observărilor sale, sinceritatea cu care recunoaște lipsurile actuale, trebuie să supere pe socialiști, fiindcă adevărurile ce le enumeră nu pot fi contestate, iar concluziele nu admit replică.

Crîmpeiul din numărul de acum din *Povestea vulpei* [8] e plin de vervă. Dar eu aștept sfîrșitul, fiindcă vă mărturisesc că în liniamentele ei mari, nu înțeleg bine poema. Parodia sistemului de guvern reprezentativ e diluată în niște așa de lungi discursuri, încît, prin faptul că sunt rostite de porci, de hulpi și alte dobitoace, în loc de a fi de oameni, nu sunt mai puțin plicticoase. Un răutăcios ar putea zice că, în întregimea ei, poema este ea însăși o dovadă că guvernul constituțional e o instituție proastă. Asta însă nu împiedică de a găsi mult spirit în detalii.

Și așa mai departe.

Dar sărmanul Popovici ![9]... Ca unele bătrîne care au trăit mult și au îngropat mult, ochii mei rămîn fără lacrimi față cu o asemenea moarte. A fost un vis străveziu ce a trecut pe frunțile noastre ostenite. L-am lăsat să treacă și numai după ce a trecut am ridicat privirile spre imaginile ce deșteptase în noi.

S-a stins, copilă, focul tinereții
Din ochii lui cu timidă privire.

Am avut mai acum cîtăva vreme o impresie foarte puternică de un asemenea poet mort, pe care nu pot să mi-o explic prin nici o împrejurare a vieței mele reale.

S-a stins. Să-i fie pămîntul mai ușor decît i-a fost viața.

Duiliu Z.

69

Bruxelles, 13/25 noiembrie 1893

Iubite domnule Maiorescu,

Am primit scrisoarea d-voastre din 4/16 curent, și m-am grăbit să iau informațiunile ce-mi cereți, asupra universităților de aici. Pentru aceasta m-am adresat unui funcționar din ministerul respectiv, care aseară chiar mi-a trimis documentele ce vă alătur aci. După cum veți vedea, nu se face nici o deosebire între universitățile libere și universitățile statului ; cursurile sunt aproape aceleași ca la toate celelalte școli din Franța sau de aiurea. Deosebirea de căpetenie, și care pentru mine este cauza slăbiciunei străinilor ce trec prin universitățile lor, e înlesnirea cu care studenții sunt admiși la examene. Orcine are un certificat de liceu se poate înscrie ca student regular la o facultate de drept ; orcine a trecut un examen se poate înscrie, peste zece zile bunăoară, la examenul anului următor, fără să fie nevoie de inscripții anuale, care presupun o frecventare regulată a cursurilor. Această măsură este foarte liberală, este firească, cînd ai a face cu oameni serioși, cu condițiune însă ca examenele să fie riguroase ; după cum însă, în realitate, lucrurile se petrec altfel, că adică ai a face cu oameni foarte puțin serioși, iar examenele sunt foarte ușoare, toți nerozii cari pot invoca necunoașterea limbei trec ca frunza pe apă. Aveți dreptate să vă preocupați de chestiunea asta, fiindcă îmi pare că cea mai mare parte din studenții români cari vin la Bruxelles sunt refuzați de pe la alte universități, sau

fără bacalaureat. Eu, cel puțin, de un an de cînd sunt aici, n-am cunoscut decît nişte ştrengari, feciori de bani gata sau leneşi fără pereche. (Exceptez pe militari şi pe bursierii de la Mine.) Anii de studii ar fi ei cinci, pentru cine vrea să se ducă la şcoală; examenele, prin urmare, tot atîtea. Teză imprimată nu se cere. Ca normă, cred că numai *gradele legale* ar putea fi admise la echivalență, iar cele ce poartă mențiunea *grade scientifique*, nu.

Iată prima întrebare.

A doua, în privința tînărului N. N.: nu vă pot da deocamdată decît referințe incomplecte. Trebuia să treacă un examen mai zilele astea şi apoi să plece în țară. Tînărul e slăbuț, şi nu cred să soarbă aerul în zbor, ca un vultur, întru cele ale dreptului şi filozofiei, însă asta e o impresie a mea, nesusținută de fapte. Peste cîteva zile se întoarce din congediu un amic al său, de la care voi avea toate lămuririle dorite. Apriori, tot ce spune tatăl puteți fi sigur că ține de lumea povestelor: fiul de abia dacă o fi trecut două examene. În afară de aceasta, mi s-a părut un băiat binecrescut, şi printre românii de aici trece de om de treabă. Îmi pare însă (dacă, după cum socot, e vorba de prelungire de congediu) cu totul straniu ca un om care are o pozițiune de oarecare importanță, ca aceea de şef de cabinet al unui ministru (foarte importantă în alte state), să se ducă în străinătate, fiind în funcțiune, spre a-şi complecta studiele: asta se vede la siamezi sau la Howa, unde primul ministru poate veni la Paris să se desăvîrşească întru cunoaşterea alfabetului, dar la un popor cu pretenții de civilizație, lucrul e ridicol.

Acum, în privința celor ce binevoiți a-mi scrie despre d-l Sturdza, vă mulțumesc, ca la un părinte, de grija ce purtați de soarta mea. Socot că nu am nevoie să mai insist asupra întregei şi desăvîrşitei recunoştințe cu care primesc sprijinul ce binevoiți a-mi acorda. Dar, în fine, ciudată mai este şi duşmănia acestui om! Asta nu a întrecut comedia, cu articolele de la Veneția, din *Constituționalul*. Personal, nu cunosc pe d-l St. Şi nu mă cunoaşte. *Nu-l cu-nosc*. Tot stau şi mă gîndesc ce să aibă acest creştin împotriva mea. Am scris faimoasele scrisori în contra apanagiilor. Asta era o părere a

mea, sincer, ba chiar copilăreşte exprimată. Socot că am expiat îndestul acea copilărie, care m-a împiedicat de atîtea ori de a face un pas înainte — sau dacă nu am expiat-o, cel ce e mai în drept să mă urască ar fi altcineva, iar nu d-l St. Dealtminteri, eu nu cer iertare nimănui, şi cu atît mai puțin d-lui St., de o copilărie trecută, care era sinceră şi care n-a făcut rău decît autorului ei. În afară de asta, încă o dată, nu am nimic de împărțit cu d-l St. — nu-l cunosc şi nu cred să mă cunoască altfel decît cum m-o fi zugrăvit Barbu dela Vrancea şi Bianu. Prin urmare, dacă se poate să scoateți din capul acestui om o aşa de stranie opinie asupra mea, vă mulțumesc şi primesc, fiindcă nu e de nici un folos să te socotească cineva altfel de cum eşti; dacă însă nu se poate, sau trebuie prea mare bătaie de cap, dați-i pace; de nu e cu totul lipsit de minte, are să vie o vreme în care să mă judece cu o măsură mai dreaptă.[1] Şi, spre edificarea d-voastră, vă trimit aci alăturat o scrisoare a d-lui St. din 1889, cînd a trecut prin Roma. Eu îi făceam cunoscut că-i expediasem corespondența (după cum lăsase vorbă la Legațiune, în lipsa mea) către p-cesa Gortchiacoff; d-sa îmi răspunde spre a-mi mulțumi. Negreşit, nu e o scrisoare a unui amic intim, dar nu e nici scrisoarea unui duşman. Eu de atunci încoace nu m-am schimbat. Vă rog să-mi înapoiați acest autograf nestimat.

Romanul e la pagina 135 şi, încet, încet, merge înainte. Faceți bine că mă deşteptați din cînd în cînd, fiindcă departe de mişcarea noastră literară, mă coprinde uneori descurajarea. Dacă vă gîndiți cîteodată la straniele împrejurări ale vieței mele, puteți înțelege mai uşor lacunele ei. Sunt foarte preocupat deocamdată de a-mi învăța băiatul româneşte. Dar romanul merge. Sper pînă la finele anului să-l sfîrşesc. Are să-mi pară rău cînd l-oi sfîrşi, fiindcă mă împrietenisem aşa de mult cu lumea din el, încît îmi găseam acolo refugiu de toate.[2]

Vă mulțumesc de *Anuar* şi, rugîndu-vă să arătați doamnei Maiorescu respectuoase sărutări de mînă şi să-mi scrieți mai des, rămîn ca întotdeauna,

al d-voastre cu totul devotat,

D.Z.

70

[Nov.—dec.][1]

Iubite domnule Maiorescu,

Cîteva rînduri, spre a vă complecta informaţiunile asupra tînărului N.N. Zilele astea trebuia să treacă un examen (singurul de speţa sa, de cînd e aici) şi, după propriele sale spuse, a fost respins. Era foarte nenorocit şi mie îmi părea rău, fiindcă mi-a adăugat că Take Ion[escu][2] e ameninţat de o interpelare, din pricina congediului prea mare ce i-a acordat. L-am povăţuit să rămînă în ţară şi să-şi treacă examenele acolo.

Din cîte am înţeles, examenul la care se prezenta era *candidatura* (ceea ce corespunde cu al treilea examen din cele 5). Îmi pare că pe cele două dintîi le-a făcut: unul în ţară, iar altul tot la Bruxelles, la o altă epocă.

Tînărul pleacă astă-seară spre Bucureşti.

Cu bine şi respectuoasă prietenie,

D.Z.

71

Bruxelles, 22/6 martie '94

Iubite domnule Maiorescu,

Sunt mai multe zile de cînd am primit scrisoarea d-voastre.[1] Nu v-am răspuns pînă acum din pricină că am fost tot trist, şi de la o vreme încoace mă păzesc de a scrie cînd am o greutate pe suflet, fiindcă lumea, în asemenea împrejurări, e văzută fals.

Vă sunt foarte recunoscător de tentativa de împăciuire cu St. E incontestabil că duşmănia asta are ceva grotesc, pare trasă din sufletul de eternă pomenire al celui mai ilustru dintre cavalerii rătăcitori, şi eu de mult mă resemnasem

să joc rolul bărbierului care, fără să bănuiască, purta în lighianul său coiful strămoşesc al lui Quichotte. Ce ciudate se prezintă duşmăniele acestea nebuneşti !... Îţi vine să rîzi şi ţi se moaie mînile, fiindcă nu ai nici o putere să te aperi, fiind vorba de o antipatie firească sau de o calomnie. Mai acum vreo trei ani, la Roma, un domn, Vasilescu sau Vasiliu, trimis de Domenii să facă statistică, a venit acasă să-mi sperie copiii, cerînd să mă vadă cu orce preţ şi ameninţînd cu un revolver să mă împuşte fiindcă, zicea el, îl hipnotizasem. Eu, în vremea asta, eram în congediu la Bucureşti. Negreşit că domnul acesta era nebun. Dar uite aşa îţi găseşti beleaua, ba cu un St., ba cu un Vasilescu, ba cu Loredano,[2] pînă le prinde lumea de veste că nu sunt în toată firea.

În politică văd că treburile se încurcă. E o comedie pe perete şi politica asta. Mă bate cîteodată dorul de ţară şi gîndul de a veni să mă statornicesc pe pămîntul nostru, dar cînd văd incomensurabila rea-credinţă cu care oamenii de la noi se judecă unii pe alţii şi faptele lor, mă apucă dezgustul şi mă socotesc fericit că pot mucezi în linişte pe pămînt străin. Îmi vorbiţi în scrisoarea din urmă de tinerii cari se pregătesc în străinătate şi se lasă cu sinceritate trebuinţei sufleteşti de a învăţa, de a iubi şi a admira. Îndemnul şi ajutorul ce le-aţi dat d-voastră, întru aceasta, are să fie unul din multele titluri de recunoştinţă ce vă datoresc românii. Desigur că aceşti tineri au să se diferenţieze, cu timpul, după caracterul şi unitatea iniţială a fiecăruia, dar toţi au să poarte semnul înrîuririi spiritului d-voastre, toţi au să fie sinceri şi demni în ceea ce vor lucra. Sinceritatea e nepreţuit lucru: aşa cugetă omul, dar nu cugetă aşa numai ca să-ţi facă ţie rău, iar altuia bine. Un exemplu de această îndreptare sunt criticele din urmă ale tinerilor, scrise cu seninătate, cu moderare în expresii, cele mai multe fără personalităţi, în care se oglindeşte lucrarea, iar nu autorul. Evloceanu * scutură puţin pe Lazu,[3] dar cu sfială şi parcă numai fiindcă acesta a fost prea brutal cu Coşbuc. Nu cunosc pe nici unul din trei, dar pînă acum Lazu este cel mai puţin simpatic; Coşbuc e imobilizat de două forţe contrarii, iar Evloceanu este cel simpatic. Ce frumos lucru

* Corect: Evolceanu.

e să ieşi din umbra necunoscutului, să te înfiripezi pe tăcute şi să spui lumei cu modestie ceea ce ai să-i spui !

Cît despre romanul meu din urmă, începe să-mi pară rău că l-am scris, după cum îmi pare rău de multe alte lucruri scrise şi publicate. Dacă cel puţin vi-l trimiteam întreg, ca să-i înţelegeţi structura !... Pare că a ieşit cu totul altceva decît ceea ce voiam eu. Şi ce stranii sunt impresiele scriitorului : atît mă încălzise de mult, încît mi se părea că nota sentimentală şi a feminităţei umple toate rîndurile. Iar acum, în urma aprecierilor din zbor ale d-lui Negruzzi, [4] îmi pare, din potrivă, că acea primă jumătate pe care o aveţi e plină de lungimi şi de descrieri zadarnice. Şi totuşi, n-aş fi în stare să schimb nimic, numai cu de la mine putere. Eu văzusem lucrurile foarte limpezi, cu un ochi înamorat de întinsa pace a cîmpurilor, cu silueta încîntătoare a Saşei, cu capul fierbinte al lui Micu ciobanu (a cărui adevărată fire se vede bine în partea a doua) şi cu alte făpturi, de mîna a doua, ce-mi păreau aşa de naturale !... Închipuire de sine... [5]

D-na Bengescu [6] a ieşit din criza acută a maladiei sale, dar nu se poate zice că e scăpată de orce primejdie. Intestinele funcţionează cu mare greutate ; se pare chiar că sunt ameninţate de paralizie. Toate aceste fenomene depind de leziunea sa de la şira spinării. Ministru e foarte descurajat. O îngrijeşte cu un adevărat devotament.

Încolo, ploaie şi iar ploaie. Cîteodată îmi vine să-mi iau lumea în cap de urît.

Respectuoase complimente din partea noastră d-nei Maiorescu. Sunt tare mulţumit că auzul vă merge mai bine, şi doresc să vă văd.

Al d-voastre cu totul devotat,

Duiliu Z.

À propos. Am fost silit să trimit o schiţă de 12 pagini lui Djuvara, pentru Revista Ateneului. N-am avut ce-mi face capului. D-na Negruzzi cunoaşte bine cauza, fiindcă a judecat-o. Schiţa e intitulată : *În carantină*. E probabil că n-o să placă, mai cu seamă fiindcă aşteptau versuri. [7] Aşteptau... cu Petraşcu.

72

[Bruxelles, mai 1894] [1]

Djuvara insistă să-i trimit o poezie pentru Revista Ateneului. Vă rog să-mi spuneţi care din acestea două merge. [2]

Bine v-aţi întors sănătoşi din vacanţe ! Pe unde aţi fost, ce şi cum ? De pe la mine nimic nou : aceeaşi şi iar aceeaşi sub diferite forme.

D. Z.

73

Bruxelles, 20/1 iuniu 1894

Iubite domnule Maiorescu,

A plecat şi regele, s-a sfîrşit cu nunta, [1] cu telegramele, cu plictiseala. Acuma putem să vorbim în pace.

Scrisoarea d-voastre m-a găsit în aceeaşi stare sufletească în care sunt de mai multe luni, şi dacă n-aş fi fost foarte, dar foarte ocupat, mi s-ar fi întîmplat ceea ce se întîmplă copiilor necăjiţi cînd părinţii le zic o vorbă bună : aş fi plîns. Dar prima impresie a trecut. Acuma sunt din nou senin, şi cred că enervarea mea nu trebuie să se comunice altora sub o formă zadarnic jalnică. Nu am nimic să vă ascund, dar nici nu voi să vă spun fleacuri.

Am fost preocupat mai întîi de mersul afacerilor : socră-meu a pierdut mult în ruina financiară a Italiei, şi eu însumi am pierdut, în acţiuni, 30 mii de franci. Bătrînul nu poate să ne mai dea decît renta zestrei femeii mele, ceea ce e puţin, mai ales în raport cu ceea ce eram obicinuiţi a cheltui. Pe de altă parte meseria mea e aşa făcută, încît nu pot încerca pe nici o altă cale să cîştig mai mult decît ceea ce mă plăteşte guvernul. Astfel că trebuie să ne strîngem în mijloacele de care dispunem. Femeia mea e, din fericire, un suflet nepreţuit : cu dînsa orce restrişte devine

suportabilă. Dar lucrurile nu rămîn mai puțin îngrijitoare. Copila [2] nevestei mele are aproape 13 ani. Peste 7—8 ani o să trebuiască măritată. Socră-meu, care se obligase s-o înzestreze, poate să moară înainte de a-și agonisi starea la loc. Apoi ai mei îmbătrînesc de tot. Maică-mea e tot bolnavă și dorește mult să vadă copiii înainte de a închide ochii... Și altele, și altele.

Prin urmare, griji și responsabilități destule.

Mă întrebați cum stau cu familia șefului meu. [3] Eu n-am vrut să vă scriu niciodată nimic în această privință, fiindcă nici n-aș avea ce să vă spun, dacă mi-ați cere lucruri lămurite. Dar pot să vă asigur, cu toată sinceritatea, că viața cu șeful meu e amară. Și doar făcut-am tot ce mi-a stat prin putință, tot felul de concesiuni, m-am și umilit adesea, numai ca să fie pace și bună înțelegere între noi. Și în aparență și este pace... Cu familia sa suntem în bune raporturi, fiindcă n-avem nimic a împărți.

Mai mult nu pot să vă spun. Ar trebui să intru în detalii supărătoare, care se pot istorisi la fumul unei țigări, dar nu se scriu. Dacă nu m-ar reține teama cheltuielilor enorme de transport, v-aș ruga să stăruiți la Minister să mă transfere. Dar nu se poate (cel puțin pentru moment) și trebuie dus jugul înainte. Un singur lucru ar fi posibil, ca să mai răsuflu : să rugați pe Ghica Brigadier să mă trimită pe vară să fac un interim la vreuna din Legațiunile unde ar lipsi ministrul.

Acesta este adevărul. Negreșit că nu e vesel. Dar cînd îmi vorbiți de *noua formă a durerii*, mă faceți să tresar și să mă întreb, eu, care socoteam că nimic din sufletul poezielor nu are rădăcini în viața zilnică, de nu m-am înșelat întotdeauna. Și, cu toate astea, nu ! Luna și ochii ce o simt pe sub gene închise sunt niște tovarăși vechi, fără legătură cu nevoile din lume. Fericirea, sau ceea ce se aseamănă cu această himeră, poate că nu ascute așa de mult năzuința sufletească spre forme desăvîrșite, fiindcă o fericire trainică este o stare neîntreruptă de placiditate. Pentru mine, scrisul este, astăzi mai mult ca orcînd, un refugiu. Puțin îmi pasă cum judecă lumea lucrările mele. Veți ceti *Viața la țară* și veți vedea că nu are nimic a face cu preocupările în care am trăit cînd am scris-o, după cum va fi, sper, cu noul roman pe care voi să-l încep : *Viața la oraș.* E destul să strălucească undeva un ochi cu priviri bune, ca să ai un punct de sprijin sub cer, de care să-ți anini festoanele fantaziei.

Iată, iubite d-le Maiorescu, starea mea sufletească.

V-am spus-o fiindcă ați ciocnit coaja oului tocmai pe unde căuta puiul lumină. Dar vă rog să păstrați totul pentru d-voastră. Pînă acum lucrurile se pot încă suferi ; o indiscrețiune le-ar face insuportabile.

Vă rog să vorbiți lui Ghica de rugămintea mea.

Cît despre urmarea *Vieții la țară*, veți avea-o în 15 zile.

Dați-mi voie, sfîrșind, să vă mulțumesc și să vă asigur o dată mai mult de toată afecțiunea ce vă port.

D. Z.

74

Bruxelles, 11/23 iuniu 1894

Iubite domnule Maiorescu,

Înainte de plecarea d-voastre în străinătate, aș dori să-mi spuneți ce părere aveți asupra intenției mele de a publica în volum *Lume nouă și lume veche.* [1]

Știți bine că atunci cînd am scris această încercare de roman, nici prin minte nu-mi trecea să o exploatez. Cuvîntul este impropriu chiar pentru situația mea de astăzi. Totuși, astăzi aș fi mulțumit dacă deșteptarea în bine a publicului nostru cetitor ar face să se răspîndească publicațiunele românești : ne-am face mai cunoscuți și poate am și cîștiga ceva. Și eu am fost multă vreme sceptic, și chiar astăzi nu sunt un entuziast al ideii de a face comori prin literatură. Dar dacă este adevărat că s-a dezvoltat gustul cetirei lucrărilor românești în publicul nostru, nu e bine să încercăm ?

Am fost indus a mă gîndi serios la asta de două persoane și o împrejurare. Persoanele sunt : a) tînărul I.N. Roman [2] (venit la Bruxelles să sfîrșească o facultate), care se crede foarte obligat către mine pentru nimica toată, și in-

sistă din răsputeri să public volumul ; b) Al. Vlahuţă, care mi-a recomandat pe Roman. Împrejurarea sau mai bine zis *faptul* este următorul : Alecu Vlahuţă a vîndut, în 6 luni, 4 000 exemplare din romanul lui, *Dan*. I-am scris să-l întreb dacă era adevărat ceea ce mi se spunea ; el îmi răspunde : „*Dan* s-a tras în 5.200 exemplare, din care s-a vîndut pînă acum 4 000. Am cîştigat *net* vreo 7 000 frs., dar pînă să-i scot — cu ţîrîita — de pe la librari, vai de capul meu ! E vădit că a început să se vîndă şi la noi literatură etc." Astea mi le scrie ieri. [3]

Admiţînd că Vlahuţă este mai cunoscut, că a făcut reclamă volumului său, că are la dispoziţie o foaie de luptă literară, totuşi rămîne faptul cetirei a 4 mii exemplare în 6 luni, fapt îmbucurător şi ispititor.

Tipărirea volumului meu, aici, într-o ediţie curată, m-ar costa 1 500 frs. pentru 2 000 exemplare. Punînd preţul la 3 frs. sau 3 şi 50, cum sunt romanele franceze, — ar fi destul să se vîndă 500 exemplare, ca să acopere cheltuielile.

În Editura Socec nu cred că se cuvine să mai dăm munca noastră, cînd este dovedit că Socec nu se interesează de lucruri mici. Se pare că Graeve e ceva mai modern în rapoartele lui cu autorii. Vlahuţă mă îndeamnă să mă adresez lui, dacă voi să cedez editura.

Despre toate acestea am ţinut să vă informez, fiindcă n-aş vrea să vă întristez cu o faptă care e curată în cugetul meu.

Aştept părerea d-voastre, [4] care, ca întotdeauna, va fi covîrşitoare în cumpăna judecăţei mele.

Al d-voastre devotat,

D. Z.

75

Bruxelles, 24/6 iuliu '94

Iubite domnule Maiorescu,

Nu mai încape vorbă că voi face aşa precum îmi ziceţi aşteptînd întoarcerea d-voastre în ţară, la septembrie. [1]

În urma insistenţelor lui Roman, scrisei lui Vlahuţă întrebîndu-l cum merge cartea lui. El mi-a răspuns, precum ştiţi, îndemnîndu-mă să mă adresez lui Graeve (despre care însă mă prevenea că stă cam rău pentru moment). Graeve răspunde prin aci alăturata scrisoare.

Aşteptînd toamna, eu nu încetez de a fi pe deplin încredinţat că o mişcare spre bine s-a făcut în publicul nostru. Orcare ar fi reclama socialiştilor şi nevaloarea lui *Dan*, 4 000 de exemplare în 6 luni de zile e un ideal atins cu degetul. După volumul poezielor lui Eminescu acesta este cea dintîi lucrare de fantazie ce se prezintă cetitorilor de un scriitor cunoscut, şi cetitorii o cumpără. Mai mult : volumul periodic pe care-l scoate Gherea sub titlul de *Literatură şi ştiinţă* [2] e plătit de editor cu 2 000 frs. numărul. Trebuie să-l cumpere şi lume nesocialistă, fiindcă altfel editorul ar da faliment, ţinîndu-se socoteală de numărul socialiştilor cari cunosc alfabetul.

Credinţa mea este că *Convorbirile* ar merge mai bine decît toate celelalte reviste, dacă s-ar ocupa cineva cu stăruinţă de ele. Primul pas este făcut : scoaterea lor din administraţia paşalîcului Socec. Întoarcerea tinerilor de cari îmi vorbiţi şi participarea lor mai directă la redactarea revistei îi va da un nou avînt.

Cît despre venirea mea la Bucureşti, cu întoarcerea roşilor, dacă observaţia n-ar veni de la d-voastră, aş crede că e o ironie. Socotiţi că, în adevăr, vor veni la putere în anul viitor ? Dacă ştiţi ceva pozitiv (din intenţiile d-lui Carp sau ale regelui) vă rog să-mi spuneţi, fiindcă într-un asemenea caz aş lua măsuri ca să fiu adus chiar de acum la Minister. Dacă aş cere aceasta lui Lahovary şi lui Ghica, cred că mi-ar acorda-o, poate nu din dragoste pentru mine, ci ca să facă loc vreunuia la Bruxelles. Dealtmintrelea ministrul Lah. îmi propusese să mă oprească la Minister încă de acum 2 ani, la întoarcerea din Atena.

Acum cine e Roman : socialisto-naţionalo-liberalo-despotico-confuzo-pehlivan ? Poate... El a venit la mine astătoamnă, cu o scrisoare de recomandaţie de la Vlahuţă (pe care eu cu toată lunga depărtare dintre noi, în toate sensurile, urmez a-l crede cel mai cinstit şi mai de talent dintre adversarii *mişcării noastre*). L-am văzut din cînd în cînd, l-am avut la masă, şi întotdeauna m-a interesat ; de aceea

trenul acesta de calificative ce-i trimeteţi întru întîmpinare mă miră mult. Eu credeam că de toate poate să fie, dar pehlivan nu.[3] Îl cunoaşteţi bine d-voastră?

Şi în cele din urmă o rugăminte, pe care de multă vreme doresc să v-o fac: aş vrea să am date precise asupra întîmplărilor de căpetenie din viaţa d-voastre, aşa precum mi le-aţi istorisit cîteodată, cu alte cuvinte o autobiografie sinceră (fac apel la d-na Maiorescu în privinţa controlului), în care să fie deopotrivă expusă viaţa intimă (întrucît a putut fi pusă în discuţie şi atacată de adversari politici) cît şi viaţa politică. Socot că nici un timp nu e mai prielnic pentru o astfel de ocupaţie decît acela pe care-l petrece omul la băi. Voiţi şi puteţi să-mi împliniţi această dorinţă? Mi-aţi face o nespusă plăcere.[4]

Dacă îmi răspundeţi, vă rog să-mi spuneţi unde e d-l Negruzzi (la moşia de pe Prut?) ca să-i trimit sfîrşitul romanului. V-aţi aruncat ochii pe el? şi dacă da, ce credeţi?

Sărutări de mîni d-nei Maiorescu şi petrecere bună,

D. Z.

76

Bruxelles, 6/18 iuliu 1894

Iubite domnule Maiorescu,

Ce nenorocire cu bietul d-nu Negruzzi!... Închipuiţi-vă că în precedenta mea scrisoare tocmai vorbeam de d-lui, de volumul al 2-a al scrierilor sale complecte (pe care mi l-a trimis), şi căutam să vă spun, cu cuvinte dulci, ce tristă pustietate am găsit în liricele sale.[1] Şi m-am sucit şi m-am învîrtit, pînă am şters tot şi am recopiat scrisoarea, fiindcă mi se părea că zic prea mult sau prea puţin. Şi spuneam acolo cît îmi era de simpatic, atît d-sa cît şi d-na Negruzzi, şi cum mă simţeam jenat de a vorbi de greşeala ce făcuse prin retipărirea poezielor din volumul acesta. Aveam un fel de îndoită sfială de a spune ceea ce gîndeam, atît din

cauza iubirei mele de linişte, cît şi mai ales dintr-o inexplicabilă jenă faţă de autor... Ce-i asta? Sunt fel de fel de nume ştienţifice spre a o boteza. Cel mai nimerit ar fi *prostie*, — dar asemenea efect de sensibilitate am avut adeseaori, un fel de telegrafie aeriană, un curent de simpatie care determina în sistemul meu nervos o adevărată revoluţie. Am avut acest fenomen, foarte puternic, în anul 1888, la Roma, cînd o săptămînă n-am putut dormi, aşteptîndu-mă la o nenorocire, — pînă într-o zi am găsit la Legaţiune o depeşe de la tată-meu, în care îmi spunea că o rudă a mea de aproape, care îmi era şi foarte dragă, murise...

Roman. Aveţi dreptate să-mi aduceţi aminte cazul cu Petraşcu. Dar în asemenea condiţiuni eu nu primesc să mai iau parte din viaţa-împreună a oamenilor. Viaţa reală, în ea însăşi, e grozav de ambetantă, e mai cu seamă rece şi tristă. Cînd un om are ceva în el, un grad de căldură mai mult, o linie de personalitate, eu mă las să mă fure cu plăcere, sigur că, chiar de o ieşi un pehlivan la urma urmei, tot e ceva în el interesant. Aşa e cazul cu Petraşcu, tot cam aşa cu Caragiali etc. E posibil ca Rom. să fie cumnat cu Slavici — eu nu ştiu; dar nu cred ca rudenia asta prin alianţă să înglobeze pe unul celuilalt.[2] Nu mă pot rosti încă de are sau nu talent, fiindcă am cetit puţine lucrări de dînsu; are ceva, e o coardă pe care dacă o atingi vibrează. Nu e o insulă de cuarţ din care vîntul şi valurile mării scot sunete prelungi, de o adîncă melancolie, pe cari corăbierii se opresc să le asculte în singurătatea drumurilor; nu. E însă un om cinstit, asta o afirm. Îmi vine să rîd, fiindcă tocmai în privinţa celor ce afirm se iveşte mai tîrziu contestaţie. Mie însă aşa mi se prezintă. A venit la Bruxelles să-şi capete un titlu. A muncit ca un nenorocit tot timpul, trăind cu 150 frs. pe lună, şi a trecut prima candidatură. Deja asta e un semn bun. Pentru ca un tînăr să se poată desface de Beldiman[3] şi de cele 3 ori 4 sute de lei ale jurnalismului, spre a veni să-şi dobîndească în străinătate un drept la o altă viaţă, trebuie să aibă un fond de onestitate. Acuma a plecat din nou în ţară, bolnav. Medicul nostru, care l-a cercetat cu mare atenţiune, m-a asigurat că e etic.

Ajuns acum la mine, socot că trebuie să vă vorbesc cît s-o putea mai clar. După cum ştiţi, n-am pe nimeni care să mă protejeze, nici într-un partid nici într-altul. D-voastră

sunteţi singura persoană care s-a interesat de soarta mea, şi poate, prin simpatie pentru d-voastră, şi d-l Carp. Dacă cele ce-mi proorociţi se vor întîmpla aşa, cum stau eu ? Pe drept sau pe nedrept, am trecut întotdeauna de junimist. Pentru liberali sunt rău ; pentru conservatorii puri, de asemeni. Dacă d-l Carp se va retrage înainte de alegeri, e probabil că C. C. Lascăr [4] şi cu L. n-au să se retragă, ci împreună cu Manu, [5] Păucescu şi alţii au să facă o concentrare conservatoare şi să lupte în alegeri. În asemenea condiţiuni, d-l Carp va deveni duşmanul acestora şi toţi cei ce ţin de d-sa, de asemeni. Pe de altă parte, între liberali nu am nici un prieten, afară de Djuvara [6] ; dar Dj. *n'est pas asssez gros légume* ca să mă ocrotească împotriva poftelor celor ce vor voi să vină la Bruxelles (anume a lui Mărăcineanu, fost aici şi dat afară de d-l Carp). Aşa fiind lucrurile, trebuie să stau eu cu mînile în sîn, aşteptînd să vie apa mare, sau trebuie să mă mişc de pe acum ? Şi, admiţînd că trebuie să mă mişc, — în ce fel ?

Iată o părere : m-am gîndit să cer de pe acum să mă aducă la Minister. Mi-aş lăsa deocamdată familia aici şi aş veni singur, aşteptînd evenimentele la Bucureşti. Poate că în alegerile viitoare focşenenii m-ar alege deputat, dacă le-aş cere voturile. [7] În vremea asta m-aş ocupa cu tipărirea romanului, [8] ba aş face şi o încercare imprimînd pe seama mea o culegere de nuvele [9] din *Convorbiri* (*Un drum greşit, Alessio, Singurătate* etc.). Dumnevoastră sunteţi sceptic în privinţa asta. Eu însă nu. Sunt bine încredinţat că în România sunt zeci de mii de cetitori de *romane* (subliniez, fiindcă socot că numărul e mai mic pentru alte feluri de literatură), dispuşi să cumpere şi să urmărească pe scriitorii de oarecare valoare. Cred că trebuie făcut aici ceea ce a făcut d-l Carp în politică : d-lui a tratat pe români de gogomani, dar cînd a avut puterea în mînă s-a adresat lor cu tot felul de reforme, bune toate, dar unele îndrăzneţe, şi gogomanii i-au dat dreptate, primind reformele şi considerîndu-l ca pe un om de o adevărată valoare politică, cum este în realitate. Această înrîurire de sus în jos, această impunere, a avut între altele efectul de a însănătoşa, pe cît se poate, aerul viţiat al politicei de pînă acum : se ştia că hatîruri şi mişelii nu se pot face cu Carp, şi arendaşii s-au hotărît să nu mai întîrzieze cu plata cîştiurilor, ţăranii, cari

au putut să se bucure de roadele legilor sale, l-au iubit, şi aşa mai departe. Literatura noastră trebuie să tămăduiască pe cetitori de gustul romanelor pornografe franceze, traduse de *Cimpoiul ;* de romanele ilustrate de pe la bîlciuri (ale lui Macri, Stoenescu şi alţii, cari se vînd cu miile de exemplare) ; trebuie să intre în stratul mezin al societăţei, unde femeile nu ştiu franţuzeşte sau ştiu prea puţin şi unde există gustul de cetire, fiindcă trebuie ţinut seamă de faptul că azi, în oraşe, mai nu mai sunt fete de măritat sau neveste tinere care să nu fi făcut clasele elementare în şcolile publice. [10] Asta a făcut succesul lui *Dan*, nu reclama socialistă singură ; asta, şi în parte calităţile scriitorului şi ale romanului, fiindcă eu (cu tot respectul) vă cer voie să nu împărtăşesc opinia d-voastre întreagă asupra lui *Dan :* e stupid în început şi în dragostea lor la Paris ; e brutal şi imoral în atentatul cumnatului, — dar e interesantă, în partea finală, psihologia autorului cînd studiază cheltuiala enormă de energie morală şi fizică ce o face un om, sub stăpînirea amorului, faţă de nepăsarea sinceră a femeii, animal pasiv şi insensibil, sub toate latitudinile, de îndată ce e fecundat. În toate cazurile limba e bună, stilul corect şi curgător. Acuma, sincer, eu socot că încercările mele de romane şi novele, fiind inferioare în multe privinţe semenelor lor de alţi autori, au o singură calitate : sunt calde, se citesc cu înlesnire de la un capăt la altul. Pentru ce, în asemenea condiţiuni, publicul nu le-ar primi bine ? Cu toată conspiraţia de tăcere a socialiştilor, dacă aş fi eu în Bucureşti, ca să mă pot ocupa de ele, cred că ar merge bine. Socialiştii sunt plouaţi pentru moment.

Lungă vorbă...

A doua soluţiune ar fi să stau pe loc, să nu mă mişc, aşteptînd ca vremea să aducă cele viitoare, iar atunci... văzînd şi făcînd. Această soluţiune e cea mai comodă, deşi cam orientală.

Dumneavoastră înlăturaţi cu o mînă delicată prinosul ce vi-l aduce un om care vă iubeşte. *C'est un échange de bons procédés*, pe care-l cred de prisos între noi. Aş putea să vă zic ca Heine lui, sau mai bine despre Goethe, că nu vream să vă ridic un monument, fiindcă de acela aţi îngrijit d-voastră, fiind încă în viaţă, ci ţineam să am pentru mine date sigure şi amintiri scumpe. Dar poate cu vremea...

Cam lungă scrisoare. La băi...
Sărut mînile doamnei Maiorescu şi din inimă al d-voastre devotat,

Duiliu Z.

77

Bruxelles, 2/14 septembrie 1894

Iubite domnule Maiorescu,

Potrivit celor din scrisoarea d-voastre din 17/29 iuliu (Kissingen), nu vă răspund decît acum.

Întru ceea ce priveşte *înaintarea* mea la o Legaţiune mai mare şi numirea lui Creţeanu aici, fusese vorba deja de mai nainte; şi mai e şi acuma, după cum a mai fost şi altădată, cu alţii. Eu nu pot face nimic: aştept să curgă vremea şi să aducă ceea ce-o aduce. Am scris două rînduri lui Ghica Brigadier, atîta. Dealtminteri, un secretar nou, cu ministrul de aici, *c'est une grosse affaire:* afară poate de Creţeanu (care îi este amic), nu cred că ar primi pe un altul în locul meu. Eu împlinesc, cu o aproximaţie însemnată (dar împlinesc), condiţiunile de exactitate şi minuţie ce sunt trebuincioase aici, şi cred că ministrul n-ar voi să mă vadă înlocuit. Toate astea sunt supoziţiuni. Personal, n-am nici o afecţiune pentru Bruxelles, şi dacă n-ar fi vorba de a cheltui bani cu mutatul, m-aş duce orunde.

Et d'une.

A doua, a editărei romanului de către Müller, e, pentru mine, mult mai delicată. Convingerea mea rămîne nestrămutată asupra înmulţirei cetitorilor la noi: multe s-au prefăcut şi s-au îmbunătăţit în ţară, şi nu se poate ca trebuinţa de a ceti să nu se fi dezvoltat în proporţie cu restul. Dar aici e chestiune de interes şi de supărare pentru d-voastră, de aceea nu voi să am nici o opiniune: or în ce condiţiuni veţi trata cu Müller sau cu altul, va fi primit de mine cu recunoştinţă. Încercarea de astăzi poate să fie foarte importantă pentru viitor. (*Lume v[eche] şi lume nouă* s-a publicat în numerile 1—9 inclus. din anul XXV.)

Eu am petrecut vara în Bruxelles, cu mici excursiuni în Olanda şi în Belgia (în Olanda am văzut muzeele din Amsterdam şi Haga, marea la Scheveningen, am văzut pe Frans Hals[1] la Harlem, un colorist extraordinar, iar în Belgia am fost la Bruges, trist, dar încîntător rest al veacurilor de mijloc). Dacă n-aţi fost la Bruges, vă rămîne de văzut un lucru interesant. Niciodată, nici chiar în catacombele romane, nu am simţit trecutul fîlfîind pe deasupra noastră cu atîta putere de evocaţiune; cum ţi se întîmplă cîteodată să visezi că zbori, şi să ai senzaţiunea aproape reală a zborului, aşa aveam eu senzaţiunea trecutului în mine, cînd trăsura mă ducea, de-a lungul canalului, pe un drum cam rău, sub umbra ulmilor plecaţi pe cale. Din distanţă în distanţă, porţile monumentale ale oraşului, cum erau în veacul al 14-lea; cîte o moară de vînt, pe maidanele pustii, aţinînd drumul norilor; cîte un colţ de *béguinage*, de o nespusă originalitate, legat de lume printr-un pod de cărămidă, o alee de sălcii, o poartă pustie; iarbă crescută printre pietrele caldarîmului, pe acoperişuri, pe faţa apei; lume bătrînă, rară; o tăcere solemnă, în care răsună muzica clopotelor (*carillons*) cu tonuri albe ca a cîntăreţilor din Sfîntul Petru. E minunat. O asemenea impresie poartă sufletul către reculegere, îi dă o mai intensă viaţă în sine: cam trist, cam descurajat, te uiţi pe vîrful turnurilor, la umbrele lor în apă, şi te vezi, nu într-un moment, ci în toate momentele, atunci şi acum.[2] Vă trimit o amintire: portretul lui Memling (1450), pictorul din localitate.

Şi, spre a sfîrşi, o bună noutate: vă voi trimite în curînd un act în versuri, *Thargelia din Milet.*[3] Ce-o ieşi cu dînsul nu ştiu. Dar, povestea veche: nu e pentru voi, ci e pentru mine. Thargelia mi-a ţinut de urît o vară întreagă... evviva Thargelia !...

Respectuoase sărutări de mînă doamnei Maiorescu şi cu supusă prietenie şi dragoste, al d-voastre devotat,

Duiliu Zamfirescu

Vă rog, care este adresa d-lui și d-nei Negruzzi?
Aș mai avea de adăugat că Müller a plătit 1 000 frs. pentru un mic volum de versuri al lui Roman, după recomandația lui Vlahuță [4].

78

Bruxelles, 14/26 sept. '94

Iubite domnule Maiorescu,

V-am expediat ieri, prin poștă, pe *Thargelia din Milet* [1] — o piesă, doamnă Maiorescu.

Neputînd fi de față la cetirea acestei încercări, aș dori să vă dau cîteva mici explicații.

Nu știu dacă *Sfînta Vinere* nu vi se pare nelalocul ei într-o piesă cu caracter antic. Eu cred că numai vorba *sfîntă* ar putea fi rău primită, însă împreună, *Sfîntă Vinere*, este o expresie păgînă, deoarece, după cît știu eu, calendarul nu are o asemenea sfîntă, iar caracterul creștinesc al zilei vineri este împrumutat de la suferințele lui Christ, care ar fi murit în ziua aceea. În toate cazurile, transmisă cum e pe calea legendelor, *Sfînta Vinere* e păgînă, și *sfîntă* trebuie luată în înțeles de *sacră*. Aș schimba versul numaidecît dacă n-ar fi vorba de o rimă grea și de o situațiune așa de potrivită, cum e aceea a Amorului cu mama lui Venera.

Apoi, vorba *Iad* merge cu conceptul vechi despre *Infern*? Eu cred că da. Enea roagă pe Sybilla Cumaea să-i dea voie a se coborî în fundul infernului, pe malurile Acherontului, spre a revedea pe tată-său Anchise, iar aceasta îi face descrierea locului cu colori negre, pomenind vorba *Tar*ar* (bis nigra videre Tartara), de parc-ar fi vorba de iadul creștinesc (V. *En.*, C. VI). Dealtfel, cuvîntul acesta se poate mai ușor înlocui decît cel de sus.

Dar astea sunt lucruri fără mare însemnătate.

Doresc să știu care este impresia d-voastre asupra întregului. [2] Am fost silit să las să treacă unele expresii prozaice, cum e într-un vers vorba *ambițiune*, pe care n-aș pri-

mi-o într-o poezie. Însă e cu neputință să înlături asemenea cuvinte într-un dialog.

Eu am impresia că acțiunea, atîtă cîtă e, se susține și merge repede către sfîrșit. Caracterul Thargeliei, cu multe contraziceri, dar în fond cu nota de generozitate dominantă (așa cum pare a fi în realitate, — în toate cazurile cum a fost Aspasia) îmi pare că reiese din acțiune.

Istoricește, cred că toate datele sunt exacte. Toate persoanele (afară de sclava Neotita) au existat, cu rolul lor bine definit. Arthmios fusese exilat din Atena de către Themist., [3] din cauză că încerca să cumpere lumea cu aur de-al perșilor. Timon era în realitate amicul lui Themist. Simonide [4] este poetul timpului.

Știu că datele istorice au o importanță secundară, — dar cînd sunt exacte, nu strică.

În sfîrșit, bună-rea, asta este.

Ca întotdeauna, d-voastră hotărîți, iar eu sunt de toate primitor și bun și devotat amic,

D. Z.

Thargelia a fost, Thargelia a trecut. Acum reiau, pe de o parte limba engleză, iar pe de alta, urmarea la *Viața la țară*, într-un alt roman, *Viața la oraș*. *À propos*, n-am primit *Convorbirile* pe septembrie. Cum vi se pare *V. la țară*? Nu vă supere atîtea făgăduieli, fiindcă le voi ține. Altfel viața ar fi și mai tristă.

79

Bruxelles, 20 sept./2 oct. '94

Iubite domnule Maiorescu,

Proorocia d-voastre din lunile trecute s-a adeverit. Printr-o telegramă de ieri, ministrul de Externe informează pe

ministrul nostru de aici despre numirea mea la Roma [1] şi înlocuirea aici prin Em. Kretzulesco.

Vă cer iertare de-a vă întreţine exclusiv cu o chestiune personală. Împrejurările însă mă silesc a recurge la poveţele singurului om care a binevoit să se intereseze de soarta mea.

Cînd am venit aici, acum doi ani, d-l Lah. m-a invitat să mă aşez cu familia şi să-mi strămut casa de la Roma, dîndu-mi cele mai formale asigurări *că pe cît timp d-sa va fi ministru, nu mă va mişca de la Bruxelles.* Acestea sunt propriele sale cuvinte.

Ştiu şi înţeleg că, odată ce am primit a-mi face carieră în ramura asta, trebuie să mă aştept la transferări, cînd interesul serviciului o va cere. Dar este oare un interes de serviciu plăcerea d-lui Kretzulescu de a merge la Paris sau la Bruxelles? După ce am fost maltratat, injuriat (într-o ocaziune de care vă aduceţi aminte), după ce tot acest domn Kretz. a fost luat din urma mea şi trecut înainte, acuma vine din nou pe urmele mele.

Ştiu că aşa e omenirea de cînd e: o luptă de interese ascunse şi meschine, ce îmbracă formele cuviinţei şi ale Legilor spre a da la pămînt pe cel slab şi a întrona pe cel puternic — şi vă spun drept că dacă aş fi, ca înainte, singur, aş surîde şi mi-aş vedea de treabă. Şi chiar acum, e probabil că tot aşa voi face, deşi răspunderea şi greutăţile sunt cu mult mai mari decît altădată. Dar cel puţin să fie cineva care să cunoască şiretlicul: d-l Kretz. voia Parisul; dar la Paris e Nanu, insinuant, care îngrijeşte de copilul ministrului, e bine cu fratele ministrului, prin urmare nu Parisul; *alors faute de grives on mange des merles:* la Bruxelles e Z. a cărui femeie e italiană, prin urmare o să-i facem o nespusă plăcere ducîndu-l la Roma. Trebuie să mai adaog că Kretz. trăia rău cu Em. Lah., ministrul de la Roma, care cu toate astea îi este unchi. Şi iată-mă mutat la Roma... Că eu am casă luată pe trei ani (cum e obiceiul locului); că am copila nevestei instalată în şcoală, de abia deprinsă cu limba şi obiceiurile de aici; că mutarea de la Bruxelles o să mă coste alte 12 000 frs. ca în '92 — toate astea n-au nici o însemnătate: aşa cere interesul serviciului.

Ar fi, cu toate astea, omenesc, ca un funcţionar însurat şi instalat în străinătate să fie şi el întrebat, sau cel puţin

înştiinţat cu cîteva luni înainte de mutarea sa; ar fi natural ca statul să suporte toate cheltuielile reale ale unei asemenea transferări, cum se face în Franţa şi alte ţări, unde funcţionarul este despăgubit pînă la centimă de tot ce cheltuieşte. Mie îmi vor da 1 500 frs. şi bonsoir.

Dar scopul prezentei era altul. Doream să vă cer o povaţă: credeţi că e bine să mă duc la Roma, sau ar fi mai înţelept să cer a fi mutat la Bucureşti? Iată care sunt condiţiunile acestor două posturi: la Roma aş avea, ca şi aici, 870 frs. pe lună în mînă, plus 800 frs. pe an îndemnizare de chirie, dragă Doamne, şi în caz eventual gerenţa Legaţiunei (adică pe timpul cît lipseşte ministrul, 800 frs. pe lună cheltuieli de reprezentare); la Bucureşti nu aş avea decît 720 frs. lunar şi nimic mai mult. E evident că primul post produce mai mult decît cel de-al doilea; dar are şi sarcini mult mai mari. Însă lăsînd sarcinile la o parte, — dacă peste un an sau doi mă mută din nou?... Alţi bani risipiţi, alte mobile rupte, o adevărată ruină.

Poziţiunea noastră actuală, în urma pierderilor suferite, nu mai îngăduie asemenea cheltuieli. Prin urmare, trebuie să mă gîndesc bine înainte de a hotărî.

La Bucureşti poate că aş putea trăi mai modest, poate că aş mai face altceva.

Vă rog încă o dată să mă iertaţi de supărarea ce vă aduc şi să mă credeţi ca totdeauna,

al d-voastre devotat din inimă,

Duiliu Z.

Daţi-mi voie să mai adaog un cuvînt (am deschis scrisoarea într-adins, fiindcă mi se pare important: credeţi că orientaţiunea politică, în martie viitor, se va schimba aşa precum îmi scriaţi, adică că d-l Carp se va retrage şi că vor veni liberalii? [2]

Într-un asemenea caz sunt hotărît a nu-mi muta familia de aici şi a aştepta evenimentele din primăvară. Voi merge singur, la Roma sau la Bucureşti, cum se va decide.

D. Z.

Roma, 3 februariu 1895

Iubite domnule Maiorescu,

E multă vreme de cînd doresc să vă scriu [1], chiar de cînd m-am întors; însă pînă acuma nu m-am găsit încă destul de senin ca să pot vorbi cu d-voastră: tot felul de preocupări și, *par dessus le marché*, friguri. La drept vorbind, nici acum nu sunt așezat pe trai ticnit, dar nu voi să întîrziez mai mult a vă scrie.

Am plecat din București cu inima plină de mulțumire. Ultima seară, începută la d-voastră, îmi pare c-am s-o sfîrșesc anul viitor tot la d-voastră, și tot cu muzică. Pînă atunci amicul nostru B. o să-și mai îndulcească acordurile la piano, iar fericirea mea o să fie cu atît mai mare de a vă revedea pe amîndoi, pe d-voastră și pe doamna Maiorescu.

Dacă vă interesează să vă spun cum stau eu, iată: orce rău spre bine: numirea mea aci coincide cu mutarea lui cumnată-meu la Napoli, astfel că socră-meu, care ar fi rămas stingher fără noi, cu noi își regăsește casa pierdută. Prin urmare, trebuie să găsesc un apartament care să se potrivească cu cerințele noastre reunite. Bătrînul continuă a-și petrece viața pe drumuri, între Milan, Roma, Lucerna și ce mai dă Dumnezeu. Însă un astfel de trai nu mai merge cu vîrsta lui, de aceea trebuie să-și strîngă ocupațiele împrejurul capitalei, unde e Senatul, și dacă va trebui, să lase chiar prezidenția drumurilor-de-fier, al căror scaun e la Milano. Noi lucrăm să-l convingem, dar fibra lui puternică de longobard biruie tot. Vom vedea.

Nevasta și copiii sunt încă la Bruxelles, cu 16 grade de frig. Împrejurările voiesc ca eu să stau despărțit de ei aproape patru luni, și să trăiesc într-o continuă neliniște. Nu vă mai spun nimic de Odiseea strămutării mobilelor! Încă două transferări ca aceasta, și-mi dau demisia ca să deschid o agenție de transporturi.

În asemenea împrejurări, literatura și în general puterea de a trăi cu sine însuși devin neprețuite. Nu am scaunul și masa mea, cei mai statornici prieteni, dar un condei și hîrtie se găsește peste tot spre a te chema la gînduri.

Am primit *Convorbirile* pe ianuariu cu toate prefacerile urmate de la plecarea mea. Precuvîntarea d-lui Negruzzi [2], care este în același timp duiosul adio cu care se desparte de revista sa, m-a mișcat. Am văzut cum o interpretează socialiștii în ziarul lor; am văzut (fiindcă m-am abonat la *Lume nouă*, la *Adevărul*, la *Viața*) cum judecă articolele d-lor Dragomirescu și Negulescu. D-lor socotesc că în generația nouă a *Convorbirilor* cresc epigonii. Cred și eu: încă două, trei articole ca cele de pînă acum ale d-lor Drg. și Neg. [3] și reputația bonzului Gherea s-a dus!... Nu-i vorbă, pentru mulți ea n-a existat niciodată. *Adevărul* e ceva mai drept cu noi. La această ciudată foaie trebuie să fie un om inteligent și răutăcios care zbîrnîie în coardele literaturei. Fie, frate, răutăcios cît o vrea, numai prost să nu fie.

Dar poezele, poezele lipsesc! Bată-le vina lor de poezele, că greu e să le mai găsești cu o scînteie de originalitate. Puținii cîți au talent par încă orbiți de lumina lui Eminescu. Dacă s-ar găsi, în literatura noastră, o personalitate puternică, să domine pe ceilalți, dar să deschidă alte zăgazuri, ar fi un noroc. Ar fi un noroc, întîi fiindcă acel cineva ar fi; apoi fiindcă ar da o altă intonațiune lamentațielor de astăzi. Numerele literare ale celor două foi de sus sunt pline cu imitații supărătoare din Eminescu. [4] Nu se poate să scoateți din minunile lui Hillel un poet original?

Vedeți că vă vorbesc cu sinceritate, fiindcă eu însumi fac versuri. Eu cred că, în adevăr, la mine este oarecare originalitate, dar nu mă cred în stare de a impune nimic, ba chiar această originalitate mă tem să nu pară căutată, în lipsa adevăratei simțiri poetice.

Basta: ce-o fi o fi — dar la *Convorbiri* cîțiva cîntători n-ar strica.

Cît despre proză, stăm bine. Dacă nu ating susceptibilitatea nimănui, aș dori să știu ce sunt scrisorile d-nei Stratilescu? [5] fiindcă încep să devină povestea lui Cucoșu-Roșu. N-au nici un dram de sare și nici o probabilitate de a se sfîrși.

Am citit articolul d-lui Buicliu [6] cu același interes cu care l-am ascultat: semn bun. De cele mai multe ori impresia se schimbă de la ascultare la cetire — în rău. Să vedem acuma ce zice Hîjdeu de Harțiburi.

Aci alăturat o poezie. De vi se pare bună, bună să fie : de nu, la coş.

Şi astfel cu dragă inimă cer voie doamnei Maiorescu să-i sărut mînile şi d-voastre să vă îmbrăţişez cu respectuoasă dragoste.

Duiliu Z.

Légation : Palazzo Giustiniani-Bandini.

81

GRAND HÔTEL NEW YORK — FLORENCE
[imprimat]

Florenţa, 9/21 martiu 1895

Iubite domnule Maiorescu,

Închipuiţi-vă că afară e soare, în aer primăvară ; că ai văzut colori şi iar colori, linii armonice, chipuri ideale ; că Sandro Botticelli [1] te urmăreşte cu formele lui transparente, fluide, ce par a ieşi dintr-un vis încîntător ; că ai stat la Cascine, sub blînda mîngîiere a soarelui, tupilat sub gulerul imens al unei rusoaice tinere, căreia i-ai aspirat părul, parfumat cu venin îmbătător, cu miros de carne blondă, de carne roşcată, ce ţi se urcă la cap ca vinul tare ; că după ce te-ai îmbătat de violenţa căldurei, de intensitatea vieţei, de parfumul părului şi de fluiditatea privirelor, te întorci acasă singur, singurel, aproape mulţumit că eşti singur, aruncînd o privire galeşe către icoana crudei prietene, dar nedorind-o mai mult...

Acesta sunt eu. Eul acesta se simte ca o paletă de pictor : plină de colori. Va veni o mînă de copil nebunatec să le amestice pe toate la un loc şi să nu mai lase din ele decît o pată ? sau va veni mîna discretă a unui artist să-şi moaie penelul în carminul palid spre a desina apusuri de soare ?

sau se vor usca pe scîndură, fără ca nimeni să le atingă ? Nu ştiu.

Deocamdată simt nevoie de a spune ceva, şi chiar dacă acest ceva nu va spune nimic, eu tot îl spun. Şi cui ? Domniei-voastre, desigur. Puteţi să vă supăraţi, vina nu este a mea : cine simte mai bine decît d-voastră cîte vibraţii sunt într-o coardă, cîte ondulaţii într-o dorinţă, cîtă putere într-o năzuinţă, ce se luptă, se luptă cu golul idealităţii, se strînge în sine, se concentrează într-o sforţare supremă şi irupe în fenomenalitate ? Cine e mai tînăr în ţara românească, mai senin, mai cald în simţire decît d-voastră ?... Nimeni. Prin urmare, n-aveţi de ce vă supăra. [2]

Dar poate să mă-ntrebaţi *à propos* de ce toate astea. Aşa. Parcă eu ştiu de ce e cald afară.

Tocmai acum apune soarele, şi se răsfrînge o pulbere viorie în apele ticnite ale Arnului, de simţi sufletul că te îneacă. Iar pe cheul din faţă, trăsurile aduc trupuri leneşe de femei, plecate pe o parte, de abia mai rezemînd de vîrful degetelor umbreluţele albe.

Ce caut la Florenţa ? Nimic. Vin de la Milano, şi m-am oprit să văd Botticelli şi pe... rusoaică. Bate vîntul a tinereţe, cît o mai bate.

Cu dulce şi prietenească îmbrăţişare,

D. Z.

82

Roma, 12/24 martiu 1895

Iubite domnule Maiorescu,

Ce-ţi fi zis de scrisoarea mea nebunească de la Florenţa !... A trecut un vînt de primăvară pe lîngă mine şi m-a făcut valvîrtej. Ca o roată prinsă pe o baghetă, pe care ai repezit-o pe pămînt şi după aceea ai ridica-o în aer,

eu urmez a mă învîrti mai departe, cu puterea inițială a unui moment fericit. Florența m-a îmbătat, ca un mănunchi de crini, trecut prin gratiele unui castel medieval, de o mînă anonimă, dar tînără, străvezie, poetică.

Ce să mai faci filozofie ! Asta e.

Dar întorcîndu-mă la Roma, am găsit un vraf de jurnale. Le-am cetit pe rînd, după număr și dată, ca să mă înconjur de o atmosferă românească, și, curios, n-au reușit să mă trivializeze. Dar am văzut că d-voastră sunteți întroienit în comisiuni, rectorate, Senat, pînă peste cap. Bine o să fiu eu primit cu aiurările mele !

Ce e cu *Convorbirile* pe luna asta ? Nu le-am primit încă, deși au apărut, după cum văd din ziare.

Ce e cu poezia mea din urmă ? Nu v-a plăcut. Foarte bine.

Iată o alta.

Și se apropie sărbătorile Paștelor ; prin urmare, geamantan, trăsură ! Doamna sub un braț, lord Baedeker sub celălalt și glas, drege-te, spre a intona imnul soldaților. Parcă văd sosindu-mi o scrisoare din vreun colț al Europei, o scrisoare orar : ajungem la 11 și 33 de minute, stăm 2 zile, 2 nopți și trei ore din ziua a treia, în total 51 de ceasuri ; la 11 punct plecăm, și celelalte. [1] Dar, cînd să fie, la 11 punct să plecați spre Italia... E drept că eu nu sunt încă instalat, nevastă-mea nu e încă aici (sosește săptămîna viitoare), prin urmare nu v-aș putea primi cum doresc și cum vi se cuvine, însă pomii s-ar îmbrăca în flori, soarele în raze, iar eu... aș fi omul cel mai fericit din lume. Aș veni din nou pînă la Florența, să vedem împreună Pitti, Bargello, Palazzo Vecchio, tot ce e minunat și fermecător, și ce nu e ! Peste două săptămîni mărgăritărelul acoperă Florența de la un capăt la altul.

Da ?

Cu bine și respectuoasă dragoste,

D. Z.

Poezia nu rimează deloc cu scrisoarea de față. Dumneavoastră bine știți să desfaceți o stare sufletească de alta.

83

Porto d'Anzio, 12 apriliu '95

Iubite domnule Maiorescu,

Două rînduri, spre a vă zice la revedere pe luni. Aș fi dorit să plec chiar de astă-seară, dar e bine să stau de ziua de Paște, cu întreaga familie, la Roma, — cu atît mai mult că nevastă-mea e tristă după moartea unei mătuși, singura rudă ce-i rămăsese de la maică-sa. Pînă mîne seară sunt aici, cu copiii, fericit.

Pe luni, dar. Cu trenul de dimineață, cioc, cioc, cioc la ușă cu Hristos a înviat. [1]

Duiliu Z.

Adaog : la Roma am văzut pe dd. Arion cu doamna, gl. Budișteanu, Buicliu.

Mîine trebuia să facem o excursiune la Frascati — v-aduceți aminte ? — dar a trebuit să mă *decomandez* din cauza morții rudei de dincolo. [2]

84

Roma, 27/9 mai 1895 [1]

Iubite domnule Maiorescu,

Încîntătoarele zile de la Florența nu mi se șterg din minte, cu tot praful mutatului. În mijlocul teancurilor de cărți și al scaunelor răsturnate, îmi apare *il viale dei colli* [2] ca un colț de senin printre nouri. Dar Fiesole ! dar englezoaica adormită sub umbrelă ! ! dar pandișpanul ! ! ! (noroc că nu plăcea d-lui Cernescu). Nu mai pomenesc de primblarea de la întoarcere. Ce e drept, n-am dat noi de villa lui Boccaccio, dar în schimb ce minunată priveliște ne-a însoțit tot timpul !... Două rămurele de flori găsite pe jos, soarele sfrede-

lind prin tufișul unui portal închis, domul Florenței, amurgul limpede, iar la domiciliu, cele două inglezine, care nelinișteau sufletul amicului nostru Cernescu. Ah, mizerabilul de fidanțat !... Nimeni nu va ști cărei din două închina el gulerile sale moțate, și iarăși nimeni nu va ști care din două se va ivi în geamul ferestrei de la Universitate...

Vă mulțumesc de mii de ori de ospitalitatea ce mi-ați dat. Florența, de cînd am văzut-o împreună, îmi este mai dragă, îmi pare mai intimă, mai caldă [3]. Așa este. Sufletul omenesc colorează natura cu nuanțele sale personale : totul se mlădiază după înclinările noastre. Frumosul din afară, la care conlucrează în mod indiferent atîtea lucruri neînsemnate, se reintegrează într-un tot armonic, în instrumentul nostru sufletesc, acordat de mai nainte de cauze proprii.

Ce mai zice doamna Maiorescu ? S-a împăcat cu Madonna lui Sassoferrato ? [4] dar cu a lui Carlo Dolci ? [5] Ce copie ați ales din Uffizzi ? unde ați mai fost fără mine ?

Îmi părea rău că trebuia să plec, ca unui școlar căruia i s-au sfîrșit vacanțele. Însă nu puteam face altfel : mă așteptau trei case, ce trebuiau să se miște deodată, cu infinita varietate a detalielor. Acuma, slavă Domnului, suntem aproape așezați. Aceasta este întîia scrisoare din noul meu cabinet de lucru.

Nevastă-mea mă roagă să spun d-nei Maiorescu părerile sale de rău că nu a putut-o vedea. De la scurta întîlnire din Palazzo Doria a trecut atîta timp...

Vă cer voie să vă îmbrățișez cu respect și iubire.

Al d-voastre,

Duiliu Z.

85

Roma, 1 iuniu 1895

Iubite domnule Maiorescu,

Am primit trei exemplare din *Lume nouă și veche* [1] de la editor, și din aceste mă grăbesc să vă trimit unul, omagiu.

De îndată ce s-a început tipărirea volumului (care volum, fie zis în treacăt, e alcătuit cu o complectă lipsă de gust)

m-am gîndit să vă scriu, spre a vă ruga să-mi trimiteți numerele din *Convorbiri* în care sunt însemnate, pe margine, observările d-voastre de la prima cetire. Aceasta ar fi corespuns cu dorința mea de a schimba multe lucruri din roman, atît de multe, încît ar fi ieșit o lucrare nouă.

M-am întrebat însă dacă e cu putință o asemenea *refontă* între București și Roma : evident, nu era cu putință. În repedea mea trecere prin București [2] am fost prins de broșura *Alte orizonturi*, tipărită în zece zile sub ochii mei, — prin urmare, răgaz de a preface *Lumea nouă*, spre a lăsa editorului tot materialul, nu am avut. Așa că, tiparul a început după *Convorbiri*, rămînînd a face îndreptări, la corectură, prin corespondență, cu întîrzieri mari și înțeles pe dos de protul tipografiei : am renunțat la îndreptări ; ici și colo mi-am adus aminte de unele observări ce mi-ați făcut, și pe acestea le-am întrebuințat. Însă așa cum este, nu mă mulțumește [3].

Aici însă vine întrebarea : trebuie să mă mulțumească ? S-ar părea că da, și, vă mărturisesc, aș fi lăsat baltă publicarea de astăzi dacă aș fi încredințat că, odată schimbarea de acum făcută, va rămîne forma de astăzi definitivă. Dar nu e așa : dacă ar fi vorba să republic, peste patru ani, ceea ce astăzi îmi pare definitiv, aș schimba din nou. În raport cu mine, nimic din ceea ce am făcut pînă astăzi nu are o formă stătătoare de sine, ci rămîne legat de nestatornicia sufletului zbuciumat, căutător de idealuri.

Prin urmare, să hotărască alții.

Cu iubire nestrămutată,

Duiliu Z.

86

9/21 iuniu '95

Iubite domnule Maiorescu,

Negreșit că nu voi publica *Viața la țară* decît după împreună cetire. Deie Domnul să ne vedem cît mai curînd și să ne potrivim la vreme liberă, că despre tăiare, cît poftiți.

N-am putut face toate îndreptările cuvenite în *Lume nouă și veche* tocmai fiindcă n-am avut vreme mai multă de stat împreună.

Îmi pare bine că place *V. la țară* domnilor de la *Convorbiri.* Rezervele d-voastre, cu privire la desfășurarea lăturalnică a caracterelor secundare, le împărtășesc și eu, ba încă atît de mult le împărtășesc încît am început să lucrez la ridicarea lor : d-nul Negruzzi știe de mult de planurile mele machiavelice de a scrie o urmare la *V. la ț.*, care, atunci, trebuia să se cheme *Viața la oraș,* iar acum se cheamă *Tănase Scatiu.* E vorba tocmai de Tincuța, de Mihai (în parte) și de mitocanul de Scatiu, devenit om grozav. Am să judec pe pîrliții de arendășei, ajunși bogați, deveniți factori politici, falși în întîia și a 2-a generație. Apoi, cu baciul Micu vreau să scriu un al 3-lea roman : *Poetul* [1]. Pe *Tănase Scatiu* l-am împînzuit deja, dar în mijlocul vieței de provincie a junelui Tănase a căzut din văzduh *Doctorul Vera,* [2] un fel de nebun foarte interesant, care m-a chinuit vreo zece nopți, de mă durea șira spinării stînd pe scaun cîte 18 ceasuri din 24. Acest doctor ar năzui să iasă la iveală într-o tragedie în 4 acte, din cari unul și jumătate sunt deja scrise. Dar și tragedia închipuită a fost întreruptă de o alta, reală, petrecută la Napoli, cu nenorocita d-nă Hagi-Theodoraki (despre care veți fi cetit prin jurnalele noastre). Am lăsat totul la pămînt și am alergat la Napoli. [3]

Însă revenind la *V. la țară :* credeți că toate evenimentele incidentale dintr-un roman trebuiesc duse la o soluțiune ? E vorba de viața la țară, prin urmare de o mulțime de nimicuri, cari rămîn pe planul al 2-a și al 3-a și care stau acolo numai ca să întregească tabloul. Printre acestea trebuie socotită revolta țăranilor. (De fapt, ea va avea o urmare în *Tănase Scatiu,* însă nu fiindcă nu poate rămîne astfel, ci pentru că merge treptat cu desfășurarea firei lui Scatiu.)

Dar asta se cheamă vorbă de clacă. Vom schimba tot ce veți vrea.

Am văzut cum ați lichidat pe Roman, [4] și n-am nimic de zis, decît că eu urmez a crede omul superior poeziei sale. Tocmai îmi scrie din Bruxelles, și, dacă nu m-aș jena a vă împărtăși mulțumirele cam exagerate ce-mi trimite, v-aș comunica scrisoarea ca să vedeți ce simplu și ticnit scrie. Cît despre atacurile din *Viața,* [5] ele m-au indignat într-atîta, încît era să-i scriu lui Vlahuță, aducîndu-i aminte de cîteva generozități ale d-voastre către el, pe care eu nu le-am uitat. Însă m-am gîndit că e foarte nenorocit.

Vă voi trimite în curînd *Il libro del cortegiano,* [6] ca să aveți ce ceti pe drum. Și astfel, drum bun la Novorossiisk.

Respectuoase complimente d-nei Maiorescu. Să-mi scrieți la întoarcere.

Cu iubire,

Duiliu Z.

87

Roma, 13/25 sept. 1895

Iubite domnule Maiorescu,

Recitind scrisoarea d-voastre din mai, văd că la 1 sept. trebuia să fiți în București. Nu știu de ce îmi închipuiam că o să vă întoarceți mai tîrziu.

Prin urmare, mă grăbesc să dau semn de viață.

Așteptînd ca d-voastră să-mi spuneți impresiele din Rusia, eu nu vă pot împărtăși decît lucruri cunoscute. Am petrecut o parte a verei în Toscana, la San Marcello Pistoiese, în munți. Cunoașteți trecerea Apeninilor între Bologna și Pistoia pe drumul Florenței : acolo. Am găsit o vilă în mijlocul pădurilor de castani, cu apă la deal, apă la vale, și ne-am statornicit pe vreo 40 zile în grija unei engleze. Am fost mulțumiți. Eu, personal, am văzut pădurea mai mult prin ochii altora, fiindcă liniștea munților mi-a dat îndemn la lucru.

Sunt pe drum departe în al 2-a roman, din cele trei, al căror început este *Viața la țară.* Se va chema *Tănase Scatiu.*

Văd că d-voastră vă place *V. la ț.* cu măsură. Așa e și drept, și tot așa îmi place și mie. Cu dragă inimă voi tăia și voi schimba orce. Din momentul ce o lucrare e publicată, ea îmi devine străină. În căldura creațiunei poate că aș fi mai greoi la concesii : înainte de a sfîrși, văd lucrurile într-un întreg armonic, din care nimic nu trebuie să lipsească. Pe urmă mă domolesc și primesc orce observare, chiar cînd

n-o împărtăşesc. Cred însă că, în ceea ce priveşte conducerea unitară a evenimentelor, bine e să aşteptăm urmarea.[1]

Tănase Scatiu e tocmai viaţa Tincuţei cu arendaşul îmbogăţit şi, în al doilea plan, cu Mihai. *Un poet* va fi viaţa lui Mihai, în fund cu umbra lui Micu, baciul.

În desfăşurarea întîmplărilor, ţăranii se mişcă numai ca mase colective, fiindcă aşa îi cred eu interesanţi; aşa sunt ei o putere şi numai aşa psihologia lor poate da nota caracteristică a *unui* ţăran. Altfel, individual, ei nu pot forma subiectul unui roman, decît numai dacă vei face ţărani de carnaval sau fiinţe histerice şi neromâneşti, cum sunt ale lui Slavici sau cum sunt ale lui Caragiali din *Năpasta,* cari vorbesc şi se agită ca la ţară, dar ale căror resorturi sunt false. Asta e o părere a mea.[2] Conflictul dintre ţărani şi arendaşi se rezolvă, pe altă laturе, în romanul de acum.

Prin urmare, dacă la *Convorbiri* se simte criză de manuscris, am un caiet, de 80 de pagini îndesate, la dispoziţie. Pe la sfîrşitul lui octombrie sper să fie gata tot.

Aţi primit pe Castiglione, *Libro del cortegiano ?*

Vă place *Isprava lui Pandur ?*[3] Mie da.

Vă rog să arătaţi respectuoase sărutări de mînă d-nei Maiorescu şi să-mi scrieţi două rînduri că v-aţi întors sănătoşi.

Cu tot devotamentul şi toată dragostea,

Duiliu Zamfiresco

Am făcut o fotografie, de ziua nevestei. Vă rog s-o primiţi ca omagiu.

Aş dori să ştiu dacă d-l şi d-na Negruzzi s-au întors în Buc.

88

Roma, 6/18 octombrie 1895

Iubite domnule Maiorescu,

Vă mulţumesc de buna scrisoare din zilele trecute,[1] cu proorocia celor ce aveau să se întîmple în politica noastră ; tocmai aşa s-au petrecut lucrurile, din fir în păr !

Nu mă pot opri de a admira înţelepciunea şi demnitatea cu care s-a retras d-l Carp. Vă mărturisesc că în puţinul amestesc ce aveam eu cu lumea politică de la noi, n-am plecat niciodată din ţară fără să duc în secretul sufletului încredinţarea că suntem încă orientali. Afară de mici excepţiuni, toată lumea nu e preocupată decît de căderea sau venirea la putere. Încolo, vorbe date, onoare pusă în joc, dreptatea sunt fleacuri.

Ceea ce constituie obligaţiuni elementare, în viaţa fiecăruia dintre noi, în politică sunt mofturi. Faţă cu o asemenea stare de lucruri, e o mîngîiere să ştii că este un om politic a cărui vorbă e vorbă.

Ieri am întîlnit la Minister pe ambasadorul Austriei, venit să-şi prezinte scrisorile de rechemare. Baronul de Bruck a făcut elogiul d-lui Carp în termeni plini de admiraţiune, deşi nu-l cunoaşte personal. Foarte bine.

Ce s-o întîmpla cu mine nu ştiu. Noul prim-ministru şi ministru de Externe[2] nu mă iubeşte. Nu pot să cer dragoste cu sila, dar sunt în drept să cer indiferenţă şi judecată. Vom vedea.

E bine înţeles că orce se va întîmpla, raporturile noastre rămîn aceleaşi, fiindcă nu o schimbare de politică va putea să schimbe trecutul meu de admirare şi afecţiune pentru d-voastră.

Tot astăzi trimit d-nei Marie Negruzzi noul roman *Tănase Scatiu,* pentru *Convorbiri.* Va fi mult de zis şi în privinţa acestuia, ca în privinţa tuturor lucrurilor ce pornesc din fantazia omenească. Sunt cîteva pagini de sentimentalist dulceag, care, probabil, n-au să vă placă. Dar ce poţi să faci cu firea omului ? Restul cred că merge.

Respectuoase complimente din partea noastră doamnei Maiorescu precum şi doamnei Dymsza,[3] dacă îşi mai aduce aminte de mine.

Cu tot devotamentul şi vechea iubire,

al d-voastre,

Duiliu Z.

89

Roma, 4/16 nov. '95

Iubite domnule Maiorescu,

În vremea asta de restrişte şi nesiguranţă, m-am apucat de drăcii: după cum orce român este eminamente agricol, aşa sunt eu eminamente fatalistru: ce-o fi să se întîmple are să se întîmple. De aceea, mi-a venit dor de ştrengării, şi, fiindcă onoarea mea de familist nu-mi permite să le fac aidoma, le-am comis în aci alăturata *novea.*

Noveaua este ea menită să vadă lumină în Revista Ateneului.[1] Însă, fiind ceva cam fluşturatecă, înainte de a o trimite lui Djuvara am ţinut să o cetiţi d-voastră: vă rog să-mi spuneţi de nu e prea *leste.*

Începusem să vă scriu o scrisoare lungă şi miorlăită, cu preocupări, temere de viitor etc., etc. Dar la ce bun să-ţi amărăşti zilele tale şi să dai griji altora, cînd mai la urma urmei totuna e?

Prin ce reacţiune a spiritului a ieşit comedia asta de novelă?...

Dacă nu v-o plăcea deloc, deloc, tot să nu rupeţi foile, fiindcă îmi pare că în situaţiunea dintr-însa ar fi sîmburele unei piese întru-un act. Dacă veţi găsi-o *pasabilă,* vă rog cu atît mai mult să mi-o înapoiaţi, ca s-o trimit lui Dj., căruia i-am făgăduit manuscris de mult.

Cu bine şi vechile dragoste pururea nouă,[2]

D. Z.

90

Roma, 23 nov. '95

Iubite domnule Maiorescu,

Răspuns la ultimele două scrisori[1]:

La 1-a) Sunt mulţumit că vă place începutul din *Tănase Scatiu.* Primesc toate observările şi le-am notat deja în numărul *Convorbirilor,* spre a le avea în vedere la publicarea în volum. E adevărat că limba lui Scatiu e cam bădărană, dar eu socotesc că asta e vina lui Scatiu, nu a limbei. Îmi pare că în *Viaţa la ţară* graiul intim e cu totul altul decît în *Scatiu.* Ce credeţi? *Au reste: glisser et ne pas appuyer: parfaitement vrai.*

Nanu.[2] Îmi pare cam confuz, dar altfel zboară în slava cerului. În *Ideal* are ceva de spus, însă nu spune tot. Îmi rezerv plăcerea de a vă vorbi mai lung altă dată.

Întrebare de menaj. Villino, cu patru, 5 odăi nu se găseşte la Roma, cum s-ar găsi la Bruxelles sau poate la Bucureşti. Dar se găseşte cu 8 sau 10 odăi. Am cercetat aproape tot ce e de închiriat, eu pe de o parte şi Domenico (cunoscutul d-voastre Domenico) pe de alta. Cel mai nemerit îmi pare acela din cartierul de sus, aproape de Legaţiune (Piazza dell'Independenza, ceva mai la deal de hotelul Quirinal), cu trei etaje în tot şi cu vreo zece camere, fără colocatari. Preţul e de 4 500 frs. monetă italiană, nemobilat. Poate l-ar lăsa la 4 000, luat pe un termen de 3—5 ani. Mobilat, ar costa îndoit. *Apartamente* mobilate s-ar găsi mai uşor — aşa cum vrea d-l Cantacuzin (4—5 camere, bucătărie etc.) cu 4—5 mii frs. O obiecţiune serioasă: e deprins d-l Zizin Cantacuzin cu clima Romei? pentru unele constituţiuni foarte înnemerită, pentru altele enervantă.

La a 2-a) Ce bine am făcut că v-am trimis noveleta din urmă spre citire! Observaţiele ce-mi faceţi m-au deşteptat dintr-un vis. Văd că sunt încă nematur în unele lucruri şi că instinctul meu de conservaţiune nu biruie plăcerea de a *crea* literariceşte. Aveţi toată dreptatea în ceea ce-mi spuneţi, şi voi urma întocmai sfatul de a pune pe cele două cumnate în saltar. Simt însă nevoie să protestez împotriva acuzaţiunei de imoralitate. Numai cine va cunoaşte vreodată bine viaţa mea, *aşa cum s-a desfăşurat ea în liniele ei reale,* nu cum apare, numai acela va putea să se rostească asupra moralităţei sau imoralităţei mele.[3]

Cît despre observaţiunile literare, bune şi acelea. Îndreptarea la „Paul va etc.", dragă Doamne, o ştiam şi eu şi pare

că o ştia şi ofiţerul, care zice ironic mai departe : „a ţinut cu orce preţ să-mi arate că ştie şi franţuzeşte".

Iată, în fuga, iubite d-le Maiorescu, ce aveam de răspuns. Rapoartele mele cu „amicul în chestiune" se mărginesc din parte-mi la împlinirea datoriei, cu cea mai mare scrupulozitate. Îndrăznesc să cred că, în împrejurările prin care trece politica externă, dau informaţiuni sigure şi folositoare. Din partea sa, tăcere.

Ministrul L. nu s-a întors încă şi mă îndoiesc de întoarcerea sa definitivă. Prin urmare, îndoită răspundere.

În privinţa lui L.[4], ce bine e să nu se rostească omul fără o deplină cunoştinţă a obiectului. Îmi pare acum, ca cel mai gentil ministru pe care l-am avut, un caracter egal, fără asperităţi, inteligent şi la locul lui. Doamne, om şi el ca toţi oamenii, cu oarecare ambiţ al *Coanei Frose*, dar atîta şi nimic mai mult.

Sărutări de mîni respectuoase iubitei d-ne Maiorescu şi cu cea mai deplină dragoste,

D. Z.

Nevasta mea ar adăoga şi ea ceva, dar nu ştie româneşte, biata. Dealtfel, toate cele bune şi gentile.

91

Roma, noiembrie '95

Iubite domnule M[aiorescu],[1]

Doresc să scriu al 3-lea roman din seria *Viaţa la ţară* şi *Tănase Scatiu*. Se va chema, probabil, *In război*.

Îmi propun două lucruri :

a) Să arăt înrîurirea binefăcătoare ce a avut războiul asupra claselor conducătoare de la noi, prin aceea că a oprit pentru cîtva timp dezvoltarea caracterului sceptic şi zeflemist al acestei clase, moştenit în origine de la latini şi agravat de fanarioţi, punînd-o faţă cu primejdia şi mai cu seamă cu firea puternică a ţăranilor ;

b) Să încerc a dovedi cît este de nefirească şi neumană instrucţiunea, curat mecanică, ce se dă soldaţilor noştri, şi cît ar fi de folositor, pentru apărarea ţării, să se scoată din popor întreagă energie naţională pe calea educativă.

Ca să-mi dau socoteală de multe lucruri, pe cari numai le bănuiam, recitesc *Luptele românilor*[2] (pe cari le cetisem acum 2 ani la Bruxelles, după ce am finit comentariele lui Caesar, *De Bello Gallico* (o ediţiune franceză cu anotările lui Napoleon I). Nu e aici locul să intru în detaliuri, dar totuşi nu mă pot împiedica de a spune cît farmec e în Caesar şi cum, începînd să-l citesc din datorie, nu m-am putut opri de a-l [ceti] tot, dintr-o dată, ca pe cel mai interesant roman, palpitînd la descrierile asediului din Cartea a 7-a (prinderea lui Vercingetorix), ca şi cum aş fi fost eu însumi un legionar din cei de faţă. Poate că depărtarea cea mare ce curge de [la] vremurile acelea pînă la noi, poate curiozitatea de a găsi în Caesar sentimente moderne de blîndeţe, o adîncă cunoştinţă a inimei omeneşti, să fie elemente atrăgătoare în descrierea supunerei Galiei. Se poate. Însă nu e mai puţin adevărat că arta, eterna zînă a tot ce nu piere din cele omeneşti, de a istorisi simplu, fără umflături patriotice, constituie cel mai mare farmec al cetirei. Cînd treci la istoricul român, cu tot interesul imediat al lucrului în sine şi cu toată distanţa, de care eşti conştient, dintre Caesar şi d-l Văcărescu (lt. colonel în rezervă), simţi că intri într-o pîclă groasă, într-o luptă de efecte oratorice, care e grozavă. Şi ce să mai vorbeşti de d-l Văcărescu, cînd însuşi Napoleon, pe care nu-l lăsa să doarmă în linişte umbra lui Caesar, îţi apare meschin şi cîrciogar în notele sale.

Mais voilà bien des grandeurs pour une si petite chose !

Un lucru mă nelinişteşte : să nu fiu bănuit că imitez pe Tolstoi în *La Guerre et la Paix*. Ce să fac ? Nu mă pot despărţi de o idee care mă încălzeşte numai pentru a nu da loc la o bănuială.

Cît despre temerea de a fi acuzat că scriu romane cu *tendinţe*, sau *cu teme*, nu mă preocup. Fiecare scrie ce crede şi cum poate. Dealtfel, aş vrea să ştiu cine s-a încercat să facă ceva serios în proză fără un scop determinat. Desfăşu-

rarea chiar a orcărui roman, a orcărei piese de teatru, este o demonstrațiune.

Dacă v-aș întreba pe d-voastră ce credeți, sunt sigur că mi-ați răspunde că orce subiect, cu sau fără teoremă, este după cum îl face autorul: interesant, dacă e bine scris; prost, dacă e rău scris.

Așa fiind lucrurile, îmi rămîne să vă adresez o rugăminte: am nevoie de *un tractat de șmotru, Școala soldatului*, îmbrățișînd cîtetrele ramurile: pedestrime, cavalerie și artilerie, ba, de este cu putință, și administrație. Aș putea să scriu de-a dreptul lui Socec sau lui Müller, însă mă tem să nu-mi trimită o lucrare incomplectă. Dacă sunteți prea ocupat, rugați pe unul din prietenii noștri tineri să-mi facă această îndatorire.

Articolul d-voastre asupra lui Popovici [3] e o grădiniță verde pe un mormînt, ramuri ușurele, cu flori ce atîrnă pe zăbrele albe, un aer de odihnă, mîna nevăzută a unei surori. Sub o aparență de lucru neînsemnat, articolașul acesta e în adevăr de o finețe care parcă îți face rău, prin puterea de identificate, *de inmedesimare*, a zice un italian, cu firea poetului. Dumneavoastră ați ajuns la punctul cel mai înalt al artei de a scrie proza românească de astăzi în care fiece frază în parte este clasică, fiece cuvînt are o putere de reprezentațiune uimitoare. Mă întreb adesea de nu se cuvine, în stadiul acesta, să vă încingeți la o lucrare mai însemnată, bunăoară la sintetizarea celor 30 de ani de activitate literară și politică a României, de la '66 încoace, sau la o autobiografie, [4] sau la orce.

Și, fiindcă vorbim despre limbă și despre frumusețile ei, dați-mi voie să vă spun, cu o deplină libertate de gîndire, ce cred eu în privința lui Popovici. O asemenea limbă românească, încîntătoare în adevăr, „plină de miez, care mai ales pe cei deprinși și cu alte limbi îi trezește ca din vis și le dă impresia unei vieți sufletești de cea mai mare adîncime a simțirii" apare ca o piedică pentru dezvoltarea mai departe a literaturei noastre, pentru trecerea mai cu seamă de la starea legendelor, znoavelor și poveștilor la starea novelelor și a poeziei lirice și, de la aceasta, la starea propriu-zisă cultă a romanelor și dramelor. Pentru cine să încearcă să scrie romane, cu alte cuvinte să dea viață unor ființe luate

din lumea reală în care trăiesc eu și trăiți d-voastră, piedica aceasta devine evidentă. În adevăr, pe cît e vorba de descrieri de lucruri în afară din noi sau chiar de pornirile noastre sufletești, limba cea mai literar românească, cea mai sugestiv românească se poate întrebuința cu succes. Cînd însă va fi vorba de dialog, cînd va fi vorba de a da unei adunări de 5 persoane în jurul unei mese de ceai sau unei convorbiri de afaceri, sau unei destăinuiri de amor, o atmosferă proprie, limba asta nu mai e îndestulătoare. Vine acum întrebarea: se cuvine să ne interesăm de cele 5 persoane din jurul mesei cu ceai? Eu cred cu tărie că da. [5] Cîte drame, cîte nevoi, cîte lacrămi, cîtă ironie nu se ascunde în lumea noastră bucureșteană, cu limba ei pestriță. Nu numai că se cuvine, dar *trebuie* să ne interesăm de ea. E curios cum s-a adîncit într-un făgaș nefiresc credința celor mai mulți dintre noi că societatea românească n-are caracter. Credința e falsă; după cum e falsă credința că noi nu avem o arhitectură, un stil al nostru. Negreșit că trăsăturile distinctive ale acestei societăți nu sunt așa de evidente ca cele englezești, bunăoară; negreșit că zidirile din trecut lasă foarte puține semne de ceea ce au putut fi. Dar totuși sunt. Nu se poate să nu fie. Căci ce alta este caracterul, în psihologie sau în arhitectură, dacă nu dezvoltarea într-o direcție constantă și consecventă? Dacă luăm în liniamente mari dezvoltarea poporului nostru și a societății noastre, trebuie să recunoaștem că obîrșia, întîmplările politice, nevoile de apărare, natura pămîntului, clima, au imprimat ceva constant și consecvent sufletelor românești, caselor sau cocioabelor în care au locuit românii. Nu se poate să nu fie așa. De aceea, cînd d-voastră ziceți că înțelegeți pe d-l Zizin Cantacuzino că i s-a acrit de București, eu zic: ba nu înțeleg deloc. Sau îl înțeleg, cum mă înțeleg pe mine, că mi se acrește, după lungă vreme de nemișcare, de tot: de București, de Roma, de Atena, de țările cele mai minunate și de lumea cea mai civilizată. Din acest punct de privire, omul mulțumit este numai acela ce știe *că poate* părăsi orcînd vrea locul și lumea în care se găsește, deși, de fapt, nu o părăsește. Dar omul acesta trebuie să-și aibă bîrlogul lui statornic în țara în care s-a născut și a crescut. [6]

Roma, 15/27 decembre 1895

Iubite domnule Maiorescu,

Nu ştiu de v-o mai găsi scrisoarea mea în Bucureşti. Se apropie vacanţa Crăciunului şi, după vechiul obicei, la drum ! Dar, dacă nu v-o găsi acum, o să vă găsească la întoarcere.

Vă scriu :

a) pentru a vă ura d-voastre şi d-nei Maiorescu ani mulţi, veselie şi tinereţe veşnică ;

b) pentru a vă face cunoscut venirea în lume a unui al 3-a copil, un băiat, sănătos şi voinic, viitor apărător al patriei ; [1]

c) pentru a vă întreba ce face d-l Zizin Cantacuzin, cu casa din Roma ;

d) şi cel din urmă, pentru a vă trimite versuri.

Am de gînd, la venirea mea în ţară, de Paşte, să public o nouă broşură de poezii, [2] cu deplinul consimţămînt al „Junimei", şi aş dori ca cele mai bune să apară întîi în *Convorbiri.* Ca totdeauna, publicaţi ce vă place ; ce nu, însemnaţi cu creionul şi trimiteţi-le înapoi. Mie, pînă acuma, îmi plac cîteşipatru cele de faţă. Dar mai ştii !... [3]

Cum vă pare urmarea din *Scatiul ?*

În ale meseriei mele, stau pînă acuma pe loc : mare lucru, cînd mai toţi primii-secretari au fost permutaţi ; ba unii, ca Sordony, trimişi la plimbare. E curios însă că, pe cînd Sordony iese, Esarcu intră. Asta e mai curios decît *curiosul* însuşi al făcătorului de gazometre. *C'est étrange ! c'est tout de même étrange !*

Djuvara îmi scrie că l-aţi întîlnit pe drum şi l-aţi oprit spre a-l întreba de soarta mea. Recunosc şi în această faptă pe nobilul prieten de totdeauna şi nu vă pot spune îndeajuns cît vă sunt de recunoscător. Vă cer voie să vă îmbrăţişez din toată inima şi să sărut mîna d-nei Maiorescu.

Duiliu Z.

Roma, 9/12 februarie '96

Iubite domnule Maiorescu,

Nu v-am scris de mult, şi e probabil că nici acum nu v-aş scrie dacă numărul din urmă din *Convorbiri* nu ar veni să mă scoată din toropeala sufletească în care trăiesc.

Cu regula de sinceritate ce ne-am impus în aprecierea lucrărilor noastre, vă cer voie să vă exprim mirarea mea faţă cu calea pe care se îndrumează bătrîna revistă a „Junimei". Ce e asta ? Revista lui Stoenescu ? *Literatorul ?*

Ce este corespondenţa de la finele revistei, cu strîngeri de mînă, în care d-l Dragomirescu pontifică, la persoana a 2-a din singular, „dar nu eşti destul de îndemînatec în stil, căci pentru asemenea bucăţi mici, uşoare, se cere şi un stil uşor. Pe urmă, uneori se simte că purtările lui boier Costache nu-ţi sunt indiferente — deşi nu pretutindeni — ceea ce denotă că nu ai scris cu destulă impersonalitate artistică. În orice caz, noi am vrea să te cunoaştem ; atunci îţi voi arăta şi îndreptările pe care le-ai putea face etc. Sîmbătă de la 9—11". [1] Ce sunt astea, domnule Maiorescu ? Mie îmi pare că visez. Asemenea corespondenţă, demnă de Grandea, [2] de abia ar merge prin scrisoare particulară, cu tonul ei doctoral şi nesărat, şi cu M. D. în coadă. Îmi pare rău că nu sunt de faţă, ca să spui verde d-lui Dragomirescu că dacă asta este intonaţiunea ce comitetul de redacţie dă revistei, încep să regret vremea cînd *Convorbirile* apăreau cu 70 pagini în loc de 150, cu un uşor miros de vechitură, dar cu demnitate. Chiar ironia stridentă de atunci (zadarnică pentru mine) era mai bună decît placiditatea burgheză a acestor poveţe.

Dar articolul *Ziaristică şi literatură,* [3] în care nu zbîrnîie o notă personală, o frază de spirit, nimic — ci e un conglomerat de banalităţi, spuse cu un ton emfatic ! Curios lucru, cum un om aşa de inteligent ca Dragomirescu să scrie astfel de nimicuri.

Dar cronica literară a d-lui Evolceanu ! [4] care dă un *scurt şi admirabil pasagiu* din Haralamb Lecca :

... iar tu tristețea
Ai nimici-o, urmărind
Deasupra paltinului verde
Al rîndunelelor cadril
Și cîntul său cu-al lor s-ar pierde
În *ciripirea* unui *tril*...

Pentru mine asta este negațiunea celui mai elementar simț poetic. *Al rîndunelelor cadril* și *ciripirea unui tril* sunt aberațiuni pe care poate să le spuie Cincinat Pavelescu [5] și să le admire Macedonski, nu să le publice și să le laude *Convorbirile.* Nestatornicia judecății d-lui Evolceanu este cu atît mai evidentă cu cît d-sa a fost mai parțial, mai crud și mai antiestetic cu Vlahuță, căruia nici chiar în cronica asupra lui Lecca nu-i iartă *În mănăstire,* cea mai bună poezie din ultimul volum :

Fantastic luna ți-l arată,
Cum l-ai visat de-atîtea ori,
Un sfînt, cu fața-ndurerată,
Cu ochii mari și rugători.

Ei da ! *Un sfînt cu fața-ndurerată, cu ochii mari și rugători.* E vorba de fantazia unei călugărițe. Ce găsește d-l Evolceanu așa de extraordinar ?

Sonetul iscălit Demetrescu [6] nu e sonet, e o poezioară care merge, dar cu alt titlu.

În general, tonul dat revistei e antipatic : *c'est bourgeois et plat.* O intimitate cu publicul, invadentă, supărătoare, de mitocan boierit, care nu are nimic comun cu tradițiile „Junimei" și cu caracterul de *père noble* al *Convorbirilor* din trecut. Recunosc că există oarecare vigoare sau mai bine oarecare violență de viață tînără în noua direcție a revistei ; însă pentru noi, cari am trecut peste pragul violențelor, cari știm cît e de largă și de încăpătoare lumea pentru toți, veleitățile acestea de combativitate au ceva donchișotesc și vulgar, mai cu seamă vulgar, ceea ce nu poate și nu trebuie să se tolereze într-o revistă literară serioasă. [7]

Acuma mi-am vărsat focul.

Aș dori să știu de ce nu mai scrie Brătescu, [8] care avea înnăscut simțul fin al poeziei. S-a pierdut în dosare ? sau

altă cauză l-a desfăcut de cercul *Convorbirilor ?* De ce nu dă semn de viață Rădulescu ne-Motru (sau nu-Motru) ? [9]

Eu de vreo trei luni sunt ca un ceasornic care s-a oprit de un cutremur. [10] Ce-o mai ieși și din asta !... Numai o singură mînă mă poate mișca, și aceea nu vrea să mă miște.

M-am gîndit la d-voastră foarte mult, de mai multe ori am încercat să vă scriu, dar în starea mea sufletească nimic nu se ridică la diapazonul dorințelor mele nebunești. Vorbele sunt vorbe mărginite și slabe.

Vă rog să arătați respectuoase sărutări de mînă doamnei Maiorescu și să mă credeți ca întotdeauna,

același respectuos și devotat amic,

D. Z.

94

Roma, 1/13 martiu 1896

Iubite domnule Maiorescu,

De mult nu am știri de la d-voastră. De ce ?

Nu cred să aveți nici un motiv de a nu-mi scrie. Impresia mea despre numerile din urmă a *Convorbirilor* nu cred să fie o cauză de supărare : am spus ce mi s-a părut drept. Dar un fapt nou s-a petrecut de atunci, sau mai bine un fapt nou mi-a fost adus la cunoștință : e vorba despre crearea unui cerc literar la București, cu intenții de a scoate o revistă, în care am fost pus printre membrii fondatori.

În momentul cînd v-am scris despre *Convorbiri,* știam ceva, vag, despre acest cerc și despre intențiele lui de a crea o nouă revistă, printr-o scrisoare a lui Ollănescu. Dar nici prin gînd nu mi-a trecut că ar putea să se apropie în mintea cuiva faptul creării acestui cerc, [1] de observațiunile ce le făceam *Convorbirilor.* Fiindcă însă alaltăieri am primit o altă scrisoare, mai hotărîtă, cu privire la acest cerc, am deschis ochii mari, și m-am întrebat de nu care cumva există vreun raport între tăcerea d-voastre și participarea

mea involuntară la înfiinţarea unei noi reviste. Poate că nu există. Eu însă ţiu să nu fie între noi nici o bănuială, de aceea nu vă supăraţi dacă ating o astfel de chestiune.

Am fost pus printre membrii fondatori fără să fiu întrebat. Mitică Ollănescu îmi este aşa de bun prieten, încît s-a crezut în drept să nu mă consulte, iar din parte-mi îi sunt iarăşi atît de bun prieten, încît nu pot să nu primesc. I-am scris însă că înfiinţarea unei noi reviste îmi pare lucru greu, în toate cazurile un act de ostilitate către *Convorbiri*.

Acesta este adevărul. Nici un moment nu mi-a trecut prin minte, cînd vă scriam, că ar putea să fie vreo legătură între cele ce vă spuneam cu privire la *Convorbiri* şi viitoarea revistă. Intonaţiunea dată *Convorbirilor* îmi displace, asta nu pot s-o ascund : e agresivă şi copilăresc parţială. Cred însă că de aproape 11 ani, de cînd viu cu credinţă să aduc pe masa *Convorbirilor* tot ce lucrez, de cînd mă supun la toate criticile, fără vorbă, am dobîndit dreptul de a spune ceea ce cred că se face în interesul sau contra bunului nume al revistei *Convorbirilor*. Da ? Dacă da, atunci vă rog să nu mă bănuiţi de nimic. Nu mă voi schimba nici acum, cum nu m-am schimbat niciodată.

Acestea fiind zise, d-voastră puteţi să mă mustraţi, să găsiţi că sunt prostii, că m-a muşcat *tarantúla* şi celelalte. Primesc tot. Dar eu v-am spus ce aveam de spus. Mai bine o lămurire crudă, decît o tăcere dulceagă.

Iar acum, iubite d-le Maiorescu, ce rău îmi pare că prietenia mea pentru d-voastră nu găseşte poarta sufletului totdeauna deschisă ! Îmi pare rău, fiindcă văd că nu înţelegeţi totdeauna cît e de dezinteresată, de nesupusă vremii şi întîmplărilor. Eu nu pot să fac nimic. Mă cuprinde mila şi descurajarea faţă cu firea noastră omenească, care are atîtea unghiuri adînci, în cari nu se poate intra deodată, ba poate niciodată. Ştiu că experienţa v-a făcut sceptic cu genul iritabil al aşa-zişilor „oameni de talent". Dar totuşi, parcă o nevoie puternică de a crede în cineva rămîne nebiruită de experienţă. Altfel viaţa n-ar mai fi o vale de lacrămi, ci o vale seacă de lacrămi şi de orice alte izvoare curate. [2]

D. Z.

95

Roma, 28/9 iuniu '96

Iubite domnule Maiorescu,

Nu v-am scris de mult, pentru multe şi multe cuvinte, dintre care cel mai puternic a fost maladia socrului meu, [1] mort acum zece zile. Bătrînul a fost bolnav şi a murit în casă la mine. Vă puteţi închipui ce viaţă am dus, timp de trei luni, cu toate rudele pe cap, în aşteptarea durerosului deznodămînt !

Acum lucrurile s-au limpezit, cu un suflet mai puţin, cu golul şi disperarea ce le lasă după sine pierderea unui om iubit. Nevastă-mea pare încremenită. Eu însumi mă simt zdruncinat în unele linii de seninătate, pe lungul cărora mi se strecura viaţa, ideală *quand-même*. Ne văzusem încă pe nimeni murind, şi murind cu noţiunea clară a neantului ce începe dincolo de bătăile inimei.

Era o încîntătoare natură, bătrînul ! Fiu de ţăran lombard, cucerise toate rangurile sociale, cu puterea iniţială a vigoarei poporului şi mai ales cu simpatia secretă a naturilor armonice (care, fie zis în treacăt, e aşa de mare în d-voastră), cucerise ranguri şi pe soacră-mea, contesă Bonacina-Spini, pe care n-am cunoscut-o şi n-am apreciat-o decît zilele astea, din hîrtiele şi corespondenţa găsită pe urma lui socru-meu. Doamne, ce generaţie interesantă ! Ce simţiminte nobile, ce suflu de patriotism în lumea asta de la '48 şi '59, în Italia ! Închipuiţi-vă c-am găsit ţedule şi ordine de surghiun ale poliţiei austriace ; un caiet copiat tot de mîna ei, cu scrisori de ale lui Emilio Dandolo, [2] Luciano Manara [3] etc. ; cocarde revoluţionare, programe de întruniri secrete, — o mulţime de nimicuri emoţionante, care m-au făcut să stărui în reintegrarea figurei interesante a soacră-mei şi s-o iubesc, alături de imaginea mortului de ieri. [4]

Niciodată n-am înţeles mai bine ca acum cîte feţe are prisma sufletului omenesc. Pardon, e un crîmpei de gîndire care se leagă pe de departe cu altele din mintea mea.

Deocamdată vreau numai să vă rog să-mi spuneţi ce planuri aveţi de vară. Aş fi dorit să vă scriu în linişte, şi d-voastră să faceţi tot aşa, acolo unde veţi merge să vă

odihniți, — de nu care cumva sistemul mișcărei perpetue nu vă va purta prin toată Europa, Asia și Africa, fără răgaz.

Eu proiecte nu am, deoarece are foarte multe ministrul. În toate cazurile, la toamnă ne vedem în țară.

Respectuoase sărutări de mînă d-nei Maiorescu și toate caldele simțiminte de devotată prietenie d-voastre.

Duiliu Z.

96

Roma, 4/16 iuniu 1896

Iubite domnule Maiorescu,

Ca să mă scoateți din amorțeală nu trebuie decît puțină generozitate. Un cuvînt bun e ca un determinant într-o apă prea încărcată : face să cadă la fund toate precipitatele. Eu sunt încă tînăr și sunt sănătos. Viața își reia împărăția sa, chiar cînd cauze foarte deprimante încearcă să o doboare. Nici un moment ochii mei nu se închid frumosului — și aș putea să adaog : și comicului ; le văd, orcare ar fi starea mea sufletească.

Prin urmare, nu vă veți mira cînd (am început pagina pe dos) vă voi spune că în mijlocul celor mai disparate simțimente, am legat la un loc crîmpeie vechi, crîmpeie noi, și am pregătit o broșurică de versuri, [1] pe care mi-e în gînd s-o public la venirea mea în țară. Vă trimit, din cele nouă, patru, [2] cu vechile drepturi la alegere ; tipăriți ce vă convine, numai tipăriți-le toate la un loc, nu împrăștiate ici și colo în corpul revistei. De e ceva de schimbat, schimbați fără a mai întreba, fiindcă eu știți bine că nu schimb nimic.

Cele două pagini ce mi-ați scris sunt duioase, sunt mișcătoare de bunătate. Vă mulțumesc cu recunoștință, fiindcă aveam nevoie de o mîngîiere de felul acesta, discretă, artistică. În adevăr : labirintică înnodare a firelor vieții ! Am simțit de atîtea ori îndemnul sufletesc de a vă spune multe de toate, dar n-am putut birui jena secretă ce ne stăpînește

or de cîte ori e vorba de a destăinui altora viața noastră sentimentală, — jenă, demnitate, cum veți voi. Cînd va trece cu totul — fiindcă trece deja [3] — va fi mai ușor. Vom vorbi ca despre treburile altuia.

Îmi închipuiesc că pozițiunea mea oficială trebuie să fie relativ bună. Am fost 7 luni de zile însărcinat cu afaceri, în momente grele : revolta în Armenia, afacerile italiene în Africa, pelerinagiul prințului Bulgariei pe la Curțile Europei și în special la Vatican etc., etc. Cred că despre toate am dat nota justă, considerînd lucrurile cu seriozitatea realității. Dacă munca omenească utilă se ia în considerare, Ministeriul trebuie să mă aprecieze.

Cît despre viitor, cred că oarecare experiență și pătrundere de lucruri am, și aș dori să trec prin Secretariatul I al Ministerului [4] ca să le complectez. Pozițiunea mea materială nu e strălucită, dar nu e nici mizerabilă : cu marile calități sufletești și administrative ale nevestei mele, cu devotamentul ei la tot ce poate să ne deschidă drumul larg înainte, socot că pot să aspir la o dezvoltare complectă a însușirilor mele bune. În toate cazurile, vă mulțumesc, iubite domnule Maiorescu, de mîna discretă ce ați voi să-mi întindeți. Cînd va veni ceasul s-o primesc ca ajutor, voi căuta-o ; pînă atunci, dați-mi voie s-o păstrez în mînile mele, cu respectul și căldura ce v-am purtat întotdeauna : nimic nu e mai încîntător decît să poți iubi pe cineva fără scop.

Duiliu Zamfiresco

97

Roma, 5/17 septembrie '96

Iubite domnule Maiorescu,

. . . .[1]

Și fiindcă la 6/18 septembrie „suntem înapoi la București", [2] iată-mă și eu la 8/20 cu d-voastră. Tocmai ați avut vreme să vă mai scuturați, să vă deprindeți cu aerul țărei,

cu oltenii cari vînd pui de găină, cu strada Mercur și cu propria d-voastră casă, că așa-i românul când vine de pe insula Wight: i se pare că nu mai poate trăi fără Castelul Osborne.

Trebuie să vă spun că niciodată nu citesc scrisorile-Baedecker pe care mi le trimiteți înainte de plecare la drum, fără ca să nu fiu cîteva zile trist, trist că nu vă pot însoți. Rari oameni am văzut așa nostimi în călătorie, ca d-voastră și d-na Maiorescu. V-am spus îmi pare ce duioasă amintire mi-a rămas de la Florența, și cu cîtă iubire păstrez *Fedele* a lui Fogazzaro,[3] știți, volumul de la gară. Îmi aduc aminte de mirarea simpatică a lui bietul socru-meu, cînd îmi vedea aerul de curcă plouată, de care nu mă puteam desface, la întoarcerea mea de la Florența. Stătuserăm prea puțin timp împreună. Același lucru mi se întîmplă și cînd plec din București, însă ceva mai slab, fiind atunci neutralizat oarecum de puterea legăturilor dinainte și din urmă. Între București și Roma, parcă ar trebui să mă statornicesc la Viena.

Așteptînd să-mi istorisiți d-voastră călătoria în „Europa", să vă istorisesc eu, pe scurt, călătoria mea în Italia. Ieșit din lunile trecute ca dintr-un tunel umed și întunecos, în care aș fi visat numai grozăvii, întrerupte de cîte o videnie albă, — mi-am luat toiagul, și, în ziua de 5 august (stil civilizat), am pornit-o hai-hui. M-am oprit trei zile la Florența, pe care le-am trecut în mare parte la Bargello, cu Jean Bologne[4], Donatello[5], Luca della Robbia;[6] prin urmare, cum vedeți, o singurătate populată de cele mai blînde iluzii, ca la 15 ani, cînd citeam *Les maîtres mosaïstes* de George Sand, și mi se părea, hotărît, că trebuie să mă fac cioplitor de pietricele și să trăiesc, ca Federico Zuccaro, o viață fericită, spînzurat sus pe schele. De la Florența, la Vallombrosa: 1 000 m. înălțime, vreme rea, lume multă, baluri, fleacuri, plus o nemțoaică, tăiată în stil gotic, naltă și unghiulară, căreia îi dam oarecare ocoluri sentimentale: ce să-i faci năravului din fire!... De aci, la Gubbio, minunatul și încîntătorul Gubbio, numai de hatîrul lui Mastro Giorgio. Nimic nu se poate asemăna cu Gubbio, decît poate, în alt stil, Bruges. Ploua, am văzut totul în fuga, rău, ursuz, și nu m-am putut duce la Urbino, din cauza diligenței: trei sau patru ceasuri, într-o cloșcărie, obîrșia tutulor necurățeniilor! De aci m-am întors și am pornit-o la Milano, la țară, unde era nevastă-mea cu copiii: zece zile de libertate absolută, cu importanța exagerată a scenelor de familie, cu ochii frumoși ai lui Muțili (Muțili nu e un pisic, cum s-ar putea crede, ci băiatul meu din urmă). De la Varedo mi-am luat nevasta și ne-am dus la Bellagio, fermecătorul Bellagio. Patru zile senine; apoi înapoi, la țară; apoi înapoi la Roma, la datorie. *Et voilà! Adesso tocca a Lei.*[7]

Revenit în singurătatea de la Roma, m-a prins din nou dorul de scris. Voi să urmez cu al 3-a roman.[8] Am însurat pe Sașa și Matei, am trimis pe lumea cealaltă pe Tănase Scatiu, ne mai rămîne Mihai și baciul Micu. Aceștia au să se miște în cadrul războiului din '77. Vă rog să-mi spuneți ce valoare istorică are cartea d-lui Th. Văcărescu, pe care ați premiat-o la Academie: *Luptele românilor*?[9] De valoarea ei literară îmi cam dau eu seama. Graeve mi-a trimis acum trei ani, la Bruxelles, ediția din '87. Puteți să-mi recomandați și altă scriere?

În curînd sper să pot veni în țară. Aștept să treacă nunta și ziafetul principelui de Napoli cu Elena de Montenegro, și pornesc în congediu. Prin decembrie cel mai tîrziu cred că voi avea fericirea să vă văd.

Cu respectuoasă dragoste pentru amîndoi,

al d-voastre devotat,

D. Z.

98

Roma, 28/9 nov. '96

Iubite domnule Maiorescu,

Vă trimit comedia[1] de față, cu rugămintea de a o citi înainte de venirea mea.

Aş avea să vă spun atîtea lucruri asupra acestei încercări, însă socotesc că e mai bine s-o cetiţi întîi şi apoi să vorbim.

Eu nu voi veni în ţară decît peste o lună — la întoarcerea ministrului (plecat pentru 15 sau 20 de zile). Vă rog, prin urmare, să-mi răspundeţi.

Vă doresc şi aştept să-mi spuneţi dacă aveţi ceva de adus de la Roma.

Al d-vstre devotat,

Duiliu Z.

99

Roma, 24/6 dec. '96

Iubite domnule Maiorescu,

Dacă nu viu la nevreme cu întrebarea mea, în mijlocul agitaţielor prin care treceţi în Bucureşti, aş vrea să ştiu de aţi primit piesa mea [1] şi ce se face cu dînsa. Nu de alta, dar văd prin jurnale că Sardou [2] a scris pentru Sarah Bernhardt o comedie intitulată tot cam ca a mea: *Spiritismul*, care se va juca peste două luni. Să nu-mi găsesc beleaua din senin... Noroc numai că încercarea mea e urzită de vreun an şi jumătate.

Speram la epoca asta să fiu deja în ţară, însă lipsa ministrului mă împiedică de a pleca. Îl aştept pe fiecare zi, şi cum o veni, o şterg. Prin urmare, tot ce am de spus mai bun şi mai simpatic rămîne pentru atunci.

Vă rog, încă o dată, să-mi răspundeţi de nu aveţi dorinţă de nimic din Roma, precum şi dacă vă duceţi din ţară pe vacanţa Crăciunului, şi, în caz afirmativ, de cînd pînă cînd.

Cu respectuoasă prietenie,

al d-voastre devotat,

Duiliu Zamfiresco

100

Roma, 29/11 X-bre '96

Iubite domnule Maiorescu,

După cum stau lucrurile pînă acum, eu plec în ziua de 14/26 dec. de-a dreptul pentru Focşani, unde duc şi pe fetiţa mea şi unde voi să petrec sărbătorile Crăciunului. Sper să fiu în Bucureşti de Anul Nou românesc.

Astea sunt proiectele mele, dacă Lah. [1] se întoarce săptămîna viitoare, cum îmi scrie.

Prin urmare, nici într-un caz nu ne putem vedea înainte de plecarea d-voastre. De aceea, vă trimit fără întîrziere cerceii ceruţi pentru doamna Maiorescu.

Mie îmi par cam greoi, aşa cum sunt. Dar pas de te înţelege cu Castellani! Putem să-i oferim o avere de om, şi de schimbat nu-i schimbă. Aşa scrie la tipicul lui de buchinist—arheolog. Foarte bine. E drept că sunt foarte originali. Amforele sunt întocmai ca acele de la colan, turnate în aceeaşi formă; numai *la rondache* e lucrată aparte, cu mîna, şi, după nostimul bătrîn, de o perfecţiune şi un stil absolut.

Vă urez vreme frumoasă la Bordighera şi Nizza, ca să vă întoarceţi cu soare şi lumină în suflet. Eu ştiu că nu voi găsi nici una nici alta în ţară, — dar totuşi, cu cîtă plăcere viu!...

La revedere, cu bine.

Al d-voastre devotat,

Duiliu Z.

Mai adaog că, de vi s-or părea greoi cerceii, puteţi să mi-i restituiţi sau să mi-i daţi la venirea mea. Aşa am rămas înţeleşi cu Castellani. Bătrînul observă că va fi probabil o mică deosebire între patina colanei şi a cerceilor, deoarece aceştia n-au fost scoşi din vitrină, pe cînd colana a fost purtată. Ca să-i pună în acelaşi *ton*, el roagă să nu fie daţi pe mîna nimănui, ci să fie retrimişi lui.

101

Roma, 24 ian. / 5 febr. 1897

Iubite domnule Maiorescu,

Cîteva linii, spre a vă spune că în sfîrşit plec. Plecarea mea de astă dată, este o halima întreagă : cînd ministrul îmi scria că vine, se îmbolnăvea un copil ; cînd copilul se făcea bine, nu venea ministrul, şi aşa, de azi pe mîine, din decembre am ajuns în februariu. Lecţia asta a împrejurărilor a servit cel puţin să mă înveţe a-mi modera voinţa, care cîteodată e ca Apostol Mărgărit [1] în Balcani : inspectează mai mult profesoarele decît şcolile, şi cînd la o adică, bîz !

Îmi închipuiesc că nu mi-aţi răspuns de primirea cerceilor fiindcă nu ştiaţi unde sunt.

Plecînd mîine la 12 ziua, voi fi marţi noaptea la Focşani (Ancona — Fiume), unde merg de-a dreptul spre a-mi vedea părinţii şi a lăsa fetiţa ce aduc cu mine. Peste vreo 15 zile de astăzi, sper să fiu în Bucureşti.

Prin urmare, la revedere, cu tot entuziasmul unui şcolar plecat în vacanţe.

Al d-voastre devotat şi doritor,

Duiliu Z.

102

GRAND HÔTEL DU BOULEVARD
[imprimat]

Bucureşti, 15/17 fevruarie 1897

Iubite domnule Maiorescu,

Terminînd astăzi cetirea şi părţii a doua a introducerii la *Discursurile parlamentare,* [1] simt trebuinţa de a vă vorbi, şi, fiindcă acum, numaidecît, nu vă pot vorbi, de a vă scrie.

În această minunată sinteză a unei epoce de nehotărîre, toate calităţile d-voastre de mare scriitor sunt duse la cea mai definitivă dezvoltare. Ideile mele de pînă acum, asupra trecutului nostru de 30 de ani, cam răzleţe, s-au legat unele de altele, sub expunerea succintă a faptelor din Introducerea d-voastre, aşa de firesc, încît îmi pare că tot aşa am înţeles şi eu lucrurile întotdeauna. Negreşit, e numai părere ; după cum e părere, în pictură, impresia că ai putea face tu însuţi capul minunat al unei femei ce te priveşte cu ochi buni din fundul unui tablou. În realitate e artă. Puterea artei îţi dă toate iluziele.

În lucrarea de faţă, frumuseţea limbei româneşti apare covîrşitoare, iar forma literară e atît de desăvîrşită, încît devine impersonală. În lucrările d-voastre de pînă acum, parcă tot mai erau unele note personale, de ironie, de căutare de cuvînt adecvat, care nu ridicau nimic din bogăţia stilului, dar păreau scrise într-un ton major de combativitate ; de astă dată, totul e clasic, şi eu cred că de acuma nici nu veţi mai putea scrie critici numai despre un om sau numai despre un sistem, ci va trebui să îmbrăţişaţi epoce întregi. [2]

Nu ştiu cum are să se împace dispreţul d-voastre pentru istorie cu marile însuşiri ce fac din d-voastră un istoric clasic. Îmi închipuiesc (fiindcă n-am vorbit mai adînc asupra lucrului) că nu credeţi în ştiinţa istoriei, dar credeţi în literatura istorică. Dacă mă exprim rău, vreau să adaog că, dacă din punct de vedere al emoţiunilor omeneşti, al fericirei sau nefericirei omeneşti, cunoaşterea Romei din timpul lui Iuliu Caesar, a epocii războaielor lui Caesar nu are însemnătate, cunoaşterea formei în care Mommsen şi Caesar însuşi le istorisesc are o mare însemnătate. Vă spuneam îmi pare că în anii din urmă am trăit la Roma cetind *Războaiele Pelop.* de Thucydide, [3] *De bello gallico,* [4] pe Sophocle etc., etc. şi am rămas încremenit de puterea de evocaţiune a unora (ca Caesar şi Mommsen) şi de nulitatea altora (ca Thucydide). E adevărat că i-am cetit pe toţi în traducere franceză sau italiană, cu toate astea cred că originalul n-ar schimba mult din impresia generală. Cu tragicii cam acelaşi lucru s-a petrecut. Prin urmare, a scrie istoria timpului nostru, ca Caesar şi Mommsen a altor timpuri, este a face o adevărată operă de artă.

Cam încurcat, dar parcă ceva așa aș vrea să spun.
Mă rog, cu darul de ieri, ați rîs ? La ce curioase manifestări de dragoste dă loc literatura și prietenia ! Domnul care îmi trimite *Crapi în proțap* din Brăila este un admirator al romanelor mele. Mă iertați dacă mi-am luat libertatea a vă trimite unul.
Cu toată iubirea veche,

al d-voastre devotat,

Duiliu Z.

Sîmbătă

103

Focșani, 18/30 martiu '97

Iubite d-le Maiorescu,
Fiind aproape de plecare, dați-mi voie să vă spun din nou, atît d-voastre cît și d-nei Maiorescu, cît sunt de fericit că v-am găsit pe amîndoi tot tineri, cu tot aceleași bune dispozițiuni pentru mine. Ce e încolo, e și nu e. Numai din viața puternică curg izvoarele poeziei, ale elocvenței, ale năzuințelor înalte. Anemia e mai aproape de moarte decît de viață.
Acum zece zile am ținut o conferință la liceul de aici. Lucrurile au mers bine. Nu mai vorbisem în public de cînd eram procuror. Prin urmare, era interesant de a vedea dacă maturitatea memoriei și echilibrul sistemului nervos crescuseră cu vîrsta, sau nu. Din acest punct de vedere proba a fost hotărîtoare. Am fost bucuros că mi s-a prezentat o nouă ocazie de a spune tot binele ce gîndesc despre admirabila pagină de istorie pe care o scriți. [1]
La revedere, iubite d-le Maiorescu, poate în curînd dacă lucrurile se vor mai schimba. Plec din Focșani sîmbătă și voi fi la Roma, marți, 6 apriliu, stil nou.

Rog pe d-na Maiorescu să creadă în toată recunoștința mea pentru fina prietenie de care a binevoit a-mi da atîtea dovezi.
Tinerețe, tinerețe, asta-i !

Al d-voastre devotat,

Duiliu Z.

104

Focșani, 26 martiu 1897

Iubite domnule Maiorescu,
Am cerut Ministeriului o prelungire de congediu de o lună, ca să pot petrece sărbătorile de Paște în țară. Sunt informat că e vorba de schimbări și permutări în cariera noastră... Eu sunt *cîinele nimănui*, și, prin urmare, toți trecătorii se leagă de mine.
Vream să vă spun că, dacă ați avut vreme să revedeți *Hypnoticii*, e bine să nu-i trimiteți la Roma, deoarece voi reveni eu în București, de îndată ce se va numi titularul [1] departamentului nostru.
Cînd plecați în străinătate ?
Cele mai respectuoase complimente d-nei Maiorescu. Cu tot devotamentul și vechea respectuoasă iubire,

al d-voastre,

Duiliu Z.

105

Roma, 2/14 mai 1897

Iubite d-le Maiorescu,
Iată-mă întors sub acoperămîntul meu, la masa obișnuită, unde tot ce mă înconjură mă cunoaște : cărți, hîrtie, portrete

şi gînduri. Aici, mintea reintră în scaunul ei, fondul firei mele se limpezeşte din nou, după trei luni petrecute prin hoteluri, agasat, nemulţumit şi totuşi fericit că la ridicarea perdelelor atmosfera era românească. Această contradictorie stare sufletească, de dorinţă neînfrînată către pămîntul ţărei şi de oarecare dispreţ pentru oamenii ei, îşi are explicaţia, pe de o parte, în reala frumuseţe şi bogăţie a naturei, pe de alta, în condiţiunile psihologice ale clasei zisă cultă de la noi. Cred că nicăieri nu e mai greu *să fii* un om superior şi nicăieri nu este mai uşor *să pari a fi ceva,* ca în ţara românească. Asta e pentru mine semnul cel mai sigur că avem o civilizaţie de dată recentă. Ca la toate popoarele noi în cultură, firea românească ascunde un fond de naivitate, pe care s-a altoit scepticismul împrumutat de la rasele străine, un scepticism curios, cu o ironie cam trivială, *bon enfant* şi fără rezistenţă, *spanac* (cum îl numesc d-lor) în toată puterea cuvîntului. Fondul de naivitate e exploatat de şarlatani cu mult succes, şi pe el se reazămă reputaţiele false, în politică, în literatură, în tot. Scepticismul şi ironia, din potrivă, par a voi să dărîme tot ce e serios. Ca observaţie de detaliu bunăoară, la noi lipseşte o clasă de oameni (cei mai interesanţi, ca public), aceia pe cari limba italienească îi defineşte aşa de bine cu vorba *bongustai.* [1] *I bongustai* se pot găsi în toate clasele sociale, dar mai cu seamă printre oamenii cari nu fac nimic, a căror existenţă e asigurată de un mic venit, cari trăiesc spre a-şi creşte copiii, sunt culţi, citesc tot, se interesează de tot şi — lucru important — nu-şi publică opiniele la gazete. La noi asemenea oameni sunt numaidecît *nuli.* „X, da, e inteligent, dar e nul." Mai cu seamă lipsesc, în felul acesta, femeile. „D-na X, da, e la locul ei, însă ceva cam gîscă." Se pare că, în adevăr, fiind puţini la număr, în raport cu pămîntul, conştiinţa noastră că trebuie să facem fiecare cîte ceva nu ne permite să fim îngăduitori cu cei ce nu fac nimic. Dealtfel, asta e şi o chestiune economică : formarea unei burghezii, care cu timpul să devie cultă.

D-voastră n-aveţi poate aceleaşi impresii ca mine, şi mai cu seamă nu veţi înţelege uşor de ce, cu asemenea impresii, doresc să vin în ţară. Permiteţi-mi să vă explic.

Lăsînd la o parte că am copii (din cari doi băieţi, cari nu vorbesc o vorbă românească şi cari totuşi trebuiesc crescuţi în limba mea) ; că de la moartea lui socru-meu nimic nu ne mai lega strîns cu străinătatea ; că de 10 ani de cînd pribegesc, mi s-a săturat de lume şi limbi străine, — lăsînd la o parte aceste consideraţiuni vage, iată altele mai hotărîtoare :

Eu am 39 de ani, — prin urmare, mai mult decît jumătatea vieţii s-a dus. Din punct de vedere al intereselor mele de carieră, sunt prea bătrîn pentru gradul meu : de abia în iuliu '98 împlinesc stagiul pentru a fi înaintat la gradul de consilier, şi chiar atunci am înainte pe Nedeyano de la Londra, pe Cuciureano de la Berlin, pe Nanu de la Haga, pe Mavrodi de la Viena şi poate chiar pe Kretzulescu şi Popovici de la Bruxelles. Afară de asta toţii miniştrii noştri sunt tineri şi mai toţi de carieră (Gr. Ghica la Paris, Em. Ghica la Viena, Beldiman la Berlin, Lahovary la Roma, Djuvara la Const[antinopole], Golescu la Petersburg, Papiniu la Belgrad, Al. Ghica la Sofia), aşa că rămîne să aştepţi moartea aproapelui ca să înaintezi. Prin urmare, cam în zilele lui Carol II, o să ajung şi eu la o legaţiune.

Dar mai sunt şi alte consideraţiuni, de un ordin mai înalt. Pînă la 40 de ani, viaţa omului bea din lumină printr-o mulţime de ramificaţii : amorul, dorinţa de a cunoaşte locuri noi şi oameni noi, închipuirea de sine, eleganţa, petrecerile, în fine, tot cortegiul cu care trece tinereţea ; de la o vreme, năzuinţele sufleteşti se schimbă, afecţiunile se statornicesc, activitatea trece instinctiv de la combativitate la lucrare statornică şi cu efecte imediate — parcă viaţa ar avea o conştiinţă a ei, ca atare, că nu mai e vreme multă de aşteptat. Asta şi trebuie să fie explicarea că în a doua parte a vieţii, majoritatea oamenilor se aşează pe strîns bani, pe zidit case (ar fi mai logic să facă aşa ceva cînd au încă mult de trăit) şi mai cu seamă pe făcut politică.

Eu am plecat din Focşani însoţit de dorinţele tutulor alor mei de a mă întoarce cît de curînd, de a mă fixa în ţară, spre a lua, cu timpul, locul fruntaşilor din localitate, cari îmbătrînesc. Dorinţa lor răspundea dorinţei mele, dar vă mărturisesc că nu mă pot hotărî s-o rup deodată cu anii de muncă de la Minister, fără să am făgăduinţa unui sprijin ; am cu alte cuvinte laşitatea înţelepciunei. De aceea aş dori ca d-l Carp să aibă încredere în mine : să-mi permită, cînd va veni momentul, să mă aleg la Focşani.

Din înceata lichidare a averei lui socru-meu, avem pînă acum (afară de zestrea de 100 000 frs. în hîrtii de drum-de-fier și rentă) 25 000 frs. partea nevesti-mei. Această sumă (de acord cu cumnatul-meu) ne va servi ca doi ani să putem trăi. În acest interval voi face avocatură, și sunt încredințat că cele 12 000 frs. pe an pe care le cîștig astăzi le voi cîștiga orcînd.

În Focșani, partidul conservator e pus de d-l N. Filipescu [2] sub șefia unui venetic, anume Gogu Constantinescu, despre care aud spunîndu-se cele mai mari necuviințe. Cu acesta s-au unit gentilul, dar foarte prostul Vasilică Apostoleanu, d-l Nicolescu-Voetineanu, care trece drept nebun, și alți doi, trei necunoscuți. Lumea cumsecade e împărțită în două tabere : junimiștii, cu d-nii Voinov, Simionescu-Rîmniceanu, Cotescu etc. și liberalii-independenți, cu general Gheorghiu. Printre aceștia însă, nu e nici un tînăr localnic, cărora bătrînii să lase moștenirea lor politică (afară doar decît Mincu, care e liberal).

Eu v-aș ruga să vorbiți cu d-l Carp. Dacă d-sa poate nu mă cunoaște îndestul, d-voastră mă cunoașteți, și știți că se poate compta pe mine.

Dacă am fost cam lung, vă rog să mă iertați. N-am putut să vă văd înainte de a pleca, fiindcă v-aș fi spus din viu grai toate acestea.

Acum literatură. Am cetit partea a II-a din introducerea la discursuri (vol. II), pe care o auzisem deja. V-o trimit, cu mici îndreptări de tipar. E o pagină palpitantă de viață și de interes. La cetire mi s-a părut mai puțin obiectivă decît partea I-a. E însă firesc să fie așa, deoarece eu, un indiferent, am ajuns la ultimul rînd, vibrînd de indignare că o asemenea monstruozitate s-a putut înscena, acum 20 de ani, într-o țară cu regim parlamentar și cu pretenții de cultură. Aștept urmarea cu nerăbdare. Sunt încredințat că veți simți și d-voastră nevoia de a publica mai tîrziu un volum special pentru paginile acestea de istorie, care vor rămînea, desigur, printre cele mai frumoase ale literaturei noastre.

Cît despre discursuri, v-am spus îmi pare proba la care le-am supus. Într-o discuțiune, în București, în care mi se citau, în contra, discursurile lui Macaulay, [3] am cerut să se aducă traducerea lui Ang. Demetriescu [4] și am cetit la întîmplare și din Macaulay și din Maiorescu, fără surprindere, fără tranziție, fără, în fine, ca unul să strice celuilalt. Și e vorba de Macaulay, cu alte cuvinte cel mai ilustru reprezentant al elocvenței engleze, în care forma cea mai perfectă e unită cu logica cea mai inexorabilă și cu ironia cea mai elegantă. Modestia d-voastră să nu ia în nume de rău comparația : v-am spus impresia mea : un om superior la noi (consacrat ca atare) trebuie să fie cu adevărat *un homme hors ligne*. D-l Carp în politică, Eminescu în poezie, dacă s-ar fi născut în Franța sau în Germania sau chiar în Italia, erau astăzi celebrități europene.

Hypnoticii. Închipuiți-vă că tocmai la sosirea mea aici, se da piesa lui Sardou. Am alergat s-o văd, cu o neliniște și o temere cum nu vă puteți face idee, — și m-am întors triumfător, un triumf *de uno solo*, dar și cam plouat, gîndindu-mă pe de o parte ce falsă, goală și învechită e tema lui Sardou și cu toate astea cum a știut să scoată din ea scene frumoase, — iar pe de alta, ce bună este tema la mine, cu firea interesantă a doctorului meu, și totuși cum nu e nici o scenă de teatru ! Voiți să știți ce se petrece în *Spiritismul* lui Sardou ? Un bătrîn doctor (iar doctor !), amorezat de știință, de spiritism și... de nevastă-sa, se muncește cu mesele, pe cînd nevastă-sa îi pune niște coarne cu ramuri. Într-o zi, ca să poată petrece vreme mai multă cu amantul, nevasta spune bărbatului că pleacă la țară (sau așa ceva). Se întîmplă însă tocmai trenului cu care trebuia să plece un accident grozav, cu explozii, foc, răniți, morți, carbonizați. Bărbatul aleargă la gară să-și salveze nevasta. Ia-o de unde nu-i. Dumneaei petrecea cu amantul (care e un aventurier și mai de nu român, fiindcă am auzit un nume cam Stoundza sau Sturdza, sau așa ceva). Prin urmare, pentru bietul bătrîn, nevastă-sa e pierdută. În vremea asta un prieten aleargă la ea și-i spune cele întîmplate trenului. Coana Veta, cu ambiț, nu vrea să se mai întoarcă acasă și propune amantului să fugă în lume. D-lui refuză. D-neaei se indignează, îl disprețuiește și pleacă. Dacă însă pentru doctor nevasta era carbonizată în forma ei actuală, nu degeaba era el spiritist : nevasta îi revenea sub formă de spirit. Și azi spirit, mîine spirit, pînă într-o bună dimineață dumneaei se întoarce de-a binelea la domiciliu. Bărbatul convoacă pe ceilalți spiritiști și-i poftește să pipăie minunea. Asta-i. Toată bazaconia asta e spusă cu gravitate, cu știință ocultă prin prejur. Un alt

franțuz ar fi făcut o farsă enormă, să te tăvălești de rîs. D-l Sardou a făcut o piesă serioasă.

Revenind acum la *Hynopticii,* — eu vă propun să-i lăsăm să doarmă. Ce-a fost s-a dus. Un scriitor sincer își poate zice sieși : *non val cosa nessuna l'emozione tua.* [5] O lucrare poate să iasă mai bună sau mai rea : asta privește pe alții. Răsplata lui stă în însuși faptul scrierii.

De acuma mă aștern pe romanul cel de mult mîngîiat în gînd. Acesta va fi al 3-a și ultimul din lumea *Vieții la țară,* și cine știe dacă nu și ultimul din încercările mele. [6] Mă simt ajuns la un moment de desăvîrșită seninătate, și dacă n-aș avea copii și nu aș fi legat cu sănătatea mea puternică de pămînt, aș fi un budhist în felul meu, aș înceta de a mai face ceva, tot ridicîndu-mă în căutarea *cunoștinței absolute,* care la urma urmei este liniștea absolută.

Cu bine, iubite d-le Maiorescu, fără a-mi găsi prea multe contraziceri și fără a mă blestema de atîtea foi înnegrite.

Duiliu Zamfirescu

106

Roma, 6/18 sept. 1897

Iubite domnule Maiorescu,

Întors de cîteva zile la Roma, mă gîndesc cu mare plăcere la o lungă scrisoare, parcă veselă și tînără, pe care să v-o trimit, în mijlocul cuferilor ce revin în str. Mercur din planeta cu același nume, — că alta de văzut nu cred să vă fi rămas. [1]

Veți primi-o cu aceeași plăcere cu care v-o scriu eu ? Nu știu.

Se pare că o umbră de nor s-a lăsat peste noi în vremurile din urmă, nor de neînțelegere, de amor propriu — poate exagerat — din partea mea. Eu înțeleg prea bine ce urît e să fii pretențios, și lupt pururea cu o jumătate din mine, bună și iertătoare, contra celeilalte jumătăți, plină de deprinderi sociale meschine, fără să o pot birui întotdeauna. Scuza mea stă în faptul că sunt obicinuit a trăi o viață cumpănită,

în care nimeni nu vine să te lovească cu bățul, nici să te batjocorească prin gazete.

Că este așa ceva între noi, sau a fost, nu se poate tăgădui. Chipul d-nei Maiorescu, carte deschisă, în care se citesc toate impresiile, era o dovadă luminoasă. Eu însă, care n-am nimic pe suflet, tot sper că la o nouă revedere, pagina să fie întoarsă, paragraful norilor să fie sfîrșit și un altul, senin ca cele din trecut, să reînceapă.

Vă spun cu sinceritate toate acestea, fiindcă am prins din nou firul scrisului, care mă ridică deasupra nimicurilor vieții, mă face să văd și să recunosc greșelile mele și să iert pe ale altora.

Așadar, am reînceput să scriu. Romanul [2] merge înainte. El va trebui să se publice tot în *Convorbiri,* unde au văzut lumină și celelalte două, cărora cel de acum e urmare și încheiere. Deși nu e încă terminat, aș dori ca publicarea lui să înceapă numaidecît. *Convorbirile,* reduse cum sunt acum, vor pune 7 sau 8 numere cel puțin, spre a-l sfîrși ; eu voi pune încă 2 sau 3 luni spre a-l termina, așa că înainte de un an nu aș putea să-l scot în volum.

Vă învoiți ?

Vă mărturisesc că încep a avea oarecare grabă. O mulțime de alte proiecte, alte tipuri, alte gînduri bat la ușa fabricii. Cu cît merg mai înainte în viață, cu atît ea îmi pare mai bogată în subiecte interesante, în oameni și lucruri demne de studiat. Mă simt încă tînăr, dar firul existenței s-a depănat pînă dincolo de jumătate. Va mai fi ceva pe ghem ? Nu ? Cine știe ! [3]

Vara am petrecut-o la Tivoli, la Villa Gregoriana, sub cascade. Vă aduceți aminte de călătoria din primul an, cînd am înnemerit la Villa Adriana, ca Eremia cu oiștea, tocmai în ziua de Paște, singura zi din an cînd villa e închisă ?... Trecînd adesea pe lîngă stația tramvaiului, îmi părea că văd pe d-na Maiorescu, mergînd în vîrful unui picior rănit, pe un drum singuratic, iar noi glumind asupra botinelor și altor deprinderi strimte ale cucoanelor. Ce curioase sunt unele colțuri ale memoriei ! Îmi aduc aminte de o șopîrlă, verde ca smaraldul, ce se urca pe un zid cu iederă. Ne uitam la dînsa căutînd cîteșitrei numele italienesc : lézard, lezardo, lucerta, în fine *lucèrtola.* Uf !... Și era cald. Și pe d-na Maiorescu o durea piciorul... Dar apoi colațiunea de la *trattoria* sibi-

lelor ! D-nul Maiorescu se apăra de macaroane ca de nişte cîini răi.

Prin urmare, aci, în faţa templului sibilei, în fundul rîpelor danteşti pe care le sapă Annienul, a voit soarta să trăiesc o lună şi jumătate viaţa cea mai intensă şi mai absorbantă ce se poate trăi pe pămînt, aceea de scriitor de lucruri ce pot fi, dar ce nu sunt. Lumea se miră cum de e cu putinţă ca oameni cu totul lipsiţi de talent să stăruiască o viaţă întreagă în mania lor de a mînji hîrtie şi de a publica fleacuri. Eu nu mă mir deloc. E, evident, o lipsă de simţul realităţii imediate la asemenea scriitori, lipsă comună dealtfel tutulor oamenilor de imaginaţie, care însă *este* spre cinstea lor, fiindcă îi face mai buni decît alţii ; în plus, la romancierii fără talent mai este lipsă de orce simţ al realităţii, nu numai al realităţii imediate şi oarecum personale. Dar, cu talent or fără talent, toţi cei ce sunt roşi în suflet de trebuinţa *de a crea*, toţi sunt fericiţi cînd arcul închipuirei se întinde şi coarda vibrează. Şi vorba d-voastre veche : „lasă-l ; de-o fi ceva în el, revine“, e sfîntă. Se mai ascunde omul, se ruşinează, sufere cînd se vede batjocorit, dar nimic nu-i stîrpeşte din creier cancerul scrisului. Iar cînd cineva a ajuns, ca mine, la un fel de imunitate, pe care o dă deprinderea cu vorbe bune ca şi cu vorbe rele, şi mai cu seamă vîrsta, atunci dă Doamne bine !... Numai moartea seacă izvoarele. Ce-i pasă lui Tănase Scatiu, bunăoară, sau lui Milescu (din romanul de acum) că-i lipseşte o virgulă la tipar sau un nasture la haină, or place unui critic sau nu place Academiei !... Toate acestea se pot vedea pe urmă, cînd autosugestiunea scriitorului a încetat şi şi-a revenit omul în simţiri.

Trecînd acum la d-voastră, — unde aţi fost vara asta ? cum merge *privirea generală asupra situaţiunei politice* ?

Eu socotesc, domnule Maiorescu, că e o eroare de a lăsa lacuna de la ’71 la ’75 în *Scurta privire istorică* a ultimilor 30 de ani. Înţeleg că în intervalul acesta, d-voastră aţi fost direct în joc ; că e o chestiune de delicateţe, faţă cu foştii colegi, de a nu-i judeca etc., etc. Dar, mai presus de toate, stă interesul istoric şi literar al lucrării. Într-o operă de valoarea aceştia, o oarecare brutalitate mommseniană e la locul ei : adevărul ! adevărul strigă generaţiele tinere.

(Ca observaţie în treacăt, cred că întregul titlu : *Sub Minister. L. C. 11 martie ’71 — 3 apr. ’76* trebuie modificat

şi înlocuit cu aşa ceva : *Primul an al Minist. L. C.*, sau *Începuturile Minist. L. C.*, fără a mai pune subtitlul de la atîtea la atîtea, care lasă să se înţeleagă că faceţi istoricul întregilor 5 ani).

Discursurile parlamentare au valoare istorico-politică numai ca puncte de sprijin pentru cercetări viitoare şi ca idei generale ce stau la temelia lor ; astfel, valoarea lor e pur literară. Ca o piatră aruncată de o mînă îndemînatecă pe suprafaţa unui lac, ele ating numai apa, din cînd în cînd, de-abia udîndu-se de realitate, iar restul vremii zboară. În asta şi stă valoarea lor : în festonul elegant ce-l descriu pe oglinda lacului ; cu alte cuvinte, în frumos.

Prin urmare, apa sub dînsele trebuie ţesută din nou, întreagă. [4]

Pune, Doamne, îngrădire condeiului meu, că a luat cîmpii. Respectuoase sărutări de mînă doamnei Maiorescu. D-voastre toată vechea iubire

de la devotatul

Duiliu Z.

107

Roma, 10/22 sept. ’97

Iubite domnule Maiorescu,

Fiindcă e treaba pe grabă, renunţ de a explica mai pe larg cauzele care m-au făcut să scriu romanul de faţă. Ţiu numai să vă spun că, înainte de a începe, mi-am dat seama că se vor găsi oameni cari să zică — cum sunt oamenii — că am imitat pe Tolstoi.

Dar gura lumei cine o astupă ?

Ceea ce a încolţit de demult în sufletul meu şi a prins rădăcini puternice nu se poate da la o parte pe o simplă bănuială. Cine va ceti romanul meu din cei ce au cetit pe al lui Tolstoi va vedea deosebirea esenţială dintre amîndouă : creaţiunea mea e latină, pe cînd a sa e slavă. De vor fi asemănări, acelea vor fi datorite faptului că, la urma urmei, sufletul omenesc este acelaşi peste tot. Dar nu vor fi.

O rugăminte: doresc să păstrez manuscrisul. Vă rog, prin urmare, să recomandaţi celor ce se ocupă cu tiparul, să aibă oarecare grijă de foi, cu atît mai mult cu cît altă copie nu am.

O a doua rugăminte: sunt vreo 5 luni de cînd ai mei de la Focşani mă bombardează cu scrisori spre a interveni pe lîngă d-vstră în sprijinul unei surori care trece bacalaureatul. Am refuzat. Fata s-a prezentat în sesiunea de iunie şi a căzut, anume, a căzut la latină şi la română. Nu ştiu de ce, se pare că eu aş fi de vină.

M-am socotit mult înainte de a îndrăzni să vă scriu. Cred însă că nu mai pot răspunde lui tată-meu cu asprimea de pînă acum.

Prin urmare, vă rog să aveţi oarecare interes de mersul lucrurilor, — bineînţeles cu toată binecuvîntarea, din partea mea, de a fi respinsă din nou, dacă nu va fi pregătită.

Fata se cheamă Zoe Z.

Telegramele [1] m-au încălzit ca o strîngere de mînă afectuoasă. Cea cu botoşeii e minunată. Hai să zicem că erau groşi (fără nici o aluzie la obrazul celui ce şi-a permis a-şi aduce aminte că erau strîmţi). Aştept să-mi scrişi două rînduri, despre unele şi altele, şi mai cu seamă despre începutul romanului, dacă aveţi răbdare să-l citiţi în crîmpeie.

Cu bine şi ca întotdeauna devotat,

D. Z.

Ce ziceţi de foile de viţă?

Poate c-ar fi fost mai bine să se petreacă lucrurile toamna, cînd frunzele cad şi strugurii sunt culeşi.

O mînă simpatică a vrut să colaboreze cel puţin la chenar. [2] Fie frate...

108

Roma, 2/14 octombrie '97

Iubite domnule Maiorescu,

Nu ştiu nimic de soarta manuscrisului: a ajuns la destinaţie? Îmi închipuiesc că da. L-aţi cetit? Îmi închipuiesc că nu.

E şi mai bine să-l citiţi tot, deodată, ca să vă puteţi da seama de conceptul întregei lucrări.

În orce moment pot trimite încă 50 de pagini. Cred însă că din cele trimise e materie pentru două numere, cel puţin. Ar fi bine să nu iasă în crîmpeie prea mici.

Sunt acum la pagina 130. Pînă într-o lună sper să-l sfîrşesc.

Cînd voi ajunge la ultima pagină să ştiţi că vă telegrafiez, ca să aflaţi că s-a liberat robul lui Dumnezeu D. Z. din patimele facerii. Mă rog, dacă nu mai gîndesc, nu mai mişc, nu mă mai bucur decît de hatîrul lui Milescu!... Astăzi a trebuit să mă înham la o redingotă solemnă, pentru vizita obicinuită la Minister: nu mă mai ajunge... În cîteva luni, viaţa sedentară, de acasă la Legaţiune, în trăsură, şi de la Legaţiune acasă; pofta de mîncare; mulţumirea, prin lipsa absolută de orce altă grijă — m-au făcut să mă îngraş cu cîteva centimetre. *En voilà une qui est bonne*: efectele terapeutice ale literaturei asupra oamenilor costelivi. Cum voi sfîrşi ultimul cuvînt, trei zile nu mă mai dau jos de pe bicicletă. Sper astfel să mă deprind din nou a umbla, să recapăt darul cuvîntului, să rîd, să cînt, ca orce om teafăr. Jur de asemeni, pe onoare şi conştiinţă, să nu mai fumez trei luni, ca să compensez grozăvia de ţigarete ce am fumat pînă acum.

Numai, o nouă pacoste se iveşte pe orizont: romanul viitor [1]... Dumnezeul părinţilor noştri ne va feri poate de aşa necaz, macar vreo jumătat' de an, dacă nu pentru altceva, pentru copiii mei, cari au ajuns să zică *„papa écrit"* ca şi cum ar zice *„le turc prie"*.

Cu bine, iubite domnule Maiorescu, din toată inima şi înainte!

Duiliu Z.

109

Roma, 4/16 octombrie '97 [1]

Iubite domnule Maiorescu,

Cîteva rînduri, ca să vă mulţumesc de scrisoarea din urmă, care mă îmbărbătează la lucru, şi să vă trimit urmarea romanului (pagina 48—109).

Aştept cu nerăbdare numărul din *Convorbiri*, cu lucrarea d-vstre şi, în urmă, volumul al 2-a al discursurilor. Trebuie neapărat să scoateţi în volum aparte, şi complectată, istoria critică a celor 30 de ani ai domniei regelui. Nimeni nu e mai bine pregătit decît d-vstră pentru o asemenea lucrare; cultura întinsă, gustul înnăscut, spiritul critic şi mai presus de toate admirabilul instrument ce aveţi la îndemînă, limba, fac din d-vstră istoricul clasic al timpurilor lui vodă Carol. Ce curios sentiment am eu cu vodă al nostru! Trebuind să-mi aşez schiţa evenimentelor războiului, l-am urmărit cît am putut, şi-mi apare atît de simpatic, aşa de bărbat întru toate, încît trebuie să lupt cu propria mea pornire, spre a nu fi bănuit de adulaţiune... [2]

Iar celor doi iubiţi idealişti, trimite toate respectele sale idealistul de al 3-a,

D. Z.

Rog răspuns de primire. Nu am altă copie.

110

Roma, 11/23 octombrie 1897

Iubite domnule Maiorescu,

Vibrînd încă de emoţiune, vă scriu două rînduri spre a trimite sfîrşitul romanului.

Ce-o fi cu el nu ştiu. Ştiu atît, că eu nu am fost niciodată mai sus cu sufletul.

Sunt bucuros că l-am sfîrşit, dar sunt trist că mă despart de lumea înfiripată acolo, atît de vie pentru mine. Credeam că o să iasă mai lung. În planul meu, Anna şi Natalia trebuiau să ducă *Războiul* mai departe, pe o altă lature. Însă temperatura la care s-au ridicat sufletele, în acţiunea propriu-zisă a luptelor milităreşti, nu îngăduie o mai departe dezvoltare, fără scoborîre a căldurei.

Sper că acesta va fi şi sentimentul d-vstre. Aşa cum sfîrşeşte acum, sfîrşeşte de la sine; altfel, ar fi trebuit să termine cu de la mine voinţă şi pregătire.

M-am crezut dator să menţionez de două ori, foarte sobru, numele lui Th. Văcărescu, de la care am reprodus două documente oficiale, ce mi s-au părut necesarii pentru psihologia evenimentelor. Aş fi putut sa mă dispensez de a-l cita, tocmai fiindcă sunt documente *oficiale*. Cum însă nu eu le-am adunat din *Monitor* sau de la alte izvoare, e o datorie de cinste literară de a-i pomeni numele în notă.

Şi acum cu bine înainte!

Al d-vstre devotat, [1]

Duiliu Z.

111

Roma, 21 oct. / 2 nov. '97

Iubite domnule Maiorescu,

Trebuie să vă scriu din nou; dacă aţi avut timp să citiţi romanul întreg, îmi închipuiesc că vă aşteptaţi chiar să vă scriu.

Rezultă din studiul d-vstre istoric asupra războiului că telegrama marelui duce Nicolae, [1] aşa cum era cunoscută pînă acum, e apocrifă. Vă mărturisesc că şi eu am avut impresia asta, şi, cu toate că, în scurta mea tramă istorică,

aveam nevoie să o reproduc întreagă, m-am mărginit a da numai o parte dintr-însa ; dar partea asta e esenţială : „treci Dunărea, unde vei voi, cum vei voi şi sub orce condiţiuni vei voi". În urma textului autentic pe care-l daţi în studiul de acum, aceste grele cuvinte ar trebui înlocuite cu următoarele : „Turcii ne zdrobesc. Te rog să te uneşti cu noi, să faci demonstraţiuni" etc.

Înainte însă de a stabili textul pe care ar trebui să-l admitem, îmi pare că se pune pentru mine o altă chestiune :

Pînă astăzi nimeni nu poseda versiunea oarecum oficială a depeşii. D-vstră o daţi cel dintîi. Studiul d-vstră şi romanul meu apar în acelaşi timp, în aceeaşi revistă. D-vstră spuneţi lui St.[2] adevăruri crude ; eu, fără să mă fi gîndit la dînsul, am pus în aceeaşi bolgie a Infernului lui Dante pe toţi cei ce erau potrivnici războiului. Dacă şi în încercarea mea s-ar insera textul rectificat al depeşii marelui duce, am avea aerul că am fost în înţelegere. E bine să avem aerul că am fost de acord, *cînd nu am fost* ? sau mai bine : *ayons l'air de ne pas avoir l'air* ? Ştiţi cum stau cu Stz.

Îmi pare mai înţelept să se scoată cu totul din roman rîndurile cu depeşa. Dacă îmi aduc aminte bine, alineatul cu textul telegramei începe aşa : „Atunci, în locul d-lui de Nelidof, luă condeiul marele duce N. şi scrise domnitorului nostru acea faimoasă depeşă" etc. Să rămîie aşa, fără să se mai pună între ghilimele textul *treci Dunărea* etc.

Cred că tot restul din puţina parte istorică prin a cărei urzeală am ţesut stă şi după publicarea lucrării d-vstre.

Din această lucrare, foarte importantă îmi pare critica politico-diplomatică a epocei Livadia. Aştept cu nerăbdare continuarea, spre a vedea cum se prezintă epoca tractatului din Berlin ; cum se delinează acţiunea politică a cabinetului liberal în evenimentele ce au dus la protocolul 9 şi 10 ale sus-zisului tractat.

Două puncte sunt grele în studiul d-vstre de acum, grele amîndouă, iar cel de-al doilea de cea mai mare însemnătate istorică : a) legătura intimă ce trebuie să se stabilească între prima parte a studiului (vol. I), relativă la marele interes ce aveam a ne alipi de Germania, după 1870 (interes pe care-l recunosc), cu rolul echivoc jucat de pc. de Bismarck[3] în congres, privitor la noi. A fost mare om principele, — dar, din punctul nostru de vedere, stă mai bine acolo unde e acum, decît unde era înainte. Cu un Caprivi şi un Hohenlohe oarecare la praştie şi un bun Bülow[4] la roată, ne merge mai bine nouă, românilor, decît cu marele cancelar. Dealtminteri, ceea ce la '70 *se impunea*, astăzi trebuie căutat de noi ;

b) Chestiunea de a se şti dacă am fi putut dobîndi mai mult în Bulgaria, printr-o atitudine conciliantă cu Rusia, — ceea ce ar forma vina cea mai mare a lui Brătianu.

Eu am revenit asupra acestui punct. O cercetare mai obiectivă a trecutului, cum pare a fi fost, nu cum ar fi putut să fie, m-a făcut să-mi îmblînzesc judecata, ca, dealtfel, în multe lucruri ale lumei acestia. Aştept cu cea mai mare nerăbdare urmarea studiului, ca să văd de cunoaşteţi şi daţi condiţiunile schimbului Basarabiei cu Dobrogea, pe care c-tele Ignatief le propunea în ianuariu '78 guvernului român în numele g-lui rus. *Acesta este punctul cel mai important al studiului d-vstre de acum.* Nici Văcărescu, nici nimeni pînă astăzi nu a pus în relief chestiunea schimbului de bază practică *do ut des.* Nu ştiu dacă regele spune ceva în memoriile sale ; mă îndoiesc. Broşura lui N. Kretzulescu[5] porneşte din alte sentimente.

Din protocoalele tractatului de Berlin şi din însăşi ideea politică a creării unui stat bulgar, rezultă pentru mine că o compensaţiune teritorială în Bulgaria, *orcît de mare*, pe care ar fi fost dispuşi ruşii să ne-o acorde în schimbul Basarabiei, e o legendă. Dacă, în contra evidenţii, Ignatief aducea propuneri serioase de o mai mare întindere în Bulgaria, atunci şi Brătiano şi Kogălniceano au fost mai prejos de misiunea ce le era încredinţată, neprimindu-le. Dar aici e nodul : aducea ceva Ignatief ? şi ce aducea, dincolo de linia actuală a Mangaliei ? Din cîte ştiu eu, pe atunci se vorbea de bani, de corăbii şi de alte asemenea fleacuri.

De cea mai mare importanţă este de asemenea explicarea atitudinei partidului conservator în '78. Oamenii politici ai acestui partid se pregăteau la o luptă uriaşă împotriva liberalilor pe tema *cesiunei* Basarabiei în schimbul Dobrogei. Nici un român, dar absolut nici unul nu a avut viziunea clară a situaţiunei. Înţeleg că e antipatic să subscrii cedarea unui petic de pămînt din graniţele ţării, dar în asta şi stă deose-

birea între Esarcu și un *om*, în a ști să iei răspunderea cînd și unde trebuie.

Aștept volumul, și sunt al d-vstre din inimă devotat,

Duiliu Z.

Încă un cuvînt: la pagina 918 a ultimului număr din *Convorbiri* e o greșeală de tipar, care nu-mi place deloc: — „Zău, Nicol*ae*, păcală ești!" La mine e clar *Nicule*.

Ar fi de dorit ca dl. corector să puie virgulele la locul lor și să nu mai facă spirit în textul altora.

Dacă e trădare să știu și eu.

112

Roma, 30 oct./11 nov. 1897

Iubite domnule Maiorescu,

Să lichidăm numaidecît chestiunea liniuțelor: mă jur pe ce am mai scump că voi pune *toată energia* a mă dezbăra de liniuțe.[1] Aceasta, ca să vă fac plăcere; fiindcă altfel nu văd de ce aș avea o dușmănie neîmpăcată în contra lor. „Pauza are și ea rostul ei." Adevărat. Dar nu cred să fie așa de misterios acest rost, încît să nu intre și el, ca al tuturor celorlalte semne, în regulele punctuației. La drept vorbind, în punctuația gramaticală nici nu ar exista un asemenea microb; cel mult ar intra în punctuațiunea retorică. Iar punctuațiunea retorică nu o va întemeia d-l Manliu,[2] ci noi, scriitorii.

De ce să mai lungim vorba degeaba: am jurat că nu mai fac.

Acum la mai important.

Admit cîteva din propuneri și anume: reducerea poeziei, înlocuirea cuvîntului *reintegrare* (nu a frazei întregi), *frigurile infective* și alte cîteva mici detalii. Credeți-mă că, cetind observațiile ce-mi faceți, am tresărit, fiindcă le aveam eu însumi într-un colț al memoriei ca *lucruri îndoielnice*.

Întrucît privește *ordinele de zi*, admit și aci reducerea celui dintîi, așa cum îl cereți. Dați-mi voie însă să nu admit pe cel de al doilea.[3]

Ordinul de zi dat de generalul Cernat în preziua lui 30 august nu e pus de mine ca detaliu ostășesc, ci ca documentul cel mai sugestiv — artistic sugestiv — din toată campania. El e scris prost, redactat în pripă; dar proza lui copilărească dă detaliele cele mai emoționante ale organizării atacului.[4]

Sunt aproape 4 ani de cînd citesc și recitesc istoria războiului. Dacă vă aduceți aminte, v-am scris în '93 din Bruxelles (pe cînd pregăteam *Viața la țară*), rugîndu-vă să-mi spuneți ce lucruri însemnate avea literatura noastră militărească asupra campaniei din '77; acum în urmă am regăsit printre hîrtiile mele o altă lungă scrisoare[5] către d-voastră, din '95, pe care nu v-am trimis-o (cum mi se întîmplă cîteodată) și în care vă expuneam planul romanului. Vă rog să vă încredințați că dacă *In război* e scris dintr-un suflet, de la pagina 1 la pagina 169, — tot ce stă acolo e îndelung pregătit, atît ca invenție a mea proprie, cît și ca substrat de fapte istorice. În planul de la început, romanul de astăzi trebuia să se cheme *Divizia a 3-a*. Am părăsit titlul acesta, părîndu-mi-se că nu e destul de elastic. Prin urmare, datele istorice, acțiunea propriu-zisă militărească fac parte dintr-un tot, la care nu pot renunța decît în mici lucruri.

Mai gravă îmi pare observația privitoare la femeile ce „rămîn de regularisit cu oarecare silă". În materie de regulariseală, face fiecare cît îl țin curelele. Poate că m-aș fi încumetat și la asta, dacă atacul de la Grivița nu mă ridica într-o atmosferă așa de înaltă sufletește, încît să nu mai fiu bun de nimic pe altă cale. Cele două pagini în care trupa așteaptă ora atacului și momentul în care Șonțu face un pas înapoi și pune mîna pe garda săbiei sunt chintesența întregii mele puteri de creațiune. Mai mult decît atît nu pot să fac. Orcum vor fi privite de critici aceste două pagine, ele reprezintă pentru mine cea mai puternică emoțiune artistică ce mi-a dat-o pînă astăzi autosugestiunea de scriitor. Înțelegeți cît de jos rămăseseră femeile, cît de banale îmi păreau cu duplicitatea instinctivă a sufletelor lor. Singura care poate m-ar fi interesat ar fi fost Elencuța, nebună. Dar atunci ne îndrumam spre melodramă.[6] Nu mai rămînea nimic din gra-

vitatea solemnă a morții eroului, diluată, *stillată* cum s-ar zice italienește, prin toate filtrurile *mai binelui*.

Dați-mi voie să vă spun acum, în oarecare aprindere sufletească, că foarte puțin mă interesează ce o crede publicul și cum s-o mulțumi el de sfîrșitul romanului; după cum foarte puțin mă importă ce vor zice criticii. Vă scriu d-vstre și vă fac concesii, atît fiindcă vă iubesc cît și fiindcă vă cred singurul român, în literatură, pe care îl fură frumosul, independent de alte preocupări. Această cam neroadă închipuire de mine mi-o dă nu conștiința valorii lucrărilor produse, ci conștiința valorii mele sufletești. Că multe din aceste lucrări nu corespund icoanei dinlăuntru, o știu; că pentru cel ce citește numai icoane din afară există, o știu. Dar mai știu că, pentru mine, numai lumea mea lăuntrică are valoare. Acolo stăpînesc eu, și acolo mă simt destul de sus ca să nu ajungă pînă la mine glasurile de pe pămînt.

D-vstră o să ziceți: *genus irritabile vatum*. Așa să fie, numai să fie *vatum*.

Aș mai dori să vă rog să-mi spuneți pentru ce anume *ați rîs în barbă* de înțelesul scrisorii mele din urmă. Eu am crezut că o să interpretați rezerva ce-mi impuneam ca un act de cumințenie personală, la care m-ați îndemnat de atîtea ori, și ca o dovadă de disciplină de spirit, cel puțin pe cît timp sunt funcționar. Un surghiun la Petersburg nu e cu putință; or, asta și cu a-mi cere demisia e totuna...

Îmi rezerv plăcerea să vă vorbesc despre introducerea volumului al 2-a al discursurilor cînd voi avea cartea. E cu mult prea importantă, pentru a frunzări acum prin filele trimise, fără a avea și discursurile.

Ca impresie fugară vă pot spune că sunt admirabile paginile regelui; că e plin de spirit și foarte caracteristic citatul din *Monitor*, cu *castitatea familielor* lui Holban (cine e acest nerod potrivnic al lui Schopenhauer ?); că te apucă un fel de rușine retrospectivă de a vedea, astăzi, că cel mai mare act al vieții noastre naționale l-a împlinit o Cameră compusă din Pătărlăgeni, Dimanci, Pantazi Ghici și alții ca dînșii.

O mică rezervă aș avea de făcut cu privire la portul național introdus de regină. Îmi pare o notă ceva cam banală pentru o lucrare așa de importantă. Dacă mă înșel, cu atît

mai bine. Ar mai fi cîte o neînsemnată observație pe ici, pe colo; la pagina 134, „Doamna a organizat alături cea mai întinsă *rețea de suplinire*"; pagina 119: „în zadar d-nii G. Vernescu și P. Grădișteanu, *în corect parlamentarism*, cer etc."; la nota de la pagina 99, „devine una din *ocaziele* căderii lui Brătianu". Lucruri neînsemnate.

Am recitit și părțile deja publicate în *Convorbiri*, cu Lahovary. E, în adevăr, o lucrare magistrală. Cred că va fi și mai evidentă valoarea ei cînd se va publica aparte și se va vedea structura întregii concepțiuni. [7]

Go ahead! [8]

Tocmai astăzi împlinesc 39 de ani...

Cele mai respectuoase complimente doamnei Maiorescu, a cărei înălțare sufletească contribuie la fericirea amîndurora, a d-sale și a d-voastre. Știu și eu și recunosc cît de mult ajută la fericirea bărbatului și la propria sa fericire o femeie inteligentă și devotată.

Cu toată iubirea,

al d-vstre devotat,

Duiliu Zamfirescu

113

Roma, 30 decembre 1897

Iubite domnule Maiorescu,

Am văzut din ziare că iar ați plecat. V-am spus, cred, alt'dată ce noțiune pustie am eu despre țară, cînd românii pe care îi iubesc nu mai sunt în România, și astăzi trebuie să repet același lucru, cu atît mai mult că mă muncește gîndul că ați plecat nemulțumit de mine. [1] Așa este ?

Dacă este ceva așa, sunt gata să-mi primesc pedeapsa: la colț, de urechi sau în genunchi, — dar numai supărare nu. (Iată o mizerabilă liniuță !!)

Am tot așteptat volumul al 2-a din *Discursuri.* Pace!
Am așteptat *Convorbirile.* A dat Dumnezeu și au sosit. *Războiul* apare în crîmpeie mitițele, la ceas la ceas cîte-o linguriță : doctorii bune.

Am cetit articolul d-nei Humpel [2] : bun, scris cu bărbăție ; am cetit și pe al d-lui [Basilescu] [3] slab și fără vlagă. Parcă tipograful a făcut o regretabilă confuziune, punînd numele doamnei sub articolul domnului și viceversa.

De Anul Nou nu se arată nici un nerv, nici o scînteie vie : fraze lungi, gîndire cinstită, o burghezie intelectuală de cea [mai] perfectă platitudine. De aceea, tot la cei mai mari în vîrstă trebuie să ne întoarcem privirile. E o adevărată trebuință sufletească pentru mine de a vă ura să trăiți încă vreme îndelungată, frumos și drept la minte ca o făclie puternică ce arde într-o catedrală. Fraza e pretențioasă, dar sentimentul e bun și e mai cu seamă foarte sincer.[4] Alături de d-vstră, tovarășa cea întru toate credincioasă și cuminte, pe al cărui păr ninge, ninge.

Da' pe al cui păr nu ninge ? Vremea vremuiește. Am scăpat de muche. Se vede coborîșul văii, imens : un vis plin de farmecul și de melancolia lucrurilor nerealizabile, iubite d-le Maiorescu. Cum o fi, ce s-o mai întîmpla ? Cine știe...

Din toată inima,

al d-voastre,

Duiliu Z.

114

Roma, 7/19 febr. '98

Iubite domnule Maiorescu,

Astăzi am primit în fine numărul *Convorbirilor* pe ianuariu. Dați-mi voie să vă spun numaidecît impresiunea ce mi-a făcut-o *Războiul.* Uitasem cu desăvîrșire ceea ce scrisesem, ca un somnambul, așa încît am cetit partea publicată acum, cu temerea de autor dar și cu impresia de noutate a

unui străin. Ei bine, cinstit, lucrarea e bună. Ceea ce mi s-a părut exagerat în scrisoarea d-voastre, [1] cînd ziceți că romanul de astăzi e cea mai de seamă înjghebare din ultimii zece ani, acum mi se pare natural. Mai ales scena dintre Natalia și Anna, noaptea, e bună de tot.

Credeți-mă că vorbesc ca de lucrul altuia. Sunt emoționat și neliniștit, parcă de o întîmplare reală. De azi-dimineață, de cînd am cetit *Convorbirile,* sunt nervos, îmi pare că s-a sfîrșit cu mine, că n-am să mai fac nimic bun. Așa ceva trebuie să se petreacă în microcosmul sufletesc al unei insecte care moare după primul act al amorului. E desigur o formă de histerie.

Ar trebui poate publicat în volum cît de curînd. Întrebați vă rog pe Socec în ce condițiuni ar fi dispus să primească lucrarea. Müller publică în „Biblioteca pentru toți", întîiul roman, *Viața la țară,* dar Müller e domol, și din neamț cinstit ce era, s-a făcut și el negustor român. [2]

Tot văd pe d-nul Negulescu [3] că mă pune într-o supă cu Slavici și Caragiale. Eu n-am nimic comun cu acești domni. Slavici și-a închipuit toată viața că a dat icoana sufletească a țăranilor, în amorurile și poezia lor vagă, iar de fapt a plăsmuit ființe himerice, false din punct de vedere al asemănării, monotone și neclarificate din punct de vedere al tipului. Caragiale e superior lui Slavici, dar nici el nu se leagă cu mine prin nimic.

Vă mulțumesc de volum. Țineam să-l am de la d-vstră.

Nu știți și nici vă puteți închipui cu ce emoțiune — aș îndrăzni să zic aproape filială — am cetit ultimele rînduri ale scrisorii d-voastre. Că e ceva comun felului nostru sufletesc încep și eu a crede, mai cu seamă de la impresia ce mi-a lăsat-o astăzi cetirea romanului meu. Eu, acolo, încep să mă văd în liniele mele estetico-morale, și cred că, ridicîndu-mă, mă apropriu de d-vstră, nu cum sunt, ci cum aș putea să fiu.

Dacă mergeți de Paști la Ab. [4] viu să vă văd, — negreșit, dacă nu va fi și Curtea noastră acolo, după cum spun jurnalele.

Cu toată iubirea pururea nouă,

al d-vstre,

D. Z.

115

Roma, 3/15 martiu 1898

Iubite domnule Maiorescu,

Ce ciudat se îmbină lucrurile omeneşti!

Cînd am primit carta postală, citeam pe *Fileb* al lui Platon (*Filebo o del sommo bene*),[1] cu gînd de a urmări ideea platoniciană din cartea III-a a *Lumei*[2] lui Schopenhauer. (Fie zis în treacăt, obiectivarea voinţei în pictura scenelor de interior, cu alte cuvinte a întregii şcoli olandeze (par. 44), e cam trasă de păr la Schopenhauer).

Şi din azurul acesta — la Socec!

Hai să fie şi aşa.

Vă scriu spre a vă mulţumi că aţi intervenit cu autoritatea d-voastre pe lîngă editor.

Tot astăzi i-am scris lui, întrebîndu-l în ce condiţiuni primeşte să publice volumul. D-voastră cunoaşteţi marota mea: literatura trebuie plătită, ca orce obiect de artă, — negreşit, în raport cu publicul nostru, prin urmare puţin. Dar trebuie plătită.

Dacă nu primeşte condiţiunea asta, nu va edita romanul, iar el va merge, încet, domol, prost tipărit, în „Biblioteca pentru toţi" a lui Müler.[3]

Nu vă supăraţi pe mine. În fond, caut mai mult să fac plăcere nevesti-mii, care se miră că Belgia Orientului e aşa de puţin recunoscătoare scriitorilor săi...

Din toată inima al d-voastre,

Duiliu Zamfirescu

E bine înţeles că intervenirea d-vstre a încetat.

116

Roma, 9 mai 1898

Iubite d-le Maiorescu,

Aceste rînduri sunt numai pentru d-vstră personal. Veţi înţelege din cuprinsul lor pentru ce.

În urma turburărilor din Italia, guvernul local a luat o serie de măsuri precipitate (precum reducerea taxei grîului cu un franc pe quintal; reducerea transportului cu 50% a obiectelor de hrană; în urmă, reducerea întreagă a taxei de 7,50 asupra grîului); aceste măsuri erau anunţate de Agenţia Stefani adeseori incomplet sau eronat; eu le controlam şi le trimiteam guvernului nostru prin *depeşă cifrată.*

Aseară primesc de la dl. St.[1] (ca felicitare de numirea mea la Academie)[2] următorul bobîrnac: „*Les dépêches contenant des nouvelles officielles, comme celles du télègramme chiffré No. 240, seront à votre charge, si vous continuez à les envoyer chiffrées*". Trebuie să vă spun, în treacăt, că Lahovary[3] a plecat în ţară, şi, prin urmare, eu sunt responsabil de ce se face la Legaţiune.

Am răspuns astăzi la telegrama de mai sus cu următoarea notă:

„D-le Ministru. La telegrama E.V. No. ... cu data... prin care mă înştiinţaţi că pe viitor depeşile conţinînd informaţiuni oficiale ce vor fi trimise în cifră vor rămîne în sarcina mea, am onoare a răspunde următoarele:

a) Întrucît priveşte valoarea ştirilor date de Agenţia Stefani, ca şi de orce altă Agenţie oficioasă, am socotit întotdeauna că este de datoria funcţionarilor ţărei în străinătate să le confirme sau să le infirme; că aşa trebuie să fie o dovedeşte informaţiunea oficială a Agenţiei Stefani relativă la reducerea de 50% a transportului *obiectelor de aliment* (*generi alimentari*), care era în parte falsă, deoarece, în urma explicaţiunilor avute la Ministeriul de Interne, reducerea nu privea *toate* obiectele de aliment, ci numai grîul şi porumbul;

b) Întrucît priveşte cifrarea acestor ştiri, am crezut pînă astăzi că mai cu seamă agentul care transmite este în drept să aprecieze utilitatea şi oportunitatea întrebuinţării dicţionarului cifrat. Fiindcă însă m-am înşelat, am onoarea a vă informa că am luat măsuri să se scoată din comptul Ministeriului ultimele trei telegrame, între cari şi aceea cu No. 240, spre a fi plătite de mine.

Primiţi etc."

Vă explic acum d-vstre, pentru ce dam aceste ştiri *cifrate:* 1°) dintr-un sentiment de jenă faţă de guvernul ita-

lian, ale cărui nenorociri aveam aerul de a le exploata, strigînd la Bucureşti: „trimiteţi grîu, că acuma e momentul!"; 2⁰) pentru a rectifica unele ştiri eronate ale Agenţiei Stefani; 3⁰) pentru a nu da loc la speculaţiune, prin telegrame deschise, deoarece Agenţia Stefani nu are corespondenţă directă cu România, ci ştirile sale vin prin Paris sau Londra la noi, — prin urmare cu 24 de ore mai tîrziu.

Dar chiar dacă am presupune că nu am deloc dreptate, forma cu care mi s-a făcut observaţiunea denotă o evidentă rea-voinţă.

Vă spun toate acestea ca să nu vă miraţi de urmările pe care ar putea să le aibă incidentul. Eu ştiu că îmi văd de treabă şi îmi fac datoria; prin urmare, nu pot tolera observaţiuni nedrepte sau necuviincioase.

De credeţi că e bine, vă rog să puneţi pe dl. Carp în curent cu cele ce se petrec.

Vă rog să mă iertaţi că vă răpesc timpul cu chestiuni atît de personale: cred însă că dreptatea în sine are un sîmbure de interes pentru toţi oamenii cu sufletul la locul lor. Ştiţi că la Academie, cu trei zile înainte de vot, m-a batjocorit din nou, cu toate că anul trecut, la Minister, m-a primit cu braţele deschise. Cine mai înţelege ceva? [4]...

Al d-vstre cu totul şi cu totul devotat,

D.Z.

117

Roma, 13/25 iuniu 1898

Iubite domnule Maiorescu,

Vremea trece fără să-mi mai aducă, la învîrtirea bunurilor şi relelor vieţii, scrisori de la d-vstră. De ce? Să fiţi nemulţumit de mine?... M-am tot gîndit prin ce v-am putut fi displăcut, cu dinadinsul, şi n-am găsit nimic. Iar dacă v-am greşit prin ceva, fără voia mea, atunci e prostie, iar prostului din născare Domnul îi iartă.

Poate v-a displăcut ultima mea scrisoare. Se poate. Disciplina de funcţionar ar fi trebuit să mă facă să înghit hapul fără vorbă. Mi s-a părut însă că nedreptatea era atît de strigătoare, încît ecoul ei putea ajunge pînă la d-vstră. [1] Dar ştiu eu cum se văd lucrurile de departe...

În sfîrşit, două rînduri de lămurire m-ar găsi gata să mă pocăiesc de orce greşeală.

Le doresc cu atît mai mult aceste rînduri cu cît vacanţele se apropie şi d-vstră plecaţi mai curînd şi mai departe. V-am spus, cred, altă dată, ce sentiment ciudat deşteaptă în mine plecarea d-vstră din ţară, ca şi a tutulor amicilor: îmi pare că înstrăinarea mea devine absolută. Vara, în general, rămîn singur la Legaţiune şi mă duc în cîte un colţ de provincie romană, unde timp de 3 luni nu schimb o vorbă românească cu nimeni. Cîteodată, cînd primesc cîte o scrisoare de la noi sau cînd luarea-aminte mi se aţinteşte asupra rugăciunei rostită de copiii mei, mi se pare că mă deştept din vis. Îmi închipuiesc că la asta se şi datoreşte nota dulceagă şi sentimentală a scrisorilor mele, pe care eu o simt, dar nu o pot împiedeca, deşi, de fapt, ea nu este singura mea coardă sufletească.

Am cetit ultimul număr din *Convorbiri* şi am văzut încurcătura amabilă în care se găseşte bietul d. Dragomirescu, [2] cînd e silit să vorbească de mine. În definitiv, articolul său flatează vanitatea mea de june: sunt un tînăr plin de viitor. *Meno male.* [3] Cred numai că ar trebui convins omul că eu nu caut ceartă cu lumînarea criticilor. Incidentul displăcut dintre noi se datora lipsei de cuviinţă şi de bună-credinţă cu care era scris articolul de acum un an. [4] Încolo, libertate deplină.

Fiindcă însă vine vorba despre critice de felul acesta, privitoare mai cu seamă la originalitatea scriitorilor transilvăneni faţă cu noi, cei din România liberă, vă rog să-mi daţi voie a vă spune următoarele:

Scriitorii bănăţeni stau faţă de noi cam cum stă Bret Harte faţă de Dickens şi Théophile Gautier faţă de Balzac, cu această deosebire în plus, că scriitorii de dincolo sunt, toţi, dialectali. Eu înţeleg foarte bine farmecul sentimental al limbei lor, mlădierea artistică a unui grai aproape nou, şi totuşi românesc, care, cum spuneţi d-voastră, te trezeşte parcă din vis. Dar, serios, domnule Maiorescu, credeţi

d-voastră că se poate *turna* o acţiune întinsă în tiparul acestei limbi ? credeţi că se poate scrie magistrala d-vstre introducere a discursurilor în limba lui Popovici-Bănăţeanul ? credeţi că *Războiul* meu s-ar putea încerca în dialectul bănăţean ?

Mecanica gîndirei noastre este alta decît a gîndirei lor. Şi ceea ce importă, *astăzi*, pentru rezultatul colectiv al românismului este ceea ce facem şi cum gîndim noi, cei din România liberă, nu ce fac şi cum gîndesc cei de dincolo. Peste o sută de ani, cînd iritările noastre sentimentale, nimicurile patimelor noastre vor pieri în pulberea uitării, noi, cei de aici, vom fi chemaţi la judecată. Şi, prin urmare, noi trebuie să lăsăm urmaşilor o limbă în care să se mişte liberi, limba vie a graiului nostru, fără expresiuni moarte, împrumutate din cronicari, fără curiozităţi dialecticale.

Negreşit că noi suntem mai banali decît fraţii de dincolo, în graiul nostru. Dar tocmai banalitatea aceasta este dovadă de o absolută comună înţelegere între toţi românii din regat şi din ea va ieşi, printr-un procedeu de eliminare, limba clasică a românilor. Limba, în literatură, este cum sunt colorile în pictură : numai după topirea, după repunerea fiecărui ton caracteristic în fiinţa tonului de alături se dobîndeşte unitatea coloristului. Cu vorbe curioase, cu locuţiuni singuratece, cu inversiuni prinse din mecanica limbei nemţeşti, se pot cel mai mult, scrie novelete, în care calfa de opincar să zică fetei *Maistorului* „domnişoară Ano" ; dar niciodată nu se va face o lucrare trainică. [5]

Dealtminteri e aşa de lungă vorba ! Cred că în viitoarele mele *Scrisori romane* [6] voi mai insista asupra ei.

Ştiţi care este părerea mea de rău, revenind la d. Dragomirescu ? Este că, atît d-sa, cît şi dl. Evolceanu, cît şi alţi doi trei tineri, culţi şi foarte bine înzestraţi de fire, se pierd în nimicuri.

Şi aici vine în discuţie o altă chestiune, foarte importantă ; aceea a felului de a fi şi a trăi. A-ţi asigura existenţa cu două-trei catedre, a alerga de la un pension la altul spre a-ţi lărgi temelia bunei stări este, după cunoscuta teorie, cea dintîi datorie a omului care vrea să fie liber şi stăpîn pe dînsul. Liber ? ! Stăpîn pe dînsul ? ! Este liber şi stăpîn pe dînsul fericitul căruia i-a rămas o avere de mîncat. Şi mai este liber şi stăpîn pe dînsul nefericitul care îşi poartă

fantazia aprinsă de la Enache la Cosman [7] şi de la acesta la un altul, mestecînd pururea versuri sau trăind numai cu halucinaţiunea viitorului său roman. Cine nu intră cu tot sufletul în opera sa, acela va face criticuţe, fleacuri de haz, dar niciodată nimic durabil.

Cu cîtă emoţiune îmi aduc aminte de unele părţi din viaţa lui Eminescu, pe cînd eram la *România liberă* şi-l cunoşteam de aproape ! Cu cîtă nedomirire mă gîndesc la berăriele lui Caragiale ! Toate aceste sunt lucruri ce nu se potrivesc cu firea şi deprinderile mele. Ba chiar îmi displac şi mă dizgustă, cînd mai cu seamă sunt şi şirete.

Dar numai în părăsirea completă (fie chiar şi vremelnică) a intereselor pămînteşti se poate urca mintea în unghiul ascuţit al creaţiunei adevărate. Numai prin izolare de oameni, prin singurătate, cultul ideii se întinde stăpînitor pe viaţa noastră.

Şi aşa mai departe, — se poate scrie mult şi bine.

Eu aş voi să vă spun că literatura, care ne-a apropiat în multele, nu trebuie să ne înstrăineze în nimic. Opiniunile d-vstre asupra mea, care îmi par cam jenate, [8] să rămîie şi chiar să se manifesteze ca opiniuni de scriitor, iar prietenia să fie prietenie.

Oare, se poate ?

O uşoară tremurare de nesiguranţă îmi opreşte condeiul. [9]

Cu toate astea, cred că se poate, cel puţin de la mine la d-vstră. Eu o ştiu din experienţă.

Terminînd, rog pe d-na Maiorescu să primească, cu veselă şi luminată faţă, respectuoasele mele sărutări de mînă, iar pe d-vstră să mă credeţi totdeauna

devotat şi supus,

Duiliu Zamfiresco

118

Roma, 7 iuliu/25 iuniu 1898

Iubite domnule Maiorescu,

Scrisoarea de faţă va călători odată cu d-vstră. *Beata lei !* [1]

Vă scriu așa de repede ca să mă reabilitez, după mutra histerică ce am făcut-o cu ultima mea epistolie. Eram enervat. Vă scrisesem cu aproape două luni înainte,[2] expunîndu-vă o situațiune ce mi se părea simptomatică și gravă și nu avusesem nici un cuvînt de la d-vstră, care, în general, răspundeți cel puțin de primire. Eram, prin urmare, în drept să cred că vă displăcusem prin ceva... Nu. Foarte bine.

Acum, să revenim la amicul în chestiune.

Și mai întîi, vă sunt foarte recunoscător de demersurile ce ați făcut în sprijinul meu: toate din lumea asta în lumea asta.

Acum — după ce a primit răspunsul la nesăbuita sa telegramă, a mocnit ce a mocnit pînă ce m-am pomenit într-o bună dimineață cu următoarea nouă bazaconie: scrisesem o notă Ministeriului, fără nici o importanță, rugîndu-l să ia o hotărîre privitoare la un român din Neapoli, bolnav. În această notă erau frazele „cu un moment mai nainte" și „spre a se pune capăt și acestei chestiuni". Ministrul Afacerilor Străine și președintele Consiliului de Miniștri al României are vreme să citească asemenea fleacuri, cari de regulă trec numai prin birouri și sunt rezolvate cel mai mult de secretarul gl. Veți găsi, aci alăturat, nota în original, cu apostila ministrului (ea fiind astăzi proprietatea mea, pot dispune de dînsa), ce mi-a fost înapoiată ca *necuviincioasă*, precum și răspunsul meu.

Evident, caută cearta cu lumînarea.[3] Vrea, probabil, să mă silească să-mi dau demisiunea. Dar dimisiunea nu-mi voi da-o. Sunt atît de sigur de ceea ce fac și mă simt așa de în dreptul meu, încît mă întreb uneori de nu vrea să mă încerce sau de nu e cineva lîngă dînsul care mă zugrăvește. Asta, ca să găsesc o scuză capului guvernului. Altfel, firește, e prostie goală, prostie și răutate.

Îl aștept să se întoarcă din congediu, fiindcă, după cît mi se pare, nu primise răspunsul meu cînd a plecat.

Veștile ce-mi dați despre „Junimea" nouă îmi fac mare plăcere: orcît suntem noi de *terre à terre*, lucrările serioase ne obligă să ne scuturăm pulberea de pe ochi și să le vedem. Despre teza lui Pomp. Eliad[4] știam ceva dintr-un rezumat tipărit ce-l avea un fost coleg al său (Dufourc sau așa ceva), astăzi pensionar al Școalei de Roma. Bine, bine.

De ce Juniu ?...

Dar de ce Junie...

Or *Giuno* or *Junius Brutus* par a fi nașii săi. Dacă e *Giuno* nu merge deloc, admițînd nestatornica formațiune românească de la genitivul *Giunonis;* apoi: grecește *ioúnios*, italienește *giugno*, frîncește *juin* (masculine ca gen și cele două dintîi ca terminațiune). Dacă e *Junius* ar ieși mai ușor *Junie*, de la genitiv; dar atunci de ce *Junius*, nume de om, să se facă *Junie în 15* și nu și *Junie Lecca?* de ce *Julius Caesar* să nu se facă *Iulie Cesar* pe românește, ceea ce ar fi foarte *Iulișca?...*

În sfîrșit, pe mine asemenea lucruri nu mă privesc.

Dacă țineți la Iunie, așa va fi anul viitor, și mulți și foarte mulți alții, în cari tinerețea d-voastre vecinică să ne scuture pe toți din melancolie și scirocco, precum iedera lui Carducci cu trunchiul copacilor... *l'ilice nera, a cui d'allegra giovinezza il tronco l'edera veste.*[5] Nu-i așa, m-me Maiorescu ?

Dar, mă rog, de ce la Ems ?... Sper că nici o cauză serioasă de cură.

Noi, la Tivoli, ca și anul trecut. Să vedem ce o mai aduce Annienul. Apoi, la iarnă, în țară.

Vă doresc foarte mult și vă cer voie să vă îmbrățișez.

Al d-vstre devotat,

Duiliu Z.

Important. Vă rog să-mi restituiți *documenturile* ! ![6]

119

Roma, 5/17 septembre 1898

Iubite domnule Maiorescu,

Bine v-ați întors de la Ems, Flims și alte monosilabe, la București ! Sper că drumul printre munți, viața în aerul transparent al înălțimelor v-a repus sufletul în strana idealismului, din care clienții îl coboară cîteodată în jilțul *opo-*

zițielor și al apelului. Ce vești despre volumul al III-a ?[1] și ce alte imagini s-au mai împînzuit în Elveția ? Cum se întoarce doamna Maiorescu cu innominabila tuse ?

Aștept să-mi scriți cîteva pagine fulgurante. Știți că eu vă păstrez scrisorile ; ba, cîteodată, cînd mi-e dor de d-vstră, le și recitesc, chiar dacă mă *tractați* de histeric, — *ma parole d'honneur !* E atîta sugestionantă tinerețe în unele dintr-însele, încît, după ce le citesc, îmi vine să cînt sau să scriu, ceea ce pentru mine e totuna. *Une fontaine de Jouvence, quoi !*[2]

Noi ne-am întors de la Tivoli de zece zile. E ceva cam cald la Roma, dar e frumos. Toamna trece pe sus, senină. Fug turlele în limpeziciunea albastră, cu o îndrăzneală nespusă, — pînă ce vine scirocco ; iar atunci, crac ! oameni și turle au aerul bleojdit.

Ce am făcut la Tivoli...

O să vedeți în curînd : o comedie pe perete, un fel de zaharisealā pesimistro-optimistă, din care nu se înțelege decît că Lydda e femeie, iar nu cetate și că romanul ar vrea să fie scris în formă epistolară. Sper să vă pot trimite pe la sfîrșitul lunei partea I-a pentru *Convorbiri*, care sunt reduse, bietele, la cea mai simplă expresie. Lucrarea se cheamă :

Lydda

(Scrisori romane)[3]

ceva cu două titluri, a la *Ștefan cel Mare sau furtuna marelui rău*, tragedie de dl. Ardeleanu.

Cu guvernul, mai mult stau decît merg. După ultima d-vstre scrisoare, mi-a administrat o *mustrare* în toată forma, sub cuvînt că nu știu să fiu respectuos cu superiorii. Cum dracu să fii respectuos !... Am crezut că e de prisos a recurge la protecțiunea d-lui Carp deocamdată, și m-am mărginit a face scuze cui în drept, urmînd astfel povețele d-vstre.[4] Mă mîngîi cu ideea că fondul pînă acuma stă în picioare : cred, în adevăr, că serviciul Legațiunei se face cu toată seriozitatea și că informațiunile mele, mulțumită încrederii guvernului italian, sunt printre cele dintîi și cele mai sigure.

Dați-mi voie, sfîrșind, să vă îmbrățișez cu iubirea de totdeauna și să vă rog a exprima doamnei Maiorescu respectuoasele mele omagii.

Al d-vstre,

Duiliu Z.

120

Roma, 28/10 oct '98

Iubite domnule Maiorescu,

Vă trimit aci alăturat 64 pagine din viitorul roman.[1] Nu știu de veți putea înțelege ceva din ceea ce e scris pînă acum. Gîndurile mele sunt multe și sucite, și numai cînd lucrarea va fi întreagă, se va vedea ce am vrut să fac și ce *portée morale* va avea.

V-aș ruga deocamdată să nu schimbați nimic, — decît numai erori de date și de fapte, dacă veți găsi. Încolo, toate curiozitățile mele să rămînă cum sunt.[2] Ce spun eu acolo, și mai cu seamă ce voi spune în urmarea scrisorilor romane ale tînărului, este o convingere a mea, puternică și definitivă, ca *îndreptariu* al vieții.

Partea a II-a, care se va prezenta sub forma unor însemnări zilnice ale bătrînului de la Costieni, va fi urmarea logică, în fapte, a celor enunțate în partea I-a.

Deocamdată atît, așteptînd să vină vremea congediului. Cînd ? Nu știu. Probabil prin ianuariu viitor.

Vara asta am prefăcut încercarea de piesă de acum 5 ani, *Thargelia*,[3] și am trimis-o lui Grădișteanu,[4] prin Ollănescu. Vom vedea de se poate juca.

Vă doresc și vă aștept scrisorile cu cea mai mare bucurie.

Al d-vstre foarte devotat,

Duiliu Z.

121

Roma, 30 oct./11 nov. '98

Iubite domnule Maiorescu,

Împlinesc astăzi 40 de ani, — zi solemnă între toate. În cercul restrîns al familiei, am simțit că farmecul vieții trecute a dispărut, și un altul, nou, i-a luat locul ; în ochii băieților mei mi s-a părut că renaște tinerețea și se pregătește gîndirea viitoare, — în ai fetei, că se înfiripează blîndețea senină, echilibrul sufletesc al unei rase latine moderne, în care toate virtuțile sunt cu putință. Aș putea să adaog că am avut, limpede, noțiunea unei răsplate morale ce stă în împlinirea datoriei.

În depărtarea aceasta, în care firea mea și-a făcut o învelitoare cu o culoare nouă, ca la unii gîndaci țesători, hrăniți cu frunză străină, socotesc că am rămas același, cu fondul sufletesc moștenit de la părinții mei, români. Ce-a fost pînă acum acest fond ?

Cred, hotărît, că a fost bun, fiindcă m-a păzit de greșeli care mînjesc bolta lăuntrică a conștiinței ; a fost poate cam lung în evoluțiune, *e le cose lunghe diventano serpi* ;[1] a fost violent în unele năzuinți, iubitor de sine și vano-glorios. Putea-voi să mă tămăduiesc de ceea ce a fost rău ?

Patruzeci de ani !

Mai mult de jumătatea vieții s-a dus. Parcă imaginea individualității noastre abstracte surîde la o parte. Subiectiv, așa și e : suntem eterni în clipa noastră. Asta și formează marea dificultate în noua mea credință, despre care vă voi scrie cîndva.

Nu vă veți mira că mă adresez d-vstre în ziua aceasta solemnă pentru mine. Ați înțeles, cred, de mult, cît de mare preț pun pe stima d-vstre. Trebuie să adaog astăzi că imaginea d-vstre a fost ca *„il mio buon Duce"*,[2] cum zice Dante, în acest sens că niciodată n-am luat o hotărîre însemnată fără să mă întreb „ce ar zice d-l Maiorescu". E, în adevăr, așa, și cred că e bine și drept s-o știți, fiind ascendentul acesta moral asupra unui om ca mine, care trece peste valoarea medie a românilor, cel mai sincer omagiu ce vi se poate aduce.

Acestea țineam să vi le spun.

Cu cei 40 de ani ai mei, mă închin respectuos d-nei Maiorescu, care poate n-a ajuns încă la această înaintată vîrstă și nu cunoaște durerea de a mărturisi a timpului ireparabilă vină. Nici eu n-aș mărturisi-o dacă n-ar exista infamul de buletin al Ministerului, în care stă scris, negru pe alb, cînd și unde. Dar, despre timp, eu am o teorie care se apropie de cea kantiană, prin aceea că-l neagă, obiectiv, și merge dincolo de cea kantiană prin aceea că, și subiectiv, îl reduce la spațiu. Sunt gata a o pune la dispoziția orcui are nevoie de o asemenea rețetă.

Vă doresc și mă gîndesc cu bucurie să vă revăd în curînd, — poate prin ianuariu sau februariu.

Al d-vstre devotat,

Duiliu Z.

Iubite domnule Maiorescu,

Redeschid plicul. Găsesc la Legațiune o lungă scrisoare din partea lui Ollănescu, prin care mă roagă să intervin pe lîngă d-vstră în sprijinul lui Petrașcu, în următoarea chestiune : prin noua lege a învățămîntului se prevăd la Universitate cursuri libere ce se pot ține de persoane pe care le recomandă ministrului corpul profesoral. Petrașcu dorește să facă un curs de istoria literaturii române moderne, dar se teme că va găsi în d-vstră o puternică opunere.

La asta se reduce scrisoarea, în puține cuvinte.

Vă mărturisesc că nu știu cum să pledez cauza, fiindcă ea are două laturi bine caracterizate :

1) Una omenească, văzută de pe pămînt, de unde, privind-o, e greu să vă cer influența sau chiar numai votul în favoarea unei persoane care s-a făcut reprezentantul unor idei pe care d-vstră nu le împărtășiți.

2) Alta înaltă, văzută de sus, de unde lucrurile mici dispar și rămîn numai liniele mari. Sunt singur că aș putea

să vă vorbesc în numele acesteia, dacă aş avea toate elementele la îndemînă ; dar nu le am. Îmi aduc aminte numai că d-voastră aţi sprijinit pe Gherea, în Cameră, la indigenat, — ceea ce mi s-a părut foarte frumos ; *mutato nomine*, e cam aceeaşi situaţie.

Credeţi că ar fi ceva de făcut, cu multă înălţime sufletească ? Oamenii se schimbă în bine, cînd au un fond bun, şi cred că Petraşcu s-a schimbat în bine. Mai mult nu pot spune, fiindcă vreau să rămîn cinstit şi să nu leg pe nimeni cu obligaţiuni la care nu sunt autorizat. [3]

122

Roma, 20/2 dec. 1898

Iubite domnule Maiorescu,

Cu Caterina II-a este o evidentă eroare de redacţiune. Ştiam şi eu că numele este citat la pagina 134 ; dar nu voiam să spun că nu e citat *undeva*, ci că nu e citat printre femeile *„qui peuvent être une Elisabeth, une Débora, une Jeanne d'Arc“*. Îmi pare rău că acest echivoc s-a putut produce. Fireşte, ambiţul Frosei este de a nu fi prinsă *en faute*, pentru bunul renume al *Convorbirilor* şi pentru al său. Eu nu am deloc memorie mecanică ; de aceea nu afirm nimic fără să mă controlez.

Aş ruga să nu se publice deodată prea multă materie din *Scrisori*. [1] Am rămas cam în urmă, din cauza treburilor de la Legaţiune : lucrările pregătitoare ale conferenţei antianarhice mi-au luat tot timpul, iar acum fac pe ghidul, pe scribanul şi pe junele secretar (la 40 de ani !) în dorul lelei, gîndindu-mă pururea şi peste tot la lucrarea mea. Ce curios e de a trece prin lume ca un lunatec, răsfrînt asupra ta însuţi, fără ca, totuşi, să se bănuiască preocuparea lăuntrică !

Vă mulţumesc foarte mult că aţi primit propunerea şi rugămintea mea privitoare la Petraşcu. [2] Trebuie să vă mărturisesc, acum, că mă temeam grozav să nu răspundeţi *nu*. Mă temeam ca, în numele unei discipline cam rigide, să nu refuzaţi a da cea mai luminoasă dovadă de înălţare sufletească. N-aş fi zis nimic, fiindcă ar fi fost omenesc să respingeţi propunerea, dar aş fi rămas cu o umbră de nemîngîiere.

Înţeleg enorma afluenţă de la cursuri. Ani, ani mulţi ! pentru pregătirea unor vremuri bune.

Să nu mă uitaţi cu un exemplar din volumul III al discursurilor.

Cele cîteva rînduri ale d-nei Maiorescu (cu paşpatru de ani) mi-au făcut nespusă plăcere. Va să zică tot aşa trăiţi, în cea mai deplină înţelegere sufletească... E, în adevăr, atingător, şi doresc să vă revăd în curînd, la masă, cu o bună halva turcească la mijloc şi un pahar de vin. Evohe !...

Al d-vstre,

Duiliu Z.

123

Duminecă, Crăciun nemţesc, 1898

Iubite domnule Maiorescu,

Mă grăbesc a vă trimite urmarea şi sfîrşitul părţii I din *Lydda*, sperînd că va ajunge la Bucureşti înainte de plecarea d-vstre în străinătate. Cu partea a 2-a se va desfăşura adevăratul roman, sub titlul *Însemnările bătrînului*. Din mila Domnului, conferenţa s-a terminat, iar la Legaţiune au sosit 2 ataşaţi ; astfel voi putea fi mai liber şi voi putea lucra în pace. Ţiu să nu se întrerupă publicarea romanului.

Vă urez sărbători fericite, viaţă lungă şi tînără. Minunat, minunat discursul de la Senat ! Un suflu de activitate rod-

nică pare a trece peste d-vstră de la o vreme încoace, a cărui elaborare lăuntrică trebuie căutată, desigur, în fericirea casnică. Aceasta va fi un titlu de glorie a d-nei Maiorescu, căreia îi sărut mînile.

Cu bine şi sănătate, al d-vstre.

Duiliu Z.

124

Roma, 12 ian./31 X-bre '99

Iubite domnule Maiorescu,

Am înaintea mea cartea postală a d-nei Maiorescu, cu vederea Abbaziei. Cunosc localitatea şi-mi place, dar găsesc încîntătoare fotografia, poate pentru că dă într-un spaţiu restrîns o privelişte întinsă, poate pentru că, şi aici ca şi peste tot, lumea e mai frumoasă în reprezentarea ei decît în realitate. S-ar mai putea adăoga un *poate :* poate pentru că sunteţi d-voastră acolo.

De la întoarcerea mea din Veneţia, adică de 2 luni, nu mai ştiu nimic de la d-voastră. Aţi fost foarte ocupat. V-am citit discursurile cu bucurie, ca întotdeauna, cu bucurie şi cu mîndrie. Am vorbit de d-vstră cu Catargiu (sosit de vreo 5 zile), care vă admiră şi pare chiar a vă iubi. Prin urmare, nu se poate zice că nu aţi fost de faţă în viaţa amicului de la Roma.

În vremurile din urmă am primit mai multe scrisori de la Dragomirescu [1] şi o foarte frumoasă scrisoare de la Rădulescu [2] din Lipsca. Începe parcă a se statornici o frăţie de gînduri între dînşii şi mine, ceea ce-mi face plăcere. [3] Pînă acum trăiam cu toţii într-o pîclă de neîncredere (sau aşa ceva), care, ca multe lucruri în lumea asta, mă rănea.

Poate că veacul nou să aducă mai multă dreptate în sufletele oamenilor.

Urîndu-vă ani mulţi şi tineri, atît d-vstre cît şi d-nei Maiorescu, aştept să-mi scriţi, cînd şi cum veţi putea.

Al d-vstre devotat şi bun amic,

Duiliu Zamfiresco

125

Focşani, 15 martiu 1899

Iubite domnule Maiorescu,

Înainte de a pleca, daţi-mi voie să vă exprim sentimentele mele de gratitudine pentru calda prietenie ce şi de astă dată aţi binevoit a-mi arăta. Cum v-am spus întotdeauna, silinţa mea se îndreaptă către bine şi frumos, şi, prin chiar aceea, către d-voastră, cu stăruinţa cu care plantele se îndreaptă spre lumină. Plec liniştit, cu liniştea intensă a oamenilor ce-şi fac datoria din plin, şi sper să vă regăsesc tot aşa de tînăr, tot aşa de generos ca şi pînă acum.

Sper să fiu la Roma dumineca viitoare, adică tocmai în ziua în care îmi expiră congediul. Situaţia de aici m-ar fi îndemnat să mai amîn întoarcerea mea la post ; dar am făgăduit lui Lahovary să plec, şi deci trebuie să plec.

De cînd am venit în Focşani, am avut vreme să mă bolnăvesc de ochi, să mă lecuiesc şi să ţiu şi o conferenţă, despre *Psihologia războaielor,* [1] — subiect potrivit cu soldăţimea de aici. Îmi pare rău că nu m-aţi auzit niciodată, ca să-mi spuneţi de ştiu vorbi sau nu.

Rog pe doamna Maiorescu să primească omagiele cele mai devotate şi respectuoase, iar pe d-vstră să credeţi încă o dată în recunoştinţa unui bun şi respectuos prieten,

Duiliu Zamfiresco

126

Roma [1/13 april 1899][1]

si consistant adversum me castra non timebit cor meum[2] = petronius[3].

127

Personal și confidențial

Iubite domnule Maiorescu,

Urmăresc de cîteva zile cu cea mai mare nerăbdare soluțiunea crizei de la noi, și, trebuie să vă mărturisesc, numai astăzi încep să respir, astăzi, cînd văd din jurnalele noastre că d-l Carp nu cedează.

Eu nu am nici o autoritate ; cu toate astea, nu mă rabdă inima să nu spun, să nu strig de departe : „nu ceda ! nu ceda !" Pe cît trăia bătrînul, situațiunea junimismului și a d-lui Carp în special era penibilă ; prin moartea lui Catargiu, această situațiune s-a limpezit : nimeni, afară de d-l Carp nu poate lua direcțiunea afacerilor. E o logică ineluctabilă : d-sa a fost steajerul în guvernele de la '88—'95 ; d-sa a provocat căderea partidului de la putere ; d-sa a anunțat în mod profetic prostiele lui St. și căderea liberalilor ; acțiunei junimismului în Senat și Cameră și acțiunei d-vstre, plină de tinerețe, în reuniuni publice, se datorește căderea lui St. ; prin urmare, e fatal ca d-l Carp să fie chemat la putere. Toate acestea, fără a mai socoti că d-sa este singurul om politic cu destulă autoritate morală spre a schimba deprinderile mizerabile de pînă acum. Este dar în interesul țărei ca d-l Carp să nu cedeze. Altă ocaziune, în care ideile fundamentale ale junimismului să fie puse în aplicare, nu se mai prezintă. Să nu o pierdeți. Azi, sau peste 2 luni, sau peste 2 ani, d-l Carp trebuie să ajungă prim-ministru nediscutat.[1]

Înainte de a sfîrși, iată o opiniune pe care e bine să o cunoașteți.

Textual. Saurma : Vous aurez un Gouvern Carpp.

Lah. : Ou Cantacuzène.

Saurma : Je ne crois pas : entre les deux il n'y pas de comparaison possible. Vous aurez Carpp au pouvoir.

În fugă, cu dragoste și deplină speranță,

Petronius[2]

9/21 april '99

128

Roma, 16/28 aprilie 1899

Iubite domnule Maiorescu,

Presupunînd că nu ați plecat nicăieri, v-am trimis un volum italienesc, *Quo vadis,*[1] spre a petrece vacanțele de Paște în cetirea scenelor creștinești de pe vremea lui Nerone.

Astăzi am primit și pe Rudyard Kipling.[2] Mă voi da afund în cele senine ale fantaziei. Bine că s-a format cabinetul la un fel, ca să scap de neliniștea politicei. Închipuiți-vă că de cînd m-am întors din congediu, n-am mai avut zi albă : ba cade, ba nu cade ; ba vin unii, ba vin alții. În sfîrșit, au venit alții. Bine, frate.

Cumnatu-meu, întors astăzi de la Napoli, îmi zicea : *il partito composto di g i u n i m i s t i per non essersi m i s t i, sono rimasti d i g i u n i.*[3]

Joc de cuvinte. I-am răspuns cu un „evviva Carp !" strigat din toată inima, încredințat cum sunt că numai un astfel de șef de partid rămîne în picioare, numai neștirbind prin nici o concesiune autoritatea sa. Spectacolul pe care-l prezintă Italia, a cărei politică de compromisiuni și promis-

cuităţi face că partidele nu mai pot da guverne statornice, se repetă întocmai şi la noi. Alianţa conservatorilor cu radicalii, în România, îmi aminteşte conubiul Rudini-Cavallotti (cel dintîi şeful dreptei, cel de-al doilea şeful demagogiei milaneze). Rudini a căzut de la putere din această cauză, şi doar Cavallotti nu intrase în minister.

Acum, o mică întrebare, cu relativul ei răspuns. Astăzi am luat un abonament la *Constituţionalul*.[4] Ce faceţi cu *Constituţionalul*? Între noi fie vorba, jurnalul e cam prostuţ în mersul lui de toate zilele. Nu credeţi că un ajutor, *pe arena publicităţii*, ar fi folositor ?

În actualele împrejurări politice, *L'Indépendance*[5] a rămas fără orientare. Lahovary[6] crede şi el cu putere în viitorul d-lui Carp şi aplaudă rezistenţa sa. Eu am impresia că un semn din partea junimismului ar fi destul spre a atrage la sine foaia franceză. Cred că Lahovary va veni curînd în ţară, fie demisionar, fie în congediu. Ia vedeţi.

Cu toată respectuoasa iubire de demult şi un „Hristos a înviat !"

Duiliu Z.

129

Roma, 27 mai/8 iunie 1899

Iubite domnule Maiorescu,

V-am scris zilele trecute spre a vă recomanda pe d-l Pavoncelli, care vine în România să ia socotelile reprezentantului său din Brăila şi, la rigoare, să-l toarne la puşcărie. Confirm scrisoarea dată în mîna d-lui Pavoncelli : fost ministru în cabinetul Rudini, om avut şi om cumsecade, deşi napoletan. L-am adresat d-voastre, spre a-l sustrage de la adesea neomenoasele exploatări ale avocaţilor noştri.

Vă mulţumesc de nostima scrisoare-jurnal din urmă.[1] E însă urgentă nevoie de o a doua, spre a mă scoate din încurcăturile în care mă aruncă citirea zilnică a jurnalelor noastre. Mă rog, Petraşcu este sau nu este junimist ?

D-voastră ziceţi *nu* ; *Constituţionalul* zice *da*. Vodă ori Hîncu ?

Tot în *Const.* mai citesc unele articole de fond ce-mi par primejdioase. Ar fi bine ca chestiunea transilvană să fie atinsă numai de acele persoane ale partidului care o cunosc astăzi şi ştiu cum au s-o trateze mîine.

Aş dori să-mi răspundeţi dacă Lahovary a dat ochi cu vreunul din domniele-voastre. Mie îmi pare că *Independenţa* e gata să îmbrăţişeze cauza junimistă, ceea ce nu ar fi de dispreţuit. Personal, Lah. e om cinstit, om de ordine şi conservator înnăscut. Mergea cu Sturdza în ultimele vremuri, fiindcă acesta fusese foarte gentil cu el după omorul lui frate-su.[2] Am vorbit adesea cu Lahov. despre situaţiunea partidelor de la noi. El vedea în d-l Carp, încă de pe cînd trăia Catargiu, pe adevăratul şef al partidului conservator, iar în urma alegerii d-lui Cantacuzino,[3] nu-şi încăpea în piele de necaz. Părerea mea este că el va da jurnalului său direcţiune în sens junimist, fără nici o condiţiune, numai să nu fie maltratat sau luat peste picior. Vă rog să luaţi în consideraţiune vorbele mele. Lahov. e personal bogat, nu aspiră să joace rol politic ca răposatul său frate, fiindcă atunci n-ar fi avut decît să rămînă în partidul liberal, unde, la o viitoare formaţiune, ar fi devenit desigur ministrul Af. Străine.

Despre mine, cum mă ştiţi : stau liniştit şi aştept ziua de mîine cu încredere. Am închiriat pe vară o casă la Frascati, unde voi încerca să lucrez cîte ceva. Vremile din urmă le-am trecut coordonînd nişte note relative la unele curioase cuvinte româneşti ce se găsesc aidoma în limba italiană. O ieşi vreodată ceva, sau nu, asta e altă socoteală.[4] Cîteodată mai bate vîntul a poezie, apoi a roman, apoi a nimic, şi trece vremea. Am început a simţi bucuria vieţii prin ochi : a o vedea cum se desfăşură pe dealuri, în caldul verei, arsă de patimi, tînără sau caducă. O instinctivă temere de moarte parcă mă face să cred că n-am trăit destul de din plin. E o copilărie, fiindcă la urma urmei, n-am de ce mă plînge ; dar asta e nestatornicia firei noastre.

Fleacuri, ziceţi d-vstră, şi sus inima ! Bine, aşa să fie.

Cu multă şi statornică iubire a nestatornicei firi,

Duiliu Z.

130

Roma, 10/22 iunie 1899

Iubite domnule Maiorescu,

Zece/22 iun-*ie* !... fiindcă aşa aţi poruncit.

Regăsesc scrisoarea d-voastre din noiembrie '95, cu novela aci alăturată. Recitindu-le pe amîndouă, le găsesc : scrisoarea, nu se poate mai dreaptă, ca sens critic şi ca sentiment de oportunitate : „fii prudent şi lasă novela în saltar, pînă după epoca puritanilor" ; novela bună, cu schimbările indicate de d-voastră.

Este evident că chiar aşa, schimbată şi îndulcită, ea e totuşi foarte erotică. Are însă o calitate : pare adevărată. Socotesc că pe vară şi cu trei stele drept semnătură poate merge. [1] Publicul inteligent va bănui că autorul e Hîjdeu[2] sau poate Sturdza, [3] — mai ştii !

Acestea zise, daţi-mi voie să vă cer o povaţă : la 15 iulie, împlinesc 6 ani de prim-secretar. Colegii din promoţiunea mea sunt ajunşi miniştri şi consilieri vechi (Mavrodi, Kretzulescu şi alţii), iar Mişu, din urmă, e secretar gl. şi probabil va trece ministru. Credeţi că ar fi bine să scriu lui Jean Lahovary, [4] expunîndu-i drepturile mele şi cum Sturdza a şters din buget un loc de consilier, ce era vacant, ca să nu mi-l dea ? Sentimentul meu e că nu trebuie să scriu, ci să aştept ca timpul, *il gran galantuomo* [5], să pună pe fiecare la locul său ; dar cei din prejurul meu cred contrariul. Vă spun drept că simt o nespusă repulsiune de a *cere* fiindcă orcît de mare dreptate să am se stabileşte numaidecît o poziţiune de inferioritate umilitoare de la cine cere la cine dă ; şi o asemenea poziţiune nu-mi convine. E poate o închipuire de sine ; dar, dacă alţii mă judecă pe mine, judec şi eu pe alţii şi nu găsesc îndreptăţită această poziţiune de inferioritate de la mine la mulţi.

Dar acestea, cum zic, sunt poate imagini despre sine, nejustificate. Daţi-mi o povaţă, şi voi urma-o întocmai.

Ce proiecte pe vară ? Unde, cu ce gînduri literariceşti şi pe cîtă vreme ?

Noi, la Frascati, în căldură, cu speranţă ca aleanul visurilor să treacă pe la ochi, aducînd videnii albe în horbote de versuri pe poale.

Toate cele mai bune ale sufletului amic,

Duiliu Z.

131

Roma, 21/3 oct. 1899

Iubite domnule Maiorescu,

Întors acasă de la Frascati, unde am stat trei luni încheiate (cu dese veniri la Roma, între 2 trenuri), mi-am regăsit casa, cărţile şi liniştea, cu bucuria unui copil venit în vacanţe, care-şi regăseşte jucăriele. Îndemnat de o curioasă nevoie sufletească de a schimba două vorbe bune cu un prieten, am deschis teancul de scrisori... Şi, în adevăr, ce comoară de lucruri încîntătoare în corespondenţa d-vstre ! Zilele astea sunt hotărît să aşez în ordine toate filele, de la cele mai demult pînă la cele din urmă, mai cu seamă cele din urmă, în cari parcă ceva statornic s-a prins de la d-voastră la mine : încrederea în om. Doamne, ce bine şi ce frumos e să simţi pe cineva deasupra ta. Sunt cîţiva ani buni de cînd eu ştiu ce voi şi ce fac ; şi cu toate astea, o blajină întoarcere înapoi mă face să caut pe cineva deasupra mea. Un rest de sentimentalism copilăresc, de care cu greu mă dezbăr, a rămas în bărbatul de astăzi, şi aceasta se duce către d-vstră cu o aşa de delicată simţire, cum nu ştiu eu să mă exprim decît atunci cînd în haina din afară sunt puse să se mişte persoane imaginare. D-voastră poate zîmbiţi. Zîmbesc şi eu, fiindcă e curios, dar e aşa.

Ia, mă rog, să citim :

„Coborîşul văii ? — D-ta cobori ; eu am şi coborît. La 50 de ani, omul e în vale, dar atunci se mişcă *liniştit* în vale, şi tot se mişcă, şi dacă nu s-a obosit prea tare, se mai mişcă

elastic. S-a dus farmecul *acut*, dar s-a dus şi melancolia, pe care o înlocuieşte răbdarea, iar din farmecul înflăcărat au rămas raze senine şi impersonale pentru frumos şi adevăr. Mare lucru, mai aproape de fericire decît stările anterioare, care au fost întotdeauna prea zbuciumate."

„Ce ne va aduce anul '98? Pre cît îmi pare: căderea guvernului liberal şi ultima domnire «junimisto-conservatoare», de astă dată cu accentul pe «junimisto»."

Ei, vedeţi cum sunteţi!... Mai întîi cochet cu 50 de ani; apoi profet, cu accentul pe *junimisto*. Dar ce minunate sunt rîndurile astea! aşa de minunate, că eu o să rămîn pururea cu dorul de a vă vedea scriind o novelă, un roman, ceva în care să scapere scînteia *farmecului acut, care s-a dus*. Nu s-a dus; cel puţin literariceşte nu s-a dus.

Dar apoi altele: una în care mă mustraţi că am lăsat fetele din *Război* fără bărbaţi; alta în care îmi spuneţi că sunteţi fericit în căsătorie; o a treia cu boala prinţului Ferdinand: atîtea încîntătoare pagini, ce vor rămînea copiilor mei ca cea mai scumpă amintire. [1]

Prin urmare, este ff. urgent să-mi scrieţi. Îmi pare rău că n-am făcut nici o neghiobie, ca să mă luaţi de scurt; dar n-am făcut: mi-am împlinit datoria în chestia Dunării; salut superiorii; mă port bine cu damele, — aşa că sunt un june foarte model. D-vstră nu prea sunteţi model. În vreme de 3 luni m-aţi onorat cu o scrisoare, prin Nunţiul apostolic, fiindcă papa lucrează la o enciclică...

Acum altele...

Ce e, mă rog, cu junele C. C.? I s-au aprins călcîiele a Berlin, sau sunt ştiri de ale gazetelor? Are binecuvîntarea şefului? Eu, o singură graţie cer Domnului Dumnezeului nostru: să nu mi-l aducă pe cap. O fi el om mare la sufletul lui, dar îmi este urît. Numirea lui Floflo [2] (dacă se adevereşte) ca secretar gl. la Externe e de asemenea o bazaconie. Ce ştiţi, mă rog, despre postul de ministru la Roma? Noi aici avem impresiune (dacă este adevărat că d-l Catargiu nu-l primeşte) că guvernul îl păstrează pentru Fleva. [3]

În chestiunea Dunării, doream de mult să vă consult, pentru a mă lumina personal. Am impresia că presa noastră în general *prende un granchio*, [4] cum zic italienii. Nenorocirea este că ungurii sunt proşti, şi dintr-o chestiune de politică internaţională fac o chestiune de şovinism şi de protecţionism economic. Altfel, nu ştiu pînă la ce punct libertatea deplină a Dunării răspunde intereselor Europei şi poate chiar intereselor noastre. Este evident că tractatul de Berlin, în spiritul său, a fost îndreptat în contra Rusiei. Sub masca rectificării Porţilor de fier, Europa a voit să pună în mîna Austro-Ungariei o cortină ca de teatru, care să se ridice şi să se lase după trebuinţă, spre a împiedica plimbările ruşilor pe Dunăre. Aşa că propunerea guvernului român de a răscumpăra lucrările de la Porţile de fier şi a lăsa navigaţiunea cu desăvîrşire liberă, iar administraţiunea canalului a o da unei comisiuni în care să fie reprezentată şi Rusia, nu va fi primită de Tripla Alianţă cu nici un preţ. Lucrurile astea nu se pot scrie oficial, dar se simt. Nu pot spune mai mult, fiindcă vreau să rămîn corect. Dacă însă mai tîrziu ar veni lucrurile aşa încît junimiştii să aibă a se ocupa de această afacere, ca oameni de guvern, vă rog să mă întrebaţi, fiindcă socotesc că chestiunea întreagă trebuie altfel pusă, dacă voim să obţinem sprijinul Germaniei, hotărîtor în ceea ce priveşte Tripla Alianţă. [5]

Nu mă uitaţi de tot şi daţi-mi voie să vă îmbrăţişez cu cea mai sinceră afecţiune.

Al d-voastre devotat,

Duiliu Z.

132

VENICE, GRAND HÔTEL BRETANNIA
[imprimat]

Venice, le 23 oct. 1899

Iubite domnule Maiorescu,

În grabă, cîteva cuvinte, spre a vă mulţumi de scrisoarea din urmă. [1] Sunt la Veneţia, din porunca stăpînirei, pentru

a lichida succesiunea nenorocitului sculptor Vasilescu (un cirac al lui St.). Nu am vreme nici să mă bucur de priveliştea feerică şi pururi nouă a lagunei. Cine ştie cînd va răsări o rază tîrzie în suflet, din graţia melancolică a lunei...

Deocamdată, proză, — proză, dar treabă. Voiesc să scot la lumină încurcătura asta, făcînd astfel pentru alţii ceea ce adesea nu fac pentru mine.

Deocamdată vă trimit indicele micei broşuri de poezii.[2] Scriu tot astăzi lui Göbl să vă prezinte o corectură, după care să alegeţi, pentru *Convorbiri*, bucăţile ce vă plac.[3] Veţi binevoi să controlaţi materia după indicele aci alăturat, notînd că titlurile însemnate astfel au fost deja publicate. Celelalte sunt inedite.

Toate omagiele mele respectuoase d-lui secretar şi toate cele bune şi afectuoase d-voastre. Mă rog, am văzut cu plăcere pe d-l Eliade. Interesant şi altă dată mai lung despre d-sa.

Duiliu Z.

Prostul de neamţ a vrut să se facă englez cu hîrtia lui !...[4]

133

Roma, 13/25 nov. 1899

Iubite domnule Maiorescu,

După o riguroasă cronologie a scrisorilor, *tocca a me.*[1] D-voastre, într-o scurtă, dar foarte prietenească înştiinţare despre numirea la Roma, aţi întrerupt prescripţiunea. Vă sunt cu deosebire recunoscător de modul delicat cu care vă interesaţi de soarta mea. Deşi am intrat, de la iulie, în al 7-a an de prim-secretar, totuşi aştept cu răbdare evenimentele, şi un cuvînt bun de la d-voastră mă răsplăteşte de toate.

Dealtfel, aşa e viaţa : cine găseşte mulţumiri într-un fel de a trăi, cu mintea prin vînturi, nu poate spera să le găsească în toate felurile. Vă asigur însă că-mi împlinesc datoria cu scrupulozitate ; aceasta, ca să ştiţi că nu v-aţi pus încrederea într-un histeric.

Nu ştiu nimic despre poezii. Îmi închipuiesc că aţi spus lui Göbl să nu pună încă în librării broşura,[2] pentru a lăsa timp *Convorbirilor* de la 15 nov. să apară. Dacă este aşa, prea bine aţi făcut : nu am nici o grabă. Am telegrafiat lui Göbl, rugîndu-l să-mi trimită 100 broşuri pentru mine.

Cred că prima poezie, *Bucovina*, e bună, sau, mai exact, răspunde unei stări sufleteşti a tutulor românilor. La mine cel puţin a ieşit dintr-o adîncă indignare şi face parte din visul vieţii mele mature, din aprinderea închipuirei bărbatului întreg, care nu vede alt ideal în viitor decît al unirei. Nu ştiu dacă ne despărţim sau nu în simţimîntul acesta. El este însă, pentru mine, un izvor de limpede veghere a sufletului, şi cred că în partea asta are să se îndrumeze adevărata literatură a românilor. Eu mîngîi de multă vreme un roman[3] prin Bucovina sau Transilvania. Din nenorocire nu le cunosc decît foarte puţin, şi dorul meu cel mai mare, cînd voi ajunge cap de misiune, este de a putea pleca vara în congediu şi a lua în şir munţii noştri, din Bucovina pînă la Severin.

Nu voi ascunde că mă simt vexat de entuziasmul pe care-l dezvăluie gazetăria noastră faţă de *Istoria unei coroane de oţel*,[4] carte convenţională scrisă într-o limbă moartă, jumătate de cronicari şi jumătate de provincialisme. Bietul meu *Război* a trecut nebăgat în seamă, deşi parcă aci oamenii sunt vii şi întîmplările adevărate.

Mă rog, *à propos* de literatură, să nu uit : aţi cetit în numărul din urmă al *Paginelor literare* un articol asupra prefecţii lui Ionescu-Gion ? Mi s-a părut foarte subţire. Tot aşa de cu haz, ultima novelă a Primarului, şi bunişoare aiurările pesimistre ale unui Teodorescu oarecare.[5]

În aşteptarea unei bune scrisori de la d-voastră,

rămîn acelaşi devotat şi ascultător amic,

Duiliu Zamfiresco

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 18/30 ian. 1900

Iubite domnule Maiorescu,

Am făcut cunoştinţa lui Brunetière [1] la un amic comun, unde erau adunaţi (cum se întîmplă adesea la Roma) oameni şi femei de cele mai nepotrivite păreri şi condiţiuni sociale. Închipuiţi-vă un cardinal francez, papalin intransingent ; o doamnă de onoare a reginei ; Brunetière ; ministrul Suediei pe lîngă Curtea italiană ; un ziarist anarhico-comunard ; stăpînul casei şi subsemnatul.

Domnul la care eram adunaţi este el însuşi tipul cel mai interesant de observat : italian despre tată, francez despre mamă nepot al principesei Mathilda Bonaparte-Demidow [2] prin urmare legat cu toţi scriitorii şi artiştii franceji, de la Renan [3] pînă la Bourget, inteligent, plin de amintiri, de hîrţulii, de note, de romane începute şi neisprăvite, de colecţiuni de opere de artă, de colecţiuni de timbre ; posedînd fel de fel de curiozităţi, cum bunăoară toate publicaţiele lui Stendhal, annotate de autor ; locuind într-o casă unică în felul ei, în care nu sunt 2 camere la acelaşi nivel ; om de lume, epicurian în aparenţă şi în adîncul sufletului nefericit.

Ce interesantă e lumea ! de cîte ori n-am ieşit eu de la întîlniri de felul acesta, întrebîndu-mă care este forma cea mai apropiată de realitate pe care o îmbracă fericirea. Dacă lăsăm la o parte pe femeile frumoase, dar *puttane*, a căror fericire este oarecum militantă ; dacă excludem pe oamenii de ştiinţă, creatori ; pe oamenii mediocri, sănătoşi şi avuţi, — restul cel mare rămîne plutitor între vis şi realitate, între nevoi şi doruri, căutînd, aiurit, himera fericirei. Şi de cîte ori nu-mi pare rău că împrejurările vieţii au făcut ca eu să trăiesc într-o limbă şi să gîndesc în altă limbă ; de cîte ori nu mă mir de sărăcia de invenţiune a romancierilor moderni, cînd viaţa pe scena oraşelor mari e atît de plină de lucruri interesante ! Iată doamna de onoare a reginei, femeie de 40 de ani, frumoasă, fină, cu nişte mîini calde, ce par pururea arse de friguri, zîmbind vecinic (fiindcă e cam surdă, cred) ; iată stăpînul de casă, flăcău tomnatic, plin de spirit (şi, socotesc, vechi amant al doamnei în chestiune) : iată cardinalul, şiret, lunatec, un amestec de misticism şi grosolănie neînţeleasă ; iată marele om, Brunetière, în fond sceptic ca toţi latinii eruditi, devenit apostolul catolicismului ; iată contraste şi antiteze ; iată suflete, în goană după glorie sau fericire, toate muncite, toate subiecte de roman. [4]

Arunc în fugă aceste impresii.

Sper că v-aţi întors odihnit şi senin de la mare şi sfîrşesc, cerîndu-vă voie să vă îmbrăţişez cu respect.

D. Z.

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 7 febr. 1900

Iubite domnule Maiorescu,

Domnia-voastră răspundeţi sau nu răspundeţi, eu îi dau înainte. Asta e simţimîntul meu.

Astăzi vă scriu ca să vă dau o bună ştire şi să vă cer o povaţă. Ştirea bună este că *În război* [1] e tradus în franţuzeşte. Traducătorul e Dem. J. Ghica, secretar II-a la Legaţiune, cunoscător al limbei franceze mai mult decît al limbei române. Impresiunea mea e mai mult rea decît bună ; dar nu face parale, deoarece autorul e alipit de gîndurile sale româneşti, pe care nici un grai altul nu le poate exprima cu valoarea proprie a cuvintelor noastre. De aceea, sunt foarte îndatorat colegului care şi-a dat osteneală să traducă. Luna viitoare mă duc la Paris, să-l public.

Povaţa pe care v-o cer este următoarea : credeţi că este bine să pun cîteva vorbe de introducere, prin care să explic geneza lucrării, sau nu ? Eu cred că nu, dar un amic de aci, căruia i-am cetit cîteva paragrafe (Contele Primoli, cel ce a ajutat pe d'Annunzio şi alţii în publicarea traducerilor lor) e de părere să explic lucrurile.

Eu socotesc că literatura nu se explică, mai cu seamă nu de autor.

Aştept părerea d-voastre hotărîtoare.

Cu bine şi nestrămutată dragoste,

Duiliu Z.

136

HÔTEL CONTINENTAL,
8, RUE CASTIGLIONE,
PARIS
[imprimat]

Paris, le 20 Février 1900[1]

Iubite domnule Maiorescu,

Încep prin a mulţumi graţiosului secretar[2] că nu m-a făcut să aştept prea mult.

După cum vedeţi, sunt la Paris, venit pentru a mă ocupa de publicarea romanului.[3] Începusem a trata prin corespondenţă ; cum însă nu mergea deloc, am lăsat toate baltă şi am venit eu însumi aci. Şi am făcut bine, fiindcă în 10 zile am sfîrşit. Lucrarea se va publica în editura Ollendorff, deocamdată în 1500 exemplare. Volumul va apărea la finele lui martie, cu titlul *Temps de guerre*, fără introducere, fără vorbe goale.

D-na Maiorescu e mulţumită că traducătorul nu mai e Bachelin.[4] Dar eu !... Dacă aţi şti ce stranie purtare a avut domnul ăsta cu mine, v-aţi cruci. Trebuie să v-o spun odată,

cînd s-o prezenta ocaziunea, deşi nu intră în firea mea să vorbesc rău de oameni. Am impresiunea că e la mijloc Sturdza. Nerodul de Bachelin trebuie să fi intrat în coteria de la palat ce are în frunte pe d-na Ics, care doamnă lucrează pentru întoarcerea aceluia la putere. Bach. este traducătorul *Chestiunei Dunării* şi al ultimului volum al lui St. asupra regelui. Prin urmare, neapărat, tot ce vine de la junimişti, bun sau rău, este rău şi nu se cuvine să fie tradus. Dar dacă va îndrăzni vreodată să sufle, acest trivial şoacăţ, îl iau de urechi.

Şi cînd mă gîndesc că vi l-am prezentat ca pe un om cumsecade !... Se vede că tot mai sunt naiv în aprecierea oamenilor.

Parisul trăieşte viaţa intensă a mulţimilor anonime grămădite la un loc. Punct de întîlnire al celor mai disparate stări sociale, parcă într-însul se oglindeşte firea naţiunei franceze, vioaie, zevzeacă, bogată, avară, vano-glorioasă şi nestatornică. O notă specială, de astă dată, e lipsa de eleganţă. Nişte capete la Comedia Franceză, de să fugi (şi doar era într-o zi de abonament) ; tot aşa la operă (ceva mai spălate, dar era vinerea, zi aleasă !) ; şi mai grozav la alte teatre mai mici. Doar un miros enervant de umeri tineri de femeie te face să intri acasă cu muzică prin gînd, parcă ar veni primăvara. Noroc cu războiul burilor,[5] că adormi cu nasul într-o depeşă a generalului Cronje, — şi astfel se salvează onoarea de familist.

Dar, mă rog, cînd vine ziua cea mare ? Ştiu că e în februariu, numai că nu ştiu la ce dată.[6] Dacă a trecut sau dacă va veni, *cento di questo giorni.*[7] Eu vă spun, în curăţenia sufletului meu, că aş da restul de tinereţe ce-mi mai rămîne, ca d-voastră să fiţi pururea tînăr. Doar natura, cînd prinde în aşa fericită alcătuire o fire omenească, poate s-o arunce pe luciul existenţei cu o mai mare putere !...

Ura !...

D. Zamfiresco

Adaog că poimîne, joi, plec acasă la Roma, unde orce vorbă bună de la d-vstră face un fericit.

137

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 25 martie 1900

Iubite domnule Maiorescu,

Cu nespus de mare plăcere vă scriu, fiind duminecă dimineaţa, prin urmare zi de odihnă, lăsată de Domnul pentru îndeletniciri sufleteşti. Răsfoind volumul *Poezie şi proză*, am dat peste o noveletă (care, nu ştiu cum, îmi scăpase din vedere la cetirea *Convorbirilor*) intitulată *Emma.* [1] Minunată, minunată !... Nimeni nu s-a apropiat mai mult de Bret Harte, cu formă de melancolie ştrengărească, ce atît de bine răspunde uneori la o stare specific românească, de ruşine de sentimentalism, ca autorul, necunoscut mie, Ioan A. Bassarabescu. Cine e acest domn ? Mă interesează foarte mult să ştiu cine e, fiindcă acesta va deveni un mare scriitor. Echilibrul perfect al novelei, valoarea comică a cuvintelor, verva descrierii dezvăluiesc un talent parcă ajuns la maturitate. Dacă pe ici pe colo s-ar îndulci unele expresii mitocăneşti ale venerabilei doamne Siţa, noveleta aceasta ar fi, pentru mine, cea mai bună din cîte s-au scris pînă astăzi, în felul scurt al lui Bret Harte.

Şi e o aşa de mare mulţumire să citeşti în româneşte o lucrare bună, tînără mai cu seamă şi vie ! De un ceas de cînd am citit-o, sunt într-o ilaritate care mi-a pus voie bună în suflet. Lumea îmi pare frumoasă.

Artă, artă !...

Pe la începutul lui aprilie (stil nou) sper să vă văd. [2] Poate că şi asta contribuie la fericirea mea, ideea de a revedea ţara şi a petrece sărbătorile de Paşte în mijlocul pomilor, cărora încep a le miji frunzele pe vîrfuri. O fi ea frumoasă vara vecinică (ceea ce, dealtminteri, *est un façon de parler*) ; dar ce se poate compara cu primăvara noastră, adevărată copilărie fragedă a naturei ? Ştiu că d-voastră daţi din cap la vorbele mele, dar socotesc că vina nu este a naturei, ci a oamenilor româneşti. Aş dori să mergem împreună la Curtea de Argeş, prin mai, dacă împrejurările vă vor permite. În anul aniversar al d-voastre, o întoarcere la catedrala în care v-aţi cununat ar fi un pelerinaj duios. [3]

Romanul *Temps de guerre* e aproape gata. În primele zile ale lui aprilie va fi pus în librării. Ce-o mai ieşi şi din asta ?

La revedere, iubite domnule Maiorescu, cu toată vechea dragoste respectuoasă.

Al d-vstre,

Duiliu Z.

138

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 4 iunie 1900

Iubite domnule Maiorescu,

Întors la Roma de două zile şi reintrat în deprinderile mele, gîndul se duce, fireşte, către d-voastră şi d-na Maiorescu, plin de gratitudine pentru primirea călduroasă ce aţi făcut nevesti-mii. Eu, personal, sunt deprins cu bunătatea d-voastre amîndurora, ceea ce nu însemnează deloc că nu trebuie să vă fiu recunosător ; numai, mă tem să nu deviu banal, repetînd expresiunea unui sentiment înrădăcinat de mult în suflet.

În trecerea pe la Paris, am fost introdus la p-sa Mathilda [1], unde am cunoscut pe mai toţi bonzii literaturei şi artelor. Impresiunea cu care m-am întors este foarte curioasă, cum este, socotesc, a tutulor oamenilor iluzionari, cînd dau cu nasul de realitatea cîntată. Iată : d-na Al. Dumas, o femeie fină, fără vîrstă, cu nişte dinţi mărunţei de păreau a fi 200 ; Lavedan, chipul d-lui Bursan (zis şi maître Ghiţă), băiat bun, surd toacă ; Henry Houssaye [2], a cărui descriere de la Waterloo mă încîntase, — un fel de ceva cu

barbă ; Gauderax (directorul de la *Revue de Paris*), cap voinic, umeri puternici, spirit echilibrat ; Hebert pictorul ; Paléologue [3] românul (cel cu Dreyfus) ; M-me de Galliffet ; un spaniol d'Arcos, mititel şi răsucit ca o sfîrlează, cu o femeie nostimă ; Murat, Trévise etc., etc. — cîţi în Hristos s-au botezat şi nu s-au botezat — jidani, turci, comedianţi, prinţi, academicieni, tot ce umblă după aripele de licurici ale gloriei, erau acolo, numai ca să se ştie că au fost acolo. Şi poate exemplarul omenesc cel mai curios, era tocmai stăpîna casei, bătrînă de 81 de ani, cu tot bustul gol ca pe vremea lui Napoleon III-a, — părînd încremenită într-un cadru de acum 50 ani, cu felul de a fi semisuveran pe care-l dă deprinderea şi mai cu seamă conştiinţa că toţi cei din prejur se simţeau onoraţi de a i se închina. Aşa ceva am mai cunoscut la Bruxelles : pe bătrîna p-să de Ligne [4] (născută Lubomirska, la anul mîntuirei 1815), care primea în toate serile cum se primeşte la Curte.

Negreşit, eu asemenea lucruri văd foarte des la Roma, unde tună şi-i adună, dar nu cu nota asta nouă a lumei literate şi artistice intrată în societate, aşa că nu-mi dau bine seamă de unde vine felul de echilibru nestabil în care mi se părea că-i găsesc. Poate din faptul că-i cunoşteam fragmentar. Orcum să fie, eu m-am găsit în imposibilitate de a mă supune deprinderilor de acolo (în ceea ce priveşte reclama cărţii mele, pentru care mă dusesem la Paris) şi i-am lăsat în plata Domnului. Am vorbit numai cu Gauderax, la redacţia revistei lui, pentru o viitoare încercare de traducere, dacă s-o putea.

Şi, iar vorba noastră, domnule Maiorescu, interesantă e lumea cea pururea veche şi pururea nouă ; şi, pentru mine personal, e mai cu seamă interesantă lumea veche, adică cea lipsită de originalitatea exterioară a traiului. Îmi închipuiesc că pentru toate spiritele alcătuite ca al meu, şi deprinse a căuta tocmai ceea ce oamenii ascund — mobilele sufleteşti — viaţa e totdeauna nouă, prin varietatea cu care se dă pe faţă fondul caracterului, care, în general, e unul şi singur : iubirea de sine. Şi cu atît mai interesantă e observarea acestui fond comun, cu cît parcă toată lumea trăieşte numai pentru a-l ascunde şi, în aparenţă, pentru a face bine şi a se interesa de soarta aproapelui. Ce s-ar face scriitorul de romane fără o astfel de lume ? [5]

Din ţară nu mai ştiu decît ceea ce spun jurnalele. Am văzut însă lucrurile de aproape, şi cred că în 15 zile nu s-au schimbat, decît poate în mai rău. Alegerea de la Olt e însă foarte ciudată, şi dacă am putea vorbi, v-aş putea spune mai liber că ea însemnează apropiata venire a liberalilor. [6] Părerile mele asupra politicei d-lui Carp rămîn nestrămutate : frumosul tip de bărbat politic se cuvine să treacă urmaşilor neştirbit. Numai, în opoziţie.

Dar d-voastră ştiţi mai multe decît mine.

Sărutări de mînă doamnei Maiorescu, iubire sinceră d-voastră şi poate la revedere.

Duiliu Zamfirescu

139

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 21 iulie 1900

Iubite domnule Maiorescu,

Minunată a ieşit şi asta : înapoi de la Viena, că vă pofteşte la Minister !... [1] Ce e drept, aţi fi plătit d-voastră ştreaf, să se fi făcut fuziunea spre toamnă ; dar se vede că tot e adevărat că pentru fuziune se cere căldură.

Eu, personal, sunt fericit, parcă nu ştiu ce mi s-ar fi întîmplat.

Grozav s-a lărgit, la oamenii moderni, cercul impresiunelor : între oribila dramă de la Peking, pe de o parte, şi compunerea cabinetului nostru, pe de alta, ajunsesem să nu mai dorm. E drept că, prin cel mai bizar concurs de împrejurări, sunt legat de ambele aceste evenimente : de China, prin plecarea căpitanului Allievi [2] (cunoscut d-lui şi d-nei Negruzzi), numit şef de stat-major al expediţiunei italiene ; de criza din Bucureşti, prin venirea junimiştilor.

De-ar ieşi bine cea dintîi ca cea de a doua !...

Înainte ! cu tinereţe sufletească...

Ce-i drept, cam cald ; dar excelenţa-sa d-na Anna Maiorescu binevoiască a instala o maşină electrică la domiciliu, sub formă de fluture, şi gata şi aeriseala.

Cu bine şi iubire,

Duiliu Z.

140

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 8 august 1900

Iubite domnule Maiorescu,

Au ajuns *Convorbirile* la adînci bătrîneţe cu tineretul de astăzi. *Tuberculoza* [1] d-lui Babeş, *Influenţa* [2] lui Şăineanu şi mai cu seamă grozăviele de poezele ale lui Volenti, [3] din numărul din urmă, sunt dovadă de senilitate. Nici chiar vioiul de Bassarabescu nu se mai ţine în picioare cu *Don Bazil* al lui.

În asemenea vremuri grele, socotesc că *la vieille garde* trebuie să intervină. Iată o noveletă, *Furfanţo.* [4] Eu am făcut mare haz scriind-o. Hai să meargă în lume cu noroc !

O trimit d-voastre, fiindcă Bogdan [5] mi-a dat o adresă prin Silezia, cu prescurtări din cari nu înţeleg nimic.

Dacă îmi răspundeţi un cuvînt, îmi faceţi mare plăcere. Ştiu că vremurile nu sunt prielnice pentru corespondenţă literară, totuşi, cu bunăvoinţa unui secretar, multe se fac. Nu am nici o orientare de la nimeni.

Peste vreo 10 zile, mă duc în nordul Italiei, unde pleacă nevastă-mea astă-seară (ea a fost mai mult timp bolnavă). Adresa mea va fi : Villa Pirovano.

Frino di Ghiffa (Lago Maggiore-Italia).

Cînd ministrul Catargiu, [6] venit pentru înmormîntarea regelui, va pleca din nou, mă voi reîntoarce în căldura Romei.

Vă cer voie să vă îmbrăţişez, sărutînd cu respect mînile doamnei Maiorescu.

Al d-voastre,

Duiliu Z.

141

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 10/23 august 1900

Iubite domnule Maiorescu,

Vă mulţumesc de gentilul răspuns şi mai cu seamă de graba cu care mi l-aţi dat. El mi-a sosit astăzi, aici la Roma, de unde nu am voit să plec în urma afacerii bulgare (şi bine am făcut).

Înţeleg foarte bine că Florescu [1] nu se putea îndepărta ; ar fi fost chiar o greşeală a-l îndepărta, pentru multe cuvinte, între altele pentru că e inteligent şi pentru că va deveni un bun secretar general dacă se va pune pe lucru.

O idee vagă ar fi fost Comisiunea Dunării. Nu credeţi că d-lui g-l Pencovici [2] îi surîde Casa pensiunilor ? Nu de alta, dar pentru a nu deprinde pe ataşaţii de legaţiune cu ideea că-şi pot sfîrşi cariera în armată.

Primesc însă cu recunoştinţă orice legaţiune îmi veţi oferi [3], prefer chiar o legaţiune, à la Belgrade, à la Bruxelles sau aşa ceva dintre cele ce sunt de mutra mea.

Iar acum la *Furfanţo.*

Domnule Maiorescu, lăsaţi-l aşa. Închipuiţi-vă că am rupt vreo 4 pagine în care se întîmpla tocmai ceea ce doriţi d-voastră, adică : italianul lua pe fată şi devenea proprietarul celor 2 pogoane de vie de la Mănăstirea Dealului, pe care le cultiva minunat. Ei bine, le-am rupt ! Cum se poate să nu ne înţelegem noi asupra unui lucru ce mie mi se pare aşa de evident ?

Novela mea nu zice că Furfanţo nu şi-a deschis prăvălie la Tîrgovişte. Şi-a deschis prăvălie sau s-a făcut podgorean, — cum vrea cetitorul. Din scrisoarea d-voastre iese o greşită înţelegere a cuvîntului „per Bacco". „Italianul va rămînea pe gînduri (ziceţi) nu cumva Venus să fie mai tare decît chiar Bacchus. Şi atunci finalul poate fi: per Bacco o per Venere". Da, negreşit că rămîne pe gînduri, şi dacă zice „per Bacco" în loc de „per Venere" (ceea ce şi zice în vorbirea curentă), asta nu înseamnează că-şi nu se afirmă beţia ca învingătoare a amorului. „Per Bacco" înseamnează aici: „Ei, a dracului fată!"; înseamnează cu alte cuvinte tocmai ceea ce voiţi d-voastră. În italieneşte, *per Bacco* este o expresie exclamativă, ce se întrebuinţează în momentele cele mai serioase, şi mai cu seamă în acele momente, la vestea unei nenorociri sau a unei ştiri neaşteptate, ca şi cum ar zice un român „cum se poate, domnule!".

Rămîne acum să se ştie dacă este mai firesc — estetic firesc — să se însoare *terre à terre*, sub năşia autorului, sau să rămînă aşa în vînt, chinuit de gîndurile dragostei.

Ceea ce vreau eu, autorul, este să turbur sufletul cetitorului. I-am dat un tip de beţiv sentimental, un semiascet, cum sunt toţi oamenii stăpîniţi de o patimă: beţivii, jucătorii de cărţi, şi cum mai sunt apoi geniele: născocitorii mari, filozofii adevăraţi etc. Cînd aceştia sunt prinşi de împrejurări în lanţurile amorului, par a se deştepta dintr-un vis lung spre a trece la un act de voinţă violentă: căsătoria sau aşa ceva.

Eu am voit de astă dată să aduc autoironia beţivului pînă la marginea dragostei. Asta este operaţiunea sufletească interesantă. Că ia pe fata hangiului, sau n-o ia, e un fapt, un fapt, şi numai Thomas Grandgrind [4] vrea fapte şi iar fapte.

Zău, domnule Maiorescu, lăsaţi-l aşa. Cel mult schimbaţi expresia de la sfîrşit *per Bacco* în ceva cam aşa: „*Che destino!*" sau „*Cosa faccio adesso?*" [5] care să lămurească mai bine pe cetitorul român.

Aştept să-mi daţi binecuvîntarea de a vă trimite paginile înapoi [6].

Şi încolo, vă doresc sănătate. Văd din gazete că n-aţi prea fost bine. Sper că numai căldurile sunt cauza şi că odată vara dusă, se vor duce toate neajunsurile.

Mulţumesc cu recunoştinţă secretarului şi-l rog, dacă binevoieşte a-mi mai scrie, să-mi adreseze scrisorile tot la Frino, unde probabil voi merge peste cîteva zile. Regele a plecat astăzi la Napoli (Capodimonte); Visconti-Venosta [7] pleacă astă-seară spre nord, toţi colegii sunt împrăştiaţi prin Italia, aşa că nu văd ce aş face singur la Roma.

Chestiunea bulgară cred că nu va trece peste limitele la care a ajuns. Iată un articol de fond al ziarului *Popolo Romano*, scris probabil de directorul său Chauvet, cel mai ager gazetar italian modern. Nota e exactă şi foarte simpatică nouă şi guvernului nostru.

Ieri a trecut prin Roma Waldersee [8]. A dejunat la Palat cu o parte din suită şi cu c-tele Castell, însărc. de afaceri german. Apoi a plecat la Napoli unde s-a îmbarcat pe vaporul *Sachsen* şi a pornit spre China. Ruşii au ataşat pe lîngă persoana lui un fel de plenipotenţiar militar, colonelul principe Engalitscheff, care a şi sosit şi s-a îmbarcat cu mareşalul la Napoli. Cel ce va servi de trăsătură de unire între comandamentul italian al trupelor din China şi mareş. Waldersee va fi probabil cumnatu-meu, căpitanul Allievi (pe care îmi pare că l-aţi cunoscut), actualmente pe drum spre Ta-ku, ca şef de stat-major. Cum vin lucrurile omeneşti! Mă preocupă acum şi China!... [9]

Al d-voastre cu supunere şi iubire,

Duiliu Zamfiresco

142

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 18/31 august 1900

Iubite domnule Maiorescu,

Trebuie să vă fi părut neroadă scrisoarea mea cu explicarea lui *per Bacco*. Era însă aşa întoarsă argumentarea din

scrisoarea d-vstre[1], încît autoriza presupunerea unei înțelegeri în sens restrictiv dată exclamațiunei *per B.*

Nu sunt convins de necesitatea lungirei ce propuneți; totuși vă voi asculta, încredințat cum sunt pe cale aprioristică de limpeziciunea vederii d-vstre estetice. Lăsați-mi foile cîteva zile încă, și vă voi trimite pe Furfanțo *cu famelia.*

Mă rog, să vorbim un moment ceva mai clar despre carieră. Eu, cu d-voastră, nu-mi impun decît rezerva pe care mi-o impune distanța dintre noi; dar nu-mi ascund niciodată gîndurile. Veți înțelege numai că, în chestiune personală, omul e mai stîngaci. A numi pe Floflo[2] ministru, chiar într-o legațiune mică, și a mă pofti pe mine în locul său este a mă autoriza să zic: *si stava meglio quando si stava peggio.*[3] Nu că nu aș primi: de la hotărîrea d-vstre primesc tot. Dar a bombarda pe Floflo ministru la 32 de ani, cînd în '94 sau '95 era secretar al 3-a, este a proceda cam ca Sturdza cu creaturile sale. Eu nu pot să vă spun alta decît că singurul coleg ce a rămas în carieră din cei ce au intrat cu mine în 1885, Mavrodi, e ministru plenipotențiar de 3—4 ani; că Mișu, intrat în urma mea, e agent diplomatic și vechi secretar g-l; că Nanu e ministru la Atena; că Mavrocordato e ministru la Belgrad. Nu vă mai vorbesc de alții, tocmai ca Flo, Mitilineu etc. Cel puțin Florescu e inteligent și simpatic, și, grație vioaiei sale mame, a găsit o pepită cu totul și cu totul de aur. Dar pe ceilalți îi cunoașteți d-voastră? Mai toți aceștia au trecut înaintea mea pentru motive demne de Beaumarchais:[4] care cu un cancer în familie, care cu o barbă ca a răposatului Carnot,[5] care cu un cuvînt de spirit al nevestei, așa încît cariera noastră diplomatică e ca împărăția cerurilor: azilul celor nevoiași pe pămînt.

Nu credeți oare că a venit vremea să se mai schimbe lucrurile? La urma urmei, cine-i junimist verde trebuie să meargă înainte. O, *per Bacco* (cel ne-bețiv), că doar n-o să vă fac de rușine acolo unde mă veți pune!

Vă spun cam în glumă lucruri pentru cari adesea am suferit. Amorul propriu nu mă orbește; ba cred că am un fond de modestie liniștită, care mă apără de multe deziluzii. Cu toate astea, trăiesc în lume, am o familie, ceea ce mă

obligă să-mi apăr drepturile încălcate sau să-mi deschid drum înainte.

Asta voiam să vă spun cu inimă curată.

Așadar, *din punctul meu de vedere,* o legațiune înainte de orce; dacă asta nu se poate, Comisiunea Dunării, pînă la o nouă vacanță de legațiune; și numai în ultim loc, secretariatul g-l.[6]

Acuma să-mi dați voie să vă vorbesc de chestiunea bulgărească.[7]

Ce bazaconie e asta?

Impresiunea mea, cetind jurnalele românești, este că noi nu mai avem mintea în scaunul ei. Mă rog, ce vrem noi, rege, guvern și țară? Vrem război? Atunci să-l facem, și toată acțiunea astfel începută e firească și logică, iar omorul lui Mihăileanu e un incident nenorocit pentru bietul creștin, dar binevenit pentru cine face politică mare.

Nu vrem război? și suntem sinceri cînd o spunem? Atunci ce sens au rodomontadele noastre și toată tralalaua asta de acțiune diplomatică?

D-le Maiorescu, omorul lui Mihăileanu și al lui Fitkowsky[8] sunt incidente triste și reprobabile. Ele însă nu sunt de natură a răni adînc simțimîntul național, a face să tresalte inima în pieptul fiecărui român; prin urmare, fac parte din numărul întîmplărilor regretabile ce se iscă între două țări limitrofe, *întîmplări care nu scapă nici un moment acțiunei guvernului* (cum se întîmplă între Francia și Italia, unde Savoia este poeticul fruct hrăpit; cum se întîmplă între Italia și Elveția, unde contrabanda și încălcările de frontieră sunt pururea la ordinea zilei). Aci sunt eu surprins. Mie îmi pare că guvernul nu mai are acțiunea sa moderatoare asupra sentimentului public, și că e tîrît către un război pe care nu l-a voit și nu l-a pregătit, și pe care nu-l va mai putea împiedica decît compromițînd situațiunea sa de partid.

Cunoașteți sentimentele mele cu privire la război. Nu numai că nu mă tem de el, dar îl chem și-l doresc, și dacă băieții mei ar fi în stare să încingă un tesac, i-aș lua pe amîndoi și aș veni cu ei sub steag. Vă spun lucruri din adîncul sufletului.

Dar văd cu părere de rău că oamenii noștri politici tot mai cred în legendara intervenire a Europei, în efectele mi-

raculoase ale triplei și dublei alianțe, ale înțelegerii austro-ruse în Balcani. Un lucru trebuie știut, ca axiomă, anume că Europa nu se mișcă decît pentru cine se mișcă, și parcă cel ce o judecă mai drept decît toți este tot banditul de Sarafoff [9] și cu bulgarii lui, cînd o desprețuiesc. Așa au făcut ei cu Rumelia și le-a mers bine ; așa au făcut și fac cu art. 11 al tractatului de Berlin, care-i obligă să dărîme fortărețele, pe care nu le dărîmă etc. Mai cu seamă înțelegerea austro-rusă e o glumă de prost-gust, care dovedește că Austria nu mai are oameni de stat, deoarece această înțelegere este numai în avantagiul Rusiei. Dovada cea mai bună este însurătoarea regelui Serbiei. Catargiu, care crede că nepotu-său Milan, cu toate vițiele sale, este un om de geniu, înghite pe dos de data asta : toată influența austriacă în Serbia a fost substituită de influența rusească.

E oare admisibil, pentru un adevărat om de stat, să-ți legi mînile, astăzi, cînd Rusia e intrată pînă peste cap în Extremul-Orient ? Desigur că nu, și mai cu seamă nu cînd vezi că chiar în împrejurările actuale, ea profită de orce alt nimic, de Draga sau de orce altă Mașină, [10] spre a-și întinde influența în Balcani. (Pardon, anecdota primează : un mot recueilli à Rome : *„Le Roi de Serbie va devenir le Souverain le plus extraordinaire de l'Europe. — Pourquoi ? — Parce qu'il va faire des enfants à la Machine"*.)

În situația noastră geografică și în situația politică de astăzi, nici Transilvania nici Basarabia nu sunt pentru noi primejdioase. Primejdia pentru noi e Bulgaria, și, desigur, nici un om de stat român nu a fost mai vinovat (precum prea bine o spuneți d-voastră în Introducerea la *Discursuri*) decît Bratiano cînd nu a avut curagiul să dea Basarabia și să ia în Bulgaria linia Silistra-Varna ; a mai fost iarăși nul, cînd, în '85, după detronarea lui Battenberg, [11] nu a avut puterea sufletească de a îndemna pe rege să primească tronul bulgăresc. [12]

Astăzi, prin urmare, Bulgaria pentru noi trebuie să stea pururi în punctul luminos al conștiinței. Cu dînsa, măsurile pe jumătate nu merg : sau trecem Dunărea, dacă suntem gata, sau, dacă nu, lovim în bulgarii de la noi cît vrem, fără a face o chestiune internațională. Noi, față cu dînșii, suntem ca ofițerul care trebuie să se păzească de a primi o palmă de la un nebun, ca să nu fie silit a-l împușca. A rechema un agent diplomatic și a întrerupe relațiunile cu un stat limitrof este a admite o stare de război latentă, plină de amărăciuni pentru cel ce o provoacă. Ceea ce s-a putut face cu Grecia foarte ușor nu se poate face cu Bulgaria fără o primejdie continuă în Dobrogea.

Acestea sunt considerațiuni asupra lucrului în sine, independent de considerațiuni de partid.

Știți că eu cred orbește în geniul politic al d-lui Carp și în viitorul junimismului, pe care Marghiloman [13] pare chemat a-l continua sub al 2-a rege român. Ajuns astăzi la Președenția Consiliului, d-l Carp trebuie să se împlînteze în putere cu rădăcini adînci, avînd încredere în forțele sale și fiind sigur că nimeni nu-l poate doborî. Pentru aceasta însă se cere să nu faci nici un pas fals.

Iată o scrisoare în 3 hipostaze și mai cu seamă lungă. E bine înțeles că ceea ce vă spun aici este adîncul gîndului meu. Față cu străinii altfel vorbesc și altfel lucrez. V-am trimis două articole din *Popolo*, sugerate, dragă Doamne, din P. Lloyd ; în curînd *Popolo* va publica și altele, spre a mișca opinia de la Consulta, unde olimpicul, dar mălăiețul Visconti-Venosta tronează ca un milanez ce este. Știu că bietul socru-meu se mira și rîdea de reputația uzurpată a acestui om de stat, pe care-l chema în dialect *„el noster Emili"*. Am găsit în corespondența politică a bătrînului o scrisoare a lui Visconti-Venosta, de la Paris, 17 sept. 1860, în chestiunea Veneției, plină de detalii interesante dealtminteri, dar tot cu încetineala sa obicinuită. Am găsit de asemeni o scrisoare a lui Cavour, [14] din 23 mai 1859, scrisă întreagă de mîna lui, foarte, foarte interesantă, pe care am să v-o arăt odată. Între amîndoi oamenii de stat, deosebirea firei lor se accentuează pînă și în detalii : pe cînd V. V. e dulceag și încet, Cavour scapără. El nu se teme de a scrie personal și direct lui Decio să pregătească răscularea Lombardiei, unde avea să sosească Garibaldi.

Aller de l'avant ! Asta e, dacă te simți ; dacă nu, las-o mai domol.

Dar ce trebuia să facă guvernul nostru în afacerea omorului lui Mihăileanu ? Înțeleg că descoperirile instrucțiunei erau așa de neașteptate și revoltătoare, încît zi cu zi tonul a fost ridicat fără voie.

Ei, aici stă toată socoteala : să ridici tonul numai cînd vrei. Guvernul nostru trebuia să protesteze, aşa cum a făcut, şi să denunţe pe bulgari, iar ca acţiune directă să expulzeze pe bleoţii aflaţi la noi *şi mai cu seamă să opună comitetului bulgar un alt comitet în Macedonia.* E vorba de cheltuit cîteva sute de mii de franci. Să le cheltuim. Un bandit de talia lui Sarafoff îl avem gata în persoana respectabilului domn Apostol M. ; sau dacă nu-l avem, îl inventăm. Să se împuşte între dînşii, şi atunci Europa intervine desigur.

Ceea ce însă trebuia evitat cu orce preţ era umilinţa de a te vedea silit : sau să faci un război pentru care nu eşti pregătit îndeajuns, sau să înghiţi obrăzniciele bulgăreşti.

In stadiul în care suntem acum, Bulgaria spre a ne mulţumi, trebuie să satisfacă următoarele trei cereri :

a) să deschidă proces corecţional şi să condamne pe cei ce au atentat la viaţa românilor din Sofia (zic într-adins *corecţ.*, spre a obliga tribunalele să se rostească, iar nu juraţii) ;

b) să restituiască banii extorcaţi lui Kradjo şi alţii ;

c) în fine, să procedeze la desfiinţarea comitetului macedo-andrianopolitan, ca unul ce ameninţă siguranţa statului bulgar.

Cînd vom obţine aceste trei condiţiuni, vom fi satisfăcuţi. Le vom obţine ? Eu mă îndoiesc. O să vedem ce o să iasă din întrevederea de la Ischl. Măcar de-aş fi eu profet mincinos.

Aceasta este părerea mea personală (şi bineînţeles confidenţială) pe care v-o comunic, ca dreptului judecător şi părinte sufletesc, s-o îndreptaţi dacă nu e bună.

Cu toată vechea dragoste şi supunere,

Duiliu Z.

143

Roma, 2/15 sept. 1900

Iubite domnule Maiorescu,

Primesc din partea nevesti-mii, de pe Lago Maggiore, o scrisoare, în care îmi spune că lumea de pe-acolo e indignată

împotriva noastră, din cauza torturilor la cari supune pe bulgari poliţia română. [1] *Et voilà comment on écrit l'histoire.* I-am răspuns, trimiţîndu-i un crîmpei din *Constituţionalul*, prin care se oferă bulgarului torturat un *passeport* spre a veni la Bucureşti să dovedească torturile ce a suferit. Jurnalul care ne vorbeşte de rău se cheamă *Stampa*. Îmi închipuiesc că trebuie să fie în mîna jidanilor.

Faptul acesta însă mă hotărăşte să vă adresez o rugăminte, pe care nu îndrăzneam a o formula, spre a nu părea că abuzez de prietenia ce binevoiţi a avea pentru mine. Vă rog să-mi acordaţi două mici decoraţii, una de comandor al Coroanei pentru d-l Raimondo Brenna, care în toate împrejurările a lucrat pentru noi, fie pe lîngă ziare, fie altfel. Acest foarte simpatic domn mai este şi socrul lui cumnatumeu, ceea ce parcă mai mult îi strică decît îi drege în chestiunea de faţă. Alta, de ofiţer, pentru un domn care a scris toate articolele din *Popolo Romano*, apărînd punctul de vedere românesc în conflictul cu Bulgaria şi prezentînd cabinetul Carp cum merită. Domnul se numeşte E. de Varda.

Sunteţi acum stăpînul meu (cum ar zice Pliniu cel tînăr lui Traian), şi se cade să mă adresez d-voastre pentru cererile de serviciu. Am primit telegrama laconică a interimatului Externelor, la Frascati. *Exprimere, domine, verbis non possum, quantum mihi gaudium attuleris,* [2] cînd, cu graiul cuminte mi-aţi spus că m.-s. v-a însărcinat cu gerarea Minister. Externelor. Veneam de la o lungă primblare şi stam într-un fotoliu, rebegit de umezeală, cu mintea aninată în vînt, după crîmpeie de versuri, pătruns de sensul unui gol sufletesc, ce tot mai rar mă prinde, cu vîrsta, — cînd îmi aduseră telegrama. Am voit să vă scriu numaidecît, şi v-am scris, şi am rupt scrisoarea, fiindcă prea era copilărească.

Prin urmare, stăpîne, să-mi daţi voie să vă spun că vă voi trimite o cerere oficială de a mă autoriza să plătesc 400 frs. unui cioclu. Iată cum devine bazaconia asta supărătoare, pe care v-o comunic confidenţial : cînd cu înmormîntarea reg. Umberto, [3] misiunea noastră a depus, în numele suveranului nostru, o coroană pe sicriu, care se vede că n-a fost plătită. A fost sau n-a fost, eu nu ştiu. Faptul e că cioclul cu coroana reclamă preţul în termeni obraznici. Am scris personal d-lui g-l Lahovary, [4] rugîndu-l să mă auto-

rizeze a plăti eu sau a trimite banii. N-am primit nici un răspuns, deşi scrisoarea mea era recomandată. Şade rău, cu atît mai vîrtos că era numele regelui pe panglică. Fiţi bun dar şi mă autorizaţi, chiar telegrafic, să plătesc suma.

Plecarea lui Marghiloman în congediu va fi interpretată (este deja) ca o dovadă de puţinul caz ce-l face guvernul nostru de rodomontadele bulgăreşti. Dacă este aşa, eu nu pot decît să mă bucur, fiindcă am avut impresia chiar de la început că o luaserăm cam de sus. Nu ştiu de aţi cetit raportul meu confidenţial, în care spuneam cu moderaţie modul acesta de a vedea.

Cred că M. este un bun ministru de Externe, cu minte echilibrată şi cu noroc. Merge ceva cam departe în unele, cu aerul unui cancelar de mare putere. Aşa, bunăoară, în primirea de la Constantinopoli, nota laudelor a fost cam umflată. Pentru un diplomat de carieră, deprins cu salamalecurile oficiale, era evident că sultanul voise să pună o nuanţă de afabilitate specială pentru trimisul nostru; dar atît şi nimic mai mult. Trîmbiţarea prin gazetele noastre că d-sa a fost pus în frunte, iar bulgarii în coadă, era nu numai o eroare (dacă conflictul voia să se aplaneze), dar şi o dovadă de lipsă de gust, ceea ce mă miră. Înţeleg eu vanitatea naţională, dar cu chichirezul ei. Vă închipuiţi ce dezastru comic, dacă bliotul de Ivancioff va fi decorat întocmai ca ministrul nostru!... Şi lucrul nu m-ar mira deloc. Turcul pricepe că de la noi nu-i va veni nici o belea, dar mai pricepe încă şi alta: că pe cît timp noi vom căuta să dăm peste labe bulgarilor, iar bulgarii să se înarmeze împotriva noastră, el rîde în barbă, şi aşteaptă la frontieră cu batalioanele gata. Lui nu-i e frică de bulgari, cum nu i-a fost nici de sîrbi, nici de greci. Lui i-e frică de sfîrşitul încăierării, fiindcă ştie că, biruit sau biruitor, tot el plăteşte. De aceea, el e încîntat că denunţăm pe bulgari Europei; dar pe de altă parte şi cu bulgarii vrea să fie bine.

Asta îmi pare a fi adevăratul sens al lucrurilor.

În afară de asta, acordul comercial cu Turcia este un succes bine definit. Dacă se va obţine şi un berat pentru un episcop român în Macedonia, politica externă e asigurată, şi e mai cu seamă asigurată din punct de vedere al efectelor interne, faţă cu „să trăiască sultanul" al lui Sturdza-Stoicescu. În privinţa asta cred că Kiazim e foarte folositor. Însărcinatul de afaceri al Turciei aici, un grec inteligent, care cunoaşte lumea de la Const. pe degete, mi-a spus că ministrul turc de la noi e ascultat la palatul lor. E printre rarii diplomaţi turci care a învăţat ceva.

Acum, dacă-mi daţi voie, aş trece la ministrul de Justiţie, — şi aici cu o rugăminte, *anzi con due.* [5] Am un văr, *anzi* doi veri: unul e I. Simionescu-Rîmniceanu, [6] junimist prigonit, băiat gentil şi cu dare de mînă, ceea ce nu strică. V-aş ruga să-l numiţi în magistratura judecătorească (adică nu în parchet, fiindcă îmi pare că nu-i disperat la grai), la un loc de cinste. Altul e Ştefan Nedelcu, ajutor de judecător la Tecuci; acesta, foarte inteligent, şi-a mîncat starea de la tatu-său (vreo 80 mii frs.), a învăţat la Napoli, de unde e doctor în drept a umblat lumea în lung şi-n lat, şi cînd a isprăvit tot, s-a făcut om de treabă, şi, fireşte, ca orce bun român, a intrat în slujbă. Îl cred bun judecător, absolut cinstit şi inteligent.

Dacă elementele sunt bune, atunci, hotărît, mai bine prieteni devotaţi în locurile ce li se cuvin, decît potrivnici.

Ei, domnule secretar, să vă văd acuma la 2 departamente! Nu aştept răspuns, dar să-mi protejaţi protejaţii, — la din contra, îmi cănesc părul, pe cînd d-voastră veţi albi ca florile de crin. Şi punct.

D. Z.

Voi trimite cerere oficială şi pentru decoraţii.

Mă rog, încă ceva: *Constituţionalul* pare plătit spre a recomanda cetitorilor săi revistele *Artă şi literatură* şi *Revista română,* [7] şi spre a nu zice un cuvînt despre *Convorbiri.* Eu mă bucur. Dar d-voastră?

144

Frascati, 5 sept. 1900

Iubite d-le Maiorescu,

Două cuvinte *dai colli laziali,* [1] unde am venit să răsuflu. E o datorie de conştiinţă să nu mă depărtez de Roma pînă nu s-o limpezi la un fel conflictul bulgăresc; cred chiar că

în momentul de față e sfîrșit cu bine, adică fără armări și amenințări, așa cum trebuia să se sfîrșească.

Mă primblam mai alaltăieri spre Villa Tusculana, urcînd la deal încet. Sunt aproape 11 ani de cînd am fost împreună pe locurile astea !...

Și iată schița [2] sfîrșită așa cum ați dorit : duduca de la Vaslui e satisfăcută. [3]

D. Z.

145

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 23/5 oct. 1900

Iubite domnule Maiorescu,

Trebuie neapărat să vă răspund, ca să vă mulțumesc cu recunoștință de dovada de încredere ce-mi dați. E o adevărată mîngîiere sufletească de a servi sub ordinele unor șefi ce nu te lasă. [1] Veți vedea că-mi voi da toate silințele să merit încrederea ce aveți în mine.

Și deocamdată trebuie să vă spun că din mulțumirea mea se înfiripează un nou roman. [2] Sunt vreo 3 săptămîni de cînd s-a legat gîndul lui de mine, și paginile curg una după alta : o adevărată anghină galopantă ! Nu știu de ce, cred că o să vă placă. Sunt în el 4 persoane : Anna Villara, Generalul, bărbatu-său, Alex. Comăneșteanu (fiul Sașei) și fiica unui preot din Transilvania, aflată la învățătură în București. Firul moral al romanului este coeficientul de rectitudine sufletească pe care-l aduce fiica unor oameni săraci în intrigele și complicațiele celorlalți, care-i deșteaptă pe toți ca dintr-un vis rău. Parcă subiectul ar fi bun.

Acestea zise, să închidem cu cheia etajul de sus și să rămînem *au parterre,* — ba chiar *terre à terre,* și să vă spun următoarele :

Suntem astăzi în 5 oct. stil nou. Pînă astăzi, eu aveam de primit de la Minister următoarele sume :

a) cheltuieli de reprezentare pe 35 de zile (de la 17 iunie la 24 iulie), timp în care ministrul era în congediu la București ;

b) retribuțiuni pe august ;

c) retribuțiuni pe septembrie.

În ziua de 3 oct. primesc o notă de la Minister, iscălită de Florescu, prin care mi se spune că mi se trimit banii pe august, dar că nu mi se acordă cheltuielile de reprezentare, deoarece dl. ministru Catargiu a fost nu în congediu, ci în *misiune* !! Pentru mine, domnule Maiorescu, asta se cheamă pehlivănie. Era să mi se mai întîmple așa ceva în aprilie trecut, cînd eram în București ; aveam iarăși de luat vreo mie de franci cheltuieli de reprezentare pe trecut. Dl. Cat. le suflase și pe acestea, spunînd la Minister că se răfuiește cu mine. Atunci am insistat la direcția comptabilității, cerînd să mi se dea ceea ce-mi acordă legea, și cum nu se putea face altfel, mi s-a dat. Acum au inventat misiunea. Sunt 15 ani de cînd sunt în carieră, și am avut a face cu tot felul de blestemați : misiune ca asta n-am văzut încă.

Sunt absolut încredințat că d-voastră n-ați fost pus în curent cu afacerea asta, sau ați fost rău informat, dacă ați fost. Este nelegal și inadmisibl ca un ministru plecat în congediu să-și transforme congediul în misiune fără ca însărcinatul de afaceri să fie informat. Ce dator sunt eu să plătesc hîrtia pe care scriu ministerului, iluminatul, încălzitul iarna, trăsura cu care umblu după treburile legațiunei etc., etc. ? Dacă Ministeriul vrea să favorizeze pe un domn, ținîndu-l în misiune pe cînd el își adună orzoaica la moșie, n-are decît să-l plătească din fonduri.

Toate acestea le-am scris Ministeriului oficial, negreșit sub forma modestă a oficialității. Către d-voastră însă nu mă pot opri de a zice că subțire lucru sunt boierii ! Cei 400 lei ai generalului [3] tot nu s-au trimis, deși d-voastră, gentil, m-ați autorizat a-i plăti.

Și, înainte de a sfîrși, fiindcă suntem la paragraful ăsta, ați prevăzut în bugetul d-voastre cheltuieli de reprezentare pentru neobositul secretar ? Colegul său de la Roma îl roagă să primească cele mai respectuoase omagii, pentru d-sa și pentru d-voastră.

D. Z.

146

Roma, 7/20 octombrie 1900

Iubite domnule Maiorescu,

Colegul meu Argetoianu [1] mă roagă să intervin pe lîngă d-voastră pentru a zice un cuvînt d-lui Marghiloman în următoarea chestiune : pentru a trece de la gradul de ataşat la acela de secretar al 3-a, trebuie să fie supus la un examen. Acest examen este impus de lege şi drept ar fi să nu se ţie decît numai cînd sunt locuri vacante de secretar al 3-a. Cum însă pînă astăzi s-a urmat altfel, cerem să se urmeze tot aşa şi de azi înainte, adică să fie admis tînărul la examen, să i se confere titlul, rămînînd ca leafa gradului să i se dea cînd un loc va deveni liber în buget.

Dealtminteri, generalul Argetoianu va veni să vă vadă şi să vă explice din grai cum stau lucrurile. Eu ţineam să pun un cuvînt bun pentru fiul său, care e simpatic, inteligent şi *om cumsecade ! !* (ceea ce e foarte de preţuit).

Vă rog să binevoiţi a primi, iubite domnule Maiorescu, încredinţarea prea înaltei mele consideraţiuni.

Duiliu Zamfiresco

147

Roma, 16/29 oct. '900

Iubite domnule Maiorescu,

O foarte respectuoasă rugăminte de serviciu.

Decoraţiele pentru d-nii Brenna şi de Varda, pe care mi le-aţi acordat în principiu, au suferit întîrziere. Florescu mi-a scris că regele ar fi întrebat dacă pentru Brenna n-ar fi îndestulător gradul de ofiţer. Am răspuns lui Florescu că nu e îndestulător, deoarece d-nul acesta e comandor al Coroanei Italiei şi comandor al ordinului spaniol Carol III-a ; aşa că nu i se poate da un grad inferior gradelor ce posedă.

Vă rog să binevoiţi a acorda înalta d-vstre protecţiune acestor domni, cari ne-au adus servicii şi de cari putem avea nevoie şi în viitor. [1]

Dar, pînă una alta, putem striga Evviva Fleva ? [2]

Primiţi, vă rog, iubite domnule Maiorescu, încredinţarea prea înaltei mele consideraţiuni.

Duiliu Zamfiresco

148

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma 31/13 nov. 1900

Iubite domnule Maiorescu,

Trebuie neapărat să vă mulţumesc de modul gentil cu care ştiţi a fi ministru. Bucuria mea, cînd vă văd atît de scrupulos în corespondenţă, ca şi în restul afacerilor, nu provine numai dintr-un amor propriu satisfăcut, ci mai cu seamă din constatarea faptului că peste tot, în lucrurile mici ca şi în faptele mari, iese la iveală minunata organizare sufletească cu care v-a înzestrat natura. Ceea ce vă spun aci, în fugă, se leagă cu alte gînduri ; cu gînduri triste despre starea lucrurilor politiceşti de la noi, despre care poate vă voi vorbi altă dată.

Ce se petrece cu Fleva ?

Informaţiunile mele, directe şi indirecte, sunt contradictorii. Îmi pare însă că în starea lucrurilor de acum ar fi logic ca tribunul să vină la Roma. [1]

Dacă acest om ameninţă să facă opoziţie şi dacă fuziunea nu este o vorbă goală, atunci un post în străinătate este singurul mijloc de a vă scăpa de el. Aceasta, pentru simplul cuvînt că omul Domenielor de acum un an nu poate fi executat în Parlament fără ca executarea lui să nu atingă şi pe Cantacuzino, precum şi pe ceilalţi foşti miniştri, cari se făcuseră solidari în cumpărarea şi vinderea fînului.

Catargiu [2] îmi scrie că sacrificiul ce i se cere, de a părăsi Roma, e cam mare, dar că probabil îl va face ; nici într-un caz însă nu înainte de martie sau aprilie viitor.

Mie, personal, îmi este indiferent cine va veni aci. Situaţia politică însă îmi pare că reclamă depărtarea imediată a lui Fleva din ţară.

Aştept deschiderea Camerelor cu nerăbdare, fiindcă sper că acolo patimele ascunse vor răsufla, iar situaţia se va limpezi. Mi se spune că împrejurul lui Manu se grupează Panu, [3] Dissescu, [4] o parte din ciracii lui Take, precum şi unii mari proprietari, ca diverşii Ghica, Comăneşti, Budeşti, Deleni etc. şi Sturdzeştii de prin Moldova, hotărîţi să facă opoziţie, spre a scutura jugul junimist. Dacă este aşa, cred că e un bine, fiindcă atunci se va vedea clar pe cine se poate pune temei şi pe cine nu.

Două cuvinte de literatură. Sper în curînd să vă pot trimite prima jumătate a noului roman *Îndreptări*. [5] Vom vorbi atunci de multe lucruri, unele chiar personale. Pentru acum, ce se face cu noveleta [6] trimisă ? Probabil va urma în unul din numerile viitoare. Îmi închipuiesc că vă rămîne foarte puţin timp pentru acest fel de îndeletniciri.

Nevastă-mea roagă pe doamna Maiorescu să primească salutările sale amicale şi respectuoase, iar eu îi exprim viia mea gratitudine pentru modul cum îşi îndeplineşte îndatoririle de secretar.

Binevoiţi, vă rog, a primi încredinţarea înaltei mele consideraţiuni şi toate cele bune de pe vremea cînd nu sunteţi ministru.

Duiliu Zamfiresco

149

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 16 febr. 1901

Iubite domnule Maiorescu,

Am cetit în *Independenţa* scrisoarea d-voastră adresată decanului avocaţilor, prin care declaraţi că sunteţi hotărît a nu mai pleda.

Aceste cîteva rînduri de proză, puse de jurnalul francez în coada informaţiunelor, au pentru mine preţul celei mai frumoase fapte. E, în adevăr, încîntător de a vedea consecvenţa unui bărbat politic ca d-vstră în toate actele sale. Eu cel puţin, care de atîtea ori simt că lumea e trivială şi că nu înţelege nimic din nobleţea sacrificielor materiale unei idei, mă simt ajutat de o asemenea faptă a fi mai departe bun şi modest. Poate că nu pricepeţi bine ce vreau să spun, dar lucrul n-are importanţă.

D-vstră sunteţi minunat, şi parcă mi-aţi făcut un bine personal cu scrisoarea de astăzi. O astfel de viaţă rămîne pururea tînără în imaginea generaţielor viitoare.

Vă rog să-mi permiteţi a vă îmbrăţişa cu dragoste şi respect.

Duiliu Zamfiresco

150

Anzio, 17 aprilie 1901 [1]

Iubite domnule Maiorescu,

Sunt singur la Porto d'Anzio, cu o cafea dinainte. Am 15 km în picioare, am mîncat bine, am împuşcat patru prepeliţe, în camera mea e lumină, căldură, mă simt om liber şi sănătos, trebuie, prin urmare, să vorbesc cu cineva care mi-e drag. Nu ştiu dacă d-voastră cunoaşteţi felul acesta de libertate lăuntrică, pe care-l dă osteneala fizică... E o nespusă mulţumire de a trăi, o întindere a înţelegerii pînă dincolo de marginea orizontului, o îmblînzire a năzuinţelor ambiţioase ; ceva demn şi bun, pe care singurătatea îl pune în suflet cu prisosinţă. Am stat să mă odihnesc pe malul mării, cu un vînător din localitate, iar ochii mei căutau dincolo de cele văzute, parcă Adriatica ar fi fost în largul Mediteranei. Ce faceţi ? Am avut un moment gîndul de a mă repezi la Abbazia, ca să vă strîng mîna şi să vă rog a-mi spune ce aveţi în suflet, de aţi pornit în lume fără preget şi fără stea-

jer. E ceva antic, dar și dramatic, în hotărîrea d-vstre de a vă retrage din lume și mișcarea ei. Eu înțeleg înțelepciunea unei asemenea hotărîri, dar parcă mai mult în eroii vechi, în luptătorii Stadiului, în bătrînii ce nu mai puteau ține spada în mînă, dar nu o înțeleg într-un om modern, mai cu seamă într-un om ca d-vstră, a cărui nobilă viață poate fi încă atît de folositoare. A rătăci prin lume, la vîrsta de 60 de ani, e semeț. Fie ca vestala Flavia Epicharide să cheme asupra iubitului meu Maestru sprijinul austerei Juno Caelestis.[2] Cer zeilor vechi și noi să vă dea zile senine, iar mie să-mi permită a vă vedea reîntors în Itaca.[3]

Vara asta mă duc în țară, cu copiii.

Și atît, că se sting lumînările.

Duiliu Zamfiresco

151

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 23 apr./6 mai 1901

Iubite domnule Maiorescu,

Merg în țară, cu toată polatia, în primele zile ale lui iulie și trec prin Abbazia — voi să zic prin Fiume. Nu pot spera să vă întîlnesc, fiind atunci prea tîrziu la Abbazia pentru cine fuge de căldură ; dacă, totuși, s-ar putea să vă strîng mîna la trecere, aș fi cu adevărat prea fericit.

Trebuie să vi se pară curios că un român, demn de numele acesta, fuge din străinătate spre a veni în țară, vara, pe căldură, cînd toți românii ceilalți fac tocmai contrariul. Eu însă sunt ahtiat de pămîntul nostru românesc, de căldura lui, de chipurile oamenilor săi, pînă chiar și de mitocănia acestora, cînd se pretind subțiri. De aceea, hotărîrea d-voastre îmi părea inexplicabilă, — inexplicabilă și nerealizabilă. Pe mine, personal, mă doare să știu că nu mai e acasă omul

limpede la chip și la suflet, care a făcut să mijească în noi sensul orientațiunei artistice. Caut să-mi explic resortul sufletesc ce a produs această mișcare, și parcă-l găsesc într-un fel de cochetărie eroică de a nu îmbătrîni în mijlocul acelora pe care i-a condus și i-a dominat, ci de a dispărea într-un nour, ca Zevs. Dar afară că oamenii de trampa d-vstre nu îmbătrînesc, — explicarea mea este mai mult literară decît reală. În realitatea vieții lucrurile se petrec mai simplu : d-voastră sunteți dezgustat de politica românească și de oamenii cari o fac, și sperați să găsiți mîngîiere într-o rătăcire continuă prin lume. Cred însă că vă înșelați și că dincolo de vîrsta de 40 de ani nu este nici un leac la necazurile cele mari ale vieții noastre terestre : le purtăm cu noi fericiți cînd alături de ele crește și bucuria. Eu vă înțeleg, că doar comedie mai bizară ca aceea a partidului conservator nu s-a jucat de mult pe scena putredă a politicei ; dar orcît sunteți d-voastră de meșter în a îndrepta piese mediocre, pe aceasta nu o veți schimba în bine, tocmai fiindcă sunteți om de litere, cu alte cuvinte logic și neșiret, pe cînd politica este nebunie, amor propriu și interes.[1]

Dar, mai la urma urmei, discursurile parlamentare sunt un port : poate de acolo să vă întoarceți acasă.

Eu am rămas cu romanul[2] meu la jumătate. E un an de cînd sufăr de amețeli și doctorii mi-au interzis orce fel de lucrare mai lungă, — cînd unul mai inteligent, care nu-și putea explica pricina amețelilor, mi-a zis să încerc a nu mai fuma : după zece zile eram bine. Îmi pare rău de instrumentele de tortură ce le am de la d-vstră și cari îmi sunt cu deosebire dragi ; altfel, adio, tutun ! și rebonjour, roman !

Și ce minunat e să aibi ceva de spus !... Toată realitatea vieții tale de om de pe pămînt se preface în fum, iar conturul neclarificat al umbrelor închipuirei ia valoarea realității. S-ar putea zice că plăcerea de a scrie *n'est pas l'enfantement mais l'amour lui-même.* — Unde mai pui că românului nerod i se pare că ceea ce face acum e mai bun decît tot ce a făcut înainte... A fi prost e o condițiune pentru a cîștiga împărăția cerurilor.

Vă urez primblare bună, poftă bună, corectură bună, cu toate accesoriile.

Ne rugăm de doamna Maiorescu, nevasta şi cu mine, să ne primească la închinăciune, cu iubire şi inimă curată.

Vă doresc, domnule Maiorescu, şi vă strîng mîna cu afecţiune.

Duiliu Z.

152

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 9/22 nov. 1901

Iubite domnule Maiorescu,

Întoarcerea d-vstre în ţară m-a bucurat cu deosebire. Se vede că am ajuns la vîrsta de la care omul începe a trăi şi din amintiri, nu numai din proiecte şi din speranţă. Trecînd astă-vară prin Bucureşti, casa din str. Mercur, de care atîtea amintiri literare mă leagă, părea posomorîtă, ca un om supărat ce a adormit. Nu ştiu dacă d-vstre vă fac aceeaşi impresie geamurile oblonite, — impresia adică a unor ochi închişi. Spuneam nevesti-mii că primul act ce voi face cînd voi moşteni cele 500 de milioane ce aştept va fi de a vă oferi cîteva din ele şi a vă cumpăra casa. Fiindcă, nu ştiu de sunteţi în curent cu proiectele mele, eu sunt ferm hotărît să moştenesc această avere: de unde? Domnul ştie. Pînă acum însă mi-am ales mai multe locuri unde să zidesc palate: unul pe o insulă din lacul de Como, altul pe malul Siretului, dincolo de staţia Sascut, un al treilea la Roma în Villa Corsini etc., etc. *Une fois qu'on y est...*

Pînă una alta, mi-am făcut o căsuţă la ţară, [1] pe socoteala mea, şi sunt pe cale să cumpăr nişte vii mîncate de molii, pe care vreau să le replantez. Ce-o mai ieşi şi de-acolo vom vedea.

Acum scriu romane, [2] negreşit foarte geniale, cum se şi cuvine unui bun junimist. Că atîta are omul: ce e azi este al lui, — ce-o fi mîine e totdeauna marginea mormîntului.

O desiata verde solitudine
lungi al rumor de gli uomini!
qui con noi due divini amici vengono,
vino ed amore, Lidia. [3]

Aşa vine vorba, că, dealtfel, *vino ed amore* mai că sunt mai frumoase în gînd.

Minunat lucru este a scrie! Toate poverile vieţii se uşurează parcă omul ar purta în suflet un generator de fericire eternă.

Mă rog, sărind de la una la alta, am cunoscut pe Giers, fostul consul de la Iaşi. Mi s-a părut un rus şiret, dar cu un fond artistic interesant. Dînsul a tradus în româneşte cîteva comedii ruseşti moderne, pe care teatrul din Iaşi le-a jucat, între altele una care, după titlu şi subiect, mi s-a părut interesantă: *Floare de pădure*. O să-l rog să mi-o dea şi să v-o trimit.

Nu v-am văzut de mult. Vă doresc şi vă cer voie să vă îmbrăţişez, sărutînd foarte respectuos mînile d-nei M.

Dui. Z.

Foarte bun discursul de la Brăila!
Bună poezia lui Ollănescu — *Împăratul şoarecilor.* [4]

153

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 10 dec. 1901

Iubite domnule Maiorescu,

Foarte multă plăcere mi-a făcut scrisoarea d-voastre, prin nota de tinereţe ce cuprinde în rîndurile caligrafice ale pro-

fesorului de la Wiesbaden. La urma urmei, asta este : fosforul ce arde în celula creierului.

Din acest punct de vedere, negreşit că e un păcat că d-vstră nu vă puteţi da toată activitatea *Istorielor*. Pun cuvîntul acesta într-adins : zilele astea n-am prea ieşit din casă, carabinat de un guturai infam, şi astfel, de la un articol al lui Gaston Boissier [1] în *Revue des deux mondes*, asupra lui Tacit, am prins a reciti *Istoriele* acestuia asupra epocei lui Tiberiu : sunt foarte frumoase. Istoria, astfel înţeleasă, este o adevărată operă de artă. Şi trebuie să vă spun în fuga condeiului felul de nedormire ce s-a iscat în sufletul meu cînd, la cetirea admirabilei introduceri la *Discursuri*, [2] mi-am amintit de felul de dispreţ ce profesaţi în tinereţe contra istoriei. Nu vă spun asta ca să vă pun în contrazicere cu trecutul, poate prea influenţat de extraordinarul geniu paradoxal al lui Schopenhauer, ci ca să vă exprim admirarea mea pentru felul de independenţă lăuntrică cu care natura d-vstre, suveran optimistă, a rupt firul dependenţei.

Dacă dar din acest punct de vedere este un păcat că nu aţi rămas în străinătate, din atîtea alte puncte de vedere este o fericire. Şi daţi-mi voie să cred că şi eu am avut partea mea de influenţă (foarte, foarte mică) în hotărîrea d-vstre de a vă întoarce în Bucureşti. Vă aduceţi aminte de scrisorile mele de astă-primăvară ? [3]... La mine nu era atîta interesul partidului junimist, cît imaginea unei patrii româneşti, personificată, în partea ei topică, în contururile cîmpiilor noastre, iar în partea ei etică, în cei cîţiva bărbaţi, pe cari de demult m-am deprins a-i considera ca adevărata expresiune a sufletului nostru românesc. Din acest punct de vedere sunt gata să vă urmez totdeauna şi oriunde veţi fi : junimist sau altceva, îmi este absolut indiferent. Nu ştiu dacă este lipsă de modestie de a vă spune că junimismul meu, cu totul dezinteresat, a făcut, pe cale literară, mai mult decît a multor altora. Nu am nici un merit : am fost acolo, pentru că acolo eraţi d-vstră, iar dacă mîine aţi deveni *boer* (fie zis fără calambur), aş renunţa la admirarea pentru englezi şi aş deveni *bur* şi eu.

Cuvintele pentru care e aşa le veţi vedea în romanul [4] pe care începe a-l publica revista lui Petraşcu. [5] Cetindu-l, veţi

înţelege de ce nu puteam să-l public în *Convorbiri* [6] şi de ce e bine să-l publice *Arta şi literatura*.

Dealtminteri, iubite d-le Maiorescu, între mine şi *Convorbirile* de astăzi nu e nici o legătură directă. V-o spun curat : nu e acolo nici un bărbat cu sufletul cald. [7] Nu zic că nu e nici un om de talent, fiindcă oameni de talent sunt mulţi în ţara românească, talentul fiind adeseori o licărire reflexă, pe care vremea numai o pune în adevărata ei valoare.

Dacă d-vstră prindeţi din nou interes pentru *Convorbiri*, sunt gata să reviu la *Convorbiri*. Am scris în *Revista nouă*, [8] solicitat de un domn Sanielevici [9] (pe care nu-l cunosc, după cum nu cunosc pe d-l Motru) ; domnul acesta binevoise a declara că eram cel mai mare romanţier al României, opiniune pe care o împărtăşesc deplin : e aşa de uşor să fii cel mai mare cînd eşti singur ! Dar, în afară de orce solicitări, în literatura noastră se petrec, de la un timp încoace, o mulţime de nedreptăţi, pe care eu sunt hotărît să nu le mai îngăduiesc : cine se scoală mai de dimineaţă are dreptul, în ţara lui vodă, să hotărască despre meritul şi soarta scriitorilor, impunînd acestora tăcere, sub cuvînt că ei au vorbit. Simţămîntul de dreptate se răscoală cînd vezi neputincioşii pontificînd, orbii vorbind de lumină şi surzii de armonie.

Revenind acum la revista lui Petraşcu şi la Petraşcu el însuşi, vă cer voie să vă adresez o rugăciune : este la Universitate o catedră de *Istoria literaturei române* (deosebit de Istoria *limbei* române), la care se prezintă 2 candidaţi : Bianu [10] şi Petraşcu ; catedra se dă, pare-se, pe proponimente. Fiind vorba de Istoria *literaturei*, este evident că numai veacul XIX este în cauză, şi din acesta aproape numai epoca modernă.

Orcare ar fi opiniunea noastră asupra lui P., el e aproape singurul care a lucrat, în sens modern, în materia asta ; în toate cazurile, faţă cu Bianu, el este superior. Bianu are poate alte calităţi, pentru care e şi bine răsplătit de Academie.

Eu sper că d-vstră veţi uita micile neajunsuri de caracter ale lui Petraşcu (care mă măgulesc cu speranţa că ţin de trecut) şi, după cum aţi ajutat în Cameră pe Gherea, veţi ajuta la Universitate pe Petraşcu. De am pe lîngă d-vstră cît

de mică trecere, vă cer aceasta, bineînțeles, dacă cererea mea nu răstoarnă un sistem sau o linie sufletească prea puternică.

Dealtfel, îmi pare că Petrașcu, Mincu și alții s-au înscris la Clubul junimist. La urma urmei, aceștia sunt ieșiți din vechea plămadă a *Convorbirilor*. [11]

Noul meu roman este altceva decît *Lydda*. Din *Lydda* am vreo 10 pagini rămase în cartoane, pe care aș putea să vi le trimit. Mă tem însă că nu voi fi în stare a urma deocamdată proza atît de îngrijită (din punctul meu de vedere, adică al migăliturei) a acestei *Lydda*. Trebuie neapărat să sfîrșesc noul roman, ale cărui năzuințe sunt cu totul de altă natură, sentimentalo-eroică. Dacă, în adevăr, e lipsă urgentă de manuscris, aș putea trimite paginile din *Lydda*; dacă se poate aștepta, îmi umblă prin minte o novellettă. [12]

În privința politicei, aș fi foarte fericit de a sta într-un fotoliu, față cu d-vstră, și a vorbi, dar asta mai mult pentru vorba cu d-vstră decît pentru politica în sine. Despre politica făcută de alții sunt dezgustat. Ca să prind interes de dînsa ar trebui s-o fac eu, și asta poate că se va întîmpla peste 3—4 ani, cînd adică îmi voi duce toate afacerile în țară, dacă pînă atunci nu voi fi numit șef de misiune. Acum doi ani, cînd erați la guvern, cînd, prin urmare, puteați și trebuia să mă numiți ministru, nu m-ați numit. Am intrat în al 44-a an al vieții, — prin urmare, în vîrsta în care omul cu sensul singur al realității nu mai poate trăi de azi pe mîine, ci trebuie să-și strîngă hățurile în mînă, ca nu cumva gloaba ce-l duce să se poticnească pe neașteptate.

Vă sunt foarte îndatorat că cetiți pe *Furfanțo* doamnelor. Ce bine ar fi dacă dumnealor ar avea simțimîntul românesc mai puternic și l-ar aplica în mai multe direcții. În privința asta, călătoria mea prin Transilvania și Ungaria m-a pus pe gînduri despre atîtea și atîtea lucruri ce, reunite, alcătuiesc caracterul nostru național.

Ar fi încă multe de zis, dar iată o scrisoare fără sfîrșit.

Vă doresc și vă îmbrățișez, rugînd pe doamna Maiorescu (căreia pe vremea asta de economii i s-a redus postul) să primească afectuoase și respectuoase salutări din parte-ne.

Duiliu Zamfiresco

154

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 29/11 februariu 1902

Iubite domnule Maiorescu,

Sunt mai multe zile de cînd doresc să vă scriu, dar, vorba lui Bassarabescu din *Emma* : l'homme *propon* et Dieu *dispon*. Vă făgăduisem o novea sau ceva de felul acesta. Trebuie să vă spun însă că nu mă pot ține de cuvînt, pe de o parte fiindcă nu am terminat romanul *Îndreptări*, iar pe de alta, fiindcă m-am încurcat în Leopardi, urmărind volumele (7 la număr) ce s-au publicat de la '98 pînă astăzi, plus o tentativă de a traduce pe Machiavelli, [1] plus alte gînduri și crîmpeie, care întind mintea în toate părțile.

Foarte curioasă și foarte interesantă este publicațiunea de acum, atît prin antiteza fundamentală ce mai mult decît orcînd reiese din filozofia lui Leopardi, cît și prin coparticiparea cronologică a anilor la dezvoltarea filozofiei sale. În adevăr, cu cît mergi mai adînc în cele 7 volume, cu atît antiteza apare, mai limpede și mai sinceră. Din poeziele și din gîndurile publicate de autor, ca și din primele gîndiri ale manuscrisului ce se publică astăzi și care coprinde 4526 de foi mari, reiese teza care se poate rezuma în două din versurile sale : *„amaro e noia la vita, altro mai nulla“*. [2] Cu cît însă înaintează în vîrstă (manuscrisul merge de la iulie 1817 pînă la 4 dec. 1832), cu atîta valoarea morală a tezei se slăbește, prin ivirea unei idei nouă : că finalitatea vieții umane este *fericirea* cu succedaneul său plăcerea.

De îndată ce problema este pusă astfel, teza este distrusă, deoarece fericirea e o chestiune de sănătate și de temperament, prin urmare o calitate individuală iar nu de specie etc., etc. (ar fi multe de zis).

Aici s-ar prezenta întrebarea dacă în adevăr fericirea este ultimul scop al vieții omului. Fericirea de multe ori stă într-un amestec de poezie și de satisfacere a poftelor senzuale, care nu dă o deplină mulțumire năzuințelor sufletului nos-

tru. Un autor nou, Gorki, crede că sensul adevărat al vieţii trebuie căutat în Frumuseţe şi Energie şi că fiecare moment al existenţei noastre trebuie să tindă către un scop superior. Care să fie acest scop ?... Nu ştim. Poate continua perfecţionare morală a individului.

Sunt foarte interesante probleme. Dar e fir de vorbă lungă...

Aci alăturat, versuri bachice.[3] A doua poezioară e *Lena*, nu *Leana*. Nu vă întreb de impresia ce v-o fac *Îndreptările*. Cînd voi intra mai adînc în lumea lor, vom vorbi.

Şi astfel, cu tot devotamentul,

al d-voastre,

D. Z.

Mă rog, aţi primit de Crăciun un panetone de la Milan ?

155

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, [29 apr.]/12 mai 1902[1]

Iubite domnule Maiorescu,

Curios e articolul lui Slavici[2] din numărul din urmă al *Convorbirilor*, curios şi nelogic în tîlmăcirile firei lui Eminescu, — dar atît de interesant, încît parcă de mult nu am cetit o proză românească mai emoţionantă. E un accent de sinceritate ce străbate şi deşteaptă în conştiinţă răsunetul unor adevăruri pierdute.

Slavici e pentru mine, de mai mult timp, o enigmă, în toată complexitatea lui sufletească, dar mai ales în felul lui literar de a fi. Trăind aşa cum trăiesc eu, resfir adesea în minte pe unii şi pe alţii dintre scriitorii noştri. Pe acesta mai cu seamă l-am resfirat cînd, cetind la maturitate novelele ce mă ademeniseră pe prima treaptă a tinereţii, le-am găsit false, fondamental şi vinovat false,[3] cu o năzuinţă de a pune în estetica noastră românească nota molcomă, aiurită şi străină ce nu stă în etica propriu-zisă, adică în moravurile poporului românesc, cînd el, poporul e pus în acţiune. Dealtfel, această vină fondamentală am găsit-o şi admirabilei novele a lui Mehedinţi : *Buruiană*.[4]

S-ar părea că o miopie colosală face pe toţi românii de talent să nu vadă pe semenii lor decît prin cristalul falsificator al poeziei poporane. Nota caracteristică a poeziei poporului nostru, comună, dealtminteri, cu a tutulor popoarelor băştinaşe din Balcani şi Carpaţi, este chintesenţiarea sufletului colectiv, cu toate aspirările lui, în forma vagă a dorului, care de aceea şi este mult mai bine exprimată în muzică (în care *jal*-ul polonez, perfect asemuitor cu *dorul* nostru, a dat pe Chopin). Nenorocul sau nepriceperea noastră de scriitori stă tocmai în aceea că am creat pînă acum tipuri de români derivate din această notă colectivă aprioristică, care face că toate novelele lui Slavici se aseamănă între ele, iar căpitanul Măgură a lui Mehedinţi se aseamănă cu ciobanii amorezaţi ai lui Slavici şi cu nici un căpitan real.

Dar, parcă pentru a zdruncina convingerile mele, în călătoria ce am făcut astă-vară în Transilvania (prin urmare şi la Arad), s-a întîmplat să mă găsesc la o masă cu mai mulţi români din partea locului : directorul societăţii de credit „Victoria", pare-mi-se d-rul Oncu ; locţiitorul de episcop, Mangra ; secretarul Consistoriului, Goldiş[5] şi alţi popi şi protopopi. Cum oamenii aceştia cetesc tot ce se publică la noi, unii dintre dînşii cetiseră o tarara a mea asupra romanelor româneşti,[6] în care tocmai vorbeam despre Slavici şi spuneam ceea ce spun mai sus, anume că literatura lui novelistică e falsă. Cu multă cuviinţă, unul luă cuvîntul şi-mi spuse că a cetit cu durere aprecierile mele asupra unicului lor scriitor ; că Slavici oglindeşte adevărul sufletesc al românilor din părţile acelea ; că n-am decît să mă duc pe la ţară, ca să intuiesc nota dată de Slavici în firea românului de pe Mureş. (Eu fusesem pe la ţară, anume prin podgoriele de la Cuvin şi Ghiorok, pe la Păuliş şi Măghirat, şi nu *intuisem* nimic, dar nimic, din nota lui Slavici. Numai, hai să tac, că doar, zic, nota firei omului n-o s-o vezi în fustele de pantaloni cu care e îmbrăcat, nici în gustul vinului lui.) Şi cum

era ceasul tîrziu, ungurimea plecase din restaurantul de la Crucea Albă, şi rămăseserăm numai noi, românii, împrejurul unei mese mari. Atunci, lăutarii unguri, care ne ameţiseră cu balamucul lor de valsuri şi de opere cîntate pe ritm de ceardaş, se apropiară de masa noastră şi începură să tragă pe gîturile viorilor doine româneşti.

Ei bine, d-le Maiorescu, atîta erau de frumoase şi de nouă doinele acestea, atîta străină melancolie tremura în sfiosul lor grai, încît parcă un vis norocit ar fi venit să-mi mîngîie în zori auzul.

Şi atunci mi-am explicat, prin natura muzicii acesteia, concepţiunea aprioristică a lui Slavici despre ţăranii săi, cum mi-am explicat-o pe a lui Popovici despre ţăranii lui din Banat : muzica, ca şi poezia poporană a unui neam, sunt ca infiltraţiunile straturilor profunde ale pămîntului : insesizabile. Cine vrea să le *capteze*, cum se zice în stil de primărie, îşi pierde vremea sau face fîntîni artificiale. Negreşit că ceva trebuie să rămînă în natura unei producţiuni literare de felul acesta, şi acel ceva e poate tocmai forma cuminte, oarecum sfioasă şi nouă a scrierii, care cu timpul devine meşteşug de scriitor (dar niciodată creaţiune) şi care, probabil, dă astăzi valoare de sinceritate lucrării lui Slavici.

Ar fi încă multe de zis, bunăoară cît sunt de departe, în concepţiunea integrală a tipului poporan, toţi scriitorii noştri, de unii scriitori ruşi, ca Tolstoi şi Gorki...

Eu socotesc că a venit vremea să lăsăm dulcegăriele artificiale ale ţăranilor amorezaţi şi blegi, şi să facem oameni vii în literatură, dacă se poate români voinici şi cinstiţi, dacă nu viţioşi sau sceptici, dar vii, cu voinţă şi muşchi.[7]

Vorba asta e lungă de tot.

Mă rog, am fost prin Bucureşti, şi iar nu v-am găsit. Şi doar veneam într-adins să vă văd... M-am gîndit un moment, la întoarcere, să mă opresc la Viena, însă nimeni din Bucureşti nu ştia să-mi spună exact unde sunteţi.

Nu mai ştiu nimic de la d-vstră, de multă vreme. Ce se petrece ? Sunteţi rănit în ceva de mine ? Este iar vreo zizanie literaro-socialo-funcţionărească la mijloc ?[8] Îmi vine să şi rîd, că doar acum tinerii inimoşi, meritoşi etcetera, etcetera, sunt fiecare la casa lui, care în caşcaval, care în Universitate, care în Academie, — prin urmare, *tutti beati e contenti.*[9]

Vă rog să observaţi lui I. A. Rădulescu — care îmi închipuiesc că este foarte simpaticul mie (din scrisori) tînăr de la Lipsca — versul de la pagina 299, începutul strofei a treia :

Alături teiul *vechiu* se deschise.[10]

Cuvîntul *vechiu,* pus de d-sa în locul liniei verticale a lui Eminescu, nu poate să fie monosilabic. Versul trebuie neapărat să fie endecasilabic, deoarece aşa este coresponsivul său de la nr. 2 :

Nr. 1

∪ / ∪ *Amfibrachiu*	/ ∪ *Trocheu*	/ ∪ ∪ *Dactil*	∪ / ∪ *Amfibrachiu*
Alături	teiul	/ ∪ se	deschise
La vita	fugg-e	non s'arres	t'un ora [11]

sau — Petrarca

Nr. 2

∪ / *Iamb*	∪ / ∪ *Amfibr.*	/ ∪ ∪ *Dactil*	∪ / ∪ *Amfibr.*
∪ / Plu teau	∪ / ∪ în la crămi	/ ∪ ∪ o chi-i plini	∪ / ∪ de vi se
S-a stins	viaţa	falnicei	Veneţii

În versul endecasilabic românesc, emistichul al doilea este totdeauna de 6 silabe şi totdeauna dactil şi amfibrachiu, — ceea ce nu e totdeauna în endecasilabul italian. Cu alte cuvinte, strofa a treia ar trebui să meargă aşa :

Alături teiul, singur se deschise,
Din el ieşi o tînără crăiasă :
Pluteau în lacrimi ochi-i plini de vise.

Adică vorba *singur* pusă ca atribut la *deschise,* iar nu la *tei* : se deschise singur. S-ar putea pune orce altă vorbă mai fericit găsită, — dar în toate cazurile de 2 silabe şi cu accentul trocheic : / ∪

De asemeni, după versul al 2-a din strofa de sus trebuie să urmeze 2 puncte, iar nu punct şi virgulă, deoarece versul al 3-a este explicativ.

Aş mai fi de părere să nu se publice ultimul vers al poeziei acesteia :

Se vede trupul *ei* cel alb deplin.

pentru multe cuvinte, dar mai ales pentru vulgaritatea lui.

Aş mai avea apoi de adăogat că nu trebuia să se pună numele *Veronica* şi că nu pot fi poporane versurile următoare :

La umbră de liliac
Dragostele ce mai fac ?
Se sărută pînă zac.
Iar în vale la izvor
Se-ntîlneşte dor cu dor,
Se sărută pînă mor.

Sunt prea meşteşugite şi prea perfecte pentru forma poporană. Floarea de liliac nu intră în poeziele poporului decît foarte rar, — eu cred că deloc.

Şi aşa mai departe, cu multă şi respectuoasă iubire.

D. Z.

156

Roma, 28/10 iunie 1902 [1]

Iubite domnule Maiorescu,

Răspund numaidecît scrisorii d-voastre din 24, că la Milano nu ne vom întîlni, dar că probabil voi veni la St. Moritz să vă văd.

Planurile mele sunt, ca de obicei, îndreptate către ţară. În primele zile ale lui iulie, copiii, bona şi cu frate-meu (care actualmente face doctoratul în chimie aici) [2] vor pleca în România ; nevastă-mea stă la îndoială dacă să meargă de-a dreptul în ţară sau întîi să treacă pe la soră-sa, care are o prea frumoasă villa pe Lago Maggiore ; cu mine, lucrurile sunt ceva mai complicate, şi anume :

Cum legea asupra congedielor se aplică în mod barbar funcţionarilor din străinătate (în sens că timpul ce trece de două luni nu mai comptează la pensie şi actualmente se reţine jumătate din leafă) şi cum eu am avut deja o lună în aprilie, pentru interese urgente, nu mai am drept decît la o altă lună congediu. Presupunînd că aş putea să mă înţeleg cu Fleva [3] să-mi dea o săptămînă mai mult, care să nu compteze la Bucureşti, aş pleca de aici pe la 8—10 august stil nou, aş merge la Frino (pe L. Magg.), unde aş sta 4 zile, iar de acolo aş veni la St. Moritz pentru alte 2—3 zile şi, în fine, aş pleca spre ţară.

Despre perfecta executare a acestor proiecte vă voi scrie la Engadiner-Hof, dacă marea îmbulzeală şi frigul de acolo nu vor fi o piedică mai mult. Negreşit că ar fi o plăcere împărătească să vă văd, să vă ascult vorbind, să umblăm împreună pe văi şi dealuri, într-un loc civilizat, împreună cu doamna Maiorescu (căreia îi urez nişte încălţăminte mai comode decît cele de la Villa Adriana).

Foarte mulţumit sunt, iubite domnule Maiorescu, de cele ce-mi spuneţi cu privire la neadmiterea posibilităţii de a ne răni unul pe altul. Sunt ani mulţi de cînd vremea a întărit încrederea ce trebuie să aveţi în calda mea prietenie pentru d-vstră, în care se confundă admiraţiunea pentru scriitor, respectul pentru caracterul omului, simpatia de persoana morală în tot complexul ei.

Întrucît priveşte pe Argetoianu, trebuie să vă spun că nu numai nu am făcut întrebarea ce mi-o faceţi relativă la o posibilă convertire a lui, ci am ţinut să i-o comunic, ba, mai mult, să-i cetesc şi partea ce-l interesa. O scrisoare a d-vstre este o armă, o presiune morală puternică, dacă asemenea idei stupide i-ar fi trecut prin minte, — lucru ce nu pot admite.

Vă mărturisesc că eu sunt indignat de fapta lui Vladimir Ghica. [4] Ea dovedeşte puţina consistenţă morală a claselor noastre stăpînitoare, gata în orce moment a călca peste tot ce alcătuieşte fondul de tradiţii a neamului. Vă închipuiţi d-vstră ce s-ar fi ales de poporul nostru dacă la temelia lui n-ar fi fost ţăranul, credincios pămîntului, limbei şi religiei ! Fiindcă aici nu e vorba de credinţă : nici d-vstră, nici eu, nici Argetoianu — şi probabil nici anemicul Ghica — nu mai putem crede cu ochii închişi. Dar tocmai la cine nu crede din punct de vedere teologic, schimbarea religiunii devine o inutilitate, şi, din punct de vedere etnic, o primejdie. Diferenţierea fondului nostru sufletesc de a altor popoare trebuie

fatal să se facă pe externarea lui : cum cîntă, cum doarme, cum iubeşte, cum se închină etc. Cîtă parte din folclorul nostru nu este legată de religie : cîntecele de stea, vicleim, urările, strigările, botezul, nunta, — toată viaţa ţăranului e în cel mai intim nex cu religia ortodoxă română. A o dispreţui sau a o schimba e o crimă în contra românismului, — iar mie personal mi-e scîrbă de oamenii cari îşi schimbă religia părintească, cum mi-e scîrbă de-o năpîrcă.

Nu vă mai spun cîtă inconsecvenţă e pentru un coborîtor dintr-un domn românesc, care îşi pune pe cărţi *Prince Ghika*, a se lepăda de religia prinţului din care se coboară. Din cîte sunt informat, Vaticanul vrea să-l popească, pentru a face din el mai tîrziu un instrument de propagandă la noi.

Îmi pare rău de biată bătrîna prinţesă Alexandrina, femeie cumsecade, care suferă. Dar cine îşi creşte copiii numai prin străini aşa pate. [5]

Vă doresc şi sper să vă pot revedea,

al d-vstre,

Duiliu Z.

157

Porto d'Anzio, 4/17 august 1902

Iubite d-le Maiorescu,

Am primit scrisoarea d-vstre, plină cu interesante lămuriri şi cu injurii.

Nu vă puteţi închipui ce bine îmi pare că există un punct pe glob pe care nu l-aţi găsit în cărţi, fiindcă Frino există, îmi pare rău pentru d-vstră, dar există : Frino di Ghiffa, L. Maggiore, Villa Piròvano (aceasta ar fi şi adresa mea, dacă nu s-au secat izvoarele insultelor, de la 23—28 august).

În ceea ce priveşte itinerarul, *grand merçi :* să mă întorc la Milano, ca de acolo să reviu spre Elveţia... e ceva în stilul „veneratului şef“. Dacă vi s-o întîmpla să fiţi vreodată pe

L. Maggiore şi să doriţi a merge la St. Moritz, iată drumul : Luino—Lugano—Porlezza—Menaggio—Bellano—Chiavenna.

Cît despre temperatura de la St. M., eu cunosc o pereche de oameni care a ajuns să dezlege o problemă foarte curioasă : ei pleacă vara din ţara lor şi merg să sufere de frig în Alpi, şi pleacă iarna din aceeaşi ţară a lor şi merg să sufere de căldură în Egipt ; aşa că, la urma urmei, ei tot suferă de frig şi de căldură ca toţi muritorii, dar nu odată cu dînşii.

Cu toate astea, fiindcă perechea în chestiune este foarte dragă subsemnatului, voi veni s-o caut, pe dînsa şi pe jiletca tricotată.

La revedere dar,

Duiliu Z.

158

Roma, 9 august 1902

Iubite domnule Maiorescu,

Sunteţi aşa de drăguţ că, dacă aş fi ca în vremea cînd eram copil, v-aş săruta. Şade rău pentru un om de 44 de ani, — dar ştiţi că eu am rămas la 32.

Da, negreşit că o să viu ! Numai, să ne înţelegem :

Familia mea e în ţară. Eu mă duc să stau acolo o lună, ca apoi să ne întoarcem cu toţii în primele zile ale lui octombrie st. nou. Nu pot dispune de mai mult timp, deoarece am avut o lună de congediu în aprilie, iar la Minister sunt foarte riguroşi asupra paragrafului acestuia. Prin urmare, aş pleca de aci între 20—25 august stil nou, m-aş opri la Frino (pe L. Maggiore) cîteva zile, iar de acolo, la d-vstră, pentru 2—3 zile ; aşadar, înţelegeţi că sunt un călător echipat de vară. Doresc să ştiu dacă un asemenea june pirpiriu nu îngheaţă pe tărîmurile acelea, unde iarna e eternă, berea rece şi fetele roşii. Zic asta fiindcă zilele trecute am fost la Val-

lombrosa (care e numai la 1 mie de metri), unde seara tremuram bine. Iar cît despre hainele de iarnă, dumnealor sunt închise în lăzi, cu piper și camforă, ca să nu se emoționeze pe vară.

Aștept dar să mă liniștiți asupra frigului : dacă mă asigurați că nu mă voi face stană de piatră, sunt al d-vstre. Vă rog totodată să-mi dați și itinerarul exact de la Milano la St. Moritz.

La revedere, cu cea mai mare bucurie.

Duiliu Z.

Ca semn de mulțumire, iată trei poezele :[1] marfă de vară.

159

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 14/17 nov. 1902[1]

Iubite domnule Maiorescu,

Am primit prin poștă revista-operetă *Scump, dar face,* a cărei adresă, scrisă de doamna Maiorescu, părea că vine de pe malurile Innului, iar nu ale Dîmboviței. A fost acum 4 luni ? sau a fost ieri ? Minunata primblare pe dealuri : apă limpede, filozofie peripatetică, sănătate și poftă de mîncare, și pas de mai fii pesimistru !... E adevărat că Aristot avea numai un elev și o eleavă, [sic] dar cît de mari !... Elevul, aspirant la un premiu al Academiei,[2] iar eleava la o bancă. Ah, o bancă ! numai o bancă aniversară, și luna, rămasă-n loc, ar fi văzut ea !... Zău, domnule Maiorescu, orcît v-ați redus d-vstră veniturile, atîta cheltuială tot puteți face. Că așa a lăsat firea : să aibă tot omul partea lui de ideal. Unul vrea bogăție, altul tinerețe, un al treilea pe amîndouă, iar doamna Maiorescu o bancă.

De la plecarea mea din St. Moritz,[3] m-am gîndit de atîtea ori să vă scriu, fără să ajung a aduce la îndeplinire această dorință. În țară, treburi ; după ce m-am întors la Roma, o serie de metehne : ba copiii, ba nevastă-mea, ba cumnatu-meu, — așa că sufletul s-a strîns ca un arici, lăsînd afară numai ghimpii. Acum, parcă orizontul se mai limpezește...

Ați văzut că am comis nerozia de a prezenta *Războiul* la un premiu al Academiei. Omul, cît trăiește, nu se-nvață minte *et la bêtise le guette.*[4] Zic asta fiindcă văd că se pregătește deja o pehlivănie : este un domn maior, Negreanu la nume, care a comis o biografie a regelui. Cartea e proastă la sufletul ei, dar e impusă de St. ca una ce coprinde adulațiuni de lacheu. Noi am primit la Legațiune notă formală din partea Ministeriului prin care suntem invitați a cumpăra opul d-l maior. Iar opul în sine e plin de inexactități, comic și mitocănesc. La sfîrșit el coprinde (pag. 259) următoarea nerușinare : „Și am insistat așa de mult asupra proprietăților și tutulor bogățiilor Familiei princiare, pentru ca poporul român să prețuiască și mai bine sacrificiul cel mare făcut de M. S. Regele, cînd de bunăvoie a părăsit toate aceste bunuri pămîntești, pentru a veni să lucreze fără preget *pentru binele și fericirea unui popor aproape istovit de suferințele unui trecut plin de nenorociri*".

Domnul care vorbește astfel este militar, este român și cere aprobarea semenilor săi !... Cîteodată ți se pare, în lume, că visezi, atîta de nelogică și de stupidă se înfățișează viața.

Parcă *războiul* cîntat de toți cei ce au cald sufletul lor românesc nu l-ar fi făcut poporul acesta, pe care un ignobil lacheu îl crede istovit !... Parcă trecutul poporului român nu are pagini de o nespusă frumusețe, cînd, singur, neajutat de nimeni, ținea frunte uraganului de invazii, cum numai peste cîteva veacuri sărmanii buri au ținut frunte invaziei engleze.

Eu înțeleg să respectăm și să iubim pe rege, dar nu cu prețul de a ne mînji trecutul și poporul nostru.[5]

Să se dea premiu oricui, lui Slavici, lui Speranță,[6] dar nu acestui cavaler de anticameră.

Pardon, — în fuga, cu iubire și poate și ceva literatură.

D. Z.

160

VIA CONDOTTI, 61

[imprimat]

Roma, 18/31 dec. 1902[1]

Iubite domnule Maiorescu,

Scrisoarea d-voastre cere un răspuns imediat, din cauza nedomiririi în care mă pune nedomirirea d-vstre. Nu v-am înștiințat că prezint *Războiul* la un premiu al Academiei ? !... Apoi doar am făcut drumul la St. Moritz în mare parte pentru asta, și am vorbit, și ne-am înțeles, ba încă eram foarte fericit de a fi găsit în spiritul d-nei Maiorescu ecoul exact al situațiunei mele, față cu o nevastă și familia ei, străină, care nu știe ce este Academia românească. Sunt acestea cuvinte aproape textuale ale d-nei Maiorescu, la care d-voastră ați aderat formal. Trebuie să vă amintesc lucrurile astea, fiindcă altfel purtarea mea nu mai are explicație : cunosc de mult părerea d-vstre asupra Academiei și a membrilor ei, și nu aș fi făcut pasul de azi dacă mi-ați fi zis nu.[2] Atîta este de adevărat, încît, chiar acum, sunt gata să retrag cartea de la premiu, fără părere de rău.

Trebuie să vă fi părut foarte prost cînd v-am scris rîndul trecut de Negreanu și volumul lui. Am făcut-o anume fiindcă mi-ați zis textual : „dacă te prezinți la un premiu, trebuie să reușești", și cum domnul acesta umblă cu pehlivănii, am crezut că se cuvine să fiți informat.

Dar, dacă în tot ce afirm mai sus mă înșel, să nu mai vorbim : aștept răspunsul d-vstre pentru a scrie președintelui Academiei că retrag cartea de la premiu.

Am cetit, în numărul din urmă al *Conv.*, *Oratori, retori și limbuți*[3] cu aceeași emoțiune estetică cu care cetesc tot ce scriți. Despre Blaremberg[4] aveam și eu impresia unui erotic limbut, dar nu atît de trivial și de inconsecvent ; cît despre N. Ionescu,[5] discursul lui e minunat ! Nici nu se poate o dîrdală mai nostimă. Umorismul pe care-l provoacă perioadele discursului său, atît de bine legate prin cuvintele d-vstre, îți dă sănătate, ca toate caricaturile ce prind din zborul vieții caracteristica ridicolului.

Aștept cu nerăbdare partea II-a și înțeleg prea bine ca de hatîrul acelui Basilesc s-o amînați. Dar e păcat : *le jeu ne vaut pas la chandelle.*

Vă urez sărbători bune, sănătate și gînduri de scris.

Al d-vstre devotat,

Duiliu Z.

161

VIA CONDOTTI, 61

[imprimat]

Roma, 12 ianuarie 1903

Iubite domnule Maiorescu,

Am primit răspunsul d-vstre. Îmi pare rău că este sibilin, nu pentru ceea ce am eu de făcut de acum încolo, ci pentru corectitudinea purtării mele față de d-voastră.

Eu, pe adversarii mei hotărîți, despre care vorbiți, îi desprețuiesc, cînd sunt adversari din gelozie sau din alte sentimente josnice, și la nevoie sunt gata să le-o dovedesc. Pe cei nerozi îi are în știre Domnul, că doar aceia sunt iremediabili pierduți pentru orce om cuminte.

Sunt încredințat chiar de acum și fără să scriu lui Ascanio că nu voi fi maltratat în raport : lucrul nu e cu putință decît numai dacă raportorul va fi ieșit din balamuc.

Dealtminteri, dacă, în contra tutulor prevederilor, voi fi maltratat, mă voi apăra și vom rîde.[1]

Și închidem incidentul.

Iată cîteva pagini de istorie diplomatică pentru *Convorbiri*, pe care, negreșit, nu le iscălesc.[2] Sper că vă vor interesa. Pe mine m-au cufundat cîtva timp într-o lume trecută așa de aproape de noi și cu toate astea care pare așa de departe.

Vă rog să binevoiți a cere să vi se restituiască manuscrisul.

Cu iubire veche totdeauna nouă,

Duiliu Z.

162

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 11/24 ianuarie 1903

Iubite d-le Maiorescu,

Vă retrimit ultimele 2 foi, refăcute în sensul întregului articol și în sensul observațiunilor d-vstre. Suntem de acord asupra chestiunii în sine : trebuie să ne spunem adevărul, și adevărul este că dacă majoritatea evreilor nu merită drepturi politice, minoritatea lor merită cu mult mai mult decît le dăm noi. Dar nu trebuie s-o spunem decît încet...

Eu socotesc că chestiunea asta are să ne facă mult rău în viitor, dacă nu vom ști să îndulcim unele asperități de astăzi. Să dea D-zeu să fiu prooroc mincinos.

Negreșit că titlul rămîne acum : *Istoria diplomatică a chestiunei israelite în România.*

Deocamdată atît, — cu bine și dragoste,

al d-vstre devotat,

D. Z.

Adaog că dacă vi se pare că e mai bine să lipsească partea V-a, — aprob. [1]

163

Roma, 11/24 mai 1903

Iubite domnule Maiorescu,

Mie îmi este scris, se vede, să nu vă întîlnesc în țară, ci, ca luna după soare, să sosesc pe cer cînd astrul zilei s-a dus la Baden-Baden și să plec cînd el s-a întors.

Înțelegeți însă că în vremurile astea de băjenie liberală, [1] n-am nici un interes să viu în București și să stau mai mult. Mai am 3—4 prieteni, pentru hatîrul cărora trec prin capitală ; dacă n-ar fi aceștia, nici n-aș călca prin București.

Și ce să fac prin București, d-le Maiorescu ?

Cînd văd cine sunt miniștri, cine sunt mai marii mei la Externe, [2] cine îmi dă sau îmi refuză congediu, cine mă judecă la Academie, [3] cine duce țara asta, — pe cinstea mea vă spun că mi se face greață ; și dacă mă vedeți venind și stăruind în țară, o fac din dragoste de pămînt, dintr-un sens moral față de copiii mei, cărora vreau să le pregătesc un viitor hotărît.

Dar să lăsăm tînguirile și să ne veselim, că doară mulțumirea ne ține tineri.

O lună, cît am fost la țară, n-am cetit nici gazetă, n-am văzut nici prieteni care să-mi poată vorbi de Academie. Numai cînd am întîlnit pe Ollănescu, am aflat de cele petrecute. [4]

La urma urmei, dacă cele omenești sunt trebuitoare sufletului pentru a-l ridica, eu mă socotesc satisfăcut : a avea o majoritate de imbecili *contra* și o minoritate de oameni cumsecade *pentru*, e mai bine decît a avea pe cei dintîi *pentru* și pe cei de-al doilea *contra*. În special, sunt mișcat de cuvintele ce ați rostit în Academie pentru mine. Atît Ollănescu cît și Negruzzi mi-au spus că intervenirea d-vstre în discuțiune încălzise atmosfera și ridicase dezbaterile la înălțimea cuvenită ; că imbecilul de St. era așa de prost pe lîngă d-vstră, încît făcea milă chiar și partizanilor lui.

Dacă ceea ce mi-a referit Ollănescu este adevărat, eu cred că, în adevăr, St. [5] este cel mai mare nerod român din cele 6 milioane de ambele sexe. Și este prost în gen și în specie. În gen, fiindcă eu am făcut roman, iar nu istorie, și ca atare nu eram ținut de textul statului-major ; în specie, fiindcă a acordat premiul unei lucrări care e prost scrisă și ridiculă ca psihologie și al cărui fond tocmai istoric e inventat *di sana pianta.* [6]

Dacă nu aș fi ținut de rezerva ce se impune orcărui concurent bătut, v-aș face să rîdeți cu *Bătrînii* lui Slavici.

Să lăsăm însă mizeriile amorului propriu.

Ce faceți la vară ?

Eu, dacă voi putea să capăt congediu, viu tot în ţară, spre a-mi aduce familia şi a-mi vedea de treburi, în care caz aş umbla după d-vstră chiar şi pe vîrful Bucegilor. La din contra, voi sta în cuptoriu de aici, dispus orcînd a mă repezi la frontieră spre a vă vedea.

Aş fi mai fericit ca orcînd dacă mi-ar fi dat a vă vedea şi a vă strînge mîna.

Al d-voastre devotat,

Duiliu Z.

Am profitat de întoarcerea ministrului Italiei B. d'Incisa spre a vă trimite nişte amintiri pompeiane, pe cari vă rog să le primiţi ca omagiu mesei d-nei Maiorescu.

164

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 25/7 nov. 1903

Iubite domnule Maiorescu,

Primesc din partea lui Ollănescu o scrisoare prin care îmi referează convorbirea ce aţi avut cu privire la articolul meu din urmă. [1]

Întîmpinarea mea e următoarea: lucrarea lui Slavici e atît de nevrednică, încît eu consider hotărîrea Academiei ca o insultă, — şi la insulte răspund cu sfîrcul biciului.

Subiectiv, sunt gata să recunosc vanitatea întregei mele acţiuni şi regret că de la început m-am vîrît între lupii hămesiţi; obiectiv însă, cred că am făcut bine: hotărîrele au să se pondereze pe viitor mai cu luare-aminte. Oamenii sunt proşti, vicleni şi laşi. De prostie nu-i poţi lecui; dar îi poţi tămădui de viclenie prin frică.

Pe d-voastră, personal, vă rog să nu mă judecaţi rău: am fost rănit în fundul sufletului de parţialitatea scandaloasă

cu care lucrarea mea a fost primită în Academie şi mai cu seamă de persecutarea lui St., care devine monomanie.

Vă mulţumesc de interesul ce mi-l purtaţi şi vă făgăduiesc să m-astîmpăr, deşi, drept să vă spun, sunt scandalizat de incoerenţa, de inconştienţa şi de inepţiele pe care St. le-a debitat în Academie şi pe care *Analele* le reproduc acum. [2]

Am încă doi ani pînă ce afacerile mele se vor pune la cale, aşa ca să pot părăsi cariera în orce moment. De acolo înainte n-o să vă mai ascult în toate, [3] dar o să vă iubesc poate şi mai mult.

Gaşca transilvăneană [4] trebuie spartă cu orce preţ. St. n-a cetit romanul meu, ci i s-a sugerat de cei interesaţi cum să prezinte lucrurile. Asta se cheamă pehlivănie; iar pentru pehlivani trebuie bici, nu condei.

Vă doresc, iubite domnule Maiorescu, şi îmi pare foarte rău că nu v-am putut vedea anul ăsta. [5]

Al d-voastre devotat,

Duiliu Z.

165

Roma, 6/19 dec. 1903

Iubite domnule Maiorescu,

Scrisoarea d-vstre, care vine cam în acelaşi timp cu publicarea capitolului al 7-a din *Istoria politică a României,* [1] îmi dă prilejul, de mult aşteptat, de a vorbi despre aceasta şi despre altele, — atît pentru a umplea lacuna ce s-a făcut în corespondenţa noastră, cît şi mai cu seamă pentru a vă spune ceea ce am pe suflet.

E bine înţeles, acum ca totdeauna, că sinceritatea condiţionează schimbul nostru de vederi.

Am cetit cu cea mai vie plăcere introducerea istorică a discursurilor. Emoţiunea artistică din primele trei pagini este mai mare decît a întregului rest, pentru că aici intervine nota personală a autorului, care, orce s-ar zice, este, la istorici

ca și la ceilalți scriitori, cauza hotărîtoare a succesului. Totodată, limba a luat o mlădiere așa de mare în alcătuirea frazelor, încît s-ar putea compara, fără temere de exagerare, cu o corabie ce merge pe ape cu țărmuri înflorite, fără nici o zguduire și pururea cu alte priveliști. Asta mă face, mai mult ca orcînd, să regret că nu încercați a scrie novele sau romanuri : îmi închipuiesc că emotivitatea d-voastră personală ar turbura toate sufletele.

Am înțeles, înainte de a primi scrisoarea d-vstre din 1/14 dec., că „ați fățuit și refățuit introducerea istorică, din ce în ce mai delicată, fiindcă devine din ce în ce mai apropiată de actualitate". Asta și este mica vină ce s-ar putea aduce lucrării de față, iar eu cred că mai departe are să se accentueze și mai mult.

E aici locul să vă spun care sunt, după mine, cauzele acestei evidente *jene* în care vă găsiți. Ele sunt două : a) regele Carol trăiește încă ; b) partidul junimist nu a reintegrat încă partidul conservator.

A) — Este evident că întreaga noastră dezvoltare politică de la '66 încoace este strîns legată de evoluțiunea personalității regelui. Nu se poate să te ocupi de una fără să examinezi pe cealaltă. Asta ați făcut-o d-vstră în acele părți ale istoriei politice al căror dosar este închis și care au lucrat asupra caracterului regelui ca stimulente din afară înăuntru ; cînd însă vine momentul să examinați timpurile noi, acelea adică în care caracterul regal reacționează, pozițiunea d-vstră în stat nu vă mai permite să-l atingeți.

Regele a avut pentru noi multe calități și istoria viitoare i le va recunoaște. Dar a avut două defecte, care au trebuit să rănească pe orce român cu sufletul la locul lui : a) disprețul pentru trecutul nostru ; b) catolicismul.

Din disprețul pentru trecutul nostru național decurg o mulțime de fapte de o importanță capitală, din care cele imediate sunt : antipatie pentru partidul conservator și prin a contrario simpatie pentru partidul liberal ; decăderea caracterului românesc ; formațiune artificială economico-politică.

Din catolicism decurge, pe de o parte, disprețul pentru biserica noastră și, prin urmare, nici un fel de tendință de a ridica nivelul cultural și starea materială a clerului, iar pe de alta, protecțiunea evidentă a catolicismului, care face la noi prozelitism pe față.

Să le examinăm pe rînd, ca să vedeți greutățile ce rezultă pentru un istoric contemporan, om politic.

La 24 mai 1866 principele Carol rostea extraordinarele cuvinte următoare : „Am venit să creez un viitor, iar nu să fac dintr-un trecut, *pe care nu-l cunosc și nici nu voiesc a-l cunoaște*, baza activității mele".

Aceste cuvinte, dacă n-ar avea înțelesul că se raportează la trecutul imediat al domniei și detronării lui Cuza, ar fi imbecile și criminale. Imbecile ele rămîn în toate cazurile, deoarece nu se creează un viitor din nimic. Prima datorie a unui domn străin era tocmai aceea de a învăța să cunoască trecutul și firea poporului pe care venea să-l guverneze.

Dar aceste cuvinte, rostite la '66, devin infame cînd ele sunt date ca pildă și repetate la 10 mai 1903, în sînul Academiei, de bătrînul curtizan și incomensurabilul dobitoc Dem. Sturdza, care comite orce act de slugărnicie cu voluptate.

Se înțelege de la sine că un șef de stat care disprețuiește trecutul unei țări nu poate să aibă simpatii pentru reprezentanții actuali ai acestui trecut, pentru boieri și pentru conservatori. Lui îi va trebui o pătură nouă, din care să scoată oameni noi, săraci, flămînzi, pe cari să-i îmbogățească și să-i opună celor vechi. Despre înclinarea regelui către burghezi și faceți d-vstră mențiune la pagina 12, I° volum al *Discursurilor*.

Guvernul conservator și actul lui Lascăr Catargiu de la 1870 (care împiedică detronarea, garantează siguranța personală a principelui și pune astfel adevăratele temelii ale dinastiei) este repede uitat și devine oarecum chiar o tristă amintire, deoarece este primul act în care noblețea firei unui boier se dă pe față pentru a împiedica o aberațiune politică și poate o crimă.

De la 1876 încoace partidul liberal începe a se constitui în partid burghez și, sub farmecul personal al lui Brătianu, se formează sindicatul economico-politic, care are drept scop îmbogățirea desculților prin toate mijloacele, conruperea și dezagregarea partidului conservator, decăderea adevărată a caracterelor. De atunci încoace apar institute financiare care sunt coterii politice, milionari mitocani, muieri și fete de parveniți ce-și schimbă religia ca să pară civilizate ; de atunci iesă la iveală nulități pomădate, avocați fără scrupul și fără talent, cari umplu provinciele și de acolo vin la centru

să umple Parlamentul, tripourile și saloanele. Deasupra tutulor planează personalitatea cea mai extravagantă ce s-a văzut vreodată : un român născut boier, cu instincte de țîrcovnic, fățarnic, înzestrat de natură cu o încăpățînare de măgar, neavînd nimic din calitățile și cusururile rasei, fără nici un fel de talent, orator prost, scriitor infam, damblalîu înainte de vreme, rezistînd numai cu o jumătate a sistemului nervos, vendicativ, crud și, mai presus de orce, antiestetic în toate actele morale și materiale ale vieții. [2]

Iată, în puține cuvinte, situațiunea ce decurge din disprețul regelui pentru trecutul nostru.

Din catolicismul bigot al aceleiași persoane decurge o atingere gravă a instituțiunei strămoșești a poporului. Îmi pare aproape zadarnic a mai atinge acest punct, despre care mi se pare că am vorbit cînd cu conversiunea acelui nefericit Ghica, nepot de domn român. [3] În Peninsula Balcanică, supusă dominațiunei turcești (a cărei religiune dizolvă familia), ortodoxia română reprezintă nu numai tradițiunea străbună ce s-a opus în timp de veacuri mahometanismului, dar reprezintă încă folclorul nostru, prin aceea că este strîns unită cu toate actele solemne ale vieței noastre naționale, cu atît mai mult astăzi, cînd biserica este autocefală, cu alte cuvinte desfăcută și de patriarhia din Constantinopoli și de Rusia.

Vă va fi foarte greu d-vstre să tratați chestiunea caterisirei lui Ghenadie (care, personal, cred că era un personagiu vulgar). Adevărata cauză secretă a acestui act stă în năzuința călugărului de a fi voit să boteze în religiunea ortodoxă o tagmă de țigani vagabonzi, pe care episcopul catolic vroia să-i boteze catolici. Este astăzi un lucru obștește cunoscut că pe cînd bisericele noastre se golesc, institutele și bisericile catolice se umplu de români. Majoritatea fetelor de arendași, duse la călugărițele din Iași și Galați, se convertesc. Prozelitismul crește. Eu cunosc multe romînce venite la Roma pentru a se catolici : d-nele Bibescu, născută Apostoleanu, Const. Arion, Bilciurescu (născută Bagdat), d-ra Bengescu, d-nele Bassarabeanu și cîte altele, pe care sau bărbații sau împrejurările le opresc. Orce încercare în guvern de a pune un frîu acestei mizerabile tendințe găsește o surdă opunere la palat.

B) — Întoarcerea junimiștilor în partidul conservator.

Eu cred că pînă cînd nu vă veți întoarce la matcă, d-vstră nu veți putea judeca situațiunea actuală, cu întreaga sinceritate a firei d-vstre.

Știți că eu iubesc pe dl. Carp și dacă aș face politică, numai cu d-sa aș face-o, atras de farmecul său personal.

Cred însă că ceea ce face d-sa astăzi este o eroare. Niciodată țara românească n-a trecut printr-o criză morală mai curioasă, în care toate noțiunile ce formează etica unui popor să fie nesocotite sau răsturnate ca acum : a falsifica tragerile la sorți ale datoriei publice și a contesta falsul ; a da în judecată un membru de la Curtea de Casație pentru că a călătorit cu bilet fals, cînd tu însuți ai fost prins călătorind cu știință cu un bilet al altei persoane ; a reduce școlile din Macedonia, calomniind pe ministrul ce le înființase, și apoi a le reînființa după doi ani, fără umbră de pudoare ; a injuria ca un surugiu și în public o societate străină care vine să facă afaceri în țara ta, pretinsă liberă, pentru a favoriza pe sub mînă o altă societate, tot străină ; a exercita zilnic și în toate ramurile activității o supraveghere de sectar spunînd minciuni, calomniind sau lăudînd după cum îți vine ; a face toate acestea și alte multele este, evident, culmea cinismului și a inconștienței.

Dacă dl. Carp vede toate acestea și totuși se simte mai aproape de Sturdza decît de conservatori e o nenorocire. Dar d-vstră, ca istoric, sunteți absolut obligat să spuneți adevărul sau să tăceți.

Vorba lui Shakespeare : motivele ca murele !

Dar, în fine, asta e.

Despre articolul meu în contra lui St. [4] nu-mi schimb părerea.

Poate să fie Sturdza, Bianu și Slavici tari, astăzi, dar nu vor mai fi mîine, cînd vor fi demascați. Trebuie să iasă cineva din pîcla de șiretenie în care trăiește toată lumea și să strige hoților, hoți !

Adaog că despre *Revista idealistă* suntem perfect de acord.

Sunteți bun să cereți lui Florescu a-mi trimite *Epoca* (al cărui abonament îl voi plăti îndată după primele numere) ?

Nevastă-mea e bine. Copiii, de asemeni. Am fost foarte mișcat de interesul cu care mă întrebați de băiat : crește mare, plin de haz și de finețe, un viitor junimist *del vecchio*

stampo.[5] Îl pregătesc pentru politică de pe acum, și, dacă voi trăi, voi să-l arunc în lume cu o putere inițială mai mare decît aceea pe care am avut-o eu la început. În toate cazurile, sunt sigur că va ieși un om cinstit, care va ști să iubească și să respecteze memoria acelora ce au onorat pe tatăl său cu prietenia lor.

Vă doresc și vă îmbrățișez, rugîndu-vă să arătați d-nei Maiorescu toate respectele mele.

Al d-voastre,

D. Z.

Forma acestei scrisori se explică prin trecerea de la manuscrisul *Lyddei* la răspunsul scrisorei d-vstre. E bine înțeles că totul este personal. — După ce veți ceti pe *Lydda* vă rog să-mi scrieți ce credeți.

166

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 11/24 febr. 1904

Iubite domnule Maiorescu,

Am primit volumul al 4-a la timp, și am și cetit o parte din discursuri (introducerea o cetisem în *Convor.*), cele mai importante, ce servesc atît de bine la explicarea timpului și a oamenilor de ieri. Tot așa urmasem și cu volumele precedente, și, grație d-voastre, astăzi cunosc binișor istoria politică a ultimilor 30 de ani.

Aș dori să știu de ce litera cu care sunt culese discursurile nu este uniformă în tot volumul (poate fiindcă explicați în introducere că discursurile relative la instrucție nu sunt politice ?) ; de ce, de asemeni, nu ați îndreptat unele nepotriviri ca : „se clădește o întreagă atmosferă" sau „s-a sleit lista" etc., ce au putut să treacă în căldura improvizațiunei. Nu știu dacă vorbele din finele introducerei : „suprimări, știrbiri, modificări, alterează imaginea realității" se pot aplica și formei literare.

Întrucît privește ideea fundamentală din introducere, că cineva nu poate scrie bine decît istoria propriului său timp, o împărtășesc și eu, dacă vorbim despre istorie cronologică. Cînd e însă vorba de istorie critică, socotesc că un om de talent, pus în fața unui material istoric sigur, îl judecă cu atît mai bine, cu cît se depărtează de el mai mult, fiindcă numai celui depărtat în timp îi apare legătura cauzală dintre evenimente.

À propos de judecata istoricilor asupra epocei lui Caesar și Cicerone, v-am trimis și volumul al 3-a al lui Ferrero, *Da Cesare ad Augusto,*[1] foarte interesant ; totodată am unit și volumul din urmă al poezielor lui d'Annunzio.

Eu sper să sfîrșesc zilele astea pe *Lydda.*[2]

Din țară nu mai știu nimic sigur. Văd cum îmi trece pe dinaintea ochilor locul de la Comisiunea Dunării[3] (rămas vacant prin moartea lui Pencovici) care mi-ar conveni, din cauza intereselor mele în țară, — și nu pot să fac nimic, deși aș avea toate drepturile să-l cer, ca unul ce am 19 ani de carieră, din cari 16 neîntrerupți în străinătate. Și cu toate astea cu Bratiano sunt în foarte buni termeni.

Răbdare ! și cu bine, iubite domnule Maiorescu, că doar cine vede lucrurile în negru stă pe jumătate la întuneric.

Al d-vstră foarte devotat,

Duiliu Z.[4]

167

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 8/21 martie 1904[1]

Iubite domnule Maiorescu,

Articolul d-voastre de zilele trecute din *Epoca*[2] m-a făcut să răsuflu. Va să zică tot mai sunt oameni cari văd lucrurile în realitatea lor...

Acest articol, apoi, mi-a lăsat impresia că o apropiere între junimişti şi conservatori devine posibilă. Deşi departe — sau poate tocmai pentru că departe — eu mă întreb adesea ce misterioasă lacună există în psihologia ambelor tabere ale partidului conservator, care le împiedecă de a înţelege situaţiunea lor reală. Cunosc cauzele care, de la moartea lui Catargiu, deosebesc pe d-nii Carp de Cantacuzino : ele sunt cauze de amor propriu personal, reprezentate de miragiul interesului public. Dar mirarea şi nedomirirea mea este cu atît mai mare, cu cît sunt încredinţat că dl. Carp este un adevărat bărbat de stat ; că totuşi d-sa nu pricepe că timpul trece şi că în istoria politică a micului nostru stat nu poţi să joci un rol însemnat în opoziţie ; că în Europa şi în jurul nostru se pregătesc evenimente grave, cari ar cere să găsească partidele disciplinate. Aşa, bunăoară, spre a nu cita decît unul, eu am impresia că Ungaria se îndrumează către separaţiune, lucru ce nu se va putea face pe cale pacinică. Chestiunea transilvană este rău studiată şi rău cunoscută şi, în această privinţă, dl. Carp nu are decît opiniuni aprioristice, ca toţi românii din regat.

În asemenea împrejurări, mă mir că tinerii din ambele tabere conservatoare nu cer şefilor lor să se apropie, să discute, să se înţeleagă... sau să se retragă. Această idee a înţelegerei sau a dispariţiunei şefilor devine o necesitate ineluctabilă faţă cu acţiunea partidului opus şi cu mişcarea vieţei propriului partid, care, dacă este un organism sănătos, nu se poate mulţumi să vegeteze în opoziţie, fiindcă şefii nu se înţeleg.

Nu mai vorbesc despre rege, care, neapărat, vede lucrurile în sinteză, iar nu în analiză, şi care trebuie să regrete că forţele partidului conservator sunt risipite, dar care nu va face nimic ca să le unească şi fiindcă, după cum spuneam altă dată, regele lucrează mai bucuros cu partidul liberal, cu care crede că a format România modernă, ceea ce este o eroare, ca apreciere, şi o vină, ca intenţiune.

Dar şi în această privinţă ar fi multe de zis. Articolul din urmă al unui domn Samurcaş,[3] publicat tot în *Epoca*, continuă batjocura, admisă ca dogmă, că regele a făcut tot în ţara românească. Slugărnicia asta mă strînge de gît. Negreşit că regele a fost un om cuminte şi că a făcut mult. Dar a găsit un popor cu care să lucreze, a găsit bărbaţi cari l-au împiedecat de a face greşeli, a găsit tradiţiuni naţionale şi un trecut eroic real. Istoria regelui Carol, imparţială, este încă de scris, după moartea sa.

Aceste deprinderi, de a face curte regelui prin gazete politice, alcătuiesc o nouă şcoală de slugărnicie, care, cred, trece dincolo de programul dinastic junimist.

Mare lucru este, iubite domnule Maiorescu, a crede cu putere în ceva, chiar greşit, dar a crede cu sinceritate şi curăţenie de inimă, cum credeau puritanii lui Cromwell ! La noi, zeflemeaua de altădată faţă de dinastie tinde a se transforma într-o slugărnicie revoltătoare.

Ce păcat că nu poate Craioveanul[4] să vorbească şi despre asta !...

Cu multă dragoste şi dor de revedere, fiindcă de la St. M. au trecut doi ani. Trec anii, alergi după himeră, şi cînd s-o prinzi, îţi fuge pămîntul de sub picioare.

Totuşi, dl. secretar ar putea să spună dacă a primit sau nu cărţile trimise.

Al d-voastre,

Duiliu Z.

168

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 5/18 aprilie 1904[1]

Iubite domnule Maiorescu,

Cu numărul din aprilie al *Convor.* se sfîrşeşte partea a 2-a din *Lydda.* Începe cu no. 1 al anului '34, apoi sare la no. 10 al anului '37, şi de acolo urmează neîntrerupt pînă

astăzi. Aştept cu nerăbdare să cunosc părerea d-vstre asupra ei, cu atît mai mult că, apriori, ar trebui să nu vă placă, din cauza prea multor lungimi şi teorii. Şi e probabil că nu vă va plăcea. Eu socotesc însă că dezvoltarea logică a caracterelor admite ca demonstrate şi posibile toate teoriele şi toate extravaganţele, dacă ele sunt în nota indivizilor. Aş dori mai cu seamă să-mi spuneţi dacă, închisă cartea la ultima filă, aveţi impresia unei opere de artă sau nu, precum şi dacă se simte suflul de idealitate ce a hrănit gîndurile mele de atunci. [2]

Pe dl. Filipescu [3] l-am văzut foarte puţin, atît fiindcă timpul ce-l avea de petrecut la Roma era restrîns, cît şi mai cu seamă pentru că în acest timp restrîns a fost omul indispus. Prin urmare, nu mă pot rosti asupra d-sale decît cu rezervă şi pe impresiuni, iar nu pe judecată.

Mai întîi, omul a fost o revelaţiune, în acest sens că în loc de a da de un impulsiv, aşa cum îl înfăţişau evenimentele tragice din viaţa sa, am dat de un delicat, de un *timoré*, de unul din acei oameni rari şi atît de interesanţi pentru mine, ce admit ca posibil totul şi din cari, cred eu, se recrutează adevăratele tipuri morale. E curios, nu aşa ?

Din puţinul cît am vorbit de politică, am înţeles că el a fost atras către grupul junimist, întîi, de puternica d-vstre personalitate, aşa precum de mult am fost atras eu şi precum sunt atraşi astăzi toţi intelectualii tineri ; apoi, de interesanta figură a d-lui Carp, care, dezbrăcată de poză, se reduce în fond la acelaşi tip moral, în care voinţa politică este aproape nulă. Ca să mă explic mai bine şi ca să definesc situaţia partidului junimist, — înţeleg prin *voinţă politică* năzuinţa instinctivă a omului de partid de a cuceri puterea şi a rămînea la putere, năzuinţă care mai întotdeauna izvorăşte dintr-o dezvoltare intelectuală în disproporţie cu mijloace materiale, precum şi dintr-o viaţă puternică. Ceea ce ar dovedi (cel puţin la noi) că teoria engleză admisă de dl. Carp, că pentru a face politică se cere să aibi stare, este falsă : năzuinţa către mai bine, poftele şi patimile au legat la un loc pe gregarii lui Brătianu, — ceea ce nu l-a împiedecat pe acesta, la un moment dat, de a se revela om de mare talent şi ceea ce nu împiedecă astăzi că mai toate instituţiunile financiare,

create de liberali pentru îmbogăţirea lor personală, sunt bine alcătuite în sine şi folositoare ţărei.

Prin urmare, dl. Filipescu, ca toţi delicaţii, s-a apropiat de grupul junimist. Nu ştiu dacă evoluţiunea sa este definitivă şi dacă o nouă criză de voinţă nu-l va depărta din nou de acest grup. Orcum să fie, era interesant de a cunoaşte părerea sa asupra cîtorva puncte. Domnia regelui Carol I se poate considera ca virtualmente sfîrşită. Sub noul regim, oamenii cari par a fi chemaţi să joace un rol preponderant sunt : mai întîi, viitorul rege el însuşi ; apoi Take Ionescu, Marghiloman, N. Filipescu, fraţii Brătieni etc. Pentru partidul conservator este de cea mai mare importanţă de a se şti în ce măsură se pot apropia cele trei elemente de la început. Am întrebat, prin urmare, pe dl. Filipescu dacă este adevărat că între d-sa şi T. Ionescu este mare duşmănie. Răspunsul a fost cu hotărîre negativ. Prin urmare, inexplicabila eroare comisă de dl. Carp, cînd cu injuriele gratuite aruncate celui mai capabil om al partidului conservator, se poate repara.

Întru cît priveşte pe viitorul nou rege, părerea d-lui Filipescu este bună. Preocuparea mea se înţelege de la sine : dinastia se întăreşte pe zi ce merge, astfel că Ferdinand I şi mai cu seamă Carol al II-a vor putea să-şi permită ceea ce Carol I credea că nu poate. Dl. Filipescu are mai cu seamă încredere în caracterul lui Ferd. şi mai mult încă în inteligenţa şi tactul princesei Maria. Aceasta, dacă e inteligentă pe cît e de graţioasă şi de voinică, atunci caramba ! o să scoatem cu toţii săbiele pentru dinastie. D-vstră cunoaşteţi mania mea : eu pentru Carol II votez. A înjura româneşte e lucru mare pentru un suveran român. Acestuia vreau să-i pregătesc în fiul meu, dacă voi trăi, un om politic, care, el, să nu înjure, dar să înţeleagă farmecul ţărei şi demnitatea de a fi român. [4]

Vorbind despre astea cu dl. Filipescu, am surprins că i s-au umplut ochii de lacrămi. Atunci am fost cu desăvîrşire cucerit !

Hristos a înviat, doamnă, şi cu toată supunerea şi dragostea, iubite domnule Maiorescu.

Duiliu Z.

169

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 28/10 iunie 1904

Iubite domnule Maiorescu,

Îmi vine să zîmbesc, văzîndu-mă obligat a vă asigura că nimic — nici cineva, nici ceva — *heterogen* nu mă stăpînește. Omogeneitatea între felul d-vstre de simțire artistică și felul meu de simțire artistică urmează și mai departe, — neapărat, cu diversificarea ce derivă din *inșii* noștri, cari sunt doi, iar nu unul. Eu, cel puțin, mă onorez a crede că sunt — artisticamente — omul cel mai apropiat de d-vstră din toate milioanele de români ce trăiesc pe glob.

Aș fi gata să fac o prinsoare : că aș putea adnota, acasă la mine, *Convorbirile*, întocmai cum le-ați adnotat d-vstră.

De ce atunci nu am lăsat la o parte ceea ce știam că nu place ?

Pentru că unitatea concepțiunei romanului meu cerea ca el să se desfășoare așa și nu altfel, — și aici intervine *insul*, cu acea parte endocardiacă (cuvînt pretențios, dar just), care trebuie să rămînă a lui și să nu o schimbe pentru hatîrul nimănui. Așa, bunăoară, platoniada și observările asupra lui Shelley vă par d-voastre imposibile, pe cînd ele stau acolo tocmai ca să facă posibilă idealitatea Lyddei. Cine sufere devine posac și hărțăgos în practica zilnică, iar în teoria vieții pesimist, chiar dacă este echilibrat de natură în facultățile sale sufletești. Pentru a nu murmura în contra soartei, credincioșii au religia, iar mințile superioare au refugiul în ideal. Pentru asta însă se cere mai cu seamă o deprindere a facultății noastre abstractive de a lucra cu materialul sufletesc în așa chip, încît acesta să se simtă într-o continuă devenire către mai bine.

Acum, că lucrarea e terminată și nu mă mai interesează, *Lydda* îmi pare *une bonne action,* în înțeles că poate rectifica unele conștiințe femeiești și ajuta pe altele să se ridice și să se consoleze.

Și, pentru Lydda, Platon și Shelley erau condiționarea absolută a binelui abstract.

E curios cum noi ne înțelegem în fond asupra mai tuturor impresielor literare și cum în formă adesea ne despărțim.[1] Spre exemplu, îmi aduc aminte de entuziasmul d-vstre pentru Kipling, după cum îmi pare evident astăzi entuziasmul pentru Burnett,[2] cu *Lordul cel mititel.* Ei bine, cred că dacă d-vstră ați face o expunere publică a chestiunei literare de astăzi, ați prezenta și pe unul și pe alta ca pe doi scriitori dibaci, lipsiți însă cu desăvîrșire de emotivitate, pe care o înlocuiesc cu umorism sau ironie. Ceea ce la Bret Harte este *bărbăție,* sub care se ascunde cea mai sinceră și mai intensă emoțiune, atît față cu natura în sine, cît și față cu durerea omenească, — la Kipling devine prețiozitate și extravaganță (*Les frères de Mowgli*), iar la Burnett înșelăciune. Pentru mine romanul acesteia din urmă este fondamental fals. Cedric nu-i copil, Hobbs nu-i băcan, Dick nu-i văcsuitor de cizme, iar singurul care era om pînă aci, bătrînul Dorincourt, pare prostit și el de falsitatea celorlalți. Dar este exploatarea unor sentimente care totdeauna au mișcat inima omenească, precum copilăria abandonată către care se întoarce bătrînețea dominatoare, dar senilă. Cine însă cunoaște și iubește copilăria, nu va găsi în Cedric un copil, ci o teorie : regenerarea bătrînei rase engleze prin altoiul american. Asta nu-i artă.

Dar ne-ar trebui hîrtie multă pentru a urma astfel mai departe, și nu asta vreau eu.

Eu vreau să vă spun că voi face tot posibilul să viu la București înainte de 20 iunie. Ajung în țară în ziua de 12, cu alte cuvinte mai devreme decît în alți ani, tocmai fiindcă am treabă. Voi veni desigur prin București, dar după 20.

Dacă, prin urmare, nu va fi posibil să ne vedem în țară, vă rog neapărat să-mi scriți din străinătate (Odobești, Putna), comunicîndu-mi numele localității în care vă veți găsi în cursul lui august. Congediul meu deocamdată e numai de o lună. Voi face tot posibilul să-l prelungesc pînă

la 1 sept. Dacă nu voi izbuti, voi fi silit să mă întorc la post pe la începutul lui august stil nou, cînd desigur aş trece pe la d-vstră, dacă n-aţi fi prea departe. M-aş simţi fericit să vă revăd, să vă strîng mîna şi să vă încredinţez că aceeaşi căldură încălzeşte sufletul meu pentru d-vstră. Prin urmare, nimic heterogen, mai cu seamă în acest sens, iubite domnule Maiorescu.

Al d-voastre devotat,

Duiliu Z.

170

Roma, 22/4 sept. 1904[1]

Iubite domnule Maiorescu,

Cuvîntul d-voastre, din 6/19 aug., St. Moritz, mi-a ajuns la vreme, în ţară. Speram să pot pleca ceva mai nainte, ca să mă abat pe la d-voastră şi să ajung şi la post ţanc la 1 sept. Mi-a fost însă imposibil, din cauza prea multelor nimicuri ce stau în calea omului, iar a prelungi congediul nici vorbă nu era : chiar aşa, adică fără nici o prelungire, ci numai pentru a beneficia de un drept al meu, a trebuit să plătesc 500 frs. drumul (dus şi întors) unui domn din Minister, care a venit să mă înlocuiască, după plecarea lui Fleva. Nu vreau să dau nici un pretext amicului meu personal şi dulcelui om Sturdza pentru a mă injuria sau a mă lovi. Aşa că nici anul ăsta nu vă pot vedea, şi îmi pare rău cu tot dinadinsul, fiindcă înţeleg foarte bine cum la majoritatea oamenilor, viaţa, cu fiecare an ce trece, nu se modifică numai în veriga anului ce trece, ci se preface oarecum în întregimea lanţului, parcă lungimea ar schimba aspectul. Eu, pentru mine personal, socotesc că nu e aşa. Nu numai socotesc că nu e aşa, dar parcă mi se pare că cu cît e mai lung, cu atît e mai frumos. Dar aşa o fi ?

Trebuie să vă fac aci o mărturisire : parcă de la un cîrd de vreme încep să mă simt uşurat de povara nevoii de a iubi, ceva aşa cam cum trebuie să fie la găini cînd le trece dorul de a cloci. Să fie acesta semnul pozitiv al declinului sau aurora unei liberaţiuni sufleteşti definitive ? Am călătorit acum în urmă cu un popă foarte cu haz, care mă asigura în modul cel mai pozitiv că bătrîneţea n-are nici un bun, *nici unul*. Socotesc şi eu că la oamenii vulgari nu are. Dar lui Kant ce-i păsa că are 30 or 60 or 80 de ani ? Popa meu însă zicea că ochii unei femei care iubeşte sunt imagina poetică a eternităţii şi critica criticelor lui Kant, care a făcut atîtea cărţi şi nici un băiat. Pentru un popă, *non c'è male.* [2]

Vă trimit scrisoarea asta, plină de nerozii şi de ştersături, cerîndu-vă scuze.

Dacă sunteţi în vervă de scris şi n-aveţi corecturi de făcut, aduceţi-vă aminte că pentru mine e sărbătoare cînd primesc de la d-vstră cîte ceva.

Sunt ceasurile 7 seara. Stau la masa de lucru de azi-dimineaţă de la 8, — aşa că am dreptul la o uşoară ramoliţiune. Am făcut un raport asupra treburilor Legaţiunei (şi l-am copiat) ; am scris lui Fleva ; am dejunat singur, cu un roman plin de scînteia afurisită a talentului ; apoi am descurcat nişte socoteli ; am scris nevesti-mii şi copiilor ; am prins în fugă o strofă care a trecut printr-un luminiş de imagini ; acum, în fine, vă scriu d-vstre, ca cea din urmă mulţumire a unei zile bune.

Vă cer voie să vă îmbrăţişez, rămînînd al d-vstre totdeauna devotat,

Duiliu Z.

Adaog : doliu, [3] am pierdut un cumnat, frate al nevesti-mii, gentilă fire trunchiată la 45 de ani.

Am întîlnit la Bucureşti (şi am putut vorbi mai îndelung) pe dl. Carp. Mi s-a părut tînăr, vioi şi mai cu seamă inteligent, foarte. E o nespusă plăcere cînd descoperi înălţimi sufleteşti în oamenii ce-ţi sunt dragi.

171

Roma, 18/1 dec. 1904[1]

Iubite domnule Maiorescu,

Ca țăranii cari n-au fost de mult la biserică și vin în ziua de Sfîntu Ilie cu mere, ca să-i ierte Domnul, — viu eu la d-voastră cu novela aci alăturată (*Petrică*).[2]

Vă rog să binevoiți a o da lui Bogdan,[3] cu rugămintea din parte-mi de a o publica în numărul de la 1 ianuarie 1905.

Aș dori să vă scriu mai mult; deocamdată însă nu pot. Sunt sănătos și eu și toți ai mei; deși nu vă scriu des, totuși mă gîndesc adesea la d-voastră, cu dragoste, aproape cu emoțiune: timpul trece și nu vă văd cu anii.

Dacă d-voastră puteți să-mi scriți mai lung, v-aș fi foarte îndatorat, mai cu seamă dacă ați binevoi a mă pune în curent și cu situațiunea politică.

Am avut de la dl. Carp o foarte interesantă scrisoare, ca răspuns la două ale mele. Cine știe! poate să mai găsesc mijlocul de a-l interesa prin ceva...

Respectuoase complimente doamnei Maiorescu. O rog să spuie lui Max[4] că m-am topit de rîs de scrisoarea unui mahalagiu din *Epoca*, scrisoare care trebuie să fie a sa.

Vă îmbrățișez cu mare și nestrămutată dragoste.

Al d-vstre,

Duiliu Z.

172

Roma, 28/11 X-bre 1904

Iubite domnule Maiorescu,

Dacă n-aș fi scriitor, adică un om cu nervi și ticuri, aș ceda la tot, pentru a mă ridica în atmosfera caldei d-vstre

scrisori. Dar sunt plin de păcate, în acest sens că tot ce stă acolo (în novelă) e scos din însăși alcătuirea mea sufletească, în care așa s-au oglindit oamenii aceia, și nu altfel. Și cînd cineva crede că oglinda e bună, îndreaptă frizura, iar nu oglinda.

Prin urmare, pentru a răspunde pe rînd propunerilor d-vstre, nu pot scoate pe trivialul „hai sictir și hai sictir"; nu admit suprimarea cuvintelor „totul este transformare etc.", „masa unui electron de hidrogen" și nici fracțiunea pedantă $\frac{1}{30.000.000}$ Acestea sunt elucubrări care au o logică în mintea bețivului, și caracterizează atît tipul în sine cît și neputința creatoare a multor capete românești.

D-vstră mă întrebați dacă nu mă dezbar de *Lydda*. Eu primesc scrisori din țară în care mi se spune (negreșit, cu multă exagerare) că literaturile tutulor țărilor nu au creat un tip ideal mai frumos ca acesta. E o vorbă umflată, și nu v-aș cita-o dacă n-ar dovedi diversitatea judecății omenești. E inutil să adaog că eu pun pe a d-vstre mai presus de toate.

Nu admit de asemenea ștergerea complectă a frazei „încercarea de a-și prinde *personalitatea* rămasă fără izbîndă", ci numai schimbarea vorbei *personalitatea* în *gînduri*; prin urmare, fraza va deveni: „încercarea de a-și prinde gîndurile rămase fără izbîndă". Nu pot admite înlocuirea lui *suav* cu *dulce*, căci, deși în latinește *suavis* și *dulcis* au aproape aceeași valoare de înțeles, în neolatina românească, *suav* a rămas diafan, pe cînd *dulce* s-a materializat.

Și, din potrivă, admit tot restul, cu ștergerea lui *timp și spațiu*, înlocuirea lui *lealitate* cu *cinstit*, a *punctului luminos al conștiinței* cu *sufletul lui*, al *bustului* cu *pieptul*, al lui *fraternă* cu *frățească*, a *externării propriei individualități* cu *asemănare* (deși nu e totuna și *asemănare* nu spune nimic).[1]

La toate mai am de adăogat că bunicul se îmbătrînește pe sine prea mult și uită că Ianinei i-a crescut de mult păr alb. Cu toate astea, este o suavitate de cuvinte în cele ce-mi spuneți, atît de atingătoare, încît parcă de mult timp n-am cetit ceva mai frumos. Că doar, ce suntem noi toți, scriitorii, dacă nu făuritori de cuvinte, ce caută să prindă sufletul, cum prinde un fagure lichidul parfumat al florilor.

Mai am apoi de adăogat — şi asta cu oarecare părere de rău — că d-vstră aveţi aerul de a nu găsi în romanele şi novelele mele decît pe gentilul poet de acum 25 de ani.[2] Eu socoteam că de atunci încoace am creat oameni reali, români mai cu seamă, şi că în novela de faţă interesul nu stă atît în atingătoarea istorioară a întîlnirei tînărului cu fata tenorului, ci mai cu seamă în înfăţişarea unui grup de oameni reali, în cari viţiul, talentul şi poezia se contopesc atît de curios, spre a întocmi cadrul în care au trăit mulţi scriitori români de acum 25 de ani, Eminescu şi Caragiali, spre a nu cita decît pe cei mai de seamă, — cadru prin care eu m-am strecurat şi pe care d-vstră nu l-aţi cunoscut deloc. Balalanschi a existat; Niţă de asemenea; tenorul cred că există şi astăzi; Petrică de asemeni, poetizat de mine. Dacă vă pot interesa, vi-i citez. Ştiu că adevărul istoric în romane nu trăieşte decît dacă e verosimil şi scris cu talent. — Asta-i asta!

Orcum, lăsaţi pe Petrică să ia guturai pe răspunderea mea.

Sărut şoşoneii şi băsmăluţa copilei,[3] precum şi mînile secretarului, iar d-vstre vă trimit expresiunea devotamentului şi întregii mele afecţiuni.

Duiliu Z.

173

Roma, 2/15 mai 1905

Iubite domnule Maiorescu,

După cum uşor vă puteţi închipui, poeziele trimise[1] sunt pentru *Convorbiri*, dacă plac, sau pentru coş, dacă nu plac.

Ce faceţi în vara asta?

Eu, pînă pe la 15—20 iulie stil nou, nu mă pot mişca de la Legaţiune. Nevasta şi copiii mei vin în ţară pe la 28 iunie.

Dacă v-aţi tipărit Baedeckerul de anul ăsta, comunicaţi-mi-l şi mie, — că foarte mult doresc să vă văd; şi eu, cînd doresc de cineva, sunt în stare să mă duc după el pînă în iad (sau rai, unde, dealtminteri, trebuie să fie mare stenahorie de lume). Am fost odată pe mare după nişte prieteni, de era să mă înec, însă, pardon, era la mijloc o cucoană. Că, deşi părul alb îmi scoate sufletul, tot se mai ţin blestemăţiele de capul meu. Român păcătos, domnule Maiorescu!

Cu veche şi totuşi pururi tînără afecţiune,

al d-voastre,

Duiliu Z.

174

GRAND-HÔTEL BEAU-RIVAGE,
GENÈVE
[imprimat]

Le 24 Juillet 1905

Iubite domnule Maiorescu,

Spre a nu lăsa telegrama mea[1] din Roma ca o neînţeleasă încercare de întîlnire, trebuie să vă explic că data şederei d-vstre la B. Baden o cunoşteam din răvăşelul de plăcintă al d-nei Maiorescu; dar speram că doamnele, ca doamnele, se mai înşeală la numărătoare cîteodată. Văd însă că mă înşel eu şi că 28 iulie stă scris în tablele lui Moise.

Socoteala mea de la început era de a pleca în congediu la 15 iulie; de a sta la Geneva timpul necesar treburilor

mele ; de a veni la d-vstră pe două-trei zile ; de a trece de acolo la Nürenberg, apoi la Viena, apoi acasă. S-a întîmplat însă că înlocuitorul meu, J. A. Lahovary, nu s-a întors din ţară decît la 20, iar eu nu am putut părăsi Roma decît la 22 seara, — ceea ce mi-a încurcat socotelile cu 7 zile.

Sunt la Geneva cu gînd de a cerceta oraşul, viaţa şi şcolile, pentru o viitoare probabilă instalare a familiei mele. Băiatul începe să se facă mare, şi nu mai merge cu cîrpelele de şcoală de la Roma. Pe de altă parte, la 28 sau 29 cel mai tîrziu urmează să fiu la Viena, unde am treabă, aşa că nu îndrăznesc a spera să sfîrşesc aici în 2 zile, ca să pot trece pe la d-vstră.

Şi cu toate astea, doresc atît de mult să vă văd !

Trece vremea, se ridică nourii, se întunecă. Ce adînc omenesc este Goethe cînd întinde braţele după tinereţe. Cred că noi nu plîngem pe cea trecută, dar pe cea ideal viitoare, fiindcă, în adevăr, sufletul întrevede putinţa unei renaşteri, cu de la sine putere, ca la acele focuri de artificii care fiecare se aprinde de mai multe ori în spaţiu, pînă se sfîrşesc într-o stea fugară pe cer.

Aţi băgat de seamă cît de simplu lumea colectivă rămîne tînără, cît de multe femei frumoase umblă pe drumuri, ce vecinică reînnoire de dorinţe se propagă în spaţiu.

Ei bine, pot eu zice că toate astea nu mai sunt pentru mine ?!

De cîtva timp aşa gîndesc, şi tot degeaba, că n-ajung la B. Baden la vreme.

Cu cea mai caldă strîngere de mînă şi cu mii de respecte doamnei Maiorescu (şi tot atîtea iertăciuni că am adus vorba de una-alta).

Al d-vstre devotat,

Duiliu Z.

Dacă poate voiţi să-mi scriţi un cuvînt,

Odobeşti
(Putna-Roumanie).

175

GRAND HÔTEL DU BOULEVARD,
BUCAREST
[imprimat]

Bucarest, le [19 oct./1 nov. 1905] [1]

Primesc cu cea mai mare mulţumire invitarea la prînz pentru astăzi 7 1/2.

Atîta am alergat după d-vstră prin Europa, încît v-am ajuns, dar asta fiindcă v-aţi oprit.

Sunt fericit la ideea că în curînd vă voi revedea pe amîndoi.

Duiliu Z.

Miercuri

176

VIA CONDOTTI, PALAZZO CAFFARELLI [1]
[imprimat]

Iubite domnule Maiorescu,

Cîteva rînduri numai, pentru a vă exprima toată gratitudinea mea de buna primire de la Bucureşti şi a vă cere ştiri despre doamna Maiorescu. Sper că d-sa se va face bine cît de curînd, pentru ca amîndoi să puteţi urma mai departe acea tinereţe înţeleaptă a maturităţii cu care v-a înzestrat natura, atît de rară şi de minunată, în care omul se purifică şi se înalţă neîncetat.

Eu, personal, sunt fericit, fiindcă de data asta mi-am regăsit prietenii. Toată lumea la Bucureşti a fost caldă şi

binevoitoare, aşa încît am plecat cu adîncă mîhnire că mă despart încă o dată de ţară.

Cu cel mai sincer devotament,

al d-vstre,

Duiliu Zamfirescco

8/21 nov. 1905

177

VIA CONDOTTI, PALAZZO CAFFARELLI
[imprimat]

15/28 dec. 1905

Iubite domnule Maiorescu,

Am fost bolnav cîteva zile şi deci în imposibilitate de a răspunde scrisorii d-vstre.

La Bucureşti, am întîlnit în fugă pe Bogdan,[1] care mi-a spus, cu disperare, că nu mai poate duce *Convorbirile*, deoarece toată lumea l-a părăsit. I-am făgăduit că eu nu-l voi părăsi şi că voi contribui cu aceeaşi dezinteresare ca şi în trecut la ducerea mai departe a revistei în care s-au publicat lucrările mele cele mai de seamă.[2]

Cu atît mai mult mă voi ţine de cuvînt, cînd îmi scrieţi d-vstră.

Dacă este mare lipsă de manuscris, pot trimite chiar acum începutul romanului;[3] la din contra, sunt mulţumit să înceapă publicarea cu numărul de la 1 martie.

Ce este el? E, direct, urmare la romanul *Îndreptări* (şi indirect, la celelalte: *Viaţa la ţară, Tănase Scatiu* şi *În război*) şi veriga ce va lega pe toate acestea cu cel din urmă, care *cel din urmă* va fi ce va fi, adică lupta pentru scoaterea Transilvaniei de sub jugul unguresc.[4] Acolo va fi locul „Furfanţului" idealist.

Romanul de astăzi se rezumă în următoarele rînduri, scoase din manuscris:

„Ceea ce o muncea era pîngărirea sufletească a omului care o iubea pe ea şi iubea şi pe altele. Un asemenea om minţea pururea.

Cu toate astea, Anna simţea cît de netemeinice îi erau gîndurile, din însăşi dorinţa ei de a se înşela. Elena îi spunea, cu blajina ei îngăduire, că aşa sunt bărbaţii, că adică pot să iubească deodată mai multe femei şi că, totuşi, nu sunt mai fericiţi decît femeia care iubeşte un singur bărbat; că, din potrivă la cei ce au inimă, asta este izvorul nefericirei lor. Cu alte cuvinte, trudă şi nedomirire."

Eroul meu de astăzi (un Comăneştean, nepot al celui mort în război) îşi desfăşură facultăţile sufleteşti în răsfirarea dragostei, împrăştiind în jurul lui, ca un generator de lumină, căldura simpatiei lui personale (de care am nevoie mai tîrziu, cînd va merge să răscoale Transilvania).

Găsesc, în planul romanului, ultimul paragraf astfel schiţat:

„Iar Elena Milescu. Comăneşteanu la Elena. Discuţiune şi disperarea lui Comăneşt. de a voi să fie om cumsecade şi de a nu putea. Poveţele Elenei de a-şi aplica energia în altă direcţie, de a face politică. Linişte şi fericire deplină *nu se poate* decît atunci cînd cineva a fost foarte nenorocit. Elena se emoţionează şi cade pe pieptul lui Comăn. Nedomirirea acestuia şi revenirea în sine a Elenei. Cuvintele ei. Nevoia de poezie şi de ideal în omenire. Bărbaţii ce reprezintă poezia şi idealul. Melancolia şi nefericirea lor cînd au inimă. Ultimul îndemn al Elenei către Comăneşteanu de a se duce să-şi aducă nevasta înapoi şi a-şi închina viaţa unei cauze nobile, bunăoară dezrobirea românilor."

Acesta va fi romanul de acum, iubite d-le Maiorescu, şi se va chema: *Ce nu se poate*. Am început a scrie cu o căldură în care se topesc mizeriele vieţii (amorul propriu rănit de domnii de la Minister, cari scot favoriţi din coadă şi îi pun în frunte, şi altele asemenea).

Ce păcat că nu trăieşte omul mai mult, ca să fie tînăr mai lungă vreme!... Sau că, trăind atîta cît îi este dat să trăiască astăzi, nu se ştie desface de reprezentarea lui în ochii altora!...

Cred însă că nu e departe ziua în care să pot trimite stăpînirei expresia dezgustului meu de mutrele ce o reprezintă, şi atunci o să viu în ţară să îndreptez lumea cu umărul...

Cu multă şi curată dragoste,

al d-vstre,

Duiliu Z.

178

Roma, 28 X-bre/10 ian. 1905

Iubite domnule Maiorescu,

Ultimele numere ale ziarelor româneşti, care vorbesc de înfiinţarea unei noi societăţi pentru rafinarea petrolului, al cărui vicepreşedinte sunteţi, mă fac să adresez aceste rînduri, spre a vă recomanda pe fratele meu Const. Lascar Zamfirescu, doctor în chimie.

Tînărul acesta este nu numai fratele meu, dar oarecum opera mea, în acest înţeles că eu l-am luat acum 5 ani de la primăria din Bucureşti, unde era un fel de chimist-expert, măsurînd laptele iaurgiilor şi ciupercile precupeţilor, şi l-am adus la Roma. Aci, sub direcţia lui Cannizzaro şi a lui Helbig, a lucrat admirabil, trecîndu-şi în vara asta un doctorat strălucit. Asupra lui şi a modului cum a învăţat, vă poate informa Fleva, căruia Helbig i-a făcut complimente că are un asemenea compatriot.

Astăzi fratele meu este în Bucureşti, unde, de două luni, face practică la Ministerul Domenielor, sub direcţiunea doctorului Edeleanu, pentru a cunoaşte petrolurile noastre. Eu doresc ca dînsul să nu se facă funcţionar, nici profesor, ci să intre în industrie. Am avut un moment intenţiunea să-l recomand lui Take Ionescu, spre a-l admite în distileriele americane, dar cuvinte uşor de înţeles m-au oprit de a scrie noului ministru.

Cu d-voastră cred că pot să-mi iau libertatea a vă vorbi despre fratele meu şi a vi-l recomanda. I-am scris să se prezinte domniei-voastre.

Vă pot asigura că orunde-l veţi pune vă va face onoare. Eu chezăşuiesc pentru el sub toate formele. Adaog că astăvară a fost în Galiţia să studieze instalaţiunile de petrol de acolo.

Iar acum, pentru a încheia, nu-mi rămîne decît să vă urez la amîndoi an nou fericit, cu bună dispoziţie sufletească şi mai ales cu sănătate.

Al d-vstre devotat,

Duiliu Zamfiresco

179

VIA CONDOTTI, PALAZZO CAFFARELLI
[imprimat]

Roma, 4 iulie 1906

Iubite domnule Maiorescu,

Guvernanta copiilor mei, întorcîndu-se de la Predeal, mi-a spus că a călătorit cu d-vstră pînă la Pesta. Norocul cade pe pietre şi pe lemne. Nu doar că ea ar fi aşa de nesimţitoare (din contra, e o femeie cum se cuvine), — dar, dacă aş fi fost eu în trenul de la Predeal, d-vstră cu d-na Maiorescu aţi fi fost în vremea asta la Trondhjem.

Era foarte nostimă explicaţia : ea căuta numele d-vstre, care ieşea Iosipescu, Moisiescu etc. Cînd am înţeles de cine era vorba, am învîrtit un portret care stă pe masa mea şi am întrebat :

— Ăsta e, Madame ?

— Ăsta !... Numa, ceva mai... blond.

— Aşa e românul la maturitate. Acum, eu, care tot mai rămîn cîteodată fără soţie, şi tot am albit, dar domnul

acesta, care nu se desparte în vecia veacului de doamna sa, mă mir că n-a devenit verde.

— O fi om delicat, fiindcă am băgat de seamă că doamna sa, deși tînără la obraz, era cu totul albă : poate că un sentiment de solidaritate conjugală...

— Rău înțeleasă, Madame...

— Bine... Dar așa sunt bărbații delicați.

Enfin, je crois que vous lui avez tapé dans l'oeil, mon cher Monsieur Maioresco, ce qui et toujours une consolation et un plaisir, — une consolation parce que, vous êtes mon aîné et un plaisir, parce que une femme en admiration devant un homme est un hommage à toute l'humanité masculine.

Dar, iubite domnule Maiorescu, ce fericită întîmplare să știu unde vă găsiți !... Era să vă telegrafiez zilele astea. Și iată de ce. Am primit de la băieții din Viena o scrisoare în care mi se spune că Jacques Lahovary, trecînd pe acolo, ar fi manifestat o vagă intențiune de a-mi oferi secretariatul g-l al Externelor, [1] în locul lui Nicu Ghica, demisionat. Eu m-am mirat, fiindcă știu că Bedecu este totdeauna la dispozițiunea ministrului. Dar, în fine, admițînd așa ceva, doream să știu ce ziceți d-vstră și ce zice dl. Carp. Eu, personal, sunt comme l'âne de Buridan, solicitat de Roma, unde am interese însemnate, și de țară, unde am și interese și gînduri. O vorbă cuminte de la d-vstră mi-ar face mare plăcere.

Dar cu romanul din *Convorbiri !...* Caspita ! Devine o pupăială universală. Îmi trebuie însă un erou care, în romanul viitor, să ia Transilvania ; un ștrengar, care deocamdată ia cu asalt toate hainele femeiești... [2]

Eu stau aici pînă în primele zile ale lui august stil nou ; apoi mă duc la țară, unde sper să pot rămîne cît de tîrziu, adică prin octombrie. Nevastă-mea e la Lausanne, în cura d-rului Bourget. O familie împrăștiată pe glob, cu cheltuiala și mintea împărțită în optusprezece.

Aștept o vorbă bună din munții Taunus. [3]

Cu veche și pururi tînără dragoste către amîndoi,

al d-vstre,

Duiliu Z.

180

de Mylano. Mr et Madame Majorescu, strade Mercur 1, Bucarest. Ma pauvre chère femme n'est plus de ce monde.

Zamfiresco

[Primită 25 nov./8 dec. 1906] [1]

181

VIA CONDOTTI, PALAZZO CAFFARELLI
[imprimat]

Vineri, 7 dec. 1906,
Monfalcone (în drum spre Milano)

Iubite domnule Maiorescu,

În dureroasa mea călătorie către Ghiffa, am avut ocazie să întîlnesc pe un amic de carieră, care mi-a comunicat următoarele informațiuni autentice :

Baronul d'Aehrenthal are pentru dl. Carp cea mai mare stimă. În convorbirile sale cu Al. Em. Lahovary îl recomandă cu insistență ca pe cel mai remarcabil bărbat politic al țării. Mi s-a spus că Al. Em. a telegrafiat aceasta guvernului, acum două zile, adică după plecarea mea.

Este evident că dacă aș fi știut aceste lucruri direct din serviciu, m-aș abține de a vi le comunica, dintr-un sentiment ușor de înțeles. Cum însă ele îmi vin pe altă cale, mă cred liber de a le împărtăși d-vstre, de care mă leagă o atît de lungă și statornică prietenie, cu atît mai mult, cu cît, din convorbirea ce am avut zilele trecute cu d-vstră, mi s-a părut a întrevedea putința unei reintegrări a partidului conservator.

Dacă dl. Carp ar consimți să renunțe la chestiunea de persoană a șefiei partidului, care este numai aparentă, iar

nu reală (fiindcă în toate tovărășiele din lume, devine șef real cel ce domină de fapt prin puterile sale sufletești), și ar primi să ia rolul dominant de leader al partidului, poate că înțelegerea s-ar face.

Dacă dl. Carp respinge mîna ce i se întinde, își ia o răspundere mare. Toate elementele bune ce-l înconjoară se pierd în nelucrare, — fiindcă viața nu admite soluțiuni de continuitate și nici un om nu este absolut indispensabil decît în măsura interesului ce poartă pentru viață. Cine stă la o parte, la o parte rămîne, iar politica unui popor mic, ca noi, este știința concesiunelor de detaliu. Un om de geniu, în timpuri normale și de pace, trebuie să învețe a deveni un om echilibrat și aproape mediocru.

Spre deosebire de mulți tineri din partidul conservator, socotesc că unirea, dacă se face, nu trebuie să se facă fără Take Ionescu. Acesta este un bărbat de o enormă valoare politică, și orce s-ar face astăzi în contra lui, în partidul conservator, e caduc.

Ar fi interesant să se știe dacă opinia lui d'Aehrenthal a fost comunicată regelui.

Eu mai sper că unirea partidului liberal se va face, în adevăr, pentru ca nici partidul conservator să nu mai rămînă fracționat. [1]

La revedere, cine știe cînd, [2]

D. Z.

182

București, 7/20 aprilie 1909

Iubite domnule Maiorescu,

Am primit scrisoarea d-vstre cu mare părere de rău. Nu înțeleg acest scrupul, venit tîrziu. El mă întristează ca om și mă ambarasează ca membru al Academiei. Mă întristează, fiindcă ne desparte în intimitatea unei lumi curate, în care cred că trăim amîndoi, lumea imponderabilului ideal; mă ambarasează, fiindcă mă obligă să caut un domn în Academie care să fie în apropiere sufletească cu mine. [1]

Dacă partea întăi a discursului este riguros exactă, — partea a doua este consecuența ei logică.

Dar, orcum ar fi, eu primesc ca d-voastră să răsturnați toate afirmațiunile mele și să dovediți că nu am dreptate cînd cred că poezia poporană, ca produs estetic, nici nu există la națiunile civilizate. A face aceasta nu ar fi a re-edita toate cele zise de 40 de ani, deoarece nimeni nu a pus chestiunea etnico-literară a românilor astfel cum am pus-o eu.

Dacă nu reveniți asupra hotărîrei luate, nu voi rosti discursul anul acesta. Lucrul nu are importanță, cu atît mai mult că, regele Bulgariei fiind recunoscut, voi fi poate silit să plec din iubita noastră țară românească. [2]

Îmi pare foarte rău că nu pot prînzi sîmbătă cu d-vstră și cu d-na Maiorescu, deoarece nu voi fi în București. Dacă nu vă este peste mînă, aș primi să prînzim și să vorbim miercuri 15 curent, la ora indicată.

Al d-vstre foarte devotat și bun amic,

Duiliu Zamfirescu

183

[aprilie-mai 1909] [1]

Iubite domnule Maiorescu,

Printre picături (de ploaie și de praf) vă trimit textul discursului. Ca să mă țin de cuvînt, trebuie să vă trimit paginele vechiului manuscris, fără a le fi trecut pe curat. Mai am cîteva rînduri despre Ollănescu, la început, pe cari nu le găsesc acum, în vălmășagul mutatului.

Fericit cel ce are casa sa, căci acela nu se mută!...

Astă-seară plec la ţară şi mă întorc luni dimineaţă.
Devotatul d-vstre,

Duiliu Z.

Vineri, 24.
Bulevardul Colţei, 35

184

B-DUL COLŢEI, 35
[imprimat]

15/28 mai 1909

Iubite domnule Maiorescu,

Doream să viu la d-vstră, dar sunt chemat în altă parte, de serviciu. Voiam să vă rog să ştergeţi sfîrşitul din răspunsul d-vstre,[1] care nu mi se pare admisibil într-un discurs ce se adresează mie, personal, în public. Înţeleg să răspundeţi punct cu punct şi să spulberaţi părerile mele asupra literaturei noastre, dar nu înţeleg să-mi faceţi lecţie în faţa a 100 de persoane. Este dreptul meu să vorbesc în Academie despre orce, şi este dreptul d-vstre să nu împărtăşiţi părerile mele, şi să o spuneţi, dar fără a mă mustra.

D-voastră aţi cetit şi recitit discursul meu, pe cînd eu nu cunosc pe al d-vstre. Sunt în drept să mă aştept la amenităţile obicinuite în asemenea împrejurări sau cel mult la o indiferenţă desăvîrşită ; dar la lecţii, nu.

Sper că veţi binevoi a înţelege că rugămintea mea porneşte dintr-un simţimînt de demnitate, care, dacă nu ar fi luat în considerare, m-ar obliga să mă apăr cu anticipaţie în discursul meu ; ceea ce nu pot face, deoarece v-am făgăduit (în urma cererei d-vstre) de a nu schimba nimic din ultimul text.

La Academie vă rog să-mi răspundeţi.[2]

Al d-vstre devotat amic,

Duiliu Z.

185

GRAND HÔTEL DU BOULEVARD,
BERTOLA
BUCAREST
[imprimat]

20 iulie 1911

Iubite domnule ministru,

Mi se spune că ziarele se ocupă de o viitoare mişcare diplomatică. Zic „mi se spune", fiindcă nu le citesc.

S-ar părea că alcătuirea lor corespunde cu planurile d-vstre, despre care aţi binevoit a-mi vorbi, sunt acum cîteva luni.

Numirea mea la Legaţiunea de la Roma ar fi încoronarea unei cariere onorabile de mai bine de 26 ani, şi ar căpăta în sufletul meu o însemnătate profetică, venind de la d-voastră.

Trebuie să vă spun că acum 3 ani (pe cînd eu eram destinat să iau postul d-lui Mişu, la Sofia, ca dovadă de specială încredere) s-a retras d-l Fleva. Atunci mi s-a propus Legaţiunea de la Roma. Ştirea mi-a fost anunţată, *oficial*, de către d-l Sturdza, iar m.-s. regele îşi dăduse agrementul, alegînd între mine şi d-l Nanu. Atît era lucrul de hotărît, încît, în ziua de 7 decembrie 1908, cînd voiam să plec la Paris, să-mi văd copiii, d-l Sturdza m-a împiedecat de a pleca, pentru a merge la Roma.

Retragerea d-lui Sturdza şi venirea d-lui Brătianu în capul guvernului au schimbat lucrurile. D-l Brătianu a trimis la Roma pe d-l Nanu, iar în locul d-sale voia să numească pe d-l Diamandi, pe mine ţinînd cu orce preţ să mă trimită la Sofia. M-am opus cît am putut, şi numirea mea la Comisiune a tărăgănat de la ianuarie pînă la iunie 1909.

Dacă şi d-voastră credeţi că Legaţiunea de la Roma se cuvine altei persoane (bunăoară lui Mavrocordat), vă rog să mă numiţi la Londra, ceea ce m-ar apropia de Paris, unde sunt copiii mei. Aceştia sunt meniţi să meargă în curînd la Londra, lucru ce m-ar pune în poziţiune de a chel-

tui la Legațiune cei 30 000 frs. pe an, pe care-i cheltuiesc copiii mei la Paris.[1]

Nu aș îndrăzni nici astăzi să vă vorbesc (chestiunile personale sunt odioase) dacă de numirea mea nu ar fi legată soarta fratelui meu, dr. Zamfirescu, care, în cazul înturnării mele în cariera exterioară, ar trebui să renunțe la alte ocupațiuni ale sale, pentru a conduce interesele mele. Se întîmplă că tocmai acum urmează să ia și el o hotărîre.

Repet încă o dată că detestez plîngerile și cererile. Vă adresez scuze pentru prezenta, ca și pentru aceea adresată de fiică-mea d-nei Maiorescu (i-am prezis răspunsul, dar a insistat să scrie, în numele unei fapte bune) și vă rog să credeți în inalterabilul meu devotament pentru d-vstră.

Duiliu Zamfiresco

186

Galați, 26 iulie 1911

Iubite domnule Maiorescu,

Sunt acum cîteva luni, ați binevoit a-mi vorbi despre intențiele d-vstre de a face o mișcare în personalul superior al Ministerului, declarîndu-mi că *aveți nevoie de postul meu*, spre a libera Legațiunea din Const[antino]ple de Papiniu. Cu ocazia asta m-ați întrebat, în adevăr, dacă aș primi o mică legație, bunăoară Haga. V-am răspuns că mi se părea destul de greu să aduceți pe Papiniu dintr-un post superior într-unul inferior ci ar fi fost mai nimerit să-l chemați în administrația centrală, iar, întrucît mă privea pe mine, v-am rugat să luați în considerație că împlinesc 5 ani de ministru clasa II-a ; că funcționasem 3 ani ca secretar g-l în timpuri de răzmeriță ; că, prin urmare, o legațiune mică era prea mică, și că, poate, Roma ar fi fost mai potrivită. D-voastră ați fost atît de bun încît ați acceptat principiul ; numai, mi-ați obiectat că Legațiunea de la Roma o cerea Mavrocordat. Mi-am luat libertatea a vă observa că, în calitate de fost secretar g-l, cunoșteam adînc personalul și că Mavrocordat s-ar fi cuvenit să meargă la Viena, iar Mișu la Constantinople.

S-ar părea că am avut darul divinațiunei, deoarece „factorii chemați să-și spună cuvîntul" hotărîseră cam așa despre aceste locuri.

Am răspuns dar că prefer să stau la Comisiunea Dunării dacă Roma nu devenea vacantă ; dar nu am înțeles deloc să rămîn la Comisiune, iar la Roma să meargă un arivist, care ar avea un an sau doi de vechime în gradul său, dar care ar fi inundat Ministerul și Palatul cu rapoarte.

Este adevărat că eu nu v-am adresat nici un raport, de cînd servesc sub ordinele d-vstre. Ar fi însă pueril să corespund în scris cu șeful meu, pentru politica de dus la Comisiunea Dunării, cînd el este în București, iar eu în Galați, cu atît mai mult cu cît aceste rapoarte în întreaga mea activitate la Comisiune se oglindesc în protocoalele imprimate.

Eu afirm, fără teamă de a fi dezmințit, că în doi ani am rectificat o întreagă situație creată de predecesorii mei în Comisia Europeană, cari, sau acceptau o pozițiune de inferioritate față cu ceilalți delegați (politica generalului Pencovici), sau ajungeau la cuțite cu ei (Djuvara). Atît gradul de ministru, cît și poziția mea de fost secretar g-l m-au ajutat foarte mult.

Fiindcă e nevoie de dovezi, permiteți-mi să mă raportez la planul din mai trecut. Anul financiar excelent permitea Comisiei să dispună de un excedent de 800 000 frs. Se începu o vînătoare în regulă : germanul voia să se comande o *dragă* Frühling, pentru a da industriei țării sale cei 800 000 frs., austriacul, francezul, englezul și italianul, amenințați de draga germană, erau de părere că nu trebuie dragă ; rusul și turcul voiau economii. Inginerul Kühl susținea propunerea germană cu toată greutatea părerii sale de tehnic (care părere era răsplătită de fabricant cu o remiză însemnată). În realitate, nu era nevoie de dragă, cel puțin pentru un an sau doi, ci era nevoie urgentă de o lucrare de cea mai mare importanță pentru navigațiune ; tăietura stîncelor de la Tulcea. Cum însă orce lucrare (în afară de canal) ce este menită să rămînă teritoriului țării noastre e în general privită cu indiferență, sau cu ochii răi, de către ceilalți delegați, prevedeam o luptă

serioasă. Şi lupta a fost aprigă, mai cu seamă din partea delegatului austro-ungur (care a şi făcut opinie separată) şi a delegatului rus, care are ordin să se opună la orice îmbunătăţire ce ar micşora importanţa braţului Kilia.

Cu toate astea, după lungi şi penibile tratative, am obţinut, în principiu, un credit de 400 000 frs. spre a se rectifica Dunărea la Tulcea. Cum însă creditul „în principiu" nu mă îndestula, am cerut şi obţinut votarea unei sume de 250 000 frs., ce s-a reţinut imediat din paragraful economielor, pentru a se da un început de execuţie acestei hotărîri.

Iată un succes pozitiv. Nu vi l-am comunicat prin raport special, fiindcă Protocoalele fac menţiune pe larg şi fiindcă reclama îmi este odioasă. Zgomotul ce s-a făcut în jurul numelui meu, şi în alte direcţii, îmi este displăcut la cel mai înalt grad.

În această situaţie, cred că nu vă veţi mira dacă voi îndrăzni să fac apel la sentimentele d-vstre de echitate. Nu am greşit cu nimic care să legitimeze înlăturarea mea la alegere.

Dacă totuşi sunt cuvinte mai presus de înţelegerea mea, care se impun d-vstre, vă rog să-mi acordaţi favoarea următoare :

Cum sunt, cred, cel mai vechi pe lista miniştrilor clasa II-a, să mă înaintaţi la gradul de ministru clasa I-a, în unul din locurile ce vor deveni vacante în buget prin retragerea lui Catargiu şi Rosetti, lăsîndu-mă, *după a mea cerere*, în calitate de Delegat la C.E.D.

Dacă nici asta nu se poate, mă siliţi să mă retrag din carieră, ceea ce aş face-o cu o îndoită părere de rău, atît pentru lucrul în sine, cît şi pentru că lucrul acesta ar veni de la d-vstră. [1]

Cu inalterabilă afecţiune,

al d-voastre,

Duiliu Zamfirescu

Profit de vaporul Comisiunei pentru a arăta copiilor mei Dunărea şi a merge la Constanţa pe timp de zece zile. Dacă binevoiţi a-mi răspunde, vă rog să-mi scriţi poste-restante Constanţa ; după 10 august sunt la ordinele d-vstre, dacă aveţi a-mi vorbi.

187

[Iunie 1913]

Excelenţei-sale
Domnului prim-ministru Maiorescu, Bucureşti

Focşani, Nr. 554.

Comisiunea europeană a Dunării fiind în vacanţă, am onoare a vă ruga să luaţi notă de dorinţa mea de a vă servi sub orce formă şi în orce situaţie. [1]

188

GRAND HÔTEL DU BOULEVARD,
LUCIAN BERTOLA — BUCAREST
[Imprimat]

Bucureşti, 5 iulie 1913

Domnule prim-ministru,

Fac o ultimă încercare pentru a vă împiedica de a comite o nedreptate strigătoare, — aceea de a pedepsi pe cineva fără a-l asculta. [1] Orcare ar fi crima mea, trebuia să mi se comunice actul de acuzare. Eu nu ştiu ce a afirmat colonelul Stratilescu, — prin urmare, nu ştiu de ce să mă apăr.

Îmi iau libertate să vă amintesc că sunt ministru plenipotenţiar clasa I şi colegul d-vstre la Academie. Într-o carieră de 28 de ani, mi-am împlinit totdeauna datoria şi nimeni n-a îndrăznit pînă astăzi să pună la îndoială patriotismul meu. Am doi fraţi, cari amîndoi sunt sub drapel ; am un băiat de 21 ani, care a alergat de la Paris, fără să fie chemat, iar actualmente a plecat peste Dunăre ca voluntar. Prin urmare, vorbele nu au valoare faţă cu faptele.

Dacă m.-s. regele nu a semnat decretul de punere în disponibilitate, vă rog să nu-l prezentaţi majestăţii-sale, ci să mă supuneţi judecăţii unei Comisiuni, potrivit art. 62 din Lege; dacă l-a semnat, regele a fost indus în eroare, iar eu mă consider dezlegat de orce consideraţie şi îmi rezerv dreptul de a mă apăra înaintea suveranului, care, drept şi generos cum este, nu va îngădui ca în numele iubitei noastre armate să se comită o strigătoare injustiţie. Dacă nici acolo nu voi găsi dreptate, voi recurge la toate celelalte mijloace de apărare ce sunt îngăduite unui om exasperat.

Duiliu Zamfirescu

189

GRAND HÔTEL DU BOULEVARD,
LUCIAN BERTOLA — BUCAREST
[imprimat]

16/29 august 1913

Domnule prim-ministru,

Vă adresez această scrisoare din Bucureşti, unde, după 6 săptămîni de aşteptare, martorii mei, d-nii Ghica şi Mehedinţi, au putut, în fine, să se întîlnească cu martorii colonelului Stratilescu, d-nii coloneli Iliescu şi Lupescu.

După trei zile de discuţiuni, s-a ajuns la rezultatul consemat în aci alăturatul proces-verbal.

După cum veţi binevoi a observa, rezultă din acest proces-verbal, în substanţă, că martorii d-lui colonel Stratilescu se opun la satisfacere pe calea armelor, pentru că aşa scrie la regulamentul militar, dar, în numele clientului lor, declară „că nu bănuiesc cîtuşi de puţin sentimentele patriotice ale d-lui Z., cunoscute de noi".

Lăsînd la o parte faptul nou că un militar refuză de a ieşi pe teren, — cum rămîne cu afirmaţia că sentimentele mele patriotice nu au fost bănuite, — cînd eu am fost pus în disponibilitate, după cererea d-lui ministru de Război, tocmai pentru această învinuire?

Dorind să evit calea publicităţii şi a scandalului — în aceste momente penibile pentru armata noastră — am onoare a vă ruga să binevoiţi a-mi acorda o audienţă, pentru deplina lămurire a situaţiunei.

Acum, cînd pacea s-a întors pentru toată lumea, poate că ar fi drept să se întoarcă şi pentru mine. Sunt 6 săptămîni de cînd nu dorm.

Am onoarea a solicita favoarea unui răspuns telegrafic, adresat la Odobeşti, unde plec astăzi.[1]

Primiţi, vă rog, domnule prim-ministru, încredinţarea prea înaltei mele consideraţiuni.

Duiliu Zamfirescu

190

Odobeşti

Excelenţei-sale d-lui Titu Maiorescu[1]

Rog pe excelenţa voastră să primească expresiunea gratitudinei mele pentru răspunsul telegrafic ce a binevoit a-mi da.

Duiliu Zamfirescu[2]

191

PALACE HÔTEL
BUCAREST
[imprimat]

Bucureşti, 31 august 1913[1]

Domnule prim-ministru,

Mergînd la Minister să regulez poziţiunea mea, am găsit că disponibilitatea mă privează nu numai de leafa pe 50 de

zile (de la 1 iulie la 20 august), dar şi de o pătrime din leafa pe două luni viitoare.

Am onoarea a atrage binevoitoarea atenţiune a excelenţei-voastre asupra acestei stări de lucruri. Dacă m-aţi reintegrat, aţi restabilit *statu quo ante*, căci disponibilitatea, după legea noastră, nu este o pedeapsă (deoarece o poate cere funcţionarul însuşi, — cum a şi fost cazul meu, cel puţin formal), ci o situaţie a cadrelor. Legea Ministerului de Externe prevede în mod enumerativ pedepsele, iar spiritul în care a fost concepută disponibilitatea e numai în avantajul funcţionarului, iar altminteri e pur politic : un ministru plenipotenţiar poate fi om de partid ; ministrul Afacerilor Străine, care nu-l poate destitui pentru părerile sale, îl pune în disponibilitate.

Dar eu renunţ a mai discuta. De la întîmplarea mea, sunt ca un om după cutremur : mi se pare că toate aşezămintele se mişcă.

Vă semnalez pur şi simplu cele de mai sus.

Altfel, ar trebui să merg cu logica mai departe : din momentul ce nu sunt vinovat eu, trebuie să fie vinovat altcineva, un cineva care să-şi ia pedeapsa pedepsei mele nemeritate.

Dar, cum zic, renunţ la discuţie, şi vă mulţumesc că mi-aţi redat pacea şi mai cu seamă că aţi dat ţării o provincie minunată. În acest mare interes românesc, se pierd mizeriile noastre personale.

Primiţi, vă rog, domnule prim-ministru, încredinţarea prea înaltei mele consideraţiuni.

Duiliu Zamfirescu

Odobeşti

NOTE ŞI COMENTARII

1

B.C.S., Ms. 10.577 (lipsește sfîrșitul scrisorii).

A fost publicată într-o formă revăzută în *Analele Academiei Române*, seria II, vol. 27. *Dezbateri*, 1904—1905, p. 33—35, de unde o reproducem în ediția noastră.

1 — „Codicele" intitulat *Conciones latino moldavae...* [Cuvîntări latino-moldave] Auctore R.P.Fra Magistro Silvestro Amelia à Foggia Ordinis Minorum Sancti Francisci Conventalium ex Prova S. Angeli in Regno Neapolitano Missionum Apostolicarum per Muldaviam, Vallachim, Tartariam, ac Transylvaniam olim Praefecto. Anno a Christo nato 1725, se găsește la B.A.R., ms. rom. 2882. Copertă frumoasă, învechită, cu două cheutori. Pe fila [4 r] la mijloc, însemnare caligrafică: „Dăruit de d-l Duiliu Zamfirescu, șed. 25 iunie 1904".

Un alt manuscris al lui Silvestro Amelio, ce se păstrează la Roma, a fost studiat de Ovid Densusianu (cf. *Manuscrisul românesc al lui Silvestro Amelio din 1719*, în *Grai și suflet*, 1924, vol. I, fasc. 2, p. 286—311.

2 — Numele lui Silvestro Amelio, care a fost „prefect" al misiunilor catolice din Moldova, Muntenia și Transilvania, este cunoscut documentelor de la noi, fiind amintit în 1718 (cf. N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, I, *Socotelile Bistriței* (Ardeal), II. *Acte relative la istoria cultului catolic în principate adunate și tipărite cu o prefață despre propaganda catolică pînă la 1500, de...*, București, Edit. Min. de Instrucție, 1901).

3— E vorba de *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei, îngrijită de I. Bianu, Bucureşti, Tip. Academiei, 1887.

4 — Astăzi ştim că cea mai veche carte românească tipărită cu litere latine este *Cartea de cîntece*, imprimată la Cluj în anii 1571—1575 (cf. Ion Gheţie, *Fragmentul Todorescu*, în vol. *Texte româneşti din secolul al XVI-lea*, Edit. Academiei R.S.R., 1982, p. 252—364).

5 — Ioan Bianu, *Despre introducerea limbii româneşti în biserica românilor*. Răspuns D. A. Sturdza, 21 martie/3 aprilie 1904, Bucureşti, 1904.

6 — Codicele, conţinînd 196 pagini, a fost scris în 1948 în Bacău de către Marcus Bandinus, „arhiepiscop de Marcianopole în Moesia inferioară şi de Dorostor şi de Tomis la Marea Neagră şi administrator în Moldova" al bisericilor catolice. Oferă un material bogat asupra istoriei catolicismului în Moldova.

7 — V. A. Urechiă, *Codex Bandinus*, memoriu asupra scrierii lui Bandinus de la 1646, urmat de text, însoţit de acte şi documente, de... Extras din *Analele Academiei Române*, seria II, tom. XVI, *Memoriile secţiunii istorice*, Bucureşti, 1895.

8 — „Constrînşi de groaznicele evenimente pe care le-a îndurat acea ţară, episcopii locuiau de obicei în Polonia" (ital.).

9 — Textul din *Analele Academiei Române* este însoţit de următoarea precizare: „De la dl. Duiliu Zamfirescu, membru corespondent, se primeşte darul arătat în următoarea scrisoare".

2

B.C.S., Ms. 10.308.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ediţie îngrijită, cu note şi studiu introductiv de Al. Săndulescu, Edit. Academiei R.S.R., 1967, p. 1.

1— Duiliu Zamfirescu a fost ales membru al Academiei Române la propunerea lui I. C. Negruzzi, cu 24 voturi pentru şi 4 voturi contra, în şedinţa din 1 aprilie 1908 (cf. *Analele Academiei Române, Dezbaterile*, seria a II-a, 1908, vol. 30, p. 144). Acest fapt ne ajută să fixăm data scrisorii. Discursul de recepţie, *Poporanismul în literatură*, îl va

rosti cu un an mai tîrziu, în 1909, cu răspuns de Titu Maiorescu. Asupra ecourilor în presă şi a polemicilor, v. corespondenţa cu acesta (scrisoarea 182, nota 1).

2— Prietenul era *D. C. Ollănescu-Ascanio* (1849—1908), om de litere şi diplomat, fost membru al Academiei Române (v. *infra*, scrisoarea 4 către Tr. Djuvara, nota 5). Abătîndu-se de la tradiţie, Duiliu Zamfirescu nu-şi va consacra alocuţiunea predecesorului său, ci *Poporanismului în literatură* (v. *supra*).

Către Alcalay P. 6

B.A.R., S $\frac{16}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 2.

1 — *Leon Alcalay* (1847—1920), editor şi librar, întemeietorul librăriei editoare „Universala-Alcalay" & Co. Din 1899 a preluat publicarea colecţiei „Biblioteca pentru toţi", iniţiată de Carol Müller în 1895.

Către Ion Bacalbaşa P. 7

B.A.R., S $\frac{1}{\text{CCCLIII}}$.

1 — *Ion (Iancu) Bacalbaşa* (1863—1918), ziarist, cronicar şi dramaturg. Director general al Teatrelor şi director al Teatrului Naţional din Bucureşti în 1912 şi 1917.

2 — Prezentată Teatrului Naţional, piesa *Poezia depărtării* va fi aprobată la 1 septembrie de comitetul din care făceau parte Ion C. Bacalbaşa, directorul teatrului, D. Evolceanu, I. Al. Brătescu-Voineşti,

actorii V. Leonescu, Ion Brezeanu și I. G. Saita. Premiera are loc la 25 ianuarie 1913.

3 — *Al. Davila* (1862—1929), autorul dramei istorice *Vlaicu-Vodă*. A fost regizor al companiei de teatru Davila (1909) și director al Teatrului Național din București (1905—1908 și 1912—1914).

4 — *O amică* a fost publicată în *Convorbiri literare*, nr. 3, martie 1912.

P. 8

Către Ioan Bianu

1

B.A.R., S $\frac{42(1)}{\text{DXII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 3.

1 — *Ioan Bianu* (1856—1935), filolog, profesor universitar, director al Bibliotecii Academiei Române, pe care a organizat-o pe baze moderne, membru, secretar general și președinte al Academiei Române. Sub conducerea sa s-au alcătuit mari lucrări de bibliografie, ca de ex.: *Bibliografia românească veche*, 1508—1830 (1903—1936) și *Catalogul manuscriselor românești*, 3 vol. (1907—1953). A editat o seamă de texte vechi ca: *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei (1887) și *Psaltirea scheiană* (1889).

2 — *Vasile Lucaciu* (1852—1922), om politic. A fost secretar general al Partidului național român din Transilvania, a participat activ la acțiunea Memorandumului din 1892 și la lupta pentru unire. A fost membru al Consiliului dirigent al Transilvaniei.

3 — Liga culturală (Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor), asociație patriotică înființată în 1890 la București, cu scopul de a sprijini lupta pentru realizarea unității politice a poporului român. Principalul ei animator a fost Nicolae Iorga (din 1908).

2

B.A.R., S $\frac{42(2)}{\text{DXII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 3—4.

1— Se referă la *Etymologicum Magnum Romaniae*, tomul IV, *Negru-Vodă, Un secol și jumătate din începuturile statului Țărei Românești (1230—1380)*, ca introducere la tomul IV din *Etymologicum...*, București, 1898, volum care se deschide cu o precuvîntare, „curioasa *prefață dedicatorie*", unde fostul antidinastic Hasdeu își exprima gratitudinea față de regele Carol I: „Este o datorie a mea de inimă și de minte de a rosti aci o adîncă, o nemărginită, o adevărată recunoștință maiestății-sale regelui, care singur m-a îndemnat la muncă și mi-a înlesnit-o, astfel că *Intemeietorului regatului României* i se închină studiul meu despre *Intemeietorii* Statului Țărei Românești".

3

B.A.R., S $\frac{42(3)}{\text{DXII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 4.

1 — E vorba de fratele său cel mai mic, Constantin Zamfirescu, pe care-l ajută să-și pregătească doctoratul în chimie la Roma.

4

B.A.R., S $\frac{42(4)}{\text{DXII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 5.

B.A.R., S $\frac{42(5)}{DXII}$,

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 5—6.

1 — Duiliu Zamfirescu era, din 1909, reprezentantul guvernului român în Comisia Europeană a Dunării.

2 — Raport de premiere a *Iliadei*, tradusă de George Murnu (cf. *Analele Academiei Române*, 1912—1913. *Dezbateri*, seria a II-a, vol. 35, p. 303).

3 — E vorba de volumul de nuvele şi schiţe *Intuneric şi lumină*, 1912, care era propus pentru premiul Năsturel al Academiei (cf. Raportul lui I. C. Negruzzi, în *Analele Academiei Române*, id., p. 292—294). Dintre cei trei propuşi, A. Vlahuţă cu lucrarea *Pictorul N. Grigorescu* (cf. Raportul lui B. Delavrancea, în *loc. cit.*, p. 320), George Murnu cu traducerea *Iliadei* şi I. Al. Brătescu-Voineşti, cu volumul de nuvele şi schiţe *Intuneric şi lumină*, majoritatea de voturi a întrunit-o George Murnu, căruia i s-a acordat marele premiu Năsturel. Numai pasiunea pentru clasicismul greco-latin explică şi justifică opţiunea sa pentru *Iliada*, tălmăcită de George Murnu, pentru că altfel Duiliu Zamfirescu avea o părere întru totul favorabilă faţă de I. Al. Brătescu-Voineşti, despre care se exprimase încă de la debutul acestuia, în 1894, într-o scrisoare către Iacob Negruzzi: „Brătescu e temparementul cel mai artistic dintre noii tineri de la *Convorbiri*, trebuie încurajat să scrie ceva lung."

4 — Deşi poezia lui se resimte de anumite influenţe simboliste, Duiliu Zamfirescu va fi în teorie un adept al clasicismului: „Orice lucrare de artă durabilă trebuie să fie modernă prin sentiment, antică prin caracter şi prin sobrietatea expresiei". Educat în spiritul „Junimii", el va condamna mişcările poetice înnoitoare („pestilenţa simbolistă" şi „decadentismul") (cf. articolul *Unor prieteni tineri*, în *Convorbiri literare*, 1916, vol. 50 p. 373), considerînd că „nimic nu este al viitorului dacă nu cuprinde sîmburele frumosului clasic" (cf. *Literatura viitorului*, *Convorbiri literare*, 1916, nr. 1, p. 11—18).

B.A.R., S $\frac{42(6)}{DXII}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 7.

1 — Duiliu Zamfirescu era membru în comisia premiului Năsturel al Secţiei literare a Academiei, calitate în care a făcut propunerea de premiere a lui George Murnu pentru traducerea *Iliadei* (v. *supra*, scrisoarea 5, notele 2 şi 3), precum şi a altor scriitori, ca I. A. Bassarabescu, Panait Cerna.

Către Vintilă I. Brătianu P. 13

B.A.R., S $\frac{4}{CCCXCII}$.

1 — *Vintilă I. Brătianu* (1867—1930), om politic, fruntaş al partidului liberal. Era fiul lui Ion C. Brătianu.

2 — *Antonio Allievi* (1824—1896), fiu de ţăran lombard, ridicat la ranguri sociale şi stare materială în perioada carbonarilor. Mazzinian înflăcărat, a fost una din figurile de seamă ale revoluţiei italiene. După o lungă carieră economică şi politică (director general al Băncii generale italiene şi preşedinte al Consiliului de administraţie al căilor ferate italiene), a devenit senator şi persoană foarte influentă în viaţa politică a Italiei. Soţia sa era contesa Bonacina-Spini, care se aflase în legătură cu partizanii lui Garibaldi.

3 — *Ion C. Brătianu* (1821—1891), om politic, unul dintre fondatorii partidului naţional-liberal, constituit în 1875; participant la revoluţia din 1848 din Ţara Românească şi la lupta pentru Unirea Principatelor. De mai multe ori ministru, iar între 1876 şi 1888, prim-ministru. A avut un rol important în lupta politică şi diplomatică pentru dobîndirea independenţei de stat a României.

4 — Scrisoarea — protocolară — e dictată de o împrejurare excepţională, care-l face pe Duiliu Zamfirescu să treacă peste adversităţile lui politice antiliberale şi peste antipatia Brătienilor, de cînd publicase articolele *Le Domaine de la Couronne*, în *L'Indépendance roumaine*, 1884, 13/25 — 15/27 iunie, în care tînărul gazetar critica sever proiectul de „donaţie", în fapt de împroprietărire a regelui Carol I.

P. 14

Către D. Caracostea

B.A.R., S $\frac{2}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 9.

1 — Scrisoarea este adresată lui *D. Caracostea* (1879—1964), pe atunci tînăr cercetător şi profesor secundar. Mai tîrziu a devenit profesor la Facultatea de litere din Bucureşti şi membru al Academiei Române. A iniţiat la noi studiile de critică stilistică prin lucrări ca: *Arta cuvîntului la Eminescu* (1938), *Creativitatea eminesciană* (1943), *Expresivitatea limbii române* (1943).

2 — În 1909, după ce a rostit discursul de recepţie la Academie, *Poporanismul în literatură*, discurs care a stîrnit o adevărată furtună literară, una dintre puţinele reviste care s-au solidarizat cu Duiliu Zamfirescu a fost *Vieaţa nouă*, în numele căreia îi trimite D. Caracostea următoarea telegramă: „Colaboratorii revistei *Vieaţa nouă* ţin să-şi manifeste admiraţia lor pentru curajul pe care l-aţi avut de a susţine cel dintîi în Academia Română convingerile literare menite să se impună cît mai mult şi să călăuzească generaţiile de azi şi de mîine.

Lupta dintre spiritul nou şi cel vechi, care în chip firesc trebuie să ancoreze la formula strîmtă şi fanatică a poporanismului, a sărbătorit azi un triumf acolo unde în literatura noastră va trebui să fie călăuzită de aceeaşi viaţă nouă, care însufleţeşte pe tinerii ce văd în dv. un minunat înţelegător al aspiraţiunilor literare.

Colaboratorii revistei *Vieaţa nouă*, prin

D. Caracostea"

(Telegramă din Arhiva Duiliu Zamfirescu ce se găsea în 1979 în posesia norei scriitorului, Lucia Zamfirescu.)

Pentru atitudinea pro-zamfiresciană a *Vieţii noi*, cf. şi Ovid Densusianu, *Ce nu se înţelege la Academie şi de alţii — Discursul de recepţiune al d-lui Duiliu Zamfirescu şi Răspunsul d-lui Maiorescu* în *Vieaţa nouă*, nr. 9, 15 iunie 1909, p. 173).

3 — Articole semnate şi nesemnate, ce se publicau mai ales în *Viaţa românească*, dar şi în alte reviste.

Către Ercole Carini

P. 15

Colecţia Şerban Cioculescu.

Publicată în *România literară*, nr. 24, 8 iunie 1972, p. 17.

1 — *Ercole Carini*, compozitor italian, mai tîrziu profesor de contrabas la Conservator.

Către Carol I

P. 16

Arhiva Ministerului de Externe.

Publicată de Em. Bucuţa în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori* (1884—1913), cu un cuvînt de introducere şi însemnări de Emanoil Bucuţa, Editura Casa şcoalelor, 1944, p. 1, de unde o reproducem.

1 — Raporturile lui Duiliu Zamfirescu cu Carol I, domnitor şi apoi rege al României (1866—1914), nu au fost dintre cele mai cordiale. În 1884, tînărul gazetar avea curajul să atace proiectul de lege care prevedea instituirea „domeniilor Coroanei" (v. *Le Domaine de la Couronne*, în *L'Indépendance roumaine*, 13/25—15/27 iunie 1884), iar mai tîrziu, deşi temperată, opinia sa nu va fi extrem de favorabilă prinţului de Hohenzollern, care a avut două defecte: „a) dispreţul pentru trecutul nostru; b) catolicismul" (scrisoare către Titu Maiorescu, 6/19 dec. 1903). Abia în 1914 recunoaşte Duiliu Zamfirescu meritele lui Carol I, ca element ponderator între partidele politice: „Oricum ar fi însă, omul

acesta rămîne o mare figură. Cumpătat, econom, stăruitor — de cea mai desăvîrşită omenie în viaţa lui casnică — devenit român cu aspiraţiele sale — rămas german cu practica vieţii — regele Carol a fost cel mai bun corectiv al dezvoltării politicii româneşti."

2 — Despre istoria incidentului cu colonelul Stratilescu, v. scrisorile către Titu Maiorescu din 1913.

Către Cristu Cridim (Cr. I. Dumitrescu) P. 17

Colecţia Şerban Cioculescu.

Publicată în *România literară*, nr. 24, 8 iunie 1972, p. 18.

1 — *Cristu Cridim* (1878—?), ziarist şi scriitor, azi necunoscut.

2 — Revista se numea *Ilustraţiunea naţională*, apărea în formatul revistei *l'Illustration* şi pe hîrtie cretată. În subtitlu: Revistă lunară. Enciclopedică — ilustrată. Directori-proprietari: Maior I. Uescu şi Maior Const. L. Bottez din geniu. Secretar de redacţie: Cridim. Redacţia şi ad-ţia 12, str. Regală, 12, Bucureşti: Colaborator principal, Al. Macedonski. În nr. din februarie 1913, Caion recenzează favorabil reprezentaţia de la Teatrul Naţional cu piesele *Poezia depărtării* şi *O amică* de Duiliu Zamfirescu.

Către Ilie Dăianu P. 18

1

Biblioteca Academiei R.S.R. — Filiala Cluj.
C.M. 14 — 1951, nr. 1040.

A fost publicată în *Echinox*, 1970, nr. 1—2, p. 11, de către Mircea Curticean, sub titlul *Duiliu Zamfirescu, colaborator al „Răvaşului"*.

1 — *Ilie (Elie) Dăianu* (1868—1956), protopop, militant patriot, animator cultural, redactor al revistei *Răvaşul*, Cluj (1903—1910).

2

B.A.R.S.R. — Cluj.
C.M. 15 — 1951, nr. 1051.

A fost publicată în *Echinox*, nr. 1—2, p. 11 (v. *supra*, scrisoarea 1, nota 1).

1 — *Augustin Bunea* (1857—1910), prelat şi istoric din Transilvania, unul dintre apărătorii fruntaşilor politici români implicaţi în procesul „Memorandumului".

2 — Într-adevăr, în *Răvaşul* este apreciat romanul *Îndreptări*, care cuprinde „pagine de adevărată apoteozare a neamului românesc de peste munţi" (cf. articolul *Mai departe de Bizanţ*, *Răvaşul*, VII, 1909, nr. 6, p. 336—340) şi se spun cuvinte de laudă la adresa discursului de recepţie, văzut mai ales ca pledoarie pentru romanitatea românilor: „*In discursul d-lui D. Zamfirescu*, atît de mult discutat, în ce priveşte *poporanismul*, sînt părţi clasice în ce priveşte *poporul românesc*. De mult nu s-au mai spus aşa de frumoase şi călduroase cuvinte despre *fiinţa şi originea românilor*, ca cele de la p. 6—11 ale acestui discurs. Vom căuta să revenim" (idem, p. 358). În nr. 7, p. 378—381, se reproduce — sub titlul *De unde şi cine suntem? — Fragment dintr-un discurs academic*, cu menţiunea la sfîrşit: „Din *Poporanismul în literatură*". Alături de *Vieaţa nouă* a lui Ovid Densusianu şi de *Românul* din Arad, *Răvaşul* de la Cluj este una dintre puţinele reviste care nu-l atacă pe Duiliu Zamfirescu după rostirea discursului de recepţie. În ceea ce priveşte raporturile mai complexe ale scriitorului cu scriitorii şi periodicele din Transilvania, v. comentariul la scrisorile către Titu Maiorescu (*infra*, p. 785—786) şi studiul lui Ion Breazu, *Duiliu Zamfirescu şi Transilvania*, în volumul *Literatura Transilvaniei*, Edit. Casa Şcoalelor, 1944, p. 252—319.

3

B.C.S. Fond corespondenţă Ilie Dăianu.
R.M.F. 1748, nr. 8506.

A fost publicată în *Echinox*, *loc. cit.* (v. *supra*, scrisoarea 1, nota 1).

1 — Nuvela este *La sorţi*, publicată în *Convorbiri literare*, XLIV, martie 1910.

2 — Trei poezii sub titlul *Inşelăciuni*, apărute în *Răvaşul*, martie 1910, nr. 3, p. 82—83. În *Opere*, I. Poezii. Ediţie îngrijită, prefaţă, cronologie, note, glosar, indice şi bibliografie de Mihai Gafiţa, Edit. Minerva, 1970 (ediţie în care se înscrie şi volumul de faţă), apar sub titlul *Poeţii* (p. 324).

4

B.A.R.S.R. — Cluj.
C.M. 13 — 1951, nr. 1013.

A fost publicată în *Echinox*, 1970 (v. *supra*, scrisoarea 1, nota 1).

1 — Este vorba de *Bustul împăratului Traian*, *Răvaşul*, nr. 3, martie 1910, p. 81—83, schiţă scrisă în formă epistolară (e adresată „D-lui Director al revistei *Răvaşul*") şi aminteşte de primele scrisori trimise din Roma lui N. Petraşcu (v. vol. VIII al prezentei ediţii). Cu Augustin Bunea, pe care-l omagia revista, schiţa nu avea comun decît faptul că prelatul, de curînd decedat, fusese student la Roma, la Colegiul „De propaganda fide", însufleţit şi el de ideea originii noastre latine şi de aceea a unităţii naţionale, ca şi preotul Moise Lupu din romanul *Indreptări*. Textul lui Duiliu Zamfirescu era mai mult unul de „atmosferă" şi nu se referea direct la figura celui comemorat, pe care, aşa cum o spune şi în scrisoare, nu-l cunoscuse.

Către Trandafir Djuvara P. 22

1

B.C.S., Ms. 11.540.

1 — *Trandafir G. Djuvara* (1856—1935), scriitor şi diplomat, fiind ataşat de legaţie la Paris, secretar de legaţie la Bruxelles şi Sofia, ambasador la Belgrad, Sofia, Istanbul, Bruxelles, Atena. Prieten al lui Duiliu Zamfirescu şi N. Petraşcu, Trandafir G. Djuvara a sprijinit literatura naţională prin popularizarea ei în străinătate (a scris un *Essais sur la littérature roumaine*, 1884), a condus revista *Ateneul român* (1894—1895), unde a semnat poezii originale şi traduceri, recenzii şi cronici cu numele său sau cu pseudonimul T. Ezneanu. Aici a publicat *Bibliografia cestiunii naţionale*. Membru fondator, din 1878, al Asociaţiei literare şi artistice internaţionale, cu sediul la Paris. În această calitate a participat la congrese, fiind cel dintîi român care a discutat competent chestiunea drepturilor de autor. A publicat versuri, volumul *Coarde sparte* (1884), un studiu de folclor comparat, *Superstiţiuni la români şi la diferite popoare* (1884—1885), lucrări juridice, *Tratate, convenţiuni şi învoiri internaţionale ale României* (1888).

2 — Probabil, examenele de sfîrşit de an la Liceul Sf. Gheorghe, unde Duiliu Zamfirescu, funcţionar în Ministerul Afacerilor Străine, din 1885, era paralel şi profesor de limba română, aşa cum aflăm din *Familia*, nr. 41, 13/25 oct. 1885, p. 491 : „Dl. Duiliu Zamfirescu, ataşat de cl. I pe lîngă Ministerul Afacerilor Străine în Bucureşti, a fost numit profesor de limba română la Liceul Sf. Gheorghe, clasele I, II, III."

3 — Destinatarul era în acel timp ambasador la Belgrad.

4 — Ministrul Afacerilor Străine era *M. Pherekyde* (1842—1928), avocat şi om politic, unul dintre conducătorii partidului naţional-liberal.

5, 6 — *Romalo*, *C. Esarcu*, funcţionari superiori în Ministerul Afacerilor Străine. *Constantin Esarcu* (1836—1898), medic şi diplomat, ambasador la Atena şi Roma, ministru al Afacerilor Străine în 1891. A rămas cunoscut mai ales prin rolul important pe care l-a avut în înfiinţarea Ateneului Român. A publicat o selecţie de documente privind istoria României, comentate, din arhivele italiene.

7 — *D. A. Sturdza* (1833—1914), om politic, preşedinte al partidului naţional-liberal (1892—1908), prim-ministru (1895—1896, 1897—1899, 1901—1904, 1907—1908). A sprijinit activitatea Academiei Române, al cărei secretar şi preşedinte a fost, contribuind îndeosebi la îmbogăţirea colecţiilor. Antipatia liberalilor pe care şi-o atrăsese Duiliu Zamfirescu după publicarea articolelor privitoare la „dotaţia" regală (*Le Domaine de la Couronne*) era implicit şi a lui D. A. Sturdza, care-l va împiedica pe scriitor să fie ales membru corespondent al Academiei în 1893, 1894 şi 1895, socotindu-l „un pornograf" şi-i va da de gîndit subalternului său, secretarul de legaţie de la Roma, care la un moment dat se teme pentru însuşi postul său : „Ce s-o întîmpla cu mine nu ştiu. Noul prim-ministru şi ministru de Externe (D. A. Sturdza, n.n.) nu mă iubeşte" (scrisoare către Titu Maiorescu din 6/18 decembrie 1895). Despre D. A. Sturdza vine deseori vorba în corespondenţa lui Duiliu Zamfirescu către Titu Maiorescu, o dată într-o sarcastică schiţă de portret :

„Deasupra tutulor planează personalitatea cea mai extravagantă ce s-a văzut vreodată: un român născut boier, cu instincte de țîrcovnic, fățarnic, înzestrat de natură cu o încăpățînare de măgar, neavînd nimic din calitățile și cusururile rasei, fără nici un fel de talent, orator prost, scriitor infam, damblalîu înainte de vreme, rezistînd numai cu o jumătate a sistemului nervos, vendicativ, crud și, mai presus de orce, antiestetic în toate actele morale și materiale ale vieții" (scrisoare din 6/19 decembrie 1903).

Un portret și mai caustic îi face Duiliu Zamfirescu lui D. A. Sturdza în seria de însemnări memorialistice, scrise în 1914—1915, aflate la Biblioteca Centrală de Stat și publicate de noi, în mare parte, în *România literară*, 1969, nr. 3, 16 ianuarie, p. 13:

„După moartea lui I. C. Brătianu, partidul liberal și-a dat ca șef pe d-l D. Sturdza.

Ieșit din familia boierească a Sturzeștilor Miclăușeni, prin urmare moldovean, bărbatul acesta a jucat un rol de mîna întîi, deși a fost o inteligență de mîna a doua. Crescut în Germania, ținut în strășnicie de mama sa, religios pînă la bigotism, pudic pînă la ridicol, el a fost un contrast viu cu mai toți oamenii politici ai timpului său, — dar tocmai de aceea, interesant.

Luat de tînăr ca secretar al lui Cuza, el era antiteza vie a prințului, din care cauză nu a putut dăinui. [...]

În lungile noastre întrevederi, d-l Sturdza povestea lucruri caracteristice pentru d-sa. Așa, bunăoară, drumul de la Iași la București, al lui Cuza-Vodă.

Prin toate orașele, prin toate satele, pe la trecători de ape, pe la poște, pe lungul drumurilor ieșeau oamenii, în haine de sărbătoare, să se închine noului domnitor al Principatelor Unite. Se vede că de la o vreme, vodă începuse să se plictisească cu salamalecurile astea, pururi aceleași; cu caii de poștă, vecinic la fel; cu surugiii orăcăind pe același ison; cu subprefecții tăiați pe același patron. Pentru a se distra, vodă cînta între dinți canțonete de la Paris, pe cînd lumea săruta pămîntul. Evident, nepotriveală, care însă se poate pricepe și tolera pentru o fire mai puțin austeră decît a d-lui Sturdza. D-sa însă și acum vibra de indignare, calificînd cîntecele franțuzești de «măscări».

Drept aceea, secretarul ceru prințului să se dea jos din trăsura domnească și să-l urmeze într-un olac de poștă.

O a doua scenă spăimîntătoare pe care o istorisea d-l Sturdza despre Cuza-Vodă era următoarea: intrînd într-o zi în cabinetul de lucru al prințului, cu inevitabilul ghiozdan la subsuoară, Cuza îl invită să depună tolba pe o masă, ce era ascunsă de un paravan. Care nu fu spaima și

oroarea d-lui Sturdza cînd de după paravan îi ieși înainte o femeie goală!... Cuza făcea un haz nespus, pe cînd d-l Sturdza părăsea tolba și camera de lucru, spre a nu se mai întoarce niciodată și spre a intra, mai tîrziu, în comitetul secret ce avea să detroneze pe vodă." (B.C.S., Ms. R. $\frac{XIX}{I\text{-}9}$.

8 — *Nicolae Petrașcu* (1859—1944), critic literar, scriitor și diplomat. Se împrietenește din tinerețe cu Duiliu Zamfirescu la seratele societății „Intim club", devenind apoi colegi, ca funcționari la Ministerul Afacerilor Străine, unde au dat împreună examenul de atașat de legație. Colaborator al *Convorbirilor literare* și admirator al lui Titu Maiorescu, se desparte de acesta spre a întemeia, împreună cu D. C. Ollănescu-Ascanio, o nouă societate, „Amicii literaturii și artei române", făcînd să apară și revista *Literatură și artă română* (1896—1910). Debutînd ca maiorescian, se apropie în timp de principiile deterministe ale lui H. Taine. A publicat studii monografice despre Eminescu, Alecsandri, Duiliu Zamfirescu, prietenul din tinerețe de la care a primit o foarte interesantă corespondență.

9 — Rînduri licențioase ce nu se pot reproduce.

10 — *Alexandru G. Djuvara* (1858—1913), frate cu Trandafir G. Djuvara, avocat, om politic și om de cultură. A fost deputat și ministru, a întemeiat ziarul *L'Etoile roumaine* (1885) la care a colaborat și Duiliu Zamfirescu. De reținut un articol, întru totul remarcabil prin intuițiile lui, despre M. Eminescu, sub titlul *Littérature roumaine*, nr. 11, 26 oct./7 nov. 1885, p. 2.

11 — Text licențios.

2

B.C.S., Ms. 11.542.

1, 2, 3 — Rînduri licențioase ce nu se pot reproduce.

3

B.C.S., Ms. 11.543.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 10—11; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*. Text

ales și stabilit, prefață, tabel cronologic, note și indice de Al. Săndulescu, „Biblioteca pentru toți", Edit. Minerva, 1974, p. 101—102.

1 — La 2 decembrie 1887, Duiliu Zamfirescu a fost numit secretar la Legația din Roma, dar din cauza atmosferei politice interne încordate, nu pleacă la post decît la începutul lunii mai 1888, cînd la portofoliul Externelor vine P. P. Carp.

2 — Fratele destinatarului (v. *supra*, scrisoarea 1, nota 10).

3 — Trandafir Djuvara era acum ambasador la Sofia.

4 — Se referă la romanul *Lume nouă și lume veche*, care începe să apară în 1891 în *Convorbiri literare*.

5 — E vorba de poezia *De la Villa Tusculana*, publicată în *Convorbiri literare*, nr. 2, mai 1889, p. 182, poezie în care se folosește metrica latină ; de aici mențiunea că „îl bîntuie clasicismul".

6 — Rînduri licențioase ce nu se pot reproduce.

4

B.C.S., Ms. 11.544.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 11—12.

1 — Cel mai mic fiu al Zoei, soră cu Ioniță și Iordache Lascar și al lui Ion (Gheorghe) Zamfir (Blănaru), Lascăr Zamfirescu (își adăugase terminația *-escu*, potrivit unei mode generale în epocă) s-a născut pe la 1822 și a murit în vîrstă de 88 de ani, în 1910. Cunoștea vreo patru limbi străine : neogreaca, turca, franceza, germana. Murindu-i părinții înaintea majoratului (Zoe s-ar fi stins la o vîrstă tînără), Lascăr, spre deosebire de frații săi, Gheorghe și Dumitrache, a rămas cu studiile neterminate și a încăput pare-se pe mîna unui tutore care i-ar fi irosit o bună parte din moștenire. La aceasta se mai adaogă și împrejurarea că tînărul era un spirit puțin înzestrat pentru viața practică. Cu vremea, el își corectează conduita socială, potrivit originii sale de oameni cu dare de mînă, încît la 19 ianuarie 1858, cînd se căsătorește, era de profesie „neguțător" și cununat de un Lascăr Gheorghiu, de meserie „orîndaș" (cîrciumar) (cf. Arhivele Statului, Focșani, Registru matricol, condică de cununați pe anul 1858). Probabil că moștenirea destul de precară, ca și inaptitudinea sa practică l-au determinat pe Lascăr să fie mulți ani ajutor de primar al primăriei Focșani, funcție administrativă care atestă pe de o parte modestia mijloacelor materiale, iar pe de alta, prestanța socială a familiei din care provenea. Era un bărbat înalt și impunător, cu o anume cultură ce o depășea pe aceea a negustorimii de rînd, prețuind în chip deosebit învățătura de carte. Înfățișarea lui dintr-o fotografie de octogenar comunică nu atît siguranța de sine a omului avut, cît osteneala unei vieți de efort, pentru a-și vedea copiii luminați, și eleganța vestimentară, care strălucește mat în satinul reverelor și în mătasea cravatei înnodată cu grijă sub înaltul guler scrobit.

2 — Sultana, fiică a bogatului negustor Pavel Mincu, soră cu arhitectul Ion Mincu și pictorul Ștefan Mincu (v. *infra*, scrisorile către Duiliu Ioanin). S-a născut pe la 1840—1842 și a murit în timpul primului război mondial, în 1918. Avea o inteligență ageră, cunoștea limbi străine și era înzestrată, ca și frații ei, pentru artă, cultivînd în familie o atmosferă prielnică muzicii și literaturii. Era abonată, în afară de revistele românești, la *Revue de Paris*, *Revue des deux mondes*, *Die Woche*.

3 — E vorba de guvernul liberal, condus de D. A. Sturdza și care e înlocuit de conservatorii junimiști la 12 martie 1888, avînd ca președinte de consiliu pe Th. Rosetti.

4 — Probabil, *P. P. Carp* (1837—1918), cunoscut om politic junimist, șeful partidului conservator (1907—1912), prim-ministru (1910—1912). Era ministru de Externe în guvernul junimist din 1888—1889, în momentul cînd a plecat Duiliu Zamfirescu, în calitate de secretar de legație la Roma. Autorul *Vieții la țară* l-a admirat foarte mult. (V. corespondența cu Titu Maiorescu în volumul de față.)

5 — *Dumitru Ollănescu-Ascanio* (1849—1908), scriitor și diplomat, originar din Focșani, ca și Duiliu Zamfirescu. A studiat dreptul la Paris și Bruxelles, fiind magistrat și apoi funcționar la Ministerul de Externe, unde a îndeplinit funcția de secretar general, secrtar de legație, apoi ministru al României la Istanbul, Viena și Atena. A participat la întemeierea societății „Românismul" condusă de B. P. Hasdeu, mai tîrziu devenind colaborator constant al *Convorbirilor literare*. Din 1895 înființează o nouă grupare artistică „Amicii literaturii și artei române", al cărei președinte a fost. Din acea grupare a făcut parte și Duiliu Zamfirescu. D. C. Ollănescu a scris nuvele (*Fata spînzuratului*), poezii (*Satirele*), piese de teatru, mai ales comedii (*Lupul și barza*, *Pe malul gîrlei*, *Pribeagul*, *După război*, *Fanny*, *Primul bal*). Ultima ar putea fi o prelucrare după o piesă germană necunoscută, și ea se pare că a fost

acuzată de plagiatul despre care vorbeşte Duiliu Zamfirescu în scrisoare. D. C. Ollănescu a scris şi cronici teatrale şi literare, fiind autorul unui studiu monografic, *Teatrul la români* (1897—1898), şi a desfăşurat o bogată activitate de traducător, mai ales din Horaţiu (epistolele, odele, epodele) şi din V. Hugo (*Ruy Blas*).

6 — Duiliu Zamfirescu face aluzie la cronica literară publicată de D. C. Ollănescu despre romanul *In faţa vieţii*, în *Voinţa naţională*, în care-l acuză pe autor de plagiat, demonstrînd că scrisoarea lui Soleanu către prietenul său Borel traduce aproape cuvînt cu cuvînt prefaţa lui J. Baurdeau, *La Vie et les opinions d'Arthur Schopenhauer*. În acelaşi timp, Ascanio îl apropie pe tînărul romancier de Zola şi Maupassant, situîndu-l în categoria pesimiştilor, şi încă nesinceri. Deşi îi recunoaşte şi o serie de calităţi (descrierea lacului, buna stăpînire a limbii), concluzia este severă: „În tot cazul, putem cu siguranţă să-i spunem şi întru aceasta mă fac chiar ecoul celor mai mulţi, că bine ar fi ca d-sa să se mărginească, dacă mai are de gînd să scrie, la versuri numai, păstrînd, pentru timpuri mai mature şi deci mai bogate de experienţă şi învăţăminte, activitatea sa literară în proză, îndreptată întru făurirea de romane realiste, pesimiste ori naturaliste, după cum va voi" (Ascanio, *Studii şi figuri literare*, în *Voinţa naţională*, nr. 114, 28 nov. 1884, p. 3 şi nr. 116, 30 nov., p. 2—3). Aceasta nu l-a împiedicat însă pe D. C. Ollănescu în anul următor, 1885, să-l susţină pe Duiliu Zamfirescu la examenul de ataşat de legaţie şi după aceea să devină prieteni statornici. A se vedea scrisorile trimise diplomatului de la Roma, păstrate la Biblioteca Centrală de Stat, Bucureşti (Z. 25 : 039).

7 — Rînduri şterse în scrisoare, ulterior, cu altă cerneală.

8 — Marcel şi Radu, copiii lui Trandafir G. Djuvara.

5

B.C.S., Ms. 11.545.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 13.

1 — V. *supra*, scrisoarea către Vintilă Brătianu, nota 2.

2 — Textul aflat în paranteză, şters de o altă mînă, ulterior.

3 — Ministrul României la Roma în martie 1890 era Ion Văcărescu.

6

B.C.S., Ms. 11.546.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 14—15.

1 — V. *supra*, scrisoarea 4, nota 5.

2 — Vergura — fecioară (lat. *virgo*).

3 — E vorba de romanul *Lume nouă şi lume veche*, scriere polemică îndreptată împotriva „generoşilor", care vor părăsi mişcarea socialistă în 1899 (v. şi scrisoarea 3, nota 4).

4 — Se referă, probabil, la „studiul critic" *Mihail Eminescu*, de N. Petraşcu, publicat în *Convorbiri literare* din 1890—1891.

7

B.C.S., Ms. 11.547.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 15—16.

1 — Ion Văcărescu, tatăl Elenei Văcărescu (v., mai departe, scrisoarea 10).

2 — „Fetiţa" este primul copil al lui Duiliu Zamfirescu, Henriette-Eliza-Eleonora-Felicità (1891—1978).

3 — V. scrisoarea 1, notele 5, 6.

4 — Edgard Mavrocordat, diplomat, pe atunci prim-secretar de legaţie la Roma.

5 — „Mişcarea" aceasta va mai întîrzia încă doi ani, pînă la 1 iulie 1893, cînd scriitorul e avansat la gradul de prim-secretar de legaţie (secretar cl. I) (cf. *Anuarul Ministerului Afacerilor Străine al României*, 1897).

6 — Rînduri şterse în manuscris ulterior, cu altă cerneală.

7 — V. *supra*, scrisoarea 3, nota 4.

8

B.C.S., Ms. 11.548.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 17.

1 — Trandafir G. Djuvara fusese numit secretar general al Ministerului Afacerilor Străine.

9

B.C.S., Ms. 11.549.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 17—18.

1 — *Al. Plagino*, om politic, diplomat. A fost ministru plenipotențiar la Roma, între 11 ian. 1886—19 oct. 1888.

2 — Ion Văcărescu (v. *supra*, scrisoarea 7, nota 1).

3 — C. Esarcu (v. *supra*, scrisoarea 1, nota 5, 6).

10

B.C.S., Ms. 11.550.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 19—21; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 144—147.

1 — *Pierre Loti* (Julien Viaud) (1850—1923), scriitor francez și ofițer de marină. A scris romane exotice, senzuale și sentimentale, ca, de ex.: *Pêcheur d'Islande* (1886), *Les Désenchantées* (1906), *Un Pélerin*

d'Angkor (1912). A ținut companie reginei Elisabeta în timpul „exilului" ei venețian (v. mai jos, nota 3), căreia i-a consacrat și un roman intitulat *L'Exilée.*

2 — *Elena Văcărescu* (1866—1947), scriitoare română de limbă franceză. Nepoată a poetului Iancu Văcărescu și fiică a lui Ion Văcărescu, ministrul României la Roma în vara și toamna anului 1891. Era domnișoară de onoare a reginei Elisabeta (v. și nota 3). Chiar din acel an, Elena Văcărescu s-a stabilit la Paris, desfășurînd o bogată activitate literară și patriotică și devenind mai tîrziu membru de onoare al Academiei Române. A scris versuri (*Chant d'aurore, La Rapsodie de la Dambovitza*), proză (*Amor vincit, Le Sortilège*) și teatru în care sînt frecvente teme și realități românești.

3 — Sîntem introduși aici în faimoasa „afacere Văcărescu", „drama de la Veneția", cum a numit-o presa vremii. Despre ce era vorba? Prințul Ferdinand, pe atunci moștenitor al tronului, se îndrăgostise de Elena Văcărescu, domnișoară de onoare a reginei Elisabeta și fiică a lui Ion Văcărescu, recent numit ministru al României la Roma. Pasiunea tînărului principe a fost încurajată, se pare, inițial, și de regele Carol, care, prin înrudirea cu una din cele mai vechi familii ale aristocrației românești și-ar fi consolidat o dată mai mult poziția propriei dinastii. Dar la acest proiect încep să se opună cu înverșunare partidele politice și, în primul rînd, liberalii. Căsătoria lui Ferdinand cu o descendentă a Văcăreștilor ar fi transformat familia regală într-un instrument al unei singure tabere politice, în cazul de față, conservatorii. Se mai opunea, firește, și codul princiar. Regele Carol își dă seama de drumul periculos pe care se angaja și renunță curînd la ideea fortificării pe cale matrimonială a monarhiei de Hohenzollern. Nu și regina Elisabeta, care devine ocrotitoarea dragostei celor doi tineri, în pofida partidelor politice și a presei care nu încetează să combată o virtuală căsătorie. In această atmosferă încordată, regina Elisabeta, deprimată și bolnavă, însoțită de Elena Văcărescu, se exilează la Veneția, amenințîndu-l pe rege cu divorțul, în timp ce Ferdinand, retras la Siegmaringen, amenința cu sinuciderea (cf. Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, 14/26 iunie 1891). Despre episodul venețian vorbesc o vreme foarte insistent ziarele (asupra cărora vom reveni) și — spre sfîrșitul vieții, Duiliu Zamfirescu însuși în foarte interesantele însemnări memorialistice pe care începuse a le scrie prin 1914—1915. Fusese doar unul dintre martorii apropiați ai „dramei", în calitatea sa de secretar de legație în Italia, și unul dintre cei care avea să-i suporte consecințele. În afara datelor strict informative, relatarea se remarcă prin arta portretizării (să amintim din seria acelorași

memorii portretele lui D. A. Sturdza, P. P. Carp, Al. Marghiloman), printr-un umor ce se colorează adesea ironic și chiar caustic, precum și prin descrierea cu o peniță fină a Veneției, cu palatele și gondolele ei parcă fantomatice... Il reintilnim aici pe scriitorul-diplomat care, dincolo de o atitudine protocolară, ascunde un spirit artist și epicureic, vibrînd mereu în fața frumosului :

„... La Legațiunea de la Roma fusese numit de curînd d-l Ion Văcărescu, ministru la Bruxelles, despre care nu se știa nimic, decît că era părintele Elenei Văcărescu, domnișoară de onoare la palat și preferata reginei.

Prima cunoștință cu familia noului ministru s-a făcut printr-un mic scandal. Socrul meu, Allievi, fiind președintele Consiliului de administrație al Căilor ferate italiene, a făcut toate intervențiile putincioase pentru ca să se permită unui cîine al d-nei Văcărescu a călători în compartimentul stăpînei sale ; ceea ce s-a putut numai în parte, deoarece șefii de tren nu erau toți la curent cu permisiunea acordată cîinelui, de unde telegrame și scandal.

Cînd am făcut cunoștință cu numitul animal, am găsit că pielea lui nu merita atîta zdruncin, deoarece era o javră bătrînă și răgușită, care murdărea toate canapelele apartamentului Roccagiovine, unde era instalată pe atunci Legațiunea, în fața Forului Traian.

Familia noului ministru se compunea din d-na Văcărescu, recte «coana Frosa» ; din fiică-sa, d-ra Zoe — recte Joe din cauza pronunției sale defectuoase — și din sus-pomenitul cîine, care era o cățea.

Din familia ministrului rămînea la București d-ra Elena Văcărescu — recte «Elencuța» — mărgăritarul familiei.

O scurtă descriere a persoanelor :

D-l Jean Văcărescu — «Conu Enăchiță» — era un bărbat foarte miop, cu o musteață trasă la fier, cu dinții negri, cu o incapacitate de a pronunța pe *r* foarte accentuată și pururea cu o țigară de foi în gură. «Incapacitatea» constituia caracteristica sa, lucru foarte regretabil cînd te gîndești că omul acesta cobora din una din cele mai nobile și autentice familii românești cu reprezentanți iluștri, ca Ion Văcărescu, poetul.

Coana Frosa, născută Fălcoianu semăna la miopie cu soțul său, era grasă și scurtă, plină de fumuri și încă amorezată de «Enăchiță», care o înșela, cu atîta nelegiuire, încît scandalul a durat pînă în preziua morții eroului. Din relațiile vinovate ale acestuia cu una din femeile cele mai frumoase de acum 30 de ani, a rămas un copil (astăzi căpitan), care atît de mult seamănă cu tatăl său, încît denunță pe maică-sa.

Domnișoara Zoe, astăzi d-na Caribol, soția unui inocent, era victima aceleași infirmități de vedere, exagerată pînă a duce cartea la ureche cînd cetea.

În afară de cîinele de sex femeiesc, care infesta casa, mai era o guvernantă engleză, chemată de Domnul la sine, care scotea sufletul slugilor.

Familia aceasta, de-abia sosită la Roma, trăia într-o agitație continuă. Se simțea că așteaptă ceva, sau se teme de ceva. Și, în adevăr, acest *ceva* se întîmplă.

Într-o bună dimineață se zvoni că principele moștenitor, Ferdinand, era înamorat de d-ra Văcărescu și că vrea s-o ia de soție, cu consimțămîntul și sub îndemnul reginei, și, ceea ce era mai grav, cu consimțămîntul regelui.

O campanie violentă începu în presă. Nu erau invective, trivialități și minciuni cu care să nu fie acoperită această familie. Este adevărat că în reprezentațiunea sa actuală nu era atrăgătoare. Viitoarea regină ar fi avut de unchi pe ilustrul Claymoor, cronicarul lumesc de la ziarul francez *L'Indépendance roumaine*, un personagiu incredibil, care purta brățelete ca femeile, unghii roze, un zmoc de păr menit să astupe chelia de pe vîrful capului, și despre care unchi se zicea că se gîdilă. Un alt unchi al ex-viitoarei regine era căpitanul Văcărescu, un scandalagiu înfumurat, chemat de Domnul la sine. Nu mai vorbesc de rudele colaterale de sex femeiesc.

Dar, în fine, aceștia erau români, aveau adică marea calitate de a fi produsul pămîntului nostru. În copiii Elencuței Văcărescu ar fi putut să reînvieze calitățile strămoșești, iar familia noastră domnitoare ar fi devenit, cu timpul, Hohenzollern-români.

Orcum ar fi, la București, toată lumea era de acord pentru a striga împotriva Văcăreștilor. Regele, care la început fusese «pentru», de îndată ce prinse de veste de curentul ostil ce se forma în clasele noastre dominante, cu intuiția simțului său practic, schimbă cîrma și se declară cu hotărîre «contra».

Voi povesti mai departe sosirea sa la Veneția.

Deocamdată, la București, toate partidele se rosteau în contra căsătoriei românești, prin șefii lor, Carp, Cantacuzino, Sturdza, Florescu etc. ; toate ziarele tălmăceau cu răutate gîndurile reginei ; toți foliculariii și toți oratorii de cafenea invocau, ca niște inconștienți, «Divanul ad-hoc», «Soarta Poloniei» și cîte asemenea inepții, fără să priceapă că buba trecutului, *năzuința la tron*, era tămăduită cu desăvîrșire, și că, astăzi, era de o importanță capitală de a strecura sînge românesc în vinele unei dinastii străine destul de mediocră prin însușirile sale proprii.

În aceste împrejurări, regina, părăsită de toată lumea, plecă din țară. Nervii săi zdruncinați îi produceau o bizară *paralizie infantilă*, împiedicînd-o de a umbla; de aceea, ceru să meargă la Veneția, unde gondola permite tuturor șchiopilor să creadă că nimeni nu se servește de picioarele sale.

Noi, cei de la Legațiunea de la Roma, primirăm ordin să ne punem la dispoziția majestății-sale.

Trebuie să explic că, în intervalul acesta, d-l Ion Văcărescu părăsise palatul Roccagiovine, ducîndu-se la București, în congediu, unde mai mult sau mai puțin fusese rugat să-și dea demisia. Însărcinat cu Afaceri rămăsese d-l Edgard Mavrocordat, atunci prim-secretar de legațiune, acum ministru la Viena. * Acest bogat, zgîrcit și prost bărbat era ceea ce se cheamă *«un bon garçon»*. Prin nașterea și legăturile sale de familie ar fi înclinat către o hotărîtă opoziție în contra Văcăreștilor; găsindu-se însă la fața locului, o scălda.

Cînd ajunseserăm noi la Veneția, regina era deja instalată la Otelul Danielli. Curtea sa se compunea din doctorul Theodori și d-ra Theodori, fără aghiotanți. Un personagiu sinistru fusese dezgropat de la Florența, unde mucegăia de mulți ani, prințul Mișu Ghica, fratele d-nei de Montesq Fezansac. Acesta trăia dintr-o mică pensie ce i-o serveau surorile sale și din legenda fratelui său de odinioară, cînd, tînăr, mîna patru cai, la Turin, cu atîta îndemînare, încît era cunoscut de toată lumea sub numele de «moldo-valacco», — ceea ce făcu pe o femeie din popor să strige, plină de admirație: *«cosi giovane, e gia moldo-valacco»*. Acest personagiu plicticos făcea cîte-o scenă pe fiecare zi, ba că nu i se dă locul de onoare la masă, ba că nu i se zicea *«mon prince»* cu gura destul de plină, pînă ce, în fine, fu trimis de unde venise. Nu mult după plecarea acestuia, sosi într-o zi un alt personagiu, care se da drept amicul devotat și respectuos al reginei și care era secretarul și casierul său, sub numele de *«chef des comandements»*, d-l Scheffer. Acesta pretindea că fugise din țară, strecurîndu-se peste munți ca un contrabandist și sosise la Veneția înfruntînd cele mai mari greutăți. Particularitatea sa

* Omul acesta, absolut insuficient, s-a menținut în carieră prin influența cumnatului său, d-l Nicu Filipescu, și prin vioiciunea de spirit a soției sale, d-na Irena Mavrocordat, născută Blarenberg, care în tinerețe s-a lăcomit la dulciurile vieții peste măsură. În timpul destul de scurt al șederii sale la Roma, a dat loc la un mic scandal, apărînd într-o loje, la teatru, cu d-l Henri Catargi, pe cînd bărbatul era expediat în congediu la București. Regina Margareta, care era de față, a strîmbat din nas (n. D. Z.).

sta în faptul că rîdea vecinic, probabil ca să-și arate dinții. Obiceiul acesta îi da un aer de intimitate cu suverana țării, care nu putea să convină unui român. Regina gusta veselia zgomotoasă a acestui elvețian, ce părea a fi sincer, deși prost-crescut. S-a văzut mai tîrziu că era, cu adevărat, prost-crescut, dar nu era sincer. După cîtva timp, cînd lucrurile s-au liniștit și regina s-a întors în țară, domnul acesta, trimis la primblare, și-a răzbunat, publicînd un roman mizerabil, în care regina era prezentată ca prăpădită de dragoste, iar el, eroul, ca un estet decadent. În cercul intim al Curții, i se zicea în glumă «dicadent».

Viața pe care o duceam la început, înainte de sosirea Elencuței Văcărescu și de sosirea regelui, era încîntătoare.

Dimineața, cînd regina nu-mi da vreo poruncă de îndeplinit, eram liber. Fusesem la Veneția de mai multe ori, dar tot pe fugă, alergînd prin galerii și biserici, fără belșugul de timp de care dispuneam acum și fără înlesnirile ce mi se făceau astăzi de către administrația italiană, în hatîrul suveranei noastre.

Prin urmare, dimineața mă duceam la Lido, unde Marea Adriatică părea a se împodobi cu strălucirea luminei celei mai candide, pe fondul diafan al apelor sale. O madonă de Carlo Dolci, cu vălul albastru pe fruntea virginală. Nevoia sufletească de idealitate, în care lumea reală intra ca o pasăre venită de departe, mă sufoca. Nu puteam să definesc ce era, dar erau toate la un loc: femei în haine albe, cu ochii nelegiuiți; flori aninate de balcoane; pînze portocalii de pescari ce fluturau pe azurul cerului; tinerețea mea cea puternică, a cărei vecinică dorință de frumos ar fi voit să cucerească aerul, apa, trecutul, prezentul și viitorul, rezumate în Veneția adorabilă.

La orele 2 ne regăseam împrejurul mesei. Regina mînca numai lăpturi și fructe, întinsă pe o canapea strălucită, cu o măsuță înaltă alături. Doctorul Theodori ciugulea, ca un cal bătrîn ce trage din iesle numai ghizdeiul; d-ra Theodori nu vedea ce înghite, gata să sară la cel mai mic gest al reginei; „prințul Mișu" clămpănea a pustiu: Edgard Mavrocordat vorbea gîjîit și bea cu plăcere. Așa că un singur om mînca: eu. De la 8 dimineața pînă la 2 după prînz, cu o baie de mare la mijloc și cu zîmbre după toate femeile cu nuri, mă bîntuia o poftă de mîncare formidabilă. Se vede că împlineam această funcțiune animală cu sinceritatea omului sănătos, care nu se strîmbă și nici nu glumește cu cele sfinte. Fapt este că, atunci cînd nu eram eu la masă, regina mînca fără poftă. De unde, un decret regal, pe care-l păstrez și acum, iscălit «Elisaveta», prin care mi se revoca dreptul de a primi invitații la dejun, «pentru cauză de utilitate dinastică». D-rul Theodori,

«medicul nostru *în cap*» era însărcinat cu aducerea la îndeplinire a «prezentului decret».

După masă și după odihnă, venea ceasul încîntător al primblării. Coborînd scările în portantină, regina se instala în gondola sa elegantă, al cărei valtrap, tivit cu purpură, plutea pe apă ca o mantie. Umblam departe, pe *canalele della Giudeca* sau pe lagune, pînă la satele de prin prejur, și adesea întîlneam nunți, înmormîntări, serenade, tot felul de saltanaturi, pline de coloare și de originalitate. Cîteodată, seara, în lumina crepusculară cea mai străvezie, ne opream să ascultăm pescarii pe ambele maluri ale canalului *della Giudeca* care rosteau în cor stanțele lui Torquato Tasso din *Gerusaleme liberata*. Lucrul acesta de necrezut este adevărat și real. Simpli pescari, neștiutori de carte, moștenesc din tată în fiu poezia «scrisă» a unui om, pe care au învățat-o pe de-a rostul, tocmai fiindcă răspunde mai mult decît toate geniului lor național: bravură medievală, amoruri eroice, sclipitoarea lumină a orientului către care Veneția a năzuit pururea.

Regina asculta, încremenită, cum corul pescarilor de pe malul stîng răspundea cu o strofă întreagă pescarilor de pe malul drept, care urmau mai departe, cu strofa următoare, pînă la terminarea *Cîntului*."

(*B.C.S.*, Ms. 10.533. Reprodus de noi în *România literară*, nr. 6, 14 nov. 1968.)

În fața impedimentelor de ordin politic, insurmontabile, drama tinerilor se consumă destul de repede, Ferdinand logodindu-se în toamna anului 1891 cu Maria de Edinburg, nepoată a reginei Victoria a Marii Britanii, iar Elena Văcărescu stabilindu-se în străinătate. Rămîne însă scandalul în care a fost implicat direct Duiliu Zamfirescu. Presa (*Voința națională, Timpul, România, L'Indépendance roumaine*) începe să-i ateste prezența în anturajul reginei (în plimbarea cu gondolele „din cînd în cînd, d. Duiliu Zamfirescu se ridica în sus spre a da ordine muzicanților" — cf. *Voința națională*, 18 august 1891) și să-l acuze de faptul că ar fi autorul „corespondențelor" de la Veneția publicate în *Constituționalul*, sub pseudonimul *Loredano*. Iată două dintre aceste notițe:

„D. Duiliu Zamfirescu, însărcinatul de afaceri la Roma, care pare a fi corespondentul *Constituționalului*, trimite, sub pseudonimul *Loredano*, o nouă corespondență din Veneția, care dă amănunte asupra boalei reginei, asupra plecării d-rei Văcărescu și asupra călătoriei m.-s. reginei" (*România*, 1 septembrie 1891).

Și o alta:

„Cu toată dezmințirea interesată a *Constituționalului*, s-a putut constata, precum anunță toate ziarele de acasă, că acel corespondent este d. Duiliu Zamfirescu, care, profitînd de situațiunea sa oficială, a comunicat unui ziar lucruri și fapte pe care nu-i era permis unui bărbat cu puțintică stofă de diplomat să le dea în vileag, cînd mai ales ele priveau pe suveranii noștri. D. Zamfirescu și-a uitat, se vede, calitatea cu care este învestit, sau poate că-i convine mai bine aceea de corespondent al ziarului *Constituționalul*" (*România*, 12 septembrie 1891).

La protestele repetate adresate de Duiliu Zamfirescu Ministerului Afacerilor Străine și în urma plîngerilor față de prieteni ca Titu Maiorescu sau Trandafir Djuvara, ziarul *Constituționalul* dezminte identitatea dintre Loredano și secretarul de legație de la Roma. Una dintre notițe îi aparține lui Titu Maiorescu:

„Față de știrile neexacte care tot se mai răspîndesc prin unele ziare, declarăm din nou, și pentru a treia oară, că d-l Duiliu Zamfirescu, secretarul Legațiunii de la Roma, nu este și nu a fost niciodată corespondentul ziarului *Constituționalul*, că nici un rînd nu ne-a venit vreodată de la domnia-sa, nici direct, nici indirect, că, prin urmare, și îndeosebi corespondențele noastre din Veneția și Palanza, semnate Loredano, nu sunt nici scrise, nici inspirate de d-l Zamfirescu" (v. scrisoarea lui Titu Maiorescu către Duiliu Zamfirescu din 28 sept./10 oct. 1891 în vol. de față, precum și notele).

Că scriitorul ar fi avut sau nu amestec în acele „corespondențe" nu avem de unde afla cu exactitate. Fapt este că guvernul generalului Ion Em. Florescu îl transferă la Atena, cu data de 1 iunie 1892 (cf. *Anuarul Ministerului Afacerilor Străine*, 1892), pentru că „văzuse prea de aproape drama de la Veneția" (cf. Prefața la *Viața la țară*, ed. IV, 1914). Mutarea de la Roma pentru cîteva luni la Atena și, după aceea, la Bruxelles (de la 3 noiembrie 1892 la 1 octombrie 1894) era — chiar dacă întemeiată pe simple supoziții — una disciplinară.

Pentru implicațiile lui Duiliu Zamfirescu în „drama de la Veneția", v. și scrisoarea din 21 septembrie 1891 către Titu Maiorescu, scrisoarea din 29 noiembrie 1891 către C. Esarcu și scrisoarea din septembrie 1891 către George Em. Lahovary, directorul ziarului *L'Indépendance roumaine*, toate în volumul de față.

4 — *Alexandru Djuvara* (v. scrisoarea 1, nota 10).

11

B.C.S., Ms. 11.551.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 21—22.

1 — La acea dată era un guvern condus de generalul I. Em. Florescu, ministru de Externe fiind C. Esarcu.

12

B.C.S., Ms. 11.552.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 22—24; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 161—163.

1 — V. scrisoarea 1, nota 10.
2 — V. scrisoarea 4, nota 8.
3 — V. scrisoarea 1, nota 1.
4 — E vorba de ministrul Afacerilor Străine din acel moment, C. Esarcu, menţionat şi mai jos, în scrisoare (v. şi scrisoarea 1, nota 5, 6).
5 — Explicaţiile sînt în legătură cu aceeaşi „afacere Văcărescu", care, prin ecoul ei (negativ) european, îl neliniştea pe ataşatul de legaţie de la Roma, implicat, fără să vrea, în episodul ei veneţian (v. *supra*, scrisoarea 10, nota 3).
6 — Se referă la recenzia lui Titu Maiorescu, *Quintus Horatius Flaccus: Ode, Epode, Carmen Saeculare, traducere română în versuri de Dumitru Constantin Ollănescu*, în *Convorbiri literare*, nr. 8, 1 noiembrie 1891, p. 698—704, despre care Duiliu Zamfirescu, luîndu-i apărarea prietenului său Ollănescu, îi scrisese lui Titu Maiorescu, la 21 noiembrie, deci cu numai cîteva zile în urmă faţă de epistola din 25 noiembrie 1891, adresată lui Trandafir Djuvara: „Cu Ollănescu încaltea, e treaba pe circumstanţe atenuante: pledaţi *din oficiu*, cum se zice la tribunal, pentru traducerile «elegantului şi *cu multă înţelepciune lumească înzestratului* poet latin». Foarte bine. Dar eu aş fi preferat o sfîntă tăcere în locul acestei neîndurătoare bibliografii. Poate că traducerile nu vă plac mult; mie cea mai mare parte nu-mi plac deloc, fiindcă poezia e diluată în ele, cu măsura de 1 la 1000. Ollănescu însă rămîne tot Ollănescu: autorul *Basmului japonez*, omul nostim şi senin, bunul prieten etc. Ştiu că d-voastră judecaţi altfel lucrurile. Aş dori să vă încredinţaţi că omul e mult mai bun decît cum e în general judecat, mult mai de talent şi mult mai inteligent. Eu nu l-am văzut de patru ani, şi totuşi îl am în imagine ca a doua zi după plecare; atîta viaţă şi interes poartă în sine. Că n-o fi statornic în politică şi cam miop în unele mărunţişuri ale traiului zilnic nu dovedeşte nimic. Cîte lucruri ciudate nu ne e dat să vedem cît trăim! şi ce crude sunt cîteodată împrejurările pentru oamenii cei mai fericiţi în aparenţă!...

Cît despre sfîrşitul articolului, încep să cred că e o nenorocire să fii tipărit la *convenabilul* Socec, căci devii un om desăvîrşit *şi din acest punct de vedere*.

Părerea mea este că aţi executat pe un vechi adept, care vă iubea şi vă admira."

Făcînd un admirabil portret mai ales al *omului* Ollănescu, Duiliu Zamfirescu greşeşte atunci cînd consideră recenzia ca fiind o execuţie. Fără să fie ditirambic, Titu Maiorescu recunoaşte cu sobrietate meritele reale ale traducătorului: „Literatura română se îmbogăţeşte cu o carte care pune şi pe cititorii lipsiţi de cultură clasică în stare de a cunoaşte bine opera şi în parte epoca lui Horaţiu". Şi după ce discută dificultăţile metricii clasice pentru poezia modernă, citînd o singură excepţie, unde ele au fost cu strălucire învinse — în *Odă în metru antic* de M. Eminescu („dar Eminescu este unic", notează imediat Maiorescu) — conchide apreciind traducerea lui Ollănescu în „metru modern", şi în genere „însemnata sa operă literară", pe care o realiza în calitate de scriitor-diplomat: „După această predilecţie a gustului literar în veacul de mijloc şi mai ales în marea majoritate a contimporanilor noştri, nu putem decît să aprobăm pe d. Ollănescu pentru adaptarea ritmelor şi rimelor moderne în traducerea lui Horaţiu. Ca dovadă de impresia produsă prin acest fel de traducere, cităm aici oda XXI, din cartea III, *Ad amphorem* [urmează traducerea *Unei amfore*].

Ne mărginim la acest singur exemplu pentru a atrage mai bine luarea-aminte a cetitorilor noştri asupra publicării d-lui Ollănescu. Se vede că misiunea d-sale de ministru al României la Atena îi lasă destul timp liber pentru a continua cu toată stăruinţa însemnata sa operă literară, şi nu strică tinerei noastre diplomaţii să se distingă prin asemenea lucrări. Dacă în lumea cea mare a politicii europene îi stă bine

lui Gladstone să fie o autoritate pentru Homer, ne va fi nouă permis în sfera cea mică, *magna si licet componere parvis*, să ne bucurăm că un diplomat al nostru a ajuns să devie o autoritate pentru Horaţiu, cel puţin la noi" (cf. Titu Maiorescu, *Critice*, Edit. pentru literatură, 1966, p. 559—565).

Criticul avea dreptate să-i răspundă aproape caustic nemulţumitului scriitor de la Roma, care judeca lucrurile sentimental: „Ce muscă te-a pişcat? Mai sunt mosquitos în noiemvrie pe la Roma? Sau suflă vreun scirocco pe aşa vreme iernatică? Sau ai avut un atac de friguri paludiane, de ai văzut aşa în negru articolul meu despre Ollănescu-Horaţiu?

Nu voia să fie şi nu este negru, din contră: evită negrul şi rămîne trandafiriu sau cel puţin alb. Am lăudat ce era de lăudat în conştiinţă şi am tăcut asupra restului. Şi nu am tăcut fiindcă nu aş fi spus lucrul verde care îl cred — în materie literară nu încap tranzacţiuni, ci rămîne *magis amica veritas* — ci fiindcă nu ar fi înţeles poate publicul — şi ar fi interpretat în defavoarea lui Ollănescu ceea ce *în mare parte* nu e vina lui, ci a nivelului încă prea puţin urcat al limbei noastre *obicinuite*" (scrisoare din 17/29 nov. 1891).

13

B.C.S., Ms. 11.553.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 24—25.

14

B.C.S., Ms. 11.554.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 25—26.

1 — C. Esarcu fusese numit ministrul României la Roma.

2 — Duiliu Zamfirescu aştepta să fie avansat, în timp ce la Bucureşti i se pregătea mutarea disciplinară la Atena, care avea să se producă peste şase luni, la 1 iulie 1892. Uitase prea repede de temerile pe care i le pricinuise „afacerea Văcărescu"? (v. şi scrisoarea 10, nota 3).

15

B.C.S., Ms. 11.555.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 26.

16

B.C.S., Ms. 11.556.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 27—28.

1 — După ce, la 1 iunie 1892, Duiliu Zamfirescu fusese transferat la Legaţia română din Atena, la 9 noiembrie 1892 este detaşat la Legaţia română din Bruxelles, unde va rămîne pînă la 1 octombrie 1894, cînd este readus la Roma (cf. *Anuarul Ministerului Afacerilor Străine al României*, 1897).

2 — Se referă, probabil, la revista *Ateneul român*, încă în stadiu de proiect, şi care nu va apărea decît la 15 ianuarie 1894, sub conducerea lui T. G. Djuvara, continuînd pînă la 14 decembrie 1895. Colaborarea lui Duiliu Zamfirescu reprezintă un prim gest de „dezertare" de la *Convorbiri literare* şi o primă breşă în relaţiile dintre scriitorul de la Roma şi Titu Maiorescu (cf. şi Mihai Gafiţa, *Duiliu Zamfirescu*, Editura pentru literatură, 1969).

3 — Poezia *Amurg* a fost publicată în *Ateneul român*, 15 iunie 1894, p. 458 şi reprodusă în vol. *Alte orizonturi*, tipărit în acelaşi an la Editura librăriei „Carol Müller". După apariţia numărului respectiv al revistei, T. Djuvara îi va scrie entuziast lui Duiliu Zamfirescu, apreciind poezia drept „una din cele mai frumoase ce au ieşit din pana ta şi, fără exageraţiune, pot zice una din cele mai frumoase ce s-au scris în româneşte" (scrisoarea din 25 iunie 1894, B.C.S., Z. 25 : D. 54).

17

B.C.S., Ms. 11.557.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 29.

1 — „Sonetul" este o denumire improprie pentru poezia *Amurg* din scrisoarea precedentă, care nu are decît ritmul clasic al sonetului.

2 — E vorba de primii doi copii ai lui Duiliu Zamfirescu : Henrietta şi Alexandru-Duiliu.

3 — Numele era Ezna, întrucît T. G. Djuvara va semna şi cu pseudonimul T. Ezneanu.

18

B.C.S., Ms. 11.558.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 30—31 ; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 192—193.

1 — *I. C. Brătianu*, marele om politic (v. scrisoarea către Vintilă I. Brătianu, nota 3).

2 — *D. C. Ollănescu-Ascanio* (v. *supra*, scrisoarea 4, nota 5).

3 — Duiliu Zamfirescu evocă, nu fără nostalgie, anii petrecuţi de el ca tînăr funcţionar în Ministerul de Externe, între 1885 şi 1888.

4 — Rînduri şterse în manuscris, ulterior, cu o altă cerneală.

5 — V. *supra*, scrisoarea 1, nota 1.

6 — V. *supra*, scrisoarea 16, nota 2.

7 — Duiliu Zamfirescu uitase de poezia *Amurg*, trimisă la 1/13 iunie 1893, şi uitase, după cît se vede, şi Trandafir Djuvara, care îi cere colaborarea. Aşa se explică de ce poezia apare în numărul 6 din 15 iunie al revistei *Ateneul român*, după schiţa *In carantină*, pe care scriitorul o trimite imediat, răspunzînd solicitării prietenului, şi care se publică în numărul 3 din 15 martie 1894. Pasajul acesta al scrisorii, în care Duiliu Zamfirescu decide să iasă din „stricta rezervă pe care şi-o impusese", adică de a concede „tacit şi gratuit" „un fel de monopol *Convorbirilor*", este foarte semnificativ pentru primul pas al „evaziunii", al „dezertării" scriitorului de la revista care de fapt îl consacrase, gest ce nu va rămîne fără consecinţe.

8 — Romanul este *Viaţa la ţară*, scris la Bruxelles, şi pe care *Convorbiri literare* încep să-l publice în iulie 1894.

9 — „Flăcăul" este Alexandru-Duiliu Zamfirescu.

19

B.C.S., Ms. 11.559.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 32.

1 — Schiţa *In carantină* a apărut în *Ateneul român*, nr. 3, 15 martie 1894, p. 201—214, sub semnătura *D.Z.* Este prima colaborare a lui Duiliu Zamfirescu la revista prietenului Trandafir Djuvara, pentru care, ca vechi şi fidel convorbirist (v. şi scrisoarea precedentă), cere încuviinţarea lui I. C. Negruzzi, secretarul revistei junimiste : „Trandafir Djuvara, cu care am fost în foarte strînse legături de prietenie, mă roagă cu insistenţă să trimit cîteva strofe sau o bucată de proză pentru o nouă revistă ce va apărea în numele Ateneului. D-voastră cunoaşteţi părerea

mea asupra acestei instituţii — dar dacă Ateneul nu-mi place, Djuvara îmi este prieten. Pentru asta şi pentru alte cuvinte, ar trebui să-i trimit ceva. Am o schiţă începută : *Cinci zile în carantină*, pe care aş termina-o pentru el.

Credeţi că pot s-o fac ?

Eu am răspuns deja lui Djuvara că nu am nici o încredere în revistele nouă : că am fost solicitat şi de alţi inovatori literari, cărora am răspuns acelaşi lucru ; că totuşi, după ce voi vedea revista, poate să sustrag ceva din monopolul voluntar acordat *Convorbirilor* (de care el mă acuză) şi să i-l trimit.

Vă rog să-mi răspundeţi ce trebuie să fac" (scrisoare din 10/22 ianuarie 1894) ; (v. vol. VIII al ediţiei de faţă).

„Convorbiriştii" s-au supărat nu atît pentru faptul că scriitorul — din motive sentimentale şi personale — înţelegea să mai publice şi într-o altă revistă, cît pentru că îi punea, cum se vede din rîndurile de mai sus şi din altele, în faţa faptului împlinit. Nu cunoaştem răspunsul lui I. C. Negruzzi (se pare că soţia acestuia, Maria, intervenise pe lîngă soţul ei în favoarea scriitorului de la Roma), dar ştim care a fost opinia lui Titu Maiorescu faţă de această „trădare". Criticul a privit colaborarea lui Duiliu Zamfirescu la *Ateneul român* cu un zîmbet ironic şi chiar dispreţuitor : „M-ai făcut arbitru, am hotărît : alăturata trimite-o la *Ateneu* sau la orice altă colecţie de maculatură ; iar frumoasa poezie *La lună*, cu *casta nemîngîiere* am dat-o la *Convorbiri* pe iunie" (scrisoare din 13/25 mai 1894, inclusă în volumul de faţă).

De aici, începutul unei anumite răceli în relaţiile dintre cei doi prieteni.

20

B.C.S., Ms. 11.560.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 33.

1 — E vorba de *Viaţa la ţară* (v. şi *supra*, scrisoarea 18, nota 8).

21

B.C.S., Ms. 13.733.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 38—39.

1 — Prin relaţiile pe care le comunică Duiliu Zamfirescu (termina acum romanul *Viaţa la ţară*, apăruse în *Ateneul român*, 15 iunie 1894, poezia *Amurg* la care se referă în text), scrisoarea datează din luna iunie 1894. Se păstrează fragmentar.

2 — Scriitorul intenţiona să publice un volum de versuri (*Alte orizonturi*) (v. scrisoarea următoare).

3 — În *Convorbiri literare*, XXVIII, nr. 3—8, iulie-decembrie 1894, şi XXIX, nr. 1—5, ianuarie-mai 1895.

4 — V. scrisoarea 16 şi nota 3.

5 — Corect : „Eheu, fugaces, Postume, Postume/Labuntur anni..." „Vai ! Postume, Postume ! se scurg anii trecători", vers celebru cu care începe *Oda XIV* din Cartea III a *Odelor* lui Horaţiu.

6 — *Alexandru Djuvara* (v. scrisoarea 1, nota 10).

7 — *V. Alecsandri*, discurs de recepţiune, rostit în şedinţa solemnă sub preşedinţia m.-s. regelui, la 25 martie 1894, de Dumitru C. Ollănescu, membru al Academiei Române, cu răspunsul d-lui Iacob Negruzzi, membru al Academiei Române, Bucureşti, Lito-tipografie Göbl, 1894.

22

B.C.S., Ms. 11.561.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 35—36 ; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 201—202.

1 — Corect : *Lume nouă şi lume veche*.

2 — Într-adevăr, la Editura Carol Müller au apărut volumele : *Alte orizonturi*, 1894, *Lume nouă şi lume vechie*, 1895, *Imnuri păgîne*, 1897, *Viaţa la ţară*, 1898.

3 — Adevărul este că traducerea nu se pierduse, ci era amînată, cu bună știință, de redacție, dacă nu cumva refuzată, din pricina calității modice, fapt de care era conștient și autorul. El și scria la 12 oct. 1894 lui I. C. Negruzzi, punîndu-l din nou în fața unui fapt împlinit (apariția traducerii la Revista Ateneului), dar totodată recunoscînd — sincer sau nu? — că „acea polilogbie" nu era de nivelul *Convorbirilor*: „Înainte de a sfîrși, trebuie să vă cer iertare de lucru următor: vă trimisesem acum doi ani, îmi pare, o traducere din Carducci; aceeași traducere am trimis-o lui Djuvara pentru R. Ateneului, fiindcă nu aveam alt nimic. Prin urmare, dacă veți fi vreodată în mare lipsă de materie și veți voi să umpleți pagini din *Conv.* cu *Clitumno*, să nu o faceți, fiindcă a fost deja publicată. Eram încredințat că nu o veți publica, deoarece era o lungă polilogbie, trimisă îmi pare într-un moment de lipsă de materie."

4 — Prietenul i-a respectat întru totul dorința. Traducerea poeziei *La izvoarele Clitumno* de Carducci apare în *Ateneul român*, 15 septembrie 1894, p. 671—678, însoțită de nota respectivă semnată numai cu inițialele D.Z., dar în sumarul revistei: *Dimitrie Zamfirescu*.

Iată și nota:

„Încercăm a da publicului românesc o traducere a acestei minunate poezii, cea mai completă, ca formă și ca imagini, a marelui poet. După părerea celor mai renumiți critici (între care trebuie numit și istoricul Mommsen), Carducci este poetul cel mai puternic pe care l-a produs Italia, de la Leopardi. Carol Hildebrand (*Allgemeine Zeitung*) merge mai departe: el socotește că de la moartea lui Heine, Europa chiar nu a văzut născîndu-se un altul mai puternic decît Carducci — mai mult, lumea întreagă nu l-a întrecut cu un alt poet, deoarece Bret Harte, steaua cea limpede a Occidentului, cum îl numește Hildebrand, pălește față cu splendoarea lui Carducci.

Noi socotim această părere cu atît mai puțin exagerată, cu cît credem că Carducci este cu mult superior lui Heine în perfecțiunea impecabilă a formei (imitațiunea metrului antic: alcaic, asclepiadic și chiar saphic) și în coloritul tablourilor clasice, pe care țara sa i le înfățișează cu prisos. Negreșit că limba italiană, care singură printre limbile neolatine a păstrat accentele latine și grece în vorbele ce s-au transmis, sau s-au format cu înțelesul lor clasic, prezintă mai puține greutăți decît celelalte în imitațiunea formelor vechi, totuși, meritul lui Carducci e mare și greutățile de învins imense, deoarece a fost silit el însuși să recurgă adesea la inversiuni latine, neobicinuite în limba italiană, cum, bunăoară, în începutul poeziei de față:

Ancor dal monte, che di foschi ondeggia
Frassimi al vento mormoranti e lunge
Per l'aure odore fresco di silvestri
Salvie e di timie etc.

Poezia de față e tradusă fără metru, ceea ce ridică o parte din farmecul originalului. O asemenea lucrare ar cere multă muncă, totdeauna prea multă pentru o traducere. Noi o prezentăm astfel, pentru a ajuta pe cei ce încearcă a ceti originalul și pentru a da un exemplu poeților tineri de poezie lirică obiectivă.

Clitumnus era un rîu al Umbriei, ce se vărsa în Tinias, afluent al Tibrului. Astăzi e un pîrîiaș pierdut în vîlcelele provinciei Perugia, nu departe de localitățile menționate în poezie, Todi, Spoleto.

Virgiliu vorbește despre Clitumno în Cartea a 2-a a *Georgicelor*:

Hinc bellator equus campo sese arduus infert;
Hinc albi, Clitumne, greges etc.

după cum indică autorul însuși în versuri puse ca motto.

Aceste trei versuri sunt aproape textual traduse în strofa 28-a."

5 — *Giosué Carducci* (1835—1917), cunoscut poet și critic italian. A cultivat o poezie clasică, academică, pătrunsă de un melancolic sentiment al naturii și de admirație pentru antichitate. Volumele sale, *Rime noi, Poezii noi, Ode barbare*, vădesc o grijă deosebită pentru formă. Poet național și cetățean, G. Carducci a cîntat libertatea Italiei, eroii trecutului și idealurile generoase. Duiliu Zamfirescu i-a cunoscut bine poezia, după ce ajunge, ca diplomat, la Roma, poezie în care și-a regăsit predispozițiile sale clasice parnasiene și antichizante. A tradus din G. Carducci poeziile: *Preludiu, Fantezia, La izvoarele Clitumno*, toate din volumul *Odi barbare*.

6 — D. C. Ollănescu (v. scrisoarea 4, nota 5).

7 — Stațiuni balneare de reputație internațională, frecventate de protipendada epocii.

8 — *Grigore Păucescu* (1842—1897), publicist și om politic, fost deputat și ministru. A fondat revista *Drapelul* (1871) și a condus ziarele conservatoare *Epoca* (1886—1888) și *Timpul* (1882—1883). Era iubitor de arte și literatură, cultivînd prietenia unor scriitori ca M. Eminescu, I. L. Caragiale, Barbu Delavrancea, Duiliu Zamfirescu. Cei mai mulți au frecventat seratele literare pe care le organiza G. Păucescu.

9 — Și asta și alta (ital.).

10 — *Haralamb G. Lecca* (1872—1920), autor a numeroase volume de versuri de inspirație sentimentalistă, colaborator al revistei *Ateneul român*. S-a făcut cunoscut în epocă mai ales ca dramaturg.

11 — E vorba de *Amintiri istorice*, publicate în *Ateneul român*, 1894, de N. Kretzulescu (1812—1900), medic, inițiator al învățămîntului medical în țara noastră și om politic, fost în mai multe rînduri prim-ministru (1862—1863, 1865—1866).

23

B.C.S., Ms. 11.562.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 36—37.

1 — Publicată în *Convorbiri literare*, XXII, 7 octombrie 1888.

2 — *Luna apune* (traducere din Leopardi), *Ateneul român*, 11 nov. 1894, p. 798.

3 — În numărul din 15 sept. 1894 al *Ateneului român*, unde se publică traducerea *La izvoarele Clitumno* de G. Carducci, pe copertă apăruse greșit numele traducătorului: *Dimitrie* Zamfirescu (v. și *supra*, scrisoarea 22, nota 4).

4 — Într-adevăr, cu începere de la 1 octombrie 1894, Duiliu Zamfirescu este transferat la Legația română din Roma (cf. *Anuarul Ministerului Afacerilor Străine*, 1897).

5 — Romanul *Viața la țară* începuse să apară în *Convorbiri literare* din iulie 1894.

24

B.C.S., Ms. 11.563.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 38.

1 — E vorba de volumul *Alte orizonturi*, 1894, despre care însă Trandafir Djuvara nu va da nici o notiță în *Ateneul român*.

2 — De la 1 octombrie 1894 fusese transferat la Roma (v. *supra*, nota 4).

25

B.C.S., Ms. 11.564.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 39—40.

1 — Se referă la studiul *Lupta naționalităților — Români și unguri —* de Al. G. Djuvara, publicat în *Ateneul român*, 1895.

2 — Cele trei sonete au apărut în *Ateneul român*, nr. 4, 15 aprilie 1895, p. 299—301.

26

B.C.S., Ms. 11.565.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 40—41; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 215—216.

1 — În *Ateneul român*, Trandafir Djuvara n-a publicat decît un anunț.

2 — Nu știm la ce „novelă" umoristică se referă. Poate la *Cu bilet circular*, publicată însă în *Literatură și artă română*, 1 nov. 1896, pentru că *Ateneul român* nu mai apare în 1896.

27

B.C.S., Ms. 11.566.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 41—42.

1 — V. *supra*, scrisoarea 25, nota 1.

2 — În 1896, Trandafir Djuvara va fi ministrul României la Istanbul.

28

B.C.S., Ms. 11.567.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 42—43.

1 — Lascăr, născut la 17/29 decembrie 1895, mort în duel în 1921.

2 — Publicat în *Ateneul român*, 1895, p. 879, 943 şi semnat D. C. P.

3 — E vorba mereu de Alexandru Djuvara, fratele lui Trandafir, care va face o strălucită carieră politică.

29

B.C.S., Ms. 11.568.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 43—46 ; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 238—240.

1 — La Istanbul.

2 — V. scrisoarea 1 către Trandafir Djuvara, nota 7.

3 — D. A. Sturdza l-a împiedicat pe Duiliu Zamfirescu să fie ales membru corespondent al Academiei în 1893, 1894 şi 1895.

4 — De observat rolul important, primordial, pe care-l acorda Duiliu Zamfirescu literaturii şi via lui conştiinţă scriitoricească. Publicase la această dată *Viaţa la ţară* şi *Tănase Scatiu* în *Convorbiri literare*, volumul de versuri *Alte orizonturi*, spre a nu mai cita volumele apărute pînă la plecarea din ţară, în 1888.

5 — Alexandru Duiliu Zamfirescu, viitorul diplomat şi scriitor.

6 — Henriette, căsătorită Lenguceanu, apoi Mandrea.

7 — Lascăr (v. *supra*, scrisoarea 28, nota 1).

8 — Desigur, volumul *Imnuri păgîne*, care va apărea în 1897 la Editura Carol Müller.

9 — Probabil, *Fiica haosului*, cea mai lungă poezie a lui Duiliu Zamfirescu pînă la acea dată.

30

B.C.S., Ms. 11.569.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 46—48.

1 — *Al. Em. Lahovary* (1855—1945), ministru plenipotenţiar la Roma între 1893—1899.

2 — V. *supra*, nota 8.

31

B.C.S., Ms. 11.570.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 48—49.

1 — Volumul de poezii *Imnuri păgîne* apăruse în martie 1897.

2 —Antonio Allievi (v. scrisoarea către Vintilă Brătianu, nota 2).

3 — Hôtel du Boulevard, situat la întretăierea dintre actualul bulevard Gh. Gheorghiu-Dej și Calea Victoriei, vis-à-vis de Casa Armatei, hotel unde Duiliu Zamfirescu locuia de obicei cînd venea în București.

32

B.C.S., Ms. 11.574.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 50.

1 — *George Em. Lahovary* (1854—1897), om politic, deputat, director al ziarului *L'Indépendance roumaine* (1885). A murit, ucis în duel de N. Filipescu, pe care-l atacase într-un articol intitulat *Două politici.*

2 — Surprinzătoare observație la un duelgiu ca Duiliu Zamfirescu, care, încă foarte tînăr, cerea satisfacție pe teren unui judecător care-l ofensase (cf. *România liberă*, nr. 1602, 22 octombrie 1882).

3 — Ministrul, Al. Em. Lahovary (v. *supra*, scrisoarea 30, nota 1), era frate cu cel ucis în duel.

4 — Maria Pacleanu, de fapt Pîcleanu, fiică a lui Dumitru Simionescu-Rîmniceanu (prototip al lui Tănase Scatiu) și a Elenei, aceasta rudă a scriitorului din partea mamei sale, născută Mincu.

33

B.C.S., Ms. 11. 572.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 51—52.

1 — D. A. Sturdza (v. scrisoarea 1 către Trandafir Djuvara, nota 7), în acest timp prim-ministru.

2 — Gropile sunt pline de înțelepciunea cea de pe urmă (ital.).

3 — V. *supra*, scrisoarea 32, nota 1.

34

B.C.S., Ms. 11.573.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 53—54.

1 — Apare sub titlul *Temps de guerre*, Ollendorff, Paris, 1900.

2 — Rînduri șterse ulterior în manuscris, cu o altă cerneală.

3 — Nu știm la ce lucrare se referă. In 1900, Tr. G. Djuvara publică doar *Conflictul vamal cu Turcia.* Poate nu studiu rămas în periodicul respectiv.

35

B.C.S., Ms. 11.574.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 54—55.

36

B.C.S., Ms. 11.575.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 55.

1 — După ce se întoarce în țară, în 1906, Duiliu Zamfirescu este o vreme secretar general al Ministerului Afacerilor Străine, iar din 1909, reprezentantul României, cu grad de ministru plenipotențiar, în Comisia Europeană a Dunării, care-și avea sediul la Galați.

2 — Duiliu Zamfirescu își cumpărase o vie la Odobești.

37

B.C.S., Ms. 11.576.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 56.

1 — E vorba de căsătoria Henriettei, devenită Lenguceanu.

Către N. Docan

1

B.A.R., S $\frac{33(1)}{CDXXXIX}$.

1 — *N. Docan* (?—1933), diplomat, pe atunci director general în Ministerul Afacerilor Străine; apoi ministru plenipotențiar.

2 — *Al. Duiliu Zamfirescu* (1892—1971), al doilea copil al lui Duiliu Zamfirescu. Se consacră, ca și tatăl său, carierei diplomatice. După cel de-al doilea război mondial, va publica o serie de scrieri cu caracter memorialistic, evocînd mediul diplomatic internațional în care el a trăit aproape toată viața. Nu lipsesc anumite trăsături satirice și caricaturale. Opera: *Pe căi de miazăzi* (1948), *Fără frac și joben* (1952),

Perfecții diplomați (1962), *Daltaban și Seraschier* (1965), *Macumba Carioca* (1968).

3 — Demisionase din funcția diplomatică, de ministru plenipotențiar, spre a se putea angaja în politică, intrînd, ca unul dintre fruntași, în partidul poporului, condus de Al. Averescu.

2

B.A.R., S $\frac{33(2)}{CDXXXIX}$.

1 — Duiliu Zamfirescu era ministru de Externe în guvernul generalului Alexandru Averescu format la 13 martie 1920. În această calitate cerea ca la un examen (sau un concurs?) din cadrul ministerului să figureze ca subiect „chestiunea strîmtorilor", care-l preocupase și într-o comunicare la Academie în 1915: *Bosforul și Dardanelele față de interesele românești*.

Către Mihail Dragomirescu P. 69

1

B.A.R., S $\frac{99(3)'}{X}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 64.

1 — Duiliu Zamfirescu fusese solicitat cu ocazia sărbătoririi lui Titu Maiorescu, care la 15 februarie 1900 împlinea 60 de ani. Cf. vol. *Lui Titu Maiorescu*, 1900, București, Socec, în care autorul *Vieții la țară* publică poezia *Fragment*, închinată marelui său prieten.

2

B.A.R., S $\frac{99(1)}{X}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 65.

1 — Se referă la poezia publicată în volumul omagial (v. scrisoarea precedentă, nota 1).

3

B.A.R., S $\frac{92(2)}{X}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 66.

1 — Duiliu Zamfirescu se găsea din primăvara anului 1888, ca diplomat, în străinătate. Romanele scrise pînă la acea dată erau *Viața la țară*, *Tănase Scatiu*, *În război*, și *Lydda* (partea I), plăsmuite la Roma și Bruxelles. Întrucît scriitorul se căsătorise cu o italiancă, Henriette Allievi, copiii vorbeau limba maternă, românește învățînd mai tîrziu

2 — Romanul *Lydda*, care nu va fi publicat în volum decît în 1911, începuse să apară în *Convorbiri literare* încă din 1898.

3 — Tînăra generație convorbiristă voia să-l sărbătorească pe I. C. Negruzzi, care, mutîndu-se la București în 1885, condusese revista singur pînă în 1893, iar după aceea, împreună cu un comitet pînă în 1895, cînd vechiul secretar se retrage și predă întreaga răspundere comitetului format din Teohari Antonescu, I. Al. Brătescu-Voinești, Mihail Dragomirescu, D. Evolceanu, I. S. Floru, P. P. Negulescu, C. Rădulescu-Motru, I. A. Rădulescu-Pogoneanu, François Robin. În 1900 se împlineau, prin urmare, cinci ani de apariție a revistei sub noua conducere, care suferea o nouă reorganizare (v. și scrisoarea 4, nota 1). Un volum închinat lui I. C. Negruzzi nu știm să fi apărut cu această ocazie.

4 — *D. Evolceanu* (1865—1938), profesor de literatură latină la Universitatea din București, colaborator (cronicar literar) și membru al comitetului de redacție al *Convorbirilor literare* (v. și nota precedentă).

4

B.A.R., S $\frac{99(4)}{X}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 67—69; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 281—283.

1 — Este vorba de următoarea scrisoare a lui Mihail Dragomirescu aflată la B.C.S., Ms. 13.189, care a determinat din partea lui Duiliu Zamfirescu afirmarea unei opinii ceva mai echilibrate asupra lui Caragiale.

„1899, noiembrie 21/3
București, 22, Sf. Apostoli

Iubite domnule Zamfirescu,

Acum primii scrisoarea d-voastră și aș spune o banalitate dacă aș zice numai că mi-a făcut plăcere. Căci plăceri sunt multe în lumea aceasta, dar sunt rari de tot acelea care fac să vibreze partea superioară a sufletului nostru. Vă mulțumesc cu recunoștință de rîndurile ce mi-ați trimis.

Portretul lui Traian din *Lydda* face și el parte din publicația proiectată. Noi vi l-am indicat anume pentru că din cele ce spuneam în altă parte a scrisorii mele se înțelege că n-avea să lipsească tocmai el dintr-o publicație menită să caracterizeze, între altele, și aspirațiile junilor convorbiriști.

Acum iată cum stă lucrul cu această publicație.

De la 1 ianuarie e vorba să mai lărgim cadrul revistei, adăugîndu-i o secţie istorico-filologică şi una ştiinţifică, şi, în acelaşi timp, de se va putea, întărind şi partea literară. E vorba dar să mai intre în redacţie, mai întîi, cîţiva profesori universitari — Onciul, Bogdan, Pangrati, Philippide, Voinov, Naum etc. — apoi cîţiva tineri culţi, ca Volenti, Orăşanu, Antipa, Litzica şi — posibil! (şi în această privinţă am dori să auzim şi părerea d-voastre) — Caragiale, care s-a săturat de peregrinaţii prin locuri streine de firea lui originară. Cu această întărire se vor produce negreşit şi schimbări apreciabile în *Convorbiri*, iar noi, cei mai vechi, vom părăsi rolul preponderent — pe care, cel puţin în formă, l-am avut în aceşti din urmă cinci ani. Mai nainte dar de a porni înainte, însoţit de noi luptători, se cuvenea să ne aducem aminte de recomandaţia ce ne-a făcut-o publicului I. Negruzzi acum cinci ani şi să-i arătăm, într-un fel sau într-altul, că speranţele pe care le exprima în acea recomandaţie n-au fost cu desăvîrşire înşelate. Astfel a venit ideea acestei publicaţii care a început să se tipărească în editura lui Socec (prin urmare fără nici o cheltuială din partea colaboratorilor) şi care are în frunte o scrisoare-dedicaţie d-lui Negruzzi din partea «Comitetului de redacţie». Îmi închipuiesc că această carte i-o vom prezenta, la 1 ianuarie viitor, cîţiva din noi, şi-atîta tot. Această manifestaţie are dar un caracter *intim* şi nu cred că va jigni într-un fel sau într-altul manifestaţia în onoarea d-lui Maiorescu, care va avea un caracter, nu exclusiv convorbirist sau junimist, ci *naţional*. Dealtminteri, ideea unei astfel de manifestaţii în onoarea d-lui Maiorescu se pare că a prins foarte mult: a venit la vreme. Ieşenii, cu deosebire, proiectează tot cu ocazia lui 15 februarie o sărbătoare universitară (d. M[aiorescu] a fost rector al Universităţii ieşene şi-acolo şi-a început conferenţele culturale), care va fi urmată de un banchet la care va trebui să participe toată suflarea cultă din ţară.

Din ultimul d-voastră volum de poezii am reprodus, cu învoirea d-lui Maiorescu, vreo patru pe numărul din noiembrie.

Al d-voastră,
cu deosebită stimă şi iubire,

Mihail Dragomirescu"

Tot Mihail Dragomirescu, într-o însemnarea ulterioară pe marginea răspunsului lui Duiliu Zamfirescu din 2/14 decembrie 1899, însemnare

solicitată probabil de posesorul de atunci (20 ianuarie 1942) al scrisorii, nota, precizînd că propunerea lui Caragiale şi a tinerilor convorbirişti nu fusese acceptată de Titu Maiorescu:

„Caragiale îşi exprimase dorinţa să se împace cu Maiorescu şi să colaboreze la *Convorbiri literare*. Trebuia informat şi Duiliu Zamfirescu, care era la Roma. În scrisoarea ce-mi trimite îşi dă părerea asupra meritelor lui Caragiale, care se deosebeşte de a mea. Împăcarea cu Maiorescu nu s-a putut face din pricină că, cu şapte ani mai nainte, Caragiale atacase violent pe Maiorescu în *Două note*, învinuindu-l că se foloseşte de veniturile poeziilor lui Eminescu."

2 — Lapsus, intenţionat sau nu, al lui Duiliu Zamfirescu; părerea lui comunicată cu zece ani în urmă lui Titu Maiorescu despre o *Făclie de Paşte* era fundamenental opusă:

„Ce ziceţi de novela lui Caragiali? Eu o găsesc slabă, cu o invenţiune absurdă şi cu totală lipsă de estetică. Jidanul, dintr-un ridicul hangiu ce e, devine o monstruozitate inaccesibilă formulei mele de etică literară. Vizitiul, dintr-un vagabond foarte posibil ce e la început, se preface într-un caraghios sinistru, a cărui mînă ce se prăjeşte la lumînare (cu tot efectul dramatic căutat de autor) e de un comic respingător. Ştiu că sunt rău judecător, dar vă spun drept că, după ce am isprăvit novela de cetit, îmi simţeam muşchii obrazului strîmbaţi de dezgust" (v. scrisoarea din 1 sept. 1889).

Atitudinea afirmată în 1899 îl surprinde şi pe Mihail Dragomirescu, care în amintita explicaţie marginală spune în continuare: „Caragiale [scotea] această nuvelă în concurenţă cu *Frica* lui Duiliu Zamfirescu, care era mult mai slabă. E spre onoarea lui Duiliu că îl admiră pe Caragiale tocmai pentru o nuvelă care arată inferioritatea sa."

Oricît de greşită — şi uneori foarte greşită şi inacceptabilă pentru noi — părerea lui Duiliu Zamfirescu despre Caragiale n-a fost niciodată total negativă. Resentimentul faţă de „trivialitatea" dramaturgului este dublat de obicei de o reală preţuire a vizionarului excepţional:

„În primele timpuri... grosolănia lui Caragiale şi naivitatea mea mă făceau să sufăr groaznic, şi dacă n-aş fi fost fricos sau aş fi avut aplombul pe care-l dă vîrsta şi succesele, aş fi strigat în gura mare or de cîte ori îl auzeam cetind piese slabe cu rîs mult, or masacrîndu-mă cu nedreptate pe mine sau pe alţii. Dar mai tîrziu, cunoscînd pe om şi văzînd marea lui inteligenţă, infinita nestatornicie a simţirilor sale, slăbiciunile acestei inteligenţe, fondul fără nici un punct de reazim, nu numai sentimentele mele faţă de el s-au îndulcit, dar am sfîrşit prin a-mi fi drag şi a avea un fel de compasiune pentru o fire atît de fantastică şi de muncită, în care arama şi diamantul sunt legate împreună

spre a da iluzia unui inel ducal. Căci, cu toată aparența calculelor și izbînzilor sale, Caragiale e un mare vizionar — ceea ce e de recunoscut spre onoarea sa" (v. scrisoarea din 11 oct. 1889).

3 — *Arrigo Boito* (1842—1918), compozitor și poet italian. A scris opere (ca *Mefisto*) și librete (*Othello* și *Falstaff* de Verdi).

4 — V. *supra*, scrisoarea 3, nota 3.

5 — Într-adevăr, publicarea romanului *Lydda* în *Convorbiri literare*, începută în 1898, se prelungește pînă în 1904.

6 — V. *supra*, scrisoarea 1, nota 1.

7 — Strălucitorul geniu al latinilor de la Dunăre (ital.).

8 — În ciuda răcelii care începe să se instaleze în relațiile dintre Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu, în urma actului de „dezertare" a diplomatului de la Roma, în 1894, cînd colaborează la *Ateneul român*, revista lui Tr. Djuvara și mai apoi în 1896, la *Literatură și artă română*, revistă condusă de N. Petrașcu, atitudinea lui Duiliu Zamfirescu rămîne mai departe una de profundă prețuire și dragoste pentru marele său mentor, așa cum se poate constata în rîndurile de o remarcabilă pătrundere psihologică din finalul acestei scrisori.

5

B.A.R., S $\frac{99(5)}{X}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 70.

1 — Adică primul număr ar revistei apărut sub noul comitet de redacție (v. *supra*, scrisoarea 3, nota 3).

6

B.A.R., S $\frac{99(15)}{X}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 77—78.

1 — Scrisoarea o datăm după apariția poeziei *Veneția* de Cincinat Pavelescu în *Convorbiri*, nr. 4, 15 febr. 1907, p. 172—173, la care se referă mai jos.

2 — Probabil Alexandru-Duiliu.

3 — Sînt ultimele două versuri din citata poezie *Veneția*, pe care Duiliu Zamfirescu o supraliciteazā numind-o „o perlă". Era la mijloc poate și o atitudine sentimentală, ca unul ce locuise în Italia mai bine de 15 ani, căci într-o scrisoare către Titu Maiorescu, ceva mai veche, își exprimase o opinie destul de severă despre Cincinat Pavelescu.

7

A fost publicată în *Convorbiri literare*, nr. 2, februarie, 1944, p. 233.

1 — Este vorba de *Revista critică, II. Epica („Tănase Scatiu" de Duiliu Zamfirescu)*, *Convorbiri critice*, nr. 11, 1 iunie 1907, p. 521—523. Scriitorul are, ca de obicei, față de criticile „negative", reacții dure. Cînd Mihail Dragomirescu publicase *Direcții literare (Studiu de critică generală)* (*Convorbiri literare*, nr. 2, 1 febr. 1897, p. 105—118), și în suita Eminescu, Creangă, Caragiale, Slavici, Delavrancea, Vlahuță, Coșbuc, Popovici-Bănățeanu, Brătescu-Voinești, O. Carp etc. nu-l menționase și pe Duiliu Zamfirescu, ba, mai mult, polemiza cu revista *Literatură și artă română*, al cărei colaborator devenise scriitorul de la Roma, acesta voise să-l provoace la duel, cum consemnează Titu Maiorescu în *Însemnări zilnice*. Acum, după zece ani, pare ceva mai pașnic, dar nu mai puțin iritabil. Ce anume îl nemulțumise în recenta cronică literară? Deși îl numește pe Duiliu Zamfirescu „poate cel mai artist scriitor ce avem", Mihail Dragomirescu îi reproșează romancierului absența puterii de obiectivare, mai exact schematismul eroului principal, Tănase Scatiu: „Nu ne mișcă însă, pentru că autorul nu izbutește să pătrundă elementul universal odată cu cel specific românesc, nu poate prinde adîncimea vieții cu realizarea simplicității clasice". Subiectiv, cu parti-pris, autorul șarjează, își ridiculizează personajul: „Să nu uităm că e vorba de un roman, nu de o comedie clasică, că e vorba de a ni se arăta *un om brutal*, iar nu *ridicolul brutalității*, că e vorba adică de a urmări însuși principiul unui caracter, viața lui intimă, ce se manifestă la fel în toate faptele lui, fie simpatice, fie antipatice". După Mihail Dra-

gomirescu, de o tratare schematică suferă şi Tincuţa, conu Dinu, Mihai Comăneşteanu, „cu deosebirea că ele sunt arătate într-o lumină exclusiv simpatică". Opinia defavorabilă se păstrează şi în concluzie: „Iată pricinile esenţiale pentru care cred că *Tănase Scatiu* nu poate entuziasma publicul nostru şi iată pentru ce, cu tot stilul său sobru, îngrijit şi cu o factură aşa de plastică, interesează pe literator mai mult prin intenţiunile decît prin perfecţiunea lui".

În scrisoare, Duiliu Zamfirescu avea dreptate să observe că autorul cronicii nu se referise deloc la celelalte romane ale ciclului Comăneştenilor şi, în special, la *Viaţa la ţară*. Spre a-l mai îmblînzi puţin pe irascibilul autor, Mihail Dragomirescu va reveni în anul următor cu un comentariu elogios la adresa proaspătului membru al Academiei, care e „un spirit nu numai distins în sensul cel mai frumos al cuvîntului, nu numai echilibrat şi ordonat ca puţini alţii, dar şi unul dintre cei mai clasici scriitor ai noştri, pe care valul timpului nu-l va înghiţi aşa de uşor" (*Revista critică: Critica. Trei nemuritori ai Academiei Române* în *Convorbiri critice*, nr. 8, 15 aprilie 1908, p. 340—341).

2 — E vorba de seria de articole publicate de Mihail Dragomirescu, *Manasse*, în *Epoca*, 1905, nr-ele 44, 51, 58, 65, 72, 79, 93; şi *Manasse şi naţionalismul*, id., nr-ele 100, 111, 118, 125, 132, 138, 152, 159, 166.

8

B.A.R., S $\frac{99(6)}{X}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 70—71.

9

B.A.R., S $\frac{99(7)}{X}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 71.

10

B.A.R., S $\frac{99(8)}{X}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfrescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 72.

1 — Mihail Dragomirescu, *„Îndreptări", roman de Duiliu Zamfirescu*, în *Convorbiri critice*, 1909, p. 302—306. Lăudînd (cam disproporţionat) romanul pentru analiza psihologică şi pentru modul în care înfăţişează viaţa din Transilvania, criticul ia în acelaşi timp apărarea lui Duiliu Zamfirescu, atacat în revistele ardelene.

2 — Ulterior, romanul se va numi *Anna (Ceea ce nu se poate).*

3 — Scrisoarea e aşternută pe o carte de vizită.

11

Colecţia Şerban Cioculescu.

Publicată în *România literară*, nr. 24, 8 iunie 1972, p. 17.

1 — *Miriţă*, poem eroic, apărut într-o primă formă în *Convorbiri literare*, XLIV, iunie 1910, şi apoi în *Analele Academiei Române, Memoriile secţiunii literare*, 1909, tom. XXXII, p. 13—60.

2 — În privinţa poporanismului, contra căruia Duiliu Zamfirescu trimisese atîtea săgeţi în recentul discurs academic intitulat chiar *Poporanismul în literatură*, Mihail Dragomirescu împărtăşea în mare opiniile autorului *Vieţii la ţară*, însă cu ceva mai multă supleţe şi cu unele semnificative deosebiri de opinie, mai ales în privinţa scriitorilor ardeleni şi a ţăranului ca figură literară. El trimisese un lung articol revistei *Luceafărul*, care promisese că-l va publica, dar pînă să apară acolo, criticul îşi rezumă ideile într-o notă nesemnată, în propria revistă, *Poporanism şi impresionism*, în *Convorbiri critice*, nr. 3, 25 martie 1910, p. 205—207. Cf. şi Mihail Dragomirescu, *Poporanismul (o anchetă lite-*

rară), în *Luceafărul*, 1910, nr. 9, p. 224—228; nr. 10, p. 254—258; nr. 11, p. 290—292, la care se referă Duiliu Zamfirescu.

3 — La Galaţi era sediul Comisiei Europene a Dunării, în care Duiliu Zamfirescu era reprezentantul României.

12

B.A.R., S $\frac{99(9)}{X}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 72—73.

1 — M. Răsmiriţă, *Duiliu Zamfirescu ca prozator*, în *Convorbiri critice*, 1910, p. 528—534; 619—628. Într-adevăr, multe din observaţiile autorului sînt nedrepte, încît iritarea lui Duiliu Zamfirescu ni se pare, de astă dată, motivată.

2 — Pe marginea scrisorii, însemnarea lui Mihail Dragomirescu: „R[ăspuns] 1.XI.1910. M.D."

13

B.A.R., S $\frac{99(10)}{X}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 73—75.

1 — V. *supra*, nota 1.

2 — Întîlnim aici unul din accesele de megalomanie zamfiresciene.

14

B.A.R., S $\frac{99(14)}{X}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 75.

1 — Destinatarul scrisorii a notat: „R[ăspuns] sept. 1918".

15

B.A.R., S $\frac{99(11)}{X}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 76.

1 — Str. Toma Cozma din Iaşi, unde scriitorul se găsea în refugiu.

2 — Aceeaşi apostilă a destinatarului, ca la scrisoarea precedentă.

16

B.A.R., S $\frac{99(12)}{X}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 76.

1 — După hîrtia pe care e scris (pe o filă de carnet ca şi scrisorile anterioare), bileţelul datează, credem, tot din sept. 1918.

17

B.A.R., S $\frac{99(13)}{X}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 77.

1 — Destinatarul a notat pe marginea scrisorii: „R[ăspuns] sept. 1918".

2 — E vorba de *Îndreptarea literară*, care apare la 7 oct. 1918, sub conducerea lui Duiliu Zamfirescu, de curînd intrat în partidul poporului al generalului Averescu. *Îndreptarea literară* (din care s-a păstrat doar un singur număr) era suplimentul literar al ziarului *Îndreptarea*, organ al partidului averescan.

Către C. Esarcu P. 83

1

B.A.R., S $\frac{4(1)}{CCXCIV}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 82.

1 — *C. Esarcu*, v. *supra*, scrisoarea 1 către Trandafir G. Djuvara, nota 5, 6.

2 — La 10 mai 1891, Duiliu Zamfirescu fusese decorat cu „Coroana României" (cf. *Anuarul Ministerului Afacerilor Străine*, 1897).

3 — Socrul era Antonio Allievi, personalitate marcantă a vieții politice italiene (v. scrisoarea către Vintilă Brătianu, nota 2).

2

B.A.R., S $\frac{4(2)}{CCXCIV}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 82—85; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 163—166.

1 — V. *supra*, scrisoarea 10 către Trandafir G. Djuvara, nota 3.

2 — V. *supra*, nota 3.

3 — Prin informațiile ei „confidențiale", scrisoarea constituie încă o prețioasă mărturie despre ceea ce s-a numit în epocă „drama de la Veneția".

Către Gr. H. Grandea P. 87

Războiul, II, nr. 334, 23 iunie 1878.

A fost publicată de Mihai Gafița în vol. I al *Operei* lui Duiliu Zamfirescu, ed. cit., p. 554.

1 — *Grigore H. Grandea* (1843—1897), poet minor și ziarist, a condus ca redactor publicațiile *Albina Pindului* (1868—1871, 1875—1876), *Steaua Daciei* (1871), *Noua bibliotecă populară* (1889—1891). A fost redactor și proprietar al ziarului *Războiul*, unde colaborează și tînărul Duiliu Zamfirescu la debutul său.

2 — Duiliu L. Zamfirescu publicase în *Războiul*, II, nr. 292, 12 mai 1878, poezia *Bătrînul și fluturul* și trimitea în continuare o altă poezie, *Oh! Taci...*, care apare în nr. 334, 23 iunie, însoțită de textul scrisorii de mulțumire.

Către B. P. Hasdeu P. 88

Arhivele Statului, fond B. P. Hasdeu, vol. XXIX, parchet CDXXIX, document 1397. A fost publicată în vol. *B. P. Hasdeu și contemporanii lui români și străini* (Corespondență primită). Text stabilit, traduceri, note de Crina Bocșan-Decusară, Nicolae Mecu, Viorica Nișcov,

Al. Săndulescu, Mihai Vornicu. Coordonare și studiu introductiv : Al. Săndulescu, vol. II, Edit. Minerva, 1983.

1 — *Angelo de Gubernatis* (1840—1913), savant italian, etnolog, indianist, istoric literar. Profesor de orientalistică la Institutul de studii superioare din Florența (1863—1890), profesor de literatură italiană la Universitatea din Roma. A publicat, printre altele, *Piccola enciclopedia indiana* (1867), *Lettere sopra la mitologia vedica* (1874), *Peregrinazioni indiane* (1886), *Mythologie des plantes ou les légendes du règne végétal* (1878, 1882), *Storia della novelina popolare* (1883), o serie de dicționare de scriitori, dar și de oameni de cultură, ca, de ex., *Dizionario biografico degli scrittori contemporanei* (1879, 1880), *Dictionnaire international des écrivains du jour* (1888—1891), *Dictionnaire international des écrivains du monde latin* (1905). Filoromân, a publicat o carte plină de simpatie pentru România : *La Roumanie et les Roumains*, Florența, 1898. A fost în relații de prietenie și epistolare cu B. P. Hasdeu.

2 — La 17 sept. 1888, murise Iulia Hasdeu, foarte talentata fiică a marelui scriitor și savant. Primul volum din operele ei postume, *Bourgeons d'avril Fantaisies et rêves*, Paris, 1889, avea ca prefață textul conferinței lui Angelo de Gubernatis. Acesta îi scria lui B. P. Hasdeu, făcîndu-i un succint reportaj al evenimentului la care se referă Duiliu Zamfirescu : „Je reviens de *Circolo filologico*. La salle était remplie ; le Président, Marquis Matteo Ricci, un éminent helléniste, traducteur d'Hérodot, donna lecture de votre dépèche touchante, ainsi que d'une dépèche très-noble de M. Plagino, ministre de Roumanie, qui s'excusant de ne pas pouvoir assister à la conférence, s'associait à la démonstration et remerciait dans les termes les plus simpatiques" (cf. *B. P. Hasdeu și contemporanii lui români și străini* (Corespondență primită). Text stabilit, traduceri, note de Nicolae Mecu, Viorica Nișcov, Al. Săndulescu. Coordonare și studiu introductiv : Al. Săndulescu, Edit. Minerva, 1982, vol. I, p. 230—231).

Către „L'Indépendance roumaine" — P. 90

Colecția Șerban Cioculescu.

Publicată în *România literară*, nr. 24, 8 iunie 1972, p. 18.

1 — Romanul *Îndreptări* nu va apărea în *Convorbiri literare*, ci în *Literatură și artă română*, V, nr. 11—12, septembrie-octombrie 1901, și VI, nr. 1—6, ianuarie-iunie 1902.

Către Duiliu Ioanin — P. 91

1

B.A.R., S $\frac{3(1)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 87.

1 — Bălești, sat în fostul județ Rîmnicu-Sărat, unde Dumitru Simionescu-Rîmniceanu, văr prin alianță cu Duiliu Zamfirescu, avea o moșie și unde tînărul poet se ducea uneori să-și petreacă vacanțele. O va spune și mai limpede într-o scrisoare către Iacob Negruzzi din 13/25 ianuarie 1894 : „Copilăria mea cîtă nu am mers la școală, și după ce am mers, vacanțele, s-a petrecut în județele Rîmnicu-Sărat și Brăila, unde ai mei aveau pămînturi sau le țineau în arendă, după cum au și astăzi". Dumitru Simionescu-Rîmniceanu, moșier parvenit, era — după mărturiile familiei lui Duiliu Zamfirescu — fiul coanei Zoița gratarogioaica, de lîngă biserica Olari din București. Era un tip întreprinzător, nemaipomenit de rapace, făcînd în scurtă vreme avere și carieră politică. Portretul său — într-o fotografie de epocă — e caracteristic prin figura suptă, alungită și colțuroasă, înfășurată într-o barbă roșie, spînatecă, și prin ochii iscoditori.

Dumitru Simionescu-Rîmniceanu i-a slujit scriitorului ca model (sau ca unul dintre) pentru tipul lui Tănase Scatiu. Primul care a observat acest fapt a fost D. C. Ollănescu-Ascanio, și el focșenean, care-i scria lui Duiliu Zamfirescu : „Scatiul tău îmi place foarte mult și, Doamne, iartă-mă, seamănă cu c. c. Dumitru ca două picături de apă. Am ghicit ori nu ? De ar fi da, eu te aprob grozav, fiindcă ai un tip ce nu trebuie lăsat în voia lui, și pus în relief să-l adîncească lumea de istov, precum și dînsul pe multă lume... a dus la adînc. Aud ?" (scrisoare nedatată ; probabil 24 dec. 1895, B.C.S., ms. 12.370).

„Cuconu Dumitru" s-a căsătorit cu Elena, fiica Ecaterinei (născută Mincu) și a moșierului Petrică Constantinescu, acesta, om cumpănit, cu dragoste de pămînt, care, ca tip uman și social, i-ar fi oferit sugestii lui Duiliu Zamfirescu pentru personajul Dinu Murguleț din *Viața la țară*. Elena ar fi prototipul (sau unul din prototipurile) Tincuței din roman. Fotografia ne înfățișează o femeie tînără, cu ochi mari, visători, cu părul pieptănat strîns și lăsat să cadă în voie pe spate, cu un oval delicat și probabil marmorean, a cărui armonie o strică puțin buzele în manuscris și este oarecum oficială.

2 — *Duiliu Ioanin*, magistrat, poet, colaborator la *Literatorul*, coleg de liceu și facultate, cel mai bun prieten al tinereții lui Duiliu Zamfirescu.

3 — Lina, Elena Simionescu-Rîmniceanu, vara lui Duiliu Zamfirescu.

4 — Este cea mai veche scrisoare a lui Duiliu Zamfirescu știută de noi. Poetul avea 18 ani. Din același an, cu două luni mai veche este scrisoarea către Gr. H. Grandea (v. *supra*), dar aceea nu se păstrează în manuscris și este oarecum oficială.

2

B.A.R., S $\frac{3(2)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 88—89.

1 — „Conu Dumitru", probabil Dumitru Simionescu-Rîmniceanu (v. *supra*, nota 1).

2 — Duiliu Zamfirescu a fost vara, în cîteva rînduri, la Slănic-Moldova. Stațiunea balneo-climaterică, vestită în epocă, i-a inspirat și cîteva reportaje, nuvela *Un amor în munți* și poezia *La Slănic*.

3

B.A.R., S $\frac{3(3)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 89—90; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 1—2.

4

B.A.R., S $\frac{3(4)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 91; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 3.

1 — Vîrtișcoi sau Vîrteșcoi, sat de podgorie în apropierea Focșanilor, unde tatăl lui Duiliu Zamfirescu poseda o vie de cîteva hectare.

5

B.A.R., S $\frac{3(5)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 91—93.

1 — Este pentru prima dată cînd apare numele Elizei Ioanid, femeia iubită cu o mare pasiune de Duiliu Zamfirescu în această epocă. Va fi o iubire nefericită, căci Eliza se va căsători cu un Ion Dănescu, după care se va îmbolnăvi de tuberculoză și va muri. Tînărul scriitor îi dedică nuvela *Blaue Donau* — Doamnei E.D.[ănescu] — (*România liberă*, IV, nr. 1058 și 1059, 13 și 14 decembrie 1880), poezia *În albumul Doamnei E.D.* (*Literatorul*, II, nr. 2, 15 februarie 1881) și nuvela *Amintiri din vremuri* (*Pagini din viața lui Depărățeanu*), în ziar cu titlul *Cum a iubit Depărățeanu* (*România liberă*, V, nr-ele 1308—1321, 23 oct.-8 nov. 1881), în care sînt vizibile ecourile foarte puternicei drame sentimentale trăite de către Duiliu Zamfirescu. Chipul Elizei stă la originea idealului de feminitate în opera scriitorului, ea împrumutînd trăsăturile sale de blîndețe și sinceritate eroinelor din nuvelele deja amintite, ca și din *Subprefectul* și din romanele debutului.

2 — Dan, viitorul soț al Elizei.

3 — Fănică — *Ștefan Mincu*, frate cu mama scriitorului (Sultana) și cu arhitectul Ion Mincu. Ștefan frecventează cursurile Școlii de bele-arte, fiind elev al lui *George Tattarescu* (1820—1894), și el focșănean devine

profesor de desen şi caligrafie la gimnaziul din Focşani, încă de la înfiinţarea acestuia, în 1866, iar mai tîrziu, în 1878—1879, îl găsim consilier comunal. Refuzîndu-i-se o bursă în străinătate, Ştefan Mincu se descurajează şi trăieşte în urbea natală, apăsat probabil de sentimentul ratării. Singurele lui satisfacţii rămîn pasiunea de colecţionar de obiecte de artă şi muzica. Împreună cu surorile şi nepoţii va organiza în familie o mică filarmonică pentru care însuşi scriitorul va procura partituri (v. scrisorile 30, 34).

Lui Ştefan Mincu i se atribuie un portret al nepotului său Duiliu Zamfirescu din toamna anului 1877, cînd tînărul avea 19 ani. Este singurul tablou (în anii 1969—1970 se păstra în familia Al. Duiliu Zamfirescu), tablou care-l înfăţişează pe scriitor purtînd plete romantice. Chipul e prelung şi palid, cu o frunte senină, ochii mari, cu priviri indecise, mai degrabă sfioase decît cutezătoare, sprîncenele arcuite caligrafic, gura umbrită de o firavă mustaţă adolescentă. Tînărul este îmbrăcat într-o haină neagră, cu guler lat, care se închide sus, abia lăsînd să se zărească lavaliera. Lui Ştefan Mincu, i-a închinat Duiliu Zamfirescu evocarea *Mănăstirea Dealului* (*România liberă*, V, 1 mai 1881).

6

B.A.R., S $\frac{3(6)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 93—97; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 4—7.

1 — Traducerea piesei *Hernani* de Victor Hugo, pe care va termina-o cu mult mai tîrziu şi care va fi publicată fragmentar în *Literatorul*, III, 1882, p. 331—350.

2 — Aluzie la teoria materialist-vulgară a lui Ludwing Büchner (1824—1899), teorie expusă în lucrarea, foarte citită în epocă, *Forţă şi materie* (1855).

3 — E vorba de *Portretul meu* de George Sion, poezie romanţioasă, care se cînta în acea vreme, ca şi *Steluţa* lui V. Alecsandri (cf. vol. *Din poeziile lui George Sion*, Bucureşti, 1857).

4 — Probabil *N. Pruncu* (1845—1888), poet focşănean, colaborator al *Convorbirilor literare*, autorul volumelor *Suspinele primăverei* (1868) şi *Poezii* (1887), om politic, primar al oraşului Focşani între 1881 şi 1884.

5 — *Emilio Castelar* (1832—1899), celebru gazetar, scriitor, orator, profesor şi om politic spaniol; una din cele mai populare figuri din Europa acelei epoci. A luat parte la revoluţia din 22 iunie 1866, fiind condamnat la moarte şi refugiindu-se în Franţa. A lăsat numeroase studii istorice cu privire la Evul mediu şi Renaştere şi la mişcarea republicană din Europa. Cartea sa, *Amintiri din Italia*, i-a trezit lui Duiliu Zamfirescu gustul şi pasiunea pentru peisajul şi măreaţa artă italică.

7

B.A.R., S $\frac{3(7)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 97—98.

1 — Se referă la traducerea dramei *Hernani* (v. *supra*, nota 1).

8

B.A.R., S $\frac{3(8)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 98—103; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 8—11.

1 — *Edmond Arnould* (1811—1861), profesor, poet şi eseist francez. Duiliu Zamfirescu îl citează în mai multe rînduri în ciclul *Palabras* din *România liberă*, 29 august şi 5 septembrie 1882, de unde se vede că opera acestuia se afla printre lecturile sale curente.

2 — Poezia se intitulează *Razele de iarnă* şi va apărea în *Literatorul*, II, 5 mai 1881, şi apoi în volumul *Fără titlu*, 1883.

3 — E vorba, probabil, de numirea ca supleant la Tribunalul din Focşani, pe care însă n-a reuşit s-o obţină. Va fi numit la Hîrşova (v. scrisoarea următoare).

4 — Avocat la Focşani va deveni abia peste un an, în 1881.

5 — Asemenea notaţii, ce denotă sensibilitatea poetului, înclinaţia lui pentru linişte şi singurătate, vor fi reluate în „corespondenţele literare" din *România liberă*. Iată una, publicată în numărul din 7 mai 1883 : „Eu, pierzîndu-mă adesea prin pădurile din ţinutul părintesc, am alergat zile-ntregi... ca să nu mai văd decît această viaţă adîncă şi poetică pînă în cele mai tăinuite cute ale sale, de la care mi-a rămas o mare dragoste pentru linişte şi singurătate".

6 — Hereşti şi Măgurele, sate în judeţul Ilfov pe care Duiliu Zamfirescu le vizitase în anii studenţiei. O poezie publicată în *Literatorul*, I, nr. 19, 8 iunie 1880, se intitulează *Nebuna din Hereşti*. La Măgurele pare să o fi întîlnit odată pe Eliza.

9

B.A.R., S $\frac{3(9)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 103—104 ; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 11—12.

1 — Duiliu Zamfirescu a fost numit supleant la Tribunalul de Ocol Hîrşova la 13 septembrie 1880 (cf. *Monitorul oficial*, 1880, nr. 210, p. 6562, col. III).

10

B.A.R., S $\frac{3(10)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 104—106 ; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 12—14.

11

B.A.R., S $\frac{3(11)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 106—107.

12

B.A.R., S $\frac{3(12)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 107—113 ; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 14—17.

1 — Versuri din poezia *À Ninon* de Alfred de Musset, din ciclul *Poésies nouvelles*.

13

B.A.R., S $\frac{3(13)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 109—113 ; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 17—20.

1 — După conţinut, scrisoarea datează din aceeaşi perioadă Hîrşova.

14

B.A.R., S $\frac{3(14)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 113—114.

1 — V. *supra*, scrisoarea 6, nota 1.

15

B.A.R., S $\frac{3(15)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 114—123; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 21—29.

1 — V. *supra*, scrisoarea 6, nota 1.
2 — Denumire improprie pentru așa-zișii Munți ai Măcinului.
3 — *Antonio Canova* (1757—1822), sculptor italian, principalul reprezentant al neoclasicismului.
4 — Corect: *„Il se trouve, en un mot, dans les trois quarts des hommes, comme un poète qui meurt jeune, tandis que l'homme survit"* (Sainte-Beuve, în articolul despre Millevoye, publicat în *Revue des deux mondes* și apoi în *Critiques et Portraits littéraires*, tom. V). Duiliu Zamfirescu citează, de fapt, versurile lui A. de Musset din poezia *À Sainte-Beuve* și nu fraza din articolul pomenit mai sus.

16

B.A.R., S $\frac{3(16)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 123—124; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 31—32.

17

B.A.R., S $\frac{3(17)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 125—126; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 33—34.

1 — Iarăși, denumire improprie pentru dealurile Dobrogei.

18

B.A.R., S $\frac{3(18)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 126—128; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 34—36.

19

B.A.R., S $\frac{3(19)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 128—130.

1 — „Vorbește! de ce nu vorbești?" (ital.).

20

B.A.R., S $\frac{3(20)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 130—132.

21

B.A.R., S $\frac{3(21)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 132.

22

B.A.R., S $\frac{3(22)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 133.

1 — În *România liberă*, nr-ele 1058 şi 1059, 13 şi 14 dec. 1880 va apărea nuvela *O pagină din viaţa lui Strauss*, dedicată „Doamnei E.D.", adică Elizei.

23

B.A.R., S $\frac{3(23)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisoare inedite*, ed. cit., p. 134—135.

1 — V. *supra*, nota 1.

24

B.A.R., S $\frac{3(24)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 136—137; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 36—38.

1 — În acest scurt răstimp apar următoarele schiţe şi „portrete" de Duiliu Zamfirescu: ***Arhivarul***, ***România liberă***, nr. 1067, 24 decembrie 1880; *La denii*, idem, nr. 1073, 4 ianuarie 1881; ***Deputatul***, idem, nr. 1084, 20 ianuarie 1881.

25

B.A.R., S $\frac{3(25)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 137—138.

1 — Eliza Dănescu, eroina celor mai multe scrisori către Duiliu Ioanin.

26

B.A.R., S $\frac{3(26)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 134—140; în vol. Duiliu Zamfirescu *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 38—39.

1 — Duiliu Zamfirescu a fost numit procuror la Tribunalul Dîmboviţa (Tîrgovişte) la 25 februarie 1881 (cf. *Monitorul oficial*, 1881, nr. 50, p. 1404, col. III).

27

B.A.R., S $\frac{3(27)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 141.

1 — Din toată inima (lat.).

B.A.R., S $\frac{3(29)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 141—143 ; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori,* ed. cit., p. 40—41.

1 — Demisionat din postul de procuror de la Tîrgovişte, Duiliu Zamfirescu se stabileşte pentru scurtă vreme în casa părintească, la Focşani, unde, la 16 iulie 1881, anunţă că s-a înscris ca avocat în barou (cf. *România liberă,* nr. 1228, 16 iulie 1881, p. 3).

2 — Ştefan Mincu, unchi al scriitorului (v. şi scrisoarea 5, nota 3).

3 — Probabil, Dumitru Simionescu-Rîmniceanu (v. *supra,* scrisoarea 1, nota 1).

4 — Alexandru, frate al lui Duiliu Zamfirescu, matematician talentat, cu studii militare strălucite la Fontainebleu. A ajuns pînă la gradul de colonel, după care şi-a dat demisia din armată, în urma unor conflicte cu superiorii. Era, ca şi rudele sale din partea mamei, deci a familiei Mincu, mare meloman. La Nisa, opreşte orchestra în plin concert pentru că nu executase corect o frază din *Simfonia V* de Beethoven.

29

B.A.R., S $\frac{3(30)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 143—145.

1 — Ştefan Mincu (v. *supra,* nota 2).

2 — E vorba de poezia *Un trandafir,* publicată în *Literatorul,* nr. 10, octombrie 1881, p. 253.

3 — *N. Pruncu* (v. *supra,* scrisoarea 6, nota 4).

B.A.R., S $\frac{3(31)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 145—146.

1 — Ecaterina (căsătorită Remer), soră a scriitorului şi ea pasionată de muzică (v. *supra,* scrisoarea 5, nota 3).

31

B.A.R., S $\frac{3(32)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 146—147.

1 — În ms. : *percursoriul.*

2 — Probabil, actriţa Anicuţa Popescu, foarte apreciată în epocă, de care Duiliu Zamfirescu se îndrăgosteşte după spulberarea oricărei speranţe în privinţa marii sale iubiri, Eliza. La ea se referă în scrisorile 29 şi 32 (cf. comentariile lui Mihai Gafiţa la O *suferinţă,* în Duiliu Zamfirescu, *Opere,* IV, *Lydda, Scrisori romane. Teatru,* ed. cit., 1974, p. 579—586).

3 — E vorba de scena dramatică O *suferinţă,* care va fi publicată în *Literatorul,* nr. 4, aprilie 1882, p. 196—211, însă nu va fi reprezentată.

4 — *Pantazi Ghica* (1831—1882), scriitor şi ziarist, frate mai mic al lui Ion Ghica. A luat parte la revoluţia din 1848, fiind secretar particular al lui N. Bălcescu, şi la lupta pentru Unire. Ca scriitor, prolific, a fost partizanul „şcolii realiste“ (*Critica şi şcoala realistă*) şi a lăsat un roman notabil, *Un boem român* (1860). În vremea cînd se interesa de el Duiliu Zamfirescu, Pantazi Ghica, antimaiorescian, era susţinătorul material al revistei *Literatorul.*

32

B.A.R., S $\frac{3(34)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 147—148.

1 — Scrisorile 32, 33 şi 34, prin relaţiile pe care le conţin, datează din anul 1881.

2 — *Corierul de Dîmboviţa* este o publicaţie apărută la Tîrgovişte, unde se pare că a colaborat şi Duiliu Zamfirescu. Din păcate, periodicul nu figurează în fişierul Bibliotecii Academiei şi nici în *Dicţionarul literaturii române, de la origini pînă la 1900*, Edit. Academiei R.S.R., 1979.

3 — V. *supra*, nota 3.

33

B.A.R., S $\frac{3(28)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 149—151; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 43—47.

1 — Rînduri licenţioase care nu se pot reproduce.

34

B.A.R., S $\frac{3(33)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 151—152.

1 — Note muzicale, partituri, pentru micile concerte ale familiilor Zamfirescu-Mincu (v. *supra*, scrisoarea 30, nota 1).

35

B.A.R., S $\frac{3(35)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 152—153; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 44—45.

1 — V. *supra* (scrisoarea 30, nota 1).

36

B.A.R., S $\frac{3(36)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 153—156; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 47—49.

1,2 — Cuvinte licenţioase care nu se pot reproduce.

37

B.A.R., S $\frac{3(37)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 156—157.

1 — După ce-şi dăduse demisia din postul de procuror de la Tîrgovişte şi se stabilise, pentru o vreme, la Focşani, unde face avocatură, Duiliu Zamfirescu s-a gîndit foarte serios la o viitoare carieră politică. Dar gazetarul de la *România liberă* care făcuse parte în 1883 din comisia de anchetă a răscoalei ţăranilor din comuna Bordeni-Scorţeni (Prahova) (cf. M. Gafiţa, *Duiliu Zamfirescu*, ed. cit., p. 174—178) şi publicase seria de trei articole *Le Domaine de la Couronne* în *L'Indépendance roumaine*, 13/25 iunie, 14/26 iunie, 15/27 iunie 1884, în care se pronunţa împotriva „dotaţiei" regale, propusă şi susţinută de liberali, îşi va atrage antipatia pe viaţă a acestora. Şansele alegerii ca deputat deveniseră aproape nule şi tînărul va trebui să abandoneze drumul pe care visa să pornească şi pe care va ajunge foarte tîrziu şi pentru scurt timp, spre sfîrşitul vieţii.

38

B.A.R., S $\frac{3(38)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 157—158.

39

B.A.R., S $\frac{3(39)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 159.

1 — Datarea scrisorii după data naşterii lui Alexandru-Lascar-Cesare, viitorul diplomat şi scriitor Al. Duiliu Zamfirescu.

2 — Tatăl nu avea să greşească prea mult nici într-o direcţie, nici în cealaltă.

1

A fost publicată în I. E. Torouţiu, *Studii şi documente literare*, Bucureşti, Institutul de arte grafice Bucovina, 1936, vol. VII, p. 287—289.

1 — *Al. Em. Lahovary*, ministrul României la Roma la acea dată.

2 — „Regele Bosniei şi al Valahiei, deşi ajuns rege la bătrîneţe, a văzut lăcaşul apostolilor şi pe Sixt IV. Se închină cu plecăciune sărutîndu-i picioarele" (lat.).

3 — Corect : 1457—1504.

4 — *Andrea Palladio* (pe numele adevărat Andrea di Pietro della Gondola) (1508—1580), arhitect italian. A promovat concepţia bazată pe interpretarea elementelor arhitecturii romane, realizînd construcţii sobre, echilibrate. E considerat precursor al clasicismului sec. XVIII. Autor al celebrei lucrări *Cele patru cărţi de arhitectură.*

5 — *Giorgio Vasari* (1511—1574), pictor, arhitect, scriitor italian din Toscana. Reprezentant al manierismului (fresce la Pallazo Vecchio din Florenţa). A realizat porticul palatului Uffizzi din Florenţa. Autorul lucrării *Vieţile pictorilor, sculptorilor şi arhitecţilor*, de o largă circulaţie pînă în zilele noastre.

6 — *Ferdinand Gregorovius* (1821—1891), poet şi istoric german. A scris numeroase lucrări despre istoria Italiei şi a Greciei, precum *Istoria Romei în evul mediu*, 8 vol. (1859—1872), *Istoria Atenei în evul mediu* (1889)

2

A fost publicată în I. E. Torouţiu, op. cit., p. 289—290.

1 — Nicolae Iorga va veni, într-adevăr, la Roma pentru cercetări în arhivele pontificale, cînd îl cunoaşte personal pe Duiliu Zamfirescu, despre care scrie pătrunzătoare cuvinte privindu-l pe *om*, într-o pagină din O *viaţă de om aşa cum a fost*, poate cele mai rezonabile din cîte

i-a consacrat scriitorului-diplomat: „Secretarul de legaţie era Duiliu Zamfirescu, cu privire la care, în cercul celor trei din Bucureşti, influenţaţi şi de nedreptul articol al lui Gherea despre *Pesimistul de la Soleni*, auzisem numai ce se poate mai rău şi a cărui literatură, puţin artificială, nu corespundea întru toate gustului meu: prea multe vînători în fracuri roşii, prea mult exotism legat de viaţa însăşi a autorului diplomat, prea multe amintiri de la Macedonski, unite cu influenţe de la «Junimea», de unde acum îmi venea atîta duşmănie... Dar, aşteptînd vremea cînd voi putea să judec în legătură cu timpul său această poezie fermă, aceste povestiri în care erau multe idei şi adesea destulă duioşie, am cunoscut la Roma, plimbîndu-mă supt Palatin, în marea pace a nemuritorului clasicism roman, de care acest romantic născut, prin figură, atitudine, gesturi, aplecări, căuta să se apropie, pe un om care nu corespundea faţadei create de voinţa lui: unul extrem de simţitor, de o lirică făptură, capabil de o bună şi sinceră prietenie şi chiar — cine ar fi zis văzîndu-l cum calcă şi ascultîndu-l cum vorbeşte! — timid" (N. Iorga, *O viaţă de om aşa cum a fost*, ediţie îngrijită de Valeriu şi Sanda Râpeanu, studiu introductiv, note, comentarii, indice de Valeriu Râpeanu, Edit. Minerva, 1972, p. 249—250).

În tînărul N. Iorga, debutant la ziarul *Lupta*, Duiliu Zamfirescu, printre primii, intuise talentul critic: „Înainte de a încheia, — citesc din cînd în cînd nişte foiletoane în *Lupta* de un domn Iorga, şi acum în urmă am văzut în *Convorbiri* portretul Veronicăi Micle de acelaşi. La început mi se părea original, dar de cînd văd ce face critica criticilor, îmi pare că intră el însuşi între criticii criticaţi. — Cine-i şi cum? căci e apariţiune proaspătă şi cu bune dispoziţii" (scrisoare către Titu Maiorescu, 27 aprilie 1891).

3

A fost publicată în I. E. Torouţiu, op. cit., p. 290.

4

A fost publicată în I. E. Torouţiu, op. cit., p. 291.

5

A fost publicată în I. E. Torouţiu, op. cit., p. 291—292.

A fost republicată de Barbu Theodorescu în *Manuscriptum*, 1971, II, nr. 3(4), p. 14.

1 — Este vorba de lucrarea lui N. Iorga, *Breve storia dei Rumeni con speciale considerazione delle relazioni coll'Italia publicata in occasione della Feste del cinquantenario italiano.* Omagio di un popolo fratello ed amico da parte della „Lega di Cultura Rumena, Bucarest", Tip. Neamul românesc, 1911.

6

A fost publicată în I. E. Torouţiu, op. cit., p. 292.

1 — Şi totuşi, cu ani în urmă, în 1904, Duiliu Zamfirescu dăruise Academiei Române *Codicele* lui Silvestro Amelio, scris cu litere latine (v. *supra*, scrisoarea 1 către Academia Română şi notele).

2 — Scriitorul afişa o atitudine de condescendenţă şi de rigidă superioritate, crezînd că „a făcut istorie, vrînd să fie caritabil". E unul din momentele lui antipatice, tot mai frecvente în această epocă. Iată ce consemnează *Analele Academiei* asupra şedinţei din 18 nov. 1911: „Dl. *N. Iorga* comunică un document de la 1765, mai 11, prin care Ghica-Vodă, Domnul Moldovei, face o danie mînăstirii celei mari de la muntele Athos. Documentul are însemnătatea că este scris în limba română, lucru neobişnuit în asemenea acte.

Dl. *Duiliu Zamfirescu* dăruieşte acest document pentru colecţiunile Academiei.

Dl. preşedinte *I. C. Negruzzi* exprimă mulţumiri d-lui Duiliu Zamfirescu" (*Analele Academiei Române*, seria II, tom. XXXIV, 1911—1912, *Partea ad-tivă şi dezbaterile*, p. 23).

Către dr. C. Istrati P. 160

1

B.A.R., S $\frac{4(1)}{\text{CCCLIII}}$.

1 — *Constantin I. Istrati* (1850—1918), chimist și medic român, academician și profesor universitar; unul dintre fondatorii școlii românești de chimie. Membru al mai multor societăți științifice străine.
2 — Atitudinea antisocialistă a lui Duiliu Zamfirescu, regretabilă, prin disprețul afișat, se va reflecta pe larg în romanul *Lume nouă și lume veche*, 1895.

2

B.A.R., S $\frac{4(2)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 165.

3

B.A.R., S $\frac{4(3)}{\text{CCCLIII}}$.

1 — Dr. Constantin I. Istrati era la acea dată ministru al Agriculturii și Domeniilor.

4

B.A.R., S $\frac{4(4)}{\text{CCCLIII}}$.

5

B.A.R., S $\frac{4(5)}{\text{CCCLIII}}$.

1 — Duiliu Zamfirescu fusese propus și admis candidat la fotoliul academic la 1 aprilie 1908. Discursul de recepție, *Poporanismul în literatură*, îl va rosti la 16(29 mai) 1909.

6

B.A.R., S $\frac{4(6)}{\text{CCCLIII}}$.

Către Ion Kalinderu P. 164

1

B.A.R., S $\frac{5}{\text{CCCLIII}}$.

1 — *Ion Kalinderu* (1840—1913), om politic, istoric al culturii, membru și președinte al Academiei Române, iubitor de artă, a fondat muzeul ce i-a purtat numele.
2 — Duiliu Zamfirescu fusese ales membru corespondent al Academiei Române în martie 1898, după ce fusese respins în trei rînduri (1893, 1894, 1895) din cauza opoziției lui D. A. Sturdza.

2

Arh. Stat. Buc. Fond Duiliu Zamfirescu, nr. 31.

A fost publicată în *Manuscriptum*, III, 1972. nr. 3(8), p. 15—16, de către Petre Popescu-Gorgan.

1 — *Gugliemo Ferrero* (1871 — ?), istoric şi sociolog italian, devenit celebru prin lucrarea *Grandeur et décadence de Rome*, publicată în 6 vol., între 1901—1910.

2 — Wilhem Koner und Ernst Guhl, *Das Leben der Griechen und Römer nach antiken Bildwerken*, Berlin, 1876 (o altă ediţie în 1893).

3 — Anthony Rich, *Dictionnaire des antiquités romains et grecques*, traduit de l'anglais sous la direction de M. Chéruel, Paris, 1859 (alte ediţii : 1861, 1883).

4 — *Charles Victor Daremberg* (1817—1872), medic şi erudit francez, profesor de istoria medicinei la Facultatea de medicină din Paris. În ultimii ani ai vieţii, împreună cu E. Saglio, a publicat *Dictionnaire des antiquités grecques et roumaines*.

5 — *Edmond Saglio* (1828—1911), arheolog francez, codirector la *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, conceput de Ch. V. Daremberg (v. *supra*).

6 — E vorba de lucrarea lui Dimitrie S. Neniţescu, *Studiu asupra lucrărilor convenţionale. Dunărea în dreptul internaţional public*, Bucureşti, 1903.

7 — Încă o dovadă a preţuirii pe care totuşi, în cele din urmă, a avut-o Duiliu Zamfirescu pentru I. L. Caragiale.

8 — Se referă la respingerea de la premiul Academiei a romanului *În război*, în 1902.

3

Arh. Stat. Buc. Fond Duiliu Zamfirescu, nr. 32.

A fost publicată în *Manuscriptum*, III, 1972, nr. 3(8), p. 16—17, de către Petre Popescu-Gogan.

1 — Se referă la lucrarea *Din viaţa romană, podoabe, toalete şi petrecerile unei elegante. Societatea înaltă pe vremea lui Pliniu cel tînăr*, Bucureşti, 1904. Ion Kalinderu a mai publicat şi alte scrieri asupra antichităţii romane, ca : *Viaţa municipală la Pompei*, 1890, *Vilegiatura şi reşedinţele de vară la romani*, 1895, *August şi literaţii*, 1897.

2 — „Bucură-te de clipa de faţă" (fragment dintr-un vers de Horaţiu, *Ode*, I, 11,8).

3 — *Theodor Mommsen* (1817—1903), istoric german, specialist reputat în istoria veche, autor al unei monumentale *Istorii a Romei* (1856—1885).

4 — *Pliniu cel tînăr* (Caius Plinius Cecilius Secundus) (62—125), scriitor roman, prieten al împăratului Traian, căruia i-a scris *Panegiricul*. A lăsat o culegere de scrisori în 10 cărţi, dintre care ultima conţine scrisori ale lui Pliniu cel tînăr către Traian, furnizînd informaţii istorice preţioase despre acea epocă.

5 — Duşmănia nu era aşa de „neexplicabilă" (v. *supra*, scrisoarea 1 către Tr. Djuvara, nota 7).

6 — *Tertulian* (Quintus Septimius Floreus Tertullianus) (c. 155—c. 220), teolog creştin roman. Unul dintre fondatorii patristicii.

7 — „Să nu distrug chiar totul din cauza severităţii ?" (lat.).

Către George Em. Lahovary — P. 169

B.C.S., 13.177.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 166.

1 — *George Em. Lahovary* (1854—1897), deputat, director al ziarului *L'Indépendance roumaine*.

2 — După referinţele exacte din text (informaţia apărută în *L'Indépendance roumaine*), scrisoarea datează din septembrie 1891.

3 — Este vorba de corespondenţele de la Veneţia publicate de ziarul *Constituţionalul* (v. scrisoarea 10 către Trandafir Djuvara, nota 3).

4 — Se referă la următoarea notă : „Les journaux nationaux-liberaux affirment que le correspondant du *Constitutionalul* qui signe ses lettres

de Venise du pseudonyme de *Loredano,* n'est autre que M. Duiliu Zamfiresco, deuxième secrétaire à la légation de Rome.

Si le fait est vrai, M. Esarco, ministre des affaires étrangères, n'a qu'une seule mesure à prendre: remplacer ce fonctionnaire-reporter" (*L'Indépendance roumaine,* 1891, 11/23 sept., p. 3, col. I).

5 — Scrisoarea se păstrează sub formă de bruion, conţinînd unele neclarităţi de stil şi greşeli de limbă franceză pe care a trebuit să le corectăm. Apelativul „excelenţa voastră" se explică prin faptul, probabil, că acelaşi text al scrisorii-bruion a folosit lui Duiliu Zamfirescu pentru a se adresa ministrului de Externe.

Către „Literatorul" P. 170

Arh. Stat. Buc. Fond Al. Macedonski.

A fost publicată în *Manuscriptum,* III, 1972, nr. 3(8), p. 11—12.

1 — Paginile dedicate lui Macedonski n-au apărut. În 1883, în focul polemicii cu Duiliu Zamfirescu, Macedonski le va folosi pentru a-şi lovi adversarul: „Directorul revistei noastre nu voi s-o primească, simţind bine că era interesată" (v. *infra,* scrisoarea 1 către Al. Macedonski, nota 1).

Către Eugen Lovinescu P. 171

A fost publicată în E. Lovinescu, *Critice,* VI, p. 120—146.

1 — E vorba de studiul *Duiliu Zamfirescu,* publicat în *Convorbiri literare,* nr. 11, nov. 1911, p. 1275—1290, în care Eugen Lovinescu făcea o prezentare întru totul elogioasă a romancierului, mai ales „sub raportul operei lui cu ţăranul şi cu Ardealul, problemă ce preocupa pe atunci opinia publică", aşa cum ţine să precizeze criticul într-o notă. Se dădea astfel o replică acelora care, mai ales după discursul de recepţie

la Academie al scriitorului, *Poporanismul în literatură,* îl considerau pe acesta un duşman al ţărănimii şi un denigrator al Ardealului, mai exact al vieţii culturale şi literare de acolo. Era la mijloc, şi de o parte şi de alta, o dureroasă neînţelegere, pe care o provocaseră totuşi atacurile intempestive ale lui Duiliu Zamfirescu, încă din 1903 (cînd publică articolul *Literatura românească şi scriitorii din Transilvania*), contra lui Ioan Slavici şi mai apoi contra lui Octavian Goga. Inabilitatea şi o anumită morgă a scriitorului, mai ales după întoarcerea în ţară, în 1906, au putut lăsa această impresie; opera lui probează însă contrariul, aşa cum îşi propune să demonstreze E. Lovinescu în articolul cu pricina, destinat iniţial revistei *Românul* din Arad. Opiniile criticului sînt dintre cele mai judicioase ce se exprimă în epocă: „Clădită pe încetul, dar pătrunsă de o unitate de concepţie, opera lui Duiliu Zamfirescu merită o cercetare de totalitate şi o situare cu atît mai necesară cu cît scriitorul a suferit nedreptatea soartei.

Începîndu-şi activitatea acum vreo douăzeci de ani şi deşi face parte din generaţia următoare lui Eminescu, adică din generaţia lui Caragiale, Delavrancea, Vlahuţă şi Coşbuc, intraţi în plină lumină, Duiliu Zamfirescu e încă în umbră şi în indiferenţa publicului, mai întîi din faptul că scriitorul nu şi-a dat măsura talentului dintr-odată, ci a debutat prin începuturi nesigure şi fără o originalitate precisă."

Sînt analizate în spirit echilibrat romanele *Viaţa la ţară, Tănase Scatiu, În război, Îndreptări,* accentuîndu-se asupra simpatiei pe care o manifestă autorul faţă de boierimea „de viţă", dar şi faţă de ţărănime, ca şi faţă de românii din Transilvania. Sublinierile criticului se adresează publiciştilor şi criticilor de acolo, denigratori ai lui Duiliu Zamfirescu. „De voieşte să ne cunoască în părţile noastre sănătoase, Ardealul e dator să se îndrepte spre opera lui Duiliu Zamfirescu; de voieşte să se vadă într-o icoană idealizată, să se îndrepte iarăşi spre opera aceluiaşi scriitor, care într-un roman a cîntat vigoarea şi puritatea rasei ardelene".

Mulţumindu-i acum pentru acest articol, scriitorul va fulmina peste cîţiva ani împotriva lui E. Lovinescu, după ce criticul publicase o însemnare, *În marginea „Voichiţei" de Duiliu Zamfirescu,* în *Flacăra,* 1915, nr. 15, p. 115, unde se arăta mai puţin elogios. Ca de obicei, irascibilul autor reacţionează în termeni violenţi, făcîndu-se antipatic prin aerul de superioritate absolută şi atitudinea intolerantă. Sub imperiul umorii negre, el afirmă acum că „dl. Lovinescu l-a mai tratat o dată din înălţimea fumurilor sale", adică în articolul foarte pozitiv din *Convorbiri literare* mai sus citat, şi pentru care îi şi mulţumise. De unde se vede că furia

nu e cel mai bun sfetnic. Dar iată cum înțelege să-l pună la punct pe critic într-o scrisoare adresată directorului revistei *Flacăra* :

„25 ianuarie 1913

Domnule director,

De-abia am isprăvit de răspuns unui critic prost și mă văd silit să răspund unui critic fățarnic.

În revista d-voastră, *Flacăra,* d-l Lovinescu scrie două coloane asupra piesii mele *Voichița* și se leagă de un personagiu secundar, doctorul Fingal, fără să zică un cuvînt despre eroina piesii, care este piesa însăși.

Acest mod de a face critică de artă eu îl numesc fățarnic.

Onestitatea cea mai elementară obligă pe d-l Lovinescu să judece lucrarea mea, bărbătește și în întregime, iar nu cu osteneala feminină a unui rege al Bavariei, care caută un Don Juan. Eu nu pot satisface toate gusturile depravate ale criticilor români.

D-l Lovinescu m-a mai tratat o dată din înălțimea fumurilor sale. Nu am zis nimic, atunci, ba mi se pare chiar că i-am scris un cuvînt de mulțumire ,— cum se petrec lucrurile între oameni civilizați. Mai mult decît atît : cred că i-am spus cîndva că romanul său *Aripa morții* e bun.

Pentru un om prudent, toate aceste semne de urbanitate trebuiau să fie primite cu înțelesul lor : că, adică, nu e nevoie de adulație din partea sa, ca judecata mea asupra lucrărilor sale să rămînă imparțială. Cînd însă domnul acesta își permite să facă ironie ; cînd își varsă belteaua sa lipicioasă peste o lucrare netedă, și încearcă să înșele pe cititor, confundînd pe dr. Fingal din *Voichița* cu căpitanul Comăneșteanu din *Anna,* sub pretext că face sinteză literară, — atunci să mă ierte : cuvîntul cel mai ușor ce i se potrivește este *fățărnicie.*

Dar, la ce se pot atribui aceste întorsături sufletești ?

Oamenii sunt pururi aceiași : cauți, cauți și explicația e acolea. D-l Lovinescu turbură văzduhul, în fiecare an, cu cîte unul sau mai multe zgomote literare, cari, sub formă de critică sau romane, urcă treptele Academiei și năzuiesc cu sfială către un premiu.

Și dacă ați ști, d-le director, că nu am nici cel puțin vina de a fi combătut lucrarea sa din anii din urmă asupra lui Costachi Negruzzi !...

Dar țara noastră e împărăția năzbîtiilor. Mi s-a întîmplat să scot, la premii, cîte un biet autor uitat de Dumnezeu, care nu m-a iertat toată viața că nu i-am obținut premiul întreg, sau, dacă premiul a fost întreg și considerabil, că raportul nu a fost destul de cald. Și cum fiecare din acești cetățeni găsește adăpost într-o gazetă, te pomenești din

senin, plouat și turtit. Nu răspunzi o dată, taci și înghiți a doua oară, pînă ce dezgustul te îneacă. Atunci trebuie să spui fiecăruia ce i se cuvine.

Rog să publicați scrisoarea de față pe locul unde a apărut critica d-lui Lovinescu, pentru ca domnul acesta să învețe pe viitor a fi mai modest. Nici talentul, nici vîrsta, nici poziția socială, — nimic nu-l îndrituiesc a da lecții altora, — în toate cazurile nu mie.

Primiți, vă rog, domnule director, încredințarea distinsei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfirescu"

(*Flacăra,* IV, nr. 16, 31 ianuarie 1915, p. 125.)

Scrisoarea lui Duiliu Zamfirescu se publică împreună cu răspunsul lui E. Lovinescu, sub titlul : *Autori și critici. O scrisoare a d-lui Duiliu Zamfirescu în jurul piesei „Voichița". Audietur et altera pars.* Criticul este ironic și tăios, pe bună dreptate, ripostînd cum se cuvenea megalomaniei zamfiresciene :

„Răspunsul d-lui Lovinescu

D-l Duiliu Zamfirescu îmi găsește critica fățarnică. Eu o credeam numai binevoitoare ; de aceea nu se oprea la *Voichița,* ci în marginea *Voichiței.* Obicinuindu-mă de mult de a nu stărui asupra lucrărilor fără valoare literară, am ocolit *Voichița* ca o lucrare mai prejos de preocupările mele critice și de meritele foarte temeinice ale d-lui Zamfirescu. Putea s-o înțeleagă. D-l Zamfirescu e însă un romancier de talent, nu și un om de nuanțe.

Ca mai totdeauna, d-l Zamfirescu amintește și în această scrisoare literară de vîrstă, de situație socială, de Academie și de alte bunuri pămîntești. Amintindu-le prea des, bănuim că se miră de ele. În lumea mea de cultură, cazul acesta a trecut de mult de psihologia burghezului gentilom. Dar d-sa mai vorbește și de premii academice, de ce mi-a scris, de ce mi-a spus, de ce i-am scris altă dată. În lumea celor ce locuiesc la un etaj sufletesc, cazul acesta e trecut la psihologia de la *rez-de-chaussée.*

E ceva ce nu se capătă nici cu vîrsta, nici cu situații sociale, nici cu Academia. O floare modestă : *bunul-simț.* De mult doream s-o văd

și la butoniera d-lui Duiliu Zamfirescu. Îmi pare rău că trebuie să-mi iau orice nădejde: d-l Zamfirescu e îngîmfat și cu singurul om ce l-a lăudat în țara românească."

2 — Denumire, firește polemică, a cercului *Vieții românești*, cel mai activ în a-l combate pe scriitor după rostirea discursului academic, în care acesta, la rîndul său, punea în cauză poporanismul.

3 — Pseudonim frecvent la „Miscellanea" din *Viața românească*, unde s-a dezlănțuit o adevărată campanie contra lui Duiliu Zamfirescu, după ce acesta rostise discursul de recepție la Academie, *Poporanismul în literatură*.

Către Al. Macedonski P. 173

1

Arh. Stat. Buc. Fond Al. Macedonski, nr. 140.

A fost publicată în *Manuscriptum*, III, 1972, nr. 3(8), p. 8—10, de către Maria Soveja, ca și următoarele 5 scrisori.

1 — Istoria relațiilor dintre Duiliu Zamfirescu și Al. Macedonski a fost una spectaculoasă. De la raporturile cele mai cordiale, cum o demonstrează și scrisorile de față, s-a ajuns, în scurt timp, la adevărate invective din partea orgoliosului și intolerantului poet al *Nopților*, ca, peste ani, acesta să revină la sentimente mai bune. Tînărul, încă student în ultimul an al Facultății de drept, debutase în *Literatorul*, nr. 4, 10 februarie 1880, cu poemul *Levante și Calavryta*. În același număr și următoarele, Al. Macedonski făcea o entuziastă prezentare a poetului: „Avem de introdus astăzi un nou nume în arena publicisticii literare: *Duiliu Zamfirescu*, a cărui admirabilă poezie o dăm mai jos. D. Zamfirescu e tînăr și nu vom zice despre d-sa că *promite*. Prin această poezie face însă ceva mai mult, se afirmă ca poet într-un mod strălucit. Suntem fericiți că *Literatorul* este pus astfel în pozițiune de a se înzestra cu una din acele producțiuni literare ce ne asigură că într-un timp apropiat o nouă eră se va deschide, eră poate mult mai frumoasă decît aceea pe care a făcut-o să nască neuitatul Heliade."

Peste 12 ani, după ce se abătuse asupra celor doi furtuna polemicii despre care vom vorbi, Al. Macedonski evocă momentul debutului zamfirescian, cu seninătate și chiar cu mîndrie: „La 1880, un tînăr student universitar se prezintă la redacția *Literatorului* — un salon în care toată tinerimea talentată a capitalei avea un ecou. Serata neuitată va fi pentru mine. Pe atunci tînăr de tot era d-nul Zamfirescu — frunte de atenian și ochi de poet. Și tînărul gîngăvea versuri. El ne citi o poemă, toți ezitau. Așteptau părerea mea... poema era *Levante și Calavryta*.

Armonios, tînărul o citi.

Eram în acele momente, prieteni cititori, într-o critică situațiune. Mulți tineri se aflau de față și îi cunoșteam. Știam că am înrîurire asupra lor, dar știam că omul în genere greu admite superioritatea. *Levante și Calavryta* era un cap de operă. Nu putui să rezist entuziasmului, spusei ce cuget despre poemă și îmi creai — mie și lui Duiliu — inamici. Cu toate acestea, analizele critice pe care le scrisei mai în urmă avură darul să consacre pe Duiliu poet mare. Necunoscutul de ieri fu celebritatea de mîine. Poezia română aștepta un novator: el sosise" (Al. Macedonski, *Între 1880 și 1892*, în *Revista literară*, nr. 5, 15 oct. 1892).

„Lansat" de *Literatorul* în 1880, Duiliu Zamfirescu devine curînd colaboratorul ziarului de orientare junimistă *România liberă* și începe a-și îndrepta atenția și simpatia înspre Titu Maiorescu și *Convorbiri literare*, ceea ce Macedonski, firește, nu putea privi cu ochi buni. Ruptura (și deci abandonarea *Literatorului*) se produce după îmbolnăvirea lui Eminescu, în vara lui 1883, cînd Macedonski publică nefericita epigramă și cînd fostul discipol se desolidarizează de maestru. Simțindu-și orgoliul rănit, șeful *Literatorului* atacă pătimaș anumite versuri ale lui Duiliu Zamfirescu publicate în *România liberă* (suita *Nebunii*) (cf. articolul nesemnat *Nebuniile unui pseudoapostol*, în *Literatorul*, nr. 10, oct. 1883), la care *Don Padil* răspunde și el în rubrica sa „Palabras" (*România liberă*, nr. 1938, 18 dec. 1883), ironizînd o serată consacrată lui Bolintineanu de către cercul *Literatorului*. Din ce în ce mai iritat, Macedonski își aruncă veninul asupra „trădătorului" într-un articol, de asemenea nesemnat, *Bustul lui Bolintineanu* (*Literatorul*, nr. 11—12, nov.—dec. 1883), dar inspirat de el, în care dorea să divulge, chipurile, „antieminescianismul" proaspătului convorbirist. Deși îndreptat împotriva lui Duiliu Zamfirescu, atacul îl țintea în egală măsură pe Eminescu: „Pe băiețoiul în cestiune [D. Z.] să-l aibă pe suflet dl. Macedonski, căci

d-lui s-a apucat să-l laude, crezînd că lauda îi va da avîntul şi talentul ce-i lipseau. Laudele l-au înnebunit şi nimic mai mult. Tot aşa a păţit-o şi nenorocitul Eminovici, pe care însă îl are pe conştiinţă dl. Maiorescu." Articolul e plin de ameninţări („precum vom dovedi cu scrisori ale sale") şi insulte, ce reiau în mod obsedant cuvintele indicînd alienaţia, nu fără aluzie la Eminescu: „Pentru ce, se va întreba oricine, mîrşava atitudine a acestui *smintit*. Mai întîi pentru că a *luat cîmpii*... pentru că se crede tot ce se cred *nebunii* de prin *balamucuri*" (s.n.). Ca să-l compromită definitiv în ochii junimiştilor, este invocată scrisoarea lui Duiliu Zamfirescu din martie-aprilie 1882 (v. *supra)*, păstrată fragmentar, în care acesta solicită sprijinul lui Macedonski pe lîngă V. A. Urechiă, ministru în acel moment, pentru obţinerea unui post de suplinitor la gimnaziul din Focşani şi, totodată, făcea aprecieri asupra atacurilor anti-macedonskiene ale lui Eminescu din *Timpul*. Frazele pe care miza foarte mult Macedonski sînt următoarele: „Fii bun şi-mi explică ce-a provocat mînia fîrtatelui Eminescu din *Timpu?* Acest om pare în timpul din urmă bolnav de gălbinare." Nu ştim dacă pierderea tocmai a *acestei* părţi a scrisorii este o întîmplare sau ascunde cumva un tîlc. Autorul diatribei încearcă să sucească în toate felurile mai ales a doua frază, cu scopul de a infiltra ideea că Duiliu Zamfirescu era un vechi detractor al marelui poet de la *Convorbiri literare*. (Pentru alte amănunte ale raporturilor Macedonski-Duiliu Zamfirescu, v. articolul nostru, *Opiniile unui detractor?* în vol. *Continuităţi*, Edit. Cartea Românească, 1976, p. 94—105.)

În timp, apele se vor linişti, Al. Macedonski evocînd în 1892, nu fără mîndrie, debutul lui Duiliu Zamfirescu şi salutîndu-i succesul cînd acesta va fi ales membru al Academiei Române, poezia noului „nemuritor" consfinţind, fireşte, „mişcarea de la *Literatorul*": „D. Duiliu Zamfirescu, poetul senin al culmilor şi care, pe lîngă că reprezintă în Academie îndrumarea către puritatea artistică, însemnează în acest înalt for consfinţirea mişcării de la *Literatorul*" (cf. Al. Macedonski, *Tot împrejurul unui discurs academic*, *Biruinţa*, IV, nr. 160, 14 iunie 1909, p. 1).

2 — Proaspăt licenţiat în drept, Duiliu Zamfirescu se afla în vacanţă la Focşani.

3 — Descrierea atmosferei oraşului de provincie, ce va marca mai ales nuvelistica scriitorului, o regăsim şi în scrisorile către Duiliu Ioanin (v. *supra*).

4 — *Nicolae Pruncu* (1845—1888), poet şi notabilitate a oraşului Focşani (v. şi scrisoarea 6 către Duiliu Ioanin, nota 4).

5 — Începuse un roman, care nu ni s-a păstrat? În *Literatorul*, 1880, nr. 20 şi 21, 29 iunie şi 13 iulie, apare o proză epistolară, *Către Natalia Nina*, formată din două scrisori. Probabil că de ea este vorba.

6 — Se referă la *Unchieşul Sărăcie*, adaptare după E. d'Hervilly şi Grévin, prezentată Teatrului Naţional în 1880, împreună cu piesa originală *Iadeş*. Premiera a avut loc la 15 noiembrie, acelaşi an, cu o distribuţie de prima mînă: C. Nottara, Aristizza Romanescu, Mircea Demetriad.

7 — Ion Ghica, marele om politic şi memorialist, pe atunci director al Teatrului Naţional.

8 — *Bonifaciu Florescu* (1848—1899), critic şi scriitor. Era, se pare, fiul nelegitim al lui Nicolae Bălcescu. Întemeietor al revistei *Literatorul*, împreună cu Al. Macedonski. Adversar al „Junimii"; el este „homunculul Bonifacius" din poezia lui Eminescu.

2

Arh. Stat. Buc. Fond Al Macedonski, nr. 141.

A fost publicată în *Manuscriptum*, III, 1972, nr. 3(8), p. 10.

1 — Al. Macedonski, *Poema poemelor*, *Literatorul*, I, nr. 21, 29 iunie 1880, p. 1.

2 — De fapt, Th. Dumbrăveanu, care semnează poezia *Am iubit?* în acelaşi număr din *Literatorul* în care publica Macedonski poezia mai sus citată.

3 — Se referă la poezia *Fără titlu* de C. C. Bacalbaşa, publicată în *Literatorul*, I, nr. 22, 13 iulie 1880, p. 337—338.

4 — *Carol Scrob* (1856—1913), poet, colaborator la *Literatorul*, prezentat publicului de Al. Macedonski alături de Duiliu Zamfirescu.

5 — Duiliu Zamfirescu citează greşit, ca titlu, ultimul vers al poeziei lui Al. Macedonski, *Te-am văzut... Literatorul*, I, nr. 21, 29 iunie 1880, p. 324.

6 — S-ar putea să fie poezia *Djali*, publicată în *Literatorul*, I, nr. 25, 10 august 1880.

7 — Probabil, suita intitulată *Către Natalia Nina* (v. *supra*, scrisoarea 1, nota 5), dar pare-se că nu s-a ţinut de cuvînt, căci „urmarea" nu mai apare în *Literatorul*.

3

Arh. Stat. Buc. Fond Al. Macedonski, nr. 142.

A fost publicată în *Manuscriptum*, III, 1972, nr. 3(8), p. 10—11.

1 — Este vorba de poezia *Dezgust*, datată: *In 13 august 1880*, publicată în *Literatorul*, I, nr. 27, 28 sept. 1880.

2 — Se referă la poezia *Djali*, apărută în *Literatorul*, I, nr. 25, 10 august 1880, cu unele modificări faţă de manuscris (cf. Duiliu Zamfirescu, *Opere*, vol. I, *Poezii*, ed. cit., p. 408—409).

3 — Al. Macedonski, *Curs de analiză critică*, II. *Despre logica poeziei*, *Literatorul*, nr. 23—25, iulie, august 1880. E unul dintre studiile fundamentale ale autorului *Nopţii de decembrie*, conţinînd idei ce aveau să înnoiască lirismul românesc.

4 — Al. Macedonski, *Mîngîierea dezmoştenirei*, *Literatorul*, I, nr. 25, 10 august 1880, p. 385—387.

4

Arh. Stat. Buc. Fond Al. Macedonski, nr. 143.

A fost publicată în *Manuscriptum*, III, 1972, nr. 3(8) p. 11.

1 — Duiliu Zamfirescu era supleant de ocol la Hîrşova, în fapt procuror (v. *supra*, scrisorile către Duiliu Ioanin).

2 — *Orfanele* (fragmente) va intra în sumarul primului volum publicat de Duiliu Zamfirescu, *Fără titlu* (1883).

3 — V. scrisoarea 6 către Duiliu Ioanin, nota 1.

5

Arh. Stat. Buc. Fond Al. Macedonski, nr. 139.

A fost publicată în *Manuscriptum*, III, 1972, nr. 3(8), p. 12—13

1 — Scrisoarea datează din 1881, între 24 iunie şi 20 iulie, cînd Duiliu Zamfirescu demisionează din postul de procuror la Tîrgovişte.

6

Arh. Stat. Buc. Fond Al. Macedonski, nr. 144.

A fost publicată în *Manuscriptum*, III, 1972, nr. 3(8) p. 13.

1 — Nuvela *Cum a iubit Depărtăţeanu* a fost publicată în *România liberă*, II, nr. 1308—1321, 23 oct. - 8 nov. 1881. Reproducînd-o în vol. *Fără titlu* (1883), autorul o intitulează *Amintiri din vremuri*.

2 — Probabil, Elena Simionescu-Rîmniceanu, vară a scriitorului (v. scrisoarea 1 către Duiliu Ioanin, nota 1).

7

B.A.R., S $\frac{79(2)}{XXX}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 167; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 45—46.

1 — Referirea la poezia *Noapte de martie* de Al. Macedonski, publicată în *Literatorul*, nr. 4, 1882, situează data scrisorii în luna martie

sau mai curînd aprilie 1882. Textul se păstrează fragmentar şi va fi invocat (prin fragmentul care nu ne-a parvenit) în polemica din 1883 cu Duiliu Zamfirescu (v. şi *supra*, scrisoarea 1, nota 1).

2 — *V. A. Urechiă* (1834—1901), istoric, publicist, scriitor, profesor universitar, membru al Academiei Române. A fost deputat, senator şi ministru al Instrucţiunii, aşa cum se întîmpla în momentul solicitării lui Duiliu Zamfirescu.

3 — Probabil, poezia *Alina-Linda,* care apare în *Literatorul,* nr. 5, mai 1882, p. 257—263.

4 — V. *supra,* nota 1.

8

B.A.R., S $\frac{79(1)}{XXX}$.

A fost publicată în Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 169—170.

1 — Prin referinţele pe care le conţine (anunţul din *Românul,* 19 mai 1882), scrisoarea datează din 20 mai 1882.

2 — Va apare în *Literatorul,* 1882, p. 331—350.

3 — În ziarul *Românul,* 19 mai 1882, p. 2, apăruse ştirea că societatea „Tinerimea română" va da o reprezentaţie pentru ridicarea statuii lui Gh. Lazăr şi că printre alte poezii se va citi şi *Harpista* de Duiliu Zamfirescu.

4 — „Foarte jos" vrea să însemne în josul hîrtiei, al paginii.

Către Ana Maiorescu P. 180

1

B.A.R., S $\frac{88(11)}{XVIII}$.

A fost publicată în *Revista Fundaţiilor regale,* II, nr. 6, 1 iunie 1935, p. 567 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori* (1884—1913), cu un cuvînt de introducere şi însemnări de Emanoil Bucuţa, Fundaţia regală pentru literatură şi artă, 1937, p. 29 ; idem, Casa şcoalelor, 1944, p. 32—33.

1 — *Ana (Anicuţa) Maiorescu* (1854—1914), a doua soţie a lui Titu Maiorescu ; era fiica lui Radu Rosetti, „fost mare agă şi prefect de poliţie" şi a Casiei Brăiloiu. Era soră cu Maria Negruzzi, soţia lui Iacob Negruzzi, aşa încît cei doi conducători ai *Convorbirilor* devin cumnaţi. Schimbul de scrisori cu Duiliu Zamfirescu, în afară de rare excepţii, se referă la diverse achiziţii de bijuterii, mobilă sau poterie fină.

2

B.A.R., S $\frac{89(1)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, II, nr. 8, 1 august 1935, p. 370—371 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori,* 1937, p. 82—83 ; 1944, p. 93—94.

1 — E vorba de scrisoarea din 29 nov. / 11 dec. 1890 de mai jos, în care Ana Maiorescu solicită procurarea unui colier de aur.

„Bucureşti, 29 nov./11 dec. 1890

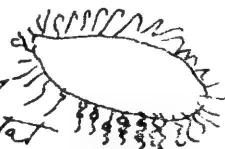
Domnule Zamfirescu,

Îmi pare rău că ai fost totdeauna aşa de amabil cu noi, încît azi mă văd autorizată să mă adresez la d-ta chiar pentru un comision cam greu şi nu tocmai potrivit cu persoana simandicoasă pe care o însărcinez cu dînsul. Dacă aş cunoaşte pe d-na Zamfirescu, m-aş fi adresat direct la d-sa.

Iată de ce e vorba. Aş dori să am un *collier* de aur, ceva etrusc ; nu destul de etrusc ca să fie greoi şi urît, dar destul de etrusc ca totuşi să rămîie etrusc. Cred că sunt destul de clară.

Dacă în plimbările d-tale prin Roma, însoţit de d-na Zamfirescu, te-ai duce pe la un giuvaergiu şi ai cere să vezi aşa ceva şi ai alege

Colan pentru gît

acest frumos desemn e executat de prea iubitul meu Tit.

printre trei sau patru asemenea *colliere* (colane) pe care în gustul d-voastră italian vi le-aţi clasa ca : mai frumos, mai puţin frumos etc., şi ai avea bunătatea să-mi scrii indicîndu-mi preţurile, şi ce adică e mai frumos după aprecierea d-voastră ; eu aş merge aşa de departe cu indiscreţia, încît ţi-aş trimite paralele după ce voi fi hotărît la care din alegerea d-voastră mă opresc, şi te-aş ruga să-mi expediezi colierul prin poştă.

Dacă cererea mea ţi se pare prea indiscretă să nu o iei ca făcută de o ministreasă cu ifos, ci ca de o veche prietenă.

Complimente d-nei Zamfirescu, şi mulţumiri anticipando amîndorora.

Titu, ocupat cum e, tot are vreme să se gîndească cu căldură la d-ta.

Anna Maiorescu"

(*Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1944, p. 366—367.) *

3

B.A.R., S $\frac{89(2)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 371 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 83—84 ; 1944, p. 93—94.

1 — Ana Maiorescu alesese colanul cu amfore nelucrate, comunicînd acest lucru în scrisoarea din 6/18 dec. 1890 şi primindu-l, fără întîrziere, îi mulţumeşte gentilului expeditor la 18/30 dec. 1890 (v. *infra*).

„Bucureşti, 6/18 decemvrie 1890

Domnule Zamfirescu,

Vă mulţumesc foarte mult pentru amabilitatea cu care aţi primit să vă însărcinaţi cu comisionul meu. Colanul e pentru mine ; dar fiindcă sunt om foarte cuminte, mă voi lua după sfatul dumitale, şi prin urmare aleg :

Nr. 4, colan cu amfore nelucrate (aur mat), prea frumos, etrusc, preţul 400 lei.

Îţi trimit cele 400 de franci rugîndu-te să-mi expediezi colierul cu pachet prin poştă, nefrancat. Voi plăti eu portul aci totdeodată cu vama.

Vă mulţumesc la amîndoi încă de o mie de ori şi sunt încîntată de inspiraţia ce am avut-o de a mă adresa la dumneata.

Cu vechea prietenie,

Anna Maiorescu"

(*Op. cit.*, p. 367—368.)

„Bucureşti, 18/30 dec. 1890

Domnule Zamfirescu,

Nu ştiu cui să mulţumesc mai mult, dumitale ori d-nei Zamfirescu ? Împarte dumneata mulţumirile cum ţi se pare, după merit.

Colanul este foarte frumos, are foarte mare *cachet*, şi unde pui că am căpătat şi un autograf al vestitului Castellani ! Bine, cinstea dumitale ţi-am văzut-o, mi-ai trimis comptul achitat.

* Menţionăm că toate scrisorile de răspuns ale Anei Maiorescu au fost reproduse după această ediţie, aşa încît, la textele ce urmează, la ea se referă indicaţia noastră *op. cit.*

Dar cum rămîne cu cinstea mea?! N-am avut nimic de plătit aici ca port. Vrea să zică, dumneata cu osteneala, şi încă şi cu cheltuiala poştei? Aş vrea să-ţi pot trimite şi eu un compt achitat.

Aştept cu nerăbdare balul de la palat ca să pot pune colanul, destinat pentru o rochie galbenă cu aur; şi te asigur că am să-l port sănătoasă conform urărilor ce mi le faci. Mereu spun lui Titu: „Dar ce bună idee am avut să mă adresez la d-l Zamfirescu şi să nu caut ceva pe aici, pe la Resch."

O singură frică am, să nu fiu prea încîntată de gustul cuplului Zamfirescu, şi să nu te pomeneşti că vă mai rog şi altă dată să vă mai plimbaţi pe la Castellani.

Anul nou cu tot binele ce-l puteţi dori. Vă trimitem la amîndoi cu mulţumirile noastre cele mai călduroase amiciţii.

Anna Maiorescu"

(*Op. cit.*, p. 368.)

4

B.A.R., S $\frac{89(3)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, II, nr. 10, 1 oct. 1935, p. 128; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 109; 1944, p.124.

1 — Data scrisă cu creionul de mîna lui Maiorescu. Bileţelul era trimis probabil din Bucureşti şi e aşternut pe un carton mic de corespondenţă familială.

5

B.A.R., S $\frac{89(4)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 126; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 108—109; 1944, p. 124.

1 — Scrisorile 4, 5, 6 sînt din nov.-dec. 1892, cînd Duiliu Zamfirescu se găsea în concendiu în ţară. Titu Maiorescu le-a inclus cronologic în această perioadă.

2 — *P. P. Carp* (v. scrisoarea 12 către Titu Maiorescu, nota 2).

6

B.A.R., S $\frac{89(5)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 125—126; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 108; 1944, p. 123—124.

1 — Se vede cît de prezent era Duiliu Zamfirescu în casa Maiorescu la discuţiile literare.

7

B.A.R., S $\frac{88(7)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, II, nr. 12, 1 dec. 1935, p. 606—607; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 150—151; 1944, p. 171—172.

1 — Scrisoarea lui Duiliu este răspuns la aceea a Anei Maiorescu, probabil din sept. 1894, în care îl ruga s-o consilieze şi s-o ajute în achiziţionarea unor mobile de la o casă reputată din Elveţia.

Pentru referirea la *Thargelia*, v. scrisoarea 77 către Titu Maiorescu, nota 3.

„[Sept. 1894]

Domnule Zamfirescu,

Dă-mi voie să-ți vorbesc și eu despre ale mele, și pleacă o ureche indulgentă spre destăinuirile unei «menajere».

În vara aceasta am văzut la Zürich, Hotel Baur au Lac, niște mobile care ne-au plăcut; am întrebat de unde sunt și ni s-a dat adresa: Maison F. Rosel, 85 Rue Neuve, Bruxelles.

Am scris îndată «individului», ne-am înțeles despre preț și rămăsese ca el să se apuce îndată de fabricarea canapelelor și jeţurilor și să-mi trimeată desenuri pentru a-mi alege eu formele de scaune și pupitre de muzică. Eu i-am scris că la 1 octomvrie îi trimit 1000 fr., iar restul, cînd ne va anunța că a isprăvit toată comanda și că expediază mobilele toate. Am primit un răspuns de la Rosel în care spune că se apucă îndată de mobile, și că-mi va scrie pentru a hotărî cum stă cu chestia ambalagiului și cu termenul, cînd vor fi toate gata, odată cu trimiterea desenurilor ce mi le promite. De atunci au trecut trei săptămîni, desenuri și răspuns în chestiunile de mai sus n-au sosit, iar termenul de 1 octomvrie se apropie și n-aș vrea *să nu mă țiu de făgăduiala* de a-i trimite 1000 de franci. Pe de altă parte, n-am dat cu ochii de d-l Rosel, nu știu dacă e o casă solidă, dacă face *«des meubles d'art»*, precum spune, și mi-e cam teamă să trimit paralele. Oare n-ai fi d-ta așa de bun, cu gentileţea ce te caracterizează, să treci pe la acel faimos Rosel și să-i spui despre nedumerirea noastră, și poate te interesează să vezi și cam ce fel de mobilă lucrează, și să mă sfătuiești dacă mă pot bizui cu trimiterea banilor. Roagă-l să-mi trimeată desenurile făgăduite și să-mi dea explicații asupra termenului trimiterii mobilelor și asupra punctului ambalajului. Dacă-mi trimite desenurile făgăduite, să adaoge și desenuri pentru ***două mesuțe nu prea mici,*** poate ceva ca ***guéridon*** nu prea minuscul, și care să meargă cu restul mobilelor.

Iartă-mi polilogbia, am crezut-o necesară pentru înțelegerea situației.

Îți mulțumesc și-ți făgăduiesc că iar te las cîțiva ani fără să te deranjez, căci au trecut vreo patru de cînd cu colanul de la Castellani.

Complimente d-nei Zamfirescu; bine că știe românește, altfel s-ar neliniști poate de o scrisoare de la o cucoană.

Cu multe mulțumiri și prietenie,

Anna Maiorescu

P.S. Sosi și *Thargelia*; era să trimit la gară să o oprească din drum, dar cînd am văzut-o îmbrăcată în carton în loc de peplum de stofă scumpă, nu i-am mai interzis pragul casei.

Titu îți va scrie despre frumoasa greacă peste cîteva zile, acum e pierdut în bacalaureat și alte năzbutii studențești, și apoi mai așteaptă și întoarcerea lui Jacques, * spre a aduna areopagul, marele areopag, căci de greci fără areopag, mai greu!"

(*Op. cit.*, p. 394—396.)

8

B.A.R., S $\frac{88(6)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 607—608; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori,* 1937, p. 151; 1944, p. 172.

1 — Scrisoarea se datează după menționarea apariției romanului *Viața la țară* în *Convorbiri literare.*

2 — Port-țigaret (ital.).

9

B.A.R., S $\frac{88(126)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, III, nr. 3, 1 martie 1936, p. 622; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori* 1937, p. 214; 1944, p. 243.

---

* Iacob Negruzzi.

1 — Data scrisă de mîna lui Maiorescu.

2 — Se referă probabil la traducerea romanului *În război,* care va apărea în limbra franceză, peste un an, la editura Ollendorff, la Paris.

10

B.A.R., S $\frac{88(133)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.,* III, nr. 4, 1 aprilie 1936, p. 127—129; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori,* 1937, p. 221—223; 1944, p. 251—253.

1 — *I. A. Rădulescu-Pogoneanu* (1870— ?), elev al lui Titu Maiorescu, pe atunci bursier la Leipzig. El este unul dintre puținii care au apreciat romanul *Lydda. Scrisori romane,* la care se referă Duiliu Zamfirescu imediat mai departe.

2 — Este o bucată bună (ital.).

3 — Pentru detalii privind romanul *Lydda,* care nu plăcuse nici Anei Maiorescu și care a semănat atîtea îndoieli în sufletul scriitorului, v. scrisorile către Titu Maiorescu și mai ales scrisoarea 168, nota 2.

4 — Criticul Mihail Dragomirescu și filozoful P. P. Negulescu, tineri „convorbiriști".

5 — „Rezerva" nu era chiar așa de mare față de N. Petrașcu, pentru că Duiliu colabora tot mai intens la revista condusă de acesta, *Literatura și arta română,* și pentru că, în acei ani (1898), chiar intervenise pe lîngă Maiorescu să-l sprijine spre a fi numit profesor la Facultatea de litere (v. scrisoarea 121 către Titu Maiorescu, nota 3). Abia mai tîrziu, scriitorul de la Roma se va convinge că marele său prieten avusese dreptate în privința lui N. Petrașcu.

6 — *Leo Bachelin* (v. scrisoarea 136 către Titu Maiorescu, nota 4). Se vede că Duiliu intenționase o primă traducere a romanului *În război,* încredințînd-o lui Leo Bachelin, bibliotecarul regelui Carol I și autor a numeroase traduceri din română în franceză. Încercarea însă a eșuat, romanul fiind tradus de un prinț Ghica și tipărit în 1900 la Paris.

7 — „Broșura" este vol. *Poezii nouă,* Edit. Carol Göbl, 1899.

8 — Joc de cuvinte, pornind de la localitatea austriacă Trafoi — menționată mai departe în scrisoare.

Către Titu Maiorescu

1

B.A.R., S $\frac{88(1)}{XVIII}$.

A fost publicată în *Revista Fundațiilor regale,* II, nr. 6, 1 iunie 1935, p. 562; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori* (1884—1913), cu un cuvînt de introducere și însemnări de Emanoil Bucuța, Fundația regală pentru literatură și artă, 1937, p. 24—25; idem, Casa școalelor, 1944, p. 27—28.

1 — Scrisorile către Titu Maiorescu alcătuiesc cel mai important capitol al corpusului epistolar zamfirescian. Nu numai prin numărul lor (aproape 200), dar și prin faptul că se păstrează o parte și din răspunsurile criticului (42), încît se poate reconstitui dialogul, cu siguranță cel mai interesant și semnificativ din literatura română. Implicațiile biografice și caracterologice se interferează în permanență cu datele de psihologia creației, cu jurnalul de atelier și cu opiniile estetice; pagina de pătrunzătoare observație socială și politică alternează cu însemnarea de călătorie, file dintr-un veritabil carnet de scriitor, vizitînd marile muzee și monumente ale Italiei, Greciei și ale Țărilor de Jos. Aflăm în această corespondență două portrete de scriitori, desenate de propria lor mînă, și istoria unei mari prietenii literare, ce va avea să se încheie în chip dureros. Cui s-a datorat această evoluție spre un deznodămînt cu larg ecou în epocă? ar fi o întrebare pe care să și-o pună în continuare istoria literară. A fost învinuit adesea Duiliu Zamfirescu, și nu chiar fără dreptate. Însă nu-i mai puțin adevărat că autorul ciclului Comăneștenilor, care se făcea purtătorul unor idei moderne — mai ales în privința romanului — s-a lovit de inflexibilitatea maioresciană, de un anume conservatorism literar, împotriva căruia se pornise, cum știm,

ofensiva din mai multe direcţii. În timp, din pricini literare şi extraliterare (nu o dată politice), criticul a intrat în conflict cu mai toţi foştii colaboratori de seamă ai *Convorbirilor literare* (ca I. L. Caragiale, I. Slavici, G. Coşbuc), sau foşti discipoli, ca N. Petraşcu, Mihail Dragomirescu, C. Rădulescu-Motru, P. P. Negulescu. Deci Duiliu Zamfirescu nu constituie un caz aparte. Numai ceva mai spectaculos şi mai răsunător. Dorinţa de independenţă, de afirmare a propriei autorităţi, care au luat forme exacerbate, prin accesele de megalomanie de după întoarcerea în ţară în 1906, n-au mai putut convieţui cu autoritatea olimpiană şi neconcesivă a lui Titu Maiorescu. Duiliu a încercat s-o submineze, dar într-un mod cu totul inabil (uimitor la un diplomat de carieră), să-şi impună noile puncte de vedere — unele realmente fertile pentru evoluţia literaturii române — însă în chip foarte subiectiv, ceea ce i-a atras o mare antipatie în epocă. Cea mai mare lipsă de tact o constituie discursul de recepţie la Academie, *Poporanismul în literatură*, în care autorul intra în cea mai flagrantă contradicţie cu ideile lui Titu Maiorescu, şi nu numai ale lui, despre poezia populară şi despre contribuţia lui Alecsandri la punerea ei în valoare, despre Slavici, Coşbuc, Goga. Acum se şi produce ruptura cu adevărat. Mai fuseseră şi altele înainte, dar nu de asemenea proporţii. Acumulările ce datau încă de la primele tentative ale lui Duiliu de a „dezerta" de la *Convorbiri literare*, de prin 1894—1895 (prin colaborarea la *Ateneul român* şi apoi la *Literatură şi artă română)*, şi pe care Maiorescu le tolerase, chiar dacă uneori cu o ironie caustică, atinseseră punctul maxim. Cele două săbii nu puteau intra în aceeaşi teacă. Cel care va suferi va fi totuşi Duiliu Zamfirescu ; el pierdea în 1909 şi mai apoi în 1913, cînd cu incidentul Stratilescu, pe omul „pe care l-a adorat 25 de ani" şi care acum îl trata cu toată rigiditatea autorităţii. Dar acesta este episodul final, care a marcat conştiinţa contemporanilor şi a posterităţii imediate, riscînd să deformeze cele două portrete şi mai ales pe al autorului *Vieţii la ţară*. Oricît ar fi vrut să polemizeze cu marele său mentor, să se desprindă din orbita lui, nu l-a renegat sau minimalizat niciodată. Chiar în perioada cînd scria romanul *Lydda*, considerat de către unii comentatori ca una dintre dovezile cele mai pregnante ale atitudinii critice faţă de Maiorescu, iată cum se exprima Duiliu Zamfirescu despre şeful „Junimii" :

„Trebuie făcut tot pentru ca mişcarea de acum să devie naţională, spre a răsplăti astfel pe bărbatul care, de 40 de ani, personifică geniul românesc în tot ce are el mai luminos, *il fulgido genio dei latini del Danubio*, ar zice un italian. Talentul, onoarea, cultul pentru frumos, echilibrul facultăţilor sufleteşti, vigoarea vieţii, un anumit entuziasm juvenil plin de farmec, pe care mulţi dintre vechii junimişti l-au confundat cu iubirea de femei, fac din d-l Maiorescu tipul rasei noastre !" (către M. Dragomirescu, 2/14 dec. 1899).

Împotriva propriilor sale convingeri literare şi mai tîrziu politice, Duiliu Zamfirescu a continuat să-l iubească pe Maiorescu pînă în clipa din urmă. El a putut fi inabil şi gafeur, dar n-a intenţionat să-şi răstoarne idolul de pe soclu. Voise doar să i se alăture, ceea ce e totuşi altceva.

2 — Este prima scrisoare pe care o cunoaştem adresată de Duiliu Zamfirescu lui Titu Maiorescu. Apropierea de „Junimea" se produsese de mai nainte, poetul, pe atunci gazetar la *România liberă*, fiind menţionat în *Însemnările zilnice* ale criticului încă de la 16/28 martie 1883 : „Soir «Junimea» ; beaucoup de monde ; Alecsandri, Duiliu Zamfirescu, les Cretzeano, Hasdeu — au delà d'une trentaine. Lecture de bon récit sur la campagne 1877—78 par Chibici et de poésies de Zamfirescu" (Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, publicate cu o introducere, note, facsimile şi portrete de I. Rădulescu-Pogoneanu, vol. II (1881—1886), Edit. librăriei Socec, p. 166).

3 — Redacţia era, fireşte, a ziarului *România liberă*, înfiinţat în 1877, la începutul Războiului de independenţă, de D. Aug. Laurian, din 1881 orientîndu-se tot mai mult spre junimişti, al căror organ politic devine pînă în 1889, cînd îşi încetează apariţia.

4 — Duiliu Zamfirescu avea nu numai sensibilitate, dar şi cultură muzicală. În *România liberă*, în cronicile sale supraintitulate *Palabras*, scrie adesea despre concerte şi spectacole de operă, într-un stil poematic despre Beethoven, divinizat în aceeaşi epocă de Caragiale şi Delavrancea, admiră unele opere ale lui Wagner şi pe Giuseppe Verdi. Don Padil (pseudonimul preferat al cronicarului) apreciază vocile unor celebre soliste străine ca Adelina Patti, Montalba (de aceasta l-a legat şi un romantic episod sentimental), şi deopotrivă, romînce, ca Elena Theodorini. Gazetarul, care cunoaşte el însuşi, în aceşti ani, viaţa boemei, este solidar cu artiştii lipsiţi de mijloace materiale, deplîngînd soarta lor, ca în articolul consacrat violonistului François Schipek (*România liberă*, V, nr. 1247, 1 aug. 1881, p. 2—3). Aşa se explică şi însufleţirea ce străbate rîndurile scrisorii de recomandare a familiei de artişti italieni, cîntăreţi de mandoline.

5 — *Charles Gounod* (1818—1893), compozitor, organist şi dirijor francez. Cel mai de seamă reprezentant al operei lirice franceze. A scris celebrele opere *Faust*, *Romeo şi Julieta*, simfonii, oratorii *(Moartea şi viaţa*), mise, cantate cu subiect patriotic (*La graniţă*), muzică de scenă şi de cameră.

6 — În afara unor mici concerte ce se dădeau în casa Maiorescu din strada Mercur (actuală N. Filipescu), criticul însuşi cînta, din adolescenţă, la flaut.

2

B.A.R., S $\frac{88(2)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 563 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 25 ; 1944, p. 28.

1 — Este vorba de nuvela *Noapte bună*, publicată în *Convorbiri literare*, XIX, nr. 10, 1 ian. 1886, nuvelă pe care, după cît se vede, o citise la una din întrunirile „Junimii", şi care va mai fi amintită de scriitor într-o epistolă din 22 febr. 1893, cînd va evoca emoţionat debutul său junimist (cf. şi comentariul lui Mihai Gafiţa, în Duiliu Zamfirescu — *Opere*, III, *Nuvele*, Edit. Minerva, 1972, p. 703—705).

3

B.A.R., S $\frac{88(3)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 563 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 25 ; 1944, p. 28.

1 — Titu Maiorescu nu menţionează în această perioadă, foarte agitată pentru el (tocmai se despărţea de prima sa soţie, Clara), nici o lectură pînă la 22 febr. 1887, cînd scriitorul citeşte *Conu Alecu Zăgănescu* (v. *infra*). Nuvela ar putea fi *Noapte bună*, publicată în numărul 10, 1 ian. 1886 al *Convorbirilor literare*, cel mai apropiat ca apariţie de data scrisorii (26 august 1886). Nu este exclus ca Duiliu Zamfirescu să fi citit o proză, conţinînd „oarecare lucruri îndrăzneţe" (aşa cum le conţine nuvela *Noapte bună*), pe care n-a mai publicat-o şi al cărei manuscris nu ne-a parvenit.

2 — Anul (1886) adăugat de mîna lui Titu Maiorescu.

4

B.A.R., S $\frac{88(4)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id. ; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937 ; 1944, p. 28.

1 — Noua „crimă" este nuvela *Conu Alecu Zăgănescu*. Criticul, foarte prompt, probabil ceva mai liber, îl invită pe autor să citească de îndată, adică peste două zile, la 22 febr. 1887 (cf. Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, ed. cit., vol. III, p. 11). Nuvela apare în proximul număr al *Convorbirilor literare*, la 1 aprilie 1887.

5

B.A.R., S $\frac{88(5)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 563—564 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 25—26 ; 1944, p. 29.

1 — *Rudolf Töpffer* (1799—1846), povestitor elveţian a cărui literatură, împletind sentimentul cu umorul şi avînd un acuzat caracter educativ, era foarte apreciată de Titu Maiorescu. Opere : *Biblioteca unchiului meu*, *Moştenirea*, *Nuvele geneveze*, *Călătorii în zig-zag*.

2 — *Franz Grillparzer* (1791—1872), scriitor austriac, al cărui stil, prin amestecul de elemente de romantism tîrziu într-un ansamblu de factură predominant clasică, se revendică de la Schiller și Goethe. A scris drame fantastico-feerice *(Viața, un vis)*, tragedii de inspirație antică *(Sappho)* influențate de *Iphigenia* lui Goethe, sau de inspirație istorico-politică *(Norocul și sfîrșitul regelui Ottokar, Vrajbă între frați în casa de Habsburg)*. Trilogia (la care se referă Duiliu Zamfirescu) este *Lîna de aur* (*Das goldene Vlies*, 1821), formată din piesele *Oaspetele* (*Der Gastfreund*), *Argonauții* (*Die Argonauten*) și *Medeea*, în care se reia o temă antică ce mai fusese tratată de Euripide, Seneca, Corneille și care-l atrăsese și pe Schiller.

3 — După cum se vede, Titu Maiorescu încerca să dirijeze, într-un fel, formația literară a mai tînărului său prieten, cum o va face și mai acuzat și pe un plan mai larg cu Mihail Dragomirescu, P. P. Negulescu, D. Evolceanu, I. A. Rădulescu-Pogoneanu, adică, întîia generație maioresciană, cum a numit-o E. Lovinescu. Volumele împrumutate lui Duiliu Zamfirescu ne confirmă încă o dată preferințele clasice și clasiciste ale criticului, care se îndreptau și înspre autori totuși secundari ca Töpffer sau Fritz Reuter, citat în articolul *Literatura română și străinătatea* (1882).

4 — Se pare că limba germană n-o va stăpîni scriitorul niciodată pentru că la 2/14 sept. 1896 îi va scrie Elenei Miller-Verghy: „Eu cunosc, în linie descrescîndă, 4 limbi: româna, franceza, italiana și engleza (aceasta din urmă puțin, și numai pentru cetire)" (cf. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 215).

5 — Se referă la nuvela *Subprefectul*, publicată în *Convorbiri literare*, XXI, nr. 5, aug. 1887, și care a fost citită de către autor în seara de 16/28 iunie 1887 în casa Iacob Negruzzi, după cum ne informează jurnalul lui Titu Maiorescu: „Aseară la Jacques Negruzzi am adus pe Duiliu Zamfirescu, care ne-a cetit *Subprefectul*. Prezente M-me Casia Rosetti, Zoe Bengescu, M-lle Moyen, Marie Negr[uzzi], Anicuța, mai tîrziu d-na și d-ra Sevescu. Anicuța foarte inteligentă, dar și intolerantă" (Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, ed. cit., vol. III, p. 27). „Intoleranța" Anicuței (Rosetti), care va deveni peste cîteva luni soția criticului, este fără consecințe în relațiile de prietenie dintre familia Maiorescu și Duiliu Zamfirescu. Atitudinea se limitase la sfera literară, care o și prilejuise, dealtfel.

6 — *Anastase Stolojan* (1836—1901), om politic, fruntaș al partidului liberal, în mai multe rînduri ministru.

6

B.A.R., S $\frac{88(6)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 564—565; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 26—27; 1944, p. 29—30.

1 — Data scrisă de mîna lui T. Maiorescu.

2 — La 5/17 sept. 1887 se celebrase căsătoria religioasă a lui Titu Maiorescu cu Ana (născută Rosetti) la Curtea de Argeș, cu mare fast, la care, deși invitat, Duiliu Zamfirescu nu luase parte, din motive „de serviciu", pentru care își cere scuze. E posibil ca absența să constituie un gest de delicatețe din partea tînărului atașat din Ministerul de Externe, care n-ar fi dorit să pară un „intrus" în cercul totuși intim, de familie, al invitaților.

3 — Divorțat cu numai două luni în urmă de Clara (n. Kremnitz), Titu Maiorescu se căsătorește civil la 3/15 sept. 1887 cu Ana (Anicuța) Rosetti care se afla de mai multă vreme în anturajul criticului (v. *supra*, scrisoarea 1, către Ana Maiorescu, nota 1).

4 — La acea dată, ministru al Afacerilor Străine era M. Pherekyde (v. scrisoarea 1 către Trandafir Djuvara, nota 4), om politic liberal, deci adversar al junimistului Maiorescu, fapt care s-ar părea că a contribuit la reținerea lui Duiliu Zamfirescu pentru sarcini urgente de serviciu, făcîndu-l astfel indisponibil pentru sîmbătă, 5/17 sept. 1887, cînd urma să însoțească pe tinerii căsătoriți la Curtea de Argeș.

5 — *Mascotta*, operetă de Edmond Andran, a cărei premieră a avut loc în 1880. Unul dintre personajele ei este regele Laurențiu al XVII-lea, figură grotescă la care se referă Duiliu Zamfirescu.

7

B.A.R., S $\frac{88(7)}{\text{XAIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 565; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 27; 1944, p. 30—31.

1 — „Autorul criticei" este N. Petraşcu (v. scrisoarea 1 către Trandafir Djuvara, nota 8), pe care-l introduce în cercul „Junimii" Duiliu Zamfirescu, ambii fiind buni prieteni. Prilejul era foarte potrivit, întrucît N. Petraşcu scrisese un studiu negativ despre Delavrancea, pe care nu-l simpatizau nici Titu Maiorescu, nici fostul Don Padil, coleg de redacţie de la *România liberă* cu autorul *Sultănicăi*. Criticul dă curs de îndată solicitării lui Duiliu Zamfirescu, primindu-i pe cei doi tineri chiar duminică, 11/23 oct. 1887, adică peste trei zile. Întîlnirea e notată în jurnal cu un entuziasm nereţinut faţă de N. Petraşcu, pe care însă avea să şi-l retragă în timp, înlocuindu-l cu sentimente ce ating detestarea: „La dejun, seriosul, inteligentul Niculai Petraşcu, ataşat la Ministerul de Externe, Duiliu Zamfirescu, Gruber; apoi Jacques. Lectura interesantei şi importantei critice bine scrise, dar prea lungi, a lui Petraşcu contra Ştefănescu de la Vrancea, pînă la 4 ore". (Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, ed. cit., vol. III, p. 54.) „Critica" lui N. Petraşcu, „interesantă", dar nu mai puţin excesivă, apare şi ea foarte repede în *Convorbiri literare*, 1887, 1 nov. şi 1 dec., sub pseudonimul A. Costin.

2 — „Episodul lui Longin" este în fapt nuvela *Străbunii noştri*, citită după studiul lui N. Petraşcu (la 13/25 oct.), nuvelă calificată de T. Maiorescu „interesantă" şi care se publică în *Convorbiri literare*, XXI, nr. 10—11, ian.—febr. 1888. Iniţial, Duiliu Zamfirescu intenţionase să scrie o piesă de teatru despre celebrul general roman Longinus, menţionat de istoricul Dio Cassius (aprox. 155—235), dar a trebuit să renunţe „din cauza detalielor, foarte frumoase, care nu puteau intra într-o piesă". Totuşi o schiţă a scenariului a rămas în manuscris. (Pentru amănunte, v. comentariul lui Mihai Gafiţa, în Duiliu Zamfirescu, *Opere*, III, *Nuvele*, ed. cit., p. 716—727.)

3 — Scrisoarea e aşternută pe o singură foaie îngustă şi lungă, ce i s-a părut emitentului că seamănă cu o hîrtie de scris reţete medicale.

8

B.A.R., S $\frac{88(8)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R*, id., p. 526; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 27—28; 1944, p. 31.

1 — Data şi locul (Bucureşti, 13/25 decembrie 1887) scrise de mînă lui T. Maiorescu, dar în mod greşit, întrucît criticul menţionează în jurnalul său lectura poeziilor de care este vorba mai jos la 30 oct. Să fi trecut chiar o lună şi jumătate pînă cînd poetul să-i prezinte criticului o formă „îmbunătăţită" a versurilor? E mai probabil că scrisoarea datează din luna noiembrie.

2 — Două din patru „luni" cîte apar în *Convorbiri literare*, XXII, 1 apr. 1888: *Ianuariu, Mai, Iulie, August*. Cum ne informează un memorialist al epocii (Alexandru Obedenaru, *Amintiri. Farsele din cafeneaua literară*, în *Adevărul*, 9 nov. 1933, explicînd iritarea lui Duiliu Zamfirescu, prezentă încă şi în scrisoarea de faţă, lectura „lunilor" provocase ironia lui Caragiale şi ilaritatea „caracudei". *„Genus irritabile vatuum"*, poetul pleacă supărat, însă, după un timp, revine cu scuze faţă de Maiorescu şi cu... poeziile.

3 — E unul din momentele care atestă neconcordanţa structurală tipologică dintre Duiliu Zamfirescu şi Caragiale. Poetul va mai proba şi altă dată că nu gusta comicul marelui dramaturg, care nu poate fi caracterizat în nici un caz prin trivialitate, şi nu aprecia nici glumele lui mai „plebeiene", debitate în cercul prietenilor.

4 — Doctorul Ioan Neagoe şi arhitectul Dobre Nicolau, intelectuali ai epocii, primul dintre ei, specialist reputat. Ca participanţi la cenaclul „Junimii", fără îndoială că ei, ca simpli amatori în materie de poezie, nu erau prea departe de gustul „caracudei".

9

B.A.R., S $\frac{88(9)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 566—567; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 28; 1944, p. 32.

1 — Data scrisă de mîna lui Titu Maiorescu.

2 — La 22 martie/3 aprilie 1888 cade guvernul Ion Brătianu şi e înlocuit cu un cabinet în care junimiştii deţin portofoliile cele mai importante: Theodor Rosetti, prim-ministru, Petre Carp, ministrul de Externe, Titu Maiorescu, Cultele şi interimar la Domenii. În acest context favorabil, se produce numirea, mai exact reconfirmarea ca secretar de

legaţie la Roma a lui Duiliu Zamfirescu. Acum ar fi rostit P. P. Carp cuvintele: „Duiliu, ca poet, să meargă la Roma", ce voia să însemne, pe de o parte, opţiunea tînărului junimist literar pentru diplomaţie, dar şi desemnarea unei capitale şi a unei ţări, ca Italia, întru totul propice poeziei şi în genere sensibilităţii artistice.

3 — *Ştefan C. Michăilescu* (1846—1899), filozof, critic de artă şi gazetar. A fondat împreună cu D. A. Laurian revista *Tranzacţiuni literare şi ştiinţifice* (1872), a fost redactor al *Revistei contimporane literare şi ştiinţifice*, iar din 1877, prim-redactor al ziarului *România liberă*.

4 — *N. Petraşcu* (v. scrisoarea 1 către Trandafir Djuvara, nota 8).

5 — *Trandafir Djuvara* (v. scrisoarea 1 către acesta, nota 1).

6 — *Ion Mincu* (1852—1912), arhitect, unchi al lui Duiliu Zamfirescu, din partea mamei. Întemeietor al şcolii naţionale de arhitectură, a valorificat, printr-o interpretare modernă, elemente de construcţie şi decoraţie ale arhitecturii feudale şi populare româneşti, folosind materiale tradiţionale.

10

B.A.R., S $\frac{88(10)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 567; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 28—29; 1944, p. 30.

1 — Titu Maiorescu era ministru al Cultelor (Instrucţiunii Publice) în guvernul Th. Rosetti şi în această calitate îl propusese pe Duiliu Zamfirescu pentru decoraţie.

11

B.A.R., S $\frac{88(12)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 568—570; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 29—32; 1944, p. 33—36.

1 — Scrisoare care, din păcate, s-a pierdut. Între iunie 1888 şi ianuarie 1889 răstimpul e prea lung — o jumătate de an, în care e greu de crezut că Duiliu Zamfirescu nu i-a scris marelui său prieten de la Bucureşti.

2 — Titu Maiorescu era ministru (v. *supra*, scrisoarea 10, nota 1).

3 — Se referă la *Voyage en Italie* (1864), operă a lui H. Taine, pe care călătorii în Italia de pînă la primul război mondial o foloseau ca pe un adevărat ghid artistic, conţinînd date, uneori elementare, dar sigure şi comunicate într-un stil fin şi agreabil.

4 — Lido, cordon litoral îngust care separă laguna Veneţiei de Marea Adriatică. Pe această porţiune se află o plajă renumită.

5 — Aceasta i-a inspirat lui Duiliu Zamfirescu poezia *Urseolo*, publicată în *Convorbiri literare*, XXIV, martie 1891, purtînd data „Roma, 1889", deci anul cînd autorul consemnează pentru prima dată vizitarea Veneţiei.

6 — *Marino Faliero* (1274—1355), doge al Veneţiei, aparţinînd unei familii celebre. Viaţa lui i-a inspirat lui Byron drama *Marino Faliero* (1820).

7 — *Beatrice Cenci*, fiica unei celebre familii romane din sec. XVI. Împreună cu fratele ei, Giacomo, a pus la cale asasinarea tatălui lor, Francesco. Vor fi condamnaţi amîndoi la spînzurătoare de către papă în 1599.

12

B.A.R., S $\frac{88(13)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 570—571; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 32; 1944, p. 36.

1 — *Gh. Rosetti-Solescu* (1852—?), ministru plenipotenţiar la Belgrad, apoi la Petersburg.

2 — *Petre P. Carp* (1837—1918), fruntaşul politic junimist, în 1888—1889, ministru de Externe. Mai tîrziu (1907—1912) va deveni şeful partidului conservator, iar în 1910—1912, prim-ministru. Faţă de

P. P. Carp, Duiliu Zamfirescu a manifestat o constantă admirație, ce revine adesea pe parcursul acestei corespondențe. În însemnările memorialistice începute în 1914, îi va schița și lui P. P. Carp un portret, alături din Dim. Sturdza și Al. Marghiloman, apăsînd mai tare pe atitudinile omului politic din preajma războiului mondial. Ies foarte bine la lumină conservatorismul, un anume spirit frondeur, ca și simpatia față de Puterile Centrale, alături de care voia, împreună cu regele Carol I, să se alinieze și România: „Născut boier, ca și d-l Sturdza, și ca și d-sa, moldovean din județul Vaslui, d-l Carp este ginerele aceleiași doamne Cantacuzino care a dat zile d-nei Zoe Sturdza, dar care n-a fost deopotrivă de darnică cu fiica sa, d-na Irena Carp. Ca și d-l Sturdza, d-l Carp a învățat în Germania, de unde s-a întors cu aceeași reverență pentru noțiunea de «Stat», astfel cum o concepuse Bismarck. S-ar putea zice că acesta este singurul punct de atingere între cei doi cumnați" $\left(\text{B.C.S., Ms. R } \frac{\text{XIX}}{\text{I-9}}\right)$.

13

B.A.R., S $\frac{88(14)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 571—573; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 32—35; 1944, p. 36—39; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 89—92.

1 — Scrisoare a lui Titu Maiorescu ce, din păcate, s-a pierdut.

2 — Chiacheroni — flecari (italienism).

3 — „cunosc", pus fără paranteză deasupra rîndului.

4 — *Septimiu Sever (Lucius Septimius Severus)*, împărat roman (193—211), întemeietorul dinastiei Severinilor. Proclamat împărat de legiunile din Iliria; în timpul războiului civil, i-a învins pe ceilalți pretendenți la tron (Didius Iulianus, Pescenius Niger și Claudius Albinus). A purtat războaie victorioase împotriva parților și a triburilor din Britannia. Sprijinit de juristconsulții Papinian și Ulpian, a realizat o serie de reforme care au întărit autoritatea imperială. Printre alte monumente, a înălțat la Roma un Arc de triumf, numit al lui Septimiu Sever, devenit celebru.

5 — *Adrian (Publius Aelius Hadrianus)*, împărat roman (117—138) din dinastia Antonionilor. Fiul adoptiv al lui Traian. A inițiat numeroase reforme administrative. Iubitor al artelor, și-a construit o vilă la Tivoli, lîngă Roma, un adevărat muzeu al arhitecturii și sculpturii greco-romane.

6 — Se referă la lucrarea *Les origines de la France contemporaine*, 6 vol. (1875—1893), de H. Taine.

7 — Malatesta, celebră familie de condotieri italieni (sec. XII—XIV).

8 — Pancrațiu, la romani, reuniune de luptă, de pugilistică.

9 — *Caracalla* (Marcus Aurelius Antoninus Bassianus), împărat roman, fiul lui Septimiu Sever (188—217). A construit la Roma Termele care-i poartă numele.

10 — Còpii ce s-au realizat în zilele noastre.

14

B.A.R., S $\frac{88(15)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id. p. 573—574; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 35; 1944, p. 39—40.

1 — „Încercarea" este poezia *De la Villa Tusculana*, publicată în *Convorbiri literare*, XXII, nr. 2, mai 1889.

2 — *Terențiu* (Marcus Terentius Varo) (116—26 î.e.n), unul dintre cele mai mari spirite erudite și enciclopedice ale culturii latine. A scris 74 lucrări, conținînd 720 cărți. Duiliu Zamfirescu exagerează cînd îl numește „poet".

3 — La 30 martie 1889, guvernul Th. Rosetti, în care Titu Maiorescu era ministrul Instrucțiunii Publice, fusese înlocuit cu un guvern liberal-conservator, condus de Lascăr Catargiu. Deci, așa cum spune Duiliu Zamfirescu în scrisoare, de la acea dată, criticul nu mai era ministru.

4 — E vorba de *Aforisme pentru înțelepciunea în viață* de Schopenhauer, traducere de Titu Maiorescu, ce va apare la Edit. Socec, în 1890.

15

B.A.R., S $\frac{88(16)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 574—575 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 36—37 ; 1944, p. 40—41.

1 — Între 5—11 aprilie soții Maiorescu, călători infatigabili, fuseseră la Roma, unde prietenul Duiliu Zamfirescu îi însoțise tot timpul. Vizitaseră împreună San Petro, Capitoliul, San Pietro in Vincoli, se plimbaseră cu trăsura pe Via Appia și cu trenul pînă la Frascati (cf. Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, ed. cit., vol. III, p. 144—147).

2 — Prosciutto — șuncă (ital.).

3 — Villa Adriana (v. *supra*, scrisoarea 13, nota 5).

4 — *Mosè* (Moise), celebra sculptură a lui Michelangelo, care se află în biserica San Pietro in Vincoli din Roma.

5 — Probabil că Titu Maiorescu avusese unele mici observații pe marginea poeziei *De la Villa Tusculana* (v. *supra*, scrisoarea 14, nota 1), de care autorul înțelege să țină seama.

16

B.A.R. S $\frac{88(17)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 575—577 ; în vol. Duiliu Zam*firescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 37—39 ; 1944, p. 41—44.

1 — Ideea epicureică a fericirii lui „acum", a horațianului „carpe diem" o va relua Duiliu Zamfirescu în poezia *Acum* din vol. *Imnuri păgîne* (1897), foarte transparentă în strofa finală :

Fii fericit, și fii acum !
Acum e ultimul cuvînt,
Tot restul : un vîrtej de fum,
Iar mai tîrziu, un colț de drum,
O cruce și-un mormînt.

Deci e mai veche cu vreo 6—7 ani decît o consideră M. Gafița în comentariul său la această poezie (v. Duiliu Zamfirescu, *Opere*, I, ed. cit., p. 492).

2 — Este vorba de *Istoria declinului și a prăbușirii imperiului roman* (1776—1788) de istoricul englez Edward Gibbon (1737—1794). Cartea îi fusese dăruită lui Duiliu Zamfirescu de către Titu Maiorescu în recenta lui vizită la Roma (v. scrisoarea 15). „Dat lui Duiliu Gibbon, tradus în franțuzește", notează scrupulos criticul (cf. *op. cit.*, p. 147).

3 — Poezia a fost publicată în *Convorbiri literare*, XXVI, nr. 6, oct. 1892. Despre semnificația ei biografică, pe larg în comentariul la *Opere*, I, ed. cit., p. 450—452.

17

B.A.R., S $\frac{88(18)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 577—579 ; în vol. Duiliu Zam*firescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 35—41 ; 1944, p. 44—46 ; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 92—94.

1 — V. *supra*, scrisoarea 15.

2 — Vilă mică (ital.).

3 — „Femeia cu mult farmec" pare să fie viitoarea soție Henriette Allievi, de care va fi vorba în scrisorile următoare. Poezia *Anzio* tot ei îi fusese destinată (v. *supra*, nota 3).

4 — *Lorenzo Stechetti*, pseudonim al poetului italian *Olindo Guerrini* (1845—1916). Influențat de Baudelaire, Stechetti e în același timp un mare iubitor al plăcerilor vieții, pe care le celebrează cu o mare vigoare a expresiei, fapt pentru care e considerat șeful poeziei veriste italiene.

5 — Bocca romana — pronunție romană (din Roma) (ital.).

6 — Se referă la *N. Nicoleanu* (1835—1871), unul dintre poeții minori ai „Junimii".

7 — *Giacomo Leopardi* (1798—1837), mare poet al Italiei, romantic prin structură, este autorul unei lirici de o densitate și o ținută clasică. Opera : poeme patriotice *(Italiei, La monumentul lui Dante, Lui-*

Angelo Mai, Cînturi), de revoltă împotriva forţelor oarbe ale naturii *(Ginestra),* lirică, de meditaţie pesimistă şi melancolică *(Către Silvia, Cîntecul noctrun al unui păstor nomad din Asia).* A scris şi o seamă de remarcabile lucrări filologice. Leopardi va fi unul dintre poeţii italieni cei mai iubiţi de către Duiliu Zamfirescu, referindu-se adesea la opera lui în corespondenţă şi stăruitor în romanul *Lydda.* Va traduce şi cîteva din poeziile marelui liric (v. *infra,* scrisoarea 25, nota 5).

8 — *Venera Callypige,* celebră statuie antică aflată la Muzeul din Neapole.

9 — Rinaldo şi Armida, eroii principali din epopeea *Ierusalimul eliberat* a poetului italian *Torquato Tasso* (1544—1595).

10 — *Vedius Polione,* gastronom roman, celebru prin cruzimea sa faţă de sclavi. Odată, avîndu-l invitat la masă pe însuşi împăratul, va pedepsi un sclav (care spărsese o cupă) dîndu-l să fie mîncat la murene, specie de peşte foarte vorace.

18

B.A.R., S $\frac{88(19)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.,* id., p. 579—581 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori,* 1937, p. 39—41 ; 1944, p. 46—48.

1 — „Le secrétaire", în glumă, era numită Ana Maiorescu.

2 — Duiliu Zamfirescu răspunde la observaţiile pe care Titu Maiorescu le făcuse cu privire la nuvela *Alessio,* publicată în *Convorbiri literare,* XXIII, nr. 7, oct. 1889. Este pentru prima dată cînd scriitorul îşi manifestă independenţa *de gust* faţă de critic (şi de cenaclul „Junimii"), notînd cu fermitate punctul său de vedere, aproape concluziv : „...cred că nu sunt dispus să mai fac nici o concesie".

3 — Foiletonul lui Bonifaciu Florescu se intitula *Mircea Dimitriadi* şi fusese publicat în *Naţionalul,* nr. 82, 16 iunie 1889, p. 2.

4 — Titu Maiorescu suportase la 18/30 iunie 1893 o mică operaţie chirurgicală : *„Astăzi, duminecă"* (acum e $9^1/_2$ dimin.), peste o oră, are să mă opereze dr. Drăghicescu cu un asistent la ateromul (?) de asupra frunţii (a doua apariţie de aterom)" (T. Maiorescu, *op. cit.,* p. 158).

5 — Gigi, nume cu care o alinta Titu Maiorescu pe soţia sa.

6 — Ministrul României la Roma era la acea dată Ion Văcărescu, tatăl poetei Elena Văcărescu.

7 — Soţii Maiorescu se aflau începînd de la 1/13 iulie 1889 într-o nouă călătorie pe ruta Pesta — Viena — Salzburg — Nürenberg — Bayreut — Kissingen — Würzburg — Stuttgart — Constanza — Zürich (cu o şedere prelungită în Elveţia) — Paris. Duiliu, căruia îi făcea plăcere să fie în compania lor (cum fusese în primăvara aceluiaşi an, la Roma), ar fi dorit să-i întîlnească, dar obligaţiile de serviciu îl reţineau la Roma (v. şi scrisoarea 19).

8 — Chargé d'affaires.

9 — De la dl. Tocos mulţumiri d-lui secretar particular (ital.).

19

B.A.R., S $\frac{88(20)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.,* id., p. 581—582 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori,* 1937, p. 43—44 ; 1944, p. 48—49.

1 — Ar putea fi vorba de romanul *Lume nouă şi lume veche,* publicat în *Convorbiri literare,* în 1891—1892.

20

B.A.R., S $\frac{88(22)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.,* II, nr. 7—8, 1 iulie 1935, p. 122—124 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori,* 1937, p. 46—49 ; 1944, p. 49—51 ; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori,* ed. cit., p. 95—97.

1 — Minorenii — aici, cu sensul de copii minori.

2 — În text, greșit, 600 m. (v. scrisoarea 21).

3 — *Paul Bourget* (1852—1935), scriitor francez, romancier moralizator și psihologizant; critic literar sensibil și perspicace, cum bine l-a intuit și Duiliu Zamfirescu. La început, adept al determinismului lui H. Taine, pe care-l aplică la cercetarea și descrierea sufletelor eroilor săi, Bourget devine curînd, în numele moralei, adversarul vechiului său maestru, punînd în termeni categorici problema responsabilității morale a scriitorului (v. romanul *Le Disciple*, despre care va mai fi vorba în corespondența lui Duiliu Zamfirescu). Opere: *Cruelle énigme* (1885), *André Cornélius* (1887), *Le Disciple* (1889), *Une idylle tragique* (1896), *Le Démon du Midi* (1915).

4 — V. *supra*, scrisoarea 18, nota 7.

21

B.A.R., S $\frac{88(22)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, p. 124—127; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 46—49; 1944, p. 51—55; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 97—101.

1 — *Frascati* este vechiul Tusculum, orășel în apropiere de Roma, unde scriitorul și diplomatul se va duce adesea să-și petreacă scurte concedii sau să scrie.

2 — Localitățile Castellammare di Stabia, Sorrento, Torre del Greco, Torre Annunziata, Pompei, Amalfi, Miesena, precum insulele Capri, Ischia, Procida, pe care Duiliu Zamfirescu le vizitează frecvent, mai ales în primii ani ai stagiului său roman, se găsesc toate în apropiere de Neapole.

3 — *Quirinalul*, palat din Roma, care a început să fie construit în 1574. A fost reședința de vară a papilor, înainte de 1870, apoi a regilor Italiei, iar astăzi a președinților Republicii Italiene.

4 — *Enea* (Aeneas), erou legendar, fiul lui Anchise și al zeiței Venus. Personaj central al *Eneidei* lui Vergiliu. După căderea Troiei, Enea a plecat spre Italia, pentru a întemeia un oraș. Ajuns aici, după

multe peripeții, se căsătorește cu fiica regelui Latinus, devenind părintele gintei romane. „Pilotul" lui Enea, mai exact cîrmaciul, se numea Palinurus, Duiliu Zamfirescu îl confundă cu Misenus, tovarăș al lui Enea. De unde, probabil, și numele de Misena.

5 — Anzio, Albano, orășele în apropierea Romei.

6 — Janicul și Aventin, două din cele șapte coline ale Romei.

7 — Atitudinea lui Duiliu Zamfirescu față de Eminescu a fost de necontenită admirație și ea se simte ori de cîte ori vine vorba în corespondență de marele poet, ca și atunci cînd se exprimă în public. Încă din 1883 redactorul *României libere* scria, relatînd o ședință de la „Junimea", unde V. Alecsandri citise *Fîntîna Blanduziei*: „După aceea d-nu Eminescu ne-a cetit singur un șir de poezii, pregătite pentru revista d-lui Iosif Vulcan, unele mai frumoase decît altele. Suavitatea limbii acestui om dă poeziilor sale un farmec cu totul deosebit; iar sferele ideale în care aleargă cugetarea le întipărește cu o seninătate cerească" (Don Padil, *Cronica literară*, în *România liberă*, nr. 1731, 3 aprilie 1883, p. 2—3). Tot Don Padil face o primă referință la *Dicționarul de rime*: „Rămînînd în acest ordin de idei, o noutate îmbucurătoare ne vine: operele complete ale lui Eminescu se tipăresc în Editura Socec, sub îngrijirea d-lui Maiorescu. În curînd dar vom avea o culegere a bucăților acestui eminent poet, atît de greu lovit de soartă. Dacă el se va însănătoși, după cum se speră, va urma darea la lumină a cîtorva manuscrise necunoscute încă, printre care un important dicționar de rime" (Don Padil, *Palabras*, id., nr. 1910, 13 nov. 1883, p. 2—3). Notele acestea nu aparțin unui reporter oarecare, ci unui scriitor extrem de sensibil la poezie, care intuiește genialitatea lui Eminescu, în cel mai deplin consens cu Titu Maiorescu, și înainte cu vreo cîțiva ani de studiul acestuia din 1889. Tînărul Duiliu Zamfirescu este, după știința noastră, primul care-l apropie pe Eminescu de Shakespeare și care se întreabă, venind în întîmpinarea vechilor și constantelor preocupări eminesciene în această direcție, de ce poetul nu a creat și opere dramatice: „O observație de făcut în privința lui Eminescu, printre nenumăratele și caracteristicile observații ce s-ar putea face relative la el: omul acesta atît de adînc și de știutor n-a scris niciodată nimic pentru teatru. Adorațiunea și cultul ce avea pentru geniul lui Shakespeare îl făceau oare să se închidă înlăuntru ființei sale atît de afund, încît să nu-ncerce niciodată a zbura prin văzduhul pe care-l cutreierase titanul timpurilor trecute?" (idem). Evident, semnatarul nu avea de unde cunoaște încercările dramatice din manuscrisele poetului.

Din momentul plecării în Italia (1888) și pînă în 1918, Duiliu Zamfirescu va reveni cînd și cînd la Eminescu, mai ales în scrisorile către

Titu Maiorescu și N. Petrașcu. Admirația nereținută se împletește cu un sentiment de adîncă omenie, de emoționantă confraternitate: „Mă bucur din suflet de Eminescu și aștept cu nerăbdare să citesc piesa lui (în realitate, traducerea piesei *Le joueur de flûte* de Emile Augier, n.n.). Poate natura să fie darnică și să-i întoarcă scînteia geniului, și, cum sunt ai noștri la mărire (junimiștii, n.n.), i-ar putea face viața liniștită și suportabilă printr-o însărcinare care să-i convie" (către N. Petrașcu, 6 sept. 1888, în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 31). Comunicîndu-și entuziasmul față de studiul lui Titu Maiorescu din 1889, scriitorul-diplomat dezvoltă o sugestivă comparație între Eminescu și Leopardi. Într-un tîrziu, în 1898, e furat de amintiri din juneţe: „Cu cîtă emoțiune îmi aduc aminte de unele părți din viața lui Eminescu, pe cînd eram la *România liberă* și-l cunoșteam de aproape!" (către Titu Maiorescu, 13/25 iunie 1898).

Textul cel mai pătrunzător pe care l-a scris Duiliu Zamfirescu despre Eminescu este articolul *Litterature roumaine*, publicat în *L'étoile roumaine*, nr. 11, 26 oct. 1885, p. 2 (v. și Duiliu Zamfirescu, *Opere*, V. Ediție îngrijită de Mihai Gafița și Ioan Adam. Argument, note și indici de Ioan Adam. *Publicistica* (1881—1908), Edit. Minerva, 1982). Importanța lui deosebită stă în primul rînd în faptul că depășește referirea fragmentară, tangențială, fugară, înfățișîndu-se ca o schiță de portret a lui Eminescu, în care, succint firește, biografia și opera sînt prezentate unitar. Punctul de vedere este cel maiorescian din *Direcția nouă*: „Dans ses critiques sur la littérature roumaine, M. Maïoresco fait une large part à un poète, fort peu connu à l'étranger, mais dont le talent et le goût, d'une incomparable élévation, commencent à s'imposer dans le pays, même à ceux qui, jusqu'ici, refusaient d'accepter le jugement de M. Maïoresco; ce poète est Michail Eminesco". Se dau cîteva date biografice, unele inexacte („Issu d'une famille de paysans..."), punctate însă de fine aprecieri psihologice și de considerații asupra relațiilor poetului cu „Junimea": „Doué d'une sensibilité excessive et possédant le secret des profondeurs dans tous les mouvements de l'âme, Eminesco se révéla tout d'un coup, en envoyant, comme tant d'autres, ses premiers essays à la «Junimea», dont le chef, M. Maïoresco, reconnut tout de suite dans l'auteur de ces commencements un écrivain de grand talent". Liniile de portret se adîncesc în relatarea modului cum l-a cunoscut I. Negruzzi pe Eminescu la Viena, scenă pe care o regăsim aproape identică în *Amintirile* acestuia, scrise cu mult mai tîrziu. Prozatorul, cu nota lui de distincție și de pitoresc anecdotic, dar și cu putere de penetrație psihologică, este foarte prezent în rîndurile ce urmează, amintind paginile lui de excelentă memorialistică: „Etant parti pour l'étranger et passant par la capitale des

Habsbourgs, Monsieur Negruzzi se rappela son poète de Vienne. Il se fit présenter à un ami de son ami inconnu, qui le conduisit au café où Eminesco avait l'habitude de se rendre tous les jours. À peine était-il entré, ses yeux se fixèrent sur un visage d'une distinction remarquable, qui l'attiraît par son grand charme. Il n'y avait plus de doute. Ce front large, que nous pouvons encore observer dans la photographie qui accompagne son volume, ces yeux noirs, profonds, les lignes de son visage dont le profil était d'une pureté romaine, dénotaient l'homme. Mr. Negruzzi alla droit à lui et lui prenant les mains:

— Vous êtes Monsieur Eminesco?...

— Oui, Monsieur.

— C'est bien cela. Je ne me suis pas trompé.

Et là-dessus, ils se dirent ce qu'ils avaient sur le coeur, l'un son admiration, l'autre ses peines, sa vie, les bruits lointains de son pays qui venaient le bercer dans la solitude de son existence et la profonde tristesse qui l'envahissait souvent."

Analiza poeziilor (în 1885!) se remarcă printr-o înaltă înțelegere și prețuire a lirismului eminescian, subliniind caracterul lui de excepție în filtrarea melancoliei și durerii:

„Il n'y a certes pas au monde un poète dont l'impressionnabilité atteigne un aussi haut degré et dont l'âme éprouve d'aussi grands déchirements pour des nuances de la douleur, ou plutôt pour des douleurs inconnues au commun des mortels. La profonde mélancolie que pesa sur toute sa vie se retrouve, reproduite à l'infini et toujours avec d'autres nuances, mais si accusée et si vraie, que c'est comme une révélation d'un monde nouveau de souffrance".

Sensibilitatea lui Eminescu a fost dublată de o permanentă preocupare estetică, de făurire a unei limbi poetice, din care a eliminat diminutivele, franțuzismele și latinismele, „limba cea mai armonioasă care a existat vreodată". Autorul citează ca exemplu sonetul *S-a stins viața* (reprodus în versiune bilingvă), încheindu-și comentariul sub semnul ideii de perfecțiune și armonie.

„Eminent poet", a cărui cugetare aleargă în „sfere ideale", întipărindu-i versul „cu o seninătate cerească", „omul acesta atît de adînc și de științ", purtînd în sine „scînteia geniului" făuritor al limbii poetice românești, iată propozițiile principale ale opiniei lui Duiliu Zamfirescu despre Eminescu, ce va fi constantă de-a lungul întregii sale vieți.

8 — E vorba de *O făclie de Paște*. Opinia lui Duiliu Zamfirescu este diametral opusă celei a lui Titu Maiorescu, dar ea se va nuanța cu timpul, fără a fi vreodată în întregime favorabilă marelui dramaturg (v. și *supra*, scrisoarea 4 către Mihail Dragomirescu și notele respective).

9 — *Gabriele d'Annunzio* (1863—1938), scriitor italian, poet, dramaturg și romancier, autor al romanelor *Plăcerea, Triumful morții, Fecioarele de pe stînci* și al dramei *Jorio*. În opera lui, cultul pentru frumos, moștenit de la Carducci, se îmbină cu rafinamentul simbolist. Duiliu Zamfirescu i-a cunoscut bine opera, asupra căreia mai revine și altă dată.

10 — Întoarceți (ital.).

11 — Aluzie la recenta călătorie a soților Maiorescu în Europa, cu o ședere ceva mai lungă în Elveția.

22

B.A.R., S $\frac{88(23)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 127—129; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 49—51; 1944, p. 55—58; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 103—106

1 — *Giovanni Lorenzo Bernini* (1598—1680), sculptor, arhitect și pictor italian, reprezentant de seamă al barocului. El este autorul amvonului, al baldachinului și tronului Sf. Petru din bazilica San Pietro din Roma; de asemenea, el a realizat decorația pilonilor cupolei și a proiectat colonadele, care lui Duiliu Zamfirescu nu-i plăceau, dacă la ele se referă cînd vorbește despre „fațadă".

2 — *Giacomo della Porta* (1540—1602), arhitect și sculptor italian, autor al mai multor monumente și clădiri din Roma și împrejurimi, ca, de ex., Palatul Farnese, Biserica della Madona dei Monti, Fîntîna din Piazza d'Aracoeli, Villa Aldrobrandini de la Frascati.

3 — Speței noastre (ital.).

4 — Se referă la călătoria regelui Carol I în Dobrogea, relatată pe larg în *Monitorul oficial*, nr. 131, 16/28 sept. 1889, p. 3133—3138; nr. 132, 17/29 sept., p. 3165—3167; nr. 134, 20 sept. / 2 oct., p. 3213—3218.

5 — V. *supra*, scrisoarea 20, nota 3.

6 — *Bret Harte* (1839—1902), poet și romancier american; povestitor plin de vervă, care a lăsat tablouri remarcabile ale primilor căutători de aur în California. Opere: *Romane condensate* (1867), *Norocul lui Roading Camp, Idila lui Red Gulch; Cruciada „Excelsiorului"* (1887).

7 — La scrisorile 18, 19, 20, 21, 22 avem un prim răspuns al lui Titu Maiorescu (din puținele lui scrisori care s-au păstrat). El se referă la cîteva idei importante, care animă corespondența celor doi prieteni. Față de atitudinea oarecum inflexibilă a lui Duiliu Zamfirescu în privința nuvelei *Alessio*, Maiorescu n-a mai operat nici o intervenție în text, nu „din diplomație literară", ci potrivit principiului că „nu este nimic mai fals decît împestrițarea unei individualități cu fragmente din altă individualitate". Spre deosebire de scriitorul de la Roma, lui îi place *foarte mult O făclie de Paște* și îi place și *Alessio* (pe care în *Însemnări zilnice*, ed. cit., p. 155, o califica „mediocră"), reluînd ideea din *Poeți și critici* că „fiecare *autor* are prisma lui proprie și trebuie să rămînă cu vederea înlăuntrul ei". Criticul se considera, ca și publicul, receptiv la toate prismele, adică putîndu-se mai lesne detașa de subiectivitate. La poluri opuse în privința lui Caragiale, cei doi se regăsesc în ceea ce privește psihologismul lui Paul Bourget și în recunoașterea că „scopul scriitorului este de a-ți da iluzia intensivă despre *realitatea vieții*", formulare ce aparține lui Duiliu Zamfirescu și pe care Titu Maiorescu o subscrie fără ezitare.

Dar iată scrisoarea de răspuns a criticului, conținînd și alte date ale dialogului epistolar, care, pentru noi, acum începe, întrucît ea se constituie ca primul document:

„București, 14/26 septemvrie 1889

Iubite domnule Duiliu,

Novela d-tale *Alessio* apare în *Conv.* de la 1 octomvrie. Singura schimbare ce am făcut-o este suprimarea cîtorva versuri din cîntecul italian — aceasta cu deplina d-tale învoire. La celelalte propuneri de schimbare nu mi-ai răspuns cu convingere, și eu, prin urmare, nu mi-am luat dreptul de a le introduce. Știi că eu am un respect adînc înrădăcinat pentru individualitatea omului, fiecărui om, necum a unui autor, în privința personalității sale literare. De spus îi spun modul meu de a vedea, dar dacă nu-l primește îndată ca un ce corespunzător în acea privință cu

modul său de a vedea, renunţ la orce insistenţă, şi nu renunţ numai de nevoie, din diplomaţie literară, ci renunţ din întreaga conştiinţă. Nu este nimic mai fals decît împestriţarea unei individualităţi cu fragmente din altă individualitate. Fiecare este el însuşi şi nu trebuie să fie altul, în bine şi în rău, sub pericolul de a deveni o caricatură literară şi etică.

Nu-ţi place novela lui Caragiale? — Mie-mi place *foarte mult*. Nici lui nu-i place novela d-tale, *Alessio*. — Mie-mi place. — Este şi bine aşa: fiecare *autor* are prisma lui proprie şi trebuie să rămînă cu vederea înăuntrul ei. Eu sunt ca *publicul* cel mare, receptiv pentru toate prismele, numai să fie curate în transmiterea razelor.

Şi acum la cele personale private. Am primit şi scrisoarea d-tale adresată la Geneva, şi cea de la Frascati şi romanul *Piacere*, şi-ţi mulţumesc pentru toate trei.

Luni, 25 sept./7 oct. '89

Însă de atunci au trecut 11 zile; mi-a întrerupt scrisoarea o droaie de clienţi, care mi-au luat timpul în folosul advocaturii, şi am mai fost sechestrat şi de accesele histerice ale politicei noastre.

În interval am mai primit scrisoarea d-tale de la 1 octombrie şi o scrisoare de la Gavarry, care îmi spune că el a tradus novela d-tale *Noapte bună* în franţuzeşte şi că traducerea va apărea în *Revue du monde latin* de la 1 octomvrie. Trebuie dar să fi şi apărut, dar eu nu primesc revista aceasta.

Mă bucur, ne bucurăm, de sosirea d-tale în noiemvrie. Şi atunci să ne răpim din plictiseala vremurilor o sară de convorbiri estetice în văzduh. Împărtăşesc cu totul părerea d-tale asupra şi în contra lui Bourget. Fără îndoială, scopul scriitorului este «de a-ţi da iluzia intensivă despre *realitatea vieţii*». Tocmai de aceea el nu trebuie să-ţi dea analiza psihologică sub formă de analiză. Căci analiza unei realităţi nu este însăşi realitatea, prin urmare nici iluzia ei posibilă, ci o operaţie reflexivă, noţională asupra realităţii ca a unui obiect străin şi supus. Analiza e necesară scriitorului, dar numai ca o lucrare pregătitoare în ascunsul cugetului său, din care nu trebuie să apară nimic sub forma ei particulară, ci care trebuie să dispară sub iluzia realităţii.

Eu aştept mult de la d-ta ca autor al viitorului. Primitor de impresii, precum eşti, pus acum într-o lume aşa de bogată în forme felurite, iubitor de lectură (una din cele două mari comori ale orcărui spirit superior în ziua de astăzi), trebuie să se cristalizeze mai întîi în

d-ta şi apoi să se manifeste modul sigur şi personal al d-tale de a vedea întregimea lumii morale.

Şi aşa să ne revedem cu bine şi cu aceeaşi căldură. Dar tot mai scrie-ne cîte un rînd pînă atunci.

T.M."

B.A.R., S $\frac{40(1)}{XV}$.

Această scrisoare, ca şi cele de la cota S $\frac{40(2)}{XV}$ pînă la S $\frac{40(41)}{XV}$ au fost publicate în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, ed. cit.

23

B.A.R., S $\frac{88(24)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 130—132; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 52—54; 1944, p. 58—61; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 106—109.

1 — Scrisoarea lui Titu Maiorescu din 14/26 sept. 1889 (v. *supra*) i se păruse lui Duiliu Zamfirescu, şi nu fără oarecare dreptate, drastică. Dar nu era vorba de invidie (şi criticul se va explica în răspunsul care urmează); era tonul casant „judecătoresc" şi preferinţa pentru *O făclie de Paşte*, care lui Maiorescu îi plăcuse „foarte mult", în comparaţie cu *Alessio*, de unde nu invidia, ci mai degrabă o anume gelozie. Iată faptul de natură să-l contrarieze pe diplomatul de la Roma.

2 — Aici descoperim unul din momentele-cheie ale atitudinii (totuşi nuanţate) a lui Duiliu Zamfirescu faţă de Caragiale şi o judicioasă definire a celor două personalităţi, cu structuri foarte diferite (v. şi *supra*, scrisoarea 8, nota 3 şi scrisoarea 4 către Mihail Dragomirescu şi notele respective).

3 — Duiliu Zamfirescu susţine, de fapt, idei estetice care erau şi ale lui T. Maiorescu, spre exemplu, antinaturalismul. Îl combate pe critic, folosind propriile lui arme.

4 — Deşi concluzia este exagerată şi prea categorică, nuvela lui Caragiale ar fi „nereală şi neestetică", obiecţiile pe care le formulează Duiliu Zamfirescu nu sînt chiar de neluat în seamă. El identifică în

O *făclie de Paşte cazul* naturalist, care încalcă uneori şi logica şi verosimilul. Exemplele *per a contrario* sînt scoase, în afară de romanul lui Dostoievski, din acelaşi arsenal maiorescian: pe de o parte, micul realist Rudolf Töpffer, pe de alta, marele fantast Edgar Poe.

5 — V. *supra*, scrisoarea lui Titu Maiorescu din 14/26 sept. 1889.

6 — Răspunsul lui Maiorescu vine foarte repede (8/20 oct. 1889) şi el conţine date suplimentare şi semnificative despre raporturile Duiliu-Caragiale, cu o memorabilă caracterizare a acestuia din urmă, ca scriitor şi ca om, despre Delavrancea, N. Petraşcu şi despre viitorul autor al *Vieţii la ţară* însuşi, al cărui *caracter* i se părea net superior celor amintiţi mai înainte. Poate că era în vorbele lui Maiorescu şi o uşoară intenţie de măgulire, spre a menaja susceptibilitatea prietenului, dar sinceritatea lor, cum va dovedi-o evoluţia lucrurilor, este indiscutabilă.

Pentru referirea la articolele „contra dotaţiunii", v.*supra*, scrisoarea către Vintilă I. C. Brătianu, nota 4.

„Bucureşti, 8/20 octomvrie 1889

Iubite domnule Duiliu,

Asta-i a mai bună! Eu să te cred pe d-ta invidios? Dar eu *ştiu* tocmai, şi o ştiu de mult, că *nu* eşti invidios, în genere că ai inima sus şi că eşti în această privinţă dintre puţinii oameni de valoare.

Îmi aduc bine aminte şi de modul gentil cum ai primit opoziţia mea în contra candidaturii d-tale de deputat al grupului nostru acum 5—6 ani (cînd cu articolele d-tale contra dotaţiunii în *Indépend. roum.*); în deosebire de Ştefănescu De la Vrancea, care de-atunci nu-şi poate stăpîni turbarea în contra mea.

Ştiu în ce chip delicat ai intervenit adeseori în favoarea lui Petraşcu care îţi plăteşte aceasta cu invidie piezişe (iacă un invidios!).

Ştiu cu cîtă minte cumpătată şi bună ai trecut peste legitima revoltă ce te cuprindea de aroganţa lui Caragiale în observările sale literare, uneori nemerite ca fond, adeseori exagerate şi mai totdeauna nechibzuite.

Va să zică ştiu că ai o inimă caldă şi un fel de generozitate a cugetării, foarte rară între compatrioţii noştri.

Şi pe de altă parte convingerea ce o am despre Caragiale este că are una din cele mai vioaie inteligenţe ce le poate produce natura,electric, bună memorie, momente în care această extraordinară vibratilitate celulară a materiei cenuşii din creieri îl scoate mai presus de el însuşi şi-l face capabil de scrieri literare de mare valoare. Din cauza acestei părţi a lui eu închid ochii la toate celelalte, pe care însă le cunosc. Ştiu adecă caracterul lui; după aceea Caragiale e o *canalie*.

Aşa fiind, înţelegi că nu într-o discuţie *à propos* de Caragiale pot să-ţi fi scris eu d-tale ceva ce seamănă (fie numai pe departe) a imputarea că ai fi d-ta invidios. Asta *nu se poate*. Te rog să citeşti încă o dată scrisoarea mea precedentă şi ai să vezi unde şi de ce ai interpretat-o aşa de eronat.

Poate că eroarea va fi stat într-o dispoziţie momentană a d-tale. Poate eşti ceva prea susceptibil ca primă impresie; dar ştiu că nu-ţi ţine mult.

M-am grăbit a-ţi scrie aceste rînduri, iubite domnule Zamfirescu, pentru a nu lăsa între noi un *malentendu*. Dealtminteri, îmi ard călcîiele de lucrări urgente, ce are ţara noastră reaua deprindere de a le arunca pe toate deodată peste un om.

Al d-tale ca întotdeauna,

T.M."

B.A.R., S $\frac{40(2)}{\text{XV}}$.

24

B.A.R., S $\frac{88(25)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 132—135; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 54—56; 1944, p. 61—64.

1 — E vorba de *regina Elisabeta* (1843—1916), cunoscută şi ca poetă, sub numele de Carmen Sylva.

2 — *Eduard Hübsch* (1825—1894), compozitor şi şef de orchestră de origine germană, a fost naturalizat în România; dirijor al muzicii militare, apoi şef de orchestră la Teatrul Naţional din Bucureşti.

3 — Duiliu Zamfirescu nu poate uita vizita soţilor Maiorescu la Roma din aprilie 1889, la care se referă adesea în scrisorile acestei perioade.

4 — *Carracci*, familie de pictori italieni din Bologna. *Lodovico* (1555—1619), *Agostino* (1547—1602), *Annibale* (1560—1609), *Antonio*

(1583—1618), întemeietorii unei academii de pictură la Bologna, ale cărei principii eclectice, inspirate din arta Renaşterii, au influenţat pictura italiană din sec. XVII.

5 — *David Teniers* (numit şi Teniers cel Bătrîn) (1582—1649), pictor flamand, influenţat de Rubens; *David Teniers* (numit şi Teniers cel Tînăr) (1610—1690), una dintre cele mai reprezentative figuri ale artei flamande.

6 — *W. Fröhner* (1835—1925), arheolog german naturalizat la Paris. Este autorul, printre altele, al unei lucrări despre *Columna lui Traian* (1872—1874).

7 — *Convorbiri literare*, XXIII, nr. 7, 1 oct. 1889.

8 — „Necuviinţa" nu este o „farsă de rău-gust", ci denumirea populară a unui detaliu din anatomie care deosebeşte ţapul de capră. Cuvîntul respectiv se găseşte în studiul lui Gr. Crăiniceanu, *Nomenclatura română-latină din istoria naturală, Convorbiri literare*, id., p. 584—571.

9 — E vorba de nuvela *Noapte bună* (v. *supra*, scrisoarea lui Titu Maiorescu din 25 sept. / 7 oct. 1889).

10 — Prietenul este un diplomat care va deveni personajul principal din nuvela *John James*, publicată în *Convorbiri literare*, XLIX, nr. 9, sept. 1915 (v. şi comentariul lui Mihai Gafiţa, în vol. Duiliu Zamfirescu, *Opere*, III, *Nuvele*, ed. cit., p. 765—767).

11 — Se referă la scrisoarea lui Titu Maiorescu din 8/20 oct. 1889 (v. *supra*), care, prin modul deschis şi afectuos de a discuta şi lămuri lucrurile, a fost de natură să-l impresioneze în chip deosebit pe Duiliu.

25

B.A.R., S $\frac{88(26)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 135—136; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 57—58; 1944, p. 64—65; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 109—111.

1 — Este vorba de celebrul studiu al lui Titu Maiorescu, *Eminescu şi poeziile lui (Convorbiri literare*, nr. 8, 1 mai 1889), care se încheie

cu fraza ce concentrează esenţa înaltei preţuiri a criticului, precum şi un emoţionant sens profetic: „Pe cît se poate omeneşte prevedea, literatura poetică română începe secolul al 20-lea sub auspiciile geniului lui, şi forma limbei naţionale, care şi-a găsit în poetul Eminescu cea mai frumoasă înfăptuire pînă astăzi, va fi punctul de plecare pentru toată dezvoltarea viitoare a instrumentului cugetării româneşti". Admirator statornic al geniului eminescian (să ne amintim articolul său din *L'Etoile roumaine*, 1885), Duiliu Zamfirescu este entuziasmat, şi toată scrisoarea vibrează de această stare de spirit, care nu-l va lăsa indiferent nici pe T. Maiorescu în răspunsul său din 16/28 nov. 1889.

2 — *Seara zilei de sărbătoare* (ital.).

3 — *Viaţa singuratică* (ital.).

4 — Duiliu Zamfirescu va fi preocupat stăruitor de paralela Eminescu-Leopardi.

5 — Poetul român traduce următoarele: *Seara zilei de sărbătoare (Convorbiri literare*, XXIV, nr. 12, martie 1891), *Către lună* (id.) *Către sine însuşi* (id.), *Infinitul* (id.). — la acestea pare a se referi în scrisoare. Lor li se adaugă: *Către Silvia* (*Convorbiri literare*, XXVI, nr. 12, aprilie 1893), *Cîntecul de noapte al unui păstor rătăcitor din Asia* (id.) şi *Luna apune (Ateneul român*, I, nr. 11, nov. 1894).

În afara plăcerii de „a-şi revedea resimţită propria sa căldură în altul", scrisoarea lui Duiliu Zamfirescu îl bucură pe critic pentru intenţia acestuia de a-l traduce pe Leopardi, faptă literară asupra căreia meditase însuşi mai de multă vreme.

„Bucureşti, 16/28 noiemvrie 1889

Iubite domnule Zamfirescu,

Un rînd numai în mijlocul tevăturelor politice, universitare şi advocăţeşti, un rînd de mulţumire pentru scrisoarea d-tale din urmă. Ce plăcere mai mare (după emoţiunea concepţiunii şi după chinul facerii) poate să aibă un scriitor decît de a-şi revedea resimţită propria sa căldură în altul?

Căci de căldură este totdeauna vorba, pentru orce adevărat scriitor, şi pentru cel prozaic şi pentru cel mai critic. Nu se poate închega nimic de valoare, nici măcar o concepţiune politică, necum una literară, decît

la gradul de topire. Numai în fierbinţeala entuziasmului se *sudează* un subiect cu un predicat într-o nouă judecată, dacă e să fie vieţuitoare, şi nu un «cliché» mecanic.

Desigur şi Newton a descoperit în căldură legea matematică a gravitaţiunii. Şi avem dar de constatat două feluri de entuziasmări sau de emoţiuni: emoţiunea noţională-abstractă (criticul, omul de analiză şi omul de sinteză ştienţifică) şi emoţiunea intuitivă-concretă (poetul), şi aici se *întîlnesc* amîndoi — în aparenţă aşa de disparaţi; aici se înrudeşte Lessing cu Schiller, Humboldt cu Goethe. Şi evident: ca la cei mari, aşa la cei mici.

Dar nu pentru această reflecţie rău stilizată îţi scriu, ci — pe lîngă mulţumire — pentru a-ţi spune bucuria ce o am că te-ai gîndit să traduci din poeziile lui Leopardi. E o veche dorinţă a mea, dar greu de realizat. *Simplicitatea* miraculoasă şi totdeodată de cel mai puternic efect a poeziilor lui Leopardi — se va putea ea oare întrupa în limba română sau este numai posibilă în contrastul între o limbă literară rafinată şi reîntoarcerea la o limbă oarecum primitiv-omenească? Această condiţie există în limba italiană; dar nu există încă în a noastră, unde nu e rafinerie, şi simplicitatea e în pericol de a deveni prea trivială.

Încearcă şi adu-ne ceva tradus cînd vei veni acum la Bucureşti. La revedere, nu-i aşa? şi în curînd?

Al d-tale devotat,

T. Maiorescu"

B.A.R., S $\frac{40(3)}{XV}$.

26

B.A.R., S $\frac{88(27)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 136—139; în vol. ***Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori***, 1937, p. 58—61; 1944, p. 65—69; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 111—114.

1 — Observaţii foarte fine de psihologie artistică ale lui Duiliu Zamfirescu.

2 — Aici apare pentru prima dată una din ideile de bază — şi discutabile — ale esteticii lui Duiliu, din discursul de recepţie la Academie (1909): că sufletul ţărănesc n-ar fi capabil de complicaţii sufleteşti, în afara celor două sentimente: dragostea şi dragostea de pămînt.

3 — Faţă de *Năpasta*, scriitorul de la Roma adoptă o atitudine similară cu aceea manifestată faţă de *O făclie de Paşte* (v. *supra*). El, ca şi majoritatea criticilor vremii, reproşează autorului inautenticitatea personajelor, care, ca şi Leiba Zibal sau Gheorghe, i se par *cazuri* (patologice), cum şi sînt dealtfel, şi semnalează, printre primii, influenţa Dostoievski-Tolstoi, care va fi mult exploatată după 1900, pînă la acuzarea de plagiat. Antinaturalismul lui Duiliu Zamfirescu e consecvent, ca şi nereceptivitatea lui la formula de artă a lui Caragiale, dintr-o incompatibilitate pe care a definit-o singur (v. *supra*, scrisoarea 23, nota 2).

Cunoscîndu-i structura profund deosebită de a dramaturgului, Titu Maiorescu se aştepta ca reacţia poetului de la Roma să fie una negativă, de astă dată coincidentă cu a publicului, ceea ce-l face să-i observe cu o ironie destul de aspră: „Va să zică ai ajuns în halul publicului??! Eu rămîn în halul şi în halatul meu. Vorba lui Lucanus (*Pharsalia*, I, 128): «Zeilor le-a plăcut biruinţa, pe cînd lui Cato înfrîngerea». Şi semnează, cu acelaşi subtext, *„Cato Maiorescu"*. Dezacordurile literare dintre cei doi dialoganţi încep să se adune. Relaţiile umane rămîn însă, pentru multă vreme, afectuos cordiale.

4 — Henriette Allievi, fiica senatorului Antonio Allievi (v. scrisoarea către Vintilă Brătianu, nota 2), era văduvă, avînd un copil din prima căsătorie. Duiliu Zamfirescu o cunoscuse cu mai puţin de un an în urmă, ea fiind, se pare, „femeia cu mult farmec" de care îi vorbea lui Titu Maiorescu în mai şi iunie 1889. Între scrisorile de la începutul anului 1890 de la B.A.R., se păstrează faire-part-ul căsătoriei secretarului de legaţie cu fiica senatorului, care are loc la 10 martie 1890.

„Monsieur et Madame

Lascar Zamfiresco ont
l'honneur de vous faire part
du mariage de leur fils *Duilius*
Zamfiresco avec Madame
Henriette Allievi, qui
a eu lieu à Rome.

Focshani (Roumanie),
le 10 Mars 1890.

Monsieur *Antonio Allievi*
Senateur du Roayaumme d'Italie
a l'honneur de vous faire part
du mariage de sa fille *Henriette*
avec Monsieur *Duilius Zamfiresco,*
Secretaire de Légation.

Rome, le 10 Mars 1890."

Intenţia scriitorului de a se căsători, schiţată cu anume discreţie în această scrisoare (din ianuarie 1890), e salutată cu satisfacţie şi căldură prietenească de Titu Maiorescu, parcă în compensaţie pentru ironia servită pentru critica *Năpastei.*

„Bucureşti, 8/20 fevruarie 1890

Iubite domnule Zamfirescu,

Ne-a părut foarte bine de scrisoarea d-tale din urmă, deosebit de bine, fiindcă era greu simţimîntul că în timpul scurt al trecerii d-tale prin Bucureşti nici nu ne-am putut vedea destul de des, nici nu ne-au lăsat alte împrejurări copleşitoare să ne bucurăm cu mai multă expansiune de prietenia care — de mult latentă între noi — devenise patentă la Roma. Dar să se ştie numai că *este* — tot e bine şi e mare lucru.

Am scăpat de absurda tevătură cu darea în judecată a lui Brătianu, şi am scăpat cu faţa curată, mulţumită mai ales energiei şi înaltei inteligenţe a lui Carp.

Şi acum am un minut de respirare şi zece minute (înainte de a mă sechestra clienţii) pentru a-ţi scrie aceste rînduri de răspuns la buna d-tale scrisoare datată „Roma, ianuariu 1890", fără zi! Omul fericit n-are calendar.

Încep cu ce ai sfîrşit d-ta — *in cauda venenum* — cu însurătoarea d-tale. Îţi mai aduci aminte cu ce smerenie perfidă mi-o scrii?

«Eu îmi pare că mă însor.»

Îţi *pare?* În lumea aceasta vizionară toate sunt păreri. Dar în fine: dacă îţi pare d-tale, trebuie să ne pară şi nouă, şi nouă ne pare chiar foarte bine, căci — după părerea noastră — aceasta îţi lipsea, şi de abia de acum înainte ai să începi a deveni om întreg. Cu inima d-tale caldă, ai suferit îndoit de izolarea de la Roma. Fie ca o blîndă

soartă să-ţi dea în mintea şi în inima viitoarei d-tale soţii o corespondenţă adecuată pentru căldura gîndurilor şi simţirilor d-tale.

În această speranţă te rugăm să saluţi din partea noastră pe domnişoara Henrieta (deocamdată încă) Allievi şi

Quod Bonum Felix Faustumque!

Un tîrg: dacă-ţi trimitem noi fotografiile noastre ne trimiţi şi d-ta fotografia domnişoarei Henrieta Allievi şi a d-tale. — Noi avem încredere şi le trimitem; să vedem acum dacă eşti om de omenie la tîrg.

Năpasta lui Caragiale? D-tale nu ţi-a plăcut — mă aşteptam la aşa ceva. Mie mi-a plăcut grozav de mult, şi lui Carp, şi lui I. A. Cantacuzin, şi etc., etc. Dar ai să fii pus pe gînduri: nici publicului nu i-a plăcut: la prima reprezentare a căzut, sau *à peu près.* A fost şi prost jucată. Va să zică ai ajuns în halul publicului??! — Eu rămîn în halul şi în halatul meu. Vorba lui Lucanus *(Pharsalia,* I, 128):

«Victrix causa Diis placuit, sed victa Catoni».

Cato Maiorescu"

B.A.R., S $\frac{40(41)}{XV}$.

27

B.A.R., S $\frac{88(28)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 139—140; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori,* 1937, p. 61—62; 1944, p. 69—70.

1 — Soţii Maiorescu îi trimiseseră lui Duiliu fotografiile lor.

2 — Romană din Roma, o adevărată frumuseţe (ital.).

3 — Gil Blas de Santillane este eroul romanului cu acelaşi nume de scriitorul francez *René Alain Lesage* (1668—1747), romancier şi dramaturg, bun cunoscător (şi traducător) al literaturii spaniole, care l-a influenţat în mod considerabil. Printre alte opere: *Le diable boiteux* (1707), *Turcaret, ou le financier* (1709), *Histoire de Guzman d'Alfarache* (1732).

B.A.R., S $\frac{88(30)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 140—143 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 62—65 ; 1944, p. 70—73.

1 — Diplomatul fusese în concediu, cum consemnează și jurnalul lui Titu Maiorescu.

2 — Romanul este *Lume nouă și lume veche*, publicat în *Convorbiri literare* în 1891—1892 și în volum la Edit. Carol Müller, 1895.

3 — *Vasile G. Morțun* (1860—1919), ziarist și om politic. Unul dintre fondatorii revistei *Dacia viitoare* (1883). A făcut parte din conducerea unor gazete și reviste socialiste sau democratice. Primul deputat socialist în Parlament (1898). Membru în conducerea P.S.D.M.R. în 1899, a trecut cu „generoșii" în partidul liberal.

4 — *N. D. Xenopol* (1858—1917), scriitor, membru al „Junimii" și colaborator la *Convorbiri literare*. Mai apoi, redactor la *Românul* și prim-redactor al ziarului liberal *Voința națională*, devenind un acerb antijunimist. Autor al romanelor sociale *Păsurile unui american în România* (1879—1880) și *Brazi și putregai* (1880).

5 — Se referă la *Ioan N. Nădejde* (1854—1928), publicist sociolog și om politc. A aderat la mișcarea socialistă, militînd pentru revendicări general democratice. Membru al conducerii P.S.D.M.R., a fost principalul lider al „generoșilor" care au părăsit în 1899 mișcarea socialistă, trecînd în partidul liberal. Ion Nădejde a făcut parte din conducerea revistelor *Contemporanul*, *Revista socială* și a ziarului *Lumea nouă*. A fost printre primii în țara noastră care a tratat problemele de istorie de pe pozițiile materialismului dialectic ; Duiliu Zamfirescu se referă, de asemenea, la *Gheorghe Nădejde* (1857—1939), frate al lui Ioan Nădejde ; profesor și publicist, a activat și el în mișcarea socialistă, a fost redactor al *Contemporanului* și colaborator la *Evenimentul literar* și *Lumea nouă*.

6 — *Sofia Nădejde* (1856—1941), scriitoare și traducătoare, soție a lui Ioan Nădejde. Femeie foarte instruită, a fost o animatoare a mișcării de emancipare a femeii, colaboratoare activă la *Contemporanul* cu articole polemice, de popularizare a științei, cu nuvele și schițe. A mai colaborat la *Drepturile omului*, *Literatură și știință*, *Munca*, *Gazeta săteanului*. Proza ei se dezvoltă mai întîi pe o linie critică (aproape tezistă), apoi devine umanitaristă și sentimentală, influențată de naturalismul francez și de literatura rusă, în special, Turgheniev.

7 — Lunga discuție pe care o face Duiliu Zamfirescu este în legătură cu romanul său *Lume nouă și lume veche*, unde încearcă să-i prezinte într-o lumină negativă pe fruntașii socialiști. Unul dintre eroi, Veniamin Stroescu, ar avea, după mărturia autorului, ca model pe V. Gh. Morțun, împrumutînd în același timp unele trăsături și de la frații Nădejde. Însă autorul șarjează, făcînd din Stroescu, om cu dare de mînă, care a aderat la ideile socialiste, un personaj vulgar, prefigurîndu-l, pe această latură, pe Tănase Scatiu. Titu Maiorescu avusese dreptate să-l considere fals și ca psihologie (extrem de sumară) și ca identitate socială. În răspunsul său, Duiliu Zamfirescu ne lasă să înțelegem că de un asemenea tip „fals" a dorit să se ocupe, adică de un viitor „generos", dar tot nu ne convinge, pentru că personajul rămîne periferic și schematic, pe primul plan trecînd cadrilul sentimental dintre fiica și nora acestuia și frații Ștefănescu. Intenționînd o critică a socialismului, scriitorul ar fi trebuit să scrie un roman ideologic, ceea ce *Lume nouă și lume veche* nu e. Vrînd să demonstreze falsitatea socială a personajului („El însă (care *el* este cu totul impersonal), Morțun sau Veniamin Stroescu sau un altul asemeni, nu e nici un agitator agrar consecvent, nici un socialist ideolog, care să pregătească omenirii timpul viitor"), junimistul și în esență conservatorul Duiliu Zamfirescu nu pătrunde mai adînc în resorturile interioare și nici nu se limitează numai la acest aspect. Șarja lui izbește în „generoși", dar deopotrivă în *Covremelnicul (Contemporanul)*, în *Suferințele Omului (Drepturile omului)* în Iliescu, „faimosul critic" (posibil Gherea) și în genere în ideile avansate, care nu erau susținute numai de oameni falși, nesinceri, ca Stroescu. Antisocialismul romanului i s-a părut șubred chiar și lui Titu Maiorescu, pe care l-a nemulțumit în primul rînd inautenticitatea personajului și probabil tezismul. Veniamin Stroescu nu avea statutul unui socialist (om sărac, exploatat, care ajunge astfel la „ideile umanitare") și nici comportarea unui viitor „generos", intelectual provenit din clasele avute, sedus, cel puțin pentru o vreme, de aceleași „idei umanitare". El este pur și simplu un „mitocan", căruia scriitorul îi lipește eticheta de socialist. Se pare că eroarea venea dintr-o confuzie a socialismului cu poporanismul, Duiliu Zamfirescu lăsîndu-ne să credem că socialismul vremii era un „socialism bourgeois" și că cel adevărat echivalează cu un ideal sublim pe care, să nu ne surprindă, l-ar îmbrățișa el însuși : „În socialismul radical, în comunism, există o idee sublimă : ștergerea noțiunii de proprietate, care va ridica de pe capetele omenești pîcla preocupațiunii celei mai meschine, și, ca un imens sac de lest aruncat dintr-un balon,

va sălta inteligența omenească cu trei mii de metri în văzduhul înalt". Criticul „generoșilor" devenea, în aceste rînduri, un generos, dar care, totodată, nu voia să vadă că „noțiunea de proprietate" stătea chiar în centrul dezbaterilor și luptelor pe care le duceau socialiștii vremii lui. Ceea ce observă cu spirit pătrunzător Duiliu Zamfirescu este inconsecvența și poate și demagogia unor fruntași ai mișcării socialiste (ca V. G. Morțun, viitor fruntaș liberal), dar, din păcate, numai în scrisoare, nu și în roman.

8 — Una din marile basilici din Roma.

9 — *Gioacchino Rossini* (1792—1869), compozitor italian de operă, reprezentant al bel-canto-ului. A scris opere (*Bărbierul din Sevilla, Italianca din Alger, Semiramida, Wilhelm Tell*), cantate, oratorii, piese vocale (*Stabat Mater*). Duiliu Zamfirescu se referă uneori la Rossini în cronicile muzicale din *România liberă* și mai tîrziu în studiul despre L. Tolstoi.

10 — Desigur, *Elena Theodorini* (1857—1925), reputată pianistă, cîntăreață română despre care Duiliu Zamfirescu (Don Padil) scrisese adesea. A cîntat de multe ori în străinătate, pe scene celebre, ca „Scala" din Milano, în Spania, Portugalia, Anglia, S.U.A., Brazilia. Acum, în aprilie 1890, după cum se vede, cînta la Roma.

11 — Schița *25 de minute*. Aceeași nereceptivitate pentru spiritul satirei caragialiene, pe care, în detalii, îl dezaprobă și Titu Maiorescu în scurta scrisoare de răspuns. Din păcate, criticul trece peste „discuțiile literare" și nu aflăm opinia sa direct și în scris despre falsitatea lui Veniamin Stroescu, așa-zisul socialist din romanul *Lume nouă și lume veche*, opinie pe care i-o transmisese autorului, verbal, cu puțină vreme în urmă la București.

„București, 17/29 aprilie 1890

Iubite domnule Zamfirescu,

Degeaba îmi scrii, pînă nu-mi vei trimite fotografiile d-nei Zamfirescu și a d-tale. Degeaba încerci discuții literare și te codești cu estetica poeziei ca să scapi de estetica dubioasă a fotografiei. Nu se prinde, nu primesc. Întîi ocaoa de carne — vorba lui Shylock

T. Maiorescu,

întors de la Abbazia, Viena, Praga și Dresda și acum vîrît iarăși în salahoria bucureșteană.

P.S. Ce zici de poeziile lui Coșbuc? Se-nțelege că «Madam Carol» și «soro» în schița lui Carag. *sunt* neiertate greșeli și fleacuri.

O, inconsecvență omenească!

Și, încai de mi-ai fi scris unde șezi la Roma. Și *à propos*: ești fericit?

Idem."

B.A.R., S $\frac{40(5)}{XV}$.

29

B.A.R., S $\frac{88(31)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, II, nr. 7, 1 august 1935, p. 352—356; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 65—68; 1944, p. 73—77; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 117—121.

1 — E vorba de romanul *Lume nouă și lume veche* (v. *supra*, scrisoarea 28, nota 7).

2 — *Torquato Tasso* (1544—1595), poet renascentist italian. Creatorul epopeii naționale *Ierusalimul eliberat*, la care Duiliu Zamfirescu se mai referă și în alte rînduri. Tasso îmbină în opera sa fantasticul lumii cavalerești cu extazul religios și cu meditația spirituală, prevestind, prin lirismul său exaltat, romantismul.

3 — *Domenichino* (Domenicó Zampieri) (1581—1641), pictor italian reprezentînd academismul școlii din Bologna.

4 — Stilul împodobit din *Ierusalimul (eliberat)* (ital.).

5 — *Ugo Foscolo* (1778—1827), unul din marii poeți ai Italiei; patriot înflăcărat, a participat la viața politică, a fost exilat și a murit la Londra. Lirica lui e de inspirație preromantică (*Ode, Mormintele*). A scris eseuri și un roman, *Ultimele scrisori ale lui Jacopo Ortis*.

6 — Baptisteriul este unul dintre monumentele celebre ale orașului Pisa, alături de turnul înclinat datînd din sec. XII.

7 — Foiletoanele în cauză constituie debutul foarte tînărului N. Iorga, și ele sînt: *Cercurile de admirație mutuală, Lupta*, nr. 1066,

4 martie 1890; *Încotro mergem?*, id., nr. 1072, 11 martie; *Literatura națională*, id., nr. 1078, 18 martie; *Ion Gherea*, id., nr. 1085, 26—27 martie; *De ce n-avem roman?*, id., nr. 1090, 1 aprilie; *Bătrîni și tineri*, id., nr. 1094, 8 aprilie; *Rolul criticii*, id., nr. 1100, 15 aprilie; *Artist și public*, id., nr. 1107, 25 aprilie; *Este posibil realismul?*, id., nr. 1111, 29 aprilie.

8 — Neculai Iorga, *Veronica Micle*, *Convorbiri literare*, nr. 1, 1 aprilie 1890, p. 56—69.

30

B.A.R., S $\frac{88(32)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, II, nr. 7, 1 iulie 1935, p. 143; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 68—69; 1944, p. 77.

1 — *Borghese*, familie patriciană de mecenați, originară din Siena. Unul dintre descendenți, cardinalul Cafarelli, este fondatorul celebrei galerii de artă adăpostită în Villa Borghese.

2 — V. scrisoarea de răspuns a lui Maiorescu din 13/25 iunie 1890.

3 — Completarea datei, de mîna lui Titu Maiorescu.

„București, miercuri, 13/25 iunie 1890

Iubite domnule Zamfirescu,

S-au concretizat prevederile pentru lunile noastre de vacantă, iulie și august, și astăzi îți pot scrie date certe în timp și spațiu pentru proiectata noastră întîlnire.

Noi avem să stăm vreo 20 zile (de la 7/19 iulie la 27 iulie/8 august) la băile de la Schuls-Tarasp în Engadin în Svițera. La 29 iulie/10 august suntem la Meran lîngă Bozen, stăm acolo și la 30 iulie/11 august, ne intîlnim acolo (adecă la Meran) cu d-nul și d-na Jacques Negruzzi, care de-abia atunci sosesc de la moșia lor din Moldova, și plecăm 4 împreună de la Meran la 31 iulie/12 aug. cu trăsura prin Trafoi (noapte), *Stelvio* («Știlfser-Joch») la Bormio (noaptea acolo), Sondrio-Colico-Menaggio-Lugano (noapte), *Milan*, unde vom fi la 3/15 august și vom sta și la 4/16 aug. De-acolo la *Turin*, o zi, apoi la *Aosta* (o zi) și de aci vreo *8 zile la Courmayeur* sub Montblanc, partea italiană. De aici iar Aosta-Turin-Savona-Ventimiglia-Marseille, Negruzzeștii apoi Marseille-Paris, noi Marseille-Geneva-Zürich-Viena-București.

Unde ne întîlnim, ca să-ți fie d-tale mai potrivit? Eu ți-aș propune, ca lucru remarcabil de frumos (passo di Stelvio e o minune, șoseaua la 2700 metri!), să ne întîlnim la 30 iulie/11 aug. la Meran (știi, e comod să vii Verona-Bozen-Meran cu drumul-de-fier), să mergem toți 5 cu trăsura prin Trafoi. Stelvio, Bormio-Colico, Lugano la Milan, apoi Turin-Aosta-Courmayeur. Deși în acest mod ai ieși din Italia, dar ar fi numai pe 3 zile, din Ala (Verona) la Bormio.

Dacă nu se poate la Meran, fie la Milan, fie și la Turin-Aosta de la început, să fim împreună cel puțin la Courmayeur.

Noi stăm în București desigur pînă la 26 iunie/8 iulie, poate și ceva mai mult și de la 8/20 iulie pînă la 27 iulie/8 aug. suntem în Tarasp (adresa Maiorescu, *Curhaus Tarasp*, Svizzera). Ca să ne putem înțelege precis asupra întîlnirii.

Mulțumesc pentru fotografia d-tale foarte nemerită.

Și la caldă revedere.

T.M."

B.A.R., S $\frac{40(6)}{XV}$.

31

B.A.R., S $\frac{88(33)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, II, nr. 8, 1 august 1935, p. 356—357; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 69—70; 1944, p. 78—79.

1 — Directorul *Convorbirilor literare*, Iacob Negruzzi, un alt corespondent important al lui Duiliu Zamfirescu (v. vol. VIII al ediției de față).

2 — E vorba de *Amintiri din „Junimea"*, care încep să apară în *Convorbiri literare* în 1892.

3 — Şi Maiorescu îi răspunde imediat, cu atît mai mult cu cît îi comunică o importantă schimbare de traseu. Nu va mai veni în Italia, ci prin Germania, Danemarca, Norvegia, Suedia, se va duce la Capul Nord. De remarcat entuziasmul tineresc, pasiunea turistică a criticului, alături de spiritul său exact, meticulos în fixarea itinerarului şi calcularea preţurilor. Pe ultima filă a scrisorii lui Duiliu Zamfirescu, destinatarul a notat o serie de cifre care ne indică veniturile acestuia din 1890 şi provenienţa lor: „8250 advoc. (—); 500 cam. (cameră ?): 600 esm. (examene ?); 611 Prof.; 200 C.F. (membru în vreun consiliu al C.F.R. ?). Adică 10.161 lei, în iunie". Aceste sume dau impresia unui bilanţ înaintea plecării în lunga călătorie pe care o proiecta.

„Bucureşti, sîmbătă, 23 iunie/5 iulie 1890

Iubite domnule Zamfirescu,

De-abia fixasem bine locul întîlnirii noastre în Italia de Nord pentru astă-vară, şi acum trebuie să viu (îţi poţi închipui cu ce părere de rău!) să desfac tot planul de pînă acum. Au intrat microbii în el şi l-au ucis, microbii lui Koch. De cînd cu holera în Spania este prea mare posibilitatea ca să vie şi la Marsilia, Genua, Milan pentru a mai putea fi cineva sigur că va merge pe acolo drept plăcere în luna lui august. Şi Şviţera, Aosta, Courmayeur vor scăpa probabil de holeră, dar vor fi inundate de fugari. În aceste împrejurări nu e cuminte să mai mergem pe acolo, d. Jacques şi consoarta *Convorbirilor* sunt mai ales grozav de sensitivi la orce ştire de boală — deşi nu vor să o mărturisească — şi prin urmare.

Les extrêmes se touchant, noi am hotărît să mergem în Svedia şi Norvegia pînă la Cap Nord, minunea minunilor ca peisagiu, gheţari, soare de miezul nopţii etc. Nu ştim încă dacă vin şi Negruzzeştii.

Poţi lua un congediu îndată şi veni, poate cu d-na Zamfirescu, împreună cu noi? Ar trebui *îndată* fiindcă 18/30 iulie este ultima zi în acest an în care se vede toată sfera soarelui de miezul nopţii la Cap Nord.

Iacă itinerariul, începînd de la Berlin, de unde luăm bilete circulare pentru tot drumul:

Zioa 1. Berlin-Rostock-Gjedser-Kopenhaga.
» 2. Kopenhaga.
» 3. Helsingör (terasa lui Hamlet), Helsingborg-Gothenburg.
» 4. Trollhättan (cascadele şi canalul faimos).
» 5. Christiania (sosire 8'.55 seara).
» 6 şi 7 Christiania.
8 şi 9 drum la Drontheim (Throndhjem).
» 10 Drontheim.
» 11—20 din Drontheim la Cap Nord şi înapoi.
» 21 Din Drontheim la Östersund.
» 22 la Bollnäss.
» 23 prin Upsala la Stockholm.
» 24, 25, 26 Stockholm
» 26 Norköpping şi Wettersee.
» 27 Malmö-Kopenhaga
» 28 Kiel
» 29 Hamburg
» 30 Berlin.

Preţuri: circulara cl. I Berlin — toate oraşele de mai sus şi înapoi Berlin: 240 mărci = 300 franci. Vapor Drontheim-Cap Nord-Drontheim, însă cu mîncare, cabină cu tot, 9 zile: 334 m. = 418 fr. Celelalte 22 zile mîncare, otel etc., cîte 30 frc. pe zi de persoană, fac 660 frci. *În total cheltuiala de o persoană pentru acele 30 de zile Berlin-Cap Nord-Berlin* larg calculat: 1380 franci. Mai vine pentru d-ta drumul direct Roma-Berlin şi înapoi Berlin-Roma.

Greutatea este că, trebuind să fim cel mai tîrziu la 18/30 iulie la Cap Nord şi trebuindu-ne, după planul de mai sus, 16 zile de la Berlin la Cap Nord, suntem siliţi să plecăm marţi la 3/15 iulie din Berlin.

În orce caz suntem de astăzi peste o săptămînă, adică sîmbătă 30 iunie/12 iulie toată zioa la Dresda, Hotel Bellevue. Prin urmare, o depeşe a d-tale dată din Roma vineri seara sau sîmbătă 30 iunie/12 iulie dimineaţa sub adresa «Maiorescu, Dresda, Hôtel Bellevue» ne soseşte în timp util. Şi dacă veniţi, fixaţi unde şi cînd sosiţi la Berlin. Noi vom fi la *Berlin, Hôtel de Rome* încă luni, 2/14 iulie. Se înţelege că dacă veniţi şi este vorba numai de cel mult 2 zile întîrziere peste zioa arătată mai sus, vă aşteptăm cu cea mai mare plăcere la Berlin

pînă la 5/17 iulie, şi «ratrapăm» timpul pentru Cap Nord, scurtînd cu cîte o zi şederea la Christiania şi la Drontheim.

Ei, să te vedem !

Pot zice : la revedere ?!

Al d-tale,
T. Maiorescu"

B.A.R., S $\frac{40(7)}{XV}$.

32

B.A.R., S $\frac{88(34)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 358 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 70—71 ; 1944, p. 79—80.

1 — Nu se vor vedea în vara lui 1890 în Italia, cum dorea Duiliu Zamfirescu. Întors de la Cap Nord, Maiorescu îi scrie de la Reichenhall următoarea epistolă, detaliind (lucru rar) obişnuitele date din Baedeker, notînd chiar şi cîteva impresii (mai ales de la Stockholm), pe care, începînd să le dezvolte, se sperie : „Doar n-am să fac un articol descriptiv !"

„Reichenhall e frumos, într-o căldare de munţi înalţi pînă peste 2500 metri.

Reichenhall lîngă Salzburg
Villa Flora
Duminică, 12/24 aug. 1890

Iubite domnule Duiliu,

Ne-am întors de la Cap Nord şi am rămas aici de pripas şi de odihnă. Mai stăm la Reichenhall pînă marţi 21 august/2 septemvrie, apoi îndelete prin Viena, Peşta acasă. Cînd aş şti unde te afli acum ! Dacă te afli în nordul Italiei, am fi aproape unii de alţii, şi de ! iute merg drumurile-de-fier.

Am pornit marţi, 3/15 iulie, la $8^1/_2$ ore dimin. din Berlin şi am sosit (prin Rostock-Warnemünde-Gedser) la Copenhaga 7 $^1/_3$ sara. Joi, în 5/17 iulie, am fost la Helsingör să vizităm castelul Kronborg cu terasa lui Hamlet, sara la Helsingborg în Svedia. Apoi prin Göteborg pe la cascadele de la Trollhättan, stăvilarele (*«écluses»*) lui Ericson în faimosul Götacanal (care leagă pe apă prin mijlocul Svediei peste lacurile Wenern, Wettern şi Mölaren, Göteborg cu Stockholm) la Christiania, unde am stat 2 zile, am făcut o excursie cu poşta (fiecare călător într-o minunată trăsurică cu numai 2 roate şi un cal, «Kariol» la Humledal şi Drammen ; miercuri, 11/23 iulie, la 2 d.am. din Christiania cu C.F. la Drontheim (Norveg. Throndhjem, ceteşte Troniem), unde am sosit joi dimineaţa, în 21/24 iulie. A doua zi, vineri sara, la 10 ore, ne-am îmbarcat pe vaporul de turişti «Capella», care în 9 nopţi şi $8^1/_2$ zile (pînă sîmbătă 21 iulie/2 aug. dimineaţa) ne-a dus la Cap Nord şi ne-a adus cu bine înapoi la Drontheim. (Cheltuiala p. vapor de la Dronth. la Cap Nord şi înapoi, în cea mai bună cabină, cu mîncare, serviciu, cu tot 425 frci de persoană). Marea în acest timp odată 3 ore foarte agitată, apoi vro 5 ore şi iarăş vro 4, şi 2 ore la Cap Nord agitată, încolo linişte ca pe lac.

Sîmbătă 14/26 iulie pe la amiazi am debarcat pentru 2 ore, ca să ne suim pe insula Thorghatten la un tunel natural, prin care se vede marea cu nenumărate insule mici de stîncă, ca printr-un telescop uriaş ; în aceeaşi zi, pe la $6^1/_2$ sara, am trecut peste linia polară, duminecă dimineaţa la 15/27 iulie am stat o oră dinaintea orăşelului Henningsvär pe una din minunatele insule Lófoten ; pe la 2 ore în grandiosul Ramsfiord (munţi de stîncă pînă la 2000 m. înălţime, coborînd de-a dreptul în mare, cascade enorme, gheţari pînă la mare, şi trecerea braţului de mare aşa de strîmtă, încît parcă eşti pe Dunăre la Peşta), luni 16/28 iulie debarcat pentru cîteva ore la oraşul Tromsö, de unde în $^1/_2$ oră cu trăsura în Tromdal la un campament de laponi cu o cireadă de vro 300 de reni, apoi la o instalaţie pentru exploatarea balenelor, 2 balene şi mulţime de delfini văzuţi în mare, marţi, 17/29 iulie dimineaţa la Hammerfest, cel mai nordic oraş al pămîntului (oteluri, şcoală, biserică, staţie telegrafică şi meteorologică), şi, în fine, în aceeaşi zi, la $7^1/_2$ ore sara sosit la Cap Nord, ancorat, suit ($1^1/_4$ oră comod în zig-zag) la platoul stîncos şi mlăştinos al enormei stînci Cap Nord (295 metri deasupra mării), cinat sus, băut *champagne*, aşteptat acolo miezul nopţii şi avut parte de cel mai splendid soare neîntrerupt ! Temperatura + 150 R. (din cauza caldului Golfstream). La întoarcere cules flori de pe platou (myosotis, campanula, enzian), pe vapor pescuit $^1/_2$ oră, prins «morues» mari, buni de mîncat (grozavi numai sub forma un-

turei de peşte, ce o beau copiii slabi), apoi iar Hammerfest, Tromsö, coborît vineri 20 iulie de pe vapor pentru a ne duce 1/2 oră le marele gheţar Svartisen, la nivelul mării (pe cînd în Sviţera regiunea gheţei vecinice începe de la 3000 metri în sus), şi cum am spus, sîmbătă 21 iulie/2 aug., înainte de amiazi, debarcat iarăşi la Drontheim.

Pe lîngă toate impresiile extraordinare ale acestei călătorii, cea mai curioasă este lipsa totală de întuneric în această epocă a anului. Deja la Christiania ne-am trezit în prima sară surprinşi că, uitîndu-mă eu pe uliţă în lumină de amurg, am văzut bine pe un orologiu de biserică 11 ore. Dar apoi de la Drontheim încolo nu mai e deosebire de zi şi noapte, şi ai la început oarecare greutate să-ţi aduci aminte cînd să te culci şi cînd să te scoli. Ai sta vecinic treaz şi te-ai enerva peste măsură.

Duminică, 22 iulie/3 aug., am plecat cu drumul-de-fier (plăcut după vapor, va variaţie) la Upsala, unde am stat o noapte, apoi am ajuns la Stockholm, unde am stat pînă sîmbătă 28 iulie sara.

Stockholmul e cel mai frumos oraş ca privelişte, precum în genere Suedia e plăcută, curată, amabilă, elegantă, surprinzătoare prin progresul maşinilor de tot felul (vagoanele mult mai comode, mai *elastice* — deabia auzi roatele şi nu simţi mişcarea ; telefoane în *toate* casele, electricitate şi în trenurile accelerate, elevatori (lift) în mijlocul pieţei ca să te urce (pentru 5 centime) la un faubourg de sus (150 metri ; de aici îşi va fi luat Eiffel ideea, care pare numai o simplă amplificare după cele făcute de mult la Stockholm), storurile şi marchizele la ferestre elegante, comode, totdeauna solide etc., etc.

Farmecul unic al Stockholmului e că-ţi înfăţişează într-o *singură privire*, d.e. de pe balconul nostru de la Grand Hôtel, *tot* ce-ţi poate da un oraş ca frumuseţe : port de mare, la stînga marea plină, la dreapta curentul intrării lacului Mälaren în port, deasupra un elegant şi foarte lung pod de piatră şi fier, mai departe alt pod, peste care trec trenurile drumului-de-fier, vis-à-vis castelul şi palatul regal, dedesupt la dreapta cafeneaua „Strömparterren", pavilion de concert, iluminare multicoloră de la 10 ore sara înainte, globuri electrice la port şi palat, pe *quai* la stînga Muzeul Naţional (edificiu frumos şi mare), *tramways*, trăsuri, care şi căruţe, vapoare, şalupe, bărci în vecinică mişcare, 2 parcuri, partere de flori, statua lui Karl XII, a lui Gustav Adolf, a lui Gustav III (cel omorît de Ankantröm), *stînci* colosale în mijlocul oraşului — toate acestea, cum zisei, cu o singură privire — armonizate sub lumina stranie hiperboreală.

Dar destul ! Doar n-am să fac un articol descriptiv. Din Stockholm la Norköping (vizitarea unei familii cunoscute la Pontresina în vila

ei nespus de frumoasă), apoi la Malmö, Copenhaga, Berlin, München, Reichenhall. Am luat cîteva sute de fotografii, le-am lipit într-un album, *ad usum amicorum* (delphinii i-am lăsat la Cap Nord), cînd vei veni la Bucureşti.

Complimente doamnei Zamfirescu de la nevastă-mea şi de la mine, şi vechea strîngere de mînă prietenească dumitale,

T. Maiorescu"

B.A.R., S $\frac{40(8)}{XV}$.

33

B.A.R., S $\frac{88(35)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 358—360 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 71—72 ; 1944, p. 80—81.

1 — V. scrisoarea de răspuns a lui T. Maiorescu din 12/24 aug. 1890.

2 — Cei doi epistolieri se află acum într-un moment foarte înalt al prieteniei lor, care-i permite mai tînărului Duiliu Zamfirescu să-i facă — respectuos ! dar să-i facă — lui Maiorescu această observaţie capitală şi să-i smulgă preţioase mărturisiri în scrisoarea ce urmează, din 20 aug. / 1 sept. 1890. În plus, criticul e afectuos, plin de solicitudine, chiar şi atunci cînd nu i se cere lui, personal, nimic.

„Reichenhall, luni, 20 aug./1 sept. 1890

Iubite domnule Duiliu,

Că ţi-a trecut Mavrocordato înainte e o ciocoierie de-a lui Lahovary. Este *posibil*, nu sigur, ca pe la octomvrie să se facă o *identificare* ministerială cu «constituţionalii», adecă cu noi. Atunci ar intra Carp în ministeriu şi eu m-aş amesteca uneori în ale administraţiei guvernului, ceea ce pînă acum — de la retragerea noastră — am evitat absolut.

Pentru acest caz posibil te rog să-mi răspunzi la București cît mai curînd : unde dorești să te duci ca prim-secretar ? Ce este socrul d-tale, ce rol joacă, ce poziție ocupă în Italia ? Și — *last, not least* — ce avere ai de cînd te-ai însurat ?

Se-nțelege că nu poți lua aceste întrebări drept indiscrețiune din partea mea. Știi că asemenea date au însemnătatea lor pentru cariera diplomatică.

Cu 100 000 frci pe an ai vrea să mă dezrobești din advocatură, ca să am răgazul de a scrie ? Ți-o las mai ieftin cu jumătate ; o fac și cu 50 000. *À la rigueur* și cu 40 000. Dar cînd ai pînă acum numai 5 000 ca procente din capital, 7 300 din profesură, trebuie să trimiți 11 000 franci pe an la Berlin, înțelegi că restul trebuie să-l scoți din salahorie. Și *«primum vivere, deinde philosophari»*. Ceea ce, dealtminteri, precum știi, nu m-a împiedecat încă de la seninătatea vieței. Fiecare din noi e mărginit în limitele firii sale și a unei poziții devenite definitive de la 40 de ani încolo ; și gîndurile, ce ar fi fost dacă n-ar fi fost ce a fost, sau cum ar fi dacă ar fi cum nu e, le-am alungat de mult. Dar adevărat este că mă apucă — așa la 2 luni o dată — dorul de a scrie ceva mai cu temei și o adîncă părere de rău că pentru așa ceva nu am timp liber.

Toate merg *«à bâtons rompus»* în viața mea literară. Îmi pare însă că aș avea multe de spus și de scris, care uneori tind să-mi spargă țeasta de tare ce bat la ușe, însă e probabil că mulți se coboară în groapă ca o pușcă încărcată și ruginită în dorul de a face explozie — proastă imagine, dar exactă idee.

Precum vezi, ploo afară, și atunci ploo și înăuntru.

Nevastă-mea stă întinsă pe o canapea și cetește George Eliot, e veselă ca totdeauna, și aceasta mă readuce și pe mine la simțimîntul unei realități în definitiv plăcute.

Complimente și salutări amicale *da tutti a tutti,*

T. Maiorescu"

B.A.R., S $\frac{40(9)}{XV}$.

34

B.A.R., S $\frac{88(36)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 360—362 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 74 ; 1944, p. 82—84.

1 — Palatul (Palazzo) Doria, monument de arhitectură din sec. XVI, adăpostind încă de pe atunci prețioase colecții de artă.

35

B.A.R., S $\frac{88(37)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 362—366 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 74—78 ; 1944, p. 84—88 ; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 121—126.

1 — Se referă, desigur, la romanul *Lume nouă și lume veche ;* v. *supra*, scrisoarea 28, notele 2 și 7.

2 — Mărturiile de scriitor și opiniile literare ale lui Duiliu Zamfirescu sînt aici mult mai interesante decît romanul, de care era copleșit, dar care este în bună măsură fals (prin personajul Veniamin Stroescu) și destul de banal prin intriga sentimentală.

3 — Constatăm o contradicție a scriitorului : pe de o parte, prin ceea ce spune, el face o adevărată teorie a „procesului-verbal", a romanului realist, obiectiv, pe de altă parte, nu-i place *Roșu și negru* al lui Stendhal, adică o operă care i-ar fi confirmat în mod excelent opinia. Este latura structurii și a formației sale clasice care-și spunea cuvîntul. Titu Maiorescu, în răspunsul său, nu va avea o altă părere, fiind și mai categoric împotriva realist-naturaliștlior francezi (Flaubert-Zola) pentru motivul că „nu au inima *caldă*", motiv depășit din punct de vedere estetic odată cu romanul modern.

4 — De fapt, „istoria" de la Strassburg, unde Goethe se găsea la studii.

5 — *Le premier Faust*, traduit par Gérard [de Nerval] (1828).

6 — Discuția raportului între subiectiv și obiectiv în artă este oarecum improvizată, conținînd considerații de bun-simț, dar și confuzii, precum a obiectivității cu universalitatea. Mai sistematică, mai coerentă și mai convingătoare ne apare formularea aceluiași raport în răspunsul lui Titu Maiorescu din 4/16 oct. 1889, ce poate fi considerat ca unul din textele teoretice ale criticului.

7 — Pasaj de unde se vede că Duiliu Zamfirescu avea conştiinţa calităţilor şi defectelor lui şi că nu era numai megalomanul de mai tîrziu.

8 — Se referă mereu la romanul *Lume nouă şi lume veche*, la care lucra şi care va apărea în *Convorbiri literare*, în 1891—1892.

9 — V. răspunsul lui Maiorescu şi la această chestiune în scrisoarea de mai jos, cu foarte măgulitoare, dar nu mai puţin sincere aprecieri faţă de omul Duiliu Zamfirescu, de *caracterul* lui, aspect esenţial în relaţiile criticului cu discipolii şi, în genere, confraţii mai tineri.

„Bucureşti, 4/16 oct. 1890

Iubite d-le Z.,

Eram în întîrziere cu răspunsul la o scrisoare a d-tale, şi acum îmi vine şi cea de la 6 oct.

Ştii, sau te rog să ştii, că scrisorile d-tale îmi fac totdeauna plăcere, şi dar vorba d-tale «pardon de această prea lungă scrisoare» nu-şi are loc. Aş vrea să am şi eu răgazul să mă las plăcerii de a-ţi răspunde mai des şi mai regulat. Dar acest răgaz nu-l am decît foarte rar.

Am vorbit cu A. Lah. despre d-ta. L-am găsit în cunoştinţă deplină de cauză asupra împrejurărilor d-tale şi te-am găsit bine notat. Al. Balş îmi spunea că primul secretar Mavroc. are vechimea legitimă de la prima sa numire (rău fiindu-i cariera întreruptă de guvernul colectivist), că cei ce vin acum la rînd de vechime pentru înaintare eşti d-ta şi Mavrodin pe aceeaşi linie, dar că la prima vacanţă e probabil că va trece întîi Mavrodin din cauze «umanitare», el fiind aşa de sărac, încît cîţiva franci mai mult pe lună să-i fie o chestie vitală. Dar la a doua vacanţă d-ta, şi anume la Roma, de unde se va deplasa Mavroc., pentru care e indiferent unde se află, numai să fie în străinătate (soit dit tout-à-fait entre nous : à cause de sa femme, qui était trop éprise du jeune procureur Catargi et qu'il fallait éloigner de ce brasier).

Ţi le scriu aceste fiindcă te privesc. Dar n-aveai trebuinţă să-mi explici „per longum et latum" că nu pentru aceasta îmi atinseseşi într-o scrisoare trimisă la Reichenhall chestia poziţiei d-tale oficiale. Aceasta o ştiam şi ţi-am şi răspuns de la Reichenhall că o ştiam. D-ta eşti unul din puţinii oameni pe lume care sunt discreţi, prea discreţi, ceea ce nu strică. Dacă m-am informat pe la Lah. şi Balş, am făcut-o fiindcă eu mă interesam, nu fiindcă m-ai fi îndemnat d-ta.

Orcum, m-am bucurat să te văd bine notat la toţi (şi *à propos* de aceste : la întrebarea d-tale despre *Almanacul «Românului» pe 1891* răspund : dacă ar fi Carp la Externe, ai putea trimite ceva acolo ; dar fiind pasionatul om de partid Lahov. la Externe, nu ştiu cum s-ar privi lucrul, şi atunci vorba veche : *In dubiis abstinendum*).

Nu aşa de bine notat e Petraşcu, adecă : e foarte rău notat. La Constantinopol apucat de o grandomanie ridicolă, îşi dă aere de lux, a făcut datorii care s-au reclamat la Consulatul general şi pe la club ; de la Paris a rămas iar o încurcătură a casei cu vro 800 de franci (şi la Comit. teatral în Bucureşti, unde-l numisem membru, a găsit mijloc să ia din casa teatrului şi a trebuit să plătească alţii). E de o grozavă trivialitate în materie de bani şi de o vanitate proastră de cavaler de industrie. Aceasta are să-i frîngă gîtul în cariera diplomatică, precum deja a fost acum personal dojenit şi consiliat la Ministeriu. Mie mi-a vorbit de dorinţa lui de a-şi schimba cariera, de a intra la Culte etc. Dar ce să-i încredinţezi unui om nesigur la mînuirea banilor.

Dealtminteri alaltăseară ne-a citit un foarte bun articol (partea 7) asupra lui Eminescu. Zicea că pleacă mîine la Constantinopol.

Sunt şi eu cu desăvîrşire de părerea d-tale contra Flaubert-Zola. Nu au inimă *caldă*. Cetesc, recetesc acum pe Dickens. Iată un scriitor cald. Te rog, receteşte-l cu doamna Zamfirescu împreună : d.e., *Temps difficiles* ; sau orce. Ce măiestrie în producerea simpatiei pentru mizeria claselor de jos ! Ce rază de soare peste toate scrierile ! Pe cînd Flaubert-Zola-Maupassant scriu sub cerul cenuşiu al scepticilor blazaţi, şi scrierile lor îţi devin apăsătoare ca a treia săptămînă de ploaie.

Dar cu explicarea subiectivităţii şi obiectivităţii nu mă unesc. D-ta defineşti :

«A se vedea pe sine şi lumea din afară schimbată întrucîtva şi colorată după propria sa gîndire şi propriul său sentiment este partea scriitorului subiectiv. Dimpotrivă, a se vedea pe sine şi lucrurile ce-l înconjură mai de-aproape ca făcînd parte din lumea externă este aceea a scriitorului obiectiv.»

Eu zic, vezi şi prefaţa mea la *Comediile Caragiale* (*Convorb.*, 1 sept. 1885 — partea despre moralitatea artei) şi art. *Poeţi şi critici* (*Convorb.*, 1 apr. 1886) :

Toate impresiile omului asupra sa şi asupra lumii sunt *subiective*. Cine îşi poate exprima aceste impresii subiective (la el, ca la toţi oamenii subiectivi) cu atîta putere deosebită, cu atîta coloratură deosebită

în *forma exprimării*, încît să devie mai «sugestiv» în această formă de expresie, are *individualitate de stil*.

Cu toată această subiectivitate fatală a omului, care autor se numește obiectiv? (ca Goethe, Shakespeare, Leopardi, Eminescu) (se înțelege: obiectiv *«cum grano salis»*, relativ mai obiectiv în comparație cu alții, care sunt exclusiv sau egoist-subiectivi)? Acela care primește de la obiectele observate și apoi descrise de dînsul niște impresii — ce e drept totdeauna subiective, dar cel puțin *neamestecate* cu alte impresii *egoist-interesate ale sale*; impresii în a căror primire și exprimare autorul *se uită pe sine*, se pierde, își pierde egoismul.

D.e., un conferențiar la Ateneu vrea să vorbească despre Eliade. Orce va zice despre Eliad, nu poate spune decît impresia sa subiectivă. *Dacă spune însă curat, limpede și cinstit numai impresia produsă asupra lui prin operele și figura lui Eliad*, el poate da despre Eliad o descriere pe cît omenește se poate de obiectivă, adică un obiect oglindit în cea mai curată subiectivitate omenească. Dacă însă (și aceasta se întîmplă în cele mai multe cazuri, de aceea scriitorii «obiectivi» sunt așa de rari) în această impresie a sa despre Eliad se mai amestecă (se asociază psihologicește în capul lui) și alte impresii piezișe, egoistic-personale, adică relative la persoana vorbitorului în afară de obiectul Eliad; dacă, d.e., vorbitorul, crezînd că sunt în auditor cocoane încîntate de Eliad, cărora n-ar vrea să displacă, își drege fraza după gustul lor, sau dacă se gîndește, în genere, cum să captiveze auditorul cu vibrări de coarde populare, cu vreo declamație patriotică, vreun compliment la puternicii zilei, vreo fioritură pentru gingașele d-șoare etc., etc.: atunci este vederat că impresia despre Eliad și exprimarea acestei impresii, totdeauna subiective, nu mai este cel puțin subiectiv-curată, adecă mărginită la impresia primită de la obiect, ci este înlănțuită, turburată, falsificată cu alte gînduri *egoist*-subiective, cu vanitatea de a plăcea cocoanelor, de a linguși pe puternici, de a-și înlesni el cariera vieții sale... tot lucruri *heterogene de obiect*.

Atunci vorbitorul sau scriitorul este *subiectiv în înțelesul mai restrîns*, în *înțeles defavorabil*.

Creangă e obiectiv: el descrie poporul așa cum îl vede el, subiectiv, dar așa *numai cum îl vede*, fără alt gînd pieziș decît de a-l vedea și de a-l descrie curat cum îl vede, uitîndu-se pe sine și uitîndu-se numai la popor.

Delavrancea e rău subiectiv: el descrie poporul așa cum îl vede în parte, dar o altă parte a vederii lui este simultan ocupată de

gîndul heterogen de a face efect cu scrierea lui, de a «epata» lumea, de a-i turna expresiile cele mai neobicinuite, de a trece *el* de mare scriitor popular *à propos* de descrierea poporului: își amestecă dar egoismul, vanitatea, meschinăria sa în imaginea primită de la obiectul expunerii, și, prin urmare, nu capătă și nu poate exprima decît o imagine turburată, înstrăinată de propria ei fire, amestecată cu elemente ce nu se țin de ea.

E cam difuz ce am scris, dar cam așa ceva este deosebirea de care vorbim, între subiectiv și obiectiv.

Foarte spiritual, încîntător subiectiv e Byron. Primește o puternică impresie de la Don Juan, o dă puternic în expresie, însă mai dă alături și pieziș gînduri individual-egoiste de ale lui, își răzbună de hipocritul puritanism al societății engleze, care l-a blesat, expulzîndu-l din mijlocul ei, mai împunge pe bigota de nevastă-sa etc., și oscilează astfel între impresia subiectiv-curată despre obiect și între dorința lui egoist-turburătoare de a-și răzbuna. Lord Byron, prin urmare, nu este scriitor obiectiv. Am sfîrșit și a 3-a coală, și rămîn al d-tale devotat,

T. Maiorescu"

B.A.R., S $\frac{40(10)}{XV}$ și S $\frac{40(42)}{XV}$.

36

B.A.R., S $\frac{88(38)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 366—368; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 78—81; 1944, p. 88—91; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 126—129.

1 — I. Al. Brătescu-Voinești, *Scrisori găsite*, în *Convorbiri literare*, nr. 7, 1 oct. 1890, p. 572—589.

2 — Primul copil al lui Duiliu Zamfirescu, Henriette (Enrichetta-Eleonora-Eliza-Felicità).

3 — Articolul este intitulat *Tranziția* și a apărut în *Convorbiri literare*, nr. 7, 1 oct. 1888, p. 545—559.

4 — Nicolae Petraşcu, *Mihai Eminescu.* Studiu critic, publicat în *Convorbiri literare* între 1 nov. 1890 şi 1 nov. 1891.

5 — Duiliu Zamfirescu e un prieten leal, deşi va fi dezamăgit în ceea ce-l priveşte pe N. Petraşcu. Criticul, cum se vede în răspunsul său din 16/28 oct. 1890, va fi de acord cu opinia scriitorului de la Roma, pentru el dezamăgirea venind mult mai curînd. Acum dădea curs rugăminţii lui Duiliu, în ale cărui cuvinte crede efectiv în această perioadă.

„Bucureşti, 16/28 oct. 1890

Un rînd de felicitări, iubite domnule Duiliu, pentru d-ta şi mai ales pentru d-na Zamfirescu. D-ta iubeşti cu un fel de ameţitoare nepricepere, mica, dar imensa minune, ce ţi-a adus-o enigmatica natură în casă; dar d-na Zamfirescu o iubeşte în mai mult cu îngrijirile gestaţiunii şi cu durerile facerii, dureri ce le-ai împărătşit d-ta moraliceşte în folosul iubirii d-tale pentru soţie, dar mama le-a avut fiziceşte în folosul iubirii sale pentru copil.

Însă destulă analiză! Şi să ne mărginim în felicitări, că au ieşit toate cu bine şi că s-a produs în lume un plus de iubire.

. . . .

Ai dreptate cu P[etraşcu] *, şi eu gîndesc tot aşa. Fiindcă e inteligent şi poate produce ceva bun cu mintea sa, trebuie susţinut. Nu fac şi eu totdeauna aşa cu toţi cei inteligenţi şi producători, d.e. cu Caragiale, care ştiu că e — *passez-moi le mot* — o canalie?

Numai vezi, susţinut unde se poate fără a periclita mersul *cinstit* al trebilor. Un şef de secţie la şcoale, d.e., poate lua parale de la cei interesaţi la schimbări de loc, la înaintări etc., şi atunci cum rămîne?

Asupra acestui punct cel puţin ar trebui să fie cineva cu desăvîrşire sigur. Dar cu P[etraşcu]??

Însă să încetez şi cu aceste temeri, deocamdată academice; căci în scrisoarea asta e vorba numai de felicitări din partea nevesti-mii şi a devotatului d-tale prieten,

T. Maiorescu"

B.A.R., S $\frac{40(11)}{XV}$

* Aici, ca şi mai jos, cuvîntul şters cu o altă cerneală în manuscris.

37

B.A.R., S $\frac{88(39)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 368—369; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 81—82; 1944, p. 91—92.

1 — *Ioan Bogdan* (1864—1919), filolog şi istoric, elev al lui B. P. Hasdeu, creatorul şcolii româneşti de slavistică. A fost membru şi vicepreşedinte al Academiei Române. A colaborat asiduu la *Convorbiri literare,* unde a fost şi în comitetul de redacţie, la *Revista nouă, Archiv für slavische Philologie.*

2 — *Gh. Bogdan-Duică* (1866—1934), istoric literar, frate cu Ioan Bogdan. Colaborator al *Convorbirilor literare.* Studiul la care se referă Duiliu Zamfirescu mai departe este *I. Gherea, „Studii critice"*, publicat în *Convorbiri literare,* nr. 5, 1 aug. 1890, p.393—414.

3 — Publicat în *Convorbiri literare,* XXIV, nr. 2, mai 1890.

4 — Amănunte despre geneza sonetului *Boul* şi o paralelă cu *Il bove* de Carducci, v. în comentariul lui Mihai Gafiţa, în volumul Duiliu Zamfirescu, *Opere,* I, ed. cit., p. 438—440.

5 — În ciuda abţinerii lui Maiorescu, pe care-l consultase în legătură cu această colaborare, Duiliu Zamfirescu trimite poezia *Sărutînd-o unda blondă,* care apare cu titlul *Lido* în *Almanahul „Românului" pe anul 1891,* Buc., Tip. Românul, Vintilă C. A. Rosetti, 1891, p. 110. „Lumea" de care se temea criticul sînt şefii politici conservatori; aceştia nu puteau privi cu ochi buni colaborarea lui Duiliu Zamfirescu (junimist) la publicaţii liberale radicale (aripa rosettistă).

38

B.A.R., S $\frac{88(40)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 371—372; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 84; 1944, p. 94—95

1 — Titu Maiorescu este din nou ministru al Instrucţiunii Publice şi interimar la Lucrări Publice în cabinetul junimist-conservator-concentraţi, între 16 noiembrie 1890 — 20 februarie 1891.

39

B.A.R., S $\frac{88(41)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 372—373 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 84—85 ; 1944, p. 94—96.

1 — V. *supra*, scrisoarea 1 către Duiliu Ioanin, nota 1.

2 — Literal, „vînătoare de vulpi" (ital.), expediţie cinegetică, prilej pentru participanţi de a desfăşura demonstraţii ecvestre ce se îmbinau cu manejuri sentimentale.

3 — *Claymoor* (pseudonim al lui Mihai (Mişu) Văcărescu) (1843—1903), publicist, fiul poetului Iancu Văcărescu şi unchi al poetei Elena Văcărescu. El semnează rubricile mondene la publicaţiile *L'Indépendance roumaine (Carnet du highe-life, Echos mondains), La Roumanie illustrée (Echos mondains), La lanterne mondaine.* Aici e vorba, probabil, de o recepţie, unde a fost prezent şi Maiorescu, fără ca gazetarul să-i fi menţionat toate ordinele şi decoraţiile. De unde, observaţia lui Duiliu.

40

B.A.R., S $\frac{88(42)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 373 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 85—86 ; 1944, p. 96—97.

1 — *Ion Emanoil Florescu* (1819—1893), general, om politic conservator ; ministru în mai multe rînduri şi prim-ministru în februarie-noiembrie 1891.

2 — *Lascăr Catargiu* (1823—1899), om politic, şef al partidului conservator, prim-ministru în mai multe rînduri.

3 — *Al. Lahovary* (1841—1897), jurist şi om politic, unul din liderii conservatorilor „puri", de mai multe ori ministru.

4 — Într-adevăr, la 20 februarie 1891 vine la conducere un guvern liberal-conservator, în frunte cu generalul I. Em. Florescu, iar la 27 nov., acelaşi an, un guvern format din conservatori şi concentraţi, prim-ministru fiind Lascăr Catargiu. Duiliu Zamfirescu avea temeri, întrucît junimiştii (aşa cum era considerat el) se îndepărtau tot mai mult de conservatori, apropiindu-se de liberali, ceea ce spune şi Titu Maiorescu în răspunsul din 1/13 martie 1891, căutînd să-l liniştească pe impacientul secretar de legaţie de la Roma. Guvernul „colectivist" (adică liberal) nu va veni însă chiar aşa de repede, ci abia în octombrie 1895, cu preşedinte D. A. Sturdza, eternul inamic al lui Duiliu Zamfirescu.

„Bucureşti, 1/13 martie 1891

Mult iubite domnule Zamfirescu,

Situaţia politică stă acum aşa («acum» însemnează : în săptămîna aceasta ; ceva modificări în săptăm. viitoare nu sunt excluse), că guvernul (în esenţă vernescan) vrea să distrugă în alegerile viitoare de la 9/21, 10 şi 11 apr. pe «junimişti», ca nu cumva să iese Carp, A. Marghiloman şi eu deputaţi.

Însă colectiviştii sunt de o tărie de organizare şi de o îndrăzneală faţă de slăbiciunea-ridicolul guvernului, încît probabil situaţia după alegeri va fi a lor.

Cel mult se poate întîmpla să iese vro 30 deputaţi intermediari (junimişti, liberali-disidenţi, radicali împreună) care ar avea în Cameră rolul important de a hotărî direcţia limbei de la cumpănă. Dar o majoritate hotărîtă şi guvernabilă în favoarea guvernului Florescu—Catargi-Vernescu este exclusă din mintea tuturor de la noi.

Aşa fiind atmosfera, miniştrii sunt hesitanţi (afară de numirile noilor prefecţi), şi nici o schimbare mai pronunţată în sensul lor nu îndrăznesc să o facă.

În ceea ce te privește dar pe d-ta personal, cred că — după prevederile omenești— poți fi în liniște. Guvernul actual nu va face nimic, iar pe la iunie e posibil un guvern colectivist, de care nu ai să te temi.

Eu personal sunt mulțumit de situația noastră politică. Acum 3 ani eram numai vro 3 junimiști-politici : Carp, T. Rosetti și eu, trecînd în lumea noastră de teoreticieni-academici. Astăzi suntem vro 60, între cari și Germani și A. Marghiloman, și am dovedit prin reforma minunată a agiului, prin legea vînzării bunurilor în loturi mici la țărani, prin inamovibilitatea și prin legea pensiilor, că suntem oameni de acțiune practică și că nici nu există organizatori în afară de noi. Peste mult 3 ani va trebui dar să ne revie apa la moară, sub o formă sau sub alta. Direcția noastră, dealtminteri, este de acum înainte spre liberali. Conservatorii au devenit imposibili în vechea accepțiune a cuvîntului.

Al d-tale totdeauna devotat,

T.M."

B.A.R., S $\frac{40(12)}{XV}$.

41

B.A.R., S $\frac{88(43)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 374—376 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 86—88 ; 1944, p. 98—101 ; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 136—138.

1 — Alegeri organizate de guvernul I. Em. Florescu-Lascăr Catargiu-Vernescu, instalat la 20 febr. 1891 ; Titu Maiorescu nu mai fusese ales deputat.

2 — Regăsim aici nu numai observații destul de severe privind societatea românească a vremii, dar și o predispoziție, o aspirație balzaciană a scriitorului, realizată doar în parte în ciclul Comăneștenilor.

3 — Elena O. Sevastes, *Irina*, în *Convorbiri literare*, nr. 2, 1 mai 1891, p. 175—183.

4 — Delavrancea nu va satisface gustul totuși clasic al scriitorului de la Roma. Amestecul de romantism, realism, naturalism din nuvelele și basmele acestuia i se părea, pe bună dreptate, hibrid.

5 — V. N. Iorga, *De la Vrancea*, în *Lupta*, nr-ele 1174, 1179, 1184, 1200, din 14 iulie, 22 iulie, 29 iulie, 5 aug., 19 aug. 1890.

6 — Opinie care-l va fi surprins pe Maiorescu, mai ales în privința culturii lui Gherea ; din păcate, proxima scrisoare a criticului e numai din septembrie 1891, adică după trei luni de la aceste interesante considerații ale lui Duiliu Zamfirescu privindu-i pe cîțiva dintre marii lui contemporani (Coșbuc e un talent original, Caragiale deși „zevzec" este „inteligentsism"), considerații care vor suporta modificări pe parcurs. A se vedea cazul Coșbuc.

7 — Steajer — parul din mijlocul unei arii de treierat cu caii.

8 — Dombey și Fiul, eroi din romanul cu același nume de scriitorul englez *Charles Dickens* (1821—1870).

9 — Iarăși, o politicoasă invitație adresată criticului de a se întoarce în uneltele sale. Duiliu Zamfirescu avea foarte clară conștiința valorii și a rolului jucat de Maiorescu în literatura română de la 1870—1880, dar în subtext nutrea și dorința unui articol despre poeziile și nuvelele sale. O spusese altă dată în mod și mai direct.

10 — I. C. Brătianu, marele fruntaș liberal, murise la 3/5 mai 1891 și deși înmormîntarea avea loc la Florica (jud. Argeș), cortegiul mortuar a fost purtat și pe străzile Bucureștiului, prilej de a se face o demonstrație anticonservatoare.

11 — Duiliu Zamfirescu se instituie în judecător al situației politice din țară, afișînd superioritatea celui neangajat, dar lăsînd să se înțeleagă că într-o zi va fi nevoit să coboare și el în arenă : visul său de tinerețe de a fi ales deputat și de a face carieră politică, pentru care, vai, nu avea mari înzestrări !

12 — C. Esarcu era ministru de Externe în guvernul liberal-conservator I. Em. Florescu - L. Catargiu. Duiliu vrea să spună probabil că șeful său nu-i cunoștea convingerile politice junimiste. De unde se temea că, prin instalarea noului cabinet, „poziția sa devine nesigură" (v. scrisoarea din 9 martie 1891), diplomatul de la Roma are surpriza unei decorații.

13 — Pe ultima filă a scrisorii se găsesc următoarele însemnări ale lui T. Maiorescu în legătură cu frecventele lui călătorii în străinătate, cu orarul trenurilor și cu prețurile :

Cöln-Amsterdam 20 M. 70 f. cl. I
Ems — Amsterdam cl. I 31 Mark
über Emerich

[urmează cîteva cuvinte, indicînd localitățile și ora, pe care le-a barat]

Ab Cöln Hauptbanhof	3° 54	
Dusseld.	4° 33	
Oberh.	5° 9	
Wesel	5° 38	
Amsterdam	8° 30 seara	
ab Ems	7° 48 früh	
	Cu trăs[ura]de la Ems la Coblenz	
am Coblenz	8° 18 "	
Ab Coblenz (vapor)	9° 15 "	45 M
Am Cöln	10 45	
eder ab Ems	10° 18 tr.	C.F.
am Cöln	12° 40	

42

B.A.R., S $\frac{88(49)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, II, nr. 9, 1 sept. 1935, p. 582; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 88—89; 1944, p. 101.

1 — Din scrisoarea care urmează (3/15 iulie 1891) înțelegem că e vorba de studiul despre C. Dobrogeanu-Gherea.

2 — Cumnata lui T. Maiorescu, soră cu Ana și cu Maria Negruzzi, soția lui Iacob Negruzzi.

43

B.A.R., S $\frac{88(44)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 582—584; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 89—92; 1944, p. 102—105; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 140—144.

1 — Scrisoare care, din păcate, nu ni s-a păstrat. Ultima epistolă a lui Maiorescu din această perioadă e aceea datată 1/13 martie 1891 și proxima din 28 sept. / 10 oct. 1891.

2 — „Monografia“ a rămas în stadiul de fragment, pe care avea să-l publice sub titlul *Scrisori romane*, III, în *Convorbiri literare*, XLI, nr. 7, 1 iul. 1907, p. 657—671; nr. 8, 1 aug., p. 769—778, cu precizarea: „După cum se va vedea din cuprinsul acestui articol, el a fost scris acum 15 ani“. Autorul se înșela, pentru că scăzînd 1891 din 1907, înseamnă 16 ani. Dar nu aceasta e important, ci faptul că Duiliu Zamfirescu are pasiunea ideilor și a discuției. Din păcate, n-are și posibilitatea sistematizării, a unei argumentații consecvente care să ducă lucrurile pînă la capăt. O recunoaște singur în chiar acest început de studiu: „Concluzia la care am ajuns a fost că nu sunt un temperament critic, cel puțin sistematic critic“. Scriitorul nici nu bănuiește cîtă dreptate are. Întîi, pentru că modul său de abordare a conceptelor este pur impresionist, ca să nu spunem empiric, în al doilea rînd, pentru că nu reușește să finalizeze nici „monografia“ despre C. Dobrogeanu-Gherea, nici aceea despre Tolstoi. Să mai adăogăm că se contrazice? Că în articolul din *Convorbiri literare* susține independența absolută a scriitorului față de baza economică și că, numai doi ani mai tîrziu, în discursul de recepție din 1909, afirmă exact contrariul? („Este, în adevăr interesant a vedea cum evenimentele istorice cele mai depărtate și mai poetice au la baza lor o cauză economică.“)

3 — V. C. Dobrogeanu-Gherea, *Cauza pesimismului în literatură și artă*, studiu publicat în *Studii critice*, vol. II, 1890 și în același volum, *Decepționismul în literatura română*.

4 — *Achille Loria* (1857—1943), economist și sociolog italian, partizan al determinismului economic. A reprezentat aripa reformistă a mișcării socialiste italiene, în cadrul căreia a militat: Opere: *Analize ale proprietății capitaliste* (1889), *Sociologia și școlile sale* (1900), *Bazele economice ale construcției sociale* (1902), *Marx și doctrina sa*, *Morfologia socială* (1906).

5 — *Cîntecul păstorului în pustiu* (ital.).

6 — La mecanicismul lui Gherea cu privire la cauzele social-economice ale pesimismului și decepționismului, Duiliu Zamfirescu răspunde cu un mecanicism și mai rigid. E greu de susținut că „poeții au fost

cu totul neatîrnați de caracteristica economică a timpului lor", și Duiliu Zamfirescu însuși recunoaște în mod tacit acest lucru în discursul de recepție infirmîndu-și ideea (v. *supra*, nota 2). Ceea ce omite scriitorul, ca și preopinentul său, într-o anumită măsură, este că determinismul economic este mediat prin forme ale conștiinței sociale, că el nu acționează singur și în măsură egală în toate cazurile. Dacă C. Dobrogeanu-Gherea supralicitează, într-adevăr, factorul economic, minimalizînd zestrea psihologică, temperamentală, a artistului, Duiliu Zamfirescu, și nu numai el, procedează în sens opus, explicînd totul în mod absolut prin personalitatea artistului, minimalizînd condiționarea social-istorică pe care o desparte în mod arbitrar de economic. „Un poet — va concede autorul *Vieții la țară* în «monografia» neterminată — poate să fie înrîurit în bine sau în rău în societate, dar pesimismul sau optimismul lui este absolut neatîrnat de starea economică a timpului în care trăiește." (V. și Duiliu Zamfirescu, *Opere*, V, ed. cit., p. 457.) Ca și cînd „starea economică" n-ar avea nici o legătură cu societatea, n-ar influența-o în nici un fel (de fapt, o generează), ca și cînd cele două laturi, economic și social, ar fi complet autonome, nu s-ar găsi într-o interdependență, ce nu mai are nevoie să fie demonstrată.

7 — Ceea ce scriitorul n-a mai făcut, publicîndu-le, tot ca simple note abia după 16 ani și într-un moment cu totul impropriu, din punct de vedere „economic", în 1907, anul răscoalelor țărănești.

8 — Despre vizita reginei Elisabeta la Veneția, care echivala cu o autoexilare, v. notele la scrisoarea 10 către Trandafir Djuvara despre „drama de la Veneția".

44

B.A.R., S $\frac{88(45)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 585—587; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 92—93 ; 1944, p. 105—106.

1 — E vorba de scrisoarea precedentă, din 3/3 iulie 1891.

2 — Nu se rătăcise (v. *supra*, scrisoarea 43).

3 — Este vorba de *Viața la țară*, la care va începe să scrie în anul următor, după ce se va consuma „drama de la Veneția", în care fusese implicat și scriitorul, fapt care-i atrăsese mutarea disciplinară la Atena și apoi la Bruxelles.

4 — Se referă la romanul *Lume nouă și lume veche*, care se publică în *Convorbiri literare*, în 1891—1892.

5 — Cu orgoliul său firesc, autorul își supralicita romanul, pe care el însuși îl va face uitat mai tîrziu.

45

B.A.R., S $\frac{88(46)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 507 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 93—94 ; 1944, p. 107.

1 — Scrisoare care nu s-a păstrat.

2 — Referirea este la „afacerea Văcărescu" sau „drama de la Veneția", pentru care v. scrisoarea 10 către Trandafir Djuvara, nota 3, precum și răspunsul lui Titu Maiorescu din 28 sept. / 10 oct. 1891.

3 — „Stăpînirea", adică guvernul liberal-conservator I. Em. Florescu și mai apoi Lascăr Catargiu, nu-l va da afară, dar îl va transfera la Atena, începînd de la 1 iunie 1892.

46

B.A.R., S $\frac{88(47)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 588 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 94—95 ; 1944, p. 107—108.

1 — Scrisoare care nu ni s-a păstrat.

2 — V. răspunsul lui Titu Maiorescu din 28 sept./10 oct. 1891 de mai jos.

3 — Amărăciunea diplomatului era provocată de aceeaşi „afacere Văcărescu" (v. *supra*, scrisoarea 45, nota 2).

„Bucureşti, sîmbătă, 28 sept./10 oct., 91

Iubite domnule Duiliu,

Mulţumesc pentru foarte amabila grabă cu care ai făcut să mi se trimită cărţile de drept comercial. Au sosit ieri, sunt tocmai ce doream, am şi trimis (tot ieri) prin mandat poştal costul lor cel foarte mic librăriei Bocca după socoteala trimisă împreună — aceasta a mers bine şi iute ca în poveste.

Scrisorile noastre (a d-tale cu plîngerea în contra stupidei presupuneri că d-ta ai fi corespondentul Loredano şi a mea cu comanda cărţilor) s-au încrucişat. Din întîmplare, vorbisem amîndoi de acelaşi fapt. Dar în urma scrisorii d-tale am mai scris eu însumi alăturata notiţă în *Constituţionalul.* *

Ceea ce nu a împiedicat pe *Liberté* (a d-lor Sturdza-Beldimano) să scrie după vro 5 zile că corespondenţele din urmă semnate Loredano sunt insignifiante şi probabil fabricate în Bucureşti «pentru a amăgi cercetările asupra adevăratului corespondent, care pare a fi la Roma».

Cînd vede cineva perzistenţa erorii, poate avea speranţă că odinioară în viitor va fi şi oarecare tărie pentru adevăr. Căci perzistenţa existînd, nu va fi greu să o foloseşti pentru adevăr în loc să o vezi astăzi întrebuinţată la eroare. Căci în definitiv adevărul e lucru mai firesc decît eroarea, care undeva şi cîndva trebuie să-şi dea în petec.

---

* T. Maiorescu ataşează chiar tăietura din ziar: „Faţă cu ştirile neexacte care tot se mai răspîndesc prin unele ziare, declarăm din nou şi pentru a treia oară că d-l Zamfirescu, secretarul Legaţiunii de la Roma, nu este şi nu a fost niciodată corespondentul ziarului *Constituţionalul,* că nici un rînd nu ne-a venit vreodată de la d-sa, nici direct nici indirect, că prin urmare şi îndeosebi corespondenţele noastre din Venezzia şi Palanza, semnate «Loredano», nu sunt nici scrise, nici inspirate de d-l Zamfirescu".

Tot optimist!

Mulţumiri încă o dată, complimente doamnei Zamfirescu (putem spera să o vedem de iarnă în Bucureşti) şi cu mare bucurie la revedere,

T. Maiorescu"

B.A.R., S $\frac{40(13)}{XV}$.

47

B.A.R., S $\frac{88(46)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 588—590; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 95—96; 1944, p. 108—110; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 157—159.

1 — Se referă la Emil Du Bois-Reymond, *Despre limitele cunoaşterii* (trad. de Titu Maiorescu), în *Convorbiri literare*, nr. 8, 1 nov. 1891, p. 620—645.

2 — Pentru recenzia lui Titu Maiorescu la traducerea din Horaţiu a lui D. C. Ollănescu, v. scrisoarea 12 către Trandafir Djuvara, nota 6, precum şi scrisoarea de răspuns, de o ironie tăioasă, a criticului, din 17/29 nov. 1891, conţinînd semnificative consideraţii asupra lui Caragiale, N. Petraşcu, D. C. Ollănescu şi date foarte preţioase despre propria şi prodigioasa lui activitate. De asemeni, scrisoarea din 20 nov./2 dec. 1891, în care i se comunică prognoza politică.

3 — N. Petraşcu, *Mihail Eminescu*, studiu critic, Bucureşti, Stabiliment grafic V. Socec, 1892. Dedicaţia este următoarea: „Atît felul încercării de faţă cît şi numele poetului din ea îmi amintesc pe întemeietorul criticei noastre literare, din convorbirile căruia am profitat, pe omul de gust, care a fixat cel dintîi pe Eminescu şi l-a urmărit de aproape cu privirea simpatică. Închin dar acest studiu critic domnului Titu Maiorescu.

N. Petraşcu."

4 — Cu toată inima (lat.).

5 — N. Petraşcu şi A. Vlahuţă sînt numai două dintre exemplele care atestă la Duiliu Zamfirescu o adevărată vocaţie a prieteniei.

„București, 17/29 noiemvrie 1891

Iubite domnule Zamfirescu,

Ce muscă te-a pișcat? Mai sunt mosquitos în noiemvrie pe la Roma? Sau suflă vreun scirocco pe așa vreme iernatică? Sau ai avut un atac de friguri paludiene, de ai văzut așa în negru articolul meu despre Ollănescu-Horațiu?

Nu voia să fie și nu este negru, din contră: evită negrul și rămîne trandafiriu sau cel puțin alb. Am lăudat ce era de lăudat în conștiință și am tăcut asupra restului. Și nu am tăcut fiindcă nu aș fi spus lucrul verde cum îl cred — în materie literară nu încap tranzacțiuni, ci rămîne *magis amica veritas* — ci fiindcă nu ar fi înțeles poate publicul — și ar fi interpretat în defavoarea lui Ollănescu ceea ce *în mare parte* nu e vina lui, ci a nivelului încă prea puțin urcat al limbei noastre *obicinuite*.

Faptul e că afară de traducerea *Ad amphoram*, care am și reprodus-o întreagă, celelalte sunt de o trivializare a impresiei totale, care nu respiră deloc eleganța lui Horațiu.

Era bine să o spun aceasta? Mi-a părut că nu. Dar i-am scris-o ieri lui Ollănescu într-o lungă și caldă scrisoare.

Pe aici valvîrtej politic mai mare decît orcînd, și poate (nu sigur) căderea guvernului.

Ce va fi în urmă? Beizadea Mitică tranziție? Sturdza direct cu colectiviștii? Poate Lascar Catargiu cu Lahovary-Știrbei? Nu tocmai imposibil o combinare cu cîțiva junimiști? Peste cel mult 8 zile va fi născut curiosul copil politic al devergondajului actual.

À propos de devergondaj: Mavrocordat divorțează în adevăr; d-na s-a prea îndulcit (și de mult) de junele Henri Catargi, care și el este rezultatul relației d-nei Catargi Bednianu [?] cu Menelas Germani, care și ea este rezultatul mamei sale cu altul decît legitimul ei bărbat, care și ea — mama — este fructul... dar îmi pare că avem să ne urcăm pînă la Eva cu șarpele și cu mărul.

Că Petrașcu vrea să-mi dedice cartea e o mare amabilitate din partea lui. E evident că omul are talent; mai mare talent are Ollănescu; mult mai mare Caragiali — toți trei, după simțimîntul meu, îndoioși ca caracter, dar asta e treaba lor și nu influențează deloc asupra relațiilor noastre literare; deși... Dar în fine!

Observările ce le faci și le repeți asupra prea puținei activități literare ale mele îmi sunt totdeauna binevenite și le găsesc totdeauna adevărat prietenești. Eu primesc în genere cu dragă inimă orce sinceră critică personală, de orce soi și în orce direcție.

Numai, vezi, domnule Duiliu, nu pot cu nici un chip face mai mult decît fac, mi-ar lipsi literal timpul material. Dă-ți puțin seamă: mă scol de regulă dimineața la 5 1/2 și lucrez în iatac cu lampa aprinsă pînă la 8, în fiece zi, apoi cafea, de la 9—11 1/2 iar lucru, oameni (Carp, Marghiloman, studenți, transilvăneni, vizite), de la 1 înainte sau procese, sau pregătiri la cursul universitar, care e frecuentat de o lume nebună (pînă în coridor cu ușa deschisă), sara o dată pe săptămînă literatură, o dată muzică, o dată club politic, de vro 2—3 ori cetire cu nevastă-mea (termină Carlyle, revoluț. franc.).

Dar ce iese din acest lucru?

Întîi cursul universitar. Mare lucru pentru mine; cursul totdeauna din nou rumegat, ținut în curent, sugestiv pentru tinerime. De aici o alipire a celor mai inteligenți absolvenți ai Facult. de litere de mine, care *acum* chiar e pe cale a se traduce în colaborarea lor regulată la *Convorb.*, *poate* peste 1 an încredințarea revistei pe numele lor.

Al doilea. Am scos în anul acesta *Aforismele Schopenhauer* în nouă ediție și revizie. Mic lucru, dar *trebuia* făcut, 436 pagine de tipar revăzute, coalele imprimate corectate etc.

Al treilea, o cărticică cu discursul meu asupra reformei învățămîntului, 198 pagine imprimate, scrise și acelea, corectate în 3 probe... timp și muncă, mare, mică, dar trebuie făcută.

Al patrulea: noua ediție a *Criticelor*, revăzută cu cea mai mare băgare de samă; 3 volume vor ieși, primul începe cu *Poesia română din 1867*, sunt acum de-abia la corectura coalei a 7-a... și cele multe înainte.

Al patrulea: * Socec cere o nouă ediție (a șasea) a lui Eminescu; și a cincea e sleită; corecturi peste corecturi la tipografie.

Al cincilea: tot acum, chiar acum, i-a venit lui Haimann ideea să tipărească în volum pe *Lascar Viorescu* de Kotzebue, tradus de nevastă-mea, și vrea să apară la dechemvrie. Sunt vro 360 pagine de tipar. Pe fiecare zi o coală de corectură. Nu e vorba, nevastă-mea și-o face, șade acolo vis-à-vis de mine la masă, ea corectează *Lascar*, eu corectez *Criticele*, ne mai întrebăm unul pe altul, mai modificăm, muncim ca niște salahori cu ziua.

Al șaselea: în marele proces al moștenirii Sturdza-Vodă sunt advocatul lui Dimitrie M. Sturdza. Am cîștigat în prima instanță în un proces, la apel în altul. A fost și vorba de figura istorică a lui Mihalache Sturdza. Se publică toate pledările în volum. Refă și scrie o pledare de 3 ore — un mic volum. Tot acum în acestaș timp.

---

* În loc de „al cincilea". *Lapsus calami* al lui T. Maiorescu.

Această e știință, literatură, revizuire, scriere sau rescriere, tipăritură și corectură — întruna, întruna, fără repaos. Dar eu nu cred să fie astăzi doi oameni în România care să lucreze mai fără preget decît nevastă-mea și cu mine.

Toate aceste în vremea de la 1 martie, cînd am ieșit din Minister, pînă acum. Și mai aștept în curînd să mă apuce o nouă (a patra) ediție a *Logicei.*

Dar va fi de folos? Mai știi? Unii vor avea o impresie de la curs, alții din *Critice,* alții din ideile asupra instrucțiunii, alții din Schopenhauer, alții din pledarea Sturdza, alții din ediția Eminescu, alții din Kotzebue...

Multe raze și răzuțe împrăștiate, dar oricum: o neobosită activitate. Și vezi că nu ți-am vorbit de întrunuri politice, de articule prin *Constit.*, de pledările zilnice, de scrisori și relații literare.

Dar și eu aștept să se termine această prea mare muncă de reeditări, pentru a face ceva nou dacă pot. Deocamdată sunt împleticit pe *această roată* de Ixion.

Cînd anume vii la București? — În planul nostru e ca la 19/31 decemvr. să plecăm din București, la 23 dec./3 ian. să fim pe 2 zile la Roma (cu Negruzzeștii) și apoi 8 zile la Neapol. La 6/18 ianuarie 1892 înapoi.

Quod Dii bene vertant!

Al d-tale prietenește devotat,

T. Maiorescu"

B.A.R., S $\frac{40(14)}{XV}$.

„București, 20 noemvr./2 dec. '91

Iubite d-le Zamf.,

În pripă! Iacă o scrisoare ce o primesc de la Ollănescu (Te rog, trimite-mi-o înapoi.) Nu e un răspuns la scrisoarea mea către el, ni s-au încrucișat scrisorile. Vezi că am avut eu dreptate și nu d-ta cu scirocco sau cu infecția palustră?

Criză ministerială! Ați scăpat de Exarcho. Ridculii situației sunt Catonul «neodinastic» Blaremberg și imponderabilul Fiscian Poni, care dispar în întuneric.

Situația se apropie de o combinare Catargiu-junimistă, Lahovary la Externe, atunci *nu* Esarcu la Roma. Ruptură completă la cuțite între Catargiu și Vernescano-Florescani.

Caraghioasă lume.

Al d-tale totdeauna vesel,

T.M."

B.A.R., S $\frac{40(15)}{XV}$.

48

B.A.R., S $\frac{88(50)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 590—592; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p 97—99; 1944, p. 110—113.

1 — Se referă, firește, la scrisoarea lui Titu Maiorescu din 17/29 nov. 1891 (v. *supra*).

2 — Este pentru prima dată cînd scriitorul de la Roma se pronunță asupra Unirii, văzută ca idealul politic suprem al românilor, și asupra transilvănenilor. Dacă în această a doua parte a chestiunii se referă la scriitori transilvăneni, poziția sa rezonabilă de acum se va schimba pe parcurs. Atitudinea lui față de Slavici, Coșbuc, Goga va fi una critică și progresiv minimalizatoare, culminînd în discursul de recepție din 1909.

3 — Tînărul Duiliu Zamfirescu își permite să-i facă observații criticului, care nu mai scria cam demult „critică" și să-i atragă în fond atenția asupra necesității de a interveni în viața literară, atît în aprecierea scrierilor din ultimii ani (între care le subînțelegea desigur și pe ale sale), cît și în dezbaterea pe care o provocau studiile și articolele *Contemporanului* și în primul rînd ale lui C. Dobrogeanu-Gherea. Este foarte interesant că respectuoasele îndemnuri — care nu rămîn mai puțin îndrăznețe — ale lui Duiliu Zamfirescu, într-o scrisoare particulară, aminteau îndeaproape reproșurile adversarilor, unii din aceeași generație cu diplomatul. Iată ce scria Delavrancea în suita de articole *O familie de poeți,* numai cu vreo cîțiva ani înainte, despre necesitatea prezenței în arena literară a lui Titu Maiorescu: „Se înșală d. Maiorescu. Astăzi, mai mult decît oricînd, d-sa ar fi folositor pentru literatură și pentru țară

ca critic, mai ales dacă s-ar încredința că e mai bine să părăsească critica teoretică, critica de generalități, care și-ar avea locul destul de cuvenit într-un sistem filozofic, dar care nu aduce mult folos în niște studii curat critice" (Delavrancea, *O familie de poeți*, în *Lupta literară*, 1887, nr. 1—2).

4 — Atitudinea lui Duiliu Zamfirescu reprezintă una dintre cele mai spontane reacții, față de criticele lui Gherea, care veneau din tabăra junimistă. De notat și considerația scriitorului de la Roma pentru noii combatanți, „inteligenți și culți".

5 — În fapt, fragmentul de „monografie" despre Gherea, care nu va fi publicat decît peste 16 ani (v. *supra*, scrisoarea 43, nota 2).

6 — Timpul de sfînta Bibiana/Ține patruzeci de zile și o săptămînă (ital.).

7 — Fericitul de el (ital.).

49

B.A.R., S $\frac{88(51)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 592—594 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 99—101 ; 1944, p. 113—115.

1 — Descendentă, probabil, a prințului Kaunitz (1711—1794), cancelar al Austriei (1753—1792), în timpul căruia ne-a fost răpită Bucovina (1775), fapt la care se referă scriitorul mai jos.

2 — Romanul *Lume nouă și lume veche*, abia terminat.

3 — Este vorba despre studiul consacrat lui Tolstoi, rămas și el neîncheiat, ca și cel despre C. Dobrogeanu-Gherea. A apărut în *Convorbiri literare*, XXVI, nr. 4, 1 aug. 1892, p. 273—287 ; nr. 6, 1 sept., p. 358—370 ; nr. 6, 1 oct., p. 433—448 ; nr. 7, 1 nov., p. 557—569.

4 — Șeful său era încă Ion Văcărescu (v. scrisoarea 10 către Trandafir Djuvara, nota 3).

5 — „Studenții" sînt cei care vor forma prima generație maioresciană : Mihail Dragomirescu, D. Evolceanu, S. Mehedinți, I. A. Rădulescu-Pogoneanu. La ei se referă, cu încîntare, Titu Maiorescu în scrisoarea de răspuns din 4/16 martie 1892, unde îi repetă lui Duiliu invitația și

îndemnul de a termina studiul despre Tolstoi și a-l trimite la *Convorbiri literare*, și tot acolo îi comunică prietenului diplomat că va fi înaintat în postul de prim-secretar de legație, ceea ce se va produce abia peste un an, la 30 iunie 1893, cînd va fi și transferat la Legația din Bruxelles, după un scurt stagiu, disciplinar, la Atena (v. „Drama de la Veneția" în scrisoarea 10 către Trandafir Djuvara, nota 3).

6 — I. Al. Brătescu-Voinești.

7 — Mihail Dragomirescu.

8 — „Poema microcosmică" e probabil poezia *S-abate pulberea*, care se publică în *Convorbiri literare*, nr. 2, 1 iunie 1892, p. 187—188.

„București, 4/16 martie 1892

Iubite domnule Duiliu,

Comisie de răspuns la Mesagiu, comisie bugetară au venit peste celelalte ocupări cu vîrf și mi-au răpit orce moment liber pînă în pătrarul de oră în care îți scriu acum pentru a-ți mulțumi, din partea nevesti-mii și a mea, de trimiterea frumosului, prea frumosului intaglio prins în formă de broșă. Ce să-ți fac, dacă ești în Țara unificată de «Re galantuomo».

În alăturare un articol în legătură cu partea relativă la cultura italiană din scrierea d-tale asupra lui Tolstoi, cultură care a scos un vlăstar și în Anglia. Poate intercalezi un rînd despre aceasta.

Studenții se adună regulat vinerea la mine, îți păstrează o bună aducere aminte și au început a aduce din ce în ce mai multe scrieri de ale lor, de regulă bune.

De pe la Externe aflu că o mare mișcare diplom. se pregătește de Paști și că înaintarea d-tale la prim-secretariat trece *la toți* ca de la sine înțeleasă.

Termină și trimite-ne *Tolstoi* pînă cînd mai ești în statu-quo.

Ce face doamna Zamfirescu ? Se poate zice : *vivat sequens ?*

Te rog, complimentele noastre mult simpaticei compatriote româno-romane și o prietenească și pripită salutare de la al d-tale,

T. Maiorescu"

B.A.R., S $\frac{40(16)}{XV}$.

50

B.A.R., S $\frac{88(51)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 594—595; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 101; 1944, p. 115—116.

1 — Băiatul este Alexandru-Duiliu, viitorul diplomat și scriitor (v. scrisoarea 1 către N. Docan, nota 2).

2 — Articol trimis și menționat de Titu Maiorescu în scrisoarea sa din 4/16 martie 1892 (v. *supra*).

51

B.A.R., S $\frac{88(53)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 595—597; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 101—103; 1944, p. 116—118.

1 — Livia (1863—1946), fiica lui Titu Maiorescu, plecase după despărțirea mamei sale, Clara (născută Kremnitz), în Germania. Acolo l-a cunoscut pe inginerul rus, de origine polonă, Eugen de Dymsza, care îi devine soț. Acesta va muri în 1917, iar Livia, împreună cu fiica sa, va locui la o moșie a soțului din Lituania, pînă la al doilea război mondial cînd se întoarce în țară.

2 — *Al. Lahovary* (1841—1897), jurist și om politic conservator, în acel moment ministru de Externe.

3 — V. *supra*, scrisoarea 10 către Trandafir Djuvara, nota 3.

4 — *Ferdinand Gregorovius* (v. scrisoarea 1 către N. Iorga, nota 6).

5 — Iarăși o mențiune, una dintre primele, despre geneza *Vieții la țară*, operă care începe să-și facă loc pe masa de lucru a scriitorului.

6 — Decadența „Junimii" era totuși reală și peste cîtva timp o va constata însuși Duiliu Zamfirescu. Acuza de „trivialitate" adusă lui Caragiale nu este nouă, ea probează încă o dată lipsa de receptivitate și reaua înțelegere a comicului caragialian de către scriitorul de la Roma. Conferința lui Caragiale, rostită în luna mai la Ateneu, *Gaște și gîște literare*, constituie unul dintre cele mai dure atacuri îndreptate de dramaturg împotriva „Junimii" și a lui Titu Maiorescu. Întrucît ziarele nu au făcut dări de seamă detaliate, reproducem impresia junimistului Vasile Tasu, comunicată lui Nicolae Iorga, care-i era ginere: „Conferința lui [Caragiale] a fost apocaliptică; a fost prezentată în forma unui dialog ce l-a avut conferențiarul cu un englez în drumul-de-fier, care englez se ocupa cu literatura și era de loc dintr-o țară de peste ocean; în această țară transoceanică era o societate literară în care erau numai vreo șase oameni de litere dintre care unul a murit nebun [M. Eminescu] iar altul într-o bortă de mizerie [Ion Creangă, notele lui I. E. Torouțiu]. De la o vreme, Societatea aceea literară a început să facă politică, din care cauză numărul membrilor creștea foarte tare, mai cu seamă cînd era aproape de a veni la putere, asemenea lucruri au rămas neînțelese de public, care nu este în curent cu cele ce s-au petrecut sau se crede că s-a petrecut la «Junimea», nici de nemulțumirea lui Caragiale contra «Junimii»" (cf. I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. VII, p. 281). După această conferință Caragiale a rupt definitiv relațiile cu „Junimea" și *Convorbiri literare*.

7 — Al. Vlahuță.

8 — „Alcătuirile literare" deocamdată erau în proiect. A. Vlahuță și Alceu Urechea vor scoate revista *Viața* în nov. 1893, iar I. L. Caragiale, cu același Alceu Urechea, *Moftul român*, la 24 ian. 1893.

52

B.A.R., S $\frac{88(54)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 597—598; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 103—104; 1944, p. 118—119.

1 — Cauza mutării lui Duiliu Zamfirescu de la Roma la Atena a fost „afacerea Văcărescu", ce revine adesea în corespondența diploma-

tului din acești ani (v. scrisorile anterioare, ca și scrisoarea 10 către Trandafir Djuvara, nota 3). Transferul este cu începere de la 1 iunie 1892 (cf. *Anuarul Ministerului Afacerilor Străine al României pe 1897*). Înaintarea la „prim-secretar", de fapt, secretar de legație cl. I, de care vorbește și Titu Maiorescu în răspunsul său foarte prompt de la 4/16 iunie 1892, nu se va produce decît peste un an, la 1 iulie 1893, Duiliu Zamfirescu fiind detașat între timp (3 nov. 1892) la Legația română din Bruxelles.

2 — Este vorba de *Critice* (1867—1892), 3 vol. conținînd studiile publicate de Titu Maiorescu în *Critice* (1874) și cele apărute între timp în presa literară. La acea dată apăruse vol. I.

„București, 4/16 iunie 1892, joi

Iubite d-le Zamfirescu,

Două zile a fost absent ministrul Lahovary, azi a venit el pe la mine, auzind că fusesem de 2 ori la el.

Zice că te-a mutat după propria d-tale dorință, că are o bună părere de d-ta, că locul Atena are absolut acelaș rang și că la prima vacanță de prim-secretariat vei fi numit, fără a putea preciza epoca. Vechea istorie!

Relațiile mele personale cu A.L. sunt slabe, cu gen. Manu sunt rele de cînd cu stupida lui retragere de la guvern, cu L. Catargiu sunt *nule*.

Știi că-ți sunt prieten din inimă; îți poți închipui că aș fi făcut tot ce-mi stă prin putință pentru d-ta. În actuala fază a geloziei între junimiști și Mano-Lahovariști nu pot și n-am putut face nimic.

Ia și d-ta lucrul cu răbdare, e probabil că pe la primăvară (dacă nu mai nainte) Externele se vor modifica, din multe cauze pe care nu vreau să le încredințez unei scrisori. Și poate ai constatat și d-ta, ca și mine, că după o presiune negativă a soartei, vine un îndoit *salto vitale*.

Sunt convins că va veni în curînd și la d-ta.

Respectuoase complimente doamnei, simpaticei doamne Zamfirescu, din partea noastră a amîndora, și d-tale o îmbrățișare de la

T.M."

B.A.R., S $\frac{40(17)}{\text{ΛX}}$

53

B.A.R., S $\frac{88(55)}{\text{XVIII}}$,

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 598—599; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 104—105; 1944, p. 119—121.

54

B.A.R., S $\frac{88(56)}{\text{XVIII}}$,

A fost publicată în *R.F.R.*, II, nr. 10, 1 oct. 1935, p. 123; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 106; 1944, p. 121.

1 — Studiul despre Tolstoi (v. *supra*, scrisoarea 49, nota 3).

2 — Încă o mențiune despre romanul *Viața la țară*, intitulat inițial *Pe arătură*.

55

B.A.R., S $\frac{88(57)}{\text{XVIII}}$,

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 123—124; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 106; 1944, p. 121.

1 — Poeziile trimise sînt *La lună* („Lună, astră plutitoare..."), *La Villa Aldobrandini* și *Ofelia*, aceasta din urmă plăcînd cel mai mult la *Convorbiri literare*, care le publică foarte repede, în nr. 6, din octombrie 1892

2 — Şi prietenul, mereu devotat, îi scrie la 16/28 sept. 1892 asigurîndu-l că lucrările trimise la revistă se publică şi încercînd să-l consoleze de faptul că se găsea singur la Atena, cu necesitatea pentru scriitor de a fi cunoscut şi acest important centru de veche cultură şi civilizaţie: „În orice caz, şederea d-tale la Atena îţi va fi cîndva de folos sufletesc. Trebuiai neapărat să cunoşti şi lumea elenică din intuiţie, după ce te-ai familiarizat aşa de mult cu cea latină."

București, 16/28 sept. 1892

Dragă domnule Zamfirescu,

Ţi-am primit semnul de viaţă din Atena, poeziile le-am trimis la Socec spre publicare în chiar numărul *Conv.* de la 1 octomvrie; deocamdată am făcut astăzi, din acest număr, corectura continuării articolului d-tale *Tolstoi*. Căci Jacques Negruzzi e absent din ţară, a fost la Genua, acum va fi pe la Bellaggio, la 1/13 oct. se întoarce.

Din poeziile trimise, *Ofelia* ne pare foarte frumoasă, nouă şi altora.

Eu fac şi corectura la vol. II *Critice*, care va apărea peste vro 5 săptămîni.

Ollănescu e aici, cu nevastă-sa. Dar pînă acum ne-am văzut reciproc numai pe cartoanele cărţilor de vizită. La otel Continental zicea portarul că pleacă peste vro 3 zile. Unde? Probabil la Atena. Sau şi-a început de-abia congediul? Sau sunt schimbări în diplomaţie, fiindcă e şi E. Ghica şi Kretzulescu aici?

Nu ştiu nici eu, darmite d-ta. A. Lahovary de-abia a sosit din Paris, e acum la Sinaia, şi nici eu nici Carp nu l-am văzut încă.

Îţi spune Atena ceva? Dar asemenea spuse trebuie să fie convorbiri: dacă taci d-ta, tace şi ea.

Sau nu mai taci, şi atunci nu mai tace nici ea?

În orce caz, şederea d-tale la Atena îţi va fi cîndva de folos sufletesc. Trebuiai neapărat să cunoşti şi lumea elenică din intuiţie, după ce te-ai familiarizat aşa de mult cu cea latină.

Cum vezi, prietenii caută mîngăiere, pînă va aduce timpul schimbarea dorită în împrejurările din afară.

Cu veche prietenie,

T.M."

B.A.R., S $\frac{40(18)}{XV}$.

56

B.A.R., S $\frac{88(58)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 124—125; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 106—108; 1944, p. 122—123.

1 — *Antonio Allievi* (v. scrisoarea 2 către Vintilă Brătianu, nota 2).

2 — Ministru la Atena era prietenul lui Duiliu Zamfirescu, D. C. Ollănescu-Ascanio.

57

B.A.R., S $\frac{88(60)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 128—129; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 110—112; 1944, p. 126—128.

1 — Aşa cum observa şi Emanoil Bucuţa (cf. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1944, p. 126), datarea scrisorii de către destinatar („începutul fevr. 1893") este greşită. Ea nu poate fi situată după scrisoarea din 2/14 ianuarie 1893, întrucît informaţiile pe care le comunică (trecerea lui Duiliu Zamfirescu prin Bucureşti, fiind în concediu, instalarea sa la Bruxelles, unde fusese detaşat cu începere de la 3 nov. 1892) ne duc spre sfîrşitul anului 1892, mai exact în luna decembrie. „După plecarea mea din Bucureşti (care fusese probabil, în octombrie-noiembrie cînd îşi lua de obicei concediu secretarul de legaţie, n.n.), astfel au venit împrejurările, încît, pînă astăzi n-am putut să vă scriu." Este limpede că aceasta e fraza de început a unei *prime* scrisori pe care o expediază diplomatul prietenului său după întoarcerea din ţară, petrecută în penultima lună a anului 1892. Că este aşa ne-o confirmă însuşi Duiliu Zamfirescu într-o epistolă către I. C. Negruzzi din *14/26 dec. 1892* (cf. I. E. Torouţiu, *Studii şi documente literare*, vol. I, p. 79),

unde spune aproape cu aceleaşi cuvinte: „Cînd am plecat din Bucureşti, eraţi cam descurajat..." Scrisoarea datată din amintire de către atît de scrupulosul Maiorescu „începutul fevr. 1893" nu are deci cum să fie din februarie, de vreme ce chiar cel în cauză dădea precizări indiscutabile asupra întoarcerii sale de la Bucureşti. Numai în cazul, mai greu de presupus, că Duiliu Zamfirescu fusese în ţară şi în oct.-nov. 1892 şi în ianuarie 1893, datarea criticului ar fi corectă.

2 — O ceapă degerată (ital.).

3 — Alexandru Lahovary, pe atunci ministru de Externe.

4 — Şeful de la Bruxelles era George Bengescu.

5 — Şi de una şi de alta (ital.).

58

B.A.R., S $\frac{88(59)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 127—128; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 109—110; 1944, p. 125—126; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 167—168.

1 — Este titlul iniţial al romanului *Tănase Scatiu.*

2 — Întîlnim aici una dintre cele mai semnificative pagini ale jurnalului de creaţie epistolar al lui Duiliu Zamfirescu, conţinînd mărturii preţioase atît pentru geneza operei, cît şi pentru psihologia artistului, pentru „nebunia scriitoricească", aşa cum o numeşte autorul, şi care-l fac să se abstragă din lumea concretă, contopit cu ficţiunile lui ce devin mai reale decît însăşi viaţa reală.

59

B.A.R., S $\frac{88(61)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 132—133; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 112—115; 1944, p. 128—131; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 169—172.

1 — V. *supra*, scrisoarea 2, nota 1, şi scrisoarea de răspuns a lui T. Maiorescu din 7/19 martie 1893, care necesită cîteva lămuriri. Maiorescu începe aşa: „Te-ai trezit, în fine, din amorţeală! Două scrisori mie, una ca să fie scrisă, dar a doua caldă..." Deşi el însuşi înclinînd să creadă că scrisoarea datată de Maiorescu „început de fevr. 1893" e anterioară celei din 2/14 ian. 1893, cum am încercat noi să demonstrăm (v. *supra*, scrisoarea 57, nota 1), Emanoil Bucuţa afirmă că fraza de mai sus din epistola criticului se referă totuşi la acea scrisoare şi la cea din 22 febr. 1893, purtînd numerele 64 şi 65 în ediţia sa din 1944. Dar dacă Maiorescu datase corect („început de fevr. 1893") cum putea, numai după două-trei săptămîni, să-i reproşeze prietenului că „s-a trezit, în fine, din amorţeală"? Aceste cuvinte presupun o tăcere mai lungă, aşa cum ne apare ea de la scrisoarea din 2/14 ianuarie pînă la cea din 22 februarie, adică aproape două luni. Cît priveşte „scrisoara *ca să fie scrisă*" e o calificare nepotrivită pentru oricare din textele în discuţie, ele conţinînd un belşug de date, fie literare, fie personale şi psihologice. Cum acestea sînt, prin urmare, diferenţiate, relative şi subiective, putem foarte bine considera că cele două scrisori sînt cea din 2/14 ian. 1893 şi cea din 22 febr. 1893, prima, ceva mai concisă, vrînd să fie o urare de Anul Nou, a doua, cu ample consideraţii, memorialistice, estetice, politice.

Scrisoarea lui Duiliu către Jacques (Negruzzi) la care se referă în continuare Maiorescu este din 8 martie 1893, respectiv 24 februarie. Poeziile sînt *Curgea Siretul liniştit*, publicată în *Convorbiri literare*, nr. 11, martie 1894, şi *Pe Acropole*, idem, nr. 1, mai 1893. Titu Maiorescu intuieşte şi de astă dată foarte bine psihologia prietenului său şi-i comunică ecouri dintre cele mai interesante ale poeziilor lui din cercul vechilor şi mai ales al noilor junimişti. La numai cîteva zile (10/22 martie) criticul îi trimite un bilet *confidenţial* despre iminenta avansare la gradul de prim-secretar, care se produce la 1 iulie 1893, şi despre faptul că l-a propus membru corespondent al Academiei Române.

2 — V. *supra*, scrisoarea 8, nota 2.

3 — Este vorba de seria de articole *Le Domaine de la Couronne*, publicate în *L'Indépendance roumaine*, 1884, nr-ele 2011—2013, în care Duiliu Zamfirescu îşi manifestă dezaprobarea faţă de legea Domeniilor Coroanei, adevărată foaie de zestre a familiei regale.

4 — De fapt, lui Moise, cum atestă textul biblic.

5 — *Hannibal* (247—183 î.e.n.), general şi om politic cartaginez. A fost unul dintre cei mai străluciţi strategi ai antichităţii. În al doilea război punic (218—201 î.e.n.), a condus vestita campanie, în cursul căreia a traversat Pirineii, Alpii şi a pătruns în Peninsula Italică, unde

a înfrînt armatele romane în cîteva bătălii (Trasimene, Canae). Rechemat din Italia, în 203 î.e.n. pentru a apăra Cartagina, a fost înfrînt de Publius Cornelius Scipio în bătălia de la Zama (202 î.e.n.) şi s-a refugiat în Asia Mică. Ameninţat cu captivitatea romană, s-a sinucis la curtea regelui Bitiniei.

6 — Între manuscrisele poetului s-a găsit un început de poem *Hanibal*, iar tîrziu, în 1906, publică în *Luceafărul*, nr. 1, 1 ian., poezia *Lacul Trasimen*, unde amintea de asemeni de viteazul general. (V. şi comentariul lui Mihai Gafiţa, în volumul Duiliu Zamfirescu, *Opere*, I, ed. cit., p. 577—578.)

7 — E vorba, fireşte, de celebra uvertură a operei lui Beethoven.

8 — Atitudine de înaltă apreciere a poeziei populare, ce trebuie pusă în cumpănă cu opiniile din discursul de recepţie, *Poporanismul în literatură*.

9 — Ne întîlnim aici nu numai cu o altă remarcabilă pagină a jurnalului de creaţie epistolar, dar şi cu una de analiză socio-psihologică, în care chiar dacă se ajunge la simplificare, totuşi e fixată o trăsătură fundamentală a sufletului ţărănesc de atunci: dorinţa de a avea pămînt. Ea prefigurează într-o măsură *Viaţa la ţară* şi *Tănase Scatiu*, dar mai ales pe *Ion* al lui Liviu Rebreanu.

10 — *Ioan C. Grădişteanu* (1861—1932), jurist şi om politic. Luptător pentru realizarea unităţii politice a poporului român.

„Bucureşti, 7/19 martie 1893, duminecă

Iubite domnule Zamfirescu,

Te-ai trezit în fine din amorţeală! Două scrisori mie, una ca să fie scrisă, dar a doua caldă, o scrisoare lui Jacques cu bune observări asupra novelei lui Popovici, şi alaltăieri două poezii, o sentimentală justă cu Siretul şi o lirică înaltă cu Partenon-primavera! *Gioventù dell'-anno e... della vita!*

D-ta ţi-aduci aminte de «noapte bună» şi de terasa mea, de unde s-ar fi dezgheţat relaţia noastră, căci înainte aş fi fost «posomorît cu d-ta pentru politica Domeniului Coroanei». Apoi vezi, tocmai nu. Mie mi-eşti drag tocmai de cînd cu domeniul. Eu ţi-am recunoscut îndată sinceritatea articolelor din *Indépendance*, dar şi d-ta îmi vei fi recunoscut sinceritatea părerii, că în acel moment şi din acea cauză nu puteai fi

candidatul nostru la alegeri. Şi pe cînd Dela Vrancea, din cauza împotrivirii mele la candidatura şi a lui, a devenit şi a rămas turbat în contra mea, d-ta ai fost neschimbat: ţi-ai dat d-tale dreptul părerii d-tale, dar mi-ai dat foarte natural şi mie dreptul părerii mele. Şi atunci am simţit eu că ai acea inimă dreaptă şi sinceră, care e temeiul orcărei bune relaţii între oameni şi care e aşa de grozav de rară la noi (vezi Petraşcu, Caragiale, Slavici, Coşbuc etc., etc.). Iar talentul d-tale din *Noapte bună* şi din altele — asta e altă chestie.

Eu şi imprudenţa d-tale cu Domeniul Coroanei şi imprudenţa cu d-ra Văcărescu le găsesc bine ca inimă, deşi nu sunt lucruri cu minte. Dar viaţa se însărcinează cu loviturile ei a da omului acea «minte», pe cînd inima parcă ar vrea să i-o ia, şi multă inimă trebuie să aibă cineva pentru a mai păstra ceva din ea la o vîrstă înaintată...

I. Popovici e bănăţean, de vro 22 de ani, cu o boală de inimă, blond, ochi mari albaştri, cam palid şi cu pleoapele şi buzele puţin învineţite — cianosă din cauza hipertrofiei cordului (ştiind boala lui) — şi-a terminat Institutul teologic la Caransebeş, venise ca scriitor la «Liga culutrală» în Bucureşti pe vro 7 luni (120 frci pe lună, din care 40 trimitea maichi-sii, că lui «îi ajung 80 lei») şi de 3 zile întors la Caransebeş ca să-şi treacă examenul final şi să se facă preot în Lugoş, dacă va izbuti — viaţă mai liniştită, cum se cuvine unui bolnav de inimă.

A venit acum vro 8 săptămîni la mine într-o dimineaţă (pînă atunci îl opriseră Coşbuc şi Slavici de a veni la mine), cu vro 5 poezii, dintre care 2 foarte sus ca delicateţă de simţiri şi de expresii... îţi poţi închipui: un bănăţean cu delicateţă de simţiri şi de expresii!! Am luat cu asalt o asemenea rarissima avis, l-am invitat în micul nostru cerc de sîmbătă seara, ne-am împrietenit toţi literariceşte cu el, ne-a adus în curînd novela maistorească din *Convorbiri*, ne-a lăsat încă una de acelaşi gen, împreună cu cîteva poezii, pentru un număr viitor al *Corvorbirilor...*, *et voilà.*

Cercul literar cu studenţii (acum licenţiaţi în litere) merge din ce în ce mai bine, *cald* şi bine. De la 1 mai (anul 27) băieţii intră în redacţia *Convorbirilor.*

Aseară le-am cetit *Parthenon* şi *Siretul.* Încîntare! Mai ales de *Parthenon*. Jacques (cam matufit) se opunea la strofa a doua, cu strania stilizare de la rîndul al doilea spre al treilea, şi la «Pentelic»— Penteleu! Eu găseam puţin clară pentru public citarea anume a lui Sofocle pentru amor (poate mă matufesc şi eu. Doamne, de aş simţi-o din vreme, ca să nu ajung ca balerinele cele bătrîne, care tot mai ambetează publicul stăruind a se prezenta pe scenă cu fustele scurtate!). Dar băieţii te-au susţinut uni-sono, «sus şi tare», mai ales cu Sofocle la amorul care

răstoarnă imperii, deşi este pe obraji trandafirii, tot felul de Amor, Antigone, d.e.

Aşa să fie dar şi aşa să rămîie !

. . . .

Complimente doamnei, simpaticei doamne Zamfirescu. De vară, pe la 3/15 iulie la Bruxelles, două zile. Să fie numai soarta propice şi să ne dea aceste două zile, d-voastră şi nouă, fără jenă, fără oboseală. *Wenn die Soldaten...*

T. Maiorescu"

B.A.R., S $\frac{40(19)}{\text{AX}}$.

„10/22 martie 1893

Numai *între noi*, confidenţial,
află, că cel mult pînă la sfîrşitul aprilie a.c. vei fi numit prim-secretar, probabil tot la Bruxelles. Se retrage Pertic, cu titlul de consil. de legaţiune. Dealtminteri, devin 3 locuri vacante de prim-secretar (Popovici, d-ta şi un al treilea de înaintat).

Alaltăieri Jacques şi cu mine te-am propus membru corespondent al Academiei. Atîrnă de la aprobarea şedinţei plenare. Probabil se va face. Membri actuali vor fi probabil aleşi Naum şi D. Ollănescu.

În locul decedatului Al. Moruzi se numeşte Petrescu din Minist. Afac. Str." *

B.A.R., S $\frac{40(20)}{\text{XV}}$.

60

B.A.R., S $\frac{88(62)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 133—136 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 115—118 ; 1944, p. 132—135.

---

* Carte de vizită.

1 — Referirea este la ultimul mesaj, foarte scurt, al lui Titu Maiorescu din 10/22 martie 1893 (v. *supra*).

2 — Ceea ce s-a şi întîmplat, scriitorul fiind ales membru corespondent abia în 1898, după trei „căderi". V. şi răspunsul lui Titu Maiorescu din 19/31 martie 1893, care urmează mai jos.

3 — Sărbătorile panatheene erau celebrate de atenieni în onoarea Atenei, zeiţa protectoare a oraşului lor. Cu această ocazie, se desfăşurau concursuri sportive, de muzică şi dans. Sărbătorile se terminau printr-o hecatombă şi printr-un banchet public.

4 — *Eleusis*, oraş antic în Atica, în apropiere de Atena. Era vestit prin serbările (misterele eleusine) în cinstea unor divinităţi agricole (Demeter, Dionysos).

5 — *Megara*, oraş în Grecia antică în partea de nord-est a istmului Corint.

6 — *Corint*, unul dintre cele mai strălucite oraşe ale Greciei antice, rival al Atenei şi al Spartei. Distrus de armata romană (246 î.e.n.).

7 — *Partenon*, templu închinat zeiţei Atena Partenos, situat pe Acropola Atenei (de unde şi titlul poeziei lui Duiliu Zamfirescu). Capodoperă a arhitecturii greceşti din sec. I î.e.n. Ridicat din iniţiativa lui Pericle, conducător al Atenei, de arhitecţii Ictinos şi Callicrates, sub conducerea celebrului Fidias. Monumentul era durat din marmură albă de Pentelic, de unde întreaga discuţie în scrisoare (Pentelic-Penteleu), Duiliu Zamfirescu avînd cîştig de cauză (v. şi scrisoarea lui T. Maiorescu din 9/31 martie 1893).

8 — Este vorba de *Philosophie de l'Art en Grèce* (1869), lucrare a lui H. Taine, des citată de Duiliu Zamfirescu în corespondenţă, alături de *Philosophie de l'Art, Philosophie de l'Art en Italie, Histoire de la Littérature Anglaise* şi *Voyage en Italie.*

9 — I. C. Negruzzi se pregătea să predea ştafeta *Convorbirilor literare* noii generaţii (v. scrisoarea 3 către Mihail Dragomirescu, nota 3).

10 — Ideea că nu „tot românul este poet" va fi reluată în discursul de recepţie la Academie, *Poporanismul în literatură.*

11 — *Theodor Şerbănescu* (1839—1909), unul din poeţii minori ai „Junimii", ironizat de către Duiliu Zamfirescu în pasajul respectiv al scrisorii.

12 — *Ruysdael* sau *Ruisdal* (1628—1682), pictor olandez, mare peisagist.

13 — *Jean David Heem* (1600—1674), pictor olandez. A fost atras mai ales de tematica florală.

14 — *Wouverman* (1619—1668), pictor olandez. Tablourile sale reprezintă scene de vînătoare, cai, marine.

15 — *Hans Memling* (1433—1494), pictor flamand. A trăit toată viaţa la Bruges, unde se păstrează, cum spune şi Duiliu Zamfirescu, operele sale principale. Excelent portretist.

16 — *Contele d'Egmont* (1522—1568), căpitan general al Flandrei şi consilier de stat. A fost condamnat şi executat în urma unei răscoale a Ţărilor de Jos contra lui Filip al II-lea. El este eroul tragediei lui Goethe, *Egmont* (1787), pentru care Beethoven a scris cunoscuta sa compoziţie (1810).

17 — Mare atracţie (engl.).

„Bucureşti, sîmbătă, 19/31 martie 1893

Iubite d-le Zamfirescu,

Plecăm azi la Venezia-Viena, în totul 14 zile absenţă — vacanţa Paştilor. Poetul Brătescu şi limbistul Rădulescu (2 coloane ale noului edificiu al *Convorb.* vin cu noi).

Primeşti *Constituţionalul*? Atunci vei fi cetit scrisoarea fără tact prin care Vlahuţă, numit de Academie membru corespondent, *refuză* primirea.

În urma acestei scrisori, Academia a decis ca deocamdată să nu se mai puie la vot numiri de membri corespondenţi pînă nu se vor chibzui măsuri pentru evitarea unor asemenea gaminerii.

De aceea votarea d-tale în plină şedinţă rămîne să se facă în seziunea anuală viitoare, dar în secţia literară, unde ai fost propus, eşti deja votat cu unanimitatea membrilor prezenţi (noi 2, Tocilescu, Roman, Vulcan, Quintescu, Caraiani, Ollănescu, Naum, Sbiera. Lipsea numai Hăsdeu).

Ştiu că nu-ţi face «nici cald, nici rece». Dar tot se cuvine să ştii cum s-au petrecut lucrurile.

Bine inspirata d-tale poezie *Parthenon* rămîne, fireşte, cum ai făcut-o, fără o iotă schimbată. Aşa şi e frumoasă.

Şi Sofocle, şi inversiunea din strofa a 2-a, şi Pentelicul sunt caracteristice la locul lor, şi cine n-o simte, *tant pis pour lui.*

Bine că s-a amînat alegerea academică — o blagă — şi că nu se amînă prim-secretariatul — lucru serios.

Respectuoase complimente doamnei Zamfirescu şi un *shake-hand* d-tale. Vine primăvara!

T. M."

B.A.R., S $\frac{40(21)}{XV}$.

61

B.A.R., S $\frac{88(62)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 136—138; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 118—121; 1944, p. 136—138; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 175—177.

1 — Ministrul George Bengescu, şeful lui Duiliu Zamfirescu la Bruxelles.

2 — *Adrien Brouwer* sau *Brauwer* (1605—1638), pictor flamand, cunoscut mai ales prin înfăţişarea scenelor din taverne.

3 — *Gérard Dou* (1613—1675), pictor olandez, elev al lui Rembrandt. Maestru al clarobscurului. A pictat un mare număr de portrete şi scene din viaţa de familie.

4 — În această scrisoare reîntîlnim una din paginile conţinînd fine impresii de călătorie ale lui Duiliu Zamfirescu.

5 — I. Al. Brătescu-Voineşti, care fusese invitat de către Titu Maiorescu, împreună cu I. A. Rădulescu-Pogoneanu, în excursie în străinătate.

62

B.A.R., S $\frac{88(64)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 139; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 121; 1944, p. 139.

1 — La această scrisoare vine răspunsul lui Titu Maiorescu din 1/13 iunie 1893, în care se vede încă o dată însufleţita atitudine prietenească a criticului, atent nu numai la evoluţia literară a scriitorului, dar şi la cariera diplomatului. Poezia la care se referă este *Culcate-s romaniţe*, publicată în *Convorbiri literare*, nr. 2, iunie 1893. Foarte interesante, de asemeni, consideraţiile lui Maiorescu despre importanţa stagiului atenian al lui Duiliu Zamfirescu pentru poezia lui, care şi-a adîncit şi înmulţit semnificaţiile.

„Bucureşti, 1/13 iunie 1893

Iubite domnule Zamfirescu,

Azi e 1 iunie, şi am aşteptat această dată, fiindcă ştiam că secătura de Perticari după numirea sa de consil. de legaţiune, cu condiţia dimisiei, mai ceruse or cerşise favoarea unei funcţionări de 3 săptămîni în această nouă calitate, pentru a avea o panglică belgiană mai de samă.

Am fost chiar azi la Externe, am vorbit cu secretarul general Ghica. Mi-a arătat lista ancienităţii, eşti trecut pe ea cel dintîi la rînd, şi mi-a spus că este hotărîrea ministrului de a te numi peste cîteva zile prim-secretar la Bruxelles, căci astăzi s-a primit definitiv demisia lui Perticari.

Prin urmare, în mod — ce e drept — neplăcut, înaintarea d-tale se va face întîrziat cu o lună şi jumătate peste cele prevăzute în scrisorica mea din urmă. Mie mi-a fost această întîrziere tot aşa de neplăcută ca şi d-tale (dar să ştii că nu e altă cauză decît cerşitoria lui Perticari), aşa de neplăcută, încît nu aveam curajul să-ţi scriu pînă cînd nu voi afla ceva pozitiv.

Am aflat, şi e bine. Întîrzierea a şi trecut. Lucrul se face!

Minunata d-tale poezie «sunt culcate romaniţe»! Aşa de frumos-antic-sensuală, cu benghiul ei cu tot.

Asta într-un fel, şi Partenonul într-alt fel sunt efectul cel mare ce ţi l-au făcut cele două priviri adînci în lumea antică, din Roma şi din Atena, şi iacă la ce a fost bună greaoa strămutare vremelnică în căldura Aticei. Dar în definitiv, ce e mai bine: să răneşti scoica pentru a avea mărgăritarul? sau să te lipseşti de mărgăritar, dar să fii lipsit şi de rănire? După ce a trecut rana, e bun mărgăritarul.

Dar contra *Glyceriei* alăturatele observări generale.

Complimente doamnei şi cea mai prietenească strîngere de mînă d-tale.

T. M.

Noi vom fi la Paris, pe vro 3—5 zile, pe la 14/26 iulie. E posibilă o repezire de la Bruxelles? Şi Dragomirescu şi Negulescu sunt la Paris."

B.A.R., S $\frac{40(22)}{XV}$.

63

B.A.R., S $\frac{88(65)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 139—141; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 121—123; 1944, p. 139—141.

1 — Speranţa se confirmă curînd, la 1 iulie 1893, cînd este avansat la gradul de secretar de legaţie cl. I.

2 — Poezia *Glyceria* a rămas în manuscris, nepublicată.

3 — *Brenn* sau *Brennus*, şef al celţilor, care a trăit în sec. IV î.e.n.

4 — *Filip al II-lea* (382—336 î.e.n.), rege al Macedoniei, tatăl lui Alexandru cel Mare.

5 — *Leonida I-ul* (m. la 480 î.e.n.), eroul de la Thermopyle, cetate pe care o apără contra perşilor.

6 — *Xerxe I-ul* (519—495 î.e.n.), rege al Persiei. L-a învins pe Leonida la Termopile.

7 — Poezia nu era totuşi din cele „bune", în ciuda aprigei pledoarii „pro domo" a autorului. Ca dovadă că ea a rămas nepublicată.

8 — Romanul este *Viaţa la ţară.*

9 — După cum reiese din răspunsul cu data de 23 iul. / 4 aug. 1893 al lui Titu Maiorescu, nu s-au întîlnit. De remarcat în această

scrisoare a criticului micul tablou în stil rococo al societății franceze din stațiunea balneară Cauterets, văzută nu fără anume ironie.

„Cascade du Ceriset
Cauterets (Pyrénées),
Hôtel d'Angleterre,
Joi, 23 iulie / 4 august 1893

Iubite domnule Zamfirescu,

Am stat numai 2 zile la Paris, n-a fost chip de întîlnire, am trebuit să venim în grabă încoace — stasem prea mult la Kissingen — și apoi aflasem la Paris de la d-ra Maria Bengescu despre mergerea șefului d-tale la Spa și te presupuneam cu totul prins de necesitățile legațiunii. În fine, s-a făcut și faimoasa numire de prim-secretar. Orcît de tîrziu va fi venit, bine că a venit!

Pe aici e foarte frumos, munții sunt pretutindeni vecinicii munți, și apoi felul elegant al vieții franceze cu trăsurici, cu umbreluțe, cu coconițe, cu bărbăței cu rozete, cu păhăruțe de băut apă minerală, cu coșulețe frumușele, cu călușei, cu măgăruși, cu canapeluțe și perdeluțe etc. Geaba își dau aerul de republicani strașnici: francezii au rămas *à cheval* între Louis XIV și Louis XV în apucăturile lor sociale, și unde moravurile sunt într-un fel, constituția politică nu poate fi multă vreme în alt fel.

Noi stăm aici pînă la 9/21 august, apoi pe-ndelete prin Șvițera (unde întîlnire cu fiică-mea și ginerele meu, *je suis beau-père, s'il vous plaît!*), la 25 august/6 sept. în Viena (Hôtel Sacher) pe vro 4 zile, și la 1/13 septemvrie în București la salahorie.

Complimente doamnei și prietenește al d-tale,

T. Maiorescu

P.S. O poezie se cetește bine în Pirenei... dacă o capeți.
Și de la mine multe complimente d-lui și d-nei Zamfirescu. *Soția sus-scrisului.* *"

B.A.R., S $\frac{40(22)}{XV}$.

* Ultima frază adăogată de Ana Maiorescu.

64

B.A.R., S $\frac{88(66)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 141—143; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 123—125; 1944, p. 141—143; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 182—184.

1 — V. *supra*, scrisoarea lui T. Maiorescu din 23 iulie/4 aug. 1893.

2 — Maiorescu nu era încă tată-mare *(grand-père)*, ci numai socru *(beau père)* și îl va corecta pe amicul său în scrsioarea următoare din 31 iulie / 12 aug. 1893. Tot aici, foarte bune impresii despre poeziile trimise de Duiliu Zamfirescu, mai ales despre *Adio*, cîteva succinte impresii de călătorie din Olanda și o revenire asupra profitului spiritual pe care l-a avut poetul din scurtul său stagiu la Atena: „Ți-o fi fost greu, cînd ai mers la Atena, și o fi fost cald la Atena, dar mult ai cîștigat acolo în intuiție de artă".

3 — Livia, fiica lui Titu Maiorescu, de curînd căsătorită cu inginerul Eugen de Dymsza (v. *supra*, scrisoarea 51, nota 1).

4 — *Dimitrie August Laurian* (1846—1906), ziarist și critic literar. Împreună cu Șt. C. Michăilescu a condus revista *Tranzacțiuni literare și științifice* (1872), care va fuziona cu *Revista contimporană*. A condus ziarele *România liberă*, *Epoca*, *Constituționalul*, organe ale junimiștilor.

5 — V. *supra*, scrisoarea 9, nota 3.

6 — *Theodor Rosetti* (1837—1923), om politic junimist, fost în mai multe rînduri ministru și prim-ministru (1888—1889), unul dintre întemeietorii „Junimii", alături de T. Maiorescu, P. P. Carp și Iacob Negruzzi.

7 — *A. Chibici-Rîvneanu* (1849—1917), junimist, prieten al lui M. Eminescu. Unica lui scriere literară este *Din viața mea de voluntar 1877—1878*, la care se referă Duiliu Zamfirescu în scrisoare.

8 — În atitudinea cunoscută față de „trivialitatea" lui Caragiale, apare acum nu numai un distinguo față de „minunata inteligență a omului", prezent și în alte rînduri, dar și un sentiment de compasiune, care-l animă adesea pe Duiliu Zamfirescu atunci cînd vine vorba de confrați (v. A. Vlahuță). Autorul *Vieții la țară* era ceea ce se numește un suflet bun, generos. (A se vedea și cazul N. Petrașcu.)

9 — Nu cunoaştem decît trei din cele patru: *Adio* şi *Noapte bună*, care au apărut în *Convorbiri literare*, nr. 10, februarie şi *Alt cîntec*, id., nr. 11, martie 1894.

„Lac de Gaube
Cauterets, Hôtel d'Angleterre,
Sîmbătă, 31 iul./12 aug. '93

Iubite domnule Zamfirescu,

Să fi ştiut aşa, fireşte că dam de ştire despre sosirea noastră la Paris. Dar eu, cu simţimîntul de a nu-ţi face «deranj» ş.c.l. La Bucureşti, pe la decemvrie! (Dar noi pe la 19/31 dec. plecăm spre Abbazia).

Poeziile le-am primit cu mare recunoştinţă. Aşa o poezie sara (avem o terasă mare la dispoziţie, toate sunt frumoase aici, afară de condeie şi de cerneală), după zilnica excursie în munţi, e o binefacere sufletească.

Cea mai gentilă poezie ne-a părut *Adio* — de la Atena, de la Atena! (Ţi-o fi fost greu, cînd ai mers la Atena, şi o fi fost cald la Atena, dar mult ai cîştigat acolo în intuiţie de artă.) Propui numai în rîndul 2 la strofa 33: «Părea că vrei», în loc de «păreai că vrei», pentru a evita mica cacofonie «păreai că vrei să-mi spui».

În *Noapte bună* II nu-mi mai merge romaniţa la copilaşul nevinovat, după ce a rămas consacrată Venerei sub forma *culcată*, din ceailaltă foarte frumoasă poezie, tot de la Atena. Se-nţelege, o impresie întîmplătoare şi curat individuală, dar tare.

La *Cîntec* e minunat «cu un haz în colţul gurei», şi «mi-aş da sufletul mamei pădurei».

Felicitările pentru închipuitul copil al fiicei mele Livia le primesc ca *à compte* asupra viitorului; pînă în prezent Livia n-are nici un copil şi precît îmi aduc aminte (afară numai de-oi fi fost ameţit de o excursie la Pont d'Espagne şi Vignemale), ţi-am scris că sunt *beau-père*, nu *grand-père. Il n'y a pas de mal.*

Ne întrebai într-o scrisoare de Hollanda. Am fost în Hollanda acum doi ani, vro 3 zile la Amsterdam, ceva la Rotterdam, vro 4 zile la La Haye şi la Scheveningen. Am rămas încîntaţi, ca şi d-ta. Cea mai sugestivă impresie de la picturi. Vechiul cunoscut Rembrandt, dar nou van Heelst, Hals, van Steen, realistul sociolog. Şi toate aşa de frumos expuse şi aşa de natural create! În viaţa lor zilnică o aşa de strălucită însufleţire a frumosului. Mari oameni păstrăvarii aceia cu pescăria la stînga şi cu păşunele de vaci la dreapta, şi în mijloc digele enorme cu lupta pentru existenţă în contra primejdiei de la mare.

Să auzim de bine şi despre sfîrşitul romanului.

Prieteneşte al d-tale,

T.M."

B.A.R., S $\frac{40(23)}{XV}$.

65

B.A.R., S $\frac{88(67)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 143—145; în vol. ***Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori***, 1937, p. 125—127; 1944, p. 143—145.

1 — V. *supra*, scrisoarea 64, nota 2.

2 — Volumul va fi *Alte orizonturi*, Bucureşti, Edit. librăriei „Carol Müller", 1894.

3 — *Ernst Curtius* (1814—1896), filozof şi istoric german, autor al unei *Istorii a Greciei* (1857—1861).

4 — *Aspasia din Milet*, celebră prin frumuseţea şi spiritul ei, prietenă şi sfătuitoare a lui Pericle, marele om de stat atenian (495—429 i.e.n.), ocrotitor al literaturii şi al artelor. În timpul său a fost înălţat Partenonul din Atena.

5 — *William Smith* (1813—1893), erudit englez, autor al mai multor dicţionare de mare succes: *Dicţionar de atichităţi greceşti şi romane* (1842), *Dicţionar al grecilor şi romanilor iluştri* (1849), *Dicţionarul Bibliei* (1860—1865).

6 — *Victor Duruy* (1811—1894), istoric francez, autor al unei *Istorii a romanilor*.

7 — Scriitorul nu este consecvent. Uneori, şi cînd vorbeşte el, ca autor, foloseşte forma nearticulată, care nu se aude numai în vorbirea ţăranilor, dar şi a altor categorii sociale.

66

B.A.R., S $\frac{88(68)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, II, nr. 11, 1 nov. 1935, p. 298—299; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 127; 1944, p. 145—146.

1 — Scrisoare care nu s-a păstrat.

2 — Scrisoare din 11 sept. 1893, păstrată la B.C.S., ms. 12.357.

67

B.A.R., S $\frac{88(69)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 299—300; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 128—129; 1944, p. 146—147; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 185—186.

1 — E vorba de versurile de care pomenește în scrisoarea 1/14 sept. 1893 și care nu ne-au parvenit, plus altele noi. Se pare că n-au plăcut prea mult, de vreme ce Titu Maiorescu în răspunsul său din 26 sept./8 oct. 1893, după ce îl elogiază, face și o rezervă, ce vrea să spună că recentele versuri nu sînt la nivelul poeziei *Pe Acropole*: „Dealtminteri..., de cînd cu Partenon și cu romanițele ne-ai făcut pretențioși față cu poeziile d-tale".

2 — Ne întîlnim iarăși cu o admirabilă pagină de jurnal de creație, în care se strecoară și importante mărturii de scriitor, teoretizînd obiectivitatea în chiar spiritul lui Flaubert, pe care nu-l gustau nici Duiliu, nici Maiorescu: „Eu nu trebuie să intru acolo decît numai în proporția în care intră căldura în dinamică, să *fiu* deci tot, dar să *nu par* nimic". La întrebarea cum să rezolve dragostea dintre Matei Damian și Sașa (căci la ei se referă), criticul îi răspunde categoric, alegînd soluția

căsătoriei fericite, ca un mare iubitor de romane cu *happy-end* ce era, în fond ca un clasic.

Tot aici, date despre activitatea prodigioasă a lui Maiorescu, care corecta acum vol. III al *Criticelor* (ed. 1892—1893) și traducerea studiului lui Herbert Spencer, *În contra socialismului (Din libertate în asuprire)*, care se publică în *Convorbiri literare*, nr. 6, 1 oct. 1893, p. 481—508.

„București, 26 sept./8 oct. 1893

Iubite domnule Zamfirescu,

Am primit și «penultima» scrisoare cu 2 poezii și ultima din 3 oct. cu 1 poezie. Toate poeziile d-tale sunt elegante în expresii, și e bine că dospești mereu aluatul limbei române; îmi închipuiesc că prin aceasta crește inconștient siguranța și perfecta conformitate în mînuirea minunatului instrument. Dealminteri... de cînd cu Partenon și cu romanițele ne-ai făcut pretențioși față cu poeziile d-tale.

Cum să sfîrșească romanul? Din cele scrise, impresia mea e foarte hotărîtă: *cu bine*! 3 argumente de valoare descrescîndă:

1) Felul împrejurărilor sufletești la noi nu e tragic; el poate fi prezentat ca tragic din partea celui ce le privește din punct de vedere străin, dar în chiar cercul său nu e tragic. Însă romanul trebuie să crească din chiar lăuntrul împrejurărilor sale. Noi nu suntem astăzi nici în eroica sălbătăcie à la Richard III, nici în acreala histerică a parizianelor. Toate, și cele mai aparente contraste, sfîrșesc cu «embrassons-nous, Folleville!», și o să auzi și despre generalul Anghelescu zicîndu-se «ei, ce vreai, nenișorule, bietul om!» Poate e și aici un fel de filozofie cu un grăunte de adevăr; căci în definitiv: omul e cum e și pace! — Cel mult o blîndă melancolie.

2) Ne-au prea amărît (unilateral, prin urmare fals) realiștii pretinși Flaubert-Zola-Maupassant cu urîtul, tristul, nefericitul... o suflare senină peste acești pîcloși, fie-le țărîna grea pe mormîntul literar!

3) Vorba bătrînului Darwin (mare cetitor de romanuri): «copiilor, cetiți voi întîi romanul cel nou; dacă se sfîrșește rău, nici nu mi-l mai dați».

Rectorat, bacalaureat, *Anuarul Universității*, corecturile vol. III *Critice*, corecturile traducerii Spencer, *În contra socialismului* pentru numărul octombrie din *Convorbiri*, advocatură... Ameţeala lunei septembrie, îndoit de curioasă după 2 luni de Pirenei şi Alpi.

Vite encore 1 000 000 de bonnes choses pour Madame Zamfirescu et un shake-hand pour vous de notre part.

T. Maiorescu"

B.A.R., S $\frac{40(24)}{XV}$.

68

B.A.R., S $\frac{88(70)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 301—302; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 129—131; 1944, p. 147—150.

1 — „Imprecaţia" este poezia *Către Cleobul*, apreciată de T. Maiorescu în răspunsul său din 4/16 nov. 1893, dar publicată în *Convorbiri literare*, inexplicabil, abia în sept. 1895 (v. şi comentariul lui Mihai Gafiţa, în volumul Duiliu Zamfirescu, *Opere*, I, ed. cit., p. 476—478).

2 — *Mişu (Mihai) Pherekyde*, v. scrisoarea 1 către Trandafir Djuvara, nota 4.

3 — *Corsarul*, poezie care nu va apărea în *Convorbiri literare*, ci în vol. *Alte orizonturi*, Edit. „Carol Müller", 1894. Titu Maiorescu pare interesat în această epocă, în primul rînd de romanul *Viaţa la ţară*: „...dar m-am hotărît să nu mai răspund nimic la poeziile d-tale pînă nu ne vei da o ştire bună despne romanul d-tale".

4 — Se referă la studiile lui Xenophon Gheorghiu despre literatura franceză (La Fontaine, Boileau, Corneille, Racine, Molière, Regnard, ce s-au publicat în *Convorbiri literare* de-a lungul anilor, cu începere din 1885. Ultimul este *Tragedia „Polyeucte" a lui Corneille*, *Convorbiri literare*, nr. 4, 1 aug. şi nr. 5, 1 sept. 1893.

5 — Edgar T. Aslan, traducător al *Convorbirilor literare*, în 1892—1893 publicase versiunea românească a tragediei *Medeea* de Ernest Legouvé.

6 — Se referă la nuvela *Pană Trăsnea Sfîntul* de I. Al. Brătescu-Voineşti, publicată în *Convorbiri literare*, nr. 6, 1 oct. 1893.

7 — V. *supra*, scrisoarea 67, nota 2.

8 — E vorba de poema *Povestea vulpei* de A. Naum, publicată în *Convorbiri literare*, nr. 4, 1 aug. 1893, p. 321—328.

9 — *Ioan Popovici-Bănăţeanul* (1869—1893), poet şi prozator de origine bănăţeană, mort de tînăr. Foarte apreciat de Titu Maiorescu (cf. *Convorbiri literare*, 1893, nr. 6 şi *Critice*, vol. III). Mai cunoscută este nuvela *În lume*, zugrăvind viaţa meseriaşilor. Altele se intitulează *După un an de jale*, *Un sfîrşit jalnic*, *De la tîrg*, *În lume*, *Fără urme*. I. Popovici-Bănăţeanul scrie în graiul bănăţean, folosind numeroşi termeni dialectali, ceea ce va duce mai tîrziu la observaţii severe din partea lui Duiliu Zamfirescu (v. articolele *Romanul şi limba română*, în *Noua revistă română*, 1901, nr. 35, 1 iunie şi *Scrisori romane*, II, în *Luceafărul*, 1905, nr. 17, 1 sept.) (v. şi Duiliu Zamfirescu, *Opere*, V, ed. cit., p. 395—416; 443—451).

„Bucureşti, 4/16 nov. 1893

Iubite domnule Zamfirescu,

E bun *Cleobul* şi e curioasă prezentarea (pentru noi) foarte străvezielor figuri moderne sub nume antice. Şi *Corsarul*... dar m-am hotărît să nu mai răspund nimic la poeziile d-tale pînă nu ne vei da o ştire bună despre romanul d-tale. Înaintează? Cînd e gata? Îl aduci d-ta la Bucureşti? Şi cînd vii, dacă vii? (Între 22 dec. stil vechi şi 8 ian. noi suntem la Viena-Abbazia.)

Eu, *en attendant*, am să vorbesc odată cu Mitiţă Sturdza şi să văd dacă îi pot scoate din cap duşmănia în contra d-tale. Sturdza are un lucru bun: respectă oamenii muncitori şi de treabă. Aşa a făcut la 1876, la căderea mea din minister, păstrînd şi sprijinind pe Slavici la «documentele Hormuzachi» şi pe Lecomte du Nouy la Curtea de Argeş, deşi toţi voiau să-i mături ca pe nişte oameni aduşi de mine.

D-ta nu eşti adus de noi în diplomaţie, în politica militantă nu te amesteci, eşti harnic şi conştiincios. Aceste note ale d-tale aş vrea să i le vîr în cap. Căci peste $1^1/_2$ ani (cel mult) are să vie Sturdza la guvern, după prevederile omeneşti.

Etc., etc.

Îţi trimit sub bandă *Anuarul Universităţii*, salahorie administrativă! Şi *à propos* de Universitatate: te rog, informează-mă întrucîtva despre

universitățile din Belgia. Îmi poți trimite legea sau reglementele lor? Ce deosebire e între ale statului și cele libere-catolice? Cum de se dă așa de ușor doctoratul în legi acolo? Cîți ani de studiu la facult. se cer pentru doctorat acolo și cîte examene prealabile? Se cere vreo teză imprimată? Cum de fac studenți slabi din București doctoratul în 6 luni la Bruxelles? Or era mai nainte așa și acum s-a schimbat...?

Mie-mi trebuiesc aceste notițe pentru echivalențele de dat sau de refuzat.

Și încă o informare, te rog. E la Bruxelles un prostuț de tînăr (între noi 2 fie zis, fără nici o valoare), Nică Negri. Ce examene a făcut băiatul acesta în Bruxelles? Și ce mai are de trecut pentru doctorat? Și cînd ar putea trece?

Se țes din partea tatălui (marele mincinos Negri) o sumă de legende false în jurul acelui băiat, și pentru regula administrativă trebuie să știm exact adevărul.

Sărutări de mînă doamnei Zamfirescu, și prietenește al d-tale,

T.M."

B.A.R., S $\frac{40(25)}{\text{XV}}$.

69

B.A.R., S $\frac{88(72)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 302—305; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 131—133; 1944, p. 149—153.

1 — Despre inimiciția dintre Duiliu Zamfirescu și Dimitrie Sturdza, v. *supra*, scrisoarea 1 către Trandafir Djuvara, nota 7, precum și articolul nostru *Obîrșia unei inimiciții*, în *Manuscriptum*, 1982, nr. 4 (49), p. 137—138. În scrisoarea de răspuns din 7/19 febr. 1894, Titu Maiorescu îi restituie destinatarului scrisoarea lui D. Sturdza, și-i comunică despre discuția avută (în care îl apărase, bineînțeles, pe Duiliu), reușind să „restabilească adevărul în mare parte". Previziunea criticului că Sturdza „va veni la guvern în a. 1895" s-a adeverit întocmai. Tot aici, interesante considerații despre fericirea creației, acea „fericire stranie", „lumea impersonală a idealului", și despre noua generație junimistă,

entuziastă „în căutarea și iubirea adevărului și frumosului", „*nematerialistă* (în deosebire de Vlahuță, Slavici, Caragiale, care asupra *acestei note caracteristice* s-au dezbinat de noi)". Dezbinarea însă avea să continue, spre continua dezamăgire a criticului. Chiar și bunul prieten Duiliu începe să iasă de sub tutela junimistă (v. scrisorile următoare), iar ceva mai tîrziu, Mihail Dragomirescu, care-și va scoate *Convorbirile* proprii.

2 — Firește, e vorba mereu de *Viața la țară.*

„București, 7/19 fevr. 1894

Iubite domnule Zamfirescu,

Retrimit scrisoarea Sturdza. Am avut o lungă convorbire cu el și cred că am restabilit adevărul în mare parte. E probabil că D. St. va veni la guvern în a. 1895. Pînă atunci pare a sta solid guvernul de astăzi. De atunci încolo nu mai vrea Carp să stea, în orce caz.

Romanul d-tale, trimis pe jumătate, nu mi l-a adus încă Jacques Negruzzi spre cetire. Sper sîmbăta viitoare. Dar mie-mi pare foarte bine că ni l-ai trimis, că l-ai scris, că te fură literatura, și pricep și împărtășesc ce-mi scrii: «Viața lumească mi-a fost, în vremea asta, așa de indiferentă, că parcă nici n-aș fi trăit într-însa». Aceasta este fericirea stranie ($^3/_4$ exultantă, $^1/_4$ melancolică) a adevăratului autor, de care cei nechemați și nealeși n-au cel mai mic habar. E lumea impersonală a idealului, semnul de recunoaștere al francmasonăriei intelectuale, care dealtminteri nu are mulți inițiați.

Auzul meu s-a îndreptat mult, și mă aflu cu el iarăși cum eram acum vro 10 ani. Mai mult nu pot cere de la cei 54 de ani ai mei decît să devie 44!

Mișcarea noastră literară, înfiripată cu foștii mei școlari universitari, crește. Remarcă în *Conv.* de la fevruarie *finul* articol de Evolceanu (un cap excelent), deși explicarea lui *Fulger* e prea lungă. Un foarte bun studiu asupra supraviețuirii — «*survivance*» — în locuțiuni și jocuri de copii la români de Anastasescu-Floru ni s-a cetit alaltăieri și va apărea în *Conv.* de la martie sau aprilie. Un alt studiu interesant ni l-a trimis Teohar Antonescu din Atena (e acolo pentru săpăturile arheologice de la Olympia) asupra concluziilor etnografice din cercetările arheologice. Floru e aici, dar acest Antonescu și acel Evolceanu au fost (Evolceanu

este încă) împreună cu Dragomirescu și Negulescu primăvara aceasta la Berlin și au format acolo «Junimea» generației a doua, prin entuziasmul lor de bună-credință pentru tot ce este aspirație curată, *nematerialistă* (în deosebire de Vlahuță, Slavici, Caragiale, care asupra *acestei note caracteristice* s-au dezbinat de noi) în căutarea și iubirea adevărului și frumosului...

Dar adecă eu n-am vreme să-ți scriu, sunt copleșit de lucrări oficiale și vreau numai să salut în grabă pe doamna Zamfirescu și să-ți strîng mîna, totdeauna prietenește.

T. Maiorescu

O nouă novelă și o nouă schiță de Brătescu sunt gata."

B.A.R., S $\frac{40(26)}{XV}$.

70

B.A.R., S $\frac{88(72)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 305; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 134; 1944, p. 152—153.

1 — Scrisoare care, prin datele ce le conține, se găsește în imediata succesiune a celei anterioare. E. Bucuța a considerat-o chiar ca avînd aceeași dată.

2— *Take Ionescu* (1858—1922), om politic, lider al partidului conservator-democrat (1908), în mai multe rînduri ministru și prim-ministru (1921—1922). În 1892 deținea portofoliul Instrucțiunii Publice.

71

B.A.R., S $\frac{88(73)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 305—307; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 134—136; 1944, p. 153—155.

1 — Scrisoarea din 7/19 febr. 1894. Deci trecuse aproape o lună și jumătate.

2 — V. *supra*, scrisorile despre „afacerea Văcărescu", precum și scrisoarea 10 către Trandafir Djuvara, nota 3.

3 — D. Evolceanu îi luase apărarea lui G. Coșbuc împotriva acuzației de plagiat a unui obscur publicist, Gr. N. Lazu (cf. articolul *„Baladele și idilele" d-lui George Coșbuc*, în *Convorbiri literare*, nr. 10, 1 febr.; nr. 11, 1 martie 1894.

4 — „Aprecierile din zbor" ale lui I. C. Negruzzi erau următoarele, într-o scrisoare din 9/21 ian. 1894: „Știi că totdeauna eu te-am îndemnat să scrii romanuri, fiindcă mie îmi place cum le scrii. Ești făcut pentru treaba aceasta. Proza d-tale, cred eu, este adevărata proză a autorului de romane și observația fină a împrejurărilor generale, precum nu mai puțin a nuanțelor este o foarte mare calitate. În ceea ce privește *Viața la țară*, ceea ce am cetit păn-acum este cam idilic. Nu știu cum se va croi lucrul de acum înainte, dar păn-acum totul pare normal, fără multe lupte sufletești și fără ca împrejurările exterioare să fi făcut viața persoanelor mai dramatică. Nu știu ce observații se vor face în cercul nostru literar și dacă toți vor avea gustul meu foarte pronunțat pentru liniștea cîmpenească. Poate va observa vreunul că ai pus prea mare greutate pe descrierea vieții de la țară, făcînd din cauza aceasta să păgubească ceva partea psihologică... Este evident că ai avut o deosebită plăcere pentru descrierea vieții cîmpene sub toate formele ei și în toate păturile sociale. Dar nimeni ca mine, care am trăit așa de mult la țară, nu știe să aprecieze aceste frumoase descrieri. În total părerea mea este: romanul e foarte bine scris și e absolut pe placul meu. Aștept însă sfîrșitul pentru a da o părere definitivă. Cîteva observații critice: limba îmi pare foarte mult amestecată cu moldovenisme, sau, dacă vrei, cu muntenisme — lucru foarte natural pentru un focșănean. Însă se potrivește aceasta în județul Ialomița? mai ales în vorba poporului de jos?" (B.C.S., ms. 12.358, publicată de noi în *România literară*, nr. 6, 6 febr. 1969, p. 12).

5 — Duiliu Zamfirescu pare dezamăgit de impresia primei lecturi junimiste. Din păcate, nici a lui Titu Maiorescu nu va fi mai entuziastă și nici nu va fi exprimată public, într-un articol.

6 — Soția ministrului român la Bruxelles, George Bengescu, șeful lui Duiliu Zamfirescu.

7 — Acum se produce o „primă evadare" a scriitorului de la Roma de sub tutela *Convorbirilor literare*. Gestul va fi, cum e de înțeles, rău primit de Maiorescu. În răspunsul său, criticul este dur: „M-ai făcut arbitru, am hotărît: alăturata trimite-o la *Ateneu* sau la orice altă

colecţie de maculatură; iar frumoasa poezie *La lună* cu *casta nemîngîiere* am dat-o la *Convorbiri* pe iunie (v. şi *supra*, scrisoarea 19 către Trandafir Djuvara, nota 1 şi *infra*, scrisoarea 72). *La lună*, poezie trimisă în mai 1894 va apare, într-adevăr, în *Convorbiri literare*, în 1894, numărul pe luna iunie, cealaltă nu ştim care poezie va fi fost (v. şi comentariul lui M. Gafiţa, în Duiliu Zamfirescu, *Opere*, vol. I, ed. cit., p. 494—496).

„Buc., 13/25 mai 1894

Iubite domnule Duiliu,

M-ai făcut arbitru, am hotărît: alăturata trimite-o la *Ateneu* sau la orice altă colecţie de maculatură; iar frumoasa poezie *La lună* cu *casta nemîngîiere* am dat-o la *Convorbiri* pe iunie.

À propos de această „castă nemîngîiere" şi de toată atmosfera ce-mi transpiră în depărtare de la d-ta prin puţinele d-tale rînduri (scrisori sau poezii): dacă aş fi mai indiscret şi dacă am putea vorbi împreună, aşa la o cigară cu glas intim-domol, aş avea serioasă materie de vorbă cu d-ta, cu inima d-tale, cu «noua formă a durerii». Uneori vorba unui prieten mai bătrîn sau linişteşte sau hotărăşte...

Stai în bune relaţii cu familia şefului d-tale? Cum sunt domnişoarele Bengescu?

Al d-tale totdeauna prieten,

T. M.

Aşteptăm *cu nerăbdare sfîrşitul* romanului trimis pentru a-i începe publicarea în *Convorb.*"

B.A.R., S $\frac{40(27)}{XV}$.

72

B.A.R., S $\frac{88(74)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 308; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu maiorescu în scrisori*, 1937, p. 136; 1944, p. 155—156.

1 — Data şi locul, scrise de mîna lui Titu Maiorescu.

2 — V. *supra*, scrisoarea 71, nota 7.

73

B.A.R., S $\frac{88(75)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 308—310; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 137—138; 1944, p. 156—158; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 196—198.

1 — Nunta prinţului Carol de Hohenzollern (omonim al regelui Carol I) cu fiica contelui de Flandra.

2 — Se numea Idda Schiavoni.

3 — Şeful era ministrul *George Bengescu* (1844—1922). Întrebarea lui Maiorescu fusese insidioasă, accentul căzînd pe domnişoarele Bengescu. Criticul a putut bănui că una dintre ele i-ar fi inspirat poetului *La lună* (v. *supra*, scrisoarea lui T. Maiorescu din 13/25 mai 1894). Era o simplă bănuială pe care Duiliu Zamfirescu o înlătură: „Luna şi ochii ce o simt pe sub gene închise sunt nişte tovarăşi vechi, fără legătură cu nevoile din lume".

74

B.A.R., S $\frac{88(76)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 310—311; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 137—138; 1944, p. 158—159.

1 — Romanul *Lume nouă şi lume veche*, publicat mai întîi în *Convorbiri literare* (1891—1892), va apărea în volum la Editura Carol Müller, în 1895.

2 — *Ioan N. Roman* (1866—1931), avocat, publicist și om politic. S-a făcut cunoscut mai ales datorită polemicii cu C. Dobrogeanu-Gherea în problema „reacționarismului" lui Eminescu. Noul publicist propunea, pe bună dreptate, o interpretare mai nuanțată. Fiind la studii la Bruxelles, I. N. Roman s-a bucurat de sprijinul și solicitudinea lui Duiliu Zamfirescu.

3 — Se referă la scrisoarea lui A. Vlahuță din 6 iunie [1894], care continuă astfel: „E vădit că a început să se vîndă și la noi literatura, dar cum noi nu știm și nici nu putem să ne facem singuri partea comercială, vom fi încă multă vreme victima librarilor.

Volumul tău va trebui, nici vorbă, să-l dai în *editură*. Graeve obișnuia să plătească 50 bani de exemplar, dar acum stă cam rău — și nu mai e abordabil. Totuși o propunere de la tine poate că l-ar mișca... Scrie-i: numărul paginilor, *titlul* (3000 ex. a 50 bani, 1000 lei la apariția volumului și restul după ce se vor vinde pe jumătate). El, probabil, are să-mi spuie mie de scrisoarea ta, înainte de a-ți da un răspuns, și atunci am să-i vorbesc și cred că am să-l conving.

Altfel e greu, s-a deprins cu cei vechi, și îi refuză mai lesne.

Editori mai sunt: Müller, Steinberg, Șaraga de la Iași; fiecare cu cusururile lui.

Șă încercăm întîi, cum ți-am spus, cu Graeve. Dar scrie-mi imediat, căci eu pe la sfîrșitul lunii plec — și atunci ar rămînea pe la toamnă. Nu-ți poți închipui cîtă dorință am să te servesc.

Te doresc și te îmbrățișez,

A. Vlahuță"

(*B.C.S.*, Ms. 11.628.)

4 — Și părerea lui Titu Maiorescu nu întîrzie să vină în scrisoarea din 17/29 iunie, cu aprecieri exagerate în ceea ce privește „goana după cîștig" a lui Vlahuță, foarte severe despre romanul acestuia („*Dan* al lui Vlahuță e stupid"), cu sfatul, de care Duiliu Zamfirescu va ține seama, ca să ofere cartea editorului Müller, unde a și apărut.

„București, 17/29 iunie 1894

Iubite domnule Zamfirescu,

Ca să scoți mai întîi d-ta un ban din pungă, necum 1500 frci, să-ți tipărești la Bruxelles 2000 exempl. din roman, și apoi să aștepți

să se vîndă aici, ba încă (ceea ce, după cîte aflu, pare punctul cel mai greu și riscat) să încasezi prețul vînzării de pe la librari: aceasta nu-mi pare lucru cuminte. La Vlahuță era furioasa reclamă a socialiștilor (acum s-a stricat cu ei), goana lui proprie după cîștig, *auri sacra fames*, personala străduință aici la fața locului.

D-ta nu ești aici, și dacă ai fi aici, n-ai goni banul la librari necinstiți, și socialiștii te-ar combate sau te-ar ignora tocmai pentru ca să nu se facă vorbă în giurul scrierii d-tale.

Mai adaogă că *Dan* al lui Vlahuță e stupid, încă o șansă de succes pe lîngă socialiștii noștri și cei ce le seamănă.

Dar ca romanul d-tale să fie editat aici în volum (firește, nu la Socec, cu care am rupt-o, ci poate la Robin, la Graeve sau la junele Müller), cu cheltuiala editorului și dîndu-ți un *à compte* pe manuscript, asta da.

Poate îi scrii lui Vlahuță să se însărcineze cu mijlocirea acestui mod de publicațiune, dacă lucrul este urgent. Dacă poate aștepta pînă la sept., mă însărcinez eu. Acum nu pot, fiindcă plecăm (3 săptămîni Kissingen, apoi Șvițera, cîteva săptămîni Beatenberg deasupra lacului de Thun).

Cine e acel I. N. Roman? Rudă cu Slavici? Socialisto-naționalo-liberalo-despotico-confuzo-pehlivan?

Din Eminescu publică Socec în săptămînile aceste o nouă ediție, a 7-a.

Mișcarea *noastră* literară (*Convorb.* etc.) se întărește. La sept. se vor fi întors definitiv în țară Dragomirescu, Negulescu, finul Evolceanu, arheologul Teohar Antonescu din Atena, solidul Floru (care a izbutit alaltăieri primul între 13 concurenți la o catedră de istorie pentru liceu). Aceștia, cansolidați în poziția lor materială și fixați la București și Iași, vor spori avîntul.

Păcat că nu ești d-ta aici! Poate la vara viitoare, cu venirea roșilor la putere, vei fi adus în Ministerul de Externe. Prin Ollănescu-Pherekyde?

Al d-tale,

T. Maiorescu

Dacă te abate gîndul spre o scrisoare de răspuns, adresa noastră de la 3/15 iulie încolo este *Bad Kissingen*, Kurhaus."

B.Á.R., S $\frac{40(28)}{XV}$.

B.A.R., S $\frac{88(77)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 311—313 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 140—141 ; 1944, p. 159—161.

1 — Titu Maiorescu se însărcinase el să se ocupe de tipărirea romanului *Lume nouă și lume veche*, dar numai în luna septembrie (v. *supra*, scrisoarea lui din 17/29 iunie 1894).

2 — *Literatură și știință*, publicație periodică apărută în București în anul 1893 și 1894, sub conducerea lui C. Dobrogeanu-Gherea, care înlocuia *Contemporanul*. Criticul socialist publică aici studiile *Mișcarea literară și științifică* și *Asupra esteticii metafizice și științifice*.

3 — Față de generozitatea și entuziasmul poetului, criticul manifestă prudență, îndemnîndu-l, și nu fără dreptate, să fie mai sceptic și mai sever în judecată (v. scrisoarea din 4/16 iulie 1894 care urmează).

4 — Titu Maiorescu a refuzat politicos să-i ofere lui Duiliu Zamfirescu date din viața intimă, pentru că el însuși ținea un jurnal, despre care n-a considerat necesar să-și informeze prietenul.

„Bad Kissingen, Kurhaus,
luni, 4/16 iulie 1894

Iubite domnule Z.,

Așadar, pentru publicarea romanului d-tale rămîne să vorbesc la sept. S-a stabilit la București ca librar fiul lui Müller pieptănarul și are prăvălia vis-à-vis de tatăl său, în celălalt colț al pasajului. Fiind băiat de bani gata, vrea să întreprindă cîte ceva, și poate facem ceva cu el. El a dat 2000 fr. pentru al doilea volum de *Literatură* (?) *și știință* (? ?) al lui Gherea.

De venirea d-tale la București în Ministerul de Externe am vorbit eu în scrisoarea trecută, crezînd că ți-ar conveni d-tale să mai stai vro 2 ani și în țară, nu cu vreun alt gînd. Dar poate te-ai zdruncina prea tare finanțiar. Prevederea că la anul se va schimba regimul la noi și vor veni roșii, se întemeiază (dar să rămînă vorba între noi) pe hotărîrea lui Carp de a se retrage din minister înainte de alegerile generale, pentru a nu le face în nici un caz cu L. Cat. Legislatura actuală însă se termină pe la martie 1895. Prin urmare...

Despre Vlahuță am și eu părerea d-tale. Pe Roman nu-l cunosc deloc. Nu e rudă cu Slavici ? Ce ți-am scris despre el e un fel de miros din depărtare. D-ta îl vei putea judeca mai bine acum. Are talent ? E om cinstit ?

Dar fii mai sceptic și mai sever în judecată : cazul cu Petrașcu.

N-am cetit noul roman al d-tale. Negruzzi ni-l rezerva pînă la sosirea sfîrșitului. Adresa lui J. Negruzzi pentru aceste 12 zile e : Sinaia, strada Izvor, la d-na Olga Duca. El a avut un grozav accident : și-a vîrît un țăruș ascuțit (*«tuteur»* pentru sprijinirea unei flori) în singurul ochi cu care vede ; în primul moment orbit de tot, rana de lîngă iris s-a cicatrizat încet și după vro 9 zile de bandare și de completă lipsă de vedere, acum e scăpat de pericolul de a nu mai vedea deloc.

E gentilă propunerea d-tale ca să-ți dau cu țîrîita notițe biografice de ale mele, și văd îndemnul puternic ca astfel să se păstreze impresii de ale timpului și de ale oamenilor de pe la 1840 încoace. Dar nu pot în momentul de față. Am cu mine de lucrat *Anuarul Universit.* și încep a edita «discursurile parlamentare», 1871—1893, vro 2—3 volume cu încadrări istorico- politice. Un an de mică osteneală. Apoi poate autobiografia.

Mi-e dor de vorbă lungă și liniștită cu d-ta. Poate spre toamnă.

Al d-tale,

T.M."

B.A.R., S $\frac{40(29)}{XV}$

B.A.R., S $\frac{88(78)}{XVIII}$

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 313—316 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 141—145 ; 1944, p. 161—165.

1 — E vorba de un volum din seria *Scrieri complecte*, I—IV, Bucureşti, Socec, 1893—1897. Opinia critică a lui Duiliu Zamfirescu despre poeziile lui I. Negruzzi va fi şi mai tranşant exprimată de Titu Maiorescu în scrisoarea de răspuns din 17/29 iulie 1894.

2 — V. *supra*, scrisoarea lui Titu Maiorescu din 4/16 iulie 1894.

3 — *Alexandru V. Beldiman* (1832—1898), ziarist, a întemeiat la Iaşi săptămînalul *Adevărul* (1871) şi la Bucureşti cotidianul cu acelaşi nume (1888).

4 — *Lascăr Catargiu* (v. *supra*, scrisoarea 40, nota 2).

5 — *Gheorghe Manu* (1833—1911), general, om politic, ministru în mai multe rînduri în guvernele conservatoare.

6 — *Trandafir Djuvara* (v. scrisoarea 1 către acesta, nota 1).

7 — E o primă încercare a lui Duiliu Zamfirescu de a intra în politică, după eşecul din 1884, cînd cu serialul *Le Domaine de la Couronne*. Dar nu se va întoarce acum în ţară. Aşa cum îi comunică Titu Maiorescu (în răspunsul ce urmează din 17/29 iulie 1894), în 1895 vine un guvern liberal, iar diplomatul de la Roma, care se temea de soarta lui, este transferat, cu începere de la 1 oct. 1894, la Legaţia română din Roma.

8 — Romanul *Lume nouă şi lume veche*.

9 — Culegere care nu a apărut, scriitorul, dealtfel, întorcîndu-se in ţară abia în 1906.

10 — Interesante idei despre romanul românesc şi despre sociologia romanului. Scriitorul era mai receptiv la nou decît Maiorescu. A se vedea deosebirea de opinii în ceea ce priveşte romanul *Dan* al lui A. Vlahuţă.

„Bad Kissingen,
duminică, 17/29 iulie 1894

Iubite d-le Zamfirescu,

Constelaţia politică nu cred că este aşa cum o vezi d-ta. Dacă se retrage Carp, L.C. *nu* va mai încerca un ministeriu cu de-alde Păucescu. Dar orcum ar fi, pe la martie, aprilie 1895 trebuie să ne închipuim un cabinet «naţional liberal» cu Pherekyde la Externe şi cu multă trecere a lui Djuvara.

(Pe Mărăcineanu nu l-a dat afară Carp, ci Lahovary.)

Despre d-ta aflu acum ca probabilitate că pe la sept. sau oct. a.c. vei fi înaintat la o legaţiune superioară, Roma, Petersburg sau aşa ceva.

Căci junele Creţeanu, care la septemvrie se însoară cu o fată a lui Alex. Ştirbei, are să fie înaintat prim-secretar probabil la Bruxelles.

Ai avea ceva mai mult pe lună la o asemenea legaţiune mai mare? Sau numai cheltuiala transportului şi a unei vieţi mai scumpe în sarcina bugetului d-tale privat?

Dacă o aşa schimbare şi cu trecerea la Bucureşti în Ministeriu sunt ca cheltuială şi ca plăcere sau neplăcere, *tanto e tanto*, atunci ţine-te de «a două soluţiune» din scrisoarea d-tale, adecă nu te mişca şi aşteaptă «cam oriental» ca vremea să aducă cele viitoare.

Îţi scriu în pripă, numai ca să-ţi comunic ştirea despre proiectata mutare la toamnă.

Totdeauna al d-tale,

T.M.

Peste cîteva zile plecăm de aici şi vagabondăm prin Şviţera. Adresa pe la sfîrşitul lui august, Viena, Hôtel Sacher sau mai bine Bucureşti.

Sunt de aceeaşi părere cu d-ta despre lirismul lui J. Negruzzi. El n-a fost niciodată poet, ci numai un satiric superficial şi ieftin."

B.A.R., *S* $\frac{40(30)}{XV}$.

77

B.A.R., S $\frac{88(79)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 316—318; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 145—146; 1944, p. 165—167; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 189—201.

1 — *Frans Hals* (1580—1666), pictor olandez. Portretele lui individuale şi de grup reflectă un amestec de sensibilitate, gravitate şi umor.

2 — O altă pagină memorabilă a notelor de călătorie din corespondenţa lui Duiliu Zamfirescu şi, în acelaşi timp, rară, pentru că e una din puţinele care înfăţişează peisajul flamand.

3 — Scriere a lui Duiliu Zamfirescu ce nu s-a păstrat şi nici nu s-a publicat, în afară de scurta poezie *Cîntul Thargeliei*, în vol. *Imnuri*

păgîne, Edit. Carol Müller, 1897. Despre istoricul acestei opere necunoscute, v. comentariul lui Mihai Gafiţa, în Duiliu Zamfirescu, *Opere*, vol. I, ed. cit., p. 497—499 şi vol. IV, ed. cit., p. 728—729.

4 — Titu Miorescu nu împărtăşea entuziasmul lui Duiliu Zamfirescu şi de unde cu puţină vreme înainte se angajase să trateze cu editorul publicarea romanului (*Lume nouă şi lume veche*), acum îl invită pe scriitor, cu anume superioritate, să se adreseze lui Vlahuţă, Tr. Djuvara sau I. Negruzzi, „mai experimentaţi decît mine în dezbaterea intereselor materiale". În aceeaşi scrisoare din 8/20 sept. 1894, cîteva impresii, şi mai fugare decît ale lui Iacob Negruzzi, despre *Viaţa la ţară*, cu ştiutele observaţii despre expresiile neestetice, „de un realism brutal". În ambele chestiuni, criticul nu avea dreptate, i-o va spune şi scriitorul şi o va confirma şi realitatea.

„Bucureşti, 8/20 sept. 1894

Iubite domnule Zamfirescu,

Nu te mira dacă deocamdată nu mă însărcinez cu negoţiarea publicării romanului d-tale. D-ta eşti de părere că acum se vinde bine literatura română, fiindcă se ceteşte mai mult. Eu nu am nici o părere formată în această privinţă, fiindcă partea materială a literaturii îmi este cu desăvîrşire necunoscută. Ştiu numai că pentru Eminescu ieşeau cîte 800 lei pentru fiecare ediţie a poeziilor lui, şi mai pe urmă cîte 600 lei pentru fondul Eminescu. Dealtminteri puţinele mele publicaţiuni mi le-a tipărit Socec fără să-i plătesc eu nimic, dar şi fără ca să-mi plătească el ceva. Sunt dar agrammatos în această materie.

Bine ar fi dacă editorii ar plăti ceva autorilor, şi un acont de 1000 frci, d.e., pentru romanul d-tale n-ar fi de despreţuit. Ar fi o indelicateţă din partea mea să împedec o asemenea agonisire din cele mai legitime.

Te rog adresează-te din nou lui Vlahuţă, sau lui Tr. Djuvara sau lui Negruzzi, mai experimentaţi decît mine în dezbaterea intereselor materiale.

18/30 sept. 1894

Aici ajunsesem, cînd am fost întrerupt de Carp etc., apoi luat la Sinaia-Predeal întru întîmpinarea reginei (cu totul fiziceşte şi moraliceşte, *in integram «restituta»* şi *«in statum quo ante»* Văcărescăria.

Umblă, vorbeşte ca mai nainte, numai părul mai alb, vîrsta mai aparentă). Apoi bacalaureat — în neputinţă să continuu scrisoarea. Şi acum trebuie să scurtez şi să arunc numai cîteva impresii în fugă despre romanul d-tale. Mie îmi place. Impresia «la ţară», şi anume la noi la ţară, *«à la campagne»*, o primeşte cetitorul pe deplin şi frumos.

Minunate cele 2 rînduri (pag. 205): «Toţi trecură dincolo, iar jitarul» etc.: şesul nostru nesfîrşit, vecinic acelaşi, cam melancolic.

Acum puţine observări critice spre a le cumpăni d-ta pentru o ediţie a romanului în volum, adecă spre eventuală schimbare. Îţi dau iute şi fără înconjur părerea mea:

1) Pag. 315. Propun ca rîndurile de la «Apoi luă guitara din cui...» pînă dincolo la pag. 316 «mişcînd-o pînă la lacrămi» să se suprime. O sentimentalitate fadă, guitara — bună în Italia-Spania — ridiculă la noi, tot Schiller demodat astăzi în Occident şi prea străin în cîmpia noastră, cacofonia *«ca cununa* din izvor».

2) Alte cacofonii: pag. 306, *«chipul acelui* om», pag. 316, «Matei nu se dezlipea de la *capul ei*».

3) Inadmisibil «suavitate», pag. 310, «suicid» p. 397.

4) Inadmisibile prea brutalele expresii de la pag. 390 şi 391, «a venit, *fă*» şi «tacă-ţi *fleoanca*». Iar faţă cu acest realism brutal, ce caută în Ialomiţa moldovenismele specifice în dialogurile oamenilor de acolo: «matale», «duduca»? Acestea trebuiesc *schimbate* în formele obicinuite în Valahia.

4) Cum se cheamă moşia aia: Ciulni*ţa* sau Ciulni*ţei*? pag. 193, în rîndul dintîi al romanului, pare Ciulni*ţa*, asemenea pag. 311. Dar 316 e Ciulni*ţei*, şi 392 idem. Erori de tipar?

5) Franţuzism «eu am aşa de puţin de stat aici», pag. 403.

Atît şi al d-tale devotat,

T. Maiorescu"

B.A.R., S $\frac{40(31)}{\text{XV}}$.

78

B.A.R., S $\frac{88(80)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, II, nr. 12, 1 dec. 1935, p. 603—604; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 146—148; 1944, p. 167—168.

1 — V. *supra*, scrisoarea 77, nota 3.

2 — Din păcate, nu ne-a parvenit impresia lui Maiorescu; doar promisiunea Anei, care confirma primirea, că „Titu îţi va scrie despre frumoasa greacă peste cîteva zile" (v. *supra*, scrisoarea acesteia din sept. 1894).

3 — *Temistocle (Themistokles)* (525—460 î.e.n.), om politic şi general atenian. A pus bazele puterii maritime ateniene, construind o flotă militară cu care a obţinut victoria de la Salamina (480 î.e.n.), asupra flotei persane.

4 — *Simonide* (556—407 î.e.n.), poet liric grec, unul din creatorii odei triumfale.

79

B.A.R., S $\frac{88(81)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 604—606; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 148—150; 1944, p. 168—170.

1 — Transferat la Roma, cu începere de la 1 oct. 1894 (cf. *Anuarul Ministerului Afacerilor Străine al României*, pe 1897).

2 — Titu Maiorescu îi răspunde la 24 sept./6 oct. 1894 stăruind în părerea că „pe la martie-aprilie 1895 vor fi naţional-liberalii la putere". Se înşela numai cu vreo patru luni, căci într-adevăr la 4 oct. 1895 se instalează la conducere un guvern Dimitrie Sturdza, preşedintele consiliului fiind şi ministru de Externe.

„Buc., sîmb., 24 sept./6 oct. 1894

Iubite d-le Z.,

E foarte grea mutarea d-tale telegrafică, o înţeleg şi de aceea o prevestisem din Kissingen prin scrisoare.

Dar şi cauza imediată a mutării e cam telegrafică. Se zice (confidenţial între noi) că junele Eman. Kretzulescu a tratat pe şeful său de la Roma de *parvenit, ipsissimis verbis*. Picantul anecdotei e că mama acestui Kretzulescu e şi ea născută Lahovary şi acum la Paris incorporată actorului «de» Max. Precum vezi: parvenitus, parvenitare, parvenito, parveniti.

Dar mă grăbesc să-ţi dau părerea cerută: stăruiesc a crede că pe la martie-aprilie 1895 vor fi naţionali-liberalii la putere. În aceste împrejurări nu-mi pare prudent pentru d-ta să vii la Bucureşti în Ministeriu.

Al d-tale totdeauna devotat,

T.M."

B.A.R., S $\frac{40(32)}{\text{XV}}$.

80

B.A.R., S $\frac{88(82)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 608—610; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 151—153; 1944, p. 172—175; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 203—206.

1 — Într-adevăr, ultima scrisoare e din 20 sept./2 oct. 1894, deci cu patru luni în urmă. Dar, între timp, scriitorul se mutase de la Bruxelles la Roma, fusese în concediu în ţară — deci se explică acest lung interval în care corespondenţa a încetat. Apoi, nu este exclus ca o altă scrisoare din această perioadă să se fi pierdut.

2 — În 1895 predînd „ştafeta" *Convorbirilor* echipei de tineri formată din Teohari Antonescu, I. Al. Brătescu-Voineşti, Mihail Dragomirescu, D. Evolceanu, I. S. Floru, P. P. Negulescu, C. Rădulescu-Motru, I. A. Rădulescu-Pogoneanu, François Robin, I. C. Negruzzi îşi lua rămas bun de la revistă şi de la public prin următorul cuvînt, într-adevăr emoţionant, *Către cititori*:

„La 1 aprilie 1893 am anunţat într-un aviz, adresat cititorilor revistei noastre, că mi-am asociat la direcţiunea şi redacţiunea *Convorbirilor literare* un număr de autori din generaţia tînără, despre care credeam

că au și focul sacru și statornicia muncii și dragostea pentru adevăr și frumos.

După doi ani de împreună lucrare, am dobîndit încredințarea că acei tineri vor ști să ducă înainte cu succes opera începută de generația precedentă și vin astăzi să trec asupra lor sarcina purtată de mine cu atîta dragoste timp de 28 de ani.

Cînd eram copil, găseam adesea pe masa tatălui meu foaia lui Gheorghe Asachi, *Icoana lumii*, pe care o citeam și o admiram. Mulți ani mai tîrziu, însă, cînd, întors din străinătate, unde îmi făcusem studiile, am regăsit pe aceeași masă aceeași foaie, condusă de același bărbat, admirarea mea s-a schimbat într-o mare decepție și am gîndit că Asachi, care îmbătrînise, ar fi făcut mai bine să se oprească mai curînd și să dea generației tinere însărcinarea de a urma opera sa.

Atunci mi-am mai zis că dacă vreodată m-aș găsi în poziția lui Asachi, desigur m-aș opri pînă n-ar fi prea tîrziu.

Sosit-a acel timp?

Simțesc, însă, că în juru-mi altă lume se arată, alte idei se răspîndesc, alte aspirații încălzesc inimile.

Cu satisfacția datoriei împlinite, căreia nu-i lipsește un vag sentiment de melancolie, îmi pare că a venit momentul cînd e bine să las altora ducerea mai departe a unei lucrări începute de generația mea.

Tuturor acestor tineri autori, care-și fac drum astăzi, le urez să izbutească a ridica nivelul cultural al românilor, iar fiecăruia din ei în parte îi doresc să simtă în lucrarea sa aceeași mulțămire pe care am avut-o eu în această lungă și însemnată parte a vieții mele.

Iacob Negruzzi"

(*Convorbiri literare*, XXIX, nr. 1, 1 ian. 1895, p. 1.)

3 — Se referă la studiul lui Mihai Dragomirescu, *Critica științifică și Eminescu*, care începuse să se publice în *Convorbiri literare* din nov. 1894 și la studiile lui P. P. Negulescu, *Impersonalitatea și morala în artă*, în *Convorbiri literare*, nr. 2, iunie 1893, p. 131—168, și *Socialismul și arta*, id., nr. 1 și 2, ian.-febr. 1895.

4 — Duiliu Zamfirescu observă foarte bine scăderea nivelului poeziei de la *Convorbiri literare*, ca și epigonismul eminescian care era vizibil în paginile revistei. Și imediat mai departe, o autocaracterizare a propriei creații poetice, încă un semn al sincerității și modestiei scriitorului.

5 — Tereza Stratilescu, *Scrieri din Anglia*, publicate în *Convorbiri literare*, cu începere de la 1 martie 1894, aproape număr de număr.

6 — Grigore M. Buicliu, *Cînt de jălire asupra armenilor din țara vlahilor*, cîntat de diaconul *Mina Tokatti*. *Introducere*, în *Convorbiri literare*, nr. 1, 1 ian. 1895, p. 3—29; în nr. următor, p. 137—150, se publică textul cîntecului.

81

B.A.R., S $\frac{88(83)}{XVIII}$.

A mai fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 610—611; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 153—154; 1944, p. 175—176; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 206—208.

1 — *Sandro Botticelli (Alessandro di Mariana Filipepi*, zis) (1444—1510), pictor renascentist italian. Tablourile lui sînt de inspirație religioasă (madone), mitologice *(Nașterea lui Venus)* sau alegorice *(Primăvara)*, pline de grație și de poezie. Creatorul unui anume tip de frumusețe feminină („botticelliană") și al unei compoziții bazate pe ritmuri de curbe unduioase.

2 — Ne întîlnim aici cu una din paginile, destul de rare, care trec dincolo de confesia literară, la cea sentimentală, Maiorescu fiind și marele confident.

82

B.A.R., S $\frac{88(84)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 611—612; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 154—155; 1944, p. 176—177; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 208—209.

1 — Amicală parodiere a stilului maiorescian de călătorie.

83

B.A.R., S $\frac{88(85)}{XVIII}$.

A mai fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 612—613 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 155—156 ; 1944, p. 177—178.

1 — Soții Maiorescu, din nou în voiaj, rămîn cîteva zile la Florența (2/14—5/17 aprilie 1895) și Duiliu Zamfirescu vine bucuros în întîmpinarea lor.

2 — Ruda este a soției, încît scriitorul poate glumi : „de dincolo" înseamnează „de pe pagina cealaltă", pentru că în manuscris acest cuvînt se află pe o altă pagină.

84

B.A.R., S $\frac{88(86)}{XVIII}$,

A mai fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 613—614 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 156—157 ; 1944, p. 178—179 ; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 209—211.

1 — „Via Condotti, 61", noua adresă a lui Duiliu Zamfirescu, după revenirea la Roma, scrisă de mîna lui Maiorescu.

2 — Drumul colinelor (ital.).

3 — Marea capacitate de a se bucura a lui Duiliu Zamfirescu și entuziasmul care-l stăpînește, de fiecare dată, în compania soților Maiorescu. O stare de spirit similară, dar ceva mai stăpînită, încercase și criticul și i-o comunică în scrisoarea din 20 mai 1895, unde face cîteva aprecieri asupra *Vieții la țară*, — și ele cu măsură : „E evident că are părți de o căldură delicată, de o tensiune a interesului, de o frumusețe a descrierilor care îl fac — în aceste părți — egal cu bunele romanuri occidentale". Tinerii convorbiriști (noua generație de critici) fuseseră mai generoși. Ei îl considerau „cel mai bun roman ce-l avem pînă acum în românește".

4 — *Giovanni Battista Salvi*, zis și *Sassoferrato* (1605—1685), pictor italian, elev al lui Domenichino. Maestru al clarobscurului.

5 — *Carlo Dolci* sau *Dolce* (1616—1686), pictor italian. A pictat madone melancolice și Crişti visători, pe pînze de mari proporții.

„București, 20 mai 1895

Iubite domnule Duiliu,

Firește : încîntătoare zilele de la Florența și Fiesole-Fiesole ! dar parcă au trecut ani de atunci, în orce caz a trecut un cutremur de pămînt.

Și ce entuziasmat a rămas Cernescu de Florența și de d-ta.

Scriu în pripă, în mai și iunie mă sechestrează Rectoratul, pe lîngă altele.

Dar tot îți scriu, fiindcă am recitit cu nevastă-mea în întreg și fără întrerupere romanul d-tale *Viața la țară*, acum că a apărut tot în *Convorb*. Am făcut multe însemnări de amănunte, cu creionul, și aștept revederea noastră ticnită pentru discutarea lor. Vreai să nu-l publici în volum pînă nu vom fi vorbit împreună asupra lui ?

După părerea lui Dragomirescu, Rădulescu, Evolceanu, e cel mai bun roman ce-l avem pînă acum în românește.

E evident că are părți de o căldură delicată, de o tensiune a interesului, de o frumusețe a descrierilor care îl fac — în aceste părți — egal cu bunele romanuri occidentale.

Dar în privința conducerii *unitare* a evenimentelor sunt obiecții de făcut. Cum rămîne cu istoria țăranilor ? Cum rămîne cu Tincuța și tînărul de la Paris ?

Aceste și mai multe, cînd ne vom revedea.

De-ar fi mai curînd !

Noi peste vro lună plecăm în Rusia ca să-mi botez nepoata, așadar, Odessa, Yalta, Noworosiisk, Batum, Tiflis, peste Kasbek la Vladikavkas-Moscova, apoi Varșovia-Viena înapoi. La 1 sept. suntem iar în țară. Vagabondaj și teamă de prea mare căldură.

Nu te-ai supărat de raportul meu academic asupra «poeziilor» lui Roman ?

Mi-l răsplătește Roman cu mici atacuri în *Viața* neconsolatului soț Vlahuță.

Complimentele noastre doamnei Zamfirescu, și cu dragoste al d-tale,

T. Maiorescu

Cunoşti Castiglione, *Libro del cortegiano*, de pe la 1520? A apărut o nouă ediţie la Sonzogno în Milan în «Biblioteca economica». Trebuie cetită cartea, şi dacă dai de vreun exemplar la îndemînă, cînd vei pleca spre încoace, adu-mi şi mie unul. Dar, Doamne, mult mai e pînă atunci!"

B.Á.R., S $\frac{40(33)}{XV}$.

85

B.A.R., S $\frac{88(87)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 614—615; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 157—158; 1944, p. 179—180.

1 — Romanul *Lume nouă şi lume veche*, despre care s-a vorbit mult în scrisorile anterioare, apăruse la Editura Carol Müller.

2 — „Trecerea" e din 1894, nov.-dec., pentru că volumul *Alte orizonturi* era anunţat de *Convorbiri literare* de la 1 dec. 1894 şi el apare la Editura Carol Müller la sfîrşitul acelui an.

3 — Nemulţumirea este reală şi scriitorul nu va mai reveni vreodată asupra acestui roman slab, pe care, cum singur o spune ceva mai sus, în scrisoare, ar fi urmat să-l rescrie. („Aceasta ar fi corespuns cu dorinţa mea de a schimba multe lucruri din roman, atît de multe, încît ar fi ieşit o lucrare nouă".)

86

B.A.R., S $\frac{88(88)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, III, nr. 1, 1 ian. 1936, p. 96—97; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 158—159; 1944, p. 180—182; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 211—212.

1 — Este prima dată cînd scriitorul îşi formulează foarte limpede ideea primelor trei volume din viitorul ciclu al Comăneştenilor. Într-o scrisoare către I. C. Negruzzi din 12 oct. 1894, amintea într-adevăr de intenţia lui de a extinde acţiunea, dar se limita doar la volumul al doilea, *Tănase Scatiu*: „Cu persoanele din acest roman (cele tinere) (e vorba de *Viaţa la ţară*, n.n.) încep un al doilea, care se va petrece, parte în provincie, parte în război ('77—'78)" (v. I. E. Torouţiu, *Studii şi documente literare*, vol. I, p. 38).

2 — Este vorba de piesa *Lumină nouă*, al cărei erou principal este doctorul Vera. Începută acum, această scriere nu va fi publicată decît în 1912, în *Convorbiri literare*, nr-ele 4—6, aprilie-iunie.

3 — Elena Hagi-Theodoraki era cumnata omului politic şi la un moment dat primar al capitalei, Pake Protopopescu. Ea se înecase în apele termale de la Pozzuoli (cf. *Universul*, 26 mai—7 iunie 1895).

4 — Se referă la I. N. Roman, pe care Duiliu Zamfirescu îl sprijinise la Bruxelles în timpul studiilor. Despre volumul său de *Poezii*, prezentat spre a obţine un premiu al Academiei, Titu Maiorescu face un raport negativ, care va fi publicat în *Convorbiri literare*, 1895, p. 508—515.

5 — „Atacurile" erau două note, una intitulată *Fondul Eminescu*, semnată *Zig*, publicată în *Viaţa*, nr. 14, 14 mai 1895, p. 3, în care se insinua că Titu Maiorescu, M. Dragomirescu şi P. P. Negulescu şi-ar fi însuşit drepturile de autor de la ediţiile *Poeziilor* lui Eminescu; a doua, *Ce nu ştiu „Convorbirile"*, semnată *Spic.*, id., p. 6—7, în care erau blamate rapoartele de respingere de la premiul Academiei a lui Th. Speranţia şi I. N. Roman. Pentru ultimul, raportor: Titu Maiorescu.

6 — *Il libro del cortegiano* (*Cartea omului de curte* sau *Curteanul*) aparţine lui *Baldassarre Castiglione* (1578—1529), scriitor şi diplomat italian. Cartea, construită în dialog, defineşte trăsăturile omului de curte din Renaştere.

87

B.A.R., S $\frac{88(89)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 98—99; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 160—161; 1944, p. 182—183;

în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 213—215.

1 — V. *supra*, scrisoarea lui Titu Maiorescu din 20 mai 1895.
2 — Părere consecventă şi nu mai puţin greşită. Interesantă rămîne însă ideea „maselor colective“ pe care avea s-o fructifice parţial în *Tănase Scatiu*, iar mai tîrziu, în mod plenar, Liviu Rebreanu în *Răscoala*. Maiorescu, în răspunsul din 19 sept./1 oct., se va arăta foarte mulţumit de „amănuntele“ de viaţă literară comunicate de scriitorul de la Roma. În aceeaşi epistolă, date despre situaţia politică, ce evolua în direcţia pe care o prevăzuse, a venirii la putere a liberalilor lui D. Sturdza.
3 — Povestire de Ascanio (D. C. Ollănescu), publicată în *Convorbiri literare*, 1 august 1895. Lui Duiliu Zamfirescu îi plăcuse poate şi pentru că acţiunea se petrece în locurile copilăriei sale.

„Bucureşti, 19 sept./1 oct. 1895

Iubite domnule Duiliu,

Fireşte că m-am întors acasă, şi punct la 1 septembrie, ora 11°25′ dimineaţa. De ce credeai că am să mă întîrziu de astă dată?

Nici cu o zi! La 1 sept. trebuie să compui la Univers. comisia de bacalaureat, la 1 sept. începe anul judiţiar pentru advocatură; un fel de pedanterie a simţimîntului de datorie oficială şi privată nu mă lasă în ruptul capului să trec peste datele impuse orcît de mare ar fi tentaţiunea.

Am primit *Il libro del cortegiano* şi îţi mulţumesc; mulţumesc mai mult pentru trimiterea fotografiei d-tale de acum, mulţumesc şi mai mult pentru amănuntele ce mi le dai în scrisoarea din urmă, pentru toată viaţa literară ce transpiră din ea. Aşa da! şi să trăiască tinereţea simţirilor!

Fă bine, trimite-ne ce ai gata, d.e. la adresa mea sau a lui Jacques Negruzzi, care se întoarce în capitală peste vro 4 zile, la 23 sept. st. vechi.

Am fost în Rusia, Odessa, Ialta, Gurzuf, Simferopol, Sevastopol, Moscova, Petersburg, Varşovia şi apoi... 12 zile la Pontresina în Engadin, ca să ne răcorim de căldurile Rusiei. Acum e fiică-mea Livia aici în Bucureşti, cu foarte simpaticul meu ginere Dymsza şi cu fetiţa lor şi nepoţica mea Ianina (de 10 luni), locuiesc fireşte la noi în casă, mai stau vro 14 zile şi-mi sunt dragi şi bineveniţi.

Cînd vii în ţară? Atunci vorbă mai lungă. Am scris şi eu în vacanţa asta o neînsemnată notiţă despre novelistul nostru Ioan Popovici-Bănăţeanul: va apărea în *Conv.* de la 1 octomvrie.

Călduroase salutări de la nevastă-mea şi de la mine pentru d-na Zamfirescu.

Şi toate cele vechi şi ştiute pentru d-ta şi de la al d-tale,

T. Maiorescu

P.S. *Numai* pentru d-ta. Pe la 1/13 oct. va izbucni criza ministerială. Carp, Gherm., Marghil. şi gen. Poenaru se retrag din minister la această dată.

Probabil tot ministerul cade. Posibile: a) alegeri tot cu L. Catargiu, completat prin Manu, Balş, general Arion şi apoi căderea lor în decemvrie; b) alegeri sub un minister neutru-hermafrodit (G. Cantacuzin sau Prezid. Curţii de Casaţie sau aşa ceva), din care va ieşi o majoritate liberală şi atunci la decemvrie Ministerul Sturdza; c) direct şi acum în oct. ministerul Sturdza şi alegeri sub el.

Iacă situaţia adevărată, nu blagomaniile ziarelor şi închipuirile lui Alex. Lahovary.“

B.A.R., S $\frac{40(34)}{XV}$.

88

B.A.R., S $\frac{88(90)}{XVIII}$,

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 99—100; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 161—162; 1944, p. 184—185.

1 — Scrisoarea din 19 sept./1 oct. 1895 (v. *supra*).

2 — D. A. Sturdza, instalat în aceste înalte funcţii la 4 oct. 1895.

3 — Doamna Dymsza este Livia, fiica lui T. Maiorescu (v. *supra*, scrisoarea 51, nota 1).

89

B.A.R., S $\frac{88(91)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 100—101 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 162—163 ; 1944, p. 185—186.

1 — Nuvela este *Două case potrivite*, ce se va publica nesemnată în *Convorbiri literare*, 15 aug. 1899 (v. şi scrisoarea 90).

2 — Urmează scrisoarea de răspuns a lui Titu Maiorescu în care acesta comentează începutul romanului *Tănase Scatiu*, publicat în *Convorbiri literare*, din 1 nov. 1895, făcînd observaţiile, devenite foarte cunoscute, despre limba eroului principal, care ar fi *„du réalisme dégoûtant"*. Romancierul însă îi va da replica cea justă (v. scrisoarea 90). Tot aici, Maiorescu cere o informaţie „de menaj" pentru *Ioan A. Cantacuzino* (Zizin) (1829—1898), om politic, primul traducător în franceză a *Aforismelor* lui Schopenhauer (Paris, 1890).

„Bucureşti, 6/18 nov. '95

Iubite domnule Zamfirescu,

Foarte bun începutul lui *Tănase Scatiu*, cît a apărut în *Conv.* de la 1 noiemvrie. Am numai cîteva observări de cuvinte, dar situaţia şi caracterele sunt clare şi interesante. Ce tipic pentru felul unor oameni din ţara noastră e Scatiu ! «Zgîrcit şi fanfaron în acelaşi timp»— asta e, şi nu numai la «mojici». Tot aşa e, d.e., şi Iorgu Filipescu, fostul mareşal, şi alţii din cunoştinţele noastre comune. Zgîrcit sadea nici nu cred să existe la noi, cum exista la englezi, francezi etc. Noi suntem o ţară de mixturi. Parcă presiunea vremurilor grele din trecut a produs în chimia sufletească îmbinări de elemente care în atmosfera mai degajată a culturei occidentale se arată incompatibile. Fanfaroni zgîrciţi, toţi cu inima duioasă (răposatul Nicu Catargiu), entuziaşti de artă şi canalii (Caragiale) etc.

Observările de cuvinte (ţi le scriu îndată, fiindcă noi avem bunul obicei de a ne spune unul altuia impresiile literare, fără altă pretenţie, dealtminteri, decît de a le supune — nu de a le impune — judecăţii celuilalt).

Pag. 986. Nu cred că merg cele două «matale» (şi încă un «matale», pag. 990). Trebuie să zică fetiţa «Dumneata». Veche observare. De ce nu o urmezi ? Jigneşti fără nici un folos impresia bucureştenilor .

Pag. 987. «Mătreaţa», absolut inadmisibilă. *C'est du réalisme dégoûtant.*

Pag. 991. «Eşti un mojic» detonează în gura Tincuţei, slăbeşte contrastul etc.

Pag. 996. «Tacă-ţi fleoanca» e prea tare. Realism, realism, dar artistic ! Deja limba noastră devine uşor bădărană cînd vrea să fie familiară.

Eu aş fi suprimat, în alineatul următor, şi vorbele «urîţi libidinoşi ca doi satiri». Scena vorbea de la sine, nu mai trebuia calificată de autor. Era, cred, mai fin *«de glisser et de ne pas appuyer»*.

Atît, şi poate de cumpănit pentru editarea în volum.

Ce zici de poeziile lui Nanu ? Ai remarcat dintr-un număr trecut o *frumoasă* poezie a unui Cruceanu, *La moartea lui Leconte de Lisle* ? Surprinzător de frumoasă.

O întrebare de menaj. Cam cu ce preţ se poate găsi (şi mai întîi se poate găsi ?) la Roma, în loc sănătos, fie şi departe de centrul mişcării, o căsuţă cu vro 4—5 odăi şi cuhnie etc., mobilată sau nemobilată, în care să şadă un om cu o «menajeră» a lui, dar fără alţi locatori ? Dacă n-ar fi prea scump, s-ar muta într-o aşa casă (villino, dar şi mai puţin, villinuccio) Zizin Cantacuzin. I s-a acrit de Bucureşti. Îl înţeleg.

Am început să lucrez la editarea discursurilor mele parlamentare de 25 de ani, cu note istorice pentru explicarea evoluţiei stărilor noastre politico-sufleteşti. Aşa, la răgaz.

Sărutări de mîni şi strîngeri de mîni doamnei şi domnului Zamfirescu — *suum cuique*.

T. Maiorescu

Vezi ce rău s-a făcut Titu, pe mine m-a uitat la rubrica amicală. *A.M.**"

B.A.R., S $\frac{40(35}{XV}$.

* Scris de mîna Anei Maiorescu.

90

B.A.R., S $\frac{88(92)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 101—102 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 163—164 ; 1944, p. 186—187 ; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 216—218.

1 — Din păcate, nu s-a păstrat decît scrisoarea lui T. Maiorescu din 6/18 nov. 1895.

2 — *Dimitrie Nanu* (1873—1934), poet afirmat la *Convorbiri literare*. El publicase în nr. 11, de la 1 nov. 1895, al revistei poeziile *Singurătate, Ideal, Femeii.*

3 — Nu cunoaștem observațiile făcute de Titu Maiorescu la nuvela *Două case potrivite* și dacă ele priveau imoralitatea scriitorului în viața lui personală, acuzație contra căreia el protestează categoric. Nuvela nu e atît „imorală", cît mai cu seamă superficială, cu o anecdotică ieftină, prin înfățișarea unei aventuri galante a unui ofițer cu două tinere cumnate, ce locuiau în două case identice și vecine.

4 — *Al. Emanoil Lahovary* (1855—1945), ministru plenipotențiar la Roma între 1893—1899.

91

B.C.S., Ms. 11.889.

A fost publicată de noi în *Gazeta literară*, 28 iulie 1966 ; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 172—176 ; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 219—222.

1 — Scrisoarea este neterminată și se păstrează sub formă de bruion.

2 — *Luptele românilor în resbelul din 1877—1879*, București, 1866, de T. C. Văcărescu, lt. col. în rezerva armatei.

3 — Titu Maiorescu, *I. Popovici-Bănățeanul*, în *Convorbiri literare*, 1 oct. 1895.

4 — Duiliu Zamfirescu venea în întîmpinarea preocupărilor lui Maiorescu. Acesta va începe să publice în curînd *Discursuri parlamentare cu priviri asupra dezvoltării politice a României sub domnia lui Carol I*, vol. I—IV, București, Socec, 1897—1904, lucra la *Istoria contimporană a României* (1866—1900), care va apare postum, în 1925, și își ținea încă din adolescență un jurnal, care va contribui esențial, abia în zilele noastre, la reconstituirea biografiei intelectuale a criticului.

5 — Opinii similare mai formulase Duiliu Zamfirescu, și ele vor fi reluate și în articolele precum *Romanul și limba română*, în *Noua revistă română*, nr. 3, 3 iunie 1901, p. 481—490.

6 — Foarte interesante idei exprimă Duiliu Zamfirescu aici despre specificul societății românești și în esență despre specificul național, ca și despre importanța patriei, ca nucleu vital al personalității.

92

B.A.R., S $\frac{88(93)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 102—103 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 163—164 ; 1944, p. 188.

1 — Cel de-al treilea copil este Lascăr, născut la 15/27 dec. 1895, mort în duel în 1921.

2 — „Broșura" va fi volumul *Imnuri păgîne*, ce apare însă în 1897.

3 — Lui Titu Maiorescu, în răspunsul din 19/31 dec. 1895, nu-i vor plăcea însă decît două, *Preludiu* și *Către Diana*, publicate în *Convorbiri literare*, nr. 1, ian. 1896, celelalte două i se restituie autorului, cu mențiunea drastică și punitivă : „Alăturatele două ne-au părut ceva mai puțin frumoase și am gîndit eu că ar fi mai *practic* să le trimiți îndată la *Ateneu*. Știi pentru ce." E o punere la punct care trebuie să-l fi făcut să sufere, cel puțin pe moment, pe sensibilul Duiliu. Dar *Ateneul român* al prietenului Trandafir Djuvara își încetase apariția, așa încît nu putem ști care au fost poeziile pe care i le destinase Maiorescu (v. și *supra*, scrisoarea 71, nota 7).

„București, marți,
19/31 dec. 1895

Iubite domnule Duiliu,

1) Felicitări pentru al treilea copil, «sănătosul și voinicul». Felicitări? — La adecă da, felicitări!

2) Două din cele patru poezii trimise sunt *foarte* frumoase și apar în *Conv.* de la 1 ianuarie. Alăturatele două ne-au părut ceva mai puțin frumoase și am gîndit eu că ar fi mai *practic* să le trimiți îndată la *Ateneu.* Știi pentru ce.

3) Ziz. Cantacuzin nu mai vine la Roma, dar îți mulțumește foarte mult pentru amabilitatea cu notițele.

4) Ollănescu află că Sturdza făcînd reduceri de economie prin secretariate de legațiuni, nu s-a atins de d-ta, așa încît poziția d-tale pare consolidată.

5) — Noi voim să plecăm duminică la Viena și de acolo altundeva la mai cald, San Remo? Monte Carlo? Pe 14 zile. Dar deocamdată mai am mîine sau poimîine discuția Adresei la Senat, unde suntem $2^1/_2$ opoziție.

Toate urările de Anul Nou, dumitale, doamnei Zamfirescu, celor 4 copii. *Quod Bonum Felix Faustumque.* — Și eu, și eu.

Totdeauna al d-tale,

T.M."

B.A.R., *S* $\frac{40(36)}{\text{XV}}$.

93

B.A.R., S $\frac{88(94)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 103—105; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 165—167; 1944, p. 189—191; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 225—227.

1 — Citatul e scos din *Poșta redacției, Convorbiri literare*, 1896, nr. 2, p. 317. După venirea noii echipe de tineri, în frunte cu Mihail Dragomirescu, la revista „Junimii", în 1895, Duiliu Zamfirescu pare tot mai nemulțumit de cuprinsul și nivelul publicației. De aici, probabil, încă o tentație de a publica în alte reviste, de a „dezerta".

2 — *Gr. H. Grandea* (v. *supra*, scrisoarea către acesta, nota 1).

3 — Mihail Dragomirescu, *Ziaristică și literatură*, în *Convorbiri literare*, id., p. 302—314.

4 — D. Evolceanu, *Haralamb G. Lecca, „Prima"* (1890—1895), în *Convorbiri literare*, id., p. 271—291.

5 — Mai tîrziu, cînd se va întoarce în țară, Duiliu Zamfirescu își va schimba părerea despre Cincinat Pavelescu, admirîndu-i un sonet închinat Veneției (v. scrisoarea 6 către Mihail Dragomirescu).

6 — Dem. S. Demetrescu, *Sonet*, în *Convorbiri literare*, id., p. 249.

7 — Nimeni, probabil, din „vechea gardă" nu fusese așa de sever în judecarea noii serii a revistei. Maiorescu (în răspunsul din 8/20 martie 1896) va împărtăși în parte opinia lui Duiliu, apărîndu-l însă pe M. Dragomirescu.

8 — I. Al. Brătescu-Voinești.

9 — *C. Rădulescu-Motru* (1868—1957), filozof și psiholog, profesor de filozofie la Universitatea din București. Elev al lui Titu Maiorescu și făcînd parte din echipa tinerilor care au preluat sarcinile redacționale ale *Convorbirilor literare*, după predarea ștafetei de către Iacob Negruzzi în 1895. Mai tîrziu, C. Rădulescu-Motru, ca și Mihail Dragomirescu, va părăsi *Convorbirile*. El va conduce *Noua revistă română*, 1900—1902; 1909—1916.

10 — Aici aflăm unul dintre ecourile dragostei lui Duiliu Zamfirescu pentru Alisa de Raditz. Maiorescu o descifrează de îndată și o consideră firească, el însuși „numai în a doua căsătorie găsindu-și liniștea sufletească". Cine era noua iubită a poetului? Așa cum ne relatează N. Petrașcu în *Un caz de conștiință la Duiliu Zamfirescu* (cf. N. Petrașcu, *Icoane de lumină*, Ediție îngrijită și prefațată de Dumitru Petrescu, Edit. Minerva, 1972, p. 343—354), romanțînd foarte mult, Alisa de Raditz era soția unui secretar de legație, femeie seducătoare, plină de farmec și distincție. Se cunoscuseră la un garden-party la Ambasada Spaniei, în toamna lui 1894; se revăzură apoi la o recepție la Ambasada Franței, unde au dansat împreună și, în fine, la o serată intimă la Ambasada engleză. Duiliu avea 36 de ani și Alisa era, probabil, cu vreo zece ani mai tînără. Deveniră prieteni,

familiile se vizitau între ele. Dragostea îi învălui pe amîndoi, scriitorul fiind parcă paralizat. Iată cum îi înfăţişa starea sa de spirit lui D. C. Ollănescu la 6/18 aprilie 1896, deci după un an şi jumătate de cînd se îndrăgostise de Alisa :

„Că nu mai scriu destul de des la prieteni iubiţi ca dumneta şi că nu mai scriu deloc literatură ai văzut-o şi ai înţeles-o. Nu scriu, fiindcă nu pot să scriu. Mintea mea e plină de o singură imagine. Tot restul nu mă interesează. Ar trebui să pot pleca, ar trebui să vin în ţară, în mijlocul celor ce mişcă şi luptă pentru literatură, şi atunci poate izvoarele sufletului mi s-ar deschide, ar curge lacrămi sau poezii. Cum sunt acum, seamăn cu o biată insectă care şi-a cufundat tromba în potirul unei flori, s-a hrănit cu lăcomie la început, apoi a ameţit de tăria mirosului, apoi a înlemnit. Asta e starea mea : sunt îngheţat. Tot ce era mlădiere sufletească s-a solidificat" (cf. I. E. Torouţiu, ed. cit., vol. VI, p. 167). Duiliu e prins pe de o parte de acest vîrtej năprasnic al sentimentului, pe de alta, e mîhnit de faptul că soţia sa începuse să observe idila şi se găsea în pragul unei drame. Trebuind să aleagă între dragoste şi familia cu trei copii, scriitorul hotărăşte să încheie această tulburătoare istorie sentimentală, trimiţînd Alisei, îndurerat, următoarea scrisoare :

„Vis frumos al vieţii mele,

Nu-ţi voi descoperi nimic dacă îţi voi spune că, în ziua în care te-am văzut, am simţit în d-ta unica femeie de frumuseţe sufletească şi trupească, de adevăr şi dragoste, vrednică de a fi iubită şi idolizată. D-ta m-ai subjugat pentru totdeauna ca nimeni şi nimic alt în lume.

Un an şi jumătate am trăit într-o fericire nespusă, cum n-am trăit niciodată în viaţa mea.

Astăzi însă am fost trezit din visul acesta : de cine, de ce lacrimi, de ce suspine adînci ? Nu mai e nevoie să ţi-o spun. Şi cum d-ta eşti un suflet atît de bun şi atît de înalt că nu poţi să faci cu ştiinţă să sufere o făptură nevinovată, fie chiar cu preţul celei mai mari fericiri a d-tale, am luat condeiul şi, cu mîna tremurîndă, simţind mereu durere şi marea tristeţe ce mă apasă, am crezut că nu trebuie să-ţi mai ascund nimic şi să-ţi arăt starea mea sufletească.

D-ta ai astăzi în mînă viaţa şi liniştea unei familii.

Oricare ar fi hotărîrea ce vei lua, te rog să crezi că visul nostru de dragoste nu mă va părăsi decît atunci cînd voi închide ochii."

(N. Petraşcu, *Un caz de conştiinţă la Duiliu Zamfirescu*, în *Icoane de lumină*, vol. III, Edit. Casa şcoalelor, 1940, p. 153—171).

94

B.A.R., S $\frac{88(95)}{XVIII}$,

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 106—107 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 168—169 ; 1944, p. 191—193 ; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 238—239.

1 — „Cercul" a avut mai multe denumiri : „Intim-Club", „Tinerimea artistică" şi apoi „Amicii literaturii şi artei române". Se înfiinţează în 1895, avînd ca preşedinte pe D. C. Ollănescu-Ascanio, iar printre membri pe Take Ionescu, dr. C. Istrati, Delavrancea, Caragiale, Anghel Demetriescu, N. Petraşcu, G. Ionescu-Gion, G. Coşbuc, N. Grigorescu, Ion Mincu ş.a. În timpul concediilor sale petrecute în ţară, participă şi Duiliu Zamfirescu la şedinţele cercului, unde avea pieteni pe însuşi preşedintele Ollănescu şi pe N. Petraşcu. În 1896 „cercul" va scoate revista *Literatură şi artă română*, care va apărea pînă în 1910, fiind condusă efectiv de N. Petraşcu. Acesta şi întreg cercul fac opoziţie *Convorbirilor literare*, considerînd că revista junimistă era depăşită de mersul vieţii literare.

2 — În această scrisoare, mai mult ca oriunde, se face simţit începutul crizei relaţiilor de prietenie dintre Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu. Încă din 1894, scriitorul acceptase colaborarea la *Ateneul român*, al cărui redactor era Trandafir Djuvara, fapt care fusese aspru judecat de Titu Maiorescu. Acum se produce un act şi mai angajat al „dezertării" (Duiliu figura printre membrii fondatori ai noii publicaţii ostile *Convorbirilor*), în virtutea prieteniei lui pentru D. C. Ollănescu şi N. Petraşcu, dar şi datorită unei neîncrederi în noua redacţie a revistei junimiste. Acelaşi scepticism îl manifesta autorul *Vieţii la ţară* şi pentru organul cercului „Amicii literaturii şi artei române", ce urma să apară : „...[revista] n-o aprob şi nu cred în trăinicia ei". Cu toate acestea, va colabora la dînsa, vrînd să-şi împace şi prietenii (Ollănescu şi Petraşcu), dar ţinînd în acelaşi timp să „păstreze afecţiunea şi stima lui T. M." (scrisoarea către D. C. Ollănescu din 6/18 aprilie 1896, în I. E. Torouţiu, *Studii şi documente literare*, vol. VI, p. 167). De aceea îi şi scrie lui Maiorescu, explicîndu-se oarecum jenat şi rugîndu-l să nu facă vreo legătură între critica ultimului număr al *Convorbirilor* (v. *supra*, scrisoarea 93) şi faptul că a acceptat să-şi ofere colaborarea

la noua revistă de la București. Fără îndoială, scriitorul era sincer și față de unii și față de alții, iubindu-l, realmente, pe Maiorescu și crezînd că întreprinderea lui Ollănescu și Petrașcu e o acțiune efemeră, care nu altera statutul prieteniei sale cu șeful „Junimii". Aici Duiliu se înșela. Criticul era foarte înțelegător — cum se vede și din răspunsul de mai jos — pledînd pentru cea mai mare libertate și independență spirituală, dar neascunzîndu-și disprețul pentru prietenii lui Duiliu Zamfirescu și rezervîndu-i scriitorului un ac ironic, ce se va ascuți mereu în timp. Maiorescu nu-l va ierta, cum nu l-a iertat nici pe Caragiale. Fixitatea criteriilor maiorescienne (și estetice și psihologice) se vor întîlni cu inabilitățile și megalomaniile diplomatului.

»București, vineri, 8/20 martie 1896

Ei bravo! Cap ai, minte ce-ți mai trebuie! Să fie supărare între noi, vechi prieteni, pentru observările d-tale contra *Conv.* în momentul înființării proiectate a unei noi reviste?? Imposibil, și ești în acest moment sentimental-bolnav, altfel nici nu ți-ar fi putut trece prin minte așa ceva.

Știi că admit critica *bona fide* absolut, în contra a orce și în orce grad; o combat, dacă sunt de altă părere, dar îi recunosc dreptul de a se face. (Dealtminteri e adevărat, și după părerea mea, ceea ce zici despre actualele *Conv.*, dar nu uita și meritul lui Dragomirescu; e energic, foarte activ, *singurul* redacțional-activ; prin urmare: *c'était à prendre ou à laisser*, și rămîne un *plus în favoarea* actualelor *Conv.*, care a militat și militează pentru *prendre* și în contra lui *laisser*.)

Știi, simți că am încredere desăvîrșită în d-ta, că te știu incapabil de un simțămînt de intrigi, de bizantinism, de duplicitate. Tot ce faci d-ta e cinstit lucru.

Și, dealtminteri, bine ai făcut că nu ai dezmințit înrolarea d-tale printre redactorii noii reviste a lui Ollănescu (dacă se va înființa? dar va fi un copil mort-născut; Ollănescu e tot așa de incapabil de a fi tată literar, precît e Esarcu și literar și biologic).

Dacă nu ți-am răspuns mai curînd la scrisoarea din 9/21 fevruarie e că voiam să-ți scriu despre *Tănase Scatiu*, acum că l-am cetit gata. Și pentru aceasta n-aveam și n-am încă răgaz și va trebui să rămîi la o discuție orală, cînd ne vom întîlni. Am multe însemnări cu creionul.

E o lucrare *importantă* și *merită* să fie cu toată luarea-aminte revăzută.

Și mai era ceva.

M-au impresionat vorbele d-tale din acea scrisoare: «sunt de vreo 3 luni, ca un ceasornic care s-a oprit de un cutremur. Ce-o mai ieși și din asta! Numai o singură mînă mă poate mișca și aceea nu vrea să mă miște.»

Și așteptam răgaz, ca să pot atinge un punct așa de delicat. Și n-am răgaz, sunt sechesturat de alte lucrări.

Cutremur! Criza *inevitabilă* a unei prime căsătorii? Un nou amor?

Foarte firește. Probabil o lege generală. Eu numai în a doua căsătorie mi-am găsit liniștea sufletească.

Dar vezi ce delicat e lucrul! Și eu tot l-am atins acum în scrisoare, și l-am atins brutal.

N-am vreme, n-am vreme! Delicatețea e circumscripție, și circumscripția reclamă timp și spațiu. — Nu le am acum.

Și nu-ți scriam încă, dacă nu-mi puneai sula în coastă cu a doua scrisoare.

O curată nebunie a doua scrisoare a d-tale, iubite domnule Zamfirescu. Suflă scirocco pe la Roma? Sunt friguri paludeane? Sau «cutremurul» dezechilibrează casele și mințile? Are acest nărav!

De-abia joia viitoare pot răsufla din salahorie, și plecăm îndată; vom fi duminică 17/29 martie la *Abbazia*, iar duminică, *31 martie*, înapoi la București. La Abbazia trebuie să-mi scot din cap și să pun pe hîrtie o cercetare istorico-politică 1866—1871.

Cea mai prietenească strîngere de mînă de la al d-tale,

T.M."

B.A.R., S $\frac{40(37)}{XV}$.

95

B.A.R., S $\frac{88(97)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 107—108; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 169—170; 1944, p. 193—194.

1 — *Antonio Allievi* (v. scrisoarea către Vintilă Brătianu, nota 2).

2 — *Emilio Dandolo,* descendent al unei familii de nobili veneţieni, care a dat mai mulţi dogi ai Republicii Veneţiene. Luptător pentru unitatea Italiei.

3 — *Luciano Manara* (1825—1894), patriot italian. Participant, ca militar, la revoluţia din 1848. Luptător pentru independenţa Italiei.

4 — După această scrisoare, vine răspunsul lui Titu Maiorescu din 30 mai / 11 iunie 1896 (de fapt la un „faire-part" care nu s-a păstrat). Criticul este mereu afectuos, încercînd să-l consoleze pe Duiliu Zamfirescu şi pe soţia lui de moartea lui Antonio Allievi, şi foarte apropiat, ca un confident, de viaţa sentimentală a prietenului. „Lunga tăcere", căci dacă nu s-au pierdut scrisorile, Duiliu tăcuse de la începutul lui martie pînă la sfîrşitul lui mai, Maiorescu era tentat să şi-o explice printr-o criză sufletească provocată de iubirea lui Duiliu pentru Alisa de Raditz, episod care îngreuiase, într-adevăr, atmosfera din Via Condotti, 61 (v. *supra,* scrisoarea 93, nota 10).

Mitropolitul despre care vorbeşte Maiorescu în continuare este Ghenadie Petrescu, mitropolit primat între 1893—1896, care, în urma unor învinuiri pentru delicte religioase, fusese caterisit şi suspendat de către Sinod. Această măsură, pare-se arbitrară, provoacă nemulţumirea generală, făcînd nesigură chiar situaţia guvernului D. A. Sturdza, a cărui cădere o prevedea T. Maiorescu şi care se produce, la conducere venind, pentru scurtă vreme, un guvern în frunte cu P. S. Aurelian. În urma presiunilor politice, Sinodul fu nevoit să revină asupra deciziei de caterisire la 4 dec. 1896, cînd Ghenadie îşi dădu demisia de bună voie şi se retrase la mănăstirea Căldăruşani.

„Bucureşti, joi, 30 mai/11 iunie 1896

Iubite domnule Zamfirescu,

Din lunga d-tale tăcere simţeam demult că se îngreuiase tare atmosfera în Via Condotti, 61. Bănuiam la început o criză sentimentală în d-ta, mai aflasem apoi despre o notiţă dintr-un ziar antisemit relativă la socrul d-tale şi mă sfiam să-ţi cer lămuriri, în sfîrşit vine plicul încadrat în negru şi cu cuvintele *«lunga e penosa malattia».*

Cum te vei fi aflînd acum? Dacă acea criză nu era numai o închipuire a noastră, suferinţa şi moartea lui Allievi, la care ţineai din inimă, trebuie să-ţi fi aruncat simţirea în altă parte, şi poate rezultatul

actual este acea resignare melancolică, acel compromis sufletesc ce ni-l impune aşa de des labirintica înnodare a firelor vieţii.

Îţi scriu aceste rînduri nu ca să le dai un răspuns, ci ca să ştii că moartea nu a cuprins încă toate şi, cîtă vreme ne mai luceşte raza conştiinţei, prietenii caută — fără indiscreţie — să ghicească ce se petrece în d-ta şi în orce caz iau parte la ce ţi se întîmplă.

. . . .

În mijlocul situaţiei precare a tot ce există individual pe lume, cel puţin poziţia d-tale oficială îmi pare astăzi consolidată.

În chestia mitropolitului şarpele şi-a frînt cel din urmă dinte; de-acum înainte mai poate da din buze, dar nu mai poate muşca. Devine probabil că peste un an vom avea alt regim. De nu ţi-ar fi starea finanţiară prea lovită prin încetarea din viaţă a socrului.

Noi plecăm la 22 iunie / 4 iulie prin Viena-Paris la Londra, apoi Scoţia, 3 săptămîni la mare (Scarborough, sau Torquai, sau pe insula Wight), pe la 19/31 august Ischl sau Salzburg, pe la 30 aug. / 12 sept. Viena, la 6/18 sept. înapoi la Bucureşti.

Te rog arată doamnei Zamfirescu din partea neveste-mii şi a mea toată afectuoasa noastră compătimire.

T. Maiorescu

Nu ştiu cum aş contribui să te scot din amorţire. Orcum, numerele din urmă ale *Convorbirilor* dovedesc muncă puternică. Nu le mai trimiţi cîteva pagine?"

B.A.R., S $\frac{40(38)}{XV}$.

96

B.A.R., S $\frac{88(96)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.,* id., p. 108—109; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori,* 1937, p. 170—171; 1944, p. 194—195.

1 — „Broşurica" este volumul de versuri *Imnuri păgîne*, Bucureşti, Edit. librăriei Carol Müller, 1897. Deci va apărea anul următor, 1897.

2 — „Cele patru" poezii s-ar putea să fie *Printre trestii*, *Versuri heterometre albe*, *La o fîntînă*, *În zădar*, publicate în *Convorbiri literare*, nr. 9, sept. 1896, proximul faţă de data scrisorii.

3 — Referirea este la episodul sentimental cu Alisa de Raditz (v. *supra*, scrisoarea 93, nota 10).

4 — La secretariatul general al Ministerului de Externe va ajunge Duiliu Zamfirescu abia în 1906, la întoarcerea definitivă în ţară.

97

B.A.R., S $\frac{88(98)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 110—111; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 172—173; 1944, p. 196—198; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 234—236.

1 — Punctele de suspensie aparţin autorului. Nu s-a omis nimic.

2 — Se referă la scrisoarea lui Maiorescu din 30 mai/11 iunie 1896 (v. *supra*).

3 — *Antonio Fogazzaro* (1842—1911), poet şi romancier italian care a încercat să concilieze, în cărţile sale, credinţa religioasă cu ideile progresului ştiinţific.

4 — *Giambologna*, zis de asemenea *Gian Bologna*, *Jean de Bologne* sau *de Boullogne* (1529—1608), sculptor şi arhitect flamand care a trăit mai toată viaţa la Roma şi la Florenţa. Capodopera sa este *Mercur*, aflată la Muzeul Bargello din Florenţa.

5 — *Donatello* (*Donato di Betto Bardi*, zis) (1386—1466), sculptor toscan născut la Florenţa. În operele sale a împletit simplicitatea artei antice cu spiritul religios al evului mediu.

6 — *Luca della Robbia* (1400—1482), sculptor şi ceramist italian născut la Florenţa. A participat la decorarea catedralei Santa Maria del Fiore; a practicat o sculptură în pămînt ars, emailat.

7 — Acum e rîndul d-voastră (ital.).

8 — E vorba de *În război*, care se va publica în *Convorbiri literare* în 1897—1898, iar în volum în 1902. Vestea îl va bucura pe Titu Maiorescu, mereu interesat de evoluţia literară a prietenului de la Roma (v. scrisoarea de mai jos, din 19 sept./1 oct. 1896).

9 — V. *supra*, scrisoarea 91, nota 2.

„Bucureşti, 19 sept./1 oct. 1896

Iubite domnule Duiliu,

Cinci rînduri ca să-ţi spun că am primit scrisoarea, că ne-am bucurat foarte mult de ea, că-mi pare bine de al 3-lea roman, «Mihai şi baciul Micu», că altă carte decît Văcărescu asupra războiului 1877 nu cunosc, «ziafetul» cu primirea împăratului Francisc Iosef s-a petrecut în toate privirile convenabil şi chiar cu entuziasm *general*, plus ceva snobism... şi restul la revederea mult dorită în decemvrie, cînd îţi voi prezenta şi primele coale tipărite din volumul I al discursurilor mele parlamentare, «cu priviri asupra istoriei politice a României de la 1866 încoace».

Al d-tale, din inimă,

T.M."

B.A.R., S $\frac{40(39)}{XV}$.

98

B.A.R., S $\frac{88(99)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 111—112; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 173—174; 1944, p. 198.

1 — „Comedia" este piesa *Lumină nouă*, intitulată iniţial *Hypnoticii*.

99

B.A.R., S $\frac{88(100)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 112; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 174; 1944, p. 198—199.

1 — V. *supra*, nota 1.

2 — *Victorien Sardou* (1831—1908), dramaturg francez, autor de comedii, drame burgheze și piese istorice patetice. A rămas celebru prin comedia istorică *Madame Sans-Gêne*.

100

B.A.R., S $\frac{88(101)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 113; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 174—175; 1944, p. 199—200.

1 — *Al. Emanoil Lahovary*, ministrul României la Roma, în acel timp.

101

B.A.R., S $\frac{88(102)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 113—114; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 175—176; 1944, p. 200.

1 — *Apostol Mărgărit* (1832—1903), român macedonean, fost inspector școlar pentru școlile românești din Turcia. Patriot înflăcărat, el a reușit să convingă cercurile politice influente ale vremii de necesitatea învățămîntului în limba română, ceea ce a dus la înființarea a peste o sută de școli românești. Apreciat pentru activitatea lui politică și culturală de către Ion Brătianu, Ion Ghica, M. Kogălniceanu, D. A. Sturdza — Apostol Mărgărit a devenit membru al Academiei Române. Aluzia lui Duiliu Zamfirescu privește un aspect care ne scapă.

102

B.A.R., S $\frac{88(102)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 114—115; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 176—177; 1944, p. 200—202, în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 247--249.

1 — V. *supra*, scrisoarea 91, nota 4.

2 — Colaborarea la *Ateneul român* în 1894 și acum la *Literatură și artă română* nu alterează cîtuși de puțin sentimentele de admirație ale lui Duiliu Zamfirescu față de Titu Maiorescu și, deocamdată, nici relațiile lor de prietenie. În ciuda unor săgeți ironice și a unor judecăți severe, ca acelea despre Ollănescu-Ascanio, criticul rămîne mai departe marele sfătuitor literar și marele confident, cum s-a văzut mai înainte, cu episodul Alisa de Raditz.

3 — *Tucidide* (*Thukidides*) (460—396 î.e.n.), istoric și om politic atenian. Admirator și sprijinitor al lui Pericles. A fost întemeietorul criticii istorice și, prin aceasta, unul dintre precursorii istoriografiei moderne. Opera sa, *Istoria războiului peloponeziac* (în 8 cărți), la care se referă Duiliu Zamfirescu, înfățișează lupta pentru supremație în lumea greacă dintre Sparta și Atena între anii 431 și 411 î.e.n.

4 — *De bello gallico* (Despre războiul cu galii) este una din lucrările fundamentale ale lui *Caius Iulius Caesar* (100—44 î.e.n.), celebru om politic, general, scriitor și orator roman.

103

B.A.R., S $\frac{88(104)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 115—116; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 177—178; 1944, p. 202—203.

1 — E vorba de *Discursuri parlamentare cu privire asupra dezvoltării politice a României sub domnia lui Carol I*, lucrare a lui Titu Maiorescu, ce începuse să apară în 1897.

104

B.A.R., S $\frac{88(105)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 116; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 178; 1944, p. 203.

1 — În locul lui C. I. Stoicescu, ministru de Externe și președinte de consiliu revine D. A. Sturdza.

105

B.A.R., S $\frac{88(106)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 116—123; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 178—185; 1944, p. 203—210; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 249—255.

1 — Rafinați (ital.).

2 — *Nicolae Filipescu* (1862—1916), om politic, fruntaș al partidului conservator. De mai multe ori ministru.

3 — *Macaulay* (Thomas Babington, baron de) (1800—1859), om politic și istoric britanic. Adversar al mișcării cartiste. A scris o *Istorie a Angliei* (5 vol.).

4 — *Anghel Demetriescu* (1847—1903), critic literar și profesor, manifestîndu-se ca antijunimist. A scris studii despre Bolintineanu, Eminescu, a tradus din literatura engleză și germană.

5 — Nimic nu valorează cît emoția ta (ital.).

6 — Romanul este *În război* și nu va fi ultimul. În aceeași serie, numită mai tîrziu *Romanul Comăneștenilor*, va mai scrie *Îndreptări* și *Anna*. Să mai amintim și romanul epistolar *Lydda*.

106

B.A.R., S $\frac{88(107)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, II, nr. 3, 1 febr. 1936, p. 378—381; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 185—188; 1944, p. 211—214.

1 — Aluzie la pasiunea turistică a soților Maiorescu.

2 — Romanul este *În război*.

3 — Ce păcat că nu se mai păstrează răspunsurile lui Titu Maiorescu din acești ani, din 1896 pînă în 1901, de cînd mai avem o singură scrisoare și apoi pînă la deteriorarea acestei mari prietenii, în 1909. Cum va fi primit, oare, criticul noile gînduri de creație ale romancierului și cum acea „umbră de nor" și de „neînțelegere"? Norul se lăsase, desigur, prin apropierea lui Duiliu Zamfirescu, deși circumspectă, de antijunimista *Literatură și artă română*, dar și din cauza unui articol al lui Mihail Dragomirescu (*Direcții literare. Studii de critică generală*, în *Convorbiri literare*, nr. 2, februarie 1897) în care, fără a fi numit, era vizat și Duiliu Zamfirescu, alături de cei de la *Literatură și artă română*. Acum, cînd scriitorul anunța că va trimite romanul *În război* la *Convorbiri*, Titu Maiorescu pare împăcat, notînd satisfăcut la 9/21 sept. 1897

în jurnalul său, relativ la această scrisoare: „Foarte gentilă scrisoare de la Duiliu Zamfirescu din Roma" (B.A.R., 3659, Jurnal 18). Ne lipsește însă comentariul epistolar, care ar fi dezvoltat, probabil, însemnarea fugară de mai sus.

4 — V. *supra*, scrisoarea 103, nota 1.

107

B.A.R., S $\frac{88(108)}{XVIII}$.

A mai fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 381—382; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 188—189; 1944, p. 214—215; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 260—261.

1 — Una dintre telegrame trebuie să fie aceea prin care-i cerea romanul *În război*: „Trimite urgent primele capitole pentru numărul pe octombrie". Semnat *Juvenis*, ceea ce dă o notă intimă relațiilor, ce fuseseră umbrite în acel an (B.A.R., 3659, Jurnal 18) (v. și *supra*, nota 3).

2 — Se referă, după cît se pare, la foaia de titlu a manuscrisului, desenată de către autor în culori și avînd un chenar alcătuit din struguri și foi de viță-de-vie, la care colaborase, cum se vede, și o altă mînă — „o mînă simpatică"!

108

B.A.R., S $\frac{88(109)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 382—383; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 189—190; 1944, p. 215—216; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 289—262.

1 — „Romanul viitor" este *Îndreptări*, dar care va fi scris într-un ritm mai lent, publicat, de astă dată în *Literatură și artă română*, în 1901, 1902.

109

B.A.R., S $\frac{88(110)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 383; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 190—191; 1944, p. 216—217.

1 — Sus, în colțul din stînga, scris de mîna lui Titu Maiorescu: „Răspuns prin cartă postală 9/21 oct. '97", care nu s-a păstrat, precum nici scrisoarea la care se referă Duiliu Zamfirescu imediat mai departe.

2 — Mai tîrziu, într-o scrisoare din 1903, Duiliu Zamfirescu va fi mai puțin entuziast în aprecierea lui Carol I. Aici se referă la rolul, într-adevăr pozitiv, pe care l-a jucat regele, pe atunci numai prinț, în Războiul nostru de independență.

110

B.A.R., S $\frac{88(111)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 384; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 191; 1944, p. 217—218; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 263.

1 — Însemnarea lui Maiorescu în partea de hîrtie rămasă nescrisă: „Pagina 110—169", probabil, ultimele pagini de manuscris ale romanului, trimise odată cu scrisoarea.

111

B.A.R., S $\frac{88(112)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 384—387; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 192—194; 1944, p. 218—221.

1 — Marele duce Nicolae era fratele țarului Alexandru II al Rusiei și comandantul armatei ruse în războiul din 1877—1878.

2 — Dimitrie Sturdza, eternul inamic al lui Duiliu Zamfirescu.

3 — *Otto von Bismarck* (1815—1898), om politic german. Prim-ministru al Prusiei, a urmărit realizarea unificării Germaniei prin „fier și sînge", provocînd războaie împotriva Danemarcei, Austriei, Franței. A fost cancelar al imperiului german (1871—1890). În 1897 se găsea într-un exil de bună voie la Friedrichsruh.

4 — *Bernhard, prinț von Bülow* (1849—1929), om politic german. A fost ministru de Externe și cancelar, ambasador al Germaniei în România (1888—1893).

5 — Broșura lui N. Kretzulescu este: *Cugetări asupra retrocedării județelor din Basarabia*, București, 1878.

112

B.A.R., S $\frac{88(113)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 387—390; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 194—197; 1944, p. 221—224; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 264—267.

1 — Într-adevăr, Duiliu Zamfirescu avea mania liniuțelor, folosite, excesiv, ca virgule sau dublînd virgula.

2 — Se referă la cele două lucrări mai importante ale lui I. Manliu: *Gramatica română* [Buc., 1877] și *Curs elementar de logică, stilistică, retorică și o colecțiune de bucăți și fragmente din scriitorii secolilor XVI, XVII, XVIII, XIX, alfabetul și ortografia cirilică*, București, 1881.

3 — Totuși, romanul a fost privat și de al doilea ordin de zi, care, însă, conform dorinței exprese a scriitorului, notate pe manuscrisul romanului, a fost integrat în edițiile postume, în textul lucrării, la locul respectiv (cf. Mihai Gafița, în Duiliu Zamfirescu, *Opere*, vol. II, *Romanul Comăneștenilor*, ed. cit., 1971, p. 712 și urm.).

4 — Duiliu Zamfirescu prefigurează aici foarte clar ceea ce avea să se numească peste cîteva decenii autenticism.

5 — Se referă la o scrisoare-bruion (sau neexpediată) din noiembrie 1895, de care vorbește mai departe (v. *supra*, scrisoarea 91).

6 — Maiorescu îi făcuse probabil observația că destinul personajelor feminine rămînea oarecum suspendat. Scriitorul își are justificările lui artistice, pe care le și comunică, nu fără a supralicita unele pagini care ar constitui „chintesența întregii lui puteri de creațiune".

7 — E vorba de un fragment din introducerea la *Discursuri parlamentare*, vol. II, sub titlul *Căderea și darea în judecată a ministerului Lascar Catargi la 1876*, în *Convorbiri literare*, nr. 3 și 4, 1 martie și 1 aprilie 1897, p. 314—338.

8 — Continuați, dați-i drumul! (engl.)

113

B.A.R., S $\frac{88(114)}{XVIII}$,

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 390—391; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 197—198; 1944, p. 224—225.

1 — Nemulțumirea putea să vină din faptul că, în ciuda permanentelor declarații de fidelitate și devotament față de Maiorescu și de *Convorbiri literare*, scriitorul începea să colaboreze la *Literatură și artă română*, unde apăruse în iulie schița *Badea Cîrțan la Roma*, iar în noiembrie, *Cu bilet circular*.

2 — *Emilia Humpel* (născută Maiorescu) (1838—1918), sora lui Titu Maiorescu, femeie foarte instruită; s-a afirmat ca o excelentă profesoară și traducătoare din literatura germană. Articolul cu pricina apare sub titlul *Pentru cultura femeii*, în *Convorbiri literare*, dec. 1897.

3 — În text, loc gol. Duiliu Zamfirescu a uitat să completeze numele autorului, care semna al doilea articol sub titlul *Pentru cultura femeii*, și anume, Nicolae Basilescu, în același număr, din revistă (v. *supra*).

4 — Duiliu Zamfirescu continuă să-l admire pe Maiorescu — și chiar să sublinieze acest lucru — dar să vadă cu un ochi din ce în ce mai critic revista, care, obiectiv, nu se mai găsea la nivelul de pînă la 1890—1895.

114

B.A.R., S $\frac{88(115)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 391—392; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 198—199; 1944, p. 226—227; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 268—269.

1 — Scrisoare ce nu s-a păstrat.

2 — Romanul *In război* va apare în volum abia în 1902, la Editura Clemența.

3 — Se referă la următorul pasaj din articolul lui P. P. Negulescu, *Lucruri vechi*, publicat în *Convorbiri literare*, nr. 12, 1 dec. 1897; nr. 1, 15 ian. 1898: „De ce noveliștii și romanțierii noștri, Caragiale, Slavici, Duiliu Zamfirescu, Vlăhuță și ceilalți, care înțelegeau foarte bine gustul publicului, nu s-au apucat să scrie și ei novele și romane ca cele publicate în *Universul*, pentru ca să trăiască și ei din «sprijinul material» al publicului? De ce? Pentru că nu erau întreprinzători de artă, ci artiști."

Atitudinea lui Duiliu Zamfirescu față de Caragiale o știam din alte scrisori, față de Slavici se exprimă acum, cu o superioritate antipatică, ce va fi menținută și sporită în articolele *Romanul și limba română*, publicat în *Noua revistă română*, nr. 35, 1 iunie 1901, *Literatura românească și scriitorii transilvăneni*, publicat în *Revista idealistă*, nr. 7, 1 sept. 1903, și în discursul de recepție la Academie, *Poporanismul în literatură*. Și aici apare o profundă deosebire de păreri între scriitorul de la Roma și Titu Maiorescu. Acesta îi detesta pe foștii junimiști pentru „caracterul" lor (mai ales pe Caragiale), dar le acorda cea mai înaltă prețuire ca scriitori.

4 — Abbazia.

115

B.A.R., S $\frac{88(116)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 392—393; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 199—200; 1944, p. 227—228.

1 — Fileb sau despre binele suprem (ital.).

2 — *Lumea ca voință și reprezentare*, lucrarea lui Schopenhauer cea mai citită și mai comentată la noi.

3 — V. *supra*, scrisoarea 114, nota 2.

116

B.A.R., S $\frac{88(117)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 393—395; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 200—202; 1944, p. 228—230.

1 — Dimitrie Sturdza, pe atunci președinte de consiliu și ministru de Externe.

2 — Alegerea ca membru corespondent al Academiei.

3 — Al. Emanoil Lahovary, ministrul României la Roma.

4 — Încă un episod al relaţiilor spinoase ale scriitorului şi diplomatului de la Roma cu D. Sturdza, care nu scapă nici un prilej spre a-l ponegri (la Academie îl numise pornograf !) şi a-l persecuta administrativ.

117

B.A.R., S $\frac{88(118)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, III, nr. 3, 1 martie 1936, p. 610—613 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 202—205 ; 1944, p. 230—236 ; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 272—275.

1 — Se referă la scrisoarea anterioară din 9 mai. Titu Maiorescu notează pe colţul acesteia din 13/25 iunie : „Răsp. 18/30 iunie că nu e umbră de supărare. T. M." Din păcate, răspunsul nu s-a păstrat.

2 — Într-adevăr, Mihail Dragomirescu încerca să repare greşeala de a-l fi omis pe Duiliu Zamfirescu în articolul *Direcţii literare*, publicat cu un an în urmă (v. *infra*, nota 4), şi unde autorul *Vieţii la ţară* era subînţeles printre adversari, alături de D. C. Ollănescu şi N. Petraşcu de la de curînd înfiinţata *Literatură şi artă română*. Criticul revenea, revizuindu-şi atitudinea într-un nou articol, *Replice, II. D-lui Il. Chendi asupra valorii literaţilor noştri actuali (Convorbiri literare*, nr. 5, 15 mai 1898, p. 469—479). De astă dată, scriitorul pare mai conciliant, deşi situarea lui Caragiale înaintea lui nu-i va fi convenit şi deşi se considera că n-a creat încă opera de sinteză, „care să-i izbească sufletul românesc, silindu-l să descopere în profunzimea lui noi orizonturi". Diagnosticul lui M. Dragomirescu nu s-a confirmat, căci pînă în 1898, Duiliu Zamfirescu dăduse cea mai valoroasă parte a operei lui, primele trei romane din ciclul Comăneştenilor. Dar iată propriile cuvinte ale criticului : „Pe de altă parte, Duiliu Zamfirescu n-a dat ceea ce poate da. Cu toată relativ marea sa producţiune, totuşi considerînd lunga evoluţiune a talentului său, care a început să se manifeste încă de pe la 1880, se pare că e numai la începutul frumoasei sale cariere literare. Duiliu Zamfirescu n-a produs încă opera care să determine o nouă mişcare literară. Lucrările lui ne produc totdeauna interes, admirăm fineţea artei lui, delicateţea gîndirii lui, gingăşia şi plenitudinea, cu deosebire a tipurilor de femei din romanele lui, dar toate aceste minunate calităţi, difuzionate în deosebitele lui producţiuni, n-au fost încă concentrate de el într-o singură operă, care să izbească sufletul românesc, silindu-l să descopere în profunzimea lui noi orizonturi. Pe cînd Caragiale e un scriitor clasic, Duiliu Zamfirescu nu e ; noua lui manieră e susceptibilă de a se ridica la înălţimi pe care ar fi şi nedrept şi imprudent să le hotărîm." Ultima frază e de o politeţe totuşi perfidă, pe care Duiliu o tratează, la rîndul său, ironic : „...articolul său flatează vanitatea mea de june : sunt un tînăr plin de viitor".

3 — Cu atît mai bine (ital.).

4 — Mihail Dragomirescu, *Direcţii literare (Studii de critică generală)*, în *Convorbiri literare*, nr. 2, 1 febr. 1897. Aşa cum notează şi Titu Maiorescu în jurnal, articolul fusese de natură să-l irite şi să-l indigneze pe scriitorul de la Roma, aflat în acel moment în concediu : „Marţi, 25 febr. 1897. La $6^1/_2$ ore dim. numai +10°R. Cer senin. Ieri la dejun Duiliu Zamfirescu, turbat contra articolului lui Dragomirescu din *Convorb.* de la 1 febr. (apărute de-abia alaltăieri), unde nu se menţionează el între autorii buni şi se ataca cei de la noua revistă a lui Ollănescu-Petraşcu-Gion. [...] Vrea să-l provoace pe Dragomirescu (cîştigă Petraşcu)" (cf. *România literară*, nr. 7, 21 nov. 1968, p. 13).

5 —Este una din cele mai substanţiale pagini scrise de Duiliu Zamfirescu în problema limbii literare, pusă de el în spiritul cel mai rezonabil (v. şi *supra*, scrisoarea 68, nota 9).

6 — *Scrisorile romane* vor fi publicate abia în 1905 şi 1907. Aceea la care se referă acum a fost publicată în *Luceafărul*, nr. 17, 1 sept. 1905 (v. şi Duiliu Zamfirescu, *Opere*, V, ed. cit., p. 443—451).

7 — Restaurante „selecte" ale Bucureştiului din epocă.

8 — Opiniile au fost exprimate într-o scrisoare care, din păcate, s-a pierdut. Maiorescu a apreciat „cu măsură" primele trei romane ale ciclului Comăneştenilor. Opiniile „cam jenate" s-ar putea să fie despre romanul *Lydda*, care începe să se publice în *Convorbirile literare* în oct.-dec. 1898.

9 — „Tremurarea" provenea din faptul că scriitorul rupsese şi mai decis cu „monopolul" *Convorbirilor*, colaborînd din ce în ce mai des la *Literatură şi artă română*, revista lui Ollănescu şi Petraşcu, detestată de Maiorescu. După schiţele *Cu bilet circular* (nov. 1896) şi *Badea Cîrţan*

la Roma (iul. 1897), el publicase acolo poeziile *Domnița mezină* (nov. 1897), *La mormîntul lui Shelley* (ian. 1898), *Sufletul* (febr. 1898), *Că poate-atunci* (febr. 1898). Dorința lui Duiliu Zamfirescu de a separa relațiile literare de cele umane, astfel ca „prietenia să fie prietenie", va fi pînă la urmă de neacceptat pentru Titu Maiorescu. Oricît de liberal ar fi fost, cel puțin în expresia epistolară, dezertarea lui Duiliu nu-l putea lăsa indiferent. Ne aflăm încă în faza acumulărilor unui conflict ce va izbucni abia în 1909.

118

B.A.R., S $\frac{88(119)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 613—615 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 205—207 ; 1944, p. 234—236.

1 — Ferice de ea ! (ital.).

2 — V. *supra*, scrisoarea 116.

3 — E vorba de Dimitrie Sturdza, președinte al Consiliului și ministru de Externe, vechiul inamic al lui Duiliu Zamfirescu.

4 — *Pompiliu Eliade* (1869—1914), istoric literar și comparatist, autorul lucrării *Influența franceză asupra spiritului public în România*.

5 — „Tufanul negru, cărui, cu-aprinsă tinerețe, trunchiul iederi i-mbracă" (G. Carducci, *Alle fonti del Clitumno* ; trad. de Tudor George).

6 — Titu Maiorescu a însemnat pe colțul scrisorii : „Răsp. 2/14 iulie din Ems și retrimis actele în scris. recom. T.M."

119

B.A.R., S $\frac{88(120)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 615—616 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 207—208 ; 1944, p. 236—237.

1 — Volumul III al *Discursurilor parlamentare*.

2 — Sînt prezente aici și spiritul epistolar, al dialogului, de care era animat scriitorul de la Roma, și marea lui dragoste intelectuală pentru Titu Maiorescu, pe care n-a încetat să-l admire niciodată (v. și scrisoarea 121).

3 — *Lydda. Scrisori romane* va apărea în *Convorbiri literare* între 1898 (nr. 10—12 oct.-dec.) și 1904 (nr. 1—4, ian.-apr.).

4 — Același conflict surd cu Dimitrie Sturdza (v. și scrisoarea anterioară).

120

B.A.R., S $\frac{88(121)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 617 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 209 ; 1944, p. 237—238.

1 — *Lydda* (v. *supra*, nota 3).

2 — De unde, pînă acum, era foarte receptiv și dispus la modificări, de astă dată, Duiliu Zamfirescu devine categoric, poate chiar prea categoric. Presimțea oare opinia criticului, care nu va fi favorabilă acestui roman ?

3 — V. *supra*, scrisoarea 77, nota 3. Piesă de teatru care nu s-a reprezentat și al cărui manuscris nu ne-a parvenit (v. și comentariul lui M. Gafița în Duiliu Zamfirescu, *Opere*, vol. IV, ed. cit., p. 728—729).

4 — *Petre Grădișteanu* (1839—1921), publicist și autor dramatic, autor al piesei *Revizorul general*, localizare a piesei lui Gogol, după versiunea franceză a lui Prosper Mérimée. În 1898 era director general al teatrelor.

121

B.A.R., S $\frac{88(122)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 617—619 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Duiliu Zamfirescu în scrisori*, 1937, p. 209—210 ; 1944,

p. 238—240; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 276—277.

1 — Şi lucrurile lungi se fac şerpi (ital.).
2 — Bunul meu conducător (ital.).
3 — E o *„captatio benevolentiae"* care îi va reuşi lui Duiliu Zamfirescu, deşi Petraşcu numai „în bine" nu se schimbase faţă de Titu Maiorescu, după ce scrisese despre critic un articol negativ în vol. *Figuri literare contemporane* (1894) şi mai ales după ce scosese revista *Literatură şi artă română*, declarat antijunimistă. Duiliu, aflat acum în graţiile cercului Ollănescu-Petraşcu, îşi susţine cu sinceritate prietenul, care însă nu se va dovedi, în timp, la înălţimea celui care pusese în atîtea rînduri o vorbă bună pentru el. Dreptatea, ca şi superioritatea morală, erau de partea lui Maiorescu.

122

B.A.R., S $\frac{89(123)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 619—620; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 211—212; 1944, p. 241—242.

1 — E vorba de primele 64 de pagini trimise din romanul *Lydda. Scrisori romane.*
2 — La rugămintea lui Duiliu, Titu Maiorescu sprijinise numirea lui N. Petraşcu la catedra de Istoria literaturii române moderne (v. *supra*, scrisoarea 121 şi nota 3).

123

B.A.R., S $\frac{88(124)}{XVIII}$,

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 620—621; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 212—213; 1944, p. 242.

124

B.A.R., *S* $\frac{88(125)}{XVIII}$,

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 621—622; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 213—214; 1944, p. 242—243.

1 — Mihail Dragomirescu. Scrisorile sînt cuprinse în ediţia de faţă.
2 — *I. A. Rădulescu-Pogoneanu* (1880— ?), profesor de pedagogie şi etică la Universitatea din Bucureşti, elev al lui Titu Maiorescu şi colaborator al *Convorbirilor literare*, din al cărui comitet de conducere a făcut parte după 1895. A publicat studii despre ineditele lui Eminescu şi a îngrijit editarea celor 3 volume din *Însemnările zilnice* ale lui Titu Maiorescu.
3 — De unde se vede că îndepărtarea lui Duiliu Zamfirescu (deşi nu totală) venea şi din neînţelegerile cu nouă generaţie. Aceasta (prin Mihail Dragomirescu, în fond, personalitatea critică cea mai proeminentă) nu l-a apreciat aşa cum scriitorul aştepta şi cum ar fi şi meritat. Să ne amintim articolele lui Mihail Dragomirescu din *Convorbiri literare* din 1897 şi 1898 (v. *supra*, scrisoarea 117, notele 2 şi 4), care, fie îl atacau, fără să-l numească, fie îl minimalizau politicos. Nu este exclus ca atitudinea rigidă şi chiar imperativă faţă de critici să fi izvorît şi de aici. Scriitorul era în 1898 autorul a trei volume de poezii, a trei volume de nuvele şi a nu mai puţin de cinci romane, asupra cărora nu-şi aplecase privirea cu seriozitate şi într-un studiu de sinteză nici un critic. N-o făcuse, în primul rînd, Titu Maiorescu şi aceasta a constituit o durere înăbuşită a lui Duiliu Zamfirescu. Aştepta o compensaţie şi o mai largă receptivitate de la tînăra generaţie, care însă nu se dovedeşte prea entuziastă, ba, din contra, de-a dreptul opacă, mai cu seamă la contribuţia ca romancier a lui Duiliu Zamfirescu (v. articolele citate ale lui Mihail Dragomirescu).

125

B.A.R., S $\frac{88(127)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 622—623; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 214—215; 1944, p. 244.

1 — Aceeași temă va relua-o în comunicarea academică *Sufletul războaielor în trecut și în prezent*, București, 1914, *Analele Academiei Române*, tom. XXXVI.

126

B.A.R., S $\frac{88(128)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 623; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 215; 1944, p. 244.

1 — Telegramă cu data notată de mîna lui T. Maiorescu.
2 — Oricît stau împotrivă-mi oștile, nu se va teme inima mea (lat.). Text cifrat referindu-se, probabil, la mișcările de pe scena politică.
3 — Adăugat de mîna lui T. Maiorescu, după semnătură = Duiliu Zamfirescu.

127

B.A.R., S $\frac{88(129)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 623—624; în vol. *Duiliiu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 215—216; 1944, p. 245

1 — De astă dată, pronosticul lui Duiliu Zamfirescu e destul de exact. La 11 aprilie 1899 guvernul liberal D. A. Sturdza e înlocuit cu unul conservator, condus de George Gr. Cantacuzino; junimiștii vor veni la putere peste un an și ceva, la 7 iulie 1900, cu P. P. Carp, președinte de consiliu, Titu Maiorescu la Justiție și Al. Marghiloman, la Externe.

2 — Petronius este o semnătură confidențială a lui Duiliu Zamfirescu. Ea apare doar de cîteva ori în corespondența cu Titu Maiorescu.

128

B.A.R., S $\frac{88(130)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 624—625; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 216—217; 1944, p. 246—247.

1 — *Qua vadis*, roman istoric al scriitorului polonez *H. Sienkiewicz* (1846—1916), publicat în 1894 și tradus de îndată în aproape toate limbile. Acțiunea se petrece în timpul împăratului Neron.

2 — *Rudyrd Kipling* (1865—1936), romancier și poet englez. A fost multă vreme ziarist în India, despre care a scris mai multe cărți; a călătorit în Extremul Orient, în America, Africa, Oceania. Scrierile lui, remarcîndu-se prin coloritul și pitorescul stilului, prezintă tablouri mirifice ale pădurilor indiene. Opere: *Lumea care s-a stins* (1891), *Cartea junglei* (1894—1895), *Căpitani curajoși* (1897), *De la o mare la alta* (1900), *Kim* (1901).

3 — Joc de cuvinte în care cuvintele *di giunimisti* sînt împărțite în două: *digiuni* — nemîncați și *misti* — amestecați. Traducerea literală ar fi: Partidul format din junimiști (care), pentru că nu s-au amestecat, au rămas nemîncați.

4 — *Constituționalul*, cotidian politic și literar care a apărut la București între 15 iunie 1889 și 14 decembrie 1900. Organ junimist care a înlocuit ziarele conservatoare *Epoca* și *România liberă*.

5 — *L'Indépendance roumaine*, cotidian, la început de orientare conservatoare, care a apărut la București între 1879—1935.

6 — Al.-Em. Lahovary, ministrul României la Roma.

129

B.A.R., S $\frac{88(131)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 625—626 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 217—218 ; 1944, p. 247—248.

1 — Scrisoare care nu se păstrează.

2 — George Em. Lahovary, ucis în duel de N. Filipescu în 1897 (v. și scrisoarea 32 către Trandafir Djuvara, nota 1).

3 — *Grigore C. Cantacuzino* (1837—1913), om politic, mare latifundiar. Din 1899 pînă în 1907 este șeful partidului conservator, ministru și prim-ministru (1899—1900 ; 1904—1907). Datorită uriașei sale averi, a fost poreclit *Nababul*.

4 — Va ieși *O scrisoare*, publicată în *Noua revistă română*, nr. 32, 15 aprilie 1901, articol care atestă cultura filologică a scriitorului, dar care face totuși filologie de amator.

130

B.A.R., S $\frac{88(132)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 626—628 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 218—220 ; 1944, p. 248—250.

1 — Scrisoarea conținînd observația lui Maiorescu nu se mai păstrează. Nuvela este *Două case potrivite*, într-adevăr cam superficială, cu o anecdotică ieftină și chiar vulgară, și va apărea, conform dorinței autorului, fără semnătură, cu trei steluțe, în *Convorbiri literare*, 15 august 1899, p. 673—699 (v. și scrisoarea 89).

2 — Aluzie la faima de Don Juan a marelui savant.

3 — Spre deosebire de Hasdeu, D. Sturdza era un pudibond și un puritan.

4 — Titu Maiorescu a notat pe colțul scrisorii cu cerneală violetă, răspunzînd la întrebarea lui Duiliu în ceea ce privește cariera, ca și în legătură cu nuvela *Două case potrivite* : „Răspuns, să scrie lui Jean Lahovary (acesta era atunci ministru de Externe, n.n.), fiindcă e prost, dar om cinstit. Nuvela trimisă la *Convorbiri*. 25 iunie 1899. T. M."

5 — (Timpul) care face dreptate (ital.).

131

B.A.R., S $\frac{88(134)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, III, nr. 4, 1 aprilie 1936, p. 129—131 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 223—225 ; 1944, p. 253—255.

1 — E încă o dată de regretat că s-au pierdut mare parte din aceste scrisori din care spicuiește, cu nostalgie și cu dragoste, Duiliu Zamfirescu. Față de rîndurile vibrante ale scriitorului — și nu sînt singurele din această perioadă — va trebui să fim ceva mai circumspecți în ceea ce privește identitatea dintre personajul Filip A. și Titu Maiorescu, așa cum o stabilește Mihai Gafița, în amplul comentariu la romanul *Lydda* (v. Duiliu Zamfirescu, *Opere*, vol. IV, ed. cit., p. 539—557).

2 — *Alexandru G. Florescu* (?—1925), diplomat și ziarist, atașat la legația română din Paris, șef de cabinet al lui Al. Lahovary (1893—1895), secretar general în Ministerul de Externe în 1899. Mai tîrziu, ministru plenipotențiar la Atena și la Varșovia. În 1898 a fondat ziarul *La Roumanie*, iar în 1902—1903 a fost director al ziarului *Epoca*.

3 — Și, totuși, ministru la Roma va veni la sfîrșitul anului 1899 Al. Catargiu, iar Nicolae Fleva abia din 1901.

4 — A face o greşeală gogonată (ital.).

5 — Duiliu Zamfirescu era — cum se vede — pe deplin abilitat în chestiunea Dunării, şi numirea sa în 1909 ca reprezentant al României în Comisiunea europeană a Dunării va fi ţinut seamă probabil şi de această calitate, chiar dacă postul era de importanţă secundară.

132

B.A.R., S $\frac{88(135)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 132; în vol. ***Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori***, 1937, p. 225—226; 1944, p. 256.

1 — Scrisoarea care s-a pierdut.

2 — „Mica broşură" este volumul ***Poezii nouă***, apărut la Institutul de arte grafice „Carol Göbl", Bucureşti, 1899.

3 — Titu Maiorescu a reţinut poeziile ***Adio, Napoli, Palinodie, Flori de Paşte, Luceafăr, Seara de toamnă***, care se publică în *Convorbiri literare*, 11 nov. 1899, însoţite de următoarea notă ce aparţine, probabil, tot criticului: „Ne facem o deosebită plăcere împărtăşind cititorilor noştri următoarele poezii din volumul, acum apărut de sub tipar, al distinsului şi statornicului nostru colaborator, d. Duiliu Zamfirescu. Cu deosebire în aceste poezii iese în evidenţă tendinţa originală a poetului nostru de a întrupa într-o formă sculpturală partea senină, cumpănită şi aleasă a emoţiunilor noastre."

4 — Hîrtia de scrisoare poartă antetul hotelului: „Grand Hôtel Bretannia, Charles Walter, Propr. Electric light". Neamţul îşi pusese firma „Bretannia", de aici nota ironică a lui Duiliu.

133

B.A.R., S $\frac{88(136)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 133—134; în vol. ***Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori***, 1937, p. 226—227; 1944, p. 257—258

1 — Este rîndul meu (ital.).

2 — V. *supra*, nota 2.

3 — Ideea unirii tuturor românilor, scumpă şi lui Duiliu Zamfirescu, va anima romanul *Îndreptări*, la care se referă în rîndurile de faţă, roman care era conceput, în linii mari, la această dată.

4 — Este vorba de volumul lui G. Coşbuc, *Povestea unei coroane de oţel*, Tip. Göbl, 1899, într-adevăr supralicitat de critica vremii, în comparaţie, de pildă, cu romanul lui Duiliu Zamfirescu, *În război*. (V. şi opinia exagerată a lui D. A. Sturdza, *infra*, scris. 164, nota 2.)

5 — Articolul asupra prefeţei lui Ionescu-Gion este *O prefaţă savantă* de Matei Şeptilici, în ***Pagini literare***, nr. 4 (29), 7 nov. 1899, p. 6—7; „ultima novelă a Primarului" este o ordonanţă a lui Delavrancea, pe atunci primar al capitalei, publicată cu un subtitlu ironic: ***Mustăriile — ordonanţă — Cea mai nouă operă a distinsului nostru nuvelist***, id., p. 2; „aiurările pesimistre" califică *Notele unui mizantrop* de I. Teodorescu, id., p. 5—6.

134

B.A.R., S $\frac{88(137)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R*, id., p. 134—135; în vol. ***Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori***, 1937, p. 227—228; 1944, p. 258—259; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 285—287.

1 — *Ferdinand Brunetière* (1849—1906), profesor, critic şi istoric francez, director la *Revue des Deux Mondes* (1893). A lăsat o vastă operă de istorie a literaturii franceze şi de critică: *Etudes critiques* (9 vol., 1880—1925); *Le Roman naturaliste* (1883); *Questions de critique* (1889); *Nouvelles questions de critique* (1890); *Les époques du théâtre français* (1892); *L'Evolution de la poésie lyrique* (1894); *Sur les chemins de la croyance* (1904). Spirit dogmatic, intransigent, evoluează, în urma unei vizite la Vatican (1894), de la pozitivism şi darwinism la un catolicism de nuanţă socială. Proclamă „falimentul ştiinţei", ducînd o luptă

neîncetată atît împotriva romantismului, cît și împotriva doctrinei artă pentru artă. S-a arătat receptiv însă la unele aspecte ale materialismului.

2 — *Mathilda Bonaparte-Demidow* (1820—1904), fiica lui Jérôme Bonaparte, unul dintre frații lui Napoleon I. În timpul celui de-al doilea imperiu, dar și după aceea, a pus la dispoziția oamenilor de litere și arte un celebru salon literar.

3 — *Ernest Renan* (1823—1892), scriitor și filozof francez, raționalist. Convins de rolul științei în procesul cunoașterii lumii, a contribuit prin lucrările lui de filozofie și istoria religiilor la triumful mișcării scientiste. Scrierile lui îmbină exactitatea eruditului și sensibilitatea visătoare a poetului. Opere: *L'avenir de la science* (1848, publ. 1890); *Etudes d'histoire religieuse* (1857); *Vie de Jesus* (1863); *Histoire des origines du christianisme* (1863—1889).

4 — Întîlnim aici o altă idee modernă a scriitorului, care, avînd o viziune balzaciană asupra societății, va teoretiza, printre primii la noi, romanul citadin.

135

B.A.R., S $\frac{88(138)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 135—136; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 229; 1944, p. 259—260.

1 — Sub titlul *Temps de guerre*, Ollendorff, Paris, 1900.

136

B.A.R., S $\frac{88(139)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 136—137; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 229—231; 1944, p. 260—261.

1 — Hîrtia scrisorii poartă imprimatul hotelului parizian; de aici, data pe franțuzește.

2 — „Grațiosul secretar" era Ana Maiorescu.

3 — V. scrisoarea 135, nota 1.

4 — *Léo Bachelin* (1857— ?), publicist și scriitor de origine elvețiană. În 1889 a venit în România, fiind mai întîi profesor de liceu, iar apoi bibliotecar al regelui Carol I. A tradus mult, și nu totdeauna foarte bine, din literatura română în limba franceză.

5 — Războiul purtat de englezi contra burilor, populație din sudul Africii.

6 — Data nașterii lui Titu Maiorescu, 15 febr. 1840. Criticul împlinea, prin urmare, 60 de ani.

7 — O sută de asemenea zile (ital.). Urare pentru ziua de naștere.

137

B.A.R., S $\frac{88(140)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 137—138; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 231—232; 1944, p. 262—263; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 289—290.

1 — *Emma* de I. A. Bassarabescu, publicată în *Convorbiri literare*, nr. 4, 1 aprilie 1896, p. 841. Autorul (1870—1952) s-a afirmat ca un nuvelist remarcabil, în descendența realismului caragialian.

2 — Titu Maiorescu îi răspunde la 18 apr. / 1 mai 1901, dorind și el să-l întîlnească pe Duiliu. Este singura scrisoare păstrată a criticului, între 1 oct. 1896 și 6 aprilie 1909.

3 — Evocare a căsătoriei religioase a lui Titu Maiorescu din sept. 1887, la care tînărul Duiliu Zamfirescu nu putuse participa.

„Abbazia, Villa Alloro,
miercuri, 18 apr. / 1 mai 1901

Iubite d-le Zamfirescu,

Te duci vara aceasta în ţară cu copiii. Cînd şi pe unde? Fireşte că şi eu aş dori să ne întîlnim. Din viu grai altfel se împărtăşesc gîndurile. Orce scriere e o meşteşugire.

Atît numai deocamdată, că *nu* suntem hotărîţi să ne aşezăm pentru totdeauna în străinătate. Din contră, luna lui octomvrie a.c. o vom petrece în casa noastră din Bucureşti, iar vara viitoare la Sinaia. Pînă atunci se vor mai descurca şi politiceşte aşa-numiţii noştri amici.

În această lungă vacanţă am de gînd să lucrez la Disc.[ursuri] parlam.[entare], vol. 4. Deocamdată însă nu fac nimic decît mă plimb, dorm, mănînc şi cetesc romanuri. Şi suntem veseli ca nişte copii scăpaţi de sub varga dascălului. Mare lucru e să am citeva luni de vacanţă cu simţimîntul că e vacanţă, după 52 de ani (la vîrsta de 9 ani m-au băgat în cea dintîi şcoală publică, la Braşov) de muncă totdeauna întrucîtva silnică. Şi în adevăr, de la acea vîrstă de 9 ani nu-mi aduc aminte să fi avut o lună întreagă răgaz, neturburat de vreo lucrare obligatorie.

Şi ce curioasă e impresia de acum! Parcă trăiesc în vis.

Dar să venim la realitate. Cum se află d-na Zamfirescu?

Complimentele noastre. Te rog. Şi d-tale o caldă îmbrăţişare de la vechiul (ca să nu zic bătrînul)

T. Maiorescu"

B.A.R., S $\frac{40(40)}{XV}$.

138

B.A.R., S $\frac{88(141)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 138—140; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 232—234; 1944, p. 263—265; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 290—292.

1 — V. *supra*, scrisoarea 134, nota 2.

2 — *Henry Houssaye* (1849—1911), istoric şi critic francez; colaborator la *Revue de Deux Mondes* şi *Journal des Débats*. Remarcabilă este opera sa *1814. Histoire de la campagne de France et la chutte de l'Empire* (1888), urmată de 3 volume intitulate: *1815* (1893—1905).

3 — *Maurice Paléologue* (1859—1944), diplomat francez (probabil, de origine română). A fost delegat în 1899, ca martor în afacerea Dreyfus, mai întîi în faţa Curţii de Casaţie şi apoi în faţa Consiliului de Război.

4 — Probabil, descendentă a prinţului *Charles Joseph de Ligne*, mareşal austriac, născut la Bruxelles (1735—1814), autor a numeroase scrieri în limba franceză.

5 — De remarcat prezenţa mereu vie a romancierului, interesat de aspectele multiple şi variate ale lumii.

6 — La acea dată (4 iunie 1900) era un guvern George Gr. Cantacuzino, care e înlocuit la 7 iulie, acelaşi an, cu un guvern junimist, în frunte cu P. P. Carp, Titu Maiorescu fiind ministru de Justiţie. Pronosticul politic al lui Duiliu Zamfirescu nu se confirmă decît peste un an, cînd la 14 febr. 1901 vine un guvern liberal condus de D. A. Sturdza.

139

B.A.R., S $\frac{88(142)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 140—141; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 234; 1944, p. 265.

1 — Titu Maiorescu fusese numit ministru (v. *supra*, nota 6).

2 — Allievi (se pare, Antonio), frate al soţiei lui Duiliu Zamfirescu.

140

B.A.R., S $\frac{88(145)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 141; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 234—235; 1944, p. 266.

1 — Victor Babeş, *Tuberculoza şi combaterea ei în România*, în *Convorbiri literare*, nr. 1, 15 iunie 1900, p. 451—460.

2 — Lazăr Şăineanu, *Influenţa orientală asupra limbii şi culturii române*, în *Convorbiri literare*, 1900, începînd cu nr. 5, 15 mai, pînă la nr. 12, 15 dec. (inclusiv).

3 — *Nicolae Volenti* (1857—1910), poet convorbirist minor. Publicase în *Convorbiri literare*, nr. 7, 13 iulie 1900, la care se referă Duiliu Zamfirescu, poeziile *Manon, Iar plîngi ?...*

4 — Nuvela *Furfanţo* va apare, de îndată, în *Convorbiri literare*, nr. 11, nov. 1900.

5 — *Ioan Bogdan* (1864—1919), marele slavist, care fusese cooptat în 1896 în redacţia *Convorbirilor literare*, alături de noua echipă ce preluase conducerea revistei în 1895 de la Iacob Negruzzi.

6 — Al. Catargiu, pe atunci ministrul României la Roma.

141

B.A.R., S $\frac{88(144)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 142—144 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, p. 1937, p. 235—237 ; 1944, p. 266—269 ; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 292—295.

1 — V. *supra*, scrisoarea 131, nota 2.

2 — *Eustaţiu Pencovici*, general român, ministru de Război în 1870—71, şef de stat-major ; între 1879—1901, a fost delegat al României în Comisia europeană a Dunării.

3 — Intenţia lui Duiliu Zamfirescu nu se va realiza. El nu va fi niciodată „şef de legaţiune". Va mai rămîne prim-secretar la Roma pînă în 1906, cînd vine în ţară ca secretar general în Ministerul de Externe.

4 — Thomas Grandgrind, erou al romanului *Timpuri grele* de Ch. Dickens. La acest personaj se referă Duiliu Zamfirescu şi în romanul *Lydda* : „Pentru dînsul, oricine se întreabă de poate să mai fie ceva dincolo de fapte este nerod", apreciere care revine şi în scrisoare.

5 — Ce fac eu acum ? (ital.).

6 — Despre discuţia dintre autor şi critic în legătură cu nuvela *Furfanţo*, v. şi comentariul lui M. Gafiţa, în Duiliu Zamfirescu, *Opere*, vol. III, ed. cit., p. 755—757.

7 — *Emilio Visconti-Venosta* (1829—1914), patriot şi om politic italian, de mai multe ori ministru de Externe, direcţie în care s-a afirmat în chip strălucit.

8 — *Alfred von Waldersee* (1832—1904), conte şi feldmareşal prusac. Comandant al corpului expediţionar trimis de Germania în 1900 în ajutorul legaţiilor străine, asediate de Boxeri, la Pekin. El devine comandantul tuturor trupelor străine aflate în China (sept. 1900 — iunie 1901) (v. şi *infra*).

9 — În 1900, în urma unei puternice mişcări naţionaliste, au intervenit în China 8 state, printre care Japonia (afacerea Boxerilor), Acum are loc, pe teritoriul Chinei, războiul ruso-japonez, care se încheie prin ocuparea Manciuriei şi a Coreii de către Japonia.

142

B.A.R., S $\frac{88(145)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, III, nr. 5, 1 mai 1936, p. 354—359 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 232—242 ; 1944, p. 269—274.

1 — Scrisoarea, din păcate, nu se mai păstrează.

2 — Al. Florescu (v. *supra*, scrisoarea 131, nota 2).

3 — Era mai bine cînd era mai rău (ital.).

4 — *Beaumarchais* (1732—1799), cunoscut dramaturg francez prin comediile *Bărbierul din Sevilla* (1775) şi *Nunta lui Figaro* (1790).

5 — Probabil, *Marie François Sadi Carnot* (1837—1894), inginer şi om politic francez, preşedinte al Republicii (1887—1894). Moare asasinat.

6 — Duiliu Zamfirescu va primi, după întoarcerea în țară, în 1906, funcția de secretar general în Ministerul Afacerilor Străine.

7 — V. *infra*, notele 8 și 9.

8 — „Două crime politice săvîrșite la 1 februarie și la 23 iunie 1900 și exploatate de cercurile șovine au avut un răsunet deosebit în opinia publică și au dus la înăsprirea relațiilor româno-bulgare, încît s-a putut vorbi de eventualitatea unui război. Cea dintîi a avut ca victimă pe un tînăr de origine bulgar, anume Fitkowsky, ucis în strada Ceauș Radu de compatriotul său Triffanoff, cu complicitatea unui Carambuloff. Asasinul ar fi fost expediat din Bulgaria, de comitetul revoluționar macedonean, de sub conducerea lui Boris Sarafoff [v. *infra*, nota 9]. Nu se isprăvise instrucția acestei crime cînd un alt bulgar, Stoian Dimitroff, a ucis noaptea, la intersecția străzii Liniștei cu strada Iancului, pe cunoscutul profesor de la liceul Sf. Sava, Ștefan Mihăileanu, redactorul periodicului *Peninsula Balcanică*, prin care combătea revendicările bulgare asupra Macedoniei. Această crimă a declanșat propriu-zis conflictul româno-bulgar, iar psihoza belică a făcut obiectul schiței lui Caragiale (*Ultima oră*), urmată în cele două săptămîni viitoare de «pedant»-ul ei, cu titlul *Boris Sarafoff !...*" (cf. I. L. Caragiale, *Opere*, 2, ediție critică de Al. Rosetti, Șerban Cioculescu, Livia Călin, cu o introducere de Silvian Iosifescu, E.S.P.L.A., 1960, p. 637—639). Acestea sînt faptele la care se referă Duiliu Zamfirescu în scrisoare și cărora le dă o interpretare personală, chiar belicoasă, furat și el de curentul de opinie ce domina anumite cercuri politice.

9 — „Boris Sarafoff, șeful comitetului revoluționar macedonean, era un tînăr de 27 de ani, născut la Nevrocop în Bulgaria (vezi articolul lui Zamfir C. Arbore, *Sunt bulgari în Macedonia ?*, în *Voința națională*, 20 și 22 aug. 1900), foarte popular în Bulgaria și temut de autorități. În procesul celor două crime [v. *supra*, nota 8], rechizitoriul încheiat de primul procuror Em. Miclescu și publicat în suplimentul la *Noua revistă română*, 15 oct. 1900, extindea răspunderea morală a lui Sarafoff, care s-ar fi făcut vinovat și de un complot împotriva regelui României și regelui Serbiei. Ca atare, el și membrii comitetului revoluționar macedonean au fost condamnați în contumacie la muncă silnică pe viață, iar dosarele crimelor și ale complotului au fost înaintate pe cale diplomatică instanțelor judecătorești de la Sofia, cerîndu-se extrădarea criminalilor. Arestat dimpreună cu membrii comitetului, Sarafoff dezminte înaintea judecătorului Hrusanoff orice amestec în crimele săvîrșite la București, precum și existența unui complot împotriva celor doi suverani ai țărilor vecine. În penitenciarul unde a fost depus e obiectul unei mari manifestații publice, căreia îi mulțumește, apărînd la fereastră și vorbind mulțimii. Procesul se judecă la jurați, procurorul cere juraților să nu țină seama de probele adunate la București, cîțiva foști miniștri și viitori președinți de consiliu (Peșeff, Radoslavoff, Malinoff etc.) îl disculpă pe Sarafoff și pe tovarășii săi de orice vină, prezentîndu-i ca pe niște eroi, iar juriul îi achită după trei zile de dezbateri, la 1 aug. 1901, printr-un verdict negativ" (cf. I. L. Caragiale, *op. cit.*, p. 639).

10 — Mașina Draga, soția regelui Serbiei *Alexandru Obrenovici* (1889—1903), care a fost asasinat.

11 — *Alexander Battenberg* (1857—1893), prinț german, cneaz al Bulgariei (1879—1886).

12 — Toate acestea sînt păreri personale ale lui Duiliu Zamfirescu ; diplomatul se situează pe o poziție greșită, care contravine principiului independenței, și pe o poziție belicoasă, pe care guvernul român de atunci n-a împărtășit-o.

13 — *Al. Marghiloman* (1854—1925), om politic, la început junimist, devenind apoi unul din conducătorii partidului conservator. De mai multe ori ministru (în 1900 deținea portofoliul Externelor), prim-ministru în 1918 (mart.-oct.), calitate în care a semnat cu Germania pacea de la Buftea-București. Mai tîrziu, în 1915—1917, în însemnările memorialistice, rămase, din păcate, fragmentar, Duiliu Zamfirescu nu va mai avea aceeași părere bună despre Al. Marghiloman, căruia îi face un portret caustic, alături de acela al lui Dimitrie Sturdza. De astă dată, el vede în virtualul șef junimist un îmbogățit, un parvenit, fiu al unui autentic Tănase Scatiu. Adevărată fișă de construcție a unui personaj de roman, portretul își îngroașă contururile, în momentul în care descrie, la modul balzacian, și mediul, casa fruntașului politic, mare amator de cai, fără nici un gust al interiorului, plăcîndu-i să mănînce bine și să se simtă înconjurat de o armată de servitori și de „partizani". Intrarea lui Marghiloman în politică, și anume în partidul junimist, constituie un prilej pentru Duiliu Zamfirescu de a evoca ședințele din casa Titu Maiorescu de la sfîrșitul epocii de aur a celebrei societăți literare. Nu lipsesc amănuntele de familie, pitorești, ca și evoluția politică a personajului, toate expuse cu o abia reținută ironie. „Portretul" lui Al. Marghiloman conține, de asemeni, date importante privind atitudinea lui Duiliu Zamfirescu față de războiul mondial, diplomatul fiind un susținător al neutralității.

„Acest portret, început în țară, în anul 1915, înainte de război, a fost terminat la Odessa, în timpul pribegiei.

Al. Marghiloman

Actualul şef al partidului conservator este produsul specific al timpului — s-ar putea zice despre d-sa, «mînzul cel mai bun al grajdurilor regelui Carol».

Este dintr-o familie de boiernaşi îmbogăţiţi; d-l Marghiloman a pătruns deodată în *protipendadă*, fără contestaţie, fără bănuială, precum se şi cuvine unor timpuri economice ca ale noastre, în care *liberul-schimb* dă loc la infiltraţiile cele mai extravagante. Portiţa pe care s-a strecurat a fost deschisă de un cal, *Albatros*, cu care a păşit pe toate terenurile, sociale, economice, amoroase — atît de mult, încît, la maturitate, d-sa a dat numele calului, vilei sale de la Buzău.

Părintele d-lui Marghiloman, «conu Iancu», era un fel de colon californian, arendaş, antreprenor, vînător de Bărăgan, jucător de cărţi, prefect — în cele mai bune relaţii cu lumea din Bucureşti, miniştri, deputaţi şi senatori, şi cu lumea din provincie, alegători, subprefecţi, hoţi de cai. Conu Iancu ţinuse multă vreme *poştile*, ceea ce explică intimitatea sa cu această din urmă breaslă. D-l Nicu Filipescu, cînd era supărat pe d-l Alex. Marghiloman, se lega de atavismul cailor de pe Bărăgan, pentru a defini pe vicepreşedintele Jockey-Clubului român.

Mama d-lui Marghiloman, «coana Irena», născută Izvoranu, era o damă dintre cele mai venerabile, cînd am cunoscut-o eu. Cu tîmple scrise pe frunte şi ochii ridicaţi chinezeşte, ca la fiul său — domnia-sa locuia prin strada Amzei, cam în faţă cu palatul doamnei Miţa Biciclista, unde îi plăcea să primească, să dea prînzuri, să face *partide*, seara, cu diverşi bărbaţi zaharisiţi.

Debuturile d-lui Alex. Marghiloman au fost uşoare şi strălucite. Încă de la Paris, ca student, d-sa era bogat şi căuta să intre în linia de conduită pe care nu a părăsit-o niciodată, *de a părea*, ceea ce formează fondul naturei sale de *snob* incorigibil. E aşa de greu a defini cuvîntul *inteligenţă*. D-l Marghiloman e inteligent. Cum de nu s-a dezbărat d-sa niciodată de boala *de a părea*?

Întors în ţară pe vremea cînd junimismul înflorea la Bucureşti, d-sa a *descălecat* politiceşte în templul «Junimei» literare, unde a fost numaidecît catalogat în secţia politică, pusă exclusiv sub oblăduirea d-lui Carp. Îmi aduc aminte de unele şedinţe memorabile, în casa d-lui Maiorescu, din strada Mercur, pe timpul cînd trăia prima soţie a acestuia, iar a doua a sa soţie era numai *auditoare*. Alecsandri citea *Fîntîna Blanduziei* sau pe *Ovidiu*; Eminescu era încă sănătos şi cu sfiala sa obişnuită asculta cum discutau alţii; Caragiali spunea anecdote triviale sau citea piese cu haz; Pogor pleca la $10^{1}/_{2}$ fix; Zizin Cantacuzino

corecta traducerea sa capitală din Schopenhauer. D-l Carp venea cîteodată să-şi vadă «gogomanii». De cîtva timp, îl însoţea un tînăr elegant, cu ochii traşi de la coadă în sus, totdeauna în frac, care tînăr jena pe ceilalţi şi se simţea jenat el însuşi. Toată lumea ştia că este fiul bogatului Iancu Marghiloman şi că s-a înscris în partidul junimist: un viitor ministru, cîrje a bătrîneţelor d-lui Carp. Nimeni nu prevedea că numita *cîrje* va rupe gîtul *şefului*.

Succesele d-lui Marghiloman pe lîngă femei hrăneau cronica scandaloasă a timpului. Călare pe Albatros, d-sa cucerise o amazoană din preajma d-lui Carp, pe propria cumnată a acestuia, d-na Irena Sutzu; mai tîrziu, se vorbi de o dramă dureroasă, în care pieri o doamnă Mareş-Rioşanu, apoi diverse nelegiuiri drăgălaşe, pentru care lumea este atît de indulgentă. Cea mai strălucită dar şi cea mai costisitoare cucerire a sa fu aceea care-i deveni soţie legitimă, d-na Eliza Marghiloman, menită, cu timpul, să-l cunoască adînc, să sufere şi să-l părăsească. Fiică a lui Alex. Ştirbei, prinţesă, frumoasă şi bogată — d-na Eliza Marghiloman era încoronarea unei cariere de Don Juan, care, dacă ar fi fost mai puţin indulgentă, ar fi dat satisfacţie deplină aspiraţiilor soţului său. Dar d-na Eliza Marghiloman era tăiată din alt material decît soţul său. Înzestrată cu multă originalitate, poate cam fantastică, în toate cazurile artistă, în înţelesul eternei nemulţumiri a puterii creatoare, d-na Marghiloman căuta, probabil, în bărbatul său, un om cu totul superior, un stăpîn — şi nu găsi decît *un om elegant*, preocupat pururea *de a părea*. D-sa îl părăsi.

În momentul separaţiunii, d-l Marghiloman fu *mare*. Omul acesta, care poate cheltui o avere pentru politică, dar care e în stare să lase în mizerie pe un amic devotat, restitui zestrea soţiei sale, cu vîrf şi îndesat, ceea ce, fireşte, se ştiu în toate băncile, în toate cluburile, în toate saloanele. Cumnaţii săi, fraţii Ştirbey, Barbu şi George, rămaseră în cei mai buni termeni cu d-l Marghiloman — ceea ce nu împiedică, mai tîrziu, pe d-l Barbu Ştirbei a fi foarte intim în casa d-lui Brătianu, pe lîngă care îndeplinea un fel de trăsătură de unire cu cercurile Curţii. Se ştie că d-l Barbu Ştirbei este «Nimful Egeriu» al m.-s. reginei Maria, ceea ce, fiind dat caracterul nimfelor, constituie o calitate regretabilă.

Se pare că după despărţire, d-l Marghiloman s-a cununat nelegitim cu o damă de ordin inferior şi oarecum public, căreia i-a montat casă, cu tot luxul pretenţios şi sever al unui bărbat mîndru de sine şi ceva cam reclamagiu. S-ar părea că o necesitate fiziologică face că actualul şef al partidului conservator trebuie neapărat să-şi ia porţia sa de sentiment, în toate zilele, mergînd să doarmă cîte o jumătate de oră la domiciliul elegant al numitei doamne.

Casa d-lui Marghiloman din strada Mercur este un monument de inepţie; un stil bizar, cu acoperişul francez, cu grilajul «séeéssion», cu un peron pretenţios pe care se intră cu trăsura, dacă vor caii; cu un garaj, pe bulevardul Colţei, care este mai important decît casa stăpînului. Înăuntru, contradicţii. O sală de mîncare îngrijită; un salon fără nici un gust, în care, alături de lucruri scumpe dar nesărate, se văd tablouri cusute în gherghef, perne brodate «în familie», o galerie-verandă, absurdă, în care se plimbă grupurile de alegători influenţi sau de tineri amorezaţi (la vreme de bal). Sala de mîncare este gloria casei. D-l Marghiloman ţine să mănînce bine şi, mai ales, să se ştie că mănîncă bine. Drept aceea are bucătar francez, servitori francezi şi o droaie de invitaţi permanenţi, cari admiră şi mănîncă. Stăpînul casei tronează, insistă, cu un fel de politeţe exagerată, să hrănească bine pe cei mai săraci, pentru reclamă. Tot felul de secretari, căţăluşi, telefonişti, gazetari umblă forfota prin casă, avînd aerul de a conspira. În fond, mai toţi aşteaptă cu nerăbdare pe d-l Marghiloman, care vine la dejun foarte tîrziu, ceea ce măreşte foamea partidului."

B.C.S., Ms. R $\frac{XIX}{I\text{-}9}$; a fost publicat de noi fragmentar în *România literară*, nr. 3, 16 ian. 1969.

14 — *Cavour* (Camille Benso, conte de) (1810—1861), om politic italian, adept al politicii de unificare a Italiei în jurul monarhiei de Savoia. Prim-ministru al regatului Sardiniei şi al regatului Italiei unificate. A susţinut unirea ţărilor române.

143

B.A.R., S $\frac{88(146)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 359—362; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 242—245; 1944, p. 275—278.

1 — V. *supra*, notele 8, 9.

2 — Nu pot să rostesc prin cuvinte, stăpîne, cîtă bucurie mi-ai făcut (lat.).

3 — *Umberto I* (1844—1900), rege al Italiei între 1878—1900.

4 — În acel moment, generalul Iacob Lahovary era ministru de Război.

5 — Ba chiar cu două (ital.).

6 — *I. Simionescu-Rîmniceanu* era fiul lui D. Simionescu-Rîmniceanu (v. scrisoarea 1 către Duiliu Ioanin, nota 1).

7 — *Literatură şi artă română* şi *Noua revistă română*, la care colabora sau va colabora Duiliu Zamfirescu.

144

B.A.R., S $\frac{88(147)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 362; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 245—246; 1944, p. 278.

1 — De pe dealurile Laţiului (ital.).

2 — E vorba de *Furfanţo* (v. *supra*, scris. 140, nota 4, şi scris. 141, nota 6).

3 — „Duduca de la Vaslui" era un personaj simbolic, întruchipare a puritanismului provincial (nu ştim cît sincer, cît ipocrit), de care se prefăceau că ţin seama *Convorbirile literare*.

145

B.A.R., S $\frac{88(148)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 363—364; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 246—247; 1944, p. 278—280.

1 — Guvernul era condus de junimistul P. P. Carp, iar T. Maiorescu era ministru de Justiție.

2 — E vorba de romanul *Îndreptări,* care va apare în *Literatură și artă română,* nr. 11—12, sept.-oct. 1901, și nr. 1—6, ian.-iunie 1902, prima lucrare de proporții publicată de către scriitor în altă revistă decît la *Convorbiri literare.*

3 — V. *supra,* scrisoarea 141, nota 2.

146

B.A.R., S $\frac{88(149)}{XVIII}$,

A fost publicată în *R.F.R.,* id., p. 264—265 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori,* 1937, p. 247—248 ; 1944, p. 280—281.

1 — *Constantin Argetoianu* (1871—1952), om politic, ministru în repetate rînduri și prim-ministru în sept.-nov. 1939. În tinerețe fusese diplomat.

147

B.A.R., S $\frac{88(150)}{XVIII}$,

A fost publicată în *R.F.R.,* id., p. 365 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori,* 1937, p. 248 ; 1944, p. 281.

1 — Titu Maiorescu a notat în colțul scrisorii, ca un răspuns lapidar la rugămintea lui Duiliu Zamfirescu : „Era deja prezentat regelui decretul ratificat. T. Maior."

2 — *Nicolae Fleva* (1840—1914), om politic, ziarist și avocat. Fruntaș al partidului liberal și din 1899 al partidului conservator. Între 1901—1909 a fost ministrul României la Roma.

148

B.A.R., S $\frac{88(151)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.,* id., p. 365—367 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori,* 1937, p. 248—250 ; 1944, p. 281—283.

1 — N. Fleva va veni, ca ministru, la Roma în 1901.

2 — Al. Catargiu, ministru la Roma în acel moment.

3 — *Gh. Panu* (1847—1910), om politic, publicist și scriitor. Mai întîi liberal radical, antimonarhic, aderă în 1897 la partidul conservator. A editat ziarul radical *Lupta* (1884—1895), a fost membru al „Junimii", publicînd mai tîrziu prețioasele *Amintiri de la „Junimea" din Iași.*

4 — *Constantin Dissescu* (1854—1932), jurist și profesor universitar, ministru de Justiție (1899) și ministru al Instrucțiunii (1906 și 1912).

5 — Noul roman nu va apărea însă în *Convorbiri literare* (v. *supra,* scrisoarea 145, nota 2).

6 — „Noveleta" e *Furfanțo* și va apare în numărul pe nov. 1900 al *Convorbirilor literare.*

149

B.A.R., S $\frac{88(152)}{XVIII}$,

A fost publicată în *R.F.R.,* id., p. 367 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori,* 1937, p. 250 ; 1944, p. 283.

150

B.A.R., S $\frac{88(153)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.,* id., p. 367—368 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori,* 1937, p. 250—251 ; 1944, p. 283—284.

1 — Însemnare în colțul scrisorii de mîna lui Maiorescu: „Răspuns 18 aprilie/4 mai la Roma".

2 — *Juno Celestis*, în mitologia romană, soția lui Jupiter și protectoarea femeilor, în special a celor măritate. După atribuțiile pe care le avea, Juno era denumită, fie *Moneta* (cea care vestește, avertizează — datorită faptului că a salvat Roma de invazia galilor prin alarma pe care au dat-o faimoasele gîște de pe Capitoliu, ce-i erau consacrate), fie *Lucina*, datorită faptului că ajuta femeile la nașteri, fie *Juga(lis)*, pentru că patrona căsătoriile.

151

B.A.R., S $\frac{88(154)}{\text{XVIII}}$,

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 368—369; în vol. *Duiliu Zamfirescu în scrisori*, 1937, p. 251—253; 1944, p. 284—286; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 295—297.

1 — Dezgustat de politică și în genere de moravurile societății românești a epocii, Titu Maiorescu ar fi dorit să se stabilească în străinătate, intenție care nu s-a realizat.

2 — Romanul era, după cît se pare, *Îndreptări* (v. *supra*, scrisoarea 145, nota 2).

152

B.A.R., S $\frac{88(155)}{\text{XVIII}}$,

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 370—371; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 253—254; 1944, p. 286—287.

1 — E vorba de casa de la Faraoanele, în apropiere de Focșani, unde avea și o vie.

2 — „Romanele" erau *Îndreptări* și *Lydda* — acesta început încă mai demult (v. *supra*).

3 — „Dorit, o verde — al solitudinii / răzleț ești tu de zarva omului! / Aci, cu noi, cei doi divini prieteni sînt / vinul și-amorul, Lidia" (G. Carducci, *Ruit hora*, trad. de Tudor George).

4 — D. C. Ollănescu, *Împăratul șoarecilor*, basm în versuri, în *Literatură și artă română*, V, 1900—1901, nr. 8, 9 și 10, p. 485—495.

153

B.A.R., S $\frac{88(157)}{\text{XVIII}}$,

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 371—374; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 254—257; 1944, p. 288—291; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 297—301.

1 — *Gaston Boissier* (1823—1908), renumit clasicist francez, autor al studiilor devenite celebre: *Cicéron et ses amis* (1870), *L'opposition sous les césars* (1875), *Promenades archéologiques* (1881), *La fin du paganisme* (1899), *Tacite* (1903).

2 — Se referă la introducerea lui Titu Maiorescu la vol. I din *Discursuri parlamentare* (1869—1870), București, Socec, 1897.

3 — V. *supra*, scrisoarea 151.

4 — Romanul *Îndreptări*.

5 — *Literatură și artă română* (1896—1910).

6 — Motivul era că în roman se făcea, prin intermediul preotului Moise Lupu, un elogiu extrem de călduros lui Titu Maiorescu, așa cum îl făcuse scriitorul însuși, mai concentrat, într-o scrisoare către Mihail Dragomirescu. Iată ce spune personajul amintit: „De la începutul veacului pînă astăzi, România nu a avut un bărbat care să reunească toate calitățile fundamentale ale rasei la un mai înalt grad: conservator în esența firei sale, cum este poporul individual; entuziast, cu o notă de liniște intensă în căldura sufletului, așa cum e poporul colectiv; optimist

vajnic, cum sunt toate firele sănătoase, prin care natura noastră omenească își trece caracterele sale esențiale din valvulă în valvulă; bun și generos din aplecare firească; cumpănit, rece și chiar crud, acolo unde convingerile sale puternice îl silesc să-și stăpînească pornirile optimiste; de cea mai încîntătoare sinceritate în toate actele vieții, acesta este omul cum l-am întrevăzut eu. Dacă la aceste calități fondamentale se adaogă o cultură clasică de cea mai bună alegere, o fericită înclinare către idealism, către tot ce este mare și frumos, o pornire instinctivă, ca la pasările migratorii, de a călători și a-și împrospăta necontenit capitolul de impresii, ușor se va înțelege la ce grad de armonie au ajuns facultățile sufletești ale unui asemenea om în dezvoltarea lor. Wundt zice că bărbatul trebuie să fie sanguin în fața micelor suferințe și a micelor bucurii ale vieții zilnice; melancolic în momentele hotărîtoare; coleric împotriva impresiunilor ce încătușează interesele sale cele mai grave; flegmatic în executarea hotărîrilor ce-a luat. Așa este domnul Maiorescu."

7 — Nu era vorba deci atît de „monopolul" *Convorbirilor literare* asupra scriitorului de la Roma, cît de o inaderență a acestuia la noua formulă a revistei de după 1893 și la tînăra generație care preluase conducerea redacțională. Se mai adăoga și faptul că însuși Titu Maiorescu se îndepărtase de *Convorbiri*, furat din ce în ce mai mult de activitatea lui publică, de profesor, avocat și om politic.

8 — *Noua revistă română* (1900—1902; 1908—1912), revistă condusă de C. Rădulescu-Motru.

9 — Criticul *H. Sanielevici* (1875—1954).

10 — *Ioan Bianu* (v. scrisoarea 1 către acesta, nota 1).

11 — E adevărat că erau ieșiți din „vechea plămadă a *Convorbirilor*", dar, între timp, o abandonaseră și acum o combăteau prin *Literatură și artă română*. Maiorescu reținuse obiecția lui Duiliu cu privire la noua redacție („nu e acolo nici un bărbat cu sufletul cald") și notează pe colțul scrisorii, evident nemulțumit de aprecierea prietenului, care părea să vîslească din ce în ce mai mult în apele adversarilor „Junimii", veritabile *„bêtes noirs"* pentru critic: „N-au căldură cei de la *Conv.* și are căldură mișelul de Petrașcu și secătura cinică de Ascanio!" Maiorescu era intratabil în privința caracterului scriitorilor. Ne amintim cum îl calificase pe Caragiale ca om, deși dramaturgului îi acorda cea mai mare prețuire.

12 — „Novelletta" s-ar părea să fie *Petrică*, publicată în *Convorbiri literare*, nr. 1, ian. 1905.

154

B.A.R., S $\frac{88(157)}{XVIII}$,

A fost publicată în *R.F.R.*, III, nr. 6, 1 iunie 1936, p. 576—577; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 257—258; 1944, p. 291—292.

1 — Tentativă nefinalizată, scriitorul neajungînd să publice traducerea din Machiavelli.

2 — „Amar e-n viață și urît; atîta tot" (Leopardi, *Sie însuși*, trad. de Eta Boeriu).

3 — „Versurile bachice" sînt poeziile *Cîntec* și *Lena*, publicate în *Convorbiri literare*, nr. 6, iunie 1902.

155

B.A.R., S $\frac{88(158)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 577—581; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 259—262; 1944, p. 293—297; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 301—306.

1 — *29 apr.*, scris de mîna lui Maiorescu. Tot el a scris pe colțul din stînga: „Răspuns 24 mai/6 iunie ca să ne întîlnim joi, 11/24 iulie la Milan".

2 — I. Slavici, *Pesimismul lui Eminescu*, în *Convorbiri literare*, nr. 4, 1 april. 1902, p. 308—320.

3 — Față de Slavici, Duiliu Zamfirescu a avut o atitudine constant negativă, agravată cu ocazia premierii de către Academie a romanului acestuia *Din bătrîni*.

4 — S. Mehedinți, *Buruiană*, în *Convorbiri literare*, nr 6, 15 iunie 1899, p. 481—507.

5 — *Vasile Goldiş* (1862—1934), om politic şi publicist, unul dintre conducătorii partidului naţional român din Transilvania. A avut un rol însemnat în lupta pentru desăvîrşirea unităţii politice a poporului român.

6 — E vorba de articolul *Romanul şi limba română,* în *Noua revistă română,* vol. 3, nr. 35, 1 iunie 1901, p. 481—490 (v. şi Duiliu Zamfirescu, *Opere,* vol. V, ed. cit., p. 395—416).

7 — Atît prin opinia asupra poeziei populare, mai cu seamă a influenţei pe care o exercită asupra literaturii culte, cît şi prin opinia deosebit de constructivă şi realistă despre tipul de ţăran, Duiliu Zamfirescu îşi prefigurează discursul de recepţie şi dă o ripostă (teoretică) modului sămănătorist, idilic şi sentimental, de a înfăţişa viaţa satului.

8 — Relaţiile dintre cei doi prieteni începeau să sufere ; apar tot mai dese neînţelegeri şi suspiciuni ca aceasta. Duiliu Zamfirescu rămînea mereu respectuos, iubitor şi devotat (v. şi scrisoarea 156), în felul său, dar deosebirea de opinii estetice, vizibilă încă de prin 1890—92, se adîncea.

9 — Toţi fericiţi şi împăcaţi (ital.).

10 — Duiliu Zamfirescu se referă la poezia *Fiind băiet păduri cutreieram,* publicată de I. A. Rădulescu-Pogoneanu (cf. *Din poeziile inedite ale lui M. Eminescu,* în *Convorbiri literare,* 1902, p. 289—307), poezie în care există versul : „Alături teiul vechiu se deschise" la care editorul face următoarea notă : „În ms. e pusă aici o linie verticală, ca semn pentru un cuvînt monosilabic ce lipseşte în vers". De aici, comentariul lui Duiliu Zamfirescu, care va fi extins într-o scrisoare din 28/6 iulie 1902 către I. A. Rădulescu-Pogoneanu (cf. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 264—269).

11 — Viaţa fuge şi nu se opreşte un ceas (ital.).

156

B.A.R., S $\frac{88(159)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.,* id., p. 581—583 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori,* 1937, p. 263—264 ; 1944, p. 297—299.

1 — În colţul scrisorii, de mîna lui Maiorescu : „Răspuns 1/14 iunie".

2 — Fratele cel mai mic al lui Duiliu, Constantin Zamfirescu.

3 — Nicolae Fleva, ministru al României la Roma, din 1901.

4 — Vladimir Ghica, un descendent al marii familii a Ghiculeştilor, trecuse la catolicism, devenind prelat al Vaticanului.

5 — Acest pasaj al scrisorii referitor la convertirea lui Vladimir Ghica atestă pe de o parte conservatorismul, iar pe de alta, patriotismul lui Duiliu Zamfirescu.

157

B.A.R., S $\frac{88(161)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.,* id., p. 583—584 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori,* 1937, p. 265 ; 1944, p. 299—300.

158

B.A.R., S $\frac{88(160)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.,* id., p. 584—585 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori,* 1937, p. 265—266 ; 1944, p. 300—301.

1 — Cele trei poezii sînt : *Unei copile, Timpul zboară, Primăvară,* publicate în *Convorbiri literare,* nr. 9, sept. 1902.

159

B.A.R., S $\frac{88(162)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.,* id., p. 585—586 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori,* 1937, p. 266—267 ; 1944, p. 301—302.

1 — Însemnare pe colţ, de mîna lui Maiorescu : „Răsp. 14/23 dec.".

2 — Aluzie la premiul pentru romanul *În război*, pe care nu l-a primit, fiindu-i preferată evocarea istorică *Din bătrîni* de I. Slavici. Foarte iritat, ca de obicei, Duiliu Zamfirescu atacă vehement cartea lui Slavici în articolul *Literatura românească şi scriitorii transilvăneni*, în *Revista idealistă*, sept. 1903.

3 — V. şi scrisoarea anterioară, în care Duiliu proiectase întîlnirea cu soţii Maiorescu la St. Moritz.

4 — V. *supra*, nota 2.

5 — Întîlnim aici o altă pagină de sincer şi cald patriotism al scriitorului

6 — *Th. Speranţia* (1856—1929), scriitor şi folclorist, cunoscut în epocă prin prea numeroasele lui volume de *Anecdote afumate, Anecdote botezate, Anecdote împănate* etc

160

B.A.R., S $\frac{88(163)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 586—587 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 268—269 ; 1944, p. 303—304.

1 — Însemnare pe colţ, de mîna lui Maiorescu : „Răsp. 24 dec. 1902/6 ian. 1903".

2 — Adevărul este că Maiorescu şi junimiştii votaseră în favoarea lui Duiliu Zamfirescu, dar manevrase, ca de obicei, eternul inamic, Dimitrie Sturdza.

3 — Titu Maiorescu, *Oratori, retori şi limbuţi*, în *Convorbiri literare*, XXXVI, nr. 12, 1 dec. 1902, p. 1057—1072.

4 — *Nicolae M. Blaremberg* (1837—1896), jurist şi om politic liberal.

5 — *Nicolae Ionescu* (1820—1906), profesor universitar şi ziarist, deputat şi senator liberal, de mai multe ori ministru.

161

B.A.R., S $\frac{88(165)}{XVIII}$,

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p 587—588 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 269 ; 1944, p. 304—305.

1 — Nu va fi „maltratat" deloc. Raportul lui Gr. G. Tocilescu (nu al lui D. C. Ollănescu, aşa cum bănuia scriitorul) este foarte elogios. Iată una dintre aprecierile mai generale : „Spirit ales, artist în adevăratul înţeles al cuvîntului, estetician şi un temperament desăvîrşit — ca în toate lucrările-i anterioare — d-l Zamfirescu învederează şi în această scriere însuşiri de seamă, care îl pun în rîndul scriitorilor noştri eminenţi. Adînc cunoscător al firii omeneşti, inimile noastre n-au nici o taină pentru dînsul : analist fără cruţare, nuanţează psihologia naturilor celor mai complicate şi curioase. Puterea lui de evocaţiune e uimitoare şi de la un capăt pînă la celălalt al cărţii vibrează sentimentul cel mai cald, cel mai nobil, al iubirii de patrie (cf. *Analele Academiei Române*, seria II, tomul XXV, 1902—1903. *Partea ad-tivă şi dezbaterile*, p. 395—396).

2 — E vorba despre *Istoria diplomatică a chestiunei israelite în România*, care va apare semnată cu trei steluţe, în *Convorbiri literare*, nr. 2, 1 febr. 1903, p. 106—120.

162

B.A.R., S $\frac{88(164)}{XVIII}$,

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 588—589 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 269—270 ; 1944, p. 305.

1 — Studiul a apărut fără partea a V-a.

163

B.A.R., S $\frac{88(169)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 588—590; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 270—271; 1944, p. 305—307.

1 — În 1903 era un guvern liberal condus de Dim. Sturdza.

2 — Ministru de Externe era Ion I. C. Brătianu, de asemenea adversar al lui Duiliu Zamfirescu.

3 — Aluzie la episodul respingerii de la premiu a romanului *În război*.

4 — V. *infra*, nota 2.

5 — Dimitrie Sturdza fusese împotriva premierii lui Duiliu Zamfirescu (v. și scrisoarea 1 către Trandafir Djuvara, nota 7).

6 — De la început și pînă la sfîrșit (ital.).

164

B.A.R., S $\frac{88(167)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 590—591; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 272; 1944, p. 307—308.

1 — Articolul este *Literatura românească și scriitorii transilvăneni*, în *Revista idealistă*, nr. 7, 1 sept. 1903, p. 9—25. (v. și comentariul lui Ioan Adam, în Duiliu Zamfirescu, *Opere*, V, ed. cit., p. 669—676).

2 — Iată ce reproduc *Analele*, de fapt întregul scenariu privind respingerea lui Duiliu Zamfirescu de la premiu. Potrivnic, D. A. Sturdza, apărător al scriitorului, prietenul de perfectă lealitate, Titu Maiorescu. Textul său, memorabil ca atîtea altele, merită a fi scos la lumină, nu numai pentru atitudinea binevoitoare față de candidat, dar și pentru veninoasele săgeți ironice trimise în direcția bătrînului șef al partidului liberal, care, în această situație, unea ranchiuna surdă cu obtuzitatea judecăților literare:

„*D-l St. C. Hepites* cetește raportul general asupra premiului Eliade-Rădulescu. Comisiunea propune spre premiere următoarele lucrări: Duiliu Zamfirescu, *În război*, București, 1902, cu 5 voturi pentru, contra 4, I. Slavici, *Din bătrîni*, București, 1902, cu 4 voturi pentru, contra 3, și Th. D. Speranția, *Anecdote populare*, vol. I, ed. III, București, 1903, cu 4 voturi pentru, contra 3.

D-l Hepites arătînd că d-l Zamfirescu a întrunit cele mai multe voturi în Comisiune, zice că urmează ca lucrarea d-sale să se pună întîi la vot și cetește apoi extractul din raportul general asupra acestei lucrări.

D-l Hepites cetește apoi extractul din raportul general asupra scrierii *Din bătrîni* de I. Slavici și în urmă asupra scrierii *Anecdote populare* de Th. D. Speranția.

D-l D. Sturdza zice că lucrarea d-lui Speranția este inferioară celorlalte două. Autorul și-a pus în *Anecdotele populare* personalitatea sa, care însă nu se înalță sus. Anton Pann n-a pus în culegerile lui personalitatea sa; el a fost un strîngător sîrguitor a unui material în adevăr popular. Din cele două scrieri rămase, a d-lui Slavici e cea mai bună. D-l Sturdza cetește din scrierea d-lui D. Zamfirescu următoarele: «În ziua de 12 august, regimentul al 10-lea și al 12-lea de dorobanți, regimentul al 8-lea de linie, o baterie din regimentul al 3-lea de artilerie și un escadron din regimentul al 2-lea de roșiori treceau Dunărea, *care cum putea*, pe plute, pe pontoane, pe bărci, ajutați de șalupele cu vapori *Bucur* și *Rîndunica*» (p. 228). Expunerea faptelor e contrară adevărului. Armata română nu a trecut peste Dunăre ca o armată dezorganizată; ea a trecut în ordinea cea mai perfectă și pe un pod bine și solid construit.

Cetește apoi tot la pagina 228: «Lucrurile în Bulgaria se schimbaseră de tot. Rușii fuseseră bătuți în două rînduri, înaintea Plevnei, la 8 iulie sub generalul Schilder-Schuldner și la 18 iulie sub generalul Krüdener. Ei cheamă ajutorul armatei române de la Nicopole, dar generalul Manu avea ordine să nu se miște. Această armată disprețuită cu puțin timp înainte...» Armata noastră nu era disprețuită de ruși; ea, din contra, era foarte prețuită de dînșii. Neînțelegerile erau numai diplomatice, căci, pe cînd noi voiam să luăm parte la război ca armată independentă, pentru ca acțiunea noastră să se cunoască deosebit, diplomația rusă dorea să ne contopim în armata rusească. D-l Sturdza continuă a ceti de la pagina 229: «(armata noastră) devenea deodată limanul de mîntuire al oștirilor împărătești». Aceasta este exagerat. Trupele rusești erau descurajate și insuficiente, și cînd au sosit trupele noastre proaspete, a intrat și în armata rusă însuflețire nouă. În afară de aceasta, conducerea armatelor de către regele nostru a ridicat și mai mult moralul.

Mai departe, d-l Sturdza cetește: «Făcuseră oamenii socoteală și găsiseră 230 000 de turci; iar cînd se număraseră pe dînșii, nu erau decît 170 000» (pag. 229). Se știe cîte trupe erau. În general, scrierea este plină de inexactități, care nu sînt permise într-o lucrare ce se referă la evenimentele de acum cîtva timp. Descrierea evenimentelor nu ne înalță, cum bunăoară ne înalță cînd cetim *Povestea unei coroane de oțel sau Războiul nostru pentru neatîrnare* de Coșbuc. Cetesc din această din urmă scriere la pag. 9: «Rușilor le sosise ziua strîmtorării. Oștirile lor, mai puține de vreo opt ori decît ale turcilor, împrăștiate în țară străină, și pe un pămînt dușman, începură să nu mai poată ține piept și să-și caute calea bătută pe care au venit. Scoborîră de prin cetăți turcii ascunși prin ele, își ridicară capul toate oștirile lor noi de pe margini. Îmbărbătați de biruințele lui Osman, săriră cu toții să izbească pe ruși de pe de lături, iar din față îi răzbiră cu putere, așa de cu virtute, încît călăreții rușilor dîndu-se îndărăt umplură cîmpiile bulgare. Atunci rușii, neavînd altă putere, au rugat pe români să le sară într-ajutor. Noi aveam puțintică oștire — ce e dreptul — iar rușii aveau acasă de zece și de cincisprezece ori mai multă decît noi. Dar aceste oști erau acasă, departe, și pînă ca să sosească la Plevna, turcii ar fi avut vreme, peste cap de multă, să nu lase nici picior de rus în țara lor.» Vedeți ce aspect iau aceste lucruri sub pana lui Coșbuc, și cît de jos sînt ele sub a d-lui Zamfirescu (p. 163).

Scrierea d-lui Slavici este una din aparițiunile cele mai îmbucurătoare în literatura noastră. În Germania, asemenea scriere a făcut celebru pe Felix Dahn care, sub formă de poveste istorică, a făcut cunoscute începuturile poporului german. Același lucru voiește să facă și d-l Slavici, care este un bun stilist, un bun cunoscător al limbii române. Începutul este solid și foarte interesant, iar limba în care e scrisă este curată și frumoasă. Cetește din scrierea d-lui Slavici: [se dă un lung citat]. Așa merge înainte tot frumos și interesant. Lucrarea este, repetă d-l Sturdza, meritorie și serioasă și putem să-i acordăm premiul Eliade Rădulescu.

D-l Titu Maiorescu este de altă părere și zice că d-l Sturdza nu este consecinte, cînd pe de o parte spune că nu cetește romane, iar pe de alta, voiește să dea lecțiuni cum trebuie scris un roman. Eu cetesc romane și găsesc de multe ori momente fericite în această lectură. Și cartea d-lui Slavici este un roman admisibil și eu prețuiesc lucrările acestui scriitor de la *Popa Tanda* pînă la cele din urmă. D-l Slavici e un scriitor de merit și eu l-am votat cînd a fost propus să se aleagă membru al Academiei; n-am, prin urmare, nimic contra sa. Însă critica d-lui Sturdza, făcută lucrării d-lui Zamfirescu, este nedreaptă și unilaterală. D-l Sturdza găsește defecte acestei scrieri, pentru că autorul ei spune că armata română a trecut Dunărea pe luntrii, pe cînd în *Memoriul regelui* se spune că a trecut pe pod; că armata română nu era la început disprețuită de armata rusă; că numărul soldaților nu e riguros exact. Este cu totul indiferent într-o scriere de acest gen dacă se spune că armatele au trecut pe un pod sau pe altul, iar dacă autorul zice că la început armata română era disprețuită de cea rusă o face tocmai spre a arăta cît de mult a cîștigat și cît de sus s-a ridicat prin bravura ei de mai apoi. Acestea sunt momente psihologice, iar nu diplomatice, conforme cu studiul arhivelor. Cine mai critică pe Schiller fiindcă *Don Carlos* nu este conform cu arhivele istorice? Ne-a vorbit d-l Sturdza de romanele istorice ale lui Felix Dahn. Cunosc această speță de scriitori germani, cum e G. Freytag cu *Jugo* și *Ingraban*, un egiptolog (Ebers) cu *Uarda* și alții. Asemenea pedanți, cari făceau oarecare efect acum 25 de ani, sunt astăzi obliterați și seamănă cu tombaterele alături de pălăriile moderne. D-l Sturdza a rămas cam înapoi cu romanele, dacă se mai încîntă de Felix Dahn. Ca să vă faceți o idee de acest Felix Dahn, e destul să vă spun că cel mai cunoscut roman al lui, *Der Kampf um Rom*, are patru volume mari și e însoțit și de o hartă geografică! Scrieri de felul acesteia sunt astăzi părăsite, le-a trecut timpul. În viața noastră modernă am avut un lucru în adevăr înălțător pentru toată suflarea românească: războiul din 1877—78. Alecsandri ne-a entuziasmat prin *Ostașii noștri*, Grigorescu a imortalizat *Dorobanțul*; acum vine Zamfirescu să ne încălzească inimile prin romanul său, care este și în alte privințe o lucrare de valoare. Binecuvîntată să le rămînă memoria acestor trei iubitori de artă și de neam, iar noi să ne împlinim o datorie față de d-l Zamfirescu hotărînd să i se acorde premiul Eliade Rădulescu.

D-l N. Ionescu zice că decît orice roman, istoria adevărată este superioară. Este de părere ca anul acesta premiul să nu se acorde nici uneia din cele două romane propuse; căci în loc de a premia romane, este mult mai bine să așteptăm a se scrie povestirea istorică a războiului nostru, care este mult mai frumoasă decît toate romanele.

D-l D. Sturdza zice: Are dreptate d-l Maiorescu: eu nu sunt versat în ale literaturii, nu cetesc romane, dar mi-am însușit acea cultură care îmi dă dreptul să vorbesc și de literatură. Eu am cetit romane și cetesc încă, dar nu din acelea cari nu fac decît să strice gustul și simțimintele; admir pe *Werther* al lui Goethe și cetesc cu plăcere pe *Don Quichotte*. Ce departe în urmă însă este Zamfirescu! Scrierea sa nu este un roman istoric; scrierile lui Coșbuc despre război sunt fără asemănare mai frumoase. În aceste feluri de scrieri, adevărul trebuie să predomineze, înfrumusețat cu o imaginație care să dea faptelor mai multă viață. Cînd lucrurile sunt false, cum sunt în scrierea d-lui Zam-

firescu, scopul urmărit nu se ajunge și lucrarea rămîne fără valoare. O fi plicticos un roman cînd are hărți geografice; dar neadevărul este mai mult decît plicticos. Voiți să vedeți aspectul epic din scrierea d-lui Zamfirescu? Să vă cetesc (cetește pag. 199—200). Carte de literatură care să fie premiată cu 5000 lei nu este aceasta.

Discuțiunea se încheie.

Se procedă la vot asupra propunerii de a se acorda premiul Eliade Rădulescu d-lui Duiliu Zamfirescu.

Rezultatul votului este: votanți 26; voturi pentru 9, contra 17.

D-l Președinte anunță că, neîntrunind majoritatea voturilor, propunerea de premiere s-a respins.

Se procede la vot asupra propunerii de a se acorda premiul d-lui Slavici.

Rezultatul votului este: votanți 26; voturi pentru 15; contra 11.

D-l Președinte anunță că propunerea întrunind simpla majoritate, iar nu două treimi, urmează să se pună la a doua votare în ședința viitoare."

(*Analele Academiei Române*, seria II, tomul XXV, 1902—1903. *Partea administrativă și dezbaterile*, p. 161—165.)

3 — Independența lui Duiliu Zamfirescu față de Titu Maiorescu începe a fi declarată.

4 — În problema scriitorilor transilvăneni, Duiliu Zamfirescu exagerează pînă la eroare, prefigurîndu-și foarte clar atitudinea din discursul de recepție.

5 — Însemnare pe colțul scrisorii de mîna lui Maiorescu: „răspuns 1/14 dec. 1903".

165

B.A.R., S $\frac{88(168)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 591—593; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 273—274; 1944, p. 308—313.

1 — E vorba de fapt de mereu amintitele *Discursuri parlamentare*, vol. I—IV, Socec, 1897—1904.

2 — Regăsim aici unul din portretele cele mai întunecate pe care i le-a făcut Duiliu Zamfirescu lui D. A. Sturdza.

3 — V. *supra*, scrisoarea 156, nota 4.

4 — Articolul contra lui Sturdza este probabil *Literatura românească și scriitorii transilvăneni*, în *Revista idealistă*, nr. 7, 1 sept. 1903, unde era aspru criticat romanul lui I. Slavici, apărat de D. A. Sturdza la Academie, cu ocazia discutării propunerilor la premiu (v. și *supra*).

5 — De vița cea veche (ital.).

166

B.A.R., S $\frac{88(169)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 594—595; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 275—276; 1944, p. 313—314.

1 — *Gugliemo Ferrero* (1871—1943), sociolog și istoric italian, autor al scrierii *Mărirea și declinul Romei* (1902—1907).

2 — Într-adevăr, ultima parte a romanului apare în *Convorbiri literare*, nr. 1—4, ian.-aprilie 1904.

3 — Locul de la Comisiunea Dunării, ca reprezentant al României, cu gradul de ministru plenipotențiar, îl va ocupa Duiliu Zamfirescu abia peste 5 ani, în 1909.

4 — Pe ultima pagină însemnări ale lui Titu Maiorescu, cu creionul:
„Alex. Ginerele lui Hagi Petcu
Drumul
Monolog. Coc. Chirița la Paris.
Ianov. Rugină".

167

B.A.R., S $\frac{88(170)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 595—596; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 277—278; 1944, p. 315—316.

1 — Pe colţ, de mîna lui Maiorescu: „răspuns 16/29 martie 1904".

2 — Probabil, articolul *Batjocura*, semnat *Un craiovean*, în *Epoca*, nr. 58, 29 febr. 1904, p. 1. Pseudonimul e menţionat chiar de către Duiliu Zamfirescu în scrisoare.

3 — Se referă la articolul *O biografie a regelui* de Al. Tzigara-Samurcaş, în *Epoca*, nr. 61, 3 martie 1904, p. 1.

4 — E vorba de Titu Maiorescu, care se născuse la Craiova.

168

B.A.R., S $\frac{88(171)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 596—598; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 278—280; 1944, p. 317—319.

1 — În colţ, de mîna lui T. Maiorescu: „Răspuns la 24 mai /6 iunie, să discutăm oral".

2 — Din păcate, nu se păstrează scrisoarea sau scrisorile în care Titu Maiorescu şi-a exprimat opinia despre *Lydda*. Există însă o semnificativă însemnare în *Jurnal*, unde criticul dă o judecată ce va fi a majorităţii comentatorilor: „Marţi, 18/31 mai 1904... Noi, mult pe frumoasa terasă, am cetit *Lydda* de Duiliu Zamfirescu: însuşi romanul între tînăr şi Lydda frumos şi cu tensiune; restul (marea majoritate) absurd cu pedanteria sa filozofică-literar-erudită. Bună însă călătoria în Grecia de la început."

3 — *Nicolae Filipescu* (v. *supra*, scrisoarea 105, nota 2).

4 — Într-adevăr, fiul cel mare, Al. Duiliu Zamfirescu, avea să devină diplomat, nu om politic, servind mulţi ani sub domnia lui Carol II.

Cît priveşte familia regală — în speţă moştenitorii Ferdinand şi Carol — opinia lui Duiliu Zamfirescu va fi mai drastică în însemnările memorialistice din 1914—1915:

„Moştenitorul tronului e prinţul Ferdinand, nepot al regelui actual. Despre acesta nu se ştie mare lucru, dar nici nu se aşteaptă mare lucru.

Soţia sa, principesa Maria de Coburg-Gotha, e o fire bogată, engleză despre tată şi rusoaică despre mamă. Femeie frumoasă, plină de nuri şi darnică.

Copiii lor sunt: Carol, Elisabeta, Maria, Nicolae, Ileana şi Mircea. Prinţul Carol, moştenitorul probabil, se arată pînă acum mediocru" (B.C.S., Ms. R $\frac{\text{XIX}}{\text{I-9}}$).

169

B.A.R., S $\frac{88(172)}{\text{XVIII}}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, III, nr. 7, 1 iul. 1936, p. 136—138; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 280—282; 1944, p. 319—321.

1 — Romanul *Lydda* este într-o măsură stilizarea corespondenţei lui Duiliu cu Titu Maiorescu, anumite pasaje, mai ales frumoasele descrieri ale Romei, ca şi unele formulări sînt lesne recognoscibile în scrisorile diplomatului. Că pentru personajul Filip l-ar fi avut ca model pe marele său prieten, de care se îndepărta din ce în ce mai mult, mai ales din punct de vedere estetic, e foarte posibil. O nuanţă polemică nu este exclusă, dar aceasta numai în planul ideilor, şi nu şi în acela uman, al relaţiilor de prietenie şi sociale, care se deteriorează ceva mai tîrziu. Că Titu Maiorescu se va fi recunoscut în Filip nu transpare de nicăieri din însemnările criticului, căruia îi plăcuse romanul dintre tînăr şi Lydda, însă respinsese tăios „pedanterie filozofică, literar-erudită" (v. *supra*, nota 2), fapt care va fi împărtăşit în posteritate de cvasitotalitatea criticii, şi, fireşte, nu pentru motive personale. De aceea, credem că în foarte amănunţitele comentarii ale lui Mihai Gafiţa pe marginea acestui roman, unde se caută pas cu pas coincidenţele biografice, este o notă de exagerare. Cartea, scrisă, dealtfel, cu dificultate, oricîtă noutate ar aduce prin ceea ce se va numi mai tîrziu „romanul de idei" sau „romanul eseu", nu este dintre cele mai bune ale scriitorului şi are în paginile ei „filozofice" un ce ostentativ, ca şi discursul de recepţie din 1909. Recunoscîndu-i meritele, mai ales prin sugestiile de modernitate

ce le oferă, considerăm că nu trebuie s-o supraevaluăm, cum au făcut-o M. Gafița (v. comentariile în Duiliu Zamfirescu *Opere*, vol. IV, ed. cit., p. 540—557, precum și în monografia *Duiliu Zamfirescu*, ed. cit.,) și, de asemeni, Ioan Adam în *Introducere în opera lui Duiliu Zamfirescu*, Edit. Minerva, 1979.

2 — *Francas Eliza Hodgson Burnett* (1849—1924), romancieră engleză. Emigrînd cu familia în America din pricina sărăciei, s-a afirmat ca scriitoare de la vîrsta de 17 ani. Opera ei cuprinde peste 40 de romane și cărți pentru copii, dintre care cele mai reușite sînt primul ei roman *That Lass o'Lowrie's* (*Fetița lui Lowrie*, 1877), și romanul *Little Lord Fauntleroy* (*Micul lord*, 1886), care a făcut-o celebră.

170

B.A.R., S $\frac{88(173)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 138—139; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 282—284; 1944, p. 321—323.

1 — În colț, de mîna lui Maiorescu: „Răspuns 1/14 sept. din St. Moritz (Engadine)".

2 — Nu e rău (ital.).

3 — Scris pe o hîrtie cu chenar negru.

171

B.A.R., S $\frac{88(175)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 140; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 284—285; 1944, p. 323—324.

1 — În colț, de mîna lui Maiorescu: „Răspuns 24 nov./7 dec.".

2 — *Petrică*, scris în paranteză de mîna lui T. Maiorescu. Nuvela va apărea în *Convorbiri literare*, nr. 1, ian. 1905.

3 — Ioan Bogdan.

4 — *Dimitrie R. Rosetti* (Max) (1850—1934), publicist și autor dramatic, frate al Anei Maiorescu. Redactor la *Românul* și colaborator la *Timpul*, *Constituționalul*, *L'Indépendance roumaine*, *Epoca*. A elaborat *Dicționarul contimporanilor din România* (1898).

172

B.A.R., S $\frac{88(174)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 140—142; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 285—286; 1944, p. 324—326; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 311—313.

1 — Discuție destul de aprinsă pe marginea nuvelei *Petrică* (v. *supra*, nota 2), autorul fiind mai ferm ca altă dată în apărarea textului său. Drept care, Maiorescu a notat pe colțul scrisorii: „Firește, rectificat numai cît admite autorul".

2 — Aici, Duiliu Zamfirescu are categoric dreptate, întrucît și Maiorescu (în scrisori) și criticii din noua generație (ex., Mihail Dragomirescu) îl considerau prea puțin pe romancier, prețuirea — și ea cu măsură — acordînd-o poetului.

3 — E vorba de nepoata lui Maiorescu, fiica Liviei.

173

B.A.R., S $\frac{88(178)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 142; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 286—287; 1944, p. 326.

1 — Poeziile sînt *Fuge* și *Crinul*, publicate în *Convorbiri literare*, nr. 7—8, iul.-aug. 1905.

174

B.A.R., S $\frac{88(177)}{XVIII}$,

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 143—144; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 287—288; 1944, p. 326—328.

1 — Această telegramă nu se găsește între scrisorile adresate de Duiliu Zamfirescu lui Titu Maiorescu.

175

B.A.R., S $\frac{88(179)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 144; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 288; 1944, p. 328.

1 — Data, completată de mîna lui T. Maiorescu.

176

B.A.R., S $\frac{88(180)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 144—145; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 289; 1944, p. 319—320.

1 — Însemnarea lui T. Maiorescu: „Răspuns 14/27 noiemvrie 1905 și invitat să trimită *Convorbirilor* ceva à la *Furfanțo* pentru aniversarea lor de 40 de ani, paralel cu aniversarea de 40 de ani a autocratului" (!)

177

B.A.R., S $\frac{88(181)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 145—146; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 289—291; 1944, p. 329—330; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 313—315.

1 — Ioan Bogdan.

2 — Atitudine de lealitate a lui Duiliu față de *Convorbirile literare*, de care trebuie să ținem seama într-o mai înaltă măsură cînd vorbim de „evaziunea", „dezertarea" scriitorului de la revista care-i publicase lucrările cele mai de seamă. „Emanciparea" lui nu e mai mare decît stima și dragostea pe care continuă să le aibă față de Maiorescu.

3 — Romanul este *Anna sau Ceea ce nu se poate*, care începe să apară în *Convorbiri literare* în chiar numărul jubiliar (al 40-lea an de apariție a revistei), în 1906.

4 — Dar „cel din urmă" roman al ciclului nu va mai reuși să-l scrie.

178

B.A.R., S $\frac{88(176)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 147; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 291—292; 1944, p. 331.

179

B.A.R., S $\frac{88(182)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 148—149; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 292—293; 1944, p. 332—333; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 315—317.

1 — Ceea ce se va întîmpla chiar în cursul aceluiași an, 1906.
2 — V. *supra*, scrisoarea 177, notele 3 și 4.
3 — Aluzie la permanentele excursii ale soților Maiorescu.

180

B.A.R., S $\frac{88(183)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 149; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 293; 1944, p. 333.

1 — Data primirii scrisă cu creionul de mîna lui T. Maiorescu.

181

B.A.R., S $\frac{88(184)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 149—150; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 293—294; 1944, p. 333—334.

1 — Lichidarea fracționării de care vorbește Duiliu Zamfirescu se va produce abia în 1910, la sfîrșitul anului, cînd în guvernul P. P. Carp intră și conservatori, ca N. Filipescu și B. Delavrancea.

2 — Adevărate cuvinte profetice, rău prevestitoare. Duiliu Zamfirescu ar fi putut spune și: „cine știe cum", pentru că prima scrisoare de după această dată e din aprilie 1909 (deci după trei ani), adică din ajunul discursului la Academie, momentul care declanșează ruperea unei prietenii care dura de mai bine de două decenii.

182

B.A.R., S $\frac{88(185)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 151; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 295; 1944, p. 335; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 318.

1 — Ajungem aici la momentul dramatic ce încheie un mai vechi proces de lentă destrămare a prieteniei dintre Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu și la istoria faimosului discurs de recepție la Academie al scriitorului din 1909, *Poporanismul în literatură*.

La începutul anului 1908, moare D. C. Ollănescu-Ascanio, la 59 de ani, lăsînd vacant un fotoliu academic. La proxima sesiune de la 1 aprilie 1908, este admisă, fără dificultăți, candidatura lui Duiliu Zamfirescu (24 voturi pentru, 4 contra), concurenți alături de el fiind și Caragiale, Delavrancea și Vlahuță. Potrivit unei uzanțe, devenită tradiție, noul ales trebuia ca în discursul său de recepție să facă elogiul înaintașului, al cărui loc îl ocupa. Considerînd probabil că Ascanio, deși prieten, fusese un scriitor minor, Duiliu se abate de la protocol, alegîndu-și o altă temă, care avea să se dovedească dinamitardă. El își scrie discursul pe care i-l prezintă lui Maiorescu, academicianul, care, tot conform uzanței, urma să-l primească și să-i rostească *Răspunsul*. Criticul citește prima formă a textului, cum reiese din însemnările lui zilnice, la 18/31 ian. 1909, propunîndu-i autorului să renunțe la partea introductivă, „despre răzvrătirea țăranilor de la 1907 și în favoarea boierilor scriitori de la noi". Scriitorul acceptă, reface discursul, Ma-

iorescu pare a fi mulţumit, dar la o nouă lectură îşi dă seama de faptul că ideile lui Duiliu îi contrazic radical tot ceea ce susţinuse el pe tărîm literar timp de vreo 40 de ani (v. scrisoarea lui Maiorescu din 6 aprilie 1909 de mai jos). Criticul se gîndeşte să renunţe la *Răspuns* şi propune în locul său pe istoricul D. Onciul. Are loc un schimb de telegrame şi scrisori (a se vedea scris. 192, 193, 194), în urma cărora Duiliu Zamfirescu acceptă să mai facă unele modificări, iar Maiorescu să *răspundă*.

Sigur că această deosebire de opinii nu apăruse *ex abrupto* şi că Maiorescu nu era chiar aşa de străin de ea. Cu atît mai mult Duiliu, care însă, lipsit de tact, nu alesese momentul cel mai potrivit pentru a ataca unele din principalele opinii ale criticului, şi nici persoana cea mai potrivită ca să-i răspundă şi să-l omagieze cu prilejul intrării în Academie. A urmărit Duiliu o indirectă execuţie a lu Maiorescu în plin for academic? A vrut să-l pună o dată mai mult în dificultate, într-un moment în care critica maioresciană primea lovituri şi din partea adversarilor (socialişti, foşti socialişti, sămănătorişti, poporanişti) şi a foştilor elevi — M. Dragomirescu — precum şi a moderniştilor? Dacă aceasta intenţionase, stratagema s-a dovedit naivă şi profund greşită. Duiliu Zamfirescu punea în discuţie, într-adevăr, cîteva idei novatoare, a căror valoare va fi recunoscută abia mai tîrziu, dar într-un context cu totul inadecvat şi pe un ton care i-a atras o imensă antipatie şi a provocat un prelungit scandal.

În ceea ce priveşte independenţa de opinie faţă de Maiorescu, ea era mai veche şi a fost mereu amintită de-a lungul acestor comentarii. Să reamintim părerile cu totul deosebite ale celor doi despre Caragiale, Slavici, Coşbuc, Goga, I. Popovici-Bănăţeanul, apoi despre cei de la antijunimista *Literatură şi artă română* (D. C. Ollănescu şi N. Petraşcu), să amintim recentul roman *Lydda*. Să mai adăogăm, după întoarcerea lui Duiliu în ţară, în 1906, şi disensiunile politice, care-l vor îndepărta pe diplomat de junimişti. Deşi relaţiile s-au menţinut tot timpul într-o stare de perfectă urbanitate, iar pînă pe la 1906, încă pline de afecţiune şi de lealitate din partea lui Maiorescu (îl sprijinise în 1903 la premiul Academiei contra lui D. Sturdza), totuşi o răceală se lăsase, caracterologic Duiliu scăzînd în ochii lui Maiorescu. Diagnosticul pe care i-l pune succint, în repetate rînduri în jurnal este, dni păcate, destul de exact. Iată cîteva notaţii la date diferite: „Bietul Duiliu, cu judecăţile lui politice“ (16/29 aug. 1902). „Duiliu şi acum (ca şi atunci) fără tact politic“ (19 aug./1 sept. 1902). „Cînd se încălzeşte la vorbă şi bea vin (precum cam bea), dă cu pumnul în masă şi bate din palme, chiar in marele restaurant al hotelului, unde devine jenant“ (idem). „Duiliu poseur, umflat“ (14/27 nov. 1906). Şi în sfîrşit, un preambul la *Răspuns*:

„Luni, 27 oct./9 nov. 1908... După ei, o oră Duiliu Zamfirescu, preţios în închipuirea lui de prost grandiloc asupra politicei externe. Şi pe acest «sot» îl credeam multă vreme «bon enfant», de inimă. Sunt antipodul lui Richard III: pe acesta îl chinuiesc stafiile din trecut ale celor omorîţi de el, pe mine stafiile din prezent ale celor înviaţi de mine (Duiliu, Pomp. Eliad, M. Dragomirescu, P. P. Negulescu, mi-e teamă şi de Mehedinţi şi de Pangrati)“ (B.A.R., Jurnal 28, Ms. 3662, p. 16). Cuvintele criticului sînt grele de amărăciune pentru foştii discipoli, care mai mult sau mai puţin justificat îl abandonaseră unul cîte unul. Poate cea mai spectaculoasă fusese ruptura cu Duiliu Zamfirescu. Şi ea este notată în jurnal, într-o frază ce vine ca o cădere de ghilotină, cu trei zile înainte de rostirea discursului: „Miercuri, 13/26 mai 1909... Duiliu îmi spune că a trimis pentru mîine invitaţii tipărite *anonime* la Academie, unde pomeneşte de răspunsul meu, parcă aş fi şi eu părtaş la această preţioasă reclamă à la Take Ionescu. L-a invitat, d.e., şi pe directorul de bancă... şi vreo 25 de ipochimeni. *Cu acestea, după multe anterioare, s-a sfîrşit între noi*“ (s.n.). Unele din cele „multe anterioare“ le-am amintit ceva mai înainte, sfîrşitul era pregătit în *Răspunsul* de o ironie tăioasă, una din capodoperele de acest gen ale criticului. Iată începutul rău prevestitor pentru tînărul academic, ce ar fi aşteptat să fie omagiat:

„Domnule şi iubite coleg,

Ne-ai arătat motivele cari te-au împiedicat să ne înfăţişezi figura literară a lui Ollănescu-Ascanio, în locul căruia ai fost ales membru al Academiei Române.

Deoarece d-ta nu ne vorbeşti de persoana celui dispărut, vei înţelege că nici eu nu pot vorbi de persoana celui ce vine să-l înlocuiască, şi nu-mi vei lua în nume de rău dacă trec îndată la discutarea părerilor pe cari le aduci înaintea noastră cu atîta hotărîre, aş putea zice cu atîta curaj, şi trebuie să zic, în orice caz, sub o formă literară aşa ademenitoare.“

Şi după succinta şi impecabila demonstraţie logică, finalul, reluînd ideea din *Poeţi şi critici*, urmează ca o drastică punere la punct, la fel de ironică şi nu mai puţin umilitoare:

„Cînd văd asemenea deosebiri de judecată literară între noi îmi vine să repet vechea observare făcută într-un articol despre «poeţi şi critici», că tocmai poeţii sunt mai puţin chemaţi să apreţieze poezia altora. Ei sunt prea pătrunşi de felul lor de a pricepe lumea şi prea refractari la felul altora de a o pricepe.

Menirea d-tale, iubite coleg, care ești însuți unul din cei mai recunoscuți poeți ai generației de astăzi, este de a ne înzestra literatura cu creațiunile propriei d-tale imaginații. Iară rolul mult mai modest de a primi și de a prețui creațiunile poeților lasă-ni-l nouă, publicului cetitor, care putem îmbrățișa cu aceeași recunoștință cele mai felurite individualități artistice, numai cu condiție ca să fie în adevăr inspirate de șimțămîntul curat al frumosului.

Și, fiindcă în multe din poeziile și nuvelele cu cari ne-ai sporit comoara literară, d-ta ai fost în adevăr inspirat de cel mai înalt simțămînt al frumosului, fii cu această parte a operei d-tale binevenit în mijlocul Academiei Române !"

Nu avea, desigur, nici Maiorescu întru totul dreptate, ideea susținută în *Poeți și critici* a fost infirmată de realitate, dar în ipostaza de critic și de teoretician *ad-hoc,* Duiliu Zamfirescu nu fusese întru totul obiectiv și nici nu-și păstrase sîngele rece. Atacurile la adresa lui Slavici, Coșbuc, Goga erau prea vizibil *ad personam.*

O primă caracterizare a discursului o dă tot Maiorescu în jurnalul său, unde ni se sugerează și atmosfera în care s-o consumat acest spectacol cu un atît de răsunător ecou în epocă :

„Sîmbătă 15/29 mai 1909

...Cînd ne-am dus Anicuța, eu, A. G. Florescu, Didina și Yvona la 2 ore fără 10 minute, am găsit locuri libere, dar pe la $2^1/_4$ tot era plin, la $2^1/_2$ cînd a început Duiliu Zamfirescu discursul său (poeziile rău citite) de o oră (el în jachetă neagră, cu trei trandafiri în butonieră) era îmbulzeală, cum n-a mai fost în Academie, și zăduf. [...]

La sfîrșitul arogantului discurs aplauze destul de vii. Apoi 10 minute pauză, în care se simte că academicienii sunt indignați în contra atacurilor lui Duiliu contra poeziei populare, contra lui Alecsandri, Goga etc., iar publicul mirat că n-a vorbit de tema sa indicată : „figura literară" a lui Ollănescu-Ascanio, în locul căruia a fost ales.

Cînd am început să citesc era atmosferă încărcată, la un citat din Alecsandri (prefața la colecția poeziilor), aplauze, la citirea poeziei *Șoimul și fraga,* salve de aplauze, care nu mai încetau, la fraza despre apărarea lui Alecsandri — idem, despre creșterea rădăcinii plantate de el — idem, la sfîrșit — nesfîrșite. Succesul în contra neghiobiei lui Duiliu Zamf. era aproape penibil de mare. La $4^1/_2$ eram acasă, Anicuța încîntată, eu mulțumit de încîntarea ei și de faptul că am scăpat de sarcina academică."

Dar care erau ideile noului academician, care a fost ecoul lor și dincolo de incinta înaltului for, de iritarea de moment și de atitudinea

negativă reprezentată mai întîi de *Răspunsul* și de *Insemnările* lui Titu Maiorescu și cum ne apar aceste idei după aproape 80 de ani — sînt cîteva întrebări ce ar merita, credem, să ne rețină în continuare atenția.

Unul dintre domeniile în care Duiliu Zamfirescu se angajează în discuție, totuși ca amator — în discursul său inaugural — este acela al teoriei folclorului. El susține ideea — greșită — că poezia populară, ca valoare estetică, nu este opera mulțimii anonime, ci „a unor anumiți indivizi, poeți de curte boierească sau cîntăreți pribegi". Creatorul, recrutat dintre aceștia, ar fi un *aristos,* opera lui, prin circulație, parcurgînd nu un proces de îmbogățire artistică, ci de degradare. După opinia, pe bună dreptate combătută, a noului academician, *Miorița* „ca născocire populară este o imposibilitate". Contestînd paternitatea estetică a poetului anonim, ceea ce-l punea într-o poziție cu totul singulară și de nimeni acceptată, ca atare, autorul discursului formulează critici la adresa lui Alecsandri, care ar fi fost „un rău culegător de poezii poporane", pentru faptul (în parte real), că a introdus în text o seamă de dulcegării sentimentale. De la modul său idilic s-ar fi inspirat scriitorii de mai tîrziu, care au creat „tipuri de țărani și țărance ce n-au existat niciodată", aluzie ce-i vizează pe Slavici, Delavrancea și pe cei din generația tînără, sămănătoristă. Observația nu e lipsită de miez, dar ea rămîne oarecum în paranteze, căci de la considerațiile asupra poeziei populare, Duiliu Zamfirescu trece intempestiv la poporanism, stabilind o legătură cu totul artificială și mecanicistă între cei doi termeni. De aici încolo, academicianul nu mai reproșează „dulcegăriile sentimentale", ci tendenționismul, așa-zisa lipsă de lirism și de „miragiu", adică de ideal. Și toate aceastea crede a le identifica în poezia *Noi vrem pămînt* a lui G. Coșbuc, „ridicolă glumă de prost-gust" (?!), care ar exprima prozaice revendicări economice, traductibile pe un alt meridian cu „Noi vrem bumbac", și în poezia lui O. Goga, din care s-ar desprinde nici mai mult, nici mai puțin decît „violența greoaie a unui arendaș de talent, pe care nu-l dijmuiește boierul la vreme" (?!). Tezismului politic poporanist, recognoscibil doar în opere minore ca ale unui Spiridon Popescu, Duiliu Zamfirescu îi opune un conservatorism exacerbat, ce n-ar fi avut ce să caute în artă, potrivit opiniei sale mai generale, iar poeziei autentice (Coșbuc, Goga), o derutantă lipsă de receptivitate, ce nu-și află cuvîntul de respingere decît în acuză și invectivă, formule surprinzătoare la un om de lume și diplomat de carieră, mai deprins ca oricine cu o strategie suplă, învăluită și abilă. Temperament iritabil, fără tact, Duiliu Zamfirescu nu reușește să fie cît de cît abil, nici în conceperea și construirea discursului și nici după ce se produce scandalul. Căci a contesta, de la înălțimea forului academic, valoarea poeziei

populare (ca emanaţie a colectivităţii anonime) şi a poeziei sociale (ţărăneşti), imediat după răscoalele din 1907, cînd problema agrară era atît de acută, şi a lansa atacuri împotriva scriitorilor transilvăneni (I. Slavici, G. Coşbuc, I. Popovici-Bănăţeanul, O. Goga, I. Agârbiceanu) într-o epocă de încordare a luptei pentru unitatea naţională, a-l combate frontal pe Titu Maiorescu în chestiuni fundamentale ale operei sale critice — echivala cu o provocare a opiniei publice. Şi temerarul academician va suporta neîntîrziat consecinţele, mai întîi sub forma unei usturătoare lecţii, servită pe un ton casant şi ironic de mentorul *Convorbirilor literare*. Acesta, în *Răspunsul* său, ia apărarea lui Alecsandri, în calitate de culegător de folclor, şi afirmă ideea, subscrisă unanim, că poezia populară „trebuie considerată ca produs estetic de cea mai mare însemnătate, fără a înceta să-şi păstreze anonimatul firesc". Deci nu aparţinea unor indivizi separaţi de obşte, fie ei şi *aristos*. Reluînd ideea din articolul *Literatura română şi străinătatea*, criticul, spre deosebire de preopinentul său, acordă cea mai mare importanţă sufletului ţărănesc, al oamenilor simpli, ca sursă de valori estetice, şi implicit scriitorilor ce s-au ocupat de el (precum Slavici, Goga, incriminaţi în discursul prea infatuatului academician). Aici părerile nu sînt într-o divergenţă flagrantă, Duiliu Zamfirescu — vom vedea — pledînd pentru o maximă lărgire a orizontului tematic, iar Maiorescu susţinînd cam acelaşi lucru, dar cu accentul pus pe prioritatea claselor de jos: „Fără îndoială, complicările sufleteşti ale societăţii înalte sunt o problemă din ce în ce mai interesantă în proporţie cu creşterea culturii, şi ele îşi vor afla înfăţişarea firească în literatura noastră. Dar acestea nu ne pot face să uităm că simplicitatea ţărănească nu exclude frumuseţea lirică, precum nu exclude energia epică, nici chiar conflictul dramatic."

Răspunsul lui Titu Maiorescu este cel mai la obiect şi mai academic, chiar dacă trece în general cu vederea peste aspectele pozitive ale discursului. Presa vremii va fi divagantă, amestecînd lesne discuţia de idei cu atacul *ad personam*, stil pe care, din păcate, îl imprimase Duiliu Zamfirescu însuşi. În afara unor epigrame, cam greoaie, *Luceafărul* semnalează unele afirmaţii riscate, iar *Ţara noastră* îi reproşează autorului lipsa de pregătire pentru dezbaterea teoretică. Spre a-l compromite pe „vlăstarul negustorului din Focşani", cum e numit noul academician, e scos din arhivă dosarul plagiatului, pe care l-ar fi comis în romanul de debut *În faţa vieţii*, cu mai bine de un sfert de veac în urmă. Combătînd ca aberantă ideea potrivit căreia romanii şi apoi românii, nu s-au remarcat prin deosebite calităţi poetice (evidentă exagerare a lui Duiliu Zamfirescu, mai ales cu privire la poporul român), D. Tomescu în *Ramuri* alternează epitetul nu tocmai urban de „arogant", cu acela de „parvenit". În *Viaţa românească*, polemica e purtată de H. Sanielevici, dar publicată sub semnătura colectivă P. Nicanor & Comp., unde e posibil să se mai fi strecurat şi alte intervenţii, în speţă a lui G. Ibrăileanu. Se relevă şi aici inaptitudinea scriitorului pentru speculaţia teoretică, aristocratismul ostentativ, contrazicerile (dacă Duiliu Zamfirescu înţelege prin poporanism simpatia pentru clasele de jos, atunci polemizează cu sine însuşi — a se vedea *Viaţa la ţară)* spre a se ajunge la procesul de intenţie şi violenţa verbală. Diplomatul întreţine şi el această atmosferă tensionată, răspunzînd enervat la notele din *Ţara noastră* şi din *Viaţa românească*, nu cu argumente literare, ci — stupoare! — genealogice. Infatuat, intolerant, voind să aibă mereu ultimul cuvînt, el contribuie în mare măsură la degenerarea polemicii, din care, pentru publicul literar, iese doar cu un titlu adăogat pe cartea de vizită: „coborîtor din Bizanţ". Sub această etichetă, puţin măgulitoare şi superficială, a fost receptat în primul moment discursul de recepţie zamfirescian.

Cînd se mai calmează spiritele, în 1910, *Luceafărul* întreprinde o anchetă privitoare la poporanism, la care, între alţii, participă şi Mihail Dragomirescu. Acesta e de acord cu Duiliu Zamfirescu numai într-un singur punct: tezismul şi modul aşa-zis primitiv de a aborda literatura al poporanismului. În rest, fostul junimist ia apărarea scriitorilor ardeleni, contestaţi de autorul discursului, din motive strict personale, şi, de asemeni, a ţăranului ca figură literară. Mihail Dragomirescu se înnumără, cel puţin în răspunsul la această anchetă, mai curînd printre cei care au respins excesivele opinii ale diplomatului prea plin de sine, decît printre cei care l-au aprobat. Partizanii au fost puţini, şi ei sînt adesea doar simple prezenţe simbolice. Scriitorul prmeşte telegrame de solidarizare de la tînărul pe atunci D. Caracostea şi de la *Românul literar* din Arad; altă publicaţie ardeleană, *Răvaşul* din Cluj, apreciază acea parte a discursului unde s-au spus „aşa de frumoase şi călduroase cuvinte despre *fiinţa şi originea românilor*". Unghiurile de recepţie erau, cum se vede, foarte diferite, fapt confirmat şi de rîndurile scrise în *Biruinţa* de Al. Macedonski, care vedea în alegerea lui Duiliu Zamfirescu la Academie „îndrumarea către puritatea artistică", dar şi... „consfinţirea mişcării de la *Literatorul*". Doi apărători de seamă a avut hulitul academician, indirect, pe Eugen Lovinescu, care însă, în amplul studiu din *Convorbiri literare*, nu se referă în mod expres la textul discursului, şi pe Ovid Densusianu. Teoreticianul simbolist se apropie cel mai mult de ideile exprimate în *Poporanismul în literatură*, adoptînd, uneori, pînă şi erorile, ca, de ex.: aşa-zisul anacronism estetic al poeziei populare, sau opinia minimalizatoare faţă de O. Goga. Fără să argumenteze întot-

deauna, articolul fiind mai ales unul de *atitudine*, conducătorul *Vieții noi* consideră că Duiliu Zamfirescu a avut dreptate zicînd că „românul nu este nici mai mult, nici mai puțin poet decît alte nații" și, de asemeni, cînd l-a numit pe Alecsandri rău culegător de folclor, datorită intervențiilor lui dulceag-sentimentale. Marea satisfacție a lui Ov. Densusianu este însă că autorul discursului denunțase poporanismul, inamicul nr. 1 al simbolistei *Vieața nouă*, și că pleda pentru lărgirea registrului de inspirație. Probabil e singura dată cînd, în epocă, se pune accentul pe una din ideile novatoare ale scriitorului. În rest, contemporanii au văzut ori numai petele negre, care l-au stigmatizat pe Duiliu pînă în posteritate, ori au făcut puținele acte de adeziune, care au venit, semnificativ, mai ales dinspre grupările moderniste, dar fără o justificare mai profundă și explicită a opțiunii lor.

În fond, ce s-a omis în discuție, și ne referim în primul rînd la Titu Maiorescu și la ceilalți adversari, care s-au ocupat de acest subiect luni și luni de-a rîndul? Ei n-au observat că, sub masca unui conservatorism politic desuet și aceea fragilă a unor teorii folcloristice diletante, se găseau interferate și alte opinii estetice (chiar și unele istorice), care, prin substanța și noutatea lor, îl plasează pe autor deasupra inabilităților politice și a formulelor vexante și subiective. Izbitoare pentru contemporani au fost aroganța și lipsa de tact a noului academician, mai puțin sau deloc substratul estetic al demersului său. Toată lumea s-a grăbit să-l osîndească pentru teoria originii „aristocratice" a folclorului, dar nimeni n-a vrut să remarce cuvintele de mare prețuire pe care le-a rostit despre *Miorița*: „Valoarea sa literară stă în incomparabila frumusețe a imaginilor. Alegoria morții este, fără îndoială, una din cele mai fericite transpuneri ale sufletului iranic, atît de imaginativ, suflet ce s-a păstrat la toate popoarele indo-europene, dînd loc la un substrat comun de legende și la o năzuință egală de forme poetice".

De asemeni, indignați, pe bună dreptate, pentru atitudinea ostilă față de Coșbuc și Goga — exemple atît de nefericite pentru a demonstra tezismul „socialisto-poporanist" — comentatorii au pierdut din vedere aprecierea lui Creangă, ca scriitor specific național, realist și obiectiv. Prozator el însuși, Duiliu Zamfirescu simte genialitatea *Amintirilor din copilărie*, despre care se exprimă cu un entuziasm nereținut: „Pe cîtă vreme Creangă, popa răspopit de la Humulești, rămîne un mare scriitor, fiindcă, deși ieșit din popor și scriind despre popor, nu este un poporanist. Oșlobanu, Moș Chiorpec sunt creațiuni specific românești, fără tendințe, pline de vervă și de *humour*, care nu vreau să fie nici mai sentimentali decît toți țăranii adevărați, nici mai naționali. Admirabila limbă a lui Creangă este datorită tocmai puterii lui de a crea *oameni vii*

și, cum zice Molière, autorul nu și-a ales un fel al său de a vorbi, ci felul de a vorbi al personajului."

Să zicem că acestea erau puncte oarecum accidentale, care, în fond, nu contraziceau ideea de bază a autorului. El nu contestă balada *Miorița*, ci pe presupusul autor anonim; și nu-l contestă pe Creangă, ci poporanismul care și-a făcut din el marele înaintaș. Dar e de mirare — oricît de aprins ar fi fost focul polemicii — că *Viața românească*, purtătoarea cea mai vajnică în epocă a steagului realist, omite această extrem de importantă idee a discursului. Reluînd opinii mai vechi, exprimate în corespondența cu Titu Maiorescu, Duiliu Zamfirescu formulează acum o veritabilă teorie a creației, și anume, a creației realiste, care presupune veridicitate și autenticitate psihologică: „Ce înseamnează a crea? — se întreabă scriitorul. În două cuvinte, înseamnă a face *oameni vii*. Cînd e vorba de roman și de nuvelă, descrierile nu au valoare decît întrucît conlucrează la punerea în evidență a sufletului omenesc. Intriga, studiul în detaliu al sentimentelor, dialogul, limba au un singur scop: acela de a da *aparența de realitate*. În mijlocul volumului stă un om. Acesta se mișcă. De la primul pas, îl înțelegi dacă e de carne sau de carton."

O altă idee, abia semnalată de Ov. Densusianu și dezvoltată mai tîrziu de E. Lovinescu, este aceea că prin simpatia și preferința lui pentru țăran, poporanismul (adăogăm și sămănătorismul) țineau cantonată literatura în zona rurală. Duiliu Zamfirescu susține, cum o făcuse cu ani în urmă, în chiar corespondența cu Titu Maiorescu, o lărgire a orizontului tematic, socotind ca foarte interesantă pentru scriitor societatea românească în întregul ei:

„Prin urmare, toate clasele sociale pot fi puse la contribuție și studiate. Toate dau ochiului cercetător subiecte de dramă sau de comedie. Ce este mai interesant decît societatea noastră românească, în care se întîlnesc femei foarte fine, bărbați superiori, alături de curtizane, de parveniți și de pehlivani. Politica, mai cu seamă, drenează de prin fundul provinciilor nomolul ambițiilor și poftelor celor mai triviale. Tipul care încă n-a evoluat se întîlnește alături cu tipul care a evoluat atît de mult încît e decadent. Țara noastră e țara contrastelor; prin urmare, pentru scriitori, pămîntul făgăduinței. Ea cheamă pe romancieri, și eu am bună nădejde că oamenii de talent își vor îndrepta privirile într-acolo."

Autorul *Vieții la țară* dădea una din primele teorii asupra romanului citadin, plasîndu-se, tocmai el, față de tema satului într-o poziție ambiguă și, pînă la urmă, negativă. „Nu merg atît de departe încît să afirm că sufletul țărănesc nici nu e interesant în natură — încearcă el să prevină dezaprobarea pe care o presimte. Cu toate astea, cei mai mari critici și cei mai mari creatori de caractere omenești nu se ocupă de sufletele

simple, pentru că acelea sunt ca neantul, fără evenimente." Aici, scriitorul ajunge într-un punct mort, care-i va atrage trista reputaţie de antiţărănist. Maiorescu, în răspunsul său, pusese pe loc lucrurile la punct, „în marginile adevărului":

Să mai reţinem o ultimă idee, ce merită a fi remarcată, aceea în legătură cu „tirania literară", care e odioasă fiindcă „încătuşînd avîntul cugetării, omoară originalitatea", expresie a unei atitudini antidogmatice, care-i face cinste lui Duiliu Zamfirescu. Toate acestea sînt puncte pe care intervenţiile polemice din epocă le-au ignorat aproape în întregime sau le-au denaturat sensul. Ţanţoşul „coborîtor" din împăraţii Bizanţului era totodată, şi mai mult decît atît, un artist care meditase cu seriozitate la arta sa, intuindu-i nu numai specificul, dar şi liniile majore de evoluţie. El a putut arunca piatra în baltă, fiind de un exclusivism pe care l-au combătut foarte bine adversarii, dar a avut un ochi deschis înspre modernitate. Nu în 1909, cînd îşi comunică opiniile estetice în faţa forului academic, ci aproape cu două decenii mai devreme, Duiliu Zamfirescu îi anticipa pe teoreticienii şi creatorii marelui roman interbelic. Antiidilism, autenticitate, intelectualism, valoare estetică specific naţională, libertate de creaţie şi maximă deschidere tematică, iată numai cîteva din aspectele discursului zamfirescian, care au fost receptate abia în vremea noastră. Şi uneori nu fără exclusivisme de sens contrar. Să fim drepţi: scriitorul se înşelase şi în teoriile sale folcloristice *sui generis* şi în aprecierea „poporaniştilor" Coşbuc şi Goga şi a figurii literare a ţăranului, ca lipsită de complexitate psihologică. Dar şi-a răscumpărat erorile în chiar acelaşi text, pe care cei mai mulţi contemporani n-au ştiut să-l citească.

2 — Scriitorul nu va fi, cum credea, ministrul României la Sofia.

„Sinaia, Hotel Ungarth,
luni, 6 aprilie 1909

Iubite domnule Zamfirescu,

Aş trebui să încep prin a-mi cere scuze dacă nu aş avea conştiinţa deplinei bunevoinţe cu care eram gata să răspund la discursul d-tale de recepţiune şi deplinei păreri de rău cu care constat acum că nu o pot realiza.

Manuscriptul d-tale nu l-am recitit în agitarea politică din Bucureşti. Dar miercuri, 25 martie, îndată după închiderea Parlamentului, am venit cu el în traistă la Sinaia. Însă pe drum (în urma pîclei din ultima

şedinţă a Senatului) mi s-a umflat obrazul, am avut o erupţie de eczemă, doctorul Mamulea m-a ţinut înfăşurat în comprese de acid boric pînă alaltăieri. În sfîrşit, alaltăieri, am putut încerca prima plimbare de o oră, şi ieri am citit cu îndoită luare-aminte cele 57 de pag. la care ai redus discursul d-tale.

Partea despre latinitatea noastră este admirabil concepută şi admirabil scrisă. Am citit-o împreună cu nevastă-mea şi am fost amîndoi încîntaţi, eu pentru a doua oară.

Dar partea ceailaltă, toată teoria d-tale literară, afirmarea de la început, că poezia populară «ca produs estetic nici nu există la naţiunile civilizate», părerea filozofică despre timp şi spaţiu, împotrivirea în contra poeziilor lui Goga şi novelelor lui Popovici-Bănăţeanul etc., etc. sunt diametral opuse nu numai convingerilor mele *in petto*, ci *scrierilor* mele de vro 40 de ani încoace, începînd cu lauda lui Alecsandri pentru adunarea poeziilor populare (1867), continuînd cu aprobarea romanului popular de felul lui Slavici (1882), cu recunoaşterea fără rezervă a lui Popovici-Bănăţeanul (1895), cu relevarea poeziei populare ca rădăcina poeziei mai înalte (articolul despre poetul dialectal Victor Vlad, 1898), toate aceste publicate în *Convorbiri literare*, şi încheind cu propunerea de premiere a poeziilor lui Goga, publicată în *Analele Academiei*.

Dacă aş fi mai ales istoric, cum este, d.e., d. Onciul, m-aş putea mărgini să răspund numai la partea latinităţii din discursul d-tale. Dar fiindcă, de bine de rău, în lumea noastră academică trec mai ales de critic literar, n-aş putea lăsa la o parte părerile d-tale literare, şi astfel aş trebui să reeditez în contra lor toate cele zise deja de 40 de ani. Însă aceasta nu este cuviincios nici pentru d-ta, nici pentru mine.

Vineri seara, 10 aprilie, ne întoarcem acasă. Te rog, vino a doua zi, sîmbătă, 7 1/2 sau 8 seara şi prînzeşte cu noi (mă voi informa sîmbătă dimineaţa telefonic de acceptarea dumitale). Vom fi numai noi trei şi ne vom consulta împreună asupra colegului care să mă înlocuiască. Eu propun pe d. Onciul; dacă-l primeşti, voi interveni şi eu pe lîngă istoriograful nostru naţional.

Mă bucur să ne revedem, mă bucur şi de rediscutarea chestiilor între noi, fiind mare amator de controverse, mai ales cînd sunt susţinute cu spirit.

Prieteneşte al d-tale,

T. Maiorescu

P.S. Ce-ţi scriu astăzi, de ce n-am simţit-o din seara cînd mi-ai citit discursul? Se vede că sub forma concentrată, sub care se prezintă

acum, după eliminarea părţii relative la boierime, controversa dintre noi apare mult mai accentuată decît la prima lectură."

B.A.R., S $\frac{40(41)}{XV}$.

183

B.A.R., S $\frac{88(186)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 151—152; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 295—296; 1944, p. 336.

1 — Scris de mîna lui T. Maiorescu, precum şi cuvintele care urmează în paranteză: („Discursul lui de recepţie la Academia Română)".

184

B.A.R., S $\frac{88(187)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 152; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 296; 1944, p. 336—337; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 231.

1 — Pe colţul scrisorii, de mîna lui T. Maiorescu: „N-am şters nimic, nu înţelesese el bine. După ce a cetit sfîrşitul a recunoscut-o. T.M."

2 — Şi răspunsul a fost aspra lecţie de care se temea noul academician (v. *supra*, scrisoarea 182, nota 1, precum şi monografia lui M. Gafiţa, *Duiliu Zamfirescu*, ed. cit., p. 601—605).

185

B.A.R., S $\frac{88(188)}{XVIII}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit, p. 176—177.

1 — După discursul de recepţie la Academie, căzut din graţiile lui Titu Maiorescu, pe atunci ministru de Externe în guvernul P. P. Carp, Duiliu Zamfirescu nu va mai fi numit ministru plenipotenţiar nici la Roma, nici la Londra şi nici la Sofia.

Pe aceeaşi hîrtie a scrisorii, se află ciorna răspunsului lui Titu Maiorescu, în care descifrăm atitudinea de minimalizare a valorii diplomatului, care ar fi fost indicat „la una din micile legaţiuni", şi, în fapt, de persecuţie, căptuşită de o răzbunătoare ironie: „Va să zică d-ta rămîi în linişte la Comisia Europeană a Dunării":

„Sinaia, 21 iulie 1909, seara

Iubite domnule Zamfirescu,

Mă grăbesc să răspund la scrisoarea d-tale, primită astăzi. Îţi vorbisem acum cîteva săptămîni de unele schimbări în diplomaţia noastră cu intenţia de a-ţi afla gîndul în privinţa transferării d-tale la una din micile legaţiuni, d.e. Haga. Am înţeles că d-ta preferi situaţia care o ai, avînd atîtea alte interese în ţară.

Cît pentru strămutarea la legaţiunile Viena, Constantinopol, Roma şi Londra, acestea erau mai demult hotărîte, după consultarea celorlalţi factori chemaţi să-şi spuie cuvîntul.

Va să zică d-ta rămîi în linişte la Comisia Europeană a Dunării.

Al d-tale,

T.M."

186

B.A.R., S $\frac{88(189)}{XVIII}$.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 178—180.

1 — Relaţiile dintre cei doi prieteni deveniseră strict oficiale şi aluzia afectivă a lui Duiliu Zamfirescu este fără efect. Maiorescu nu obişnuia să revină asupra unor capitole de viaţă încheiate. Aşa procedase şi cu I. L. Caragiale.

187

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 153 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1944, p. 337.

1 — Cu creionul de mîna lui Maiorescu pe marginea textului, care este o telegramă : „Răspuns 24 iunie / 7 iulie 1913". Şi cu cerneală, mai jos : „Ministru Duiliu Zamfirescu, Focşani. Iţi mulţumesc pentru prieteneasca propunere de care ne vom folosi la cel dintîi prilej. *Maiorescu.*" Era în timpul războiului balcanic.

188

B.A.R., S $\frac{88(191)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 153—155 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 297—299 ; 1944, p. 337—349 ; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 322—323.

1 — Ruptura în relaţiile de prietenie dintre Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu, survenită cu ocazia discursului de recepţie la Academie al scriitorului din 1909 se adînceşte, făcînd să se producă ireparabilul în timpul „războiului balcanic". Călătorind în tren de la Focşani la Bucureşti, Duiliu Zamfirescu îşi manifestă indignarea că i s-au rechiziţionat frumoşii cai pur sînge englez. De faţă era colonelul Stratilescu, din marele stat-major, care îl acuză pe scriitor de antipatriotism şi raportează faptul ministrului de Război. Acesta cere primului-ministru, în acel timp Titu Maiorescu, punerea în disponibilitate a lui Duiliu Zamfirescu. Diplomatul se socoate jignit şi-l provoacă la duel pe colonelul Stratilescu, cerînd la rîndul său punerea în disponibilitate, în scopul duelului, care era interzis prin lege funcţionarilor de stat. Titu Maiorescu se formalizează şi fără să ancheteze cazul, trimite decretul spre semnare la rege, în ciuda stării de disperare a diplomatului, care încerca să oprească săvîrşirea unui act samavolnic. Pe de altă parte, ofiţerul din tren refuză să se bată, întrucît viaţa lui aparţine ţării pe tot timpul campaniei şi martorii celor două părţi încheie un proces-verbal din care onoarea lui Duiliu Zamfirescu iese nepătată (v. scrisoarea 189), însă reintegrarea lui în post întîrzie. De aici tonul dramatic al scrisorii. (A se vedea amănuntele afacerii Stratilescu în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1944, p. 339—341, şi în monografia lui M. Gafiţa, ed. cit., p. 664 şi urm.).

189

B.A.R., S $\frac{88(192)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 156—157 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 300—301 ; 1944, p. 240—242 ; în vol. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 234—326.

Urmează procesul-verbal scris de mîna **lui Duiliu Zamfirescu :**

„Proces-verbal

Astăzi, 15/28 august 1913

Subsemnaţii D. J. Ghica, ministru plenipotenţiar, şi S. Mehedinţi, profesor universitar, martorii d-lui Duiliu Zamfirescu, împreună cu colo-

nelii D. Iliescu şi A. Lupescu, martorii d-lui colonel D. Stratilescu, ne-am întrunit în casa d-lui ministru Ghica, pentru a discuta şi rezolvi satisfacţiunea cerută de d-l D.Z. d-lui col. S. pentru conţinutul unui raport confidenţial-personal, adresat de acesta autorităţilor superioare şi pe care Dl. Z. îl aprecia ca ofensator.

După ce am declarat cu toţii că avem depline puteri de la clienţii noştri, că nu cunoaştem din conţinutul în detaliu al raportului decît aceea ce clienţii noştri îşi reamintesc, şi anume: col. Stratilescu asupra faptelor consemnate în raport, iar dl. Zamfirescu asupra celor întîmplate, date ce reciproc ne-am comunicat la rîndul nostru, am convenit a face următoarele declaraţiuni:

1) Faţă de consideraţiunile precedente, noi martorii col. S. declarăm că: camaradul nostru, prin raportul înaintat autorităţilor superioare, nu a făcut altceva decît a-şi îndeplini o obligaţiune imperativă a regulamentelor şi tradiţiunii militare, comunicînd un fapt autorităţii superioare, pe care aceasta l-a rezolvat aşa cum a crezut de cuviinţă.

Faţă de această situaţiune, noi nu putem autoriza pe camaradul nostru să mai dea vreo satisfacţiune d-lui Z.; însă, prin aceasta, nu trebuie să se înţeleagă că bănuim cîtuşi de puţin sentimentele patriotice ale d-lui Zamfirescu, cunoscute de noi.

2) Noi, martorii d-lui Duiliu Zamfirescu, în urma explicaţiunilor date de martorii d-lui colonel Stratilescu, convenim că nu este cazul de a se mai da vreo satisfacţiune pentru conţinutul raportului şi modul de a proceda al d-lui col. S., mai ales că sentimentele patriotice ale clientului nostru au rămas afară de orce discuţiune. Considerăm cu toţii incidentul ca închis.

Încheiat în dublu exemplar."

(urmează semnăturile).

1 — Însemnare marginală a lui Titu Maiorescu: „Răspuns telegr. Duiliu Zamfirescu. Ministru plenipotenţiar. Odobeşti. În urma procesului-verbal al martorilor, de la 15 aug., ce mi l-aţi comunicat, considerînd închis incidentul pentru care aţi cerut punerea în disponibilitate, am propus majestăţii-sale regelui decretul pentru reintegrarea d-voastră ca delegat la Comisiunea Dunăreană pe ziua de 20 august. *Maiorescu.*"

Sinaia, 17/30 august 1913"

190

B.A.R., S $\frac{88(194)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 158; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 303; 1944, p. 344.

1 — De mîna lui Maiorescu pe colţul telegramei, cu creionul: „Primită miercuri, 21 august / 3 sept. 1913".

2 — În text, din greşeală: Iuliu Zamfirescu.

191

B.A.R., S $\frac{88(193)}{XVIII}$.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 159; în vol. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 303—304; 1944, p. 344—345.

1 — Scris de mîna lui Maiorescu, pe colţ: „Regulat să nu se reţie pătrimile pe 2 luni. T. M." Cu aceste cuvinte strict contabile se încheie corespondenţa dintre Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu, poate cea mai substanţială şi mai plină de sugestii din punct de vedere literar şi caracterologic din literatura română. Prietenia lor se stinsese ceva mai demult, excepţionalul dialog epistolar figurînd ceea ce am putea numi *„la grandeur et la décadence"*. Gustul amar, în cele din urmă, fusese al prea lipsitului de tact şi al nu mai puţin ambiţiosului Duiliu Zamfirescu. Dar unele din ambiţiile lui se vor dovedi creatoare pentru romanul nostru interbelic.

INDICE DE NUME

CUPRINS

Tehnoredactor : VASILE CIUCĂ
Lector : MARGARETA FERARU

Bun de tipar : 26. 05. 1984
Coli ed. 43,19, coli tipar 54. Planșe tipar 8

Tiparul executat sub comanda
nr. 862 la
Întreprinderea poligrafică
„13 Decembrie 1918“
str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97
București
Republica Socialistă România